

Institutionum

IVRIS CIVILIS

LIBRI IIII.

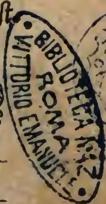
OLIM A THEOPHILO ANTECESSOre in eum e Latino uberius diffusiusq; translati, & nunc nuper e Græco in Latinum per D. Iac. Curtium Brugensem Iurisconsultum conuersi.

IN QVIBVS MVLTA, QVAE IN ALIArum libris vel deerant uel corrupte legebantur, adhibita Græcarum institutionum, collationes sunt restituta.

Cum argumentis compendiariis paragraphos singulos illustrantibus.

Indexq; copiosissimus adiectus est.

Venetiis Apud Hieronymum Scotum

M D LVI

AMPLISS. CLARISSIMO-
QVE VIRO D. IAC. AB HA-
*leuinio, Eq. Aur. Domino de Mal-
dehem, VvtKercKe,
LambeKe, &c.*

IAC. CVRTIVS S.

VVM *Impellentibus huc amicis V.C. editionem horum librorum adornarem, quiduis potius in animo habebam: quã vt cuiquam eos dicarem: propterea, quod nihil in iis meum viderem præter verba, hoc est rem adeo leuem ac nihil, vt inde natum sit prouerbium de iis, qui composita in fraudem oratione falsa pro veris obtrudunt, quod verba dare dicantur. Et ecce repente frequens accurrit ex latere turba cauillantium hominem esse me putidum, rusticumq;, ac plane indignum qui literas norim: quod tenebras quæram, famamq; detrectem, ac lucem spectare non auisim. Quod quantumuis falso dicatur (nã quomodo is qui in vulgus aliquid edit, sperare posset vt lateat?) authoritas tamen ipsorum velut de gradu sententiæ, quam instituceram tenere, me deiecit. Quid enim facerem: quum præsertim ex eo numero esset* Dammius *suus: qui quia ipsius iussu hanc omnem rem pri-*

mum subiissem, hoc quoq; sibi putaret deberi, ne quid iniussu suo de editione constitueretur. Ac mihi videtur satis acerbe ac rigide ius suum, si quod habebat, in me & mea exercuisse: quando ne ita quidem ad præsens hominem potui differre, quod alia mihi in incude esse dicerem, quæ longe iustius mea possem vocare. Venit igitur ad te Theophilus noster V. C. venit, sed incultus & incomposito habitu, dubitamq; ac hærens, quid primum, quidve ultimum dicat: quippe ex medio itinere, ad aliũ, quam ad quem emissus erat, abreptus. Amico & honesta valde, & parum, vt aiebat, grauia efflagitãti morem gerere me putabam: simul & illud futurũ sperans, vt prima eorum, qui iuri operam darent studia, vtcunque pro uirili mea iuuarem. Itaq; & eo tempore, quo festa ac læta (vt cum Vopisco loquar) fieri diciq; solent omnia, rem aggressus, per intermissionũ dilationumq; moras, dissimili vt necesse erat, & inæquali textura tandem absolui. Verum vt aliquando tibi inscriberetur, nihil omniũ minus tunc agebam. Nec vero quærendum est, quare non in manus resumpto libro, mutarim correxerimq;, quæ mutata aut correcta magis placere posse crederem: quoniam, vt omittã integrũ id mihi non fuisse, multo maxima parte iam excussa: quũ oĩs emendatio etiã in facili ac iucũda materia, ĩgratũ quiddã & amatum habet, tum vero hic tantũ in uertẽ.

do molestiarum exhaustũ mihi fuerat, ut & ipsum emendationis nomen, velut earum memoriã refugerem. Etenim si plerisq; in rebus, iis maxime in quibus mercedem non spectamus, ipsa muneris quod tractamus dignitas, diligẽtiam nostram cũ primis intendere & exacuere consueuit: qui tandẽ in omnibus his libris est, quod adeo mihi id, quicquid est laboris quod ago hic subii, commendare debuerit? Est quidem ea Iuris Ciuilis excellentia, ut neque eorum qui ad minima quæque & infima se dimittũt non honesta functio, & laudanda fit opera: sed lõge alia est vertendi, & alia scribendi ratio. Qui scribit, solutus ac liber nulliq; addictus, seipsum, hoc est naturã suam sequitur: quæ tẽpore mutata sunt, trãsit: quæ in præsens omitti possunt, differt: modo capita rerum percurrit, alias in altũ penitus descendi: nũc stylum cohibet, interdũ latius excurrit. Omnia prorsus varie. Deniq;, quod vel maxime animos nostros accẽdit, solidam laudem, si ad eam aspirat, sperare potest. At illi alteri, intra ingeniũ eius quẽ vertit, standum est, ac multa etiam præter animi sui rationem dicenda. Siue quid frigidius collectum, siue audacius trãslatum, seu durius aut inflatius dictum est, mutare non licet. Quod si qua deinde laus sequitur, maior & melior par eius, ei qui trãsfertur decidit debet. Atque hac eo minora sunt, quo maior ac grauior est author. quẽ vertis, vbi. s.

& figuris iuuet certare, et selectis verbis vti liceat Nec *enim omnia vt e Græcis conuersa sint, elaborendum est, sicut* M. Dicero *docet: satis est, si vel eiusdē generis sint.* At *vero hic noster, adeo non habet qđ contentionem illam admittat, vt etiam videri possit operam dedisse, ne haberet.* Sic *& in verbis negligens est, & longus in exemplis, & in docendo remissus.* Non *quod ea commode casteq; transferri nō possint (quis enim id dicat?) sed quod animus eius qui transfert, non satis iis se oblectet, parumq́; tali opere pascatur.* Quid *tædii mihi concoquendum fuerit, quantunque nauseæ inter vertendum obortum sit, ostendo: non* Theophili *studium vel operam damno: quando is aliter ac scripsit, scribere nec potuit fere, nec in his libris debuit: siue naturam rerū quæ traduntur spectes, siue personam eorum quibus scribuntur.* Quoniam *&* Iuris Ciuilis *ea ratio est, vt quemadmodū res in medio positas, atque in cōmuni hominum vsu versantes amplectitur: ita & sermone e media hominum vita desumpto, contentum, nullas dicendi figuras, nulla verborum lumina, nullos tractandi colores magnopere desiderare videatur.* Et *omnibus in artibus, id quum primis animaduertendum ac cauendum est iis, qui rudibus earum εἰσαγωγὰς institutionesq; cōponunt, vt nec summā ingenii laudem ex eo labore captēt, nec tanquā parua contemnant, q̄ viam ad maiora*

faciunt,& sine quibus maiora non consistũt. Quid ergo inquies V.C.mihi inscribis?nihil ne habet, quod quenquam capere poßit? Imo enimuero complura. Quæ quamuis (vt dixi) non admodum grata sint nomen aliquod ex translatione quærenti, tamen eum,qui magis rem ipsam quã alia quædam expẽdat,vehementer delectare debeant.Etenim(ne singula quæq; tam anxie cõsecter) quã tibi probatum iri credimus eum docendi modum, quem Theophilus obseruat,tam facilem, tam expositum,tam familiarem?Primum quum nomen aliquod Iuris Ciuilis vel principaliter in disceptationem venit, vel obiter in re tractanda incidit,nec satis apertam habet significationem: mirum quam breui,quam plana,quam commoda definitione id explicet. Quin etiam in plerisq; eo descendit,vt quare in definiẽdo quicq; adiectũ sit,exequi non grauetur.Quod si quando nõ verba,sed res ipsæ(vt sæpe fit)obscuritate aliqua laborant,eas ὡς ἐπὶ θέματος .i.exẽplis quibusdam pro tempore confictis,tam apte,tamq; aperte declarat,vt quamuis teneras discentium aureos, quamuis rudes adolescentulum animos facile subire poßint Deinde vbi per medias Iuris regulas esse eundum videt,antequã ad ea veniat, quæ propria sunt eius disputationis,προθεωρίαις quibusdã (sic .n.ab eo vocantur) discentis animũ præparat atq; instruit : ne quum illuc venerit, aut ille velut in

tenebris oberrans ad multa offendat, nihil videat, aut ipse seriem rerum, si tunc demum docere velit, soluere ac scindere cogatur, Postremo, quoniam hoc nonnunquã euenit, vt iis, quæ author quem exponis dixit, vel aliqua nõ male poßis addere, vel tale aliquid sit consequens, quod omitti vix debeat: habet & Theophilus nõnullos id genus excessus. Incredibile tamen quam sese reprimat, quam modum teneat: in ea re præsertim, quæ neque si semper sequaris modum aut finem habeat, & hodie sane ad nimium venerit. Ne dicam interim, quam vbique timeat, ne cui impudentior videri poßit. Sic enim fere veniam præfatur, Τοῦτο δὲ ἔξωθεν ἐστι ἔξωθεν δ' εἰδέναι ὀφείλεις. *Ab hac docendi ratione, qua melior nulla est, pudet dicere quã longe recedant, qui his temporibus vulgo Institutiones Iuris prælegunt. Nã perinde quasi non primã & infirmã ætatem instituant, sed omni genere huius studii perfectis summam (quod aiunt) manũ imponãt, difficillimas quasque & maxime arduas quæstiones iã inde a Pylii vel Azonis seculo in Doctorũ disputationibus versatas, sub incudem reuocant, ac diffuse iis quæ in vtranq; partem a multis multa dicta sunt relatis, & quibusdam etiam ab ipsis ne nihil suum videantur auferro additis: ita rem omnẽ inuoluũt, vt neq; ipsi se (mitto nunc adolescentes) explicare omnino, aut exitum vllum inueni*

re poßit. Mirātur *hæc ii, qui nuper ad hæc ſtudia admoti ſunt: tam exundans leges ac iura citandi flumen tam parata argumentorum copiam, tam variā opinionum expoſitionem. Sed cum tempore hoc omni, quod prælectioni conſtitutum erat, in eum modum extracto ac conſumpto, domum abeunt, ſi quē ipſorum roges, quid ſecum e ſcholis afferat, quod vel in vſum aliquem transferri, vel viam munire ad maiora poßit: nihil habeat, opinor, quod cōmode & ad rogatum dicat.* Habere *tamen pro more* Do*ctores noſtri videntur, vt priuſquam ad rerum ipſarum interpretationem accedant, quædam de tituli ſignificatione præmittant, ac breuiter & paucis cōſtituant quō id de quo agitur, intelligendū ſit.* Fa*ciūt id ſane nonnunquā (cur.n. vera diſsimulē) ſed plerunq; tā obſcura ſunt oīa, tam dubia, tā coacta vt prima ſtudia magis onerent quā iuuent, & diſcentem incertiorem, quā ante fuerit, dimittant. Fingunt etiam caſus aliquos (ſic.n. hodie vocāt, quæ Græci θέματα, & veteres, ſpecies dicunt) ſed quā ineptos, quāq; abſurdos? in his præſertim libris vbi hoc decebat eſſe conuenientiores, quo rudes animos magis exēpla intrant quā regulæ.* Equidem *non opinor quenquā tam triſtem eſſe aut ſeuerū, qui in iis legendis riſum tenere poßit. Euidentialia vero) nā & ea ſic dicuntur) quæ ſimile quiddā ταῖς προθεωρίαις habent, vt putantur: quam indigna ſint*

eo nomine, res ipsa vel me tacente clamat. Quod si ad partes, & ii mihi vocandi sunt, qui neque delectu ullo habito, neq; veniam ullam (quod minimũ est) præfati, omnia undevis in prælectionibus suis [illegible] asciscunt, veluti parum intersit, quo quicque loco dicatur: vides iamdudum quãtam hic scribendi materiam habeam, quam latus se mihi campus ostendat. Quid.n. minus ferẽdum est, quã quod isti unius verbi arrepta occasione, tractatum ex iis aliquem quos maximos fusissimosq; habet Ius Ciuile, alieno loco, non suo tempore, totum a capite accersunt, ac tanquam Peliam quendam recoquunt? Ita fit ut dum contra quam Iustinianus factum voluit infirmas bonorũ adolescentum aures, multitudine ac varietate rerum obruunt: aut spes illorum infringatur: & desertores huius studii fiant: aut serius et magno cum labore ad ea veniãt, ad quæ maturius per faciles quasdam methodos sine labore perduci possent. Huc adde, Ius Ciuile in tam tenuem & obscuram artem contrusum non esse, ex qua tanquam e pristino educandum dissipandumq; ac dispergendum sit: quin e contrario, doctissimum quenq; & sapientissimum id iam diu optare, vti existat tandẽ aliquis, qui ita Ius omne in artis formã redigat, vt & quæ dispersa non protinus ad manum sunt, in vnum colligat: & quæ diuulsa iacent iis quæ affinẽ tractatum habẽt, subiungat: et quæ confusa ma-

gnos tumultus cient, multos errores gignunt per ge nera sua disponat: ac aliquãdo certa si apud omnes per æque gentes, & omnibus in scholis, Iuris Ciuilis ratio. Quod Aelius noster martianus, non tãtum fieri posse, sed etiam debere scribit. Quid porro memorem, nihil ægrius caueri posse, quam, ne quantũ operæ ac temporis iis datur, quæ obiter, et (vt dixi) ἐξ ἔθεν oblata vel ascita sunt: ei omne pereat & decedat, cuius potior ac prior in tractando esse ratio debebat Magna sunt hæc, & grauia: maius ac grauius illud, quod etiam exemplo, non tantum peccato nocent. Pronior semper in deteriora mortalium natura est faciliusq; præceptorum vitia, vt parentũ liberi, quam virtutes, reddũt, & exprimunt discipuli. Vix mensem vnum aut alterum in scholis versati sunt: iã Digesta cogitant, iã Codicem poscunt. Pudet e numero Iustinianistarũ esse. Ardet animus cũ Baldo, cum Bartholo pedem conferre. Expertus dico: eadem enim me imperita mala quæ cæteros, tam stultis cogitationibus fatigarunt. Inde, vbi de iure publice respõdendi potestas facta est, ne id quidem nos sequitur, vt regulas rationesque Iuris, ad causam de qua consulti sumus, accommodare possimus: sed magna temporis iactura, per immensa consiliorum, Repetitionum, Lecturarumq; volumina rapimur, decisionem (sic.n.loquimur) Doctoris alicuius quærenter. Haud aliter, atq; is qui viam quã

non probe didicit, ingressus est, ad singula penetriuia, hæret animo, & in proximas villas deflectit, vt discat, qua eundũ sit. Quod tamen sic nolim accipi, vt eos probare videar, qui ex vna & altera Iuris regula, de tota re, quæ magnum & varium forsan tractatũ habet, confidenter impudenterq; respõdent: sed vt me vicem meam, & aliorum dolere intelligas, qui graui valetudinis iactura, nec æstimandis quoq; sumptibus, Iuri ciuili operam damus, si qui ad Doctoris nomẽ aspirãt sine cortice (vt aiũt) interdũ nare non poterunt, sed toti semper ex veterũ scriptis pendebunt. Vnde ergo hoc flagitium, vnde hoc dedecus fluxit? Nimirum ex eo, qđ omnis iã docendi ac discendi ordo inuersus, & ratio peruersa est: nec quisquã omnium seu magistri personam sumit, siue ad discendum venit, circa minora illa tantisper hærere potest, dum solida in sequentes annos fundamenta iaciuntur. Nec vident miseri quanto minore negotio, in cacumen euadat, qui obliquum & circa montis latera, pendentem cliuum sequitur, quã qui per abruptas, & asperas cotes recta in altum contendit. His ego cogitationibus, & me inter relegendi discribendiq; tædia refocillari plurimum sensi, & te inter legendum, si quando tãtillum tibi esset, a maximis quæ curæ tuæ incumbũt rebus otii, acquieturũ mihi persuasi. Quin etiã (vide quo pgrediar) de euentu translationis tam magnifice non du

bitaui sentire, vt in spem venirem, nostros homines, quum accepissent, quemadmodum Græci, qui viuo etiamnum Iustiniano, Iura tractarunt, in docendo Iure sese gesserint: rationem instituendorum adolescentum in melius commutaturos. Porro in vertẽdo (non & eius rei reddenda est ratio) eum morem seruaui, vt orationis elegãtiam, verborumq; lenocinia non sane captarem, sed verbum verbo, quo ad fieri posset, summa fide redderem. Quod eo pertinet, ne quis aut sermonis dictionisq; negligentiam mihi potius, quam ei quem transtuli ascribat, aut timide se translationi meæ: tanquam ad exercendum ingeniũ magis quam vt res intelligerentur scriptæ, committat. Quanquam, o nemo se comittat, sed omnes potius Græcis literis operam dent, vt in pristinum decus redeat Iurisprudentia. Nec rursus tamen ita me huic superstitioni alligaui, quin aliquando cum Græca significantius quid efferrẽt (vt propria quædam cuiq; linguæ sunt, quæ in aliam translata, indolẽ illam amittãt) non vererer longiore verborum circunductu, tam appositam vnius verbi significationem vtcunq; exprimere. Sed ea omnia (scio) tu bóni consules: apud quem omnis quidem semper excusatio facilis est: sed illa hoc tempore facillima erit: quod nec animi causa, nec operis amore, sed eius rogatu, cui nihil negare possem, tam grauem arduãque prouinciã, tã temere, forsan susceperim. Apud

cæteros quoq; eo nomine paratiorem mihi veniam fore confido, quod non admodum spectem aut postulem vt inter ingenii mei monumenta, si tale quid vnquam curabo, translatio hæc ponatur. Vale.

Septimo Idus Septembris.

AD LECTOREM.

IGNORARE *nolumus te, Lector optime, multa in Græcis temporum uitio, aut scriptorum incuria, corruptiora esse, quam* Latina *Curtij translatio ostendat. Sicuti in omnibus fere rebus natura fert, ut initio minus perfectæ prodeant.* Ne *quē tamen, id falleret, Asterisci notulam* * *ijs locis omnibus diligenter Curtius in margine adscripsit.*

Imperatoris Iustiniani Augusti Cōstitutio, qua institutiones confirmantur, approbanturque.

ARGVM.

Imperaturo sancte, ac Rempublicam recte moderaturo, non armorum modo, verum etiam Legum præsidiis opus: vt tempore vtraque, pacis nimirum ac belli commode præsit.

MPERATORIAE *maiestati proprium est, non solum armis decorari, sed etiam legibus armari: vt vtrunq; tempus, & belli & pacis recte gubernetur: ac princeps Romanus victoriam reportet, non tantum fusis congressu hostibus nomen sibi comparans, sed etiā per legales adinuentiones calumniatorum iniquitates expellens. Atque tam Iure constituendo venerabilē se præbeat, quam de victus hostibus triumphet.*

ARGVM.

Arma et leges ex æquo Imperator amplexus, vtrūque summis vigiliis curaque confecit ac deinde ex triplici Codice, vnum suo nomine decoratum cōcinauit.

Horum *vtranque vitam cum summis vigiliis* §Quorum vtraq;
maximaq; rerum futurarum prouidentia, Deo *iuuante* Imperator *noster confecit. Et bellicos quidem sudores eius* Barbaræ *gentes sub iugum missæ testantur, re ipsa fortiorem potentioremque*

expertæ: & tam Aphrica, quam aliæ innumeræ prouinciæ post multas annorum circum uolutiones, victoriis eius a cœlesti numine præstitis: iterũ Romanæ ditioni, & Imperio ipsius additæ clamant. Porro *& omnes populi legibus ab ipso editis, & compositis reguntur: quasi ipse lex sit.* Et *principũ quidem constitutiones, quæ olim confusæ iacebãt, et inter se pugnabant, in luculentißimam erexit consonantiam. Quum autem tres essent* Codices, *Gregorianus,* Hermogenianus, *&* Theodosianus: *ad hoc & multæ extarent aliæ constitutiones, quæ post* Theodosianum, Codicem *fuerant æmisæ: ac magna etiam esset contrarietas, atque discordia inter eas, quæ in præfata volumina erant relata: Optimus hic noster & maximus* Princeps, *resectis iis quæ aut cum aliis, quarum* Iure *vtimur, pugnabãt:* Codicem *iußit conscribi, quem de suæ* Serenitatis *nomine vocauit.* Sed *& his non contẽtus, ad immẽsa veterũ legum volumina curã suã extendit, & opus quod omnẽ spem vincebat, veluti per medium profundũ incedens,* Deo *fauente correxit, & probatas receptasque veterum sententias vno libro conclusit.*

ARGVM.

Institutionum libri abs tribus legitimæ disciplinæ coryphæis, ad faciliorem iuuentutis eruditionem Imperatoris mandato compositis.

Atque

Atque id quum peractũ esset, Triboniano gloriosissimo magistro, & ex quæstore sacri Palatii, nec non Theophilo, Dorothæoq; viris illustribus, & Antecessoribus, quorum omnium solertiam, & legum scientiã, ac in principum iussis fidem, ex multis argumentis cum cognitam perspectamq; haberet Imperator Sanctissimus, conuocatis specialiter mandauit, vt sua ipsius authoritate, suoq; suasu, Instituta siue εἰσαγωγὰς iuris componerent: quo adolescentibus liceret, prima iuris exordia non ab antiquis fabulis discere (nã qui ea legunt, quæ olim obtinebant & nunc ab vsu reiecta sunt, similes videtur iis, qui in fabulas incidere) sed ab Imperatorio splẽdore ea cognoscere, ac tam aures ipsorum, quã etiam animi nihil inutile, nihilq; perperam positum: sed quod in ipsa rerum obtineret experientia addiscerent. Et ita quod superioribus temporibus, vix post trium annorum tempora iuri operam dantibus contingebat, vt tanto tempore elapso, principum constitutiones legerent: id nunc in ipsis rerum (vt ita dixerim) initiis consequentur: tanto digni habiti honore, tantamq; assecuti felicitatem, vt & iuris exordium, & studii finem a voce imperatoria adipiscerentur. Nam & præsens volumen ab imperatoria voce componitur, quod veluti procœmium est atque exordium legalis disciplinæ & perlecta veteris iuris interpretatione necesse est eum, qui in iure instituitur legen- §. Cũ q; hoc.

dis Principium constitutionibus accingi.

ARGVM

Institutiones in quatuor partitæ libros, quid olim vsus obtinuit, quidue hodie in desuetudinem abiit, pau-

§.Igi- *cis explicant.*

tur. *Posteaquam igitur compositi sunt libri Digestorum siue Pandectarum, in quibus omne Ius antiquum collectum, est, quos glorisiss. Tribonianus & cæteri Illustres facundissimique viri composuerunt in quatuor hos libellos, dictorum Digestorum institutiones Serenissi. Imperator noster partiri iussit: vt totius legalis discipl næ prima essent elementa: in quibus, breuibus ac paucis expositum est, & quod apud maiores obtinebat, & quod deinde desuetudine obumbratū, Imperatoria cura illuminatū est.*

ARGVM.

Institutiones potissimum ex Caii commentariis con cinnatæ, ab Imperatore lectæ, Imperiali fulciuntur

§quas *munimine: & summam consequuntur authoritatem:*

ex oī- *Has autem institutiones ex omnibus veterum in*

bus. *stitutis præcipueq́; ex commentariis Caii, tum Institutorum, tum Codicum, in quibus de rebus quotidianis disputat, aliisque multis voluminibus collectis præfati tres prudentissimi viri maximo Imperatori obtulerunt. Porro cum Serenitas eius eas legisset, cognouit opus esse vt suum plenissimumque robur per constitutionem eis accommodaret.*

ARGVM.

Gnauiter alacriterque huic ciuili disciplinæ vacãdum, ob idque per magna proponuntur præmia.

Adhortatur igitur per præsentem constitutionem Clementiss. Imperator noster eos, ad quos eã rescripsit: vt summa ope, & alacri studio præsentes leges excipiãt: et iis legendis ita se prudentes ostendant, vti spes eos pulcherrima foueat, alatque, fore vt toto legali opere perfecto, diuersæ ipsius Imperatoris Reip. partes regendæ credantur. §. Summa itaque.

*

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS A THEOPHILO ANTECESSORE IN GRAECAM LINGVAM TRANSLATARVM LIB. I.

Iac. CVRTIO Iurisconsulto Interprete.

De Iustitia & Iure.

TIT. I.

ARGVM.

Iustitia quid sit, quid item Iurisprudentia, propria accommodataque explicatur definitione

§. Iustitia.

NTE omnia definitionẽ Iustitiæ scire aportet. Est igitur Iustitia, constans & perpetua voluntas, ius vnicuique suũ tribuens. Deinde dicamus quomodo definiatur & Iurisprudentia. Iurisprudentia autem est, diuinarum atque humanarum rerum notitia, iustiq; & iniusti scientia.

§. Iurisprudentia

ARGVM.

Infirmæ adolescentium aures multitudine rerum, ac varietate onerantur, quibus perterriti ad duorum

alterum compelluntur, nimirum aut huius artis deser tores fiant, aut ad eius cognitionem tardius ac difficilius perueniant.

His igitur generaliter præcognitis, incipientibus nunc nobis exponere leges ac Iura populi Romani, ita maxime videntur ea commode tradi posse: si primo facili ac simplici uia, post deinde exactißima diligentißimaq; interpretatione singula exequamur. alioqui si statim in ipsis initiis procemiisq; etiã nũ, et infirmas adolescentũ aures multitudine ac varietate rerũ onerauerimus: duorum alterũ, aut desertores huius studii efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiã cũ diffidẽtia, quæ plerũq; iuuenes auertit, serius ad ea pducemus, ad quæ leuiori via deducti, sine labore, & bona cum spe maturius pduci poßẽt. §. His igitur.

ARGVM.

Iuris præcepta tria esse: huius autem studii positiones duas. Et in quo sint.

Iuris autẽ præcepta tria sunt hæc: Honeste uiuere alterũ non lædere: & ius cuique suũ tribuere. Porro studii huius duæ sunt positiones siue species. Publicũ et priuatum. Et publicum quidem ius dicitur, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatũ vero, quod ad singulorum vtilitatem pertinet. Dicendum est autem de Iure priuato, quod ex tribus constat partibus. Collectum est enim aut ex naturalibus, aut ex gentium, aut ex ciuilibus præceptis. §Iuris præcepta. §. Huius.

De iure naturali, gentium, & ciuili.

TIT. II.

ARGVM.

Naturæ Ius quid sit, finitione explicat, Et ad quæ porrigatur animantia, hic traditur.

Ius naturale est, quod ad omnia animalia quæ in terra, in aqua, vel in aere sunt: extenditur. Nec *enim vsque ad solos homines natura vim suã coangustauit sed etiam, ea quæ in aere sunt, disposuit: & iis quæ in terra viuunt, formã dedit. Ac ne illa quidem quæ in mari nascuntur, prouidentiæ suæ expertia esse passa est.* Exemplum *autem iuris naturalis est, maris atque fœminæ coiunctio, (quod nos matrimonium appellamus) & in liberis educandis studium. Videmus enim non homines modo sed cætera quoque animalia, iis qui legem hanc obseruant, ascribi. Quoniam natura quum singula quæque animalia videret morte consumi: per matrimonium, et ex eo sequẽtem liberorum procreationem, ac rursus eorum quæ procreata sunt charitate, educationemq́; & successionem, quandam veluti immortalitatem iis commenta est.*

ARGVM.

Ius gentium quid, & quid ciuile. Et idem aut scriptum, aut non scriptum. Item, vnde Vnum quodque inductum.

§. Ius autem Ciuile

Diximus supra, iura aut naturalia esse, aut gentium, aut ciuilia. Quum igitur dictum sit de iuris naturalis definitione, & exemplis eius, necesse est, vt & de iure gentium dicamus. Quoniam quicunque Rempublicam constituit, & eam legibus ornare vult: has duas in legibus ferendis vias sequitur: Aut enim ius gentium (quod etiam per abusionem. Naturale vocamus) aut ius Ciuile Constituit: & aut ius scriptum, aut ius non scriptum. Quid est ius Gentium. ius gentium est, quod ad omnes homines aut eos saltem qui ratione volunt viuere extenditur. Exempla autem eius sunt: Homicidas interfici Adulterum puniri, Furem pecunia mulctari, quoniam & in pecunia nos læsit. Vt debitor memorem se ostendat beneficii, & gratum aduersus eum qui in rebus angustis necessitati ipsius succurrit. Vt seruus domini iussis, quæ lex nō prohibet, obtemperet. Vt contractus celebrentur, venditiones, emptiones, locationes, conductiones, deposita, societates, mutui dationes, Vt donationes fiant, vt testamenta conscribantur. Quid est ius Ciuile. quod locale, & χρειῶδες appellatur: idest ex vsu necessitateq; rerum latum: locoque circunscribitur, & iis, quibus cuique loco opus est subuenit, eaque quæ loco illi perniciosa sunt, tollit. Veluti, Ciuitas Atheniensium aduectitio frumento vtebatur, vtpote, quæ sterilis esset, nec vlla alia res magis eos preme-

bat ac grauabat, quam annonæ caritas. Huic *malo qui finem quæreret, quid aliud lege lata conſtituiſſet, quam hoc?* Vt *negotiatores omnes frumentarii, immunitatem vectigalium haberent.* Id *enim quũ fama per omnes gentes diffudiſſet, multi erant in* Atticam *nauigaturi, duo hæc ſtudentes vt, & propter frumenti inopiam ſtatim venderent, & nullũ inſuper huius negotiationis nomine vectigal pende rent. Quum autem multi illhuc nauigaſſent, dubiũ non eſt, quin magna aduecta fuerit frumenti copia ius igitur hoc, ſolis vtile erat* Athenienſibus. Apud Alexandrinos *vero et alios, qui frumento abundãt, non ſolum ſuperuacaneum, ſed etiam ridiculum ſit, tale aliquid conſtituere.* Alterũ *exemplum* Iuris Ci*uilis præbet nobis ciuitas* Lacedæmoniorum: *quæ ex iure quod* Lycurgus *ipſis compoſuerat: peregrinos expellebat: quam inde* ξενηγασιαν *vocãt, ne immiſtis peregrinis mores ciuium* Lacedæmoniorum *in deterius mutarentur corruperenturq́;.* Ius *hoc apud* Lacedæmonios *magna in veneratione eſt.* At Athe*nienſes pene irrident, qui adeo abſunt ab expellendis peregrinis, vt etiam magno apud eos in honore ſit ara* Miſericordiæ*, & tam officioſe eos qui ad ſe veniunt excipiant, vt præ nimia humanitate pro iis ſæpe bella gerere non ſint veriti.* Omnes *igitur populi aut ſcripto iure vtuntur, aut non ſcripto.* Et *alias proprio, ideſt,* Ciuili, *alias communi, ideſt,*

iure gentium. Quæcunque enim iura sibi quæque Ciuitas constituit, & intra eam consistunt ea Ius ciuile dicuntur,

ARGVM.

Quæ naturalis ratio inter omnes homines ad inueni, eadem apud omnes gentes obseruari, Iusque gentium appellari. Hinc populum Romanum partim ciuili, partim gentium Iure vti.

§. Qđ vero.

Quæ vero naturalis & humana ratio inter omnes homines inuenit, hæc apud omnes gentes obseruantur, & Ius gentium appellantur. Et populus igitur Romanus partim Iure Ciuili, partim Iure gentium vtitur. Quæ singillatim, & qualem naturam habeant, suis locis exponemus.

ARGVM.

Ius Ciuile aut a ciuitate, in qua obtinet, aut ab eo qui ipsum constituit, appellationem desumit, per se tamen pronuntiatum, Romanum ceu excellẽtius, notat.

§. Sed Ius q dem ciuile.

Sed Ius quidem Ciuile, ex vnaquaque ciuitate, in qua obtinet, appellationem sumit, veluti Atheniensium aut Lacedæmoniorum. Nam si quis leges Solonis, qui Atheniensibus leges conscripsit, aut Draconis, qui Lacedæmoniis, Ius Ciuile Atheniensium vel Lacedæmoniorum, appellare velit: non omnino peccauerit, aut a veritate aberrauerit. Similiter & Ius quo Ciuitas Romana vtitur, Ius Quiritum dicitur, hoc est, quo Quirites vtuntur. Romani enim a Quirino, idest, Romulo, qui se ex

Marte natum gloriabatur, Quirites appellantur. Quum vero quis indefinite Ius Ciuile dicit, non addito cuiusnam Ciuitatis, Romanũ significat. Quemadmodum quum Poetam dicimus, nec proprium nomen addimus, apud Græcos subintelligitur Homerus: apud Latinos, Virgilius.

ARGVM.

Ius gentium humano generi commune, usu exigente, ac humanis necessitatibus cogentibus natum, bellis occasionem dedit, vnde & secutæ sunt captiuitates, inductique fere contractus sunt ex eo omnes.

§. Ius autem gentiũ — *Ius autem gentium omni humano generi commune est. Nam vsu exigente & humanis necessitatibus efflagitantibus gens humana quædam ex sese inuenit atque constituit. Et bella enim coorta sunt, & ea captiuitates sequutæ, & introductæ seruitutes, quæ res maxime iuri naturali contraria est: quoniam natura ab initio liberos homines omnes creauit. Et hoc Iure gentium omnes fere contractus inuenti sunt, vt emptio, venditio; locatio, conductio, societas, depositum, mutuum, & alii complures contractus.*

ARGVM.

§. Constat. — *Ius ciuile aut scriptura constat, aut minime. Eius autem quod scripto constat, formæ sex sunt. Et quid vnaquæque species, ac rursus quinã iura cõstituerũt.*

Quum igitur de prima iuris diuisione dictum sit aliud scilicet esse naturale, aliud gentium & aliud

ciuile: & vnumquodque eorum definitione et exemplis explicatum sit: transeamus ad secundam iuris diuisionem. Ius igitur aliud scriptum est, & aliud non scriptum. Et scriptum quidem ius est, vt Leges, Plebiscita, & Senatusconsulta, Principum constitutiones, Magistratuum edicta, Prudentum responsa. § Scriptum.

Libenter discerem quot sint qui iura apud Romanos constituant: & quinam hi sint, & quomodo ea quae singuli quique eorum constituerint vocentur. Sex sunt qui apud Romanos iura constituunt. Populus, plebs, Senatus, Princeps, Magistratus, & Prudentes vrbis Romae. Et quid est populus? communis fortunae concilium, in vnum & eundem cum plebe numerum relato Senatu, ius autem quod a populo constituitur, dicitur Lex, quoniā scriptum ius erat, quod a populo constituebatur. Porro commune est omni scripto iuri nomen, Lex: quum ex ea & caeterae quinque iuris constituendi rationes proficiscantur. Quoniam vero omnium, qui iura constituunt, prima potestas apud populum erat, necesse erat, vt & ius quod ab eo constitueretur, communi nomine quod omnes iuris scripti species habent, cohonestaretur. Hunc autem in modum id constituebatur. Senatorio magistratu, veluti Consule interrogante, an hoc constituendum esset, annuebat populus. §. Lex est.

Plebs est, reliqua omnis multitudo, exceptis Senatoribus. Quod autem ab ea constituebatur, §. Plebiscitū

dicebatur plebiscitum quasi, quod plebs sciuit ac ratum esse iussit. Nam plebeio magistratu, (vt est Tribunus plebis, quē Græci δήμαρχον vocant) interrogante, plebs constituebat ius. Plebs autem a populo eo differt, quo species a genere. Nam appellatione populi, omnes ciues significantur connumeratis etiā patritiis & Senatoribus. At plebis nomine, sine patritiis & Senatoribus, cæteri ciues veniunt: Tertio loco apud Romanos ius constituit Senatus. Senatus est, concilium e selectis viris constans, quo nulli plebeio aditus est. Ius autem, quod ab eo constituitur, proprio nomine dicitur Senatusconsultum. Sed dicat hic mihi aliquis. Quomodo quum populus facile cōuenire posset, & legem condere, ius omne suum in tā varias secuit sciditq; appellationes, Et causa eius rei est hæc. Quum vrbs Roma hominum numero abūdaret, discordia, vt fere fieri consueuit, et seditio inter plebem et Senatum coorta est, Senatu forte primas omnium rerum ad se trahente. Eiusce rei nomine secessio facta est: & vtrique per se agebant, & per se Remp. gerebāt. Sed quoniam in Repub. non poterant viuere quin negotia contraherent, & contractus inirent, ad tollendas controuersias, & iudicandas lites quæ inde exoriebantur, iura quædam a Senatu constituebantur. Idem & seorsum fiebat a plebe. Non igitur iniuria, quæ ab iis constituta erant, diuersam appellationem sumpsere. Et qui-

§. plebs autem.

§. Senatusc ōsul.

dem quod a Senatu constituebatur, Lex dici non poterat, quum Plebis consensus non interuenisset: vnde necesse erat: vt ab iis, qui id constituerant, nomē caperet, et diceretur Senatusconsultum. Nimirum a Senatu, & a Consulendo. Consulere porro est, prouidere & curam gerere. Quoniam ergo Senatus constituendo Iure lites subinde incidentes ad curam suā reuocabat, merito vocatum est id Senatusconsultū. Sed & quum apud Plebeios litium occasiones exorirentur. Ius ab is constituebatur: quod nec ipsum Lex dici poterat, propterea quod de sententia Patrū factum non esset. Vocatum est igitur Plebiscitum, Quoniam tamen inimicitias eorum immortales esse non decebat, Hortentius quidem vir patriæ amās consuluit eis, vt posita mutua maleuolentia, ad concordiam reuerterentur, enarrans mala quæ ex discordiis seditionibusq; consequi solēt, & tandē persuasor in mutuam gratiam reduxit. Quum igitur in vnū cōuenissent, postulare cœpit Plebs, vt ea, quæ ipsa sciuisset, & etiā aduersus Senatū tenerent. Petebat autē & Senatus, vt Senatusconsulta et aduersus Plebē valerent. Quanq; his vtriq, aduersarentur, et Senatus dedignaretur Plebiscita, recipere, & plebs id ægre ferens Senatusconsultis parere nollet: futurū erat, vt veteres inimicitiæ renouarētur, donec idem Hortensius, compressa eorum dissensione, persuasit, vt alteri alterorū iura acciperent, & iis obtempe-

rarent. Et ita quidem, quod vtrique constituerant, Lex dici non potuit, quum neque initio de consensu ambarum partium constitutum esset. Sed quum ius quod plebs constituerat (idest, Plebiscitum) eundem exitum haberet, et eundē sortiretur effectū, vt scilicet omnes teneret (id enim dico) ac legis vigorem haberet: ac deinde successu temporis, Populus Romanus in magnam multitudinem excresceret, ita vt difficile esset populum in vnum locum iuris constituendi causa conuenire, æquissimum visum est, vt vice totius populi, solus Senatus iura conderet.

ARGVM.

Princeps apud Romanos ius constituit & Constitutio dicitur, quæ tres habet partes. Et quid vna quæque: Quod autem Princeps constituit, legis vim habet.

§. Sed & qđ princi pi. *Tres diximus qui iura constituerent, Populum, plebem, & Senatum. Quum igitur dictum sit quo modo singuli eorum definiantur, quomodoque ius quod ab iis constituitur, vocetur, dicamus nunc & de eo, qui Quartus ius, constituit. Quartus, apud Romanos iura constituit Princeps. Et quid est Princeps. Princeps est, qui potestatem imperandi a populo accepit. Ius autem quod ab eo conceditur, generali nomine Constitutio vocatur, hoc est διάταξις, aut διατύπωσις. Porro in tria diuiditur: in Epistolam, in Edictum, & in Decretum. Et quid est Epistola? Rescriptum Principis*

ad relationem magistratus alicuius, de requapiam dubia emissum. Veluti, Euenit vt in prouincia aliqua mortuo quopiam, quum neque parentum vllus extaret, neque liberorum, duo de hæreditate contenderent frater et patruus defuncti: horum enim vterque solus ad hæreditatem volebat admitti : Ille vt frater, hic vt patruus . Quum lex nulla posita esset qua controuersia hæc dirimeretur , Præses Prouinciæ ea de re quid fieri placeret ad Principem retulit. Princeps quum rem allatam legisset : rescripsit: fratrem defuncti debere præferri. Per decretum quoque Princeps ius constituit Et quid est Decretū. Est sententia principis inter duas partes, de quarum ipse causa cognoscit et iudicat, pronuntiata. Vt in æde specie : Duo aliqui magnis contentionibus de defuncti cuiusdam hæreditate agebant, frater in quam et patruus defuncti, nēpe vter eorū potius ad hæreditatē deberet vocari. Princeps causa cognita Et vtroq; audito, pronūtiauit: fratrē pferri. ea lex est Principis Dicitur autē Decretū a decernendo, quod dispicere significat: quoniā is vbi cum animo suo de tota re dispexit, id quod iustum sibi videtur, pronuntiat. Aeque autem et decretū dicitur sententia magistratus. Sed in hoc differunt: quod Principis Decretum, & eam ipsam & aliam simile causam quecunque tempore exortam dirimat: Magistratus autem Decretum , * eam tantū de qua agitur, ac interdū ne

*. Eā tātum de qua agitur. } Nota cōtra vulgarē nostrorū errorē qui ex sententiaru, pjudicijs argumēta captant.

iam quidem, si intercesserit appellatio Per *edictum quoque ius cōstituit* Princeps. Et *quid est edictum. Quicquid ex sua natura motus princeps statuit ad honestatem & vtilitatem subditorum.Dicitur autē* Edictum *ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus, quæ si contingant, damno aut dolori sint subditis futuræ* Nam *sæpe* Principes, *quum de vita ac moribus suorum cogitationem instituerēt deprehenderunt aliqua, quæ admodum iniqua & praua essent. Quale hoc fuerit: quidam quum centū aureos mutuo daret, octonos aureos sibi quotannis dari vsuræ nomine stipulatus est.* Id *quum princeps apud se valde iniquum esse videret, commotus aduersus eos qui tam grauiter peccarent, constitutione emissa cauit, vt in centum aureos mutuo datos seni tantum (verbi gratia) quotannis vsuræ nomine darentur.* Porro *in confessum venit ea quæ a* Principe *constituuntur, legis vim habere. Sed dixerit hic mihi aliquis: Quare quum in* Senatusconsultis *faciendis frequens sit* Senatus *ea tamen plebem non tenerent? Et rursum, quū immensus sit plebis numerus, aduersus tamen senatum plebiscita non valerent, nisi* Hortensius *aliquis ita cum eis egisset, vt eo iure, quod alteri constituerent, vtrosque teneri vellent: et tamen nemo principis constitutionibus: quæ ab eo vno homine emittuntur parere detrectat. Sed dicimus eum, qui rationem iusce rei cognoscere velit, in memo-*

memoria habere definitionem Principis debere. Est enim Princeps, qui potestatem imperitandi à popu lo accepit. Porro autem *Populi appellatio, & Senatum & Plebem in se continet. Atq; ita, neque Plebs constitutionibus eius parere renuebat, neque Senatus eas aspernabatur. Alioqui enim ipsi secum & cum suffragiis suis pugnassent: quum populus eum designarit, per legem Regiam, quæ de Imperio eius lata est, & omnem Principi in populum potestatem concesserit.*

RRGVM.

Quæ Princeps constituit, nomine communi constitutiones dicuntur, quæ aut personales sunt, aut generales. Et cur personales atque generales dicantur.

Quæ igitur constituuntur à Principe, communi nomine constitutiones vocantur. Atque harũ quædam sunt personales, neq; in exemplum trahũtur: quia nunc hoc Princeps voluerit. Nam *si cui Prin ceps ob egregia in Rempulicam merita aliquid con cesserit, veluti immunitatem à tributis, aut vectigalibus: ac deinde alius quispiam non peius, aut etiam longe melius de Republica mereatur, is ex il la lege consimilẽ sibi immunitatẽ vindicare nõ pote rit: propterea, quod illa lex intra certam personam consistat.* Sed *& si cui aut grauiorẽ quam pro delicto vel quam lege cautum est, pœnam irrogauerit,*

aut pœnæ gratiam fecerit, id ad consequentiam nõ pertinet. Itaque *nec si quis postea in idem delictum inciderit, aut similem gratiam consequetur aut grauius quàm par est in eũ animaduertetur. Quoniam intra personas eorum, quibus subuentum est, vel auctum supplicium, ea sistentur.* Personales *igitur constitutiones, personas eorum de quibus emissæ sunt, non excedunt. Quæ autem generales sunt: & ad omnes personas viam sibi faciunt, & omnibus in rebus valent, obtinentq;.*

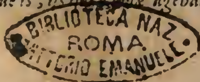
A R G V M.

Magistratus Romanis Iura constituunt, aliter tamen ac Princeps. Et cur ita.

§. Prætorũ. *Quatuor diximus, qui* Iura *constituerent:* Popu*lum,* Plebem, *Senatum, &* Principem. *Quinto loco apud* Romanos *Iura constituunt, Magistratus populi Romani: qui & ipsi sella consulari vtebantur. Multi autem hi, & varii sunt, & communi nomine Magistratus populi* Romani *vocantur.* Porro *constituebant hi* Iura, *non per epistolam, nec per* Decretum, *sed per edicta tantum. Et quænam ratio est, vt* Princeps: *& per* Decretum *& per edictum* Iura *constituat: Magistratus autem tantum per edictum?* Et *inde huius rei causa fluxit:* Veteres *quum* Rempub. Romanam *constituerent, & eam bonis legibus institui vellent, id summopere laborauerunt, ne quid in constituendo* Iure *admitteretur,*

quod merito reprehēdi posset. Id autem maxime videntur esse cōsequuti, quum Principū decreta et edicta, legis vigorem habere voluerunt: magistratuū vero non item. Satis .n. sciebant, magistratum multis obnoxiū esse suspicionibus, vtrū amicitiæ aliquid tribuens, aut donis corruptus, aut odio incensus ita pronuntiasset. Quæ in Principem non cadunt. Neq; .n. auro is inescatur, qui non tantum fortunarū nostrarum, sed etiam corporum ipsorum dominus est. Neque ob amicitiam Iura transgreditur quoniam Princeps ei, quem diligit, aliter prodesse potest, vnde & certiorem gratiam, & veriorem gloriā assequatur. Neque etiam odio cuiusquam aliquid facit. Nec .n. odit Princeps quenquam eorū, qui sunt in eius Republica: aut si quis inuentus fuerit, is pro tinus inter mortuos cōnumerabitur. Porro ideo tantū per edictum iura constituere magistratibus permissum est, quod edicta res ipsas præcedant .i. quod antequam negotia & causæ existant, proponi soleāt: atque ita omnis deterior suspicio cesset, præcipua aūt iuris constituendi potestas Prætori Vrbano data est, & Prætori peregrino, & Aedilibus Curulibus. Ac p̄toris Vrbani appellatio inde fluxit: quoniā Prætor * a præcedendo, quod anteire & imperare significat, dictus est. Vrbanus aūt, quia vrbs κατ᾽ἐξοχὴν, id est, per excellentiam Roma dicitur. Atque is, iis qui Romæ agebant, ius dicebat

§. A præcedēdo) rectius dixisset ab eo quod est præire, Pratorē dici quasi Præitorem. Curtius.

At alter Prætor peregrinus dicebatur: Prætor quidē ab eo quod est præcedere. Peregrinus vero, quod inter peregrinos & aduenas ius redderet. Nā quum innumerabilis hominum turba Romam conflueret, nec oĩbus Prætor vrbanus operā dare posset: creatus est Prætor Peregrinus, qui peregrinis ius diceret.

ARGVM.

Aediles Curules Ius Romanis constituerunt, quod legis uim obtinuit. dicti autem Aediles, quod sacrarum curam gererent ædium: aut quod ab iis, qui ope aliqua egerent adirentur, quasi Adiles.

§. Proponebant. Porro Aediles Curules & ipsi constituebant Iura: qui ex eo nomen hoc sumpsere, quod ædium sacrarum curam gererent Aediles ab ædibus dicti, et Curules a cura. Id enim ad solicitudinem ipsorum pertinebat, ne quis ante quadragesimū forte annū ad sacerdotium admitteretur. Aut, quod vel magis est, quod forum curarent, ita vocati sunt. Nam & qui Latine Aediles dicantur, a Græcis ἀγορανόμοι vocantur. Aut quod omnium maxime ad verū accedit, ex illo. Nā quo tēpore plebs secesserat a Senatu, quemadmodum inter Patres Consul ius reddebat, & controuersias dirimebat: ita & in plebe creatus est quidam, quē ii adirēt, qui ope aliqua egerēt & ita ab adeundo dictus est Aedilis, quasi Adilis. Nam euphonia gratia interposita est litera e.

Et ita factum est, Aediles Curules autem ideo dicũtur, quod sella consulari vterentur. Horum edicta & in prouinciis obtinebant. Ius aũt quod ii constituebant, Ius honorarium appellabatur: quoniam in honorem magistratuum & authorum eius, id valebat, & in vsum recipiebatur. Aediles igitur de capitulis & causis quibusdã ius constituebant: & edictum eorum factũ est portio, ac cohæret edicto amborum Prætorum, Vrbani & Peregrini.

ARGVM.

Responsa prudentum, Iuris partem notant. Et in sententiam ac opinionem responsum secatur: abs quo iudicanti recedere liberum non est.

Sexto loco Ius constituunt prudentes. Prudentes dico, quibus iura condere populus, aut Senatus, aut Princeps concessit. Ius autem quod ab iis constituitur, generali nomine vocatur, Responsa prudẽtum: quoniam per consultationem & responsionem iura condebant. Porro Responsum diuiditur in sententiã & opinionem. Et quid est sententia? Est perfecta et indubia respõsio. Veluti, hoc facere licet: hoc facere non licet. Opinio vero est, suspensa & timida, ac cum dubitatione elata responsio. Vt, existimo hoc fieri licere: existimo hoc fieri non licere. Concessum autem erat his, vt publice Iura constituerent, siue interpretarentur: qui & Iurisconsulti appella- §. Responsa prudẽtum.

ti sunt, quòd de iure interrogarentur, nam consulere, interrogare est. Quorum sententiæ & opiniones eam authoritatem obtinent, vt liberum non sit Iudici, à responso eorum recedere: quemadmodum & Principis cuiusdam constitutione cauetur. In his igitur Ius omne scriptum consistit: in iis scilicet, quæ vel à populo constituta sunt, vel à Plebe, vel à Senatu, vel à Principe, vel à magistratibus P. R. vel ex responso Prudentum.

ARGVM.

Ius non scriptum est, quod longa consuetudo, Vtentium consensu approbauit, & ad scripti Iuris similitudinem redactum est: unde nec temere in duas partes Ciuile Ius distributum est, nimirum in scriptum, ac non scriptum.

§. Ex nō scripto.

Ius autem non scriptum est, quod longa consuetudo consensu vtentium approbauit, & ad similitudinem Iuris scripti redegit. Haud igitur ridendus fuerit, qui dicat in duas species Ius Ciuile distributum esse, in Ius scriptum, & in Ius non scriptū.

§. Et nō inelegăter.

Summa autem eorum origo ex institutis duarum ciuitatem. Athenarum scilicet & Lacedæmonis videtur fluxisse. In his enim ciuitatibus agi solitum erat, vt Lacedæmonii iura sua magis memoriæ mădarent: Athenienses ea maxime seruarent custodirentq; quæ in literas essent relata.

ARGVM.

Ius gentium, quod & naturale dicitur, im-

motum manere, Ciuile vero aut consuetudine, aut contraria lege mutari posse

Sed iura quidem gentium veluti diuina quadã prouidentia, apud omnes peræq; gentes seruantur, vnde & firma semper atque incommutabilia permanent. Quæ vero ex Iure Ciuili descẽdunt, id est, quæ ipsa sibi quæq; Ciuitas constituit, sæpe mutari solent: vel tacito populi consensu, vel alia lata lege. *§. Sed naturalia.*

De Iure personarum.
TIT. III.

ARGVM.

Ius Romanorum circa tria versari nempe circa personas, res, & actiones. Et paruum quidem est iura nosse, si personæ, quarum gratia ipsa constituta sunt, ignorentur.

Quum dixerimus quid sit Iustitia, & generalem iuris diuisionem exequuti simus, didicerimusq; quot olim iura constituerint ac quomodo ea, quæ a quoq; constituebantur, vocata sint: & quemadmodum aliud sit Ius scriptum, & aliud sit Ius non scriptum: pergamus ad aliud ac discamus circa quot ius omne Romanorum versetur. Circa tria igitur versatur: circa personas, circa res, circa actiones. Et quidem circa personas, quum dicimus, hic Senatorius est, aut plebeius. Circa res, quum quærimus testamentum ab aliquo factum, valeatne, an inutile sit. Circa actiones, quum in dubium venit, *§. Omne autem.*

Sitne hic actio, an non sit. Atque in primis de personis disserendum est, deinde de rebus, & postea de actionibus. Hic enim ordo verißimus & rectißimus est. Quoniam vbi personæ sunt, ibi & res contrahi iniriq; in confesso est: atque quum res existũt, tunc et de actionibus necesse est quærere. Dicendum est igitur de personis nam & exiguum quiddam sit ac inutile, iura noscere: si personæ, quarum gratia ius constitutum est, à nobis ignorantur.

ARGVM:

Personarum primaria sectio, qua hominum alii liberi, serui alii dicuntur: vnde libertas atque seruitus profluunt. Et ibidem libertas quid sit, et item quid seruitus, aptißimis finitionibus explicatur.

§. Sũma itaque. Summa itaque personarum diuisio est hæc, quod hominum alii sint liberi, alii serui. Et libertas quidem (ex qua & Liberi vocantur) sic definiẽda est:
§. Et libertas. Libertas est naturalis facultas, qua cuique facere, quæ velit, concessum, nisi quatenus aut ius aut vis prohibet. Vis quidem, veluti quum me agere aliquid volentem quod iure vetitum non est, fortior quispiam & plus habens virium prohibet. Ius autem, veluti quum pœnarum minis cohibeor, ne quicquid animo collibitum est, faciam. Nam seruo ne
§. Seruitus aũt. omnia pro animo suo agat, etiam timor domini obstat. Seruitus autem est constitutio iuris gentium qua quis dominio alieno contra ius naturæ subiici-

tur. Quoniam natura omnes liberos produxit: bellorum autem machinamenta, seruitutẽ inuenerunt. Nam ius belli vult vt victores eorũ, quos vicerint, domini fiant.

ARGVM.

Serui a seruando dicti, qui, & mancipia dicuntur, quod ab hostibus manu capiantur. Nascuntur autem, aut serui fiunt.

Serui autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captiuos quos vendere volebant, seruabant, nec occidi sinebant. A seruãdo igitur serui dicti sunt, qui etiã vocantur Mancipia, quòd ab hostibus manu capiantur. Porro serui aut nascuntur, aut fiũt. Nascuntur, qui ex ancillis nostris nobis gignuntur. Fiunt, aut iure gentiũ.i.ex captiuitate: aut iure Ciuili, veluti quũ homo liber maior viginti annis, ad participandũ pretium se venundari passus est. Egi .n. fortasse cum aliquo vt me, verbi gratia viginti aureis vẽderet, & sibi pro lucro quinq; haberet, & quindecim mihi redderet. Hic nanq; talis, eo iure quod Romanorũ proprium est, libertatẽ amittit, cui tantã ignominiæ notam inussit, simul & seipsum ea indignum ostendens, et liberum arbitrium quod per eam habebat vili accepto argento, procedens. §. Serui aut ex eo. §. Serui autem.

ARGVM.

Seruorum natura diuisionem non recipit, liberorũ vero conditio differentias habet multas. §. In seruorum.

Et seruorum quidem conditio nullam recipit

diuisionem, neque enim de quoquam eorum dicere posis, Minus seruus aut magis seruus. Scindi igitur in species seruitus non potest In liberis vero multas inuenimus differentias, aut enim ingenui sunt, aut libertini.

De ingenuis.
TIT. IIII.

ARGVM.

Liberorum differentia duplex: vt alius ingenuus, libertinus alius dicatur Ad ingenuitatem autem matris conditio etiam differentibus tẽporibus spectatur:

Diximus liberos in duo diuidi, in ingenuos & libertinos. Et ingenuus est, qui simulac natus est, liber, est, nondum seruitutis iugum expertus, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex duobus libertinis, siue vna persona ingenua sit, & altera libertina. Sed & si quis ex matre nascatur libera, sed patre seruo: nihilominus ingenuus erit: quemadmodum & is, qui ex matre libera & incerto patre, hoc est, ex meretricio concubitu natus est. Neque enim pueri ingenuitatem offendit, ex meretricio coitu conceptum esse, Sufficit autem liberam esse matrem, eo tempore quo nascitur: quamuis eo tempore quo conceptus est, serua fuerit. Et ex contrario, si libera concepit, & ancilla facta peperit, vt quia vendi se passa est, & ex pratio accepit.

§. Sed & si quis.

liberum est quod nascitur. Quoniam ei qui in vtero est, calamitas matris non nocet. Porro quum dictũ sit sufficere infanti ad libertatem, quod mater in pariendo libera fuerit. & quando conceptio in libertate contigit, ac partus in seruitute, liberum esse qui nascitur: vide quid ex hoc quæsitum sit. Ancilla quædam quum prægnans esset, manumissa est paulo post ancilla facta est. Posteaquam ancilla facta esset, peperit. Videamus, seruum an liberum pepererit. Et dicimus liberum esse, Sufficit enim ei, qui in vtero est, matrem ipsius vel medio tempore liberam esse. Quod & verum est.

ARGVM.

Ingenuitas vera manumissione non læditur, nec ipsi ob manumissionis actum præiudicium paratur.

Is qui ingenuus natus est, si status sui ignarus seruierit, & deinde manumissus fuerit, Ingenuitas eius per manumissionem non lædetur: Nam id ita sæpissime Principum constitutionibus cautum est, Libertatem ex abundanti, & superuacuo datam, nullum ingenuitati præiudicium parere. Et quomodo contingat, vt ingenuus aliquis manumittatur, exemplo aliquo velut ex facto ostendamus. In ministerio meo liberam habebam mulierem. Ea peperit: & anniculum (verbi gratia) relinquens puerum decessit. Non multo post euenit, vt & ego morerer. Hæres meus quum in §. Cũ autẽ.

hæreditate mea infantẽ hunc reperisset, seruum esse putauit. Sed & is quum adoleuisset: conditionem suam ignorabat. Verum Ius cui nota est veritas: ex hæredis, & ipsius pueri errore, ingenuitatẽ eius nõ mutauit. Et si hæres beneficium manumißionis in eum conferre voluerit, libertas frustra, & superua cuo, vt dictum est, data, propter fictam seruitutem, veram ingenuitatem non corrumpet.

De libertinis.

TIT. V.

ARGVM.

Libertinus, is dicitur, qui ex iusta legitimaque seruitute manumissus est: quanquam natura seruos nesciat, quos bella induxerunt. Ac horum liberatio manumißio est, quæ libertatis datio dicitur.

Diximus qui sint Ingenui: *Dicamus & de* Libertinis.*Libertinus est, qui ex iusta seruitute manumissus est. Verum adde,* Et *legitima.*Libertinus *igitur est, qui ex iusta, & legitima seruitute manumissus est.* Additum *est autem definitioni Iusta, vt eum eximerem, qui suæ conditionis ignarus seruiit.* Adiectum *quoq; est,* Legitima*: propterea quod natura seruos nesciat, sed ex bellis inuẽta sit seruitus.*

§. Manumißio. *Porro liberatio horum*, Latine *dicitur*, Manumißio, Et *quid est* Manumißio? *Est datio libertatis.* Etenim *quandiu quis in seruitute est, manui*

potestatiq; nostræ subiicitur: & manumissus, ab ea potestate liberatur. Manumißio autē hæc a Iure primā gentiū originem sumpsit, cū iure naturali omnes homines liberi nascerētur. Nec.n. nota erat manumißio, quū seruitus esset incognita. Sed postquā Ius gentiū seruitutem introduxit, consequenter & beneficio manumißionis opus esse visum est. Et quū natura nobis vnū nomen hominis dedisset, (Omnes .n. homines appellamur) Iure gentiū tria esse hominum genera cœperūt. Sunt.n. liberi, & qui iis opponuntur serui. Est & tertiū genus Libertinorū, id est, eorū qui serui esse desierunt. Diximus hominū alios esse seruos, alios liberos. Et seruitutem quidem indiuiduā esse, libertatē vero in duas species diuidi: In ingenuos & libertinos. Ingenuitas quoq; indiuidua est, neque magis aut minus in se recepit. Videamus & de Libertinitate, quæ et ipsa hodie indiuidua est, quāuis olim tres fuerint species, vt infra dicemus. Definiuimus iam ante, quis esset libertinus.

ARGVM.

Manumißio, siue inter viuos, siue in vltima voluntate, varie procedit: quinetiam libertas, cum libera, non necessariæ sit iurisdictionis, aut contentiosæ, quouis tempore, ac loco seruis dari potest.

Porro manumißio multis modis procedit aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis manumittere possumus: aut apud magi- §. Multis autē modis

stratum, quod dicitur Vindicta (cuius appellationis causam infra discemus,) aut inter amicos, aut per epistolam, aut in testamento, aut per aliam quamlibet vltimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas dari potest: qui tum ex veteribus tum ex Imperatoris nostri constitutionibus introducti sunt.

§. Seruí vero. *Libertas autem seruis omni tempore recte dari potest, etiam in die festo. Nec solum, cum magistratus in suo Prætorio consistit, sed etiam cũ iter facit, possumus eum adire, & ita manumittere: veluti quum Prætor Romæ, vel Proconsul, aut Præses in Prouinciis in balneum, aut theatrum abeunt, aut ad ædes publicas, vel quum quauis alia de causa in publico comparent.*

ARGVM

§. Libertinorũ autẽ. *Libertinorum multiplici reiecta prisca differentia vna, est hodie conditio ac natura, vt liberi dicantur. ciuesque Romani efficiantur omnes*

Libertinorum autem tripartito diuisa erat conditio. Nam qui manu mittebantur: aliàs maiorem, & iustissimam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: alias minorem, & efficiebantur Latini Iuniani, ex lege Iunii Norbani, quæ conditionem eorum prima reperit Dedititios vero inuenit Aelius Sentius. Ait enim, Si quis tempore seruitutis inciderit in aliquod ex iis vitiis aut affectis, quæ ab eo reperta sunt veluti si ob deli-

ctum, notis in fronte, & stigmatibus compunctus, vel in publicos carceres coniectus: aut propter delictum aliquod verberibus affectus, delictum confessus sit: ac deinde gratia cum domino inita, manumissus ab eo fuerit: Libertinum Dedititium hunc fieri. Dedititios autem eos nominauit ad exemplum peregrinorum. Nam quondam Peregrinorum aliqui cum Romanis vectigal penderent, sublatis aduersus Romanos animis, arma in eo sumpsere. Quos collocata acie & dato congressu Romani vicerunt. Etenim quum impetum fortitudinemque eorum, Peregrini sustinere non possent, abiectis armis, se se dediderunt. At Romani, cum iis humane agentes: vitam quidem iis concessere, sed huius appellationis ignominia affectis, vt quia se dedidissent, Dedititii vocarentur. Et hi quoque igitur Libertini, ex lege Aelia Sentia Dedititii vocati sunt: vt quorum turpitudo communis erat, eorum & nomen commune esset. Sed Dedititii quidē iam ex multis temporibus in desuetudinem abierant: Latinorum vero nomen non admodum frequens erat in vsu. Vnde & Imperator noster omnia augere cupiens, & in meliorem statum reducere, duabus constitutionibus veterum errores correxit, sublata Dedititiorum et Latinorum conditione: & Iure libertinorum ad pristinam formam reuocato, libertinitatem omnē vnius generis fecit. Quando & à primis Imperii Romani

§. Sed dedititiorū.

incunabulis, vna atq; simplex fuit Libertinorum cõditio, id est, vt libertus eandem libertatem haberet, quã habebat manumissor, & vterq; ciuis esset Romanus, tantũque in illo differrent, quod Libertinus esset is, qui manumitteretur, quamuis is qui manumitteret esset ingenuus. Et dedititios quidem Imperatoris sanctißimi constitutio sustulit, quam ad suggestionem Triboniani excellentißimi. Quæstoris rescripsit, & inter decisiones, per quas veterum altercationes compresßit, in vulgus emisit. Latinos autẽ Iunianos, & omnem quæ circa eos erat obseruantiam eodem gloriosißimo. Quæstore suggerente, per aliam constitutionem e Repub. fugauit, quæ & ipsa inter Imperatorias sanctiones resplendet. Vt omnes iam Libertini ciues sint Romani: nullo habito discrimine in ætate manumißi, aut in dominio manumissoris, aut in modo manumittendi, sicut antea obseruabatur. Quid autem id sit, dicere necesse est.

§. Et dedititios.

ARGVM.

Aetas apud Roman. legitima ac naturalis: item dominium legitimum, ac naturale: præterea manumisßionis modus legitimus. & naturalis quisnam dicatur.

Tu hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Est apud Romanos legitima ætas, est & naturalis ætas, Est legitimum dominium, Est & naturale dominium. Est legitimus modus manum

numißionis, est & naturalis modus manumißonis. Et naturalis quidẽ ætas est, quæ minor est triginta annis. Legitima uero, quæ maior est anno trigesimo. Non quod ætatẽ maiorẽ triginta annis, natura non agnoscat: quoniã omnis ætas naturalis est: Sed quod specialiter lex ætatis, quæ annos triginta excedit, meminerit, ideo dixi hanc ætatẽ esse legitimam. Est etiam (vt dixi) naturale dominium, est et legitimũ dominium. Et naturale dominium dicitur in bonis: & dominus bonorum dominus. Legitimum vero dicitur, Iure Quiritum. id est, Romanorum: Romani enim, Quirites à Romulo, à quo originẽ ducunt, vocantur. & dominus dicitur, Iure Quiritũ dominus. Quod si quis vtrumque dominiũ habeat, is pleno iure dominus dicitur: vt ambo dominia habens, naturale & legitimum. Est & legitimus modus manumißionis & naturalis modus manumißionis.

ARGVM.

Manumißionis legitimus modus triplici uia procedit, nimirum vindicta, censu ac testamento. Et quid horum vnumquodque.

ET *legitimus modus, tribus modis fiebat: vindicta, censu, testamento. Et vindicta erat, apud magistratum facta manumißio. Dicta est autem vindicta, quod vindicaretur mancipium in naturalem libertatem: aut à Vindicio quodam qui quum seruus esset, erupturam aduersus Romanos coniura-*

tionem, indicio suo patefecit: publiceq; à Romanis manumissus est, & in honorem eius quicũque apud magistratum manumittuntur vindicta manumitti dicebãtur Quæ autem censu fiebat manumissio, ea hunc in modum procedebat. Census significat tabulam aut chartam, in qua Romani facultates suas conscribebant, vt belli tempore, pro modo patrimonii sui vnusquisq; conferret. In hoc igitur censu cum iussu domini seruus se liberum scribebat, liberabatur à seruitute. Testamento vero, quum quis seruum suum in testamento liberum esse iussisset.

ARGVM.

Manumissionis naturales modi tres olim, & quot in manumittendo seruo concurrere deberẽt legitima.

Naturales quoque modi manumissionis erãt tres inter amicos, per mensam, & per epistolã. Et quidẽ inter amicos, quũ præsentibus amicis quempiã manumittebãt. Per mẽsam vero, quũ libertatis dandæ gratia seruũ cõuiuio adhibebãt. Per epistolã, quãdo alii in locis agenti missis literis permittebant, vt liber viueret. His ita præcognitis, videto nunc rem de qua agimus. Quum in manumittendo seruo tria legitima concurrebant: vt & ipse maior esset annis triginta & dominus eius legitimus esset dominus, hoc est ex Iure Quiritum: & seruus vindicta, censu, aut testamẽto manumitteretur, nec ignominia.

vllum genus perpessus esset : omnino is qui manumittebatur, ciuis Romanus fiebat. Quod si quum ignominia nulla subesset tria non concurrebant legitima: quoniã aut seruus minor erat triginta annis: aut dominus tantũ bonorum erat dominus, nec etiã legitimum dominium habebat: aut manumißio procedebat per mensam, aut per epistolam : aut inter amicos: aut duo interdum desiderabantur legitima aut etiam omnia tria : is qui ita manumittebatur, Latinus Iunianus fiebat. Porro quum nota ignominiæ suberat omnino is, qui manumittebatur, fiebat Dedititius. Et hæc quidem olim. Hodie vero, quum (vt dictum est) vna sit species Libertinitatis, ii qui manumittuntur, omnino fiunt ciues Romani : nec quidquam curiosius, de dominio, modove manumittendi, aut de ætate tractamus.

Quibus ex causis manumittere non licet.

TIT. VI.

ARGVM:

Manumittere cuiuis domino lege non permittitur: et qui in creditorum fraudem manumittit, nihil agit. tametsi ei qui soluendo minime est, quandoque seruũ manumittere, et eundẽ haredẽ instituere lex cõcedit.

Superiora nos docere poßunt, quot modis manumißio procedat. Nunc necesse est, vt disca-

mus quemadmodum nō cuiuis domino liceat manu mittere. Nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit. Quia lex Aelia Sentia *libertatem impedit. Odio.n.ius habet illos, qui in fraudem eorum facultates suas minuunt, qui in tempore necessitatis, quum egerent, pecuniam ipsis suppeditauerunt.* Eadem *tamē lex quæ hoc cauit, quibusdā manumittēdi potestatē facit, quāuis per hoc facultates ipsorum minuātur: hoc est iis qui non soluendo sunt, quos Græci* ἀπόρους *vocant.* Is *aūt nō soluendo est: qui plus debet, quàm in bonis hēt.* Is *igitur qui non soluendo est, valde sit infracto ægroq; et curis cōfecto aīo necesse est, quum apud sese tacitus cogitat: non tam ea, quæ multa et grauia viuos fatigant et vexant, vt pote quæ interdū vitari quibusdā modis (aut minui) possint: quàm ignominiā infamiamq;, quā a morte cineribus atq; ossibus suis videt inustū iri.* Nemo*.n.qui modo mentem aliquam habet, hæreditatem admtttet, ex qua adiens nullum emolumentum sperare posit, sed quæ multas iniurias molestiasq; & damna, et lites secū afferat.* Nemine *igitur eius hæreditatem suscipiente, necesse erit, vt bona ipsius a creditoribus vēdantur, et per hoc memoria eius laceretur ac minuatur.* Neque*.n.dicent creditores se hæredis illius bona vendere, sed defuncti.*

§. Licet āt. Permittit *igitur lex* Aelia Sentia *ei, qui non soluendo est, vt si seruos habet, vnum eorum cum*

libertate hæredē instituat: qui post mortē ipsius hæres ei fiet ex necessitate, ac dicetur solus, & necessarius. Solus, quoniam vnum & eū solum ei qui non soluendo est, heredē licet instituere. Nā usque ad vnū lex constitutionē suam vitiat, & corrūpit, Necessarius, quoniā & inuitus hæres fit. Fiebat autem hic hæres quum nemo alius ex testamento hæres esset, aut quia alius hæres nō erat scriptus, aut quia qui scriptus erat, hæres esse nolebat. Magna est ergo huiusce legis prouidentia, qua prospectū est, vt ii, qui non soluendo sunt quum eorum hæreditatem omnes auersarentur, vel seruū suum hæredē haberent, qui creditoribus satisfacere, debitaque dissoluere posit: aut hoc eo nō faciēte, creditores res hæreditarias vēderēt, nō defuncti, sed hæredis nomine. Et ita manes defuncti ab omni cōtumelia vindicarentur. Atque vterque tū defunctus. s. tum libertus beneficio afficeretur. Nam & qui non soluendo obiit, quamuis in serui pretio facultates suas imminuerit, tamen ignominiā euasit. Et seruus quāuis ignominiæ subiiciatur, mercedem tamen ignominiæ habet libertatem.

ARGVM

Seruus simpliciter institutus, liber factus intelligitur.

Sed etsi seruus hæres sine libertate institutus sit, nihilominus liber fit. Sic enim id generaliter constitutione Imperatoris nostri cautum est: siue non sol §. Idē q; iuris.

uendo, siue locuples decesserit dominus: Atq; in hoc noua quadam humanitatis ratione vsus est: vt per solam institutionẽ ipsam seruus manumissus esse intelligatur. Cum verisimile nõ sit, dominũ nolle eum liberũ esse, quẽ sibi hæredẽ esse voluit: sed eo manente in seruitute, neminem ipsius hæreditatẽ amplecti.

ARGVM.

In fraudem manumittere, vt quis dicatur, non tã facultatum magnitudo ac paruitas cum manumittitur, spectatur, atque consilium & euentus.

6. *In fraudem.* *Quomodo quis in fraudem creditorum manumittere videatur, quærere necesse est. Et quidam dicebant eum in fraudem creditorum manumittere, qui plus deberet, quàm in bonis haberet. Alii eum, cui deducto ære alieno, nihil reliquum esset, cuiusq; præsens patrimonium creditoribus poßit sufficere, sed datis libertatibus futurum sit, vt creditores lædantur, quia hoc modo minuantur eius bona, ita vt soluendo esse desinat. Verum præualuit vt non solum inspiciamus, an non soluendo sit is qui manumittit, sed etiam an vt creditores defraudet, det libertatem. Tunc enim datio libertatis impeditur, quum & consilium interuenerit, et euentus acciderit. Itaq; si ea vtraq; concurrant, seruus non fit liber. Sin vnum desit, libertatẽ adipiscitur. Vtrũq; autem, hoc est consilium & euentum, inue-*

nies in hoc specie. Quidã trecentorum aureũ patrimonium habebat. Hic trecentos aureos debebat. Et ad defraudandos creditores suos, voluit seruos, qui centũ aureis valebant, manumittere. Atq; ita patrimoniũ eius ducentorum aureum fiebat. Hic vtrumque est, & consilium & euentus. Nam & malo consilio rem aggressus est, et euentus creditoribus damno est. Deficit autem euentus hunc in modum. Qui mille aureos in bonis habebat, trecentos tantũ habere se putabat: & quadringentos debebat. Seruos suos, qui centum aureorum erant, in fraudem creditorum manumisit. Res hæc pessimo consilio inita est: nempe in necem damnumque creditorum. Euentus tamen eis damno non est. Nam & deducta seruorũ qui manumissi sunt æstimatione, abunde superest in bonis, quo nomina creditorum dissolui possint. Consilium deest, vt in hac specie. Aliquis mille aureos in bonis habebat: & debebat quadringentos. Eo procul a patria profecto contigit, vt fortunæ ipsius luculentum damnum acciperent, ædibus forte incendio absumptis, aut collapsis, ita vt iã ad trecẽtos aureos reciderint. Is quum nondũ damna sua resciisset, seruos quosdam pretii centum aureorum, quorum nimiæ erga se beneuolentiæ gratiam volebat referre, manumisit. In hac specie, nihil affectu aĩoq; fraudandi factum est: sed euentus creditores lædit. Quoniam quod in patrimonio superest, dimittendis

uendo, siue locuples decesserit dominus: Atq; in hoc noua quadam humanitatis ratione vsus est: vt per solam institutionẽ ipsam seruus manumissus esse intelligatur. Cum verisimile nõ sit, dominũ nolle eum liberũ esse, quẽ sibi hæredẽ esse voluit: sed eo manente in seruitute, neminem ipsius hæreditatẽ amplecti.

ARGVM.

In fraudem manumittere, vt quis dicatur, non tã facultatum magnitudo ac paruitas cum manumittitur, spectatur, atque consilium & euentus.

6. In fraudem. *Quomodo quis in fraudem creditorum manumittere videatur, quærere necesse est. Et quidam dicebant eum in fraudem creditorum manumittere, qui plus deberet, quàm in bonis haberet. Alii eum, cui deducto ære alieno, nihil reliquum esset, cuiusq; præsens patrimonium creditoribus poßit sufficere, sed datis libertatibus futurum sit, vt creditores lædantur, quia hoc modo minuantur eius bona, ita vt soluendo esse desinat. Verum præualuit vt non solum inspiciamus, an non soluendo, sit is qui manumittit, sed etiam an vt creditores defraudet, det libertatem. Tunc enim datio libertatis impeditur, quum & consilium interuenerit, et euentus acciderit. Itaq; si ea vtraq; concurrant, seruus non fit liber. Sin vnum desit, libertatẽ adipiscitur. Vtrũq; autem, hoc est consilium & euentum, inue-*

nies in hoc ſpecie. Quidā trecentorum aureū patrimonium habebat. Hic trecentos aureos debebat. Et *ad defraudandos creditores ſuos, voluit ſeruos, qui centū aureis valebant, manumittere.* Atq; *ita patrimoniū eius ducentorum aureum fiebat.* Hic *vtrumque eſt, & conſilium & euentus.* Nam *& malo conſilio rem aggreſſus eſt, et euentus creditoribus damno eſt.* Deficit *autem euentus hunc in modum. Qui mille aureos in bonis habebat, trecentos tantū habere ſe putabat: & quadringentos debebat.* Seruos *ſuos, qui centum aureorum erant, in fraudem creditorum manumiſit.* Res *hæc peßimo conſilio inita eſt: nempe in necem damnumque creditorum.* Euentus *tamen eis damno non eſt.* Nam *& deducta ſeruorū qui manumißi ſunt æſtimatione, abunde ſupereſt in bonis, quo nomina creditorum diſſolui poßint.* Con*ſilium deeſt, vt in hac ſpecie.* Aliquis *mille aureos in bonis habebat: & debebat quadringentos.* Eo *procul a patria profecto contigit, vt fortunæ ipſius luculentum damnum acciperent, ædibus forte incendio abſumptis, aut collapſis, ita vt iā ad trecētos aureos reciderint.* Is *quum nondū damna ſua reſciiſſet, ſeruos quoſdam pretii centum aureorum, quorum nimiæ erga ſe beneuolentiæ gratiam volebat referre, manumiſit.* In *hac ſpecie, nihil affectu aīoq; fraudandi factum eſt: ſed euentus creditores lædit.* Quo*niam quod in patrimonio ſupereſt, dimittendis*

creditoribus nõ sufficit. Vides.n. quẽadmodũ amplũ se putarit habere patrimonium, & quod æri alieno dissoluendo posset sufficere. Ac fidelissimos, & optime de se meritos seruos manumiserit: & in omnibus per quæ omnia ostenderit, nihil agi malo consilio. Euentus autem exitiosus est, quia nõ vt putabat in patrimonio eius vere plus erat, quàm in ære alieno. Interdum.n. aliter existimamus de facultatibus nostris, quàm rei veritas se habet. Tũc igitur (vt rem in pauca conferam) impediuntur libertates, quum & animo peruerso seruos manumitto: & creditoribus nocet damnoque est, id quod egi. Satis ex iis quæ proxime dicta sunt patet, libertates in fraudem creditorum datas impediri per legem Aeliam Sentiam quippe quæ manumittentis cogitationẽ in alterius iniuriam susceptam oderit.

ARGVM.

Minor annis viginti non temère ac passim manumittit, sed iusta ex causa in consilio approbata Quid autem consilium, quod conuentus, & qui recuperatores iudices dicantur subinde traditur.

§ Eadem. *Eadem lex, irritas esse vult libertates, quæ a minore viginti annis præstantur: nulloque id odio, sed fauore potius manumittentium. Nouerat enim eos, qui eam ætatem agunt, facile circunueniri, seruulorumque blandimentis & adulationibus capi, & ita facultates suas diminuere. Id ergo quum sciret.*

insiiis quæ illinc intendi & parari poterant, constitutionem suam opposuit. Non tamen ita eos prohibet suum seruorum manumittere, quin libertates eorum qui apud magistratum iusta causa in consilio approbata, manumissi fuerint, ratas habeat. Sed dicamus prius quid sit consilium, deinde iustas manumissionis causas enumerabimus. Consilium est, consessus certorum virorum statis anni diebus coeuntium. Habebatur autem hoc consilium, non Romæ tantum, sed etiam in prouinciis. Coibant autem viri illi, tempore conuentus. Et quid est conuentus? Est certum statumque tempus litium dirimendarum gratia inuentum. Nam Romani, quum totum fere annum bellis gerendis occuparentur, certo quodam tempore, quum hyems eos & hybernæ tempestates sub pellibus agere prohiberent: quoniam (vt in communi vita) sine litibus controuersiisque esse non poterant: omissis armis. Iudiciis vacabant, & multos eam in rem constituebant Iudices, vt ambiguas ipsorum causas dirimerent, qui Recuperatores vocabantur: quia per eos vnusquisque debitum recipiebat. Tempus autem illud à conueniendo. Conuentus dictum est. Conueniebant enim & iudices & litigatores Extremo autem conuentus die habebatur consilium in prouinciis, hunc in modum. Procedebat enim Proconsul aut Præses, & in tribunali suo considebat, vnaque iuxta ipsum

viginti viri, qui dicebātur Peregrini Recuperatores, quia per eos mancipium naturalem libertatem recipiebat (scis enim natura liberos omnes homines productos esse) et apud eos a manumittētibus allegabantur iustæ causæ manumissionis. Habebatur & Romæ consiliū die aliquo Cōuentus, Prætore pro tribunali sedente, & assidētibus ei quinq; Senatoribus & quinque equitibus Romanis. Erat autē dignitas Equestris minor ordine Senatorio, sed tamen veluti seminarium eius.

ARGVM.

Manumittendi causa iusta varie spectatur, et com plurıbus exemplis explicatur.

§. Iusta. Quum dictū sit de consilio, dicamus & de iustis causis. Iusta causa est, quum minor viginti annis patrem aut matrē vult manumittere: quos natura filio parentes dedit, sed domini voluntas seruos fecit. Et quomodo id accidit, vt is qui ex seruis natus est, liber sit ac ciuis Romanus, parentes autem in alıu dominio sint? Finge omnes tres in vnius & eiusdem esse dominio: & filium a domino moriente minorem viginti annis hæredem institui: & hoc modo illum cum cæteris rebus & parentum suorum dominum fieri. Deinde quum filius parentes suos e quibus ipse genitus esset, seruitutis iniuria ac calamitate affectos videre nollet, manumisit si quis dicat, eos apud consiliū. Est & iusta causa,

filius meus naturalis, aut filia mea naturalis est. Finge enim quempiam amore ancillæ suæ captum fuisse, & liberos ex illa habere. Quod natum est, haud dubie seruum est, vt ex seruo ventre procedens. Rursus & illa iusta causa est, si quis dicat. frater meus naturalis, aut soror mea naturalis est. Nam quũ *pater meus ex ancilla sua stupro cognita liberos haberet, quos nõ manumiserat, illorũ eo mortuo ego dominus iure sum factus.* Sed *eos ego ob naturalẽ cognationẽ manumisi.* Iusta *& illa causa est, si quis dicat.* Pædagogus *meus est, aut nutrix, aut educator, aut alumnus vel alumna, aut collactaneus.* Idemque *est si procuratoris habẽdi gratia, seruũ manumittere velim, vt liber factus sine vllo impedimento negotia mea administret.* Vel *ancillam matrimonii causa.* Nam *quoniam inter liberũ & seruum matrimonium non consistit, ideo eam manumittere volui.* Is *autem qui matrimonii causa manumittit, intra sex menses vxorem eam debet ducere, nisi iusta causa impedierit:* Veluti, *quia manumissor* Senator *factus est:* Nã Senator *libertinam vxorem ducere nõ potest.* Sed *et is qui procuratoris habendi gratia manumittitur, maior esse debet septemdecim annis.*

ARGVM.

CAVSA manumissionis in consilio semel dicta, siue vera, siue falsa sit, manumissio

secuta non retractatur.

§. Semel autē causa. *Qui autem semel in consilio iusta causa allegata est, siue vera sit, siue falsa, manumißio sequuta, non retractatur. Nam quum ea dicitur, contradicere licet, et manumißioni moram facere. Quæ postquam sequuta est, non credetur ei, qui iustam illam causam fictam eße contendet.*

ARGVM.

Minor annum decimumoctauum ingreßus, seruis proprijs libertatem testamento conferre potest.

§. Cū ergo. *Quoniam vero diximus, minorem viginti annis manumittere non poße, nisi iustam in consilio causam dixerit: absurdum quiddā hinc oritur. Contingit. n. vt qui maior sit quatuordecim annis, legata maximi pretii dare, testamentūque facere, & hæredes instituere poßit, & quocunque modo velit de hæreditate sua disponere: seruulum tamen vnum, qui decem aureis valeat, manumittere non poßit. Ridiculum igitur hoc ius est, quod maiora concedit, & minora prohibet. Quod profecto ferendum non videtur, vt omnia bona sua quis in quem velit transferre poßit, vnum seruulū libertate donare non poßit. Vnde & Imperator noster Sanctiß. tanta iuris absurditate cōmotus, constituit, vt quemadmodū de cæteris omnibus rebus suis adolescentes in testamentis secundum volūtatem suam disponunt: ita etiam quamuis minores viginti annis seruos suos testa-*

*mento possent manumittere.*Porro *quoniam in æstimabilis res est apud* Romanos *libertas, & propter hoc lex* Aelia Sentia *ante vigesimum annum libertatem dare prohibuit: ideo ipse mediam quandam viam ingressus, non aliter minori viginti annis, seruo suo libertatem dare testamẽto permisit, quam si decimumseptimum annum excesserit, et decimum octauum attigerit.*Etenim *quum ueteres maiori septemdecim annis pro aliis postulare permittãt, quare non dicamus iudicii sui stabilitatem & in manumittendis seruis ei prodesse? Qui.n.adeo sapit, vt alios patrocinio suo iuuare posit, is haud dubie & sibi recte consulet.* Itaque *minor viginti annis inter viuos non manumittet.*In *testamento autem post annum decimum septimum, recte id faciet.* Nam *quum sex anni sint ab anno decimoquarto, vsque ad annum vigesimum completum* Imperator *noster in, tribus primis annis vsque ad annum decimumseptimum prohibitionẽ legis* Aeliæ Sentiæ *seruauit. post annum vero decimumseptimum, manumittere concessit.*

De lege Fusia Caninia.
TIT. VII.

ARGVM.

Libertatem seruis intestamento, sicuti inter viuos, acerbitate inuidia Legis Fusiæ Caniniæ profligata, quiuis dare potest.

Lex quidem Aelia Sentia minori viginti annis domino seruum suum manumittere non permisit. Erat autem & alia lex, quæ de manumissionibus tractabat, Fusia Caninia: quæ certum tantum seruorum numerum in testamento volebat manumitti. Hanc vero legem imperator noster optimus, vt libertati aduersantem, & inuidia plenam per constitutionem suam sustulit: inhumanum esse iudicans viuos potestatem habere vel omnes seruos suos manumittendi, nisi quum aliqua causa impedit, veluti quum minor viginti annis manumittere prohibetur, aut quum in fraudem creditorum datæ libertates reuocantur, morientibus vero non permitti, vt circa impedimentum seruos suos manumitterent.

De iis, qui sui uel alieni iuris sunt.

TIT. VIII.

ARGVM.

Transitus ad secundam personarum diuisionem, quo paucis perstringit, quæ superius varie dissecuit Imperator: vt apertius indicet hominum conditionem positam in his, qui aut sui sunt, aut alieni Iuris. Quorum altero cognito, alterũ planũ apertũque erit.

Ad exitum nobis perducta est prima personarum diuisio, in qua dictum est, hominum alios, esse liberos & alios seruos. Ac rursum Seruitutem

indiuiduum quiddam esse, & Libertatem in duas species scindi. Liberorum.n.alios esse ingenuos, & alios libertinos. Atque iterum Ingenuitatem esse in diuiduam: Libertinitatem vero olim in tres species diuisam fuisse. Nam libertinorum alios fuisse Ciues Romanos, quosdam Latinos Iunianos, & aliquos Dedititios. Addidimus etiam Dedititiorum & Latinorum conditiones diuersis constitutionibus sublatas esse: vt iam Libertinitatis vna tantum sit species quemadmodum & Ingenuitatis. Dicamus nunc & de secunda personarum diuisione. Hominũ enim alii sunt in potestate, alii sunt suæ potestatis, hoc est, alii sunt sui iuris, alii sunt iuris alieni. Discamus igitur prius de personis quæ alieno iuri subiectæ sunt: nam ex iis & eas cognoscemus, quæ sui iuris sunt. Quicunque enim inter has non sunt, apertum est, inter eas esse quæ sui iuris sunt. Subiectum autem esse alieno iuri, Græce ὑπεξουσιότης, Latine dicitur potestas. Hanc porro habemus aut in seruos nostros, aut in liberos nostros.

ARGVM.

Potestas dominis olim in seruos summa concessa, quæ iure gentiũ inducta est, hodie adeo legitimæ coercita est, atque temperata, vt nemini imperio subdito, causa legibus non cognita, seruum occidere liceat.

Ac prius inspiciamus de iis, qui in potestate dominorum sunt. Est autem potestas ἄκρα ἐξουσία, Summa licentia vel authoritas.

Potestas vero hæc in seruos, Iurisgẽtiũ est. Nec enim tantũ apud Romanos, sed etiã apud alias gentes, ea in vsu habetur: Adeoq; iuri nostro subiecti sunt serui vt vitæ necisq; in eos sit potestas, hoc est, vt eos trucidare impune liceat: atq; vt quodcũq; per seruũ acquiritur, id ad dominũ eius ꝑtineat. Sed hodie, nulli hominũ qui sub Imperio Ro. sunt, sine causa legibus cognita seruum suum occidere permissum est.

ARGVM.

Dominis in seruos sæuire supra modum, causaque non cognita, minime licet Iusta autem sæuiendi causa, quæ sit exemplis planum facit. Seruis autem de dominis quærentibus non temere credendum, siquidem natura serui dominorum hostes sunt. At si domini sæuitia intolerabilis cognita sit, vendere dominus conditionibus bonis, ac pretio iusto seruum cogitur. Et qui constitutioni huic fraudem fecerit, sæuerissime plectetur.

§. Sed et maior. *Ac ne supra modũ quidem sæuire in eũ licet. Cõstitutione .n. Antonini Cesaris, is qui seruũ suũ sine iusta causa occiderit, nõ minus puniri iubetur, quã is qui alienũ seruũ occidit. Est autẽ iusta causa, si dominus seruum suum cũ vxore ipsius rem habentem comprehenderit, aut quum domino manus iniicere vellet, dominus eum anteuertens ferro interemerit. His enim ex causis cædes ad pœnam non vocatur. Nec vero occidi tantum seruos idem Princeps vetuit, sed etiam maiorem dominorum asperitatem*

alia quadam constitutione coercuit, quæ ex huiusmodi occasione initiũ sumpsit. Iulius quidam Sabinus, sæuus admodum et immitis erat in seruos suos. Qui quũ tam immoderatã eius acerbitatẽ ferre nõ possent, relicto domino, alii in ædes sacras, alii ad statuas principum confugerunt. Quumq; Aelius Martianus Præses Prouinciæ illac præteriret, auxilium eius inuocauerũt. Is quũ eos interrogasset, simul & cõditionẽ ipsorũ cognouit, & causam cur se adirent didicit. Sed quũ nullã legẽ haberet, qua species talis dirimeretur, rem ad Principem retulit, quid de ea fieri placeret consulens, & omnia vt gesta erant exponens. At Princeps ad ea cõmotus rescripsit, Seruis de domino querẽtibus facile credendum non esse. Natura enim seruus domini hostis est. Sed Iudicem eos cõuocare, & quid inter eos cõtrouersiæ sit cognoscere debere. Vt si intolerabilis dominorũ sæuitia videretur, cogãtur domini eos, quibus tã duri & acerbi incũbunt, bonis cõditionibus vẽdere, & dominis pretiũ illorũ reddatur. Ideo autẽ dixit bonis cõditionibus, ne dominus seruo infensior, graues vẽditioni cõditiones apponeret, paciscẽs scilicet vt aut semper haberetur in vinculis, aut nũquã manumitteretur, aut habitaret in regionibus, quæ tam graui & immiti cælo sunt, vt nemo id nisi qui diu assueuerit, ferre possit. Et ita potestas fieret vendenti domino, etiam a venditione crudelitatem suam eo pacto

in seruum effundendi. Rectissime autem & illud Princeps adiecit, vt venderetur seruus, ac pretium domino daretur: quo scilicet & seruus per vēditionē ab impotēti & acerbo domino liberaretur, & dominus pretiū accipiēs nullū ex seruo damnū sentiret. Nec est quod indignetur dominus nō licere sibi, vt suis seruis imperet: quoniā subditos suos Princeps & inuitos beneficio afficit. Porro illud facile futurum erat, vt serui desperata liberatione, aut manus ac vim sibi afferrēt, aut fuga arrepta, pretiū sui domino auferrent. Vtrisq; igitur prouidit, & dominis & seruis. Nā & hoc expedit Reipub. ne quis sua re male vtatur. Sunt autē rescripti ad Aeliū Martianum missi verba hæc: Dominorū quidē potestatem in seruos suos illibatā esse oportet, neq; hac lege dissolui, id est, iura dominorū minui nō debent. Sed tamē id dominis vtile est, vt auxiliū feratur seruis, qui male a dominis habetur, aut ex immodica ira, aut per famē vel aliā intolerabile iniuriā. Vnde nec seruis qui iusta petūt, id negandū est: Cognosce igitur de querela eorū, qui ex familia Iulii Sabini ad statuas cōfugerūt. Et si, re tota perquisita, durius eos a Sabino quā par erat tractatos, aut ad turpissima quędā obeūda adactos esse cōpereris, distrahi iube. Idq; ita, vt nūquā in vēditoris ptātem reuertātur. Quod si dictus Sabinus in fraudem huiusce constitutionis aliquid agere tētauerit, palā quidem et prima fron

te seruos venundans, sed clam & per occultum paciscens vt sibi reddantur: seuerissime aduersus eum qui tantum facinus admiserit, fraudemq; constitutioni suæ fecerit, Princeps eam rē exequuturus est.

De patria potestate.

TIT. IX.

ARGVM.

Potestati patriæ subesse dicūtur, qui ex iustis nuptiis suscepti sunt. Nuptiæ autē, viri ac mulieris cōiūctio indiuiduam vitæ consuetudinem promittens dicūtur.

IAm ante diximus in potestate nos habere seruos nostros et liberos nostros. Quū igitur de eo dictū sit, quēadmodum serui in potestate nostra sint: reliquū est, vt dicamus quēadmodū in potestate nostra sint liberi nostri. In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis suscepimus. Porro quod Græci vno verbulo dicunt γάμοι, pro eo Latinus sermo duo habet, nuptias & matrimoniū. Et quid est matrimoniū siue nuptiæ? Viri et mulieris coniunctio, indiuiduā vitæ cōsuetudinē promittēs siue pbēs.

ARGVM.

Potestas patria iure Romano inducta: solis competit ciuibus Romanis: at ne id quidem omnibus, sed maribus tantum.

Ius autem potestatis, quam in liberos nostros habemus proprium est ciuium Romanorum. Nemo enim alius talem potestatem in liberos suos habet, §. Ius aūt.

qualem habent ciues Romani. Est igitur ius illud Ciuilis iuris. Nam potestas quã in seruos habemus, iuris gentium est. Qui igitur ex me & vxore mea nascitur, in potestate mea est. Similiter & is, qui ex eo, qui in potrstate mea est, & vxore eius nascitur, id est, nepos meus, & neptis mea æque in potestate mea sunt. Idem & in pronepotibus abnepotibusq;, & deinceps dicendũ est. Qui vero ex filia mea nascuntur, in potestatẽ aut materni, id est, in meã scilicet non cadunt, sed in potestate patris sui sunt.

De nuptiis.

TIT. X.

ARGVM.

Puberes masculi, ac fœminæ viripotentes inter se iustas contrahunt nuptias: si modo quæ legibus iubentur, obseruent. Et si filiifamilias sint qui contrahunt, paterno consensu egent, modo is sit pater, qui consentire queat.

Iustas autem nuptias inter se contrahunt ciues Romani, quum ea quæ de nuptiis, legibus cauẽtur, obseruant. Necesse est autẽ, vt masculi puberes sint, fœminæ viripotentes, hoc est, vt illi maiores sint annis quatuerdecim, hæ annos duodecim excedãt. Atque hæc dicimus, siue filii familias, siue patresfamilias sint ii, qui nuptias contrahunt. In filiis tamen familias aliud quiddã exigimus. Nempe parentũ consensum, in quorũ ptãte sunt ii, qui matrimonio

coniugantur. Id enim fieri & ciuilis & naturalis postulat ratio. Ciuilis quidē propter ius quod Romanorum proprium est, nempe patriam potestatem. Naturalis vero, quoniam æquum est, vt qui ad illam vsq; ætatem eos educauerunt (parētes scilicet,) hoc honoris, habeāt, id est, vt matrimonio consentiant. Oportet autem patris iussum præcedere, hoc est, oportet a patre rem comprobari. Vnde illud in dubitationē deuenit, quū pater in furore esset, filius aut filia ad cōtrahendas nuptias solicitabātur. Neq; enim calamitas patris furiosi, liberos a potestate eius liberat, Quoniā neque sana ac sobria parentis mens potestatem patriā aduersus liberos inducit, vt consequenter dicere possimus, quū pater sapere desiit, vna & patriā potestatem extingui, sed potius liberi ex iustis nuptiis procreati eam inducūt. Nuptias igitur liberi volebāt cōtrahere, sed quum filii familias essent, opus erat patris cōsensu. At is qui in furore est, nullū potest habere cōsensum. Quærimus ergo an possint? Et quidē si dicimus consensum esse, quū specialiter pater dixerit sibi id qđ agitur placere, hunc a furente consensum præstari morbus non patitur. Sin autē consensum esse admittimus, quòd quū pater rem quæ gesta est videret, nō cōtradixerit: propius est, vt citra impedimentū nuptiæ procedant. Attamen ne hoc quidem verum est. Nam is qui in furore est, tacendo non consentit. Quoniam

is demũ tacendo consentit, qui quum rem sentiat quæ agitur: si illa parum ipsi placeat, contradicere potest. At is qui furore tenetur, tacet quidem, sed vt malis oppressus, non vt placide quiescens. Quoniã igitur multæ magnæq; hisce de rebus inter Iuriscon*sultos erant dubitationes, edita est* Imperatoris no*stri constitutio, quæ totam controuersiam dissoluit ac filio cuius pater in furore est permittit, vt legitimam sibi vxorem adiungat, non expectato patris consensu, quemadmodũ & filiæ permissum est (nã in filia nulla erat dubitatio) iis tamen seruandis, quæ præfata constitutione comprehensa sunt.*

ARGVM.

Nuptiæ non paßim ac temere contrahuntur, sed ita demum, cum nec naturalis nec ciuilis coniunctionis vinculum, affert impedimentum, quod aut cognationis agnationisve, aut adoptionis est.

§. Ergo non oẽs. Porro *quoniam diximus, iustas esse nuptias, quum ciuis* Romanus *maior annis quatuordecim vxorem ducit ciuem* Romanam *maiorem annis duodecim: an si quis matrem suam, sororemve aut filiam in vxorem acceperit, licitum est hoc matrimonium:* Et *dicimus nequaquam. Quoniam a quibusdam nuptiis abstinendum est.* Et *vt rem omnem melius intelligas, hæc habeto in modum cuiusdam præuiæ inspectionis.* Cognatio *nomen est generale, diuiditur autem in tria in ascendentes, in descendentes, & eos qui sunt in obliquum.* Et

ascendentes quidem sunt, qui nos genuerunt, veluti pater, mater, auus, auia, & qui supra hos sunt. Descendentes vero, qui ex nobis gignuntur: veluti filius, filia, nepos, neptis & qui infra hos sunt. Ex trāsuerso propinqui, sunt, qui neque nos genuerunt, neq; à nobis gignuntur, sed stirpem suam & radicē nobiscum habent communem: veluti, frater, soror, patruus, vel auunculus, amita vel matertera, consobrinus, consobrina, et qui ex his descendunt. Cognatio autem quæ ex latere siue ex transuerso est, in duo diuisa est: in agnatos et cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per masculos nobis coniunguntur, ut frater consanguineus, & soror consanguinea & fratris liberi, & nepos neptisve ex fratris filio & patruus, & patrui liberi, & ex filio patrui nepos neptisve, et amita. Atque (vt totam rem vno verbo absolutam) tandiu per ordinem procedit agnatio, quādiu nulla interuenit persona fæmina, quæ causam det cognationi. Cognati vero sunt, qui per fæminas nos cōtingunt. Vt frater vterinus non etiam consanguineus, & liberi eius. Aut soror vterina, aut etiā sororis consanguineæ liberi: nam & hi cognati sunt, quoniam sororis persona agnationem incidit. Porro agnati et legitimi dicūtur, id est, iure Ciuili inuenti, et cognati, id est, natura cogniti. Cognatos vero sola nouit natura, neque item legitimi sunt. Quos enim ius Ciuile nouit, hos nouit & natura: quos vero natura

nouit hos non omnino non nouit & ius Ciuile. Hæc autem cognatio bifariam constituitur, aut natura, aut iure Ciuili, siue adoptione. Natura, quũ ex iustis nuptiis liberi nascũtur. Adoptione, quum quis filiũ habens, alium in adoptionem accipit. Is enim qui ita adoptatur, filii mei naturalis & fratris sui adoptiui agnatus est, est autem & cognatus. Quos enim adoptio ei agnatos facit, hos facit & cognatos. Quoniã actus hic legitimus, hoc est, adoptio, facile agnationi quæ & ipsa legitima est, cõiungitur. Legitima .n. legitimis facile cohærẽt. Porro agnatio adoptioni coniuncta secum trahit & naturam, id est, cognationem: & quos adoptiuus agnatos vocat, hos nominat et cognatos. Quos vero cognatos vocaret (si natura mihi esset filius) hos quũ adoptiuus est, neq; agnatos. neq; cognatos vocabit. Cognatio enim quæ natura cõtingit, pro nulla habetur in adoptione. His ita præcognitis, vide nũc rẽ de qua agimus. Diximus supra nõ semper iustas esse nuptias, quum ciuis Romãus ciui Romanæ iungitur, ꝓpterea quòd a quibusdam nuptiis abstinẽdum sit. Et quidem inter parentes & liberos in infinitum prohibitæ sunt nuptiæ: neq; enim potest quispiã matrẽ suã vel auiam, aut filiã vel neptem in vxorem accipere, siue naturales sint, siue adoptiuæ, etiam si maxime per emancipationem soluta sit adoptio, quoniam & pristinum patris vel aui nomen pudori esse oportet.

ARGVM.

Cognatio non omnis iustas contrahi nuptias vetat. Et sublata ciuili cognatione, cognationē dissolutā esse.

Sed & inter personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est prohibitio aliqua, verum non perpetua. Ecce enim inter fratrem et sororem *nuptiæ non consistunt: siue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint, siue ab eodem patre tantum, vel ab eadem matre tantum.* Sed *& si qua mihi per adoptionem, soror esse cœperit, quamdiu constat adoptio, matrimonium impeditur: quum vero ea dissoluta fuerit, quia aut ego emancipatus aut illa emancipata sit, citra impedimentum procedent nuptiæ.* Nam *quum adoptio quæ legitima res est per emancipationem quod & ipsum iuris Ciuilis nomem est, dissoluta sit: nullo cognationis genere ea mihi videtur coniungi.* Nam *ante, quum ambo in vnius essemus potestate, & agnatam eam vocabam et cognatam, verum adoptione per emācipationem dissoluta, agnatam eam amplius non vocabo.* Quoniam *adoptio, quum sit res* Iuris *Ciuilis: ciuilem quoque cognationem, id est, agnationem secum vna quum extingueretur, sustulit. Sublata autem agnatione, dissoluta est & cognatio.* Nam *quum agnatam eam vocare non possim, consequenter nec cognatam potero.* Quapropter *si quis generum suum adoptare velit, debet ante*

§. Inter eas quoq;.

filiam suam emancipare. Et si quis quum filium habeat, nurũ suam velit adoptare, ante debet emancipare filium. Id enim nisi fecerit per adoptionẽ generi vel nurus soluetur matrimonium. Quoniam futurum est, vt fratres inueniantur. Porro inter fratres neque si adoptiui sint, consistunt nuptiæ.

ARGVM.

Cum filia aut filio fratris naturalis, & si iusta ac legitimæ non contrahuntur nuptiæ, cum filia tamen sororis ciuilis id est, adoptiua contrahi mihi vetat.

§. Fratris uero. *Fratris mei aut sororis meæ filiam vxorem ducere fas non est. Imo ne nepotem quidem eorum: quãuis mihi quarto gradu sit. Quo tamẽ ex gradu vxorẽ, possum ducere, veluti patrui vel auunculi, amitæque vel matertere filiam. Id enim pro vniuersali regula tenendũ est: Cuius personæ filiã vxorẽ ducere*

§. eius vero. *non poßim, eius nec neptẽ ducere me posse. Quod si pater meus naturalis virginem aliquam adoptauerit, atque ex ea nata sit filia, vxorem hanc possum ducere. Nam hæc mihi per fœmininũ sexum cognata est. Porro iam dictum est, cognationem, quæ natura contingit, pro nulla haberi in adoptione.*

ARGVM.

Liberi fratrum duorum aut sororum legitime nuptias contrahũt. Sed cum amita, aut matertera etiam adoptiua, & superiore gradu non licet.

§. Duorũ autem. ***Duorum fratrum vel sororum, aut fratris et so-***

toris liberi, rectæ inter se nuptias contrahunt.

Amitam meam (est autem amita patris mei soror) vxorē ducere non possum, quamuis adoptiua sit: neq; etiam materteram (est autem matertera matris soror) quoniam matrum locū obtinent. Qua ratione, neq; magnā auiam, neq; magnā materteram ducere potero: quoniam vicem auiarum sustinent. Est & magna amita aui mei soror, quam pater meus amitā, & ego magnam amitā appello. Matertera magna auiæ meæ soror, quam mater mea materterā vocat, & ego magnam materterā. Dictū est de amita, eā in vxorem accipi non posse, neq; si adoptiua sit. Quod tamē in matertera non æque placuit. Et quō contingit vt amitā adoptiuam vel amitā magnam adoptiuam habeā? Verbi gratia, Auus meus paternus quū patrem meū filiū haberet, puellam aliquā in adoptionē accepit. Et pater meus hāc adoptiuam sororē vocabat, egoq; adoptiuā voco amitā. Magna autem amita adoptiua quō procedit? Finge a proauo meo paterno, quū auū meum filium haberet, puellam aliquam in adoptionem acceptam esse: quam auus meus sororem adoptiuam vocabat, & pater meus amitam adoptiuam; at ego magnam voco amitam adoptiuā. Ideo autem in amita adoptionis mentio semper fit, in matertera vero, non item: quia quū per virilem sexum illa mihi coniungeretur, dubium non erat

quin esset mihi agnata: atque ideo erat & cognata quoniam qui agnatus est, is omnino et cognatus est. In matertera autem, per adoptionem nuptiæ non impediebantur: quoniam quũ matertera me per fœminæ personam contingat, cognata tantum mihi est: & ex adoptione nullo iure cognationis mihi iungitur, propter regulam qua dicimus: Cognationem, *quæ natura contingit, in adoptione pro nulla haberi. Quando igitur cum hac nuptiæ non prohibentur, ideo in fingenda exempli specie, materteram adoptiuam non posui. Et quomodo accidit, vt quis materteram adoptiuam habebat? Veluti, si auus meus maternus, quum matrem meam haberet filiam, puellam quampiam in adoptionem accepit, quam mater mea sororem adoptiuam vocabat, & ego voco materteram adoptiuam.*

A R G V M.

Affinitatis veneratio ac reuerentia inter socrum ac nurum, vitricum ac priuignam, siue nunc sit, siue olim fuerit, vt prohibet nuptias: ita inter socrum ac nouercam cum genero ac priuigna non admittit.

Diximus *iam de nuptiis propter cognationem prohibitis. Sunt & aliæ quæ non per cognationis iura, sed per affinitatis venerationem parum procedant. Est autem affinitas, propria quædam personarum qualitas, quæ citra cognationem nobis ex nuptiis coniunguntur: veluti, priuignam nurumve meam vxorem non possum ducere, quoniam loco*

§. Affinitatis quoque.

filiarum habentur. Et nurus quidem est, filii mei vxor: priuigna vero, vxoris meæ filia. Porro in his addenda est dictio, (Quondam) & dicendum est, in vxorem accipere non possum priuignam quondã meam, aut quæ nurus quondam mea fuerit. Nam addita dictione (Quondam) ostẽdimus personas eas non extare, quæ affinitati causam dederunt. Atqui ne sic quidẽ iis possum matrimonio coniungi, sublatis personis per quas contracta est affinitas, sed affinitatis veneratione ab huiusmodi coniunctionibus abstinẽdũ est. Nam quum dico, Quæ quondã nurus mea fuit: ostendo maritum illius, filiũ meum, defunctum esse. Item quum dico, Quæ quondam priuigna mea fuit, ostendo matrem illius, uxorem meam mortuam esse. Etenim si hæc adhuc priuigna mea est, et illa adhuc nurus: maior est ratio, quæ prohibet ne eam vxorem ducam, quoniam futurum est vt aut vnus vir duas habeat vxores, aut vna mulier duobus maritis nupta sit. Si enim nurum meã duxero, et filiũ meum, et me illa habebit maritos. Sin vero priuignam meam, continget vt mihi duæ sint vxores, e.a.s. quæ mea nunc vxor est, & filia quoq; eius priuigna mea. Porro capitalis in eos pœna constituta est, qui binas nuptias contrahunt. Nemo igitur.

⁂ *maiore prohibitione omissa (de capitali pena sen-*

⁂ Maiore prohibitione } Græce est in editione Basiliensi κωλάσιν, quod ni

tio) de minore disputat et in honorē affinitatis coniunctionē dicit prohibitam esse.

hili verbū est. Ideoq; aut κολασιν legēdū ē, aut κώλισιν Editio Louaniensis hēt κολασιν Egomaloi κωλισιν. Hæc Curtius. Malint alii nonnulli κολασιν.

§. Socru quoq;. *Vxorē nō possum ducere, quæ quōdā aut socrus mea aut nouerca fuerit: quoniā matrum loco habetur.* Et *socrus quidē est, vxoris meæ mater. Nouerca vero, patris mei uxor, ex qua ego natus nō sum.* Addidit aūt & *hic dictiunculā illā. Quondā, vt ostēdā psonas quæ cām affinitati dederut, nō extare, quia aut vxor mea, aut pater meus defunctus sit. Nam si adhuc supersint, fiet vt geminentur nuptiæ Etenim si socrū meā vxorē duxero, futurū est, vt duas habeā vxores socrum & filiam eius. Sin nouercam, duorū illa vt vxor sit continget, patris scilicet mei, & mea ipsius* Porro ex iis *quæ diximus, nosti capitalem esse binarum nuptiarum pœnam.*

ARGVM

Filius ac filia diuersi vteri, etiamsi parentes vtrinque nuptias contraxerint, & liberi suscepti exinde sint, licite matrimonium ineunt.

§. Mariti. Patrimus, *quum filiū ex Titia haberet, Patrimā quæ filiā ex Titio habebat, vxorē duxit: aut ex contrario, ille filiā, hæc filiu habeat.* Horū liberi (✱ *qui vulgo dicūtur* αλλη π ο'ογενοι *quasi* οι αλληγοπς γοιοι, Lati ✱ Qui vulgo dicunt. ⸗

dicas inuicem priuignos) recte inter se nuptias cōtrahunt, licet frater aut soror iis natus fuerit ex matrimonio, posteaquam ipsi nati essent, contracto.

ne possent dici cōpriuigni, nēpe quorū alterius pater alteri⁹ matrē in vxorē duxerit. Sicut a Trāquillo ī vita Claudii, cōloceri dicūt, quorū alterius filia, alterius filio nupsisset. Curtius.

ARGVM.

Honestas publica nuptiis, iustum parat impedimentum, etsi cognationis vel affinitatis nullus obex subsit: Et inter seruos etiam manumissos cognatio nuptias nō admittit. Inter quos autem matrimonium non consistat, in genere tradit.

Vxor mea diuortio à me digressa, alii viro denupsit. Ex eo filiā suscepit. Queritur, an illā hāc ex ea natā vxorem possim ducere? Et affirmo hanc priuignam non esse: quoniā priuigna est, quæ ante meas nata est nuptias. Attamen honestas exigit, vt ab huiuscemodi coniunctione abstineā. Nam & filii mei sponsa, nō sequutis nuptiis nurus mihi nō est facta, neque patris mei sponsa, nuptiis impeditis nouerca mihi facta est: & tamē quāuis nihil eorū, quæ ante dicta sunt obstet, quo minus eas vxores ducā, Iulianus propter honestatem rectius nos & iure facturos tradit, si ad has & tales nuptias non accesserimus. *§. Si vxor.* *§. Illud certū est.*

Cognatio quoque, quæ in seruitute contracta

est, an impedimento sit nuptiis, tractari potest. Veluti, cum sorore sua aliquis manumissus est: quaeritur, an permissum sit eos matrimonio coniungi. Et quidem quantum ad iuris subtilitatem attinet, nulla inter eos videtur esse cognatio. Verius tamen est, vt ius sanguinis coniunctionem impediat.

§. Sũt et aliæ *Sunt & aliæ personæ, quas diuersas ob causas vxores non possim ducere. Sed eas in libris* Pandectarum *siue* Digestorum *ex multis veteribus collectas, inseri* Imperator *noster sanctißimus voluit.*

ARGVM.

Matrimonium aduersus ea, quæ de nuptiis sancita sunt, contrahentes, nec mariti, nec vxoris nomen consequuntur, sed nec quod infertur nuptiarum causa, dotis nomine retinet: quinimo variis obnoxii fiũt pœnis.

§. Si aduersus ea. *Quod si quis aduersus ea quæ dicta sunt, vxorem duxerit, neque cognationem, quæ inter parentes & liberos est veritus: neque personas, quæ ex latere vetitæ sunt, obseruans: neque memor prohibitionis, quæ ex affinitate procedit, aut etiã cognationem, quæ in seruitute contracta est, contemnens, nec mariti ipse, nec illa vxoris habebit nomẽ: Quinimo, nec matrimonium erit, quod gestum fuerit: nec dos, quod illatum. Quoniã tamen ne hæc quidẽ improborum cupiditates coercere possunt, grauior in eos pœna iure constituitur. Cautum est enim, ne qui ex huiuscemodi coniunctionibus nascuntur, in*

patris

patris potestate sint (quoniã quos sola nouit natura eos ius ignorat vt nõ secundũ præcepta sua genitos) sed quantũ ad patriã potestatem attinet, tales sunt, quales ii qui ex meretricio coitu et vulgo nascũtur. Nã neque ii patres habere intelliguntur, quãdoqui dẽ illorũ pater ignoratur, ob magnũ eorum numerũ qui cũ matribus illorũ consuetudinẽ habuerunt, sed receptum est: vt Spurii vocentur: vel à Græca voce σποράδην *quasi* σποράδην, *id est sparsim et vulgo ac paßim concepti: vel à* Latinis *notis* S.P. *quasi sine patre filii. Quibus cõsequens est, vt tali coniunctione soluta nec dotis petitio pcedat.* Nec *tamẽ eas tantũ pœnas quas retulimus partiuntur ii qui illicitas nuptiis cõtrahunt, sed etiã alias quasdã quas ex* Principum *cõstitutionibus latius potes discere.*

ARGVM

Curiæ oblatione eius, qui vt natus est patrio iuri non subest, patriæ potestati obnoxius efficitur, atque legitimus Idemque erit si secuta dotalia fuerint instrumenta, si modo ea sit mater, cum qua alias liceat nuptias inire legitimas.

Inuenias etiã quando is qui simul ac natus est, in potestate patris non est, tamẽ post ea in potestate patris sit. Et *quis hic tandẽ est.* Con*suetudinem cũ muliercula aliqua habebã cuius matrimonio mihi legibus interdictũ non fuerat habebam autem cum ea consuetudinẽ, nõ ut cũ vxore, sed ut cum meretrice, forsan vel ut cũ concubina.* Ex *ea mihi sunt nati li-*

§. Aliquãdo autem

beri. In potestate mea ii non sunt: quia matrimonium non præcesserit. Sed naturalis est filius Si hunc ego postea curiæ offeram, potestati meæ subiectus fiet. Idemque si cum muliere aliqua non vt cum vxore, rem habui: quam ne vxorem ducerem nulla lex vetabat, sed uoluntas tãtum mea deerat, natus est ex ea mihi filius. Is in potestate mea non est. Si postea (quemadmodum Imperatoris nostri religiosißimi cõstitutione cauetur) dotalia cum ea fuerint instrumenta confecta: non solum qui ante ea dotalia nati fuerint, sed etiam ii quos postea nasci continget, potestati meæ subiicientur: secundum ea, quæ præfata Imperatoris nostri constitutione comprehensa sunt.

De adoptionibus.

TIT. XI.

ARGVM.

Vt natura, ita adoptione nostre potestatis liberi fiũt. Adoptio autem formas habet duas, vt quæ Principis authoritate fiat: si sui Iuris est, qui in adoptionem datur: aut magistratus imperio, si Iuri subsit alieno.

Ex iis, *quæ dicta sunt, nouimus in potestate nostra esse liberos, qui ex iuxtis nuptiis nobis nascuntur. Verum sciendum est, & adoptiuos liberos in potestate nostra esse. Et quid est adoptio? Actus legitimus naturam imitans ad eorum, qui liberos non habent, solatium inuentus. Forte quispiam*

quum liberos non haberet, quia uel uxorem non du xisset, vel sterile matrimonium esset expertus, vel liberos quos habuerat amisisset, leuare volens aut naturæ vitium aut infelicitatem fortunæ, aliquam in adoptionem accepit. Hoc *autem ideo dictum est, non quod ii tantum adoptent, qui liberos non habent.* Nam *& ii qui habent, citra impedimentum adoptant, vt & supra diximus in illa specie, vbi diximus eum qui generum aut nurum adoptare vellet, prius filium aut filiam emancipare debere: ita igitur ea in specie nisi nuptiæ prohibuissent, nihil fuisset, quo adoptio impediretur. Sed ideo adoptionẽ dixi ad eorũ, qui liberos non habent, solatiũ inuentã esse, vt id quod plerunque fit ostenderem.* Porro *quæ* Latine *dicitur adoptio, eã* Græci υἱοθεσίαν *vocant.* Est *autẽ adoptionis nomen generale, et in duas species diuiditur.* In *arrogationem, et in eã quæ in generis sui nomine stat, et proprie dicitur adoptio.* Fit *igitur duobus modis: aut ex* Principis *rescripto, aut per iussũ* Magistratus. Per *principis rescriptum eos eas ve in adoptionẽ accipimus, qui que ve sui iuris sunt: et hac species adoptionis* Arrogatio *vocatur.* Imperio *magistratus eos eas ve adoptare possumus, qui que ve in aliena potestate sunt, siue primũ gradũ ad parẽtes naturales obtineant, qualis est filius filia: siue inferiorem, qualis est nepos neptis.* Et *hac proprie adoptio dicitur.* Nã *adoptionis nomẽ*

§. Adoptio autem.

& generale & speciale est.

ARGVM.

Extraneo in adoptionem filiusfamilias datus, in potestatem minime transit, licet ad ipsius intestati successionē admittatur. Cōtra vero ascendēti datus, eius potestatis efficitur, cū duo efficacius, atque vnū agāt.

§. Sed hodie. * Paterni. } Hoc loco, aut addendum ē materni similevè q̄ppiam: aut tollēda ē dictio, paterni, de vtroq; .n. auo loqtur

Atque olim quidē quenuis adoptare licebat, qui in aliena erat potestate, & potestas patris naturalis transibat in adoptiuū. Sed hodie ædita est sanctissi. Imperatoris nostri cōstitutio, qua cauetur: ne quum quis eū qui in aliena potestate est adoptat, potestas patris naturalis dissoluatur, aut ad patrē adoptiuū transeat, neve ille in potestate eius sit, quamuis eadem constitutione iura ab intestato successionis ei in bonis eius qui ipsum adoptauerit tributa sint. Quod si pater naturalis nō extraneo cuipiā, sed socero suo hunc in adoptionē dederit. qui illi erat auus maternus: aut si quis quū postea quā emancipatus esset (quod sæpe cōtingit) liberos suscepisset filiū sibi post emancipationē natum patri suo, auoq; illius paterno dederit in adoptionem: in his casibus, quum in vnā & eandē personam & naturalia .i. quæ ex genitura cōparantur, & adoptionis iura concurrant: dubium non est, quin filius in potestatē patris adoptiui transeat, & iure ciuili, & natura illi coniunctus atq; in familia & potestate sit aui * paterni.

ARGVM.

Inter arrogationem, & adoptionem multa intere

cedunt differentiæ. Et in arrogatione id obseruandū, vt cauere debeat arrogator, de restituendis arrogati bonis, si intra pubertatem decesserit is, quibus obuentura erant, arrogatione non secuta: quinetiam exhæredato, aut sine causa arrogato emācipato quarta bonorū pars relinqui debet, ac pterea bona ppria restitui. §. vitiū et in gratis ē.

Multæ igitur sunt differētiæ inter arrogationem & adoptionem: atque hæc quidē prima. Arrogatio fit apud Principem, Adoptio apud Magistratus. Secunda differentia. Arrogatio in patribus familias, Adoptio in filiisfamilias locum habet. Est & tertia differentia. Paterfamilias impubes olim in adoptionem accipi non poterat. Ad extremum tamen id permissum est, sed quædam in eo obseruanda sunt. Quum igitur per rescriptum principis paterfamilias impubes arrogatur: quærendum est, an honesta causa, quæ arrogationem conflauit, id est, an non ob turpem amorem, is qui pater futurus est, arrogationem velit fieri. Item an id vtile sit pupillo, an vero non expediat. Nam forte arrogator inops est, aut interdum sumptuosus, & pupillus admodum diues. Et si quid horum compertum fuerit, non procedit arrogatio. Adhæc & illud necesse est, vt arrogator personæ publicæ, id est, tabellioni caueat, si intra pubertatem pupillus decesserit, quem arrogauerit, restiturum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi erant. Sed neque aliter pupillum hunc ar- §. Cū autem īpub.

rogator emancipare potest, nisi iusta causa approbata dignus visus fuerit emancipatione. Quid.n.si aut patri adoptiuo insidias fecerit, aut aliud quid egerit, propter quod merito ex adoptiui patris potestate abiici debeat? Sic tamen vt bona, quæ patri adoptiuo, per ipsum acquisita fuerint ei reddantur. Sed & si decedens pater adoptiuus eum exhæredauerit, aut viuus sine causa emancipauerit, quartã partem bonorum suorum ei relinquere iubetur, exceptis videlicet bonis quæ ad patrem adoptiuũ transtulit, & quorum commodũ post arrogationẽ ei acquisiuit. Hæc autẽ oĩa in filiofamilias impubere adoptato cessant. Primo quia filiusfamilias nihil habere intelligatur. Scdo quia pater oĩbus hisce de rebus perquirere posit, et ita eum in adoptionem dare.

ARGVM.

Adoptioni et arrogationi, quæ communia sint. Et quod natura non admittit, arte non efficietur.

§. Minorẽ. *Tres diximus differentias. Dicamus etiam quid commune sit inter arrogationem & adoptionem: nam fere, quæ in quibusdam differunt, quædam etiam communia habent. Atque in primis id vtrisque commune est: Eum qui in adoptionem accipit, maiorem esse eo qui adoptatur oportet: quum ad similitudinem & imitationem naturæ introducta sit adoptio. Porro natura, pater filio semper senior est: nam illud pro monstro sit, & a ntura alie*

num dicere, filium patre seniorem esse. Atque hæc tam in filiisfamilias quam patribusfamilias procedunt. Porro necesse est, vt pater octodecim annis præcedat: hæc enim ætas plena pubertas dicitur, quando & in iis qui tardius pubescunt, habitus corporis tunc omnino concurrit. Secundo & aliud inter hæc commune est. Nã in locũ nepotis aut neptis, vel pronepotis aut proneptis, & deinceps adoptare possum, etiam si filium non habeam. Quod autem dicturus sum non tam commune est inter ea quã proprium est differentiæ, quæ tertia est. Nam in patribusfamilias non procedit. In locum.n.nepotis alienum filium adoptare possum: & rursus alienum nepotem in locũ filii. Quoniam necesse mihi non est, ordinem graduq;, qui apud patrẽ naturalẽ est seruare. Quarto commune iis est, quod si quis in locũ nepotis aliquẽ adoptet, velut ex eo natum quẽ aut naturalẽ habet aut adoptiuũ filiũ: opus sit cũno & filii consensu. Non cũ mortuo illo qui adoptauit, is qui adoptatus est in potestatẽ eius recidat, ex quo natus esse per adoptionem fingitur, ideo eum qui in medio est, consentire oportet, ne ei inuito suus hæres agnascatur. Ex contrario tamen, si quis quum filiũ haberet, & ex eo nepotem, nepotẽ alteri det in adoptionem: filii consensu non est opus. Est & quinto quod inter arrogationem & adoptionem commune sit. Quemcunque enim in adoptionem accepi,

§. Licet.

§. Et tam filium.

*

§. Sed si qs.

§. In plurimis.

siue per arrogationem siue per adoptionẽ: siue apud Princ:pem *, siue apud* Prætorem *aut* Præsidem *vel* Proconsulem *: quum is extraneus non esset : hunc ego & alteri in adoptionem dare possum .* Vt enim *in multis aliis, ita & in hoc similitudo est inter arrogationem & adoptionem.*

A R G *V* M.

Eunuchus, generis nomen in tres diductum species. Et quinam ex Eunuchorum genere adoptent.

§. Sed & illud. *Sed &* Eunuchi *quod sexto inter arrogationem & adoptionẽ commune sit, nobis præbent .* Tu *vero hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis.*Eunuchus *nomen generale est, & in tres species diuiditur.*Quoniam Eunuchorũ*, alii sunt* Spadones*, quidam* Castrati*, aliqui* Thlibiæ. Et *spadones quidem sunt, qui propter vitium aliquod aut frigiditatem membrorum genitaliũ, liberis operam dare nõ possunt, sed eo sublato liberos suscipere possunt.*Thlibiæ *vero sunt, quibus à nutrice vel forsitam matre extriti sunt testiculi . Castrati autem sunt , quibus exacta sunt membra virilia .* Hoc *ita præcognito, videto nunc cætera,* Quæsitum *est an* Eunuchus *adoptare poßit?* Et *dicimus* Thlibiam*, aut* Castratum *adoptare non posse , neque patremfamilias apud principem , neque filiumfamilias apud* Prætorem*, aut alios.* Nam *quibus natura negauit liberos posse gignere, his neque ius ciuile, quod natura vestigia*

sequitur, concessit Quum ne sperare quidem possint vt liberis vnquã dent operam. At spado, quoniam is sperare potest, vt vitio, quo tenetur, cessante, liberos possit gignere, recte in adoptionem accipiet tam filium familias quam patremfamilias. Sed spado qui filiumfamilias adoptauerit, in potestate eũ non est habiturus: Quoniã omnino futurũ est, vt extraneus sit Nã quomodo spado paternus aut maternus auus esse poterit? Nisi si quis dixerit, Non eum tantum spadonem esse, qui initio liberos gignere non potuit, sed tamen sperabat: verum etiam illũ qui quũ ante liberos gignere potuerit, postea in tale vitium collapsus est, vt liberis operam dare non possit.

ARGVM.

Fœmina in liberorum amissorum solatium ex Principis indulto adoptat, quæ tamen liberos non habet, hoc beneficio non fruitor.

Est et quod septimo inter hæc cõmune, fit, id quod a fœminis procedit. Nã neq; per arrogationem neq; per adoptionẽ fœminæ quẽquam adoptare possunt: quoniã per adoptionẽ in liberos patria potestas quæritur. At mulier ne naturales quidem liberos in potestate habet, & ius ciuile naturam quantũ potest sequitur. Haud iniuria igitur neminem adoptabit fœmina, nisi si ex indulgentia Principis in solamen amissorum liberum aliquem velit in adoptionẽ accipere. Itaque mulier quæ liberos non habet ne ex re- §. Fœminæ.

scripto quidem principis aliquem adoptat.

ARGVM.

Arrogatus vna cum his, quos in potestate habet, in arrogantis potestatem transit, quod non perinde est in eo, qui in adoptionem datur.

§. IIII. Præter differentias iam ante dictas, est & hac, Si quem arrogauero, qui & alium in potestate habeat, filius eum suus sequitur, & ipse mihi erit loco filii, hic vero loco nepotis. Sin autem quempiam filiumfamilias ex quo, & filius sit, adoptauero, ipse in potestatem meam solus transibit, & filium suum apud auum naturalem relinquet. Et ratio quidem huiusce rei in promptu est, quoniam quum in potestate esset, alium in potestate habere non potuit. Quod autem is qui filium in potestate habet in arrogationem acceptus, vna secum & filiũ in eam trahat, vel ex eo apparet, quòd Augustus Cæsar, non ante Tiberium, qui deinde ei in Imperio successit, in adoptionem acceperit, quam is Germanicum adoptasset. Quum enim vellet Tiberium loco filii habere, & Germanicum loco nepotis: atque id vna adoptione fieri cuperet: curauit vt prius Germanicus a Tiberio adoptaretur, & ipse deinde adoptauit Tiberium.

ARGVM.

Adoptione quæ in liberis tantum personis locum habet, etsi vt adoptio, quod actum est, non valeat, seruus tamen liber efficitur. Et qui in iudicio filius no-

minatur, libertatem si seruus sit, consequitur. Vnde qui in iudicio se filium probat, tanquam legitimus obtinere debet.

Quidam seruum suū adoptauit. Quæritur an valeat adoptio, aut quid inde sequatur? Et scribunt veteres responsum esse a Catone: adoptionem quidem non valere. Nam ea in liberis personis locum habet. Sed tamen adoptione, quamuis vt adoptio nullam vim habeat: liberum fieri seruum. Qui enim adoptare voluit, dubium non est, quin tacite eum manumittere festinauerit. Hic igitur, id quod expressit, non confecit: quod vero in animo non habuit, id peregit. Hæc ratio & sanctissimum Imperatorem nostrum mouit, vt constitueret, quum quis in iudicio, & actis interuenientibus de seruo suo dixerit. Filius meus est. Ex huiuscemodi verbis, seruum quidem ius filii non habere, sed tamen seruum esse desinere. *§. Apud catonē.*

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.

TIT. XII.

ARGVM.

Manumißio, vt dominicam dissoluit potestatem, ita patriam in mors dirimit: licet domini mors non liberationem, sed dominii mutationem promittat.

Ex iis quæ suprà dicta sunt, didicimus qui iuri nostro subiecti sint, nempe serui & liberi nostri, tũ naturales tũ adoptiui, Executi sumus ẽt in quibus arrogatio & adoptio differant, atq; in quibus conueniant. Nã sex inter eas sunt differentiæ, et septem iis sunt communia. Nunc videamus, quemadmodũ potestas nostra soluatur. Quod.n. quibusdã modis contractũ est, hoc etiã quibusdam modis dissolui potest. Et potestas quidem quã in seruos habemus, per manumißionem soluitur. Quot autem modis manumißio contingat, iam ante à nobis diffuse dictum est. Nam domini mors, nõ seruitutis liberationẽ, sed dominii mutationem promittit. Potestas vero quã in liberos nostros habemus, multis soluitur modis. Atque inprimis mors parentis, liberos sui iuris efficit. Sciendũ est autem Parentes dici omnes qui supra nos sunt, Liberos vero oẽs qui infra nos sunt. Quod igitur dictum est, morte parentis liberos sui iuris fieri, distinctionem quandã recipit. Nam si pater obiit. dubium ea res non habet, quin filius & filia sui iuris fiant. Sed quum auus decesßit, nõ omnino nepotes & neptes sui iuris fiũt: tempus.n. mortis aui spectandum est. Et siquidem interueniat media psona, hoc est filius in potestate: et nepotes eo tpe in potestate aui sint, quo is moritur, auo mortuo nepotes sui iuris nõ erũt, quoniã in potestatẽ patris sui recident. Sin autẽ is, qui in medio est, aut ante pa-

trem iam decesſit, aut de poteſtate eius exiit, tunc nepotes quum in poteſtatem eius cadere non poſſint, poſt obitum aui ſui iuris fient.

ARGVM.

Patria poteſtas patris aut filii deportatione dirimitur, quam reddit Principis reſtitutio: relegatio autem ius patrium non adimit.

Liberat autẽ liberos a patria poteſtate & parentis deportatio. Nã ſi quis alicuius maleficii accuſatus, et conuictus, huiuſmodi acceperit ſententiam à Præſide vel Præfecto: & aliis: Volo te deportari in inſulam illam, ſimulatq; ſententia lecta fuerit, lex ei & ciuitatem & bona adimit: & ciuitate Romana exutus, fit peregrinus. Atq; ita per deportationẽ perinde atque per mortem, eius liberi in poteſtate eſſe deſinunt, Neq; n. poſſunt liberi, qui ciues Romani ſunt, in peregrini poteſtate eſſe: quum ſoli ciues Romani liberos in poteſtate habeant. Sed & ſi filius deportatus fuerit, in poteſtate parentis eſſe deſinit. Quũ. n. ſit peregrinus, in poteſtate ciuis Romani eſſe non poteſt Si tamen ex indulgentia principis reuocatus & ciuitati redditus fuerit, omnia illi in priſtinũ ſtatum reſtituuntur. Quòd ſi non deportatus ſit, ſed tantũ relegatus parens: dixit. n. Præfectus, Præſes, aut Proconſul. Relego te in illã inſulã, lex ei ciuitatẽ non adimit. Quapropter in ſuo habitu manẽt omnia, et ipſe liberos in poteſtate retinet, Et ex contrario, ſi qui liberum relegati fuerint, de §. Cũ autẽ.

patria potestate non exeunt.

ARGVM.

Seruo pœnæ parente effecto, sui commode iuris efficiuntur liberi.

§. Pœnæ seruus. *Quidē criminis interrogatus est quasi ab eo commissi. Deinde cōuicto crimine, ita à Præside vel Præfecto pronuntiatū est, In metallū ego te mitto: aut, Bestiis ego te subiicio. Hic confestim seruus pœnæ efficitur, non solū amissa ciuitate, sed etiam libertate. Et hunc quoque in modū liberi ipsius sui iuris fiunt.*

ARGVM.

Patritiatus sola dignitas, hoc iure patriam dissoluit potestatem

§. Filiusfamilias. *Filius familias armatæ militiæ nomen dedit aut senator vel consul factus est, nihilominus in potestate patris remanet. Neque enim militiæ aut consulatus dignitas de potestate parentum liberos liberant. Quod si patritius filius familias factus est tunc ex constitutione Imperatoris nostri simulatque codicillos patritiatus accepit, de patria potestate liberatur. Quis enim ferat, patrem per emancipationem nexus patriæ potestatis posse soluere: Imperatoriam vero celsitudinem, eumque sibi patrem delegit, ab aliena potestate eximere non valere?*

ARGVM.

Filii aut patris captiuitate in suspenso Ius patrium manet, ob postliminii beneficium, quod iis, qui ab hostibus redeunt, pristinum Ius omne restituit.

Contigit, vt pater meus in hostiũ potestatẽ veni- ret, et seruus illorũ nempe factus est. Quæritur, an ego filius eius, mei iuris sim, an vero in potestate ip sius? Et quidẽ ego me patrẽfamilias esse non possum dicere, propter spem postliminii. Est autẽ postliminium ius quoddam, quod iis qui ab hostibus redeũt pristinã omnẽ conditionem restituit. Cur autem dictum sit postliminiũ infra dicemus: Idcirco reuersus parens etiam liberos in potestatẽ suam recipiet, quoniam postliminiũ eũ fingit, semper in ciuitate mansisse, nec ab ea unquã exiisse. Neque rursum medio tempore dicere me possum esse filiumfamilias. Nam quomodo ego qui ciuis sum Romanus in potestate eius ero, qui hostium seruus est? Necesse est igitur, vt interim ius patriæ potestatis in suspenso sit: et siquidẽ reuersus fuerit pater in potestate eius ero: sin illic mortuus fuerit, me iuris fiã. Sed quemadmodũ in confessũ venit, illo apud hostes mortuo, me mei iuris fieri, ita quærendũ est, ex quo tẽpore de potestate eius exiisse videar: ex eóne tempore, quo ab hostibus captus est, an vero ex eo quo apud hostes decessit. Interest n. inter vtrunque, & quidẽ plurimum. finge enim quẽpiam binos habere liberos, & duo aureum millia in bonis, captũq; eũ esse ab hostibus quorũ liberorũ alter diligẽs fuerit, et acceptis de bonis paternis, mille aureis, ex negotiationibus suo labore alios mille aureos lucri fecerit: alter quum socors ac ne-

§. Si ab hostibus.

gligens esset, nihil omnino lucratus fuerit. Post tem*pus aliquod nuntio allatũ est, patrẽ eorum apud hostes extinctũ esse. Coparauerunt igitur se, vt paternã hæreditatem diuiderent. Et negligens quidẽ ille hic dicebat: nunc demũ sese quum vere pater mortuus esset, sui iuris factos esse. Quicquid ergo tu diligens quæstus fecisti, id patris est,* Et *necesse est tria aureum millia in diuisionem venire: hoc est, vt vterque millenos quingentenos accipiat.* At *alter ille diligens contra aiebat:* Ex *eo tẽpore. quo captus esset pater, sui iuris se fuisse.* Videtur *enim is, qui non rediit, illo tempore extinctus esse.* Vt *igitur paterfamilias, quæcunque lucratus sum, ea mihi non alii acquisiui.* Et *hanc sententiam magis sequimur.* Sed *et si filius meus nepos've ab hostibus captus fuerit, æque dicimus ius patriæ potestatis in eũ, in suspenso esse.* Neque *enim me dico eum in potestate non habere, propter ius postlimii: quippe qui redire possit.* Porro *quomodo is qui semel de potestate mea exiit iterum ei, nulla rei interueniente subiicietur?* Quoniam *postliminiũ non solũ mihi reddit potestatem, quam ego in alios habebã: sed etiam eam, quã alii in me habebant, mihi conseruat.* Neque *rursus saluam mihi esse dico potestatem in filium meum.* Quomodo *enim eum qui hostium seruus est in potestate habere possũ?* In *suspẽso igitur erit eius patriæ potestatis.* Dictum *est antẽ postliminiũ a limine &*

post.

post. Vnde eum qui ab ostibus captus est, & in fines Romanos postea peruenit, recte dicimus postlinimio reuersum esse. Nam sicut limia in domo quendam fi nẽ faciunt: sic et Imperii Romani finem veteres esse limen voluerunt. Atque hinc & limes dictus est, quasi finis quidem & terminus Ab eo igitur postliminiũ vocatum est, quia eodem limine reuertitur, quo & amissus erat is, qui ab hostibus captus fuerat. Nec vero is tãtum, qui vel ab hostibus fugit, uel ab iis dimissus est, ius postliminii habet, sed etiam is qui victis hostibus à nobis receptus est.

ARGVM.

Emancipatione patria soluitur potestas Quid autem sit emancipatio, & qua ratione olim fuerit, dare traditur. Et de bonis emãcipati patri debetur legitima et eidẽ defertur tutela, si qui emãcipatur, pupillus est

Patria quoque potestas per emancipationem soluitur. Et quid est Emancipatio? Actus tres emancipationes, & tres manumißiones: vel vnam emancipationem, & vnam manumißionem complectens. In hunc autem olim fiebat modum emancipatio. Quinque aderant testes & libripens, staterams & nummum æreum ferens, et medius aliquis. Deinde medius ille iis præsentibus filium de patre emebat, dabatque quasi in similitudinem pretii, vnum illum nummum, & ita filius in potestatem medii illius transibat, loco serui futurus, & eum medius ille vindicta manumittebat. Sed is tacita §. Praeterea.

quadam ratione in patris potestatem recurrebat. Iam secundum igitur eum pater vendebat, idq; eundem in modum: & emptor eum rursus vindicta manumittebat. Atque iterum tamen tacito iure in patris potestatem reuertebatur.

*Tertium ergo. } Græce est τῶ πατρί. Nannius quidā (vt audio) legit ὁ πατὴρ ego vero lego vt & verti, τὸ τρίτον.

Tertium ergo vendebatur, & ita soluebatur, patria potestas. Vindictaq; manumittebatur; & ita sui iuris fiebat. Tres igitur emancipationes & tres manumißiones patriam potestatē soluūt. Emancipatio aūt dicitur venditio in eum modum, qui dictus est, facta. Filium sui iuris efficiunt tres emancipationes & tres manumißiones. Ideo autem vendebatur filius, vt in seruitutem redigi videretur et ita commode ei libertas daretur. Nam liber manumitti non poterat. Filia tamen, & nepos, neptisve et reliquæ personæ per vnam emancipationem & vnam manumißionem sui iuris fiebant. Agebātur autem hæc et sine Principis rescripto. Sed hæc quidem olim. Nam postea edita est Imperat. nostri sanctiß. cōstitutio, qua hæc oīa in melius reformata sunt: vt veteri figura, & imaginariis vēditionibus explosis parētibus liceat cōpetētes iudices uel magistratus adire, et filios aut filias vel nepotes aut neptes, et cæteras deinceps

ꝑsonas à ptãte sua liberare, simpliciter dicẽdo: Hũc ego mancipo, & a manu mea dimitto. Et post huiusmodi emancipationem si contingat eum eamve, qui quæve emancipatus emancipatave fuerit, sine liberis facto testamento decedere: eadem iura ex edicto Prætoris in bonis ipsius manumissori parenti præstantur, quæ & patrono dantur in bonis liberti, qui testamento condito sine liberis decessit. Ad hæc si impuberes sint ii, qui emancipati sunt, parens qui eos emancipauit, tutor eorum erit. Quoniam libertatis dationem, & tutelæ onus sequitur.

ARGVM.

Filium et nepotem ex eo qui habet, ex eis quenlibet, aut vtrunque emancipare potest, quod & ad pronepotem proneptemque porrigi potest.

Quidã filium habebat, & ex eo nepotem vel neptã in potestate. Filiũ hic emãcipare potest, & nepotes in potestate retinere, aut ex contrario nepotes emãcipare, et in potestate retinere filiũ. Sed et si pronepotẽ habeat aut proneptẽ, idẽ dicimus, licere ei, vt pronepotẽ emãcipet, et filiũ ac nepotes retineat: aut etiã e diuerso, vt filiũ & nepotes emancipet, & retineat pronepotem, aut etiam vt omnes emancipet. §. Admonẽdi.

ARGVM.

Filius familias ab ascendente adoptatus, in adoptantis potestatem permeat, et patris naturalis potestatem exuit, si cum adoptatur præsens non contradicit. §. Sed & si.

EST & alius modus quo patria potestas sol-

uitur. Nam si ego eum, quem in potestate habeo, paterno aut materno auo in adoptionem dedero: soluitur quidem potestas, quam ego in eum habeam, sed in auum transfertur Fit autem id hunc in modum, actis interuenientibus apud competentem iudicem: nam eum pater adire debet, & si præsente auo, qui adoptaturus est, & eo, qui in adoptionem datur cõsentiente, nec contradicente, sententiam suam declarauit, dicendo: Hunc ego in adoptionem do; tunc iura patriæ potestatis in auũ transferuntur. In hac enim specie, diximus uetera adoptionis iura seruari et eum qui adoptatur, potestati adoptantis subiici.

ARGVM.

Ante emancipationẽ aut adoptionẽ auo de patre factam, conceptus in aui potestate remanet: secus si post emancipationem aut adoptionem conceptus ac natus fuerit, quoniam aut patris omnino, aut aui adoptiui subditur potestati.

§. Illud. Quidam filium in potestate habebat, cui vxor grauida erat. Filium aut emancipauit, aut auo in adoptionem dedit. Natus deinde nepos est Quæritur vtrius in potestate sit is, qui natus est: aui, an patris? Et dicimus eum in potestate aui esse: quoniam in iustis nuptiis tempus conceptionis spectatur: Porro quum conciperetur, filius ex quo hic genitus est, in potestate erat: merito igitur in aui naturalis potestate erit. Quod si post mancipationem uel adoptionem conceptus et natus fuerit,

omnino patris sui, aut aui adoptiui subiicietur potestati.

ARGVM.

Pater filium inuitus, non subsistente causa, emancipare minime cogitur.

Id autē regulariter scire debemus, filiū qui in potestate mea est, siue naturalis, siue adoptiuus sit nullo modo me cogere posse, vt sese vel inuitus emācipem. §. Et quidē.

De tutelis.

TIT. XIII.

ARGVM.

Personarum, quæ alienæ potestati non subduntur, aliæ in tutela, in curatione aliæ: sunt: aliæ neutro iure tenentur.

Dixi*mus hominum quosdam seruos esse, alios liberos.*Et *rursus liberorum alios ingenuos esse, quosdam libertinos.*Di*ximus & secundam diuisionem, aliquos esse sui iuris, & aliquos alienæ potestati subditos.*Q*uū igitur de potestate, tum de ea quā in seruos nostros habemus, tū de ea quæ in liberos nostros vel ex iustis nuptiis vel ex adoptione nobis cōpetit disseruerimus, dictumq; sit etiā quemadmodum ea soluātur transeamus ad aliā diuisionem.*Ex *iis personis quæ in potestate non sunt, quædam in tutela sunt, aliæ in curatione, quædam nec tutorem nec curatorem habent.* Sed *quoniam multi sunt qui neutro iure tenentur: dicamus de iis, qui vel in tutela,*

vel in curatione sunt, qui enim inter hos non sunt, nempe haud dubium est, quin inter illos sint. Et prius videamus de iis qui sub tutoribus agunt. Dum illud ante omnia sciamus, in tutela esse, rem esse in iis qui alieno iuri subditi sunt, ineptam alienamq; sed eorum propriam esse qui sui iuris sunt.

A R G V M.

Tutela, ac eorum qui eam gerunt, definitio.

§. Est autē.

Atque in primis definiamus quid sit tutela. Tutela est (vt Seruius definit) ius quoddam, ac potestas in liberum caput data, & ad tuendum eum inuēta, qui per ætatis imbecillitatē se defendere non potest. iure ciuili permissa. Tutores igitur sunt, qui dictam vim ac potestatem habent: ad quorū solicitudinem pertinet, curam pupilli gerere, & res eius seruare: Ex eo autē quod ab iis agendum est, appellationem

§. Tutores.

sumpserūt. Latine enim vocātur Tutores, quòd quasi tuitores quidā sint, et rē pupilli indemnē seruent; ac ipsum vbiq; defendant: quemadmodū et Aeditui sacerdotes dicuntur, qui ædes tuentur.

A R G V M.

Tutores in testamento parentes liberis relinquunt, ac nepotibus quoque & neptibus, si post aui mortem in patris potestatem non sint recasuri.

§. Permissū.

Dicamus primo loco, qui quibus tutores relinquant. Tutores igitur parētes liberis, quos in potestate habent, testamento relinquunt. Atque iam paulo ante diximus, tutorem habere, rem esse ineptam &

absurdam in iis, qui in potestate essent. Sed sciendũ est liberis quidem, qui in potestate sunt tutores relinqui: sed in tempus quod post mortem patris futurum est, quum sui iuris erunt. Nam & tunc demum ea quæ testamento cauentur, valebunt. Liberis igitur impuberibus patres quos in potestate habent, tutores testamento relinquunt tam masculis quàm fœminis. Nepotibus autem et neptibus ita demũ relinqui possunt, si post mortem aui, in potestatem patris sui recasuri non sint, Itaq; si quis filium in potestate habeat & ex eo nepotem, ac nepoti testamento tutorem relinquat: sic distinguẽdum est, vt si quidem eo tempore quo testator moritur, in potestate eius medius ille fuerit, nepotes tutorem illũ testamentariũ habere non poßint. Quum.n.mortuo auo in patris sui potestatem recidant, nulla est ratio cur tutores habeãt: quoniã dictũ est. Tutorẽ habere, rẽ esse alienã ab iis, qui in potestate essent. Sin aũt eo tẽpore quo auus moritur, media illa persona sui iuris fuerit, tũc quia nepos p̱ aui m.rtẽ sui iuris fiat, valeat tutoris datio in eũ, qui sui iuris ẽ, facta.

ARGVM.

Posthumis, nedum iam natis, pater tutorem dare potest, si modo eius generis sint, vt mox nati nostra potestati subsint.

Et liberis quidem, qui in rerum natura sunt, dari tutores posse, iam dubium non est. An igitur §. Cũ autẽ.

& posthumis? Posthumi autem sunt, qui post mortem nostram nascuntur. Et sane id ita dicimus, quoniam multis in casibus pro iam natis habentur. Porro tunc recte posthumis tutores damus, quum si nobis viuis nati fuissent, futurũ erat, vt in potestate nostra fieret, nec quisquam ante eos ordine prior esset, quos suos hæredes vocamus.

ARGVM.

Emancipato filio in testõ a patre datus tutor, Præsidis, vel Proconsulis, aut Prætoris cõfirmatione eget.

§. Sed & si. Sed & si mãcipato filio pater testamẽto tutorem dederit: datio quidem tutoris, si iuris Ciuilis ordinẽ ac regulã spectes, non procedit: quoniam dictũ est, solis iis, quos in potestate habemus, testamentarios tutores a nobis dari posse: sed Prætor, aut Præses vel Pro consul mortui voluntatem adimplet, et tutoris dationẽ cõfirmat, idq; etiã sine inquisitione, hoc est, nõ inquirens, an locuples sit, aut an possit rẽ pupilli gerere: quũ ad plenissimã omnium earum rerũ fidem probationemq; defuncti testimoniũ ei sufficiat.

Qui testamento dari possint tutores, vel non.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Tutores testamento non solum patresfamilias dari possunt, sed & filiifamilias ac serui proprii cum li-

bertate expreßim adſcripta, aut tacite, pupillorum fauore. Verba autem, quibus vti in teſtamentis poſſumus, varia ſunt: vt precaria alia, directa alia dicatur.

Quum dictum ſit, qui tutores relinquãt, intelligamus & qui relinqui poßint. Teſtamento igitur tutores damus, non patresfamilias tantum, ſed etiam filiosfamilias. Sed & ſeruum noſtrum teſtamento cum libertate, recte tutorem damus. Quòd ſi filiò meo ſeruum meum tutorem dedero, libertate ei non adſcripta, ſed ſine libertate (quod dicitur) eum tutorem dedero, fauore pupillorum placuit, directam ei libertatem tacite competere, & per hoc eum recte tutorem eſſe. Ideo autem dixi directam libertatem, vt ſimulatq; teſtator deceßit, ipſe ſeruitute liberatus, tutelam ſuſcipiat. Nam fideicommiſſaria ſit, neceſſe eſt, vt à pupillo manumittatur. Quid autem id ſit, paulo clarius apertius q; dicendum eſt. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ cuiuſdam inſpectionis. In teſtamentis varia & diuerſa verba ſunt. Sunt enim quædam, quibus hæredem ſcribimus. Sunt & alia quæ per legata damus, & alia per quæ tutores damus; & alia per quæ relinquimus libertatem, & alia per quæ vel fideicommiſſum vel fideicõmiſſariam libertatẽ relinquimus. Hæredem ſcribimus, dicendo: Illum hæredẽ eſſe iubeo, & ea vocatur hæredis inſtitutio. Legatũ damus hunc in modũ. Hinc lego decẽ ſolidos.

& vocatur legati datio. Tutorẽ damus sic: Illum filio meo tutorẽ do, & vocatur tutoris datio. Libertatem relinquimus ita: Ille seruus meus liber esto, & vocatur libertatis datio. Sed omnia verba hæc directa dicũtur. Porro igitur & aliis verbis pecunias relinquimus, hunc in modum: Rogo te hæres, vt des illi decẽ solidos, & vocatur fideicõmissum. Libertatem vero sic relinquimus: Rogo te hæres, vt seruũ illum meũ manumittas & hæc vocatur fideicõmissariæ libertatis datio. Verba autem, ex quibus fideicõmissum constat, dicũtur precaria, quasi dicas Græce σπαρακλητικα. Libertatẽ igitur directã relinquimus per dictiunculam, Esto: & precariam, per verbum, Rogo, estq; hæc inter has duas libertates differentia, quòd directa, simulatq; is, qui hæres scriptus est, hæreditatem adiit, siue suscepit, aut admisit, ipsa vim suam explicet, & seruũ seruitute liberet. Precaria vero, opus habeat facto hæredis, id est vt seruũ apud magistratũ vel alio quouis modo ex iis, quos supra retulimus, manumittat. His cognitis, videto nũc rẽ quã tractamus. Diximus, quũ seruũ meum sine libertate filio meo tutorem dedi, tacite directam libertatẽ ei deferri. Atq; ideo directã, ne facto hæredis opus sit, sed vt ex testamẽto ei libertas cõpetat. Si.n. fideicõmissaria fuisset, et pupillus fuisset hæres scriptus, seruũ sibi tutorẽ datũ, is mãumittere nõ potuisset: quoniã minor viginti annis (vt scis)

propter legem Aeliam Sentiam seruum suum manumittere non potest, nisi ex iusta causa in consilio approbata. Sed dixerit hic aliquis: iustam & hanc causam esse. Verum, primo hæc supra iniustarum causarum numerum a nobis relata non est. Deinde vt specialiter fuerit relata, tamen in manumittendo opus est consensu & authoritate tutoris. Quomodo is igitur, qui nondum tutorem agit, sed adhuc in seruorum numero est, consensum potest præstare? Quòd si testator seruum suum liberum putabat esse &, vt liberum tutorem dedit: non æque dicimus ei libertatem tacite competere. Quoniam in proxima specie, ex defuncti voluntate illam ei dedimus: in hoc autem casu, nulla huiuscemodi defuncti volūtas inueniri potest. Quomodo enim? quum is eum liberum esse putauerit.

ARGVM.

Seruus alienus in libertatis conditionem vtiliter, pure inefficaciter tutor datur. Proprius autem in hanc conditionem dari nequit. Quid autem de furioso ac xxv. ann. minore, consequenter tradit.

Seruus alienus pure inutiliter testamento datur tutor. Sic tamen dari videtur posse, Ille illius seruus, quum liber erit, tutor esto. Seruum tamen nostrū sub hac cōditione inutiliter tutorem damus. Seruus ille meus quum liber erit, tutor esto. Et ratio quidem in prōptu est. Quod enim in potestate nostra habemus, id in casum conferre nō debemus. §. Seruus autem.

§. Furiosus. *Si furiosum aut minorem uigintiquinque annis, tutores testamento dederim: tutores fient quum ille compos mentis, aut hic maior uigintiquinque annis fuerit factus.*

ARGVM.

Tutor ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel in conditionem, ante hæredis institutionem recte dari potest: ad rem autem certam, vel causam non item.

§. Ad certũ. *Ad certum tẽpus, vel ex certo tempore, recte damus tutores. Ad certũ tempus, veluti, Ille vsque ad duos annos tutor esto. Ex certo tempore, Veluti, Post duos annos, quã mortuus ero, hic tutor esto. Dare tutorẽ et sub conditione possumus, Si nauis ex Asia venerit, ille tutor esto. Potest et ante hæredis institutionẽ tutor relinqui. Veluti si dicamus. Ille filio meo tutor esto. At ille hæres mihi esto.* §. Certæ. *Certæ tamen rei aut certæ causæ tutorem dare non possumus. Veluti, Ille tutor esto in hoc fundo, aut in hac lite. Personæ enim tutor, non causæ vel rei dari consueuit.*

ARGVM.

Filiorum appellatione, vt pressiore posthumi gradus primi, non vlterioris continentur: ad liberorum verbo nepotes, ac reliqui descendentes continentur, posthumorum autem voce, quiuis liberorum gradus comprehenditur.

§. Si quis filiabus *Si quis filiabus suis tutorem vel filiis dederit, & posthumæ vel posthumo videtur dedisse: quoniam filii vel filiæ appellatione, & posthumus ac posthuma continentur. An igitur & nepotes filiorum ap-*

pellatione veniunt, vt. s. tutores, qui filiis dati sunt, et ipsis dati intelligantur, ac filiorū appellatione significentur & nepotes? Et ita sane id dicimus, si modo non filiis sed liberis dixerit. Nam si dixerit, Filiis meis tutorē do, non continētur nepotes. Aliter. n. filii & aliter nepotes appellantur.. Quod si dixerit: Posthumis tutorē do, tunc quicūq; natus fuerit, siue filius sit, siue nepos, sub eo tutore qui datus est, erit.

De legitima Agnatorum tutela.
TIT. XV.

ARGVM.

Pupillis tutorem ex testamento nō habentibus Lex duodecim Tabularum agnatos tutores constituit.

Diximus, parentes liberis suis, quos in potestate haberent, testamentarium dare tutorem posse. Quid igitur si nullus sit tutor testamentarius? Aut enim pater intestatus obiit, aut quum testamentum faceret, tutorem dare oblitus est, aut is, qui datus erat, viuo testatore decessit: in cuius tutela erunt hi? Et lex duodecim Tabularum in hoc casu tutores dat eis agnatos.

ARGVM

Cognatorū appellatio generalis est, in parentes liberos, ac propinquos ex latere diducta. Quid autem horum vnum quodque, et quid agnati, aptis finitionibus explicatur.

Et quinam sunt agnati? Habeto hæc in modum §. Sūt autē.

cuiusdā præuiæ inspectionis. Cognatio nomem est generale, & in tria diuiditur: in parētes, in liberos, & in propinquos ex latere. Et parētes quidem sunt, qui nos genuere: pater, mater: auus, auia: proauus, proauia: et qui supra hos sunt. Liberi sunt qui ex nobis nascuntur: filius, filia: nepos, neptis: pronepos, proneptis: et qui infra hos sunt. Ex latere autē veniunt, qui neq; nos genuere, neq; a nobis gignūtur, sed eādē stirpē, & radicem nobiscū cōmunē habent: veluti frater, soror, patruus vel auūculus, amita vel matertera, consobrinus, cōsobrina, et qui ex iis nascuntur. Porro cognatio hæc quæ ex latere venit, in duas species diuisa est: in agnatos et in cognatos. Et agnati quidē sunt, qui p virilē sexū nobis cōiunguntur: veluti frater eodē patre genitus, & liberi eius: itē soror eadem matre genita. tū patruus, ac liberi eius, deinde & amita. Cognati vero sunt, qui per fœminā nos cōtingunt. Vt soror eadē matre tantum genita, ac liberi eius: item matertera ac liberi eius: tum et amitæ liberi Agnati autē & legitimi dicuntur, a lege, scilicet quasi Græce dicas νομιμους Dicūtur vero et cognati, quasi dicas naturales: quoniam quos Ius ciuile nouit, hos nouit & natura. Cognati vero tātū habēt cognationē naturalē. Quos.n. natura nouit, hos nō protinus nouit & ius ciuile. His ita præuisis, videto nunc rē de qua agimus. Quum igitur nulla est persona testamētaria, sub cuius tutela

sint liberi, necesse est, vt legitimi siue agnati tutelam, suscipiant, qui per virilis sexus personas nobis coniuncti sunt. Agnati autem dicuntur hi, veluti frater eodem patre natus, & filius eius nepos'q; ex eo. Qui vero per fœminas nos contingunt, agnati non sunt, sed naturali ratione cognati. Sic igitur matertera meæ filius, agnatus mihi non est, sed cognatus: sed & ego ei cognatus sum, quoniam qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. Atqui amita agnata est: qui tamen ex ea nascitur cognatus est. Quæ ergo huiusce rei ratio? Quia interueniens fœminæ persona, nempe amitæ agnationem interscidit. Id enim in vniuersum sciendum est: Qua quisque me cognatione contingit, eam & me cum illo habere.

ARGVM.

Intestatus quo ad tutelæ causam, non is tantum decessisse videtur, qui omnino testamentum non fecit, sed & qui testatus tutorem testamento non dedit, aut eius datio minime tenuit.

Quod autem diximus, agnates ad tutelam vocari, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentũ is, qui tutores dare poterat: sed si quãtum ad tutelæ causam pertinet, decesserit intestatus. Quod & tunc contingit, quum is, qui datus est tutor, ante eum qui dederat, defunctus est: aut quum testator in testando oblitus est filio dare tutorem. §. Q*d'* autẽ.

ARGVM.

Agnationis iura, non cognationis capitis minutione perimi Et ciuili ratione ciuilia Iura corrumpi posse, naturalia nequaquam.

agnatio... Sed ius quidem agnationis plerunq; quauis capitis diminutione perimitur, quoniam agnatio iuris Ciuilis nomē est. Cognationis autem iura nō omni capitis diminutione mutantur. Et hæc quidem in agnatione ratio est: quia ciuilis ratio (.i. capitis diminutio) ciuilia quidē iura (id est, agnationis) corrūpere potest: naturalia vero (.i. cognationis) nō vtiq;.

De capitis diminutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Capitis minutio, quæ prioris status commutatio est, tres habet partes, vt alia maxima, media alia, alia minima fit. Et quibus modis vnaquaque contingat, recte ac ordine traditur.

§. Maxima. Diximus capitis diminutione iura agnationis plerunq; corrūpi. Constituamus quid sit capitis diminutio. Capitis diminutio est, prioris status cōmutatio aut ita: est affectio ex circunstantia iuris Ciuilis cōtingens, statū eius qui eā patitur, aut mutans, aut minuēs. Tres aūt sunt capitis diminutiones. Aut .n. maxima est, aut minor, quam aliqui mediā vocant, aut minima. Tres igitur sunt capitis diminutiones, maxima, media, minima. Maxima autem

capitis,

capitis diminutio est, quũ quis & libertatem simul & ciuitatem amittit. Quod in iis contingit, qui per atrocitatẽ sententiæ in eos latæ serui pœnæ efficiuntur; veluti quum bestiis aut igni tradendi sunt: vel in libertis, qui ingratitudinis in patronũ admissæ cõdemnãtur: & in iis qui se ad pretium participãdũ venundari passi sunt. Horum enim vnusquisque in maximã capitis diminutionem collapsus, vna cũ ciuitate, & libertatem amittit. Media capitis diminutio est, quũ ciuitas quidẽ amittitur, sed libertas manet integra, quod ei contingit, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei qui in insulam deportatus est. Vtreque enim, quum liber maneat, ciuitatẽ Romanam exuit: Et in hoc quidem æquales sunt: sed in illo differũt, quòd deportatus, certo loco cõcludatur, hoc est, insula quadam: is vero, cui aqua & igni interdictũ est, omni loco arceatur. §. Minor.

Minima capitis diminutio est, quũ & ciuitas & libertas retinetur, ac salua permanet: sed præsens hominis status mutatur, quod in iis accidit, qui quũ sui iuris essent seipso in adoptionẽ dederũt, & alieno iure subiecti sunt facti: aut cõtra, is qui alieno iuri subiectus erat, sui iuris factus est. In his.n. tantũ, ius alienæ potestatis, aut ius suæ potestatis cõmutatũ est. An seruus igitur, quũ manumittitur, capitis diminutionẽ patitur? Et dicimus, nequaquã quoniam neque ante, caput vllũ habuit, sed nũc demũ a §. Minima. §. Seruus.

manumißione caput habere, & iure ciuili cognosci cœpit. Quibus autem princeps dignitatem adimit, ii capite minui non videntur. Itaque neque is qui se natu motus est, capite minutus dicetur.

§. Quibus.

ARGVM.

Capitis minutione agnationis ius plerũque perimi, et cõtra cognationis iura plerũque nõ perimi. Et cur ita.

§. Qđ autẽ. Per capitis igitur diminutionem plerunque eius agnationis perimitur. (cur autẽ addatur dictio, Plerunque, mox discemus) cognationis vero ius plerunque non perimitur. Ideo autẽ dixi, Plerunque, quod minima capitis diminutio interueniẽs in suo habitu statuq; cognationis iura cõseruet: maxima uero capitis diminutio intercurrens ius quoque cognationis corrũpat. Nã si quis redactus in seruitutẽ fuerit, cognatus iis nõ manet quibus cognatus erat. Sed neq; is quis semel liber postea seruus factus est: post manumißionem, pristinas cognationes, quas antequã in seruitutẽ redigeretur habeat, recipit. Sed & si in mediam capitis diminutionem inciderit, veluti deportatione: & hunc in modum soluitur cognatio.

ARGVM.

Tutela legitima cum sibi locum vindicat, diuersorum agnatis graduum existentibus, ad eos qui propiores sunt, defertur: æqualium autem graduum qui sunt pariter omnes ad eam vocantur.

§. Cũ autẽ. Intellexisti igitur, quum pupillo tutor quæritur, nec vllus est testamento relictus, locum agnatis fie-

ri ad tutelam. Quod si plures sunt cognati, non ad omnes simul tutela pertinet, sed ad eos tantum qui proximiores gradu sunt, veluti est, agnatus frater, est & patrus. Magis est, frater ad tutelam vocetur. Si tamen plures eiusdem gradus sint, veluti, multi fratres, aut plures patrui, omnes pariter vocantur.

De legitima patronorum tutela.

TIT. XVII.

ARGVM.

Libertorum tutelã mens tacita legis duodecim Tabularũ ad patronos defert: vt quos hæreditatis cõmodo subleuat, eosdẽ ex iuris regula tutelæ onere grauet.

Libertus aut liberta tutore indigebant ob minorem ætatẽ: quis eorum tutelam suscipiet? Testamentarius? nequaquam. Hos enim dat is, qui impuberes in potestate habet. Qui autẽ ex seruitute manumissi sunt in potestate nullius videntur esse: quoniam nec parẽtes habere intelligũtur. Legitimi igitur. Et quo modo is qui parentes nõ habet, propinquos ex latere habere potest? quum hi per illos comprehendantur. Quid ergo est? Lex duodecim Tabularum patronos, & eorũ liberos, ad Tutelã horum vocat. Quoniam (vt & iam supra diximus) dationẽ libertatis vnus tutela sequitur: Vocatur autẽ et hæc legitima tutela

quoniam ex lege duodecim Tabularũ inuenta est. Sed dicat hic aliquis: Atqui quum verba legis duodecim Tabularũ legerẽ, nullam huiusce tutelæ mentionem inueni. Verũ huic dicemus: quãuis nõ nominatim, & expreßis verbis in ea lege de hac tutela disseratur, tamẽ per interpretationẽ ex mente legis id posse colligi. Sic enim in parte aliqua suarum cõstitutionũ ait, Si quis sine liberis, & intestato decesserit, ad hæreditatem huius agnati vocãtur. Et rursus in alia parte ait: Si quis tutore indiget, huius tutelã agnati suscipiunto. Agnatos igitur, quibus emolumentum hæreditatis detulit, & onere tutelæ grauauit Et hæc in ingenuis. Quũ autẽ ad libertinos venisset, ita loquuta est. Si libertus aut liberta sine liberis, & intestato decesserint, ad hæreditatem horum patroni, aut eorum liberi veniant. De tutela vero, nihil omnino dixit. Quum igitur patronos ad liberorum hæreditates vocasset, necessario veteres tota legis mente perspecta, ad similitudinem agnatorum dixere, & patronos eodem modo onus tutelæ subire: quoniam plerumque, vbi succeßionis emolumentum est, ibi & onus tutelæ esse oportet. Ideo autem dixi, plerunque, quia si à fœmina impubes manumittatur, & impubes libertus decedat, ipsa quidem ad hæreditatem eius vocatur, sed tutelæ eius (dũ viuit) onere nõ premittitur. Quoniã tutorẽ esse, virile officium est, & alienũ à fœminis.

De legitima parentum tutela.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Pater emancipans, patronorum exemplo filio ac deinceps ab ipso emancipatis legitimus tutor erit.

FILIVM *meum, filiámve, aut nepotẽ, vel neptem, quum adhuc impuberes essent, emancipaui. Quis horum tutelam suscipiet, quoniã omnino tutore indigent? Testamentariũ non possis dicere. Nam is testamento dat tutorem, qui impuberẽ in potestate habet. Agnatũ igitur? Sed per emãcipationẽ ius agnationis corruptum est. Quis ergo ad tutelã vocatur? Quemadmodũ et supra diximus; pater et auus, qui eos manumiserint: exẽplo patronorũ, & tutores eorũ erunt. Atq; ita et ipsi legitimi tutores dicũtur.*

De fiduciaria tutela.

TIT. XIX.

ARGVM.

Patre vel auo impuberis emancipati, tutoribus legitimis defunctis, ex liberis vnus qui viginti quinque annis maior sit, fiduciarius tutor est, non legitimus. In patroni autem filio non idem seruatur qui liberti, vt patronus, tutor sit legitimus. Et cur ita.

PRAETER *iam dictas tutelas, est & alia, quae vocatur fiduciaria. Nam si filium meum, aut filiam vel nepotem aut neptem, vel pronepo-*

tem aut proneptem, quum impuberes essent, manumisero: ego legitimus eorum tutor fio, quemadmodũ suprà proximo titulo dictum est. Quoniam manumissor liberi capitis, exemplo eius qui ex vera seruitute manumisit, ad tutelam eius vocatur. Si ergo contingat, vt ego liberos masculos relinquens decedã, hi fiduciarii tutores erũt impuberis cuius ego per emancipationẽ factus sum tutor legitimus. Euenit autem, vt non solum frater frati fiat tutor fiduciarius: sed etiam patruus fratris filio, & pater filio. Et frater quidem fratri hunc in modum: Duos habebam filios, alterũ vigintiquinque annorũ aut etiam maioris ætatis, alterum impuberẽ. Quum impuberem emancipassem, ego ei legitimus tutor erã. Me defuncto, frater perfectæ ætatis, tutor ei erit fiduciarius. Patruus vero fratris filio quomodo? Filium habebam maiorem vigintiquinque annis, & nepotem neptemve ex filio iam ante mortuo. Emancipaui hunc nepotem: dubium non est, quin ego ei fiam tutor legitimus. Post mortem igitur meã, patruus vt fiduciarius tutelam suscipiet. Pater autem filio, hunc in modum: Filium habebam maiorem vigintiquinq; annis, & impuberem nepotem ex eo. Nepotem emãcipaui. Ego quidem vt legitimus ad tutelã vocor: sed a morte mea, pater vt fiduciarius vocabitur. Verũ dicat hic mihi aliquis: Quare quũ patronorũ liberi, legitimi tutores dicantur eorum

parentū liberi, qui impuberes emanciparunt, appellationē mutant? nam parentes legitimi tutores dicūtur, eorū liberi fiduciarii. Sed hæc eius rei ratio est. Nam si ego viuens filium meum sui iuris non fecissem, omnino post obitum meū sui iuris fieret, nec in potestatem fratris sui aut patrui caderet. Ideo nec eandē tutelam habebit filius emancipatoris, sed vocabitur fiduciarius. Libertus autem, si manumissus non fuisset, sed seruus mansisset, vtique seruus liberorum defuncti futurus erat. Porro tunc præfati omnes ad dictas tutelas vocantur, quum maiores fuerint vigintiquinque annis. Id enim generaliter Imperatoris nostri constitutio in omnibus tutelis, & curationibus obseruari præcepit. Absurdum nanque existimauit, eum, qui alterius cura indigeret, aliorum bona administrare.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

TIT. XX.

ARGVM.

Pupillis vtroque tutore carentibus, id est, testamentario ac legitimo, ex lege Attilia Romæ ab Vrbano Prætore & Tribunorū parte maiore tutor dabatur: In prouincia autē ex lege Iulia & Titia, Præsidis iudicio: vnde vt Attilianos, ita Iulius Titianus dictus,

PVPILLVS *aut pupilla opus habebant tutore. Non erat testamentarius, ne agnatus quidem. Cessabat & tutela, ad quã patroni vocantur. Neq; pater extabat, qui ad exemplum patroni tutelam susciperet. Fiduciaria quoque tutela, locum non habebat. Quis ad tutelam vocandus est? Et dicimus* Romæ *à* Prætore *vrbano cum maiore parte* Tribunorum *plebis (hi autem omnes decem erant) idest, cum sex aut septem, inquisitione habita, tutorem dari, idq; ita iubente lege* Attilia. *Vnde &* Tutor, *qui sic datur, ab authore dicitur* Attilianus. *Sed Angustissimis finibus eius legis cõstitutio continetur.* Neque *enim extra* Romam *procedit. Sed in prouinciis ad exemplum eius duæ sunt latæ leges,* Iulia *&* Titia, *quibus iubetur vt iis quibus tutor quæritur, iudicio* Præsidis *prouinciæ tutor detur: qui et ex illis appellationem sumpsit, vt* Iulius Titianus *vocetur.*

A R G *V* M.

Testamentarii tutoris quandiu spes est futuri, tandiu locum datiuus habet, qui tum esse tutor desinit, cum sublato obice, testamẽtarius ad tutelam accedet.

§. Sed et si testamẽto.

Porro *non ei tantum qui tutorem habet,* Attilianus *tutor aut* Iulius Titianus *datur: sed etiam quum is qui tutor esse debuit, ex aliqua causa impedimentũ habet, ne tutelam suscipiat. Quod enim*

si quis moriens hærede instituto filio, tutorē ei sub conditione dederit: si nauis ex Asia venerit, aut ex die: veluti post biennium ab obitu suo? Quandiu aut conditio aut dies pendet, Attilianus aut Iulius Titianus tutor datur. Sed & si pure datus est tutor, et his qui hæres scriptus est, deliberat de adeūda hæreditate: finge.n. extraneū hæredem, esse institutū, et filium esse exhæredatum, tutoremq; ei pure relictū, & interim deliberare secū hæredem scriptū. Et hac specie datur Attilianus tutor, aut Iulius Titianus. Quod si contingat, vt aut conditio existat, aut dies veniat: aut hæres adeat: tunc is qui in testamento datus est tutor, ad tutelam accedet, et hi tutores esse desinent. Sed & si is qui tutor est, in hostium potestatē venerit: rursus, in vrbe quidem Roma Attilianus, in prouinciis vero datur Iulius Titianus tutor: qui & ipsi tutores esse desinent, quum is qui captus erat ab hostibus, hostes effugerit; nam reuersus, tutelā iure postliminii recipit. Et hæc quidē olim sic habebant. Postea sublata est Attilianorū tuorum & eorum, qui ex lege Iulia & Titia dabantur, datio: nā & Consules primo vtriusq; sexus pupillis tutores secundū iurisdictionē suam dare cœperūt, hoc est, inquirentes, an hi qui tutores erant dandi locupletes essent, an honestam frugiq; vitā ducerent, an denique alienis bonis administrandis sufficerent. Post Consules autē & Pratores ex constitutionibus

§. Ab hostibus.

§. Sed ex his

eandem rem ad curam suam reuocauerunt. Nā prædicta leges Attilia & Titia nihil neque de cautione a tutoribus exigenda, rem pupilli saluam fore, cauebant: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem constituebant.

A R G V M.

Tutores Romæ Præfectus hoc iure: & Prætor pupillis dabant: in prouinciis autem Præses, aut eius iussu magistratus secundum quisque suam iurisdictionem, nisi pupillarium facultatū magnitudo nō sinat.

§. Sed hoc iure. *Hoc igitur iure vtimur, vt in vrbe quidem Roma, aut Præfectus vrbis, aut Prætor secundum iurisdictionem suam tutores det, (ideo aūt dixi, Secundum iurisdictionem suam, quia sunt aliqui quibus præfectus non autem Prætor, decernere tutores possit) in prouinciis vero Præsides Prouinciarum, aut magistratus iussu Præsidum, dummodo non ampla ac magna sint impuberum facultates, tutores creant.*

A R G V M.

Pupillis hodie, si horum facultates quingentos nōn excedant aureos, Præsidis iussu non expectato, quiuis magistratus ciuitatis Episcopo aßistente, tutores dat, cautione rem pupilli saluam fore data: cuius periculum ad recipientem, non ad magistratū pertinet

§. Nos autē. *Verum imperator noster per constitutionem suā, huiuscemodi difficultates hominum resecans disposuit: vt non expectato Præsidium iussu, si facultates pupilli, vel adulti vsque ad quingentos*

aureos valeant: defensores ciuitatum vna cū eiusdē ciuitatis religiosissimo Episcopo, vocatis & aliis publicis personis, id est magistratibus, vel Alexandræ Iuridico, tutores aut curatores creent: legitima cautione secundum ea, quæ eadem constitutione expressa sunt, præstanda idq; eorum periculo, qui illā accipiunt, si contingat, vt is qui eam cautionē præstiterunt, locupletes non sint.

ARGVM.

Naturali congruit rationi, vt qui per ætatem se regere nequit, alterius cura regatur. finita autem tutelæ administratione, non ante, tutelari iudicio ad reddendam gestionis rationem tutor conueniendus est.

Porro in tutela sint impuberes naturali iuri congruit: quoniam iustum est, vt is qui perfectæ ætatis non est alterius cura rogatur. Quum vero puberes facti fuerint pupilli, tutelæ iudicio cū tutoribus ad reddendam rationem agent.

De authoritate tutorum.

TIT. XXI.

ARGVM.

Pupillo rem suam meliorem facienti, tutoris authoritate nil opus: vbi autem deteriorem vel mutua obligatione esset facturus, cōtrahentem secū sibi obligat, non aut obligatur, nisi tutoris interueniat authoritas.

Quoniam didicimus, tutorem administrandis pupilli, bonis constitui: sciendum est, eum in

omnibus quæ à pupillo gerũtur, authorem esse debere: etsi quid sine authoritate illius factũ fuerit, nihil factũ esse videri. Sunt tamẽ in quibus non admodũ tutoris authoritate opus sit. veluti, stipulatus est à me pupillus: Decẽ aureos mihi dare spondes? ad hoc vt valeat stipulatio, superuacua est tutoris authoritas. Quòd si pupillus ipse stipulãti promittat, ad cõstituendã stipulationẽ consensus tutoris necessarius est. Placuit.n. pupillũ meliorẽ conditionẽ suã facere posse, et facultates suas augere sine tutoris authoritate, peiorẽ vero facere cõditionẽ, aut minuere facultates non posse, nisi in re agẽda interueniat tutoris authoritas. Vnde in iis casibus, in quibus vltro citroq; actiones inter cõtrahẽtes nascũtur, vt in locatione, mãdato, vel deposito (nã is qui deposuit, directã hẽt depositi actionẽ: qui vero aliquid in rẽ depositã impẽdit, contrariã) nisi interuenerit tutoris authoritas, is quidẽ qui cum pupillis contrahit, obligabitur, sed ipsi inuicẽ, contrahenti non obligabũtur.

ARGVM.

Hæreditatem quamlibet lucrosam, aut bonorum possessionem, vel fideicommissariam hæreditatem, non aliter, quam tutore authore adire, aut suscipere põt.

§. Neque tamen. *Sed neque hereditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque fideicommissariam hæreditatem suscipere aliter possunt, quàm tutore*

authore, quamuis illis admodum lucrosa sint, nec vllum in se damnum habeant.

ARGVM.

Tutor actui presens authoritatem præstare debet, alioqui post tempus, aut per epistolã absens authoritatem interponens nihil agit.

Præsens autẽ tutor, author fieri debet, si id quod agitur, pupillo cõducere existimat. Sin autẽ post tempus adsit, aut absens per epistolam id significet non vtiliter authorẽ se facit: veluti, cõtraxi ego cũ pupillo, necesse erat, vt ipso in cõtractu tutor præsens dicere, se authorem fieri. si ergo quũ eo tempore domi in vrbe ageret, post diem forsitam vnum venerit ad me, et dixerit se authorẽ fieri: aut etiã non venerit, sed p literas significauerit se authorẽ fieri: authoritas hæc (vt dictum est) nihil proderit. §.Tutor.

ARGVM.

Tutor pupillo secum litigaturo author esse non potest, sed curatoris opera iudicium exercendum est.

Iudicium quoque suscipere cum tutoris authoritate debet pupillus. Vnde illud quæsitum est, quum ego tutelã pupilli gererem, litem cum eo habebam, reus an actor. Pupillus sine authoritate mea iudicium ingredi non poterat, & ego author in rem meam vetabar esse. Porro nec lis moram patiebatur. Hac in specie olim à Prætore tutor dabatur, qui dicebatur Prætorius, quòd a Prætore daretur. Verum sublata veteri solẽnitate, sublatus est §.Si ĩter tutorẽ.

& tutor Prætorius, Hodie igitur in locum, eius datur curator: quo constituto peragitur iudicium, eoq; ad finem perducto, curator esse desinit. Et hoc in casu, eodem tempore & sub tutela est pupillus & in curatione. Nam aliis quidem in rebus, ego ei tutor sum. In sola vero lite, quam aduersus me habet, in curatione dati curatoris est.

Quibus modis tutela finitur.
TIT. XXII.

ARGVM.

Tutelam pubertate finiri. Metimur autem pubertatem non (vt veteres) impudice ex corporis habitudine inspecta, sed annis, scilicet, in masculo decimoquarto, in fœmina duodecimo completo.

Quum dictum sit, quemadmodum tutela constituatur, dicamus quomodo ea & soluatur. Quod enim aliquo modo constitutũ est, hoc & aliquo modo soluitur. Soluitur tutela per pubertatẽ tũ masculi tũ fœminæ. Pubertatem autẽ veteres, non solum ex annis, hoc est, ex eo quod quis decimumquartũ annum egressus esset, æstimabant, sed etiam ex habitu corporis. Itaque siue quis eo habitu corporis fuisset ante decimumquartum annum, siue maior fuisset quatuordecim annis, nec habitus adfuisset: inter puberes non numerabatur, sed tunc demũ cũ vtraque concurrebant. Verũ Imperator noster sanctissimus,

indignum id esse castitate suorum temporum iudicans, voluit id quod veteres in fœminis seruabant: nam solum in iis spectabant tẽpus, an scilicet maiores essent anno duodecimo, quippe qui habitum curiosius quærere existimarent indecorum esse. Putauit igitur Imperator noster, & in maribus impudicum esse corporis habitũ inspicere: atque ideo quod in fœminis veteres seruabant, id & in maribus valere voluit. Eaque de re, & constitutionem edidit: in qua statuit, vt pubertas in maribus post completum annum decimumquartum inciperet, et quæ de fœminis erant prodita, in suo statu reliquit, vt ab anno duodecimo impleto puberes esse intelligerẽtur.

ARGVM.

Tutelam arrogatione, deportatione, seruitute ac captiuitate pupilli finiri, sed & conditionis euentu, naturali morte tam pupilli, quam tutoris: at capitis diminutione siue maxima, siue etiam media, ac minima pupilli omnem tutelam perimi: tutoris autẽ minima legitimam duntaxat. Verum quæ temporalis est, tempore quoque cedente finitur.

Præter modum iam dictum soluitur & tutela si impuberes aut in captiuitatem venerint, aut in arrogationem sese dederint, vel si etiam deportati fuerint. Nam aliquando ii qui proximi sunt pubertati, tale aliquid admittunt, ob quod imponam hanc incidant: aut adeo ingrati sunt aduersus patronos suos, vt in seruitutẽ redigantur: aut nõnunquã etiã §. Itẽ finitur.

in hostium manus veniunt. Tutelā igitur soluit ac
§. Sed perimit, & minima, & media, et maxima capitis
& si. diminutio. Sed & si quis impuberi tutor testamento
datus fuerit ad certam conditionem: veluti, Tutor
esto, donec nauis ex Asia venerit, post conditionis
euentum, soluitur tutela.

§. Similimodo. Tutoris quoq; morte, vel eius qui in tutela est tutela finiri solet. Sed & si maximam capitis diminutionē tutor passus fuerit, per quā libertatem amisit: §. Sed & capitis. aut mediā per quam ciuitatem exuit omnis finitur tutela. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti, si seipsum in arrogationē dederit, sola legitima tutela perit. Cæteræ vero, hoc est testamētariæ, et quæ a magistratibus dātur, in statu suo permanent. Nā capitis diminutio pupilli, et si sit minima, oēs tutelas tollit, quoniā alieno iuri subiicitur pupillus: porro Tutorē hēre, aliena res est ab iis, qui aliena ī potestate sūt. §. Præterea. Datus est aliquis testo tutor vsque ad duos annos. Biennio finito, tutelam deponit.

ARGVM.

Qui vt suspectus remouetur, aut iusta ex causa sese excusat, tutor esse desinit.

§. Desinūt. Desinit autem & tutor esse, is qui vt suspectus a tutela remouetur, quoniā forte male administrabat res pupilli. Sed & is qui iusta ex causa se excusat, (quænam vero sint iustæ causæ, infra dicemus) tutor haud dubie esse desinit.

De curatoribus.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Tutelarum variis enumeratis generibus, curationis materiam pertractat, vt puberibus, siue maribus siue fœminis ad annũ xxv. curatores dentur ab ijsdẽ certe magistratibus, à quibus et tutores. at testamento nõ recte dantur, dati tamen Prætoris uel Præsidis Decreto confirmantur. Inuito nemini dantur: tutores vero vel nolentibus præponuntur. Ad certam causam tutor nõ datur: curator autem vel maxime dari potest.

Diximus eorum, qui sui iuris essent alios in tutelã esse, alios in curatione, plerosq; neutro iure teneri. Quum igitur de tutoribus dictum sit, et quot sint tutelæ: (Sunt autem hæ, Testamentaria, Agnatorũ siue legitima, Patronorum sub qua continetur & tutela parentum manumittentium, Fiduciaria, & Attiliana, siue Iulia Titiana, in cuius locum aliam Imperator noster sanctissimus adinuenit) quumque etiam dictum sit, quot modis ea finiatur: nunc dicamus & de curatione. Masculi igitur, ad hæc & fœminæ, quum puberes facti sunt, curatores accipiunt donec vigesimnmquintum annum egressi fuerint. Quamuis enim puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. Dãtur autẽ curatores ab iisdẽ magistratibus, a quibus et tutores. Sed curator testamẽto vtiliter nõ datur: verũ da

ARGVM.

Tutor ex iuris regula, licet habenti tutorem non detur, curatorem quandoque dari nil vetat, quod pro tutore, aut idoneo non existente, aut ad tempus excusationem habente.

Interdum autem & pupilli curatores accipiunt veluti si legitimus tutor non sit idoneus. Nam ideo *ei non alius tutor, sed curator datur, quia regula est, qua dicimus*: Tutorem habenti tutorem *dari non posse. Sed & si tutor testamentarius, vel quem* Prætor aut Præses *dederit, inidoneus est ad administrationem, dum tamen maligne ac fraudulenter in rebus pupilli non versetur, curator ei adiungi solet*. *In locum quoque eorum, qui se ad tempus a tutela excusant, curatores dari consueuerunt: de quo & infra latius.* §. Interdũ.

ARGVM.

Tutor valetudine, aut quauis alia causa iusta administrare præpeditus, pupillo absente, aut eodem infante, suo periculo apud iudicem actorem constituit: pupillo autem præsente & loqui potente, ab eodem, tutoris tamen authoritate, constitui actor potest.

Si tutor aduersa valetudine laboret, aut alia qua necessitate impediatur, quo minus pupilli negotia gerat: veluti si suis litibus distentus sit & pupillus aut absit, aut infans sit, potest tutor suo periculo actorem constituere apud Prætorem aut Præsidẽ *Prouinciæ: qui ideo actor vocatur, quia per acta cõ* §. Quod si tutor.

stituitur. Quod si pupillus adsit, & loqui possit, is ab eo cum tutoris authoritate constitui potest.

De satisdatione tutorum, vel curatorum.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Tutor omnis, omnisque curator præter testamento & ex inquisitione datos, cautionem rem pupilli saluam fore: datis fideiussoribus præstant.

Quando quidem de curatoribus diximus, quomodo aut constituantur, aut esse desinant: & quod alii vsque ad vigesimum quintum annum in curatione sint: alii vero, qui certo morbi ac vitii genere tenentur, donec eius mali liberationem cõsecuti fuerint: nunc generalem aliquem sermonem instituimus, qui ad omnes quicunque res aliorum administrant, sese extendat. Omnis *igitur tutor, omnisq; curator, cautionem præstare datis fideiussoribus debet, per quam repromittat, saluas & integras res eorum, qui in tutela ipsius vel curatione sunt fore.* Hæc *enim maxima* Prætoris *cura est.* Ex *tutoribus tamen excipe testamentarium, quoniam hic onere satisdandi non grauatur. Fidum enim ac diligentem eum futurum in administrando, ipso testatoris testimonio satis probatum est.* Non *dissimiliter, et tutores curatoresq; ex inquisitione dati, satis-*

dare non cogātur. Idoneos nāq; eos esse, vel ipsa magistratuum inquisitio argumento est. Quoniam hæc & talia inquiri solent: an vir sit bonæ frugi, an locuples, an vitæ pignora habeat, id est liberos. Nam qui liberos habet, nouit queadmodū erga pupillos affectus esse debeat, quibus in locū patris datus est deniq; an terrā diligat ī qua natus ē, hoc est patriā.

ARGVM.

Tutores plures aut curatores vbi in testamento, aut ex inquisitione dati sunt, is solus administrat, qui contutoribus satisdationem offert, aut concuratoribus nemine autem offerente ad testatoris iudicium recurrendum est, quod sine id quidem testatoris iudicio: quinam gerere debeat, appareret, electio tutorum rem decidet: quibus in eligendo discordantibus, eliget Prætor, quem volet, ac præficiet.

Interdum tamen & hi debent satisdare. Nam si duo vel plures testamento aut ex inquisitione dati fuerint tutores aut curatores: atque vnus eorum quo magis pupillo vel adulto de indemnitate cautum sit, satisdationem offerat: is contutori vel concuratori præfertur, & solus administrabit, quoniam certior est adolescenti satisdatio, quàm defuncti testimonium, qui falli, sicut & magistratus in inquirendo potuit. Quapropter ei soli credetur administratio. Potest tamen et alter hac in re contradicere, & satisdationem offerendo, administrationem in se transferre. Itaque si multi sint tutores *§. Sed si ex testamēto.*

testamentarii vel curatores, nõ potest vnus aliquis exurgere, ac dicere contutori vel concuratori Satisda, & tibi omnem habe administrationem. Verũ si quis id velit agere, vt contutor aut concurator suus satisdationem præstet: prior ipse satis offerat, vt deinde per æmulationem, atque ea re commotus alter, ad satisdandum veniat. Quoniam quum satisdationem offero, electionẽ do contutori, satisne velit a me accipere, & administrationẽ mihi cedere: an potius ipse satisdare mihi, & administrationẽ sibi habere. Quod si nemo eorũ, qui testamẽto aut ex inquisitione dati sunt, satis offerat: tũc si quidẽ defunctus certæ alicui personæ administrationẽ cõmisit, is solus gerere debet. Sin autẽ de nemine id testator expreßit, is gerere debet, quẽ maior pars contutorũ elegerit. Nã id ita et edicto Prætoris cauetur. Quod si tutores inter se de eligẽdo eo qui gerere debet, dissentiũt, & alii hunc, alii illũ eligunt: (nã fieri potest, vt tã amplæ non sint pupilli facultates, quin vnius sufficiat administrationi) tunc Prætor eligat, quẽ velit, et ei administrationẽ cõmittat. Idẽq; omnino dicimus & in pluribus ex inquisiti one datis: nã & in iis, à maiore parte eligi debet, qui rem pupilli gerere poßit.

A R G V M.

Pupillus pubes aut adultus factus ob improbam malignamque gestionem aduersus tutores & curatores actionem in factum subsidiariam habet, et qui idonee

caueri non curarunt eadem tenentur actione etiam in hæredes transitura. Quod si cauere detrectent tutores ac curatores, captis pignoribus coerceri debent.

Porro autem pupillus, quum pubes factus fuerit, vel adultus quum ad perfectam & iustam ætatem venerit, non solum tutores aut curatores ex rerum suarum administratione obligatos habebit, sed etiã eos, qui satisdationem ab illis acceperint: habentq; aduersus eos actionem in factum pro indemnitate sua: quæ dicitur subsidiaria, quod vltimum auxiliũ præbeat. Quum enim neque a tutoribus vel curatoribus, neque a fideiussoribus eorum res pupilli indemnis seruari potest, tunc ii qui satisdationem ab iis acceperunt, actione in factum tenentur: quæ ex ea re vocata est subsidiaria. Datur autem ea quum aut omnino non curarunt satisdandum ii, qui rare id solent, aut quum curarunt quidẽ, sed non idonee passi sunt caueri: & non locupletes fideiussores acceperunt. Sed & in hæredes datur, quemadmodum et responsis prudentum & Principum rescriptis cauetur. Quibus & illud exprimitur, vt si tutores vel curatores creati, satisdare ob administrationem suam nolint, captis pignoribus ad id cogantur, hoc est iussu magistratus ex bonis eorum aliquid capietur, quod loco pignoris sit. §. Sciendũ.

ARGVM.

Præfectus vrbis, Prætor ac prouinciæ Præses subsidiaria non tenentur, sed qui satis accipere solent

magistratus scilicet, ac ciuitatis defensor.

Porro neque perfectus Vrbis, neque Prætor, neq; Præses prouinciæ actione subsidiaria tenebũtur, sed ii tantum, qui huiusmodi satisdationes accipere solent, vt magistratus, & defensores ciuitatum. § . Neque.

De excusationibus tuorum vel curatorum.

TIT. XXV.

ARGVM.

Liberi numero lege definito & locorum priuilegiis ab onere tutelæ excusant, etiam si emancipati sint: adoptiui non æque. Nepotes ex filio præmortuo, & liberi in acie ipsoque conflictu amissi ad idem conferunt: sicut & qui rerum fiscalium curam gerunt.

NEQVE *id tantum, quod modo diximus, inter tutores & curatores commune est vt satisdare cogantur, sed etiam illud quod quum ad tutelam vel curationem vocantur, excusatione vti possint. Mam quum lex non nesciret, graues admodum & molestas esse earum curas ac solicitudines, excusationes quasdam variis ex causis commenta ex: quarum vna qui vsus fuisset, onus tutelæ aut curationis euaderet.* Plerunque *autem propter liberos excusare nos possumus, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos Romæ superstites quis habeat, vel in* Italia *quatuor,*

vel quinque in prouinciis, is recte a tutela & curatione excusare se exemplo cæterorum munerum potest. Nam et tutelas ac curationes in numero publicorum numerum esse, in confeßũ venit. Sed adoptiui liberi ad excusationẽ nõ prosunt, sed naturales (vt dictũ est) etiam si alteri in adoptionẽ dati sint. Nepotes ex filio proderunt, persona quæ in medio est defuncta. In patris enim locum succedunt: sed nepotes ex filia, excusationem non præstant. Liberi quoque (vt dixi) ii tantũ prosunt, qui in viuis sunt: defuncti uero, nõ. Si tamen in bello amißi sint, quæsitũ est, an prosint. Et placuit, eos duntaxat excusationẽ præstare, qui in acie, ipsoq; in conflictu ceciderint. Nã quãdo ii pro Rep. perierũt, per rerũ gestarũ gloriam semper viuere intelligũtur. Imperator quoque Marcus in constitutionibus semestribus rescripsit eũ qui res fiscales aut puplicas administraret, quãdiu in ea administratione est, excusationẽ a tutela et curatione habere. Et ratio quidẽ in prõptu est, quoniã necesse est, vt aut dũ rebus pupilli vel adulti operã damus, fiscus in multis lædatur, aut dũ fiscum indemnẽ seruare volumus, iura adolescentiũ minuãtur. §. Itẽ diuus.

ARGVM.

Excusatio a tutela semel suscepta admitti non solet absentia tamen ob Reipub causam tandiu excusat a suscepta, quandiu eadem causa, qui suscepit, abest: & futuram decerni non sinit.

§. Itē qui. Sed & ii qui Republi. causa absunt, à tutela & curatione excusantur, nō tantum futura, verū etiā ab ea, quæ nunc eis incūbit. Atqui quum quis semel administrationem aggressus est, excusatio non solet admitti. Verum is qui semel administrationem aggressus est, si medio tempore Reipub. causa peregre proficiscatur, vtitur quidem excusatione, sed tantisper sine periculo ab administratione potest abstinere, dum Reipub. causa abest. Itaque et in locum eius curator datur. Reuersus autem ex profectione, quā Reipub. causa susceperat, statim & tutelæ oneri subiicitur: ac ne anni quidem habet excusationē siue vacationem, sicut & Papinianus lib. V. Resp. scribit. nam anni spatium tunc datur reuersis ex profectione, quā Reipub. causa susceperant, ad excusationē, quam quis ad nouam tutelam vel curationē vocatur. Itaque si quū tutor sim, Reipub. causa aliquo proficiscar, tutor quidē esse desino, sed reuersum statim necesse erit administrationem aggredi. Quod si quū tutor non essem, Reip. causa peregre profectus fuero, ac deinde reuersus ad tutelam aliquam vel curationem vocer, veluti in primo mense, quam reuersus sum, aut sexto, aut decimo, aut duodecimo, aut denique (vt rem vno verbo absoluam) antequā annus expletus sit, excusatione vti potero.

ARGVM.

Potestatem aliquam gerens, a futura, non a susce-

pta excusatur tutela.

Sed et qui potestatem aliquã gerũt, excusatione vtũtur, vt voluit Marci Principis rescriptũ. Sed susceptam tutelam potestas superueniens non soluit. §. Et qui.

ARGVM.

Lis non omnium bonorum, aut maioris partis cum pupillo; a tutela non excusat.

Iudicium cum pupillo vel adolescente habebam id excusationem non præstat: nisi forte de omnibus nostris bonis, aut de hæreditate controuersia sit. §. Itẽ ppter.

ARGVM.

Tutelæ tres minime affectatæ, a quarta excusant, si modo diuersorum sint patrimoniorum.

Tres tutelæ vel curationes, quas ego non studio & per affectationem accepi, vacationem à quarta tutela vel curatione præstant, quandiu eæ tres tutelæ vel curationes consistunt. Ideo autem dixi, quas non studio & per affectationem accepi: quia si forte huius aut illius tutelam vel curationem affectauerim suscipere, quum opulenta esset, ea numerum trium tutelarum non explebit. Sed & illud sciendum est, non ex personis, sed ex patrimoniis, tres tutelas æstimari. Nam si quis tres aut plures liberos decedens relinquat, egoque eorum tutor vel curator fiam: vna erit tutela, quoniam & vnum patrimonium est. §. Itẽ tria.

ARGVM.

PAVPERTAS ab onere tutelæ excusat (si quis

iniuncto muneri se imparem doceat) sicuti valetudo ac literarum imperitia.

§. Sed & propter. *Sed & paupertas excusationem præbere solet. Id enim & diui frater Seuerus & Antoninus, & Marcus deinde Imperator, rescripserunt. Inuenias ergo, vbi & paupertas prosit. Si quis quum ad tutelam vocatur, in idoneum se & imparem oneri iniuncto doceat, aut morbū aliquem excuset, vel aduersam valetudinem, propter quā nec suas es gerere poßit, admitti debet ita se a tutela vel curatione excusans. Is qui literas nescit, iustam habet excusationem vt D. Pius rescripsit quamuis & imperiti literarum, interdum alienis negotiis gerendis sufficiāt.*

§. Itē propter aduersum.

§. Similiter.

ARGVM.

Inimicus testamento datus a tutela excusatur, non qui se testatori ignotum allegat. Itē capitales inimicitiæ cū pupillorū parēte excusant, secus si nō capitales.

§. Itē si propter. *Si quis inimicum suum liberis testamento dederit tutorem, excusationem hoc nomine is habebit. Quemadmodum ex diuerso, non excusabitur, qui se tutelā patri pupillorum quum adhuc viueret, administraturum promisit. Nemo ex eo solo excusationem habet, quod dicat se patri pupillorum ignotū fuisse: id enim rescripto duorū fratrum continetur. Inimicitiæ, quas cum patre pupillorum vel adultorum exercui, si capitales fuerint, nec reconciliatio interuenerit à tutela vel curatione me liberant: Sin aūt capitales non fuerint, excusationem nō præstant.*

§. Nō esse.

§. Inimicitiæ.

ARGVM.

Status quæstio olim mota, facit ne in præsentia tutelam liberorum mouentis suscipere cogat.

Si quis mihi status controuersiam fecerit, liberorum eius tutelam non cogar suscipere. *§. Itē is qui.*

ARGVM

Tutelam vel curationem septuagenarius inuitus non suscipit, ad eam annis xxv. minor vel volens (sicuti nec miles) non admittitur.

§. Itē maior

Qui maior est annis septuaginta, a tutela, & curatione excusationem habet. At minor vigintiquinque annis, olim quidem ad tutelam vocatus, excusatione vtebatur, dicens se minorē esse vigintiquinque annis: verum Imperator hunc non excusationem, sed prohibitionem habere voluit. Vnde si quis minor vigintiquinque annis ad tutelam vel curationem vocetur, ne excusatione quidem indiget, vt eadem sacra constitutione expressum est. Sic itaque neque impubes, neque etiam pubes minor vigintiquinq; annis, ad legitimā tutelam vocabuntur. Id enim ab omni iure ciuili alienum est, vt qui in rerum suarum administratione, alieno indigent auxilio, quique ab aliis regi debent, hi ad aliorum tutelam vel curationem vocentur. *§. Idē & in milite*

Quemadmodum autem minor vigintiquinquē annis nec volens ad tutelam, vel curationem admittitur, ita neque miles.

ARGVM.

Grămatici, Rhetores, ac Medici tum Romæ, tum in patria artes huiusmodi exercentes ad numerum lege definitum ab onere tutelæ immunes sunt.

§. Itẽ Romæ

Grammatici, Rhetores, & Medici qui Romæ sunt, aut qui in patria sua has artes exercent, dum sint intra numerum a constitutione, quæ hac de re loquitur, datum, vacationem a tutela & curatione habent. Est enim constitutio Antonini, quæ quot medici, grammatici, aut rhetores in quaque ciuitate esse debeant, declarat.

ARGVM.

§. Qui autem vult.

Qui plures, ne tutelam suscipiat, excusationes habet, si quas earum probare nequeat, intra legitimum tempus reliquis vti poterit.

Qui multas habet excusationes, si cum quibusdam ex iis vteretur, probare non potuit: potest intra tempora excusationis, & cæteris vti.

ARGVM.

Ad tutelam vel curationem vocatus: non ob id appellat. sed excusatione vti debet: qua non audita, aut reiecta appellationi locus est. Excusatio autem intra quinquaginta dies continuo currentes ab eo, qui intra centesimum est lapidem constitutus proponi debet: qui vero vltra centesimum est, ex quo se tutorem resciuit, in qualibet viginti millaria diem vnam habet, ac triginta dies, ita vt quinquaginta pauciores non sint, licet plures interdum esse queant.

Is, qui ad tutelam vel curationem vocatur, & onus illud studet effugere, excusatione vti, & non appellare debet. Tūc enim appellatio necessaria est, quū is, qui excusatione vti voluit, obtinere nō potuit. Porro qui excusatione vti vult, intra quinquaginta dies, qui continuo currūt, & vtiles non sunt, ea vti debet. Nam ex quo die tutorē se datū esse cognouit, incipiunt currere. Excusatione autē hunc in modū vti debent, siue testamentarii sint, siue legitimi, siue patroni, siue fiduciarii, siue a magistratibus dati tutores, siue etiam curatores specialiter dati, siue per leges vocati, siue in ciuitate sint, vbi dati sunt, siue intra centesimū milliariū ab eo loco, siue vltra centesimū milliarium agant: dinumeratione facta vicenorū milliū, quæ in singulos dies præbentur & quæ cōficere debet is, qui ad tutelā vel curationem vocatus est, vt in locum, vbi datus est tutor, veniat ad vtendū excusatione sua. Sic tamen vt postquàm venerit in ciuitatē in qua se velit excusare, reliqui sint ei triginta dies. Quod & Scæuola sic dicebat cōputari debere, vt nō minus quā quinquaginta dies tutor vnquā ad proponendā excusationem haberet, sed & plus interdū. Veluti, quū certior factus est, aberat CC. millibus, habet quidē in iter X. dies: sed post aduētū suū habet XL. dies Aberat CCC. ī iter quidem habet XV. dies: & post aduentum habebit reliquos XXXV. dies. Sin abfuit CCCC. millibus,

§. Qui excusare.

in rationem itineris habet. XX. dies; vicies.n. XX. faciunt CCCC. et quũ aduenerit, habet dies XXX. Quod si abfuit CCCCC. millibus, dies habet XXV. itineris nomine: et XXX. post aduentũ suũ Sin vero M. millibus erat dißitus quinquaginta dies habet, quos ĩ iter impẽdat: nihilominus et elapsis quinquaginta diebus, habebit et XXX. dies integros. Et hũc in modum interdum plus habet quam dies quinquaginta sed nunquam minus, sit ut dicta exempla singillatim ostendunt.

ARGVM.

Datus simpliciter tutor, ad vniuersum pupilli patrimonium; non ad certas res datus intelligitur.

§. Datus. *Datus est aliquis tutor: is ad omnes pupilli res datus videtur esse. Nec dicendum est, in aliis eum esse tutorem, & in aliis non esse.*

ARGVM.

Tutelæ officio functus, ad curationem nominatus, eam subire non cogitur.

§. Qui tutelã. *Tutor fui pupilli, is pubes euasit; Nominatus sum curator eius. Inuitus curationem subire non cogor. Itaque si pater me tutorem filio suo impuberi testamento dederit, addens se, me eundem ei curatorem dare: curator eius fieri nõ cogor. Id enim D. seuerus & antoninus rescripserunt.*

ARGVM.

Excusationem maritus nõ amittit, qui rei uxoriæ administrationi se immiscuit. Nec qui falsis allegationibus excusationem impetrauit, liberatur, quominus laso ob

so ob non gestionem teneatur.

Vxori suæ datus est aliquis curator. Excusatione vti potest quamuis administrationi sese immiscuerit. Aliquis quum tutor nominatus esset, falsis vsus allegationibus excusationem meruit. Non liberat id eum ab onere tutelæ, sed si qua in re læsus fuerit pupillus, quòd ipse res illius non gesserit, damnum hoc præstare cogetur. §. Idē rescripserūt. §. Si quis autē.

De suspectis tutoribus Vel curatoribus.

TIT. XXVI.

ARGVM.

Crimen suspecti ex xii. Tab. lege descendens Romæ apud Prætorem, in prouincia apud Præsides aut legatum tractatur. Eius autem criminis rei tutores omnes omnisque generis fieri possunt. ac remoueri, patroni tamen famæ parcitur: ne iudicio hoc lædatur.

QVONIAM de excusationibus dictum est, dicamus quomodo tutores & curatores, suspecti crimine postulentur. Crimen autē hoc ex lege XII. Tabul. descendit. Sed videamus apud quos crimen hoc intentetur, & qui vt suspecti remoueantur, & qui suspectos facere possint. Suspecti igitur fiunt, in vrbe quidem Roma, apud Prætorem: in prouinciis autem, aqud Præsides, aut legatum, qui Proconsulis personam sustinet. Dictum est, qui cognoscant, dica §. Ostendimus.

nius & de suspectis. Et sciendum est, tutores omnes siue testamentarii sint, siue alterius generis suspectos fieri posse. Vnde & legitimus, vt suspectus remouetur. Sed & si patronus sit, idē dicemus. hoc tamen sciendum est, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit: nam suspecti iudicium, famosum est.

ARGVM.

Suspecti crimen publicum ac populare est adeo vt fœminæ quoque admittantur, si modo pietatis, aut sanguinis necessitudine ductæ ad id procedant.

§. Cōsequēs Nunc consequens est, vt dicamus qui suspectos facere poßint. Et sciendum est, publicam esse hanc accusationem, hoc est, cuiuis homini liceret, vt eam moueat. Plus dico, & fœminas admittit. Sic.n.id rescripto diuorum Seueri & Antonini permißum est. Sed eæ solæ admitti debent, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc procedunt: veluti mater, nutrix, auia. Ne soror quidē prohibenda est. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor pietatis studio eo venire viderit, ac non impudentia elatam, nec sexus verecundiam egredietem, sed pietate adductam non posse æquo animo iniuriam pupillorū ferre, admittet & eam ad accusationem.

ARGVM.

Impuberes tutores suos vt suspectos non remouent: adulti autem de necessariorum consilio curatores accusant.

Impuberes, tutores suos, vt suspectos remouere nõ possunt. Sed adulti curatores suos accusare possunt: de consilio tamen necessariorum suorum, veluti cognatorum & qui per affinitatem iis coniunguntur. Et ita id Seuerus & Antoninus rescripserunt. §. Impuberes.

ARGVM.

Suspectus, qui mala fide gerit, licet soluendo sit, dicitur, Ac proinde qui ob dolum vt suspectus remouetur, infamis fit: non perinde si ob culpam.

Suspectus autem est: & qui non ex fide tutelam gerit: licet soluendo sit. Sic enim id ait Iulianus. Tutor, etiam antequam tutelam gerere incipiat, vt suspectus remoueri potest: quemadmodum Iulianus respondit, cuius responsum, & constitutione quadam approbatum est. Qui vt suspectus remotus est, si ob dolum remotus est, infamis est: sin ob culpam, non aeque. §. Suspectus. §. Suspectus aũt remotus.

ARGVM.

Accusatus vt suspectus, iudicio pendente non administrat, eo autem mortuo perit accusatio.

Quandiu quis vt suspectus postulatur, donec iudiciũ finem accipiat, ad administrationem accedere non debet. Est enim id ei interdictum, vt Papiniano videtur. Sed si cognitio suspecti, suscepta fuerit, ac medio tempore tutor aut curator decedat, extinguitur tale iudicium. Nam qui mortuus est, quomodo remoueri possit? §. Si quis autẽ.

ARGVM

Tutor copiam sui subtrahens ne pupillo alimenta decerni queant, in bona missionem patitur: quibus curatore dato, quæ seruando deteriora sunt futura, vt pupillo prouideatur, distrahuntur, & vt suspectus remouetur. Qui si non latitet, at falso non subesse ad alimenta substantiam astruat mendacio comperto, ad præfectum vrbis puniendus remittitur: veluti libertus, qui liberorum patroni improbe tutelam gessit.

§. Si qs tutor. *Si tutor non comparet, aut copiam sui non facit, vt alimenta pupillo a Magistratu decernatur: cautũ est Seueri & Antonini cõstitutione, vt in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & bonis tutoris curator detur, qui ea quæ tempore deteriora sunt futura distrahat: veluti, iumenta, vestes, & quæcunque talia sunt. Ergo vt suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta pupillo.*

§. Sed si quis *Sed si quis copiam sui faciat, & neget propter inopiam alimenta pupillo decerni posse, & compertum fuerit, id falsum esse: ad præfectum vrbis puniendus remittendus est: quemadmodum & is, qui data pecunia redemit, vt tutor fieret.*

§. Libertus *Libertus quoque si male tutelam filiorum vel nepotum patroni sui gessisse probetur, ad præfectum vrbis in corpore puniendus remitti debet.*

ARGVM.

Satisdatio tutoris improbum propositum non mutat, quæ potius grassandi in rebus pupilli occasionem

parat: vnde qui non ex fide gerit, etsi cautionem offerat, vt suspectus remouetur Suspectum autem mores indicant, non paupertas reddit.

Ad extremum & illud sciendum est, eos qui per fraudes in tutela vel curatione versantur etiam si satisdationem illam offerant, quæ dicitur, Rem pupilli saluam fore, nihilominus remouendos esse à tutela. Quia satisdatio maleuolum tutoris propositum non mutat: sed diutius in rebus pupilli, grassandi facultatem præbet. §. Nouissime.

Suspectum enim & eum putamus, qui tam peruersis est moribus, vt vel ex iis ostendi posit, suspectum eum esse. Enimuero tutor aut curator, quãuis pauper sit, dum & fidus sit, & diligens, eo nomine quasi suspectus remouẽdus non est. §. Suspectũ

PRIMI LIBRI.
FINIS.

ANNOTATIONVM IVRIS CIVILIS A THEOPHILO ANTECESSORE IN GRAECAM LINGVAM TRANSLATARVM,

LIB. II.

Iac. CVRTIO *Iurisconsulto Interprete.*

Hæc quidem naturali ratione communia sunt omnium : Aer, *aqua profluens, mare, & litora maris, & si quid in iis inuenitur.*

Vniuersitatis autem: Theatra, Stadia, *et quæ cũq; sunt generis eiusdem.*

Hæc vero in nullius dominio sunt : Res *sacræ, sanctæ, & religiosæ.*

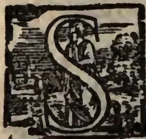
Ea vero singulorum sunt, quæ modis quam plurimis nostri fiũt dominii, ac dicuntur Specialia.

De rerum diuisione.

TIT. I.

ARGVM.

Procemio hoc, quæ fusius supra dicta sunt ad solicitandam iuuenum memoriam, paucis perstringuntur. & quæ dicturus est Imperator via admodum facili, definiendo scilicet atque diuidendo, subintrat: vt primum diuisionis finitionem apte proponat, ac mox res in suas secet partes: ponitque hoc loco huius artis, quæ de rebus tractat, diuisionem secundam.

VPERIORE *libro, enarratis iis, qui iura constituerent, factoq; à legum diuisione initio, diximus, Ius ciuile Romanorum circa hæc tria versari,* Personas, Res, Actiones. *Ac plene cumulateq; de Personis tradita in eodem lib. doctrina, diximus quosdã liberos esse, quosdã seruos et liberorũ quosdã ingenuos, quosdã libertinos. Alteramq; fecimus diuisionẽ, quòd hominũ quidã essent alieni iuris. quidam sui. Et quinã alieni iuris essēt, ac quot modis id dissolueretur iterumq; quòd eorum qui sui iuris essent, quidam sub tutoribus agerent, quidã curatores haberent. Sed & hoc intellectũ est, quemadmodũ tutores cõstituerentur, & absoluerentur, vel excusarētur aut suspecti postularentur. Nũc ad secundum ordine veniamus tractatum; et de re-*

rum diuisione dicamus. Est autē diuisio cōpendiaria infinitæ materiæ comprehensio. Porro summa rerū diuisio est hæc, quòd quædam in dominio seu patrimonio nostro sint, quædam extra dominium seu patrimoniū nostrū habeātur. Namq; alia, iure naturali, siue gentiū communia sunt omnium, alia publica, alia vniuersitatis, alia nullius, pleraq; in singulorū dominio: quæ varijs ex causis cuique acquiruntur, sicut ex iis, quæ sequuntur apparebit.

A R G V M.

Communia quænam sint: & quæ publica, rectè atque ordine traditur.

§. Et quidē naturali. Naturali ergo Iure, communia omnium hominum hæc sunt: aër, aqua pereñiter fluens, & mare, eoq; etiam litora maris. Nemo igitur ad litora maris accedere prohibebitur: veluti pro deambulandi, aut nauis adaptandæ gratia Sic tamen, vt a villis siue domiciliis, monumētisq; ibi positis, & ab ædificiis abstineat, nec iis negotiū faciat. Hæc enim omniū cōmunia, aut iuris gentiū nō sunt, sicut & mare est.

§. Flumina. Flumina autē omnia, & portus, publica sunt, hoc est populi Romāi. Quapropter et ius piscandi omnibus cōmune est, in fluminibus & portubus. Quoniam vero dixi, litora vt mare, iuris gentiū esse, definiendū est, quid sit litus. Litus est quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. Vnde & æstate, vsq; ad eum locum litus definimus.

ARGVM.

Publicus Riparum vſus eſt, ſicut & fluminis: at proprietas eorum eſt, quorum prædijs adiunctæ ſunt: vnde & eorum quoque arbores ibidē natæ, eſſe intelliguntur: cum ſubiecto ſolo ſuperficies cedat.

Riparum quoque vſus, publicus eſt, vt volunt iura gentium, ſicut & ipſius fluminis vſus, publicus eſt. Itaq; verbi gratia, & nauigiū ad ripas appellere, & funes de arboribus ibi natis religare, & nauis, onera in his locis reponere, liberum cuiq; eſt: ſicuti nec p flumē ipſum nauigare, quiſquā prohibetur. Vſus igitur riparū, vt dictū eſt, publicus, aut Iuris gentiū eſt: ſed proprietas ipſarum eorū eſt, quorū prædiis adiuncta ſunt, vel adhærent. Qua de cauſa, & arbores in iis ripis natæ, eorū ſunt, quorū & proprietas riparū. Subiecto enim ſolo, cedit ſuperficies. §. Riparū.

ARGVM.

Litorum etſi publicus vſus eſt, proprietas tamen eorum dominum agnoſcit neminē, cuius iuris & mare quoque eſt, & quæ mari ſubiacet terra vel arena. §. Litorū.

Litorum quoq; vſus publicus eſt vt & ipſius maris: & ob id data eſt facultas volentibus caſas ibi ſibi componere, in quas ſe recipere poſſint, vt & retia ſiccare, & ex mari deducere. Sed proprietas eorum, proprium nō capit dominum: eiuſdē enim iuris eſt & mare, & quæ ſubiacet mari terra vel arena.

ARGVM.

Vniuersitatis, non singulorum propria sunt, quæ hic enumerantur.

§. Vniuersitatis. *Vniuersitati sunt, non singulorum veluti, quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, publica balnea, porticus, & si qua alia sunt communia ciuitatum.*

ARGVM.

Res sacræ ac Deo dicatæ in nullius bonis esse possunt. Nam quod iuris est diuini, nullius subest dominio. Sacræ autem res quid sint, hic dicitur: Eas tamē aut alienari, aut obligari, cōstitutione principali prohibitum est.

§. Nullius. *Nullius autem sunt res sacræ, religiosæ, & sanctæ. Quod n. diuini iuris est, id nullius in dominio est.* §. Sacræ *Sacræ res sunt, quæ rite & p Pontifices Deo cōsecratæ sunt, veluti Ecclesiæ, sacella martyrū oratoriaq., et dona, quæ rite ad ministeriū Dei destinata sunt: quod genus fuerint et ptiosa* ✱ *Ceimelia. Hæc autem Imperatoris nostri cōstitutio alienari, et obligari prohibuit, excepta causa redemptionis captiuorum. Nam si quem à barbaris capi contingat, nec pecuniam habeat sanctissima eius ciuitatis Ecclesia: datur ciuitatis episcopo vel œconomo facultas ea distrahendi, aut acceptis nummis in causam pignoris dandi: vnde scilicet captiui redimātur. Quòd si quis authoritate propria, quasi sacrum sibi locū constituerit nemo eum sacrum dixerit. Semel enim dictum est, qualiter res sacræ fieri consueuerint;*

✱ Ceimelia ⁊ Intelligere videtur res p̄tiosas in ecclesiarū thesauris

sed dicimus locum hunc prophanum esse, siue priuatum. Sed & si contigerit, vt ædes sacræ terræ motu subsiderent, aut vetustate collaberentur, nihilominus locus in quo fuerint, sacer est, nec vllius in bonis, vt Papinianus *ait. Qui enim sacer factus est, nullo modo sacer esse desinit.* §. posi tis, ac redi tas.

ARGVM.

Locum religiosum quiuis propria authoritate facit, dum in suum, non communem locum, mortuum infert. Nam inuito socio in fundum communem necdũ religiosum, mortuũ inferri non licet: sed nec pprietatis domino fructuario repugnante inferre licebit.

Ex iis quæ nullius sunt, sunt & religiosa: Porro *religiosum propria sibi vnusquisque voluntate constituit, dum mortuum infert in locum suum. Quod si locus communis fuerit, ac purus, necdum religiosus factus, inuito socio ac nolente, mortuum illhuc inferre, & reliquias ibi condere non licet. Sin vero commune fuerit monumentum, & inuitis sociis reliquias ibi condere licet. At si loci alicuius, alius habeat vsum fructum: est autem vsus fructus, ius quoddam certis modis constitutum, sed in comprehensione mentis consistens, quod efficit vt in aliena proprietate ego vtar, et fruar re. Si igitur eiusdem loci, alius vsumfructum habeat, alius proprietatem, proprietarius reliquias ibi condendo, nisi consentiente vsufructuario, locum religiosum non facit. Etenim, quum iam religiosus factus, in* §. Religiosa.

nullius bonis esse poßit, ac vsumfructum in alterius proprietate consistere vsusfructus definitio doceat, merito necessarius est vsufructuarii consensus, neque quicquam eorum firmum erit, quæ in damnum vsufructuarii à proprietario aguntur. In alienum quoque locum consentiente domino inferre licet, & locus religiosus efficitur. Sed & si quis inscio vel in uito domino intulerit, & id ille quum resciſſet, ratum habuerit, fiet & ita locus religiosus.

ARGVM.

Sanctæ res quæ sint exemplis notat, & etymo explicat: abs quo in Iure argumentum quandoque sumere licet Et sanctiones Iuris partes sunt, quibus leges offendentibus pœnæ infliguuntur. Sancire autem quid sit, & quid sanctum dicatur, hic plane docetur.

§. Sancta. *Sanctæ quoq; res, vt muri portæq;, quodammodo diuini iuris sunt, nec in vllius dominium cadunt. Ideo aũt muros sanctos diximus, quòd capitalis ad uersus eos pœna constituta sit, qui aliquid in muros deliquerint, vt si quis inde lapides tollat, aut aliud muro damnũ inferat, Vnde & legũ eas partes, quibus pœnæ conscriptæ sunt aduersus eos qui contra leges fecerint, Sanctiones vocamus. Dicitur aũt et inde sancti, q, Sancire firmare significet. Quando igitur muri firme nos tuentur, & firmis munitionibus tutos faciũt, ideo sancti appellãtur. Possumus aũt et ex fabulis veterũ, aliã huius appellationis causam*

afferre. Quondam enim Deos perhibent inter homines versatos esse, qui & eos a malis vndiq; immunes conseruarent. Procedente, deinde tempore, factum esse, vt pertæsi hominum, eos deseruerint. Igitur homines Deorum auxilio destituti, ad imitationem similitudinemq; custodiæ, quam ab illis habuerant, mœnia excogitarunt: quando id ergo sanctũ est, quod magno in pretio est, ideo muros portasque, vt in locum eorum quæ vtique magni habenda erant, inuenta, sancta dixerunt.

ARGVM.

Singulorum res fieri multis contigit modis Et tum ciuilia iura cœperunt, cum ciuitates condi, magistratus creari, & leges scribi cœptæ sunt: at Ius naturale vna cũ genere humano natura in lucẽ ꝓdidit.

Dicamus deinceps & de rebus, quæ sub dominium singulorum rediguntur. Hæ autem multis modis patrimonii nostri fiunt. Quarundam .n. domini efficimur iure naturali, quod, sicut dictum est, ius gentium appellatur, quarundam voro ex acta strictaq; & ciuili ratione: quod ius proprie Romanorũ est. Commodius autem est, a vetustiori iure initiũ docendi facere. Porro in confessum venit, antiquius esse ius naturale, quod vna cum genere humano, in lucem natura produxit. Ciuilia vero iura tunc inueriri cœperunt, quum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges cœperunt scribi.

§. Singulorum.

ARGVM.

Feræ bestiæ, volucres ac pisces occupantis fiunt. Nā quod nullius fuit, naturalis ratio occupantis fieri suadet: si tamen intercipientis manus, euaserit, quod captum est, pristina redditur libertati

§. Feræ. Feræ igitur bestiæ, & volucres, adhæc & pisces: hoc est, quæcunque animalia in terra, & in mari, & in cælo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iuregentium statim in dominio illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius erat, id naturali ratione occupantis fit. Nec interest feras bestias, & volucres in suo fundo quis capiat, an in alieno venandi aut aucupandi gratia illhuc ingressus. Recte tamen a domino fundi prohibetur si illud is præuiderit. potest enim prohibere, ne infundum suum ingrediatur. Si quid autem eorum quæ dicta sunt, animalium ceperit quis, tantisper ipsius est, dum custodia eius continetur. Simulatq; vero custodiam eius euaserit, & in naturalem libertatem se receperit, in illius qui ante ceperat dominio esse desinit, ac rursus aucupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere animal intelligitur, quum conspectum nostrum effugerit, aut ita sit in conspectu, vt difficilis sit eius persequutio. Quid enim si in summum quempiā & accessu difficilem locū confugit?

ARGVM.

Feram bestiam tum demum vulneratis fieri, cum

capta fuerit. Nam inter calicem supremaque labra multa interdicere possunt.

Illud quæsitum est: Ceruus aut aper, ita a me vulneratus est, vt facile capi possit: quidem dicunt, confestim tale animal meum fieri aliis placet, meũ quidem fieri, quod ego lethali vulnere afflixi, sed eousque donec persequor animal. Quod si id persequi cessem, meum esse desinit, & occupãtis fit. Fuit & tertia sententia dicentium, non aliter me, qui vulnerauerim, dominum eius fieri, quã si illud ceperim. Atque hanc tertiam sententiam magis probat Imperator noster, huiusmodi addens rationem. Ait enim, multa interim accidere posse, quæ me dictum animal capere non sinant. Nam forte occurẽs fera aliqua longius me progredi vetuit, aut eripuit quod vulneraueram. Vel denique in persequendo, in aspera & inculta loca incidens, inuestigare bestiam non potui. §. Illũ quæsitum.

A R G V M.

Apes in arbore nidulantes occupantis, fiunt, vna cum melle ac fauo: potest tamẽ fundi ingressus a principio prohiberi. Ac examen ab apiario euolans tandiu tuum dicitur, donec conspectum non effugerit, nec persecutio eius sit difficilis.

Apium natura fera est. Itaque profecto, neque apes, quæ in arbore tua consederint, tuæ fiunt, antequam alueo, quã Græci & κυψέλλην vocant: includas: quemadmodum neque volucres, quæ ni- §. Apiũ.

cum in arbore tua fecerint, ante quam capiantur. tuæ fiunt. Vnde si quis præueniat, et eas in alueo suo recondat, dominus earum fiet. Fauos quoque, quos forte effecerunt, volenti licet auferre, quãuis in fundo meo effecti sint. Quod si prius quam fauos alter contingat, ego id præuidens prohibui, ne fundum meum ingrederetur (id enim iure possum facere) nemo obstabit, quominus fauos ipse capiam. Examen quoque aptum quod alueis tuis relictis auolauerit, tantisper tuum esse intelligitur dum in conspectu tuo est, nec difficilis est eius persecutio. Quod si oculos tuos effugerit, occupantis fit.

ARGVM.

Quæ natura feræ sunt sed casu accidentario mansueta, tandiu nostra dicuntur, quoad eundi ac redeundi consuetudinem retinent. Vnde in his quæ vere ac mere naturalia non sunt, accidentaria magis quam orientalis natura sic catur.

§.Pauonũ. *Pauonum & columbarum natura fera est. Nec vero dixerit quis familiare illis esse, vt auolent & rursus redeant: nam & apes idem faciunt, & tamen extra controuersiam est, feram earum esse naturam. Sed & ceruos aliqui ita habent mansuetos, vt & dominos relinquant, & in sylvas abeant, ac rursus redeant. Nihilo tamen minus, fera eorum natura est. In his autem animalibus quæ ex consuetudine redire solent, quũ abierint*

quod genus sunt apes, columbæ, pauones, cerui: certissima nobis tradita est talis regula: Tãtisper enim ea nostra esse dicimus, dum animum habent ad nos redeundi: Quod si animum hunc habere desinant, et nostra esse desinunt, occupantisque fiunt. Quoniã autẽ animum in brutis intelligere non possumus, ex reuertendi consuetudine is accipiendus est. Finge enim ceruam meam me relicto solere in syluas abire, ac eòdem posteriore die aut etiam tertio reuerti, neque unquam ultra tres dies extra ædes meas mãsisse. Si ergo ea intra tertium diem, intra quem reuerti solita est, ab aliquo accepta sit, habebo ego, vt læsus circa proprietatẽ eius, in rẽ aduersus eũ actione. Quod si quarto die quis eam ceperit, nullam aduersus eum actionẽ mouebo. Manifestum est enim, ex eo quod reuertendi consuetudinem non obseruauerit, dominium meum aspernatam esse.

ARGVM.

Gallinarum & anserum fera non est natura: vnde & dominum habent. Et qui eas intercipit, licet conspectum nostrum effugerint, furtum committit.

DOMESTICARVM gallinarum et anserum non est fera natura. Quod vel ex eo intelligere est, quòd aliæ sint gallinæ, quas feras dicamus, Græce vocantur ἀγριόρνιθες, & alii item anseres, quos feros dicamus, Græce ἀγριοχῆναι. Vnde si anseres tui, aut gallinæ aliquo modo turbati §. Gallinarũ

auolauerint, aut etiam conspectum tuum effugerint, tui nihilominus sunt, quocunque in loco, inueniantur. Et qui lucrandi causa, aut animo interuertendi ea animalia retinet furari videtur, & furti in eum datur actio.

ARGVM.

Capta ab hostibus nostra fiunt: si tamen manus nostras euadant, priorem recipiunt libertatem. In maris litore comperta, vt gemmæ ac lapilli. Item ex animalibus nostris nata, vt ea a quibus nascuntur, iure naturæ nostra sunt.

§. Itē ea q̄ ex hostibus. Naturalis est & eorum acquisitio, quæ ex hostibus capiuntur: nam hoc, iure gentium comparatum est, vt quæcunque ex hostibus ceperimus, statim nostra fiant: adeo vt liberi homines capti, in seruitutem nostram redigantur. Si tamen hæc mancipia a potestate nostra euaserint, & ad suos redire contingat, pristinum recipiunt statum.

§. Itē lapilli. Pretiosi lapilli, gemmæq;, & cætera quæ in litore maris reperiri solēt, naturali ratione statim eius fiunt, qui reperit.

§. Itē ea q̄ ex aīalibus. Ea quoque quæ ex animalibus dominio meo subiectis nascuntur: mea sunt, sicut & illa, ex quibus nascuntur.

ARGVM.

Alluuione gentium iure nobis quæritur nisi vt atque impetu fluminis, ex vicini fundo nostro adiectum sit: quoniam vicini tunc remanet, sed quæ in fundo nostro arbores gerunt radices, nostra fiunt.

Iuris gentium est & acquisitio per alluuionem. §.Pra Alluuionem Græci προσηλυσιν, aut προσχωσιν terea. vocăt, quasi Latine dicas, abundationem vel adaggerationem. Quicquid.n. per alluuionem flumen agro nostro adiicit, iure gentium meũ fit. Est autẽ alluuionis definitio, incrementum latens. Porro id per alluuionem videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligere nemo possit, quantum quoque tempore proprietati nostræ adiiciatur. Finge.n. duo esse prædia, tuum, item & meum, mediumq; flumen fluere. Si flumen paulatim & sine cuiusquam intellectu aliquid terræ meæ addiciat, hoc per alluuionem meum fit. Sin vero, vi & impetu fluminis pars aliqua fundo tuo detracta, & prædio meo applicata sit, dubium ea res non habet, quin quod adiectũ est, tuum maneat: neq;.n. id sine intellectu, factum est. Quod si pars, quæ fundo tuo detracta est, arbores habet: & prædio meo adiecta, longiori tempore ei adhæsit, & arbores quas ferebat: ita radices egerunt, vt in meum veniant, ex eo tempore meæ fient, ex quo terra mea solum ali capere, vt quæ scilicet radices habeant in terra mea.

ARGVM.

Insula medio mari innata occupantis fit, in flumine non æque, sed eorum fit quorum prædia vtrinque v cinıora fuerint, pro modo tamen possessionis cuiusque. At si extra medium mare enata sit, eius fit, ad cuius prædium propius accedit.

Ager autem a flumine redactus in insulam, eius remanet, cuius prius fuit.

§. Insula. Insula in medio maris nata est, quod rarius contingit: aucupatis fit insula. Quum enim nullius ante fuerit, nunc alicuius esse incipit. Quod si in flumine nascatur, vt frequenter accidit, & in medio fluminis consistat: cõmunis erit eorum, qui ex vtraque parte fluminis, ad ripam possessiones habent, pro modo mensuraq; latitudinis hinc & inde spectantium fundorũ, quæ latitudo ripæ proxima sit, veluti verbi gratia, extenditur insula hæc in pedes centũ. Et qui ex dextera parte insulæ prædiũ possidet, latitudinem habet prope ripam pedũ itidem centũ, sed alter tantũ septuaginta. Is ergo qui in parte dextera est, dominus fiet insulæ, ad pedes vsque centũ in latũ: iis vero, qui in sinistra est, ad pedes vsq; septuaginta in latũ. Sin vero vni ripæ proximior est insula, & longius abest ab altera, eorum est tantũ qui ex ea parte quæ proximior, est prope ripam prædia possident. Quòd si flumen, quod fundum meum præterlabitur per partes diuisum, & in duo scissum, in fundũ meum excurrerit, factoq; ibi circulo seu anfractu, deinde ad extremum, in sese rediens, vnum rursus fiat, ita vt locus, qui in medio est, formã insulæ habeat, a flumine in duo scisso, per circulũ quendã & anfractum circundatus: id quod ita circundatũ est, meum permanet, quia et ante meũ fuerit.

ARGVM.

Alueus prior flumine destitutus, eorum fit, qui prædia ripæ propinquiora habent: ac nouus publicus fit, vt flumen ipsum: Vbi autem in pristinum alueum reducat flumen, nouus alueus eis accedet, quorum propiores ripæ fundi sunt. fluminis tamen impetu ager inundatus eius esse non desinit, cuius & prius fuit.

Sin autem naturali alueo, id est, ventre illo, aut cubili, in vniuersum relicto, per aliam partem fluere flumen cœperit: prior quidem alueus eorum erit qui prope ripam eius prædia poßident pro modo scilicet latitudinis vtriusque eorum, qui vtrinque prædia habent, prædii: quæ tamen latitudo ripæ sit proxima. Nouus autem alueus, eius esse iuris incipit, cuius erat & flumen, hoc est, publici. Quod si post tempus aliquod, ad priorem redierit alueum, rursus & hic iam relictus alueus, eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia poßident. Aliud quiddam est, si crescente flumine totus ager meus inundatus fuerit: neque enim hic dicemus, totum agrum fieri publicum, aut dominium eius mutari quoniam nihilominus meus permanet. Vnde futurũ est vt si ab iis locis, quos inundatione sua texerat, recedat, agrum meum recepturus sim, nullo eorũ facto domino qui in vicino habent prædia: sicut nouus alueus, publicus iam factus, recessu fluminis eorum fit, qui prædia in propinquo habent. §. Qd si naturali

ARGVM.

Confecta species, ex alien1 materia, si talis sit, vt in priorem materiam dissolui queat, eius erit, cuius ipsa materia: at si id non fieri poßit, facientis speciem erit. Quod si partim ex mea, partim ex tua materia species facta sit: facientis quoque erit.

§. Cũ ex aliena.

Ex aliena materia speciem quis fecit. In quæstionem cadit, vter speciei futurus sit dominus iure naturali, is ne, qui materiam in speciem verterit, an vero is qui materiæ dominus fuerit. Quod genus est, si quis ex alienis medicamentis emplastrum aut collyrium composuerit, aut ex alienis vuis, vel oliuis, vel spicis, vinum vel oleum, vel frumentum fecerit: aut ex alieno auro argentove vel ære, uas aliquod fecerit: aut ex alieno vino & melle, mulsum: aut ex aliena lana, vestimentum: aut ex alienis tabulis, nauem. Et magnæ fuerunt hac de re inter Sabinianos & Proculianos contentiones. Nam Proculiani, dicebant eum, qui speciem fecisset, dominum eius quod fecisset, fieri. contra Sabiniani, dominum materiæ, & speciei volebant esse dominum. Extitit & tertia sententia, medium quiddam tenens, alias Sabinianis, alius Proculianis assentientium, quam & religiosißimus noster dominus elegit. Ea est, vt si species, quæ confecta est, in priorem, ex qua confecta est, materiam resolui poßit, is speciei sit dominus, qui & materiæ sin vero ad pristinam materiam reduci

non poßit, eius sit species, qui eam feceri: Quod videre est in exemplis relatis. Vas quod ex massa æris, argenti, vel auri feceris conflatum, poteſt pristinam æris, argenti vel auri formam induere. At vinum, oleum aut frumentum, in vuas, oliuas aut spicas reuerti non poteſt. Imo ne mulsum quidem, in vinum et mel resolui poteſt.

Et hæc quidem de iis dicta sunt, in quibus tota materia aliena fuit. Quod si ex mea et tua materia speciem aliquã fecerim, veluti ex meo vino & tuo melle, mulsum: aut ex meis et tuis medicamentis, emplastrum: aut ex mea et tua lana, vestimentum, dubium non est hoc casu, eum esse dominum qui fecerit. Non enim operam tantum suam in eam speciem impendit, sed etiam partem materiã præbuit. §. Qd si partim.

ARGVM.

Quod ornatus gratia alij rei adiectum est, ei cui adiectum est, quasi accessio cedet: poterit tamen a furore concidere, qui rei adiectæ dominus fuit.

Sed si quis alienam purpuram vestimento suo intexuerit, quamuis adiecta purpura pretiosior sit vestimento cui adiecta est, tamen accessionis vice accipienda est. Et qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui surripuerit, & hæc commiserit, furti actionem & furti condictionem habebit, siue ipse qui surripuit, vestimentum fecerit: siue alius surripuerit, & alius surreptam vesti adiunxerit. §. Si tamen alienã

Nam actione in rem agere purpuræ dominus non potest: Videtur enim purpura quodamodo extincta esse, nec per sese esse iam, sed vna esse cũ ueste. Omnino tamen furti condictio intentabitur. Etenim quãuis ea quæ extincta sunt aut interuersa, actione in rem vindicari non possint, aduersus tamen fures, & quosuis possessores, licet in fures non sint conditione furtiua agere poterimus. Sed ita, si is fuerit fur, qui vestem cui purpura adiuncta est, possidet; & furti actio, & condictio, furtiua locum habent. Sin vero alius à fure, sola conditione tenetur: actione furti, nequaquam.

ARGVM.

Materiarum confusione ex dominorum voluntate facta siue diuersi sint generis, siue eiusdem, quod inde effectum fuerit, commune erit domini vtriusque. At si fortuito facta fuerit confusio: siue eiusdem generis sint materiæ, siue diuersi non idem est futurum.

§. Si duorũ

MATERIAE *duorum quorundam ex voluntate dominorum confusæ sunt, totum id corpus quod ex confusione confectum est, vtriusque erit commune. veluti, duo aliqui vinum suum confuderunt, aut massas argenti vel auri conflauerunt. Sed & si diuersæ sint materiæ, & diuersarum materiarum confusiones propriam speciem constituant, vt ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: dicimus duorum commune esse, quod cofectum fuerit. Atque hæc quidem, quum*

id ex voluntate dominorum factum est. Quod si fortuito & præter sententiam dominorum, confusæ sunt materiæ, siue eiusdem generis, siue diuersi sint, non idem erit.

Si Titii frumentum tuo mistum, et vnus aceruus factus fuerit, siquidem ex voluntate vestra, communis erit aceruus, quoniam singula corpora, hoc est, singula grana, de consensu vestro communicata sunt. Quod si casu facta fuerit mistio, aut Titius præter voluntatem tuam id miscuerit, aceruus non erit communis, quoniam singula grana, in substantia sua mansuerunt, nec mutata sunt per commistionem. Quapropter communis non erit aceruus tali in specie quemadmodum, neque grex ouium communis fiet, si pecora Titii, tuis pecoribus immista fuerint. Quod si contingat vt tu accerumm frumenti, aut Titius poßideat, aduersus possessorem alteri in rem actio competit. Porro iudicis officio continetur, ut æstimet quale cuiusque fuerit frumentum, et secundum qualitatem & mensuram possessorem actori condemnet. §. Qd si frumetũ.

ARGVM.

Quod ex aliena materia solo meo inædificaui, meũ fit materia tamen prioris domini remanet, quã subsistente ædificio repetere nequit, diruto vero, si non duplum actione de tigno iniuncto, sit consecutus, ad illam in rem actione & ad exhibendum agere poterit. At quod in alieno solo sciens extruxi, solo cedit,

nec hoc casu diruto ædificio materiam vindicabo.

§. Cũ | m si.o *Si quis in suo solo, ex aliena materia domum cõstruat, ipse eius quod constructum est, dominus fit. Solo enim cedit quicquid inædificatum fuerit.* Illud *tamen apertum est, dominum materiæ, non in perpetuum excidisse dominio eius, sed tantisper dum consistit ædificium, neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum vt sibi reddatur agere, propter legem* XII. Tabul. *qua cautum est, ne quis alienum tignum ædibus suis iniunctum eximere cogatur, sed vt duplum eius pretium rependat proposita in personam actione, quæ de tigno iniuncto dicitur. Est autem huic actioni locus, non tunc solum, cuum quis lignum meum in suum ædificium coniecit, sed etiam si lapidem, pessulum, aut colũnam.* Nam *tigni appellatione quæuis materia significatur, ex qua ædificia fieri possunt. Hæc autem ideo lege* XII. Tabul. *constituta sunt, ne in rem agatur aut ad exhibendum, ob lignum ædificio meo adiunctum, vti ne si condemnatus à iudice fuero in id quod petitur, dissoluere cogat ædificium, prætextu sententiæ ac iudicato satisfaciendi, ac bene ea in re lex duodecim* Tabularum *ædificiis consuluit. Quod si aliqua ex causa eueniat, et ædificium collabatur, dominus materiæ si nondum per actionem de tigno iniuncto, duplum consequutus est, poterit audacter et in rem & ad exhibẽdum*

agere. Supra iam diximus de eo, qui suo in solo ex aliena materia ædificium construxit. Nunc *speciem* Ex §.
ex contrario fingamus. Si in tuo solo ex mea mate- diuer-
ria domum extruxi, tu soli dominus, ipsius etiam so.
ædificii eris dominus, per regulam dictantem: Superficiem subiecto solo cedere. Vnde *& in perpetuũ dominium materiæ amisi: sciens enim prudensque in alieno solo ædificaui.* Itaque *profecto, etiam si contingat vt ædificium diruatur, ad materiam vindicandam, in rem actionem non habebo.*

ARGVM.

Possessor bonæ fidei in alieno solo ædificans, expensas in ædificando factas exceptionis ope retinere potest: secus si malæ fidei possessor fuerit.

Illud omnino extra controuersiam est. Si me ædi §. Cer
ficatorem contingat esse in possessione domus, et soli te il-
dominus, vsus regula dictãte superficiẽ subiecto so- lud.
lo cedere, mecũ velit in rẽ agere: siquidẽ bonæ fidei possessor fuerim, quia meum esse solum putarim: cõsecuturum me, nõ tantum prætium materiæ, sed etiã mercedes fabrorum: actorique facere id nolenti, doli exceptione, præscripturũ. Nisi bona fide ædificaui, Sin vero mala fide possederim, quia non ignorauerim locum esse alienum, nullam habebo exceptionem: sed cogar locum restituere, vna cũ iis quæ inædificata sunt, quoniam illud mihi obiici potest, quod temere in eo, quod alienã esse sciebã, ædificauerim.

ARGVM.

Quæ seruntur aut plantantur eius fiunt, cuius est solum, si tamen radices egerint, at qui bona fide in alieno inserit, sumptus quos serendo fecerit, doli exceptione proposita consequitur.

§. Si Titii r. *Si Titius alienā arborem in suo fundo plantauerit, Titii erit arbor. Sin vero is Titius arborem suā in fundo Mæuii plantauerit, Mæuii tantū erit arbor si modo vtraq; in specie, quod plantatum est, radices egerit. Nam arbor antequā radices egerit, & subiectam terram apprehēderit, prioris domini manet. sed simulatque radices egit dicta planta, conuertitur dominium eius, ad soli in quo sita est dominum. Qua ex re talis orta est quæstio: Vicinus fundi mei, ad finem agri sui, arborem habebat, pro pe terrulas meas: euenit vt paulatim huius arboris radices sub terra latius serperent, ac in fundū meū subirent, terramque meā apprehenderent, & inde alerentur. Relata quæstione, placuit meam arborē fieri, neque. n patitur naturalis ratio, vt alterius sit arbor, quā eius in cuius fundū radices egerit. Vnde si in confiniis duorū fundorum nascatur arbor, cuius radices vtrunq; in fundum porrigantur, cōmunis hæc arbor fiet.*

§ Qua rōne. *Porro, quemadmodū plantæ quæ in terra alūtur crescuntq;, eius fiunt, qui, & subiectæ terræ dominus est: eadem ratione & quæ seruntur, vt frumentū, hordeum, quæq; alia iis similia, solo cedunt. Sed et quemadmodum bonæ fidei ædifica-*

tur in alieno solo, actione in rem petitus, indemnẽ se conseruat per exceptioni doli: ita per eandem doli exceptionem tutus erit, qui sua impensa fundum alienum conseuit, dum bona fide id fecerit.

ARGVM.

Chartis scriptura quamlibet pretiosa, cedit: si tamen qui scripsit, in bona fide fuit, eas reddere, non resarcito impendio, minime tenetur.

Chartas meas aut membranas aliquis obstulit & aliqua in iis scripsit, libellumq; composuit: & hic ad similitudinem soli: superficies subiecto cedit, etiam si maxime aureæ sint, quæ inscriptæ sunt, literæ: etenim dominus ego libelli fio. Neq; interest, carmen sit, an historia, aut oratio rhetorica, quod inscriptum est. Vnde futurum est, vt si in rem agẽs aduersus eum qui libellum fecit, refundere impendia scripturæ paratus non sim, doli exceptione submouear, dum bonæ fidei possessor fuerit, qui scripsit. §. Litteræ.

ARGVM.

Tabula picturæ cedit: nec si tabulæ dominus picturam possideat, non soluto tabulæ pretio, picturam reddere tenetur.

Aliquis aliena accepta tabula, pinxit in ea imaginemque effinxit. Quæsitum est, vtrius hæc imago sit. Et existimant quidam pictorem tabulæ dominum fieri, & tabulam picturæ cedere. Alii contra, eum qui tabulæ fuerit dominus, & §. Si quis in aliena.

pictura dominum fieri dicunt, qualiscunq; tandem ea sit pictura. Imperatori vero nostro prior sententia magis placuit: & eum, qui pinxerit, imaginis dominum vult fieri. Ridiculum enim putabat esse, picturam Apellis (fuit is pictor apud Graecos praestantissimus) aut Parrhasii (magnum hic apud Romanos nomen habuit) vilissimae tabulae cedere. Vnde si tabulae dominus in possessione imaginis sit, pictor qui actione in rem proposita, pretium tabulae non vult reddere, doli exceptione submouebitur. Qd si is qui depinxit, imaginem possideat, tunc dominus tabulae, directam quidem in rem actionem habere non potest: nam per impositionem picturae, dominio tabulae excidit: sed datur ei vtilis in rem, qua se in agendo vt quasi dominum experiri dicat. Sed & si vtili in rem agens sumptus in pingendo factos, ei qui bona fide pinxit, nolit restituere, doli exceptione expellitur. Procedi autem hic tractatus, quum de dominio imaginis quaeretur Nam illud in confessum venit, siue is qui pinxit, siue alius quispiam, tabulam furto abstulerit, furti actionẽ aduersus furem dari domino.

§. Si quis a nõ domino.

A R G V M.

Bonae fidei possessor perceptos facit fructus suos, adeo, vt ne consumptos quidem restituat, quos malae fidei restituere compellitur.

Quum dominum esse te putarem, alienum de

te fundũ emi, aut dono, accepi, vel ex alia iusta causa bona fide tamen, veluti ex permutatione. Ratio naturalis dominũ esse me vult perceptorum fructuũ, propter culturam curamq; quam in iis adhibui. Quapropter, si postea superueniẽs fundi dominus, fundum per in rem actionem vindicet, nullam aduersum me habebit actionem de fructibus illhinc perceptis, & a me consumptis. Quod si sciẽs alienum fundum possedi, fructus non lucrabor, sed vna cum inde perceptis fructibus restituere fundum cogor, etiam si forte consumpti sint.

ARGVM

Fructus a solo non separatos fructuarius suos non facit: idoneo nec pendentes ad hæredes transeunt. Quod ad colonum quoque porrigitur.

Eiusdẽ fundi ego proprietatem habeo, tu vsum fructũ. Non aliter tu vsufructuarius fructuũ dominus fies, quàm si eos à terra perceperis. Quapropter si maturis iam fructibus, & terræ adhuc adhærentibus, mori te cõtingat, nõ capiet eos hæres tuus, sed proprietario acquirentur. Eadẽ fere & de colono dicuntur, hoc est, de eo qui mercede conducit. Nã si tibi fundũ mercede locauerim, nõ ante fructuum qui inde percipiuntur dominus fies, quã eos a terra separaueris. Quod autem dictum est, Fere, pareleon est, & explendæ orationis gratia additum. Quoniã vero nonnihil de vsufructu fundi disserui, scire debes, in pecudum vsufructu esse fœtum ipsarum, vt

§. is vero ad quem.

§. In pecudum.

& lac, pilos et lanã. Quocirca & agni, hœdi, vituliq; et equuli, simulatque æditi sunt, naturali iure vsufructuarii fiũt. Ancillarũ autem partus nõ sunt in fructu. Vnde si tibi ego ancillæ meæ vsumfructũ cõcedã, tu quidẽ pro fructu ministeriũ eius habebis, et manus operam: quod vero natũ est ea fuerit, proprietario acquiretur. Absurdũ n. visum est, hominẽ connumerari inter fructus, quũ hominũ causa, fructus omnes rerũ natura cõparauerit. Quod si quis gregis habeat vsumfructũ in locũ demortuorũ capitũ, ex fœtu vsufructuarius sumittere, & numerum implere debet. Sic. n. id Iuliano videtur. Verbi gratiã, concessi tibi vsum fructũ gregis centũ ouium, eueniti q; vt triginta oues morerentur, et quinquaginta nascerẽtur. triginta ex his prioribus debes addere, vt datũ tibi numerũ cõserues, & ita reliquas viginti, tuas facies. Sin vero vineæ tibi, aut etiã fundi vsumfructũ cõcessi, in locum demortuarũ, vel senio confectarum vitium, & in locum laborantium vel deiectarum arborum, alias substituere debes. Oportet enim te recte, & vt virum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vsusfructus concessus est, & ita versari, vt optimus paterfamilias versaretur.

ex

§. Sed si gregis.

ARGVM.

THESAVRVM, siue in suo, siue in sacro ac religioso loco qui inuenit, eius dominus efficitur: in alieno, vero & fortuito inuentus, pro dimidia

iam

tantũ inuentori cedit, residuo soli domino saluo remanente. quod locum quoque obtinebit in eo qui in Cæsaris, fiscali & publico loco inuentus fuerit.

Quidem thesaurum in fundo suo reperit: diuus Hadrianus naturale ius sequutus repertori thesaurum concesſit: idemque statuit, si quis in sacro aut religioso loco, fortuito casu repererit. §. thesauros.

Quòd si quis in alieno fundo nõ data ad hoc opera, sed fortuito thesaurum repererit, dimidium eius, domino soli concesſit Hadrianus. Per *consequens igitur, si quis in Cæsaris loco thesaurũ repererit, dimidium thesauri Cæsari præstabit, dimidiũ sibi repertor retinebit. Sed & si quis publico in loco, aut fiscali, repererit, eodem modo repertor dimidium lucrabitur, & dimidium fiscus aut ciuitas accipiet.*

ARGVM.

Traditione nobis naturaliter queritur, ac domini rei tradita efficimur modo ex causa ad dominii transſlationem apta, & ab eo qui dominus sit facta sit traditio, sublata Italicorũ & stipẽdiariorũ differẽtia.

§. Per traditionẽ.

Est & naturalis acquirendi modus per traditionem. Et *quid est traditio? est de manu in manum translatio, naturalem quendam minimeque multæ solennitatis actum, et qui facile absolui posſit, continens.* Neq; *enim aliud tam naturæ conuenit, quàm domini voluntatem in alterum rem suam transferentis, ratam haberi.* Vt *autem tram*

ditione dominium transferatur, hæc necesse est vt concurrant, Nã & eum qui tradit dominũ esse oportet: & animo volentis dominiũ transferre, traditionẽ facere: & corporale esse id quod traditur. Corporale ideo dico, quòd incorporalia, quũ tactum fugiant, traditionẽ nõ recipiant. Ideo quoque dixi tradẽtem esse dominũ debere, propterea quod is qui dominus nõ est, dominium quod non habet, transferre nõ poßit. Sed & hoc adiectum est, animo volentis eum dominũ facere, qui accepit, vt cõmodatũ & depositum exciperem nam his in rebus & corporale est, quod traditur: et qui tradit, dominus est: sed tradit, paulo post se sperans recepturũ. Nec referre opinor, quale sit id quod a domino traditur, siue prædium Italicũ, siue poßeßiones stipẽdiariæ, aut tributariæ. Vocamus autẽ stipendiarias et tributarias poßeßiones, quæ in prouinciis sunt, principis iussu a populo accupatæ Appellationis vero huius indefluxit occasio Quidẽ apud veteres Romanus Imperator, quũ toto orbe subacto, virtus eius in magna Romanorũ admiratione esset, prouincias oẽs diuisit. Et quasdẽ sibi retinuit, alias populo reliquit. Quas populus acceperat, eæ stipendiariæ inde appellatæ sunt, quòd Stipe, τρα. οι siue collationem significet, & particulatim argenti aliarumque rerum factam collectionem. Quum igitur minutula quædam prouinciales ex iis, quæ apud ipsos nascebatur, col-

lectione facta, mitterent populo, vt ea in vsus suos & voluptates impenderet: factum est, vt prouinciæ stipendiariæ dicerentur, & deinde consequenter, domus quoque & prædia stipendiaria. Im*peratoris vero prouinciæ dictæ sunt tributariæ quoniam tributum est graue illud vectigal, quod princeps prouincialibus suis indicebat, eo nomine, quòd magnos aliendis exercitibus sumptus faceret. Qui autẽ ex largitione populi vel principis stipendiaria, vel tributaria habebant prædia, domini illorum non erant: verum dominium aut apud populum erat, aut apud principem, sed vsumfructum eorum habebant, & plenißimam detentionem, ita vt & transferre possent & ad hæredes transmitterent.* Nam *Italicorum fundorum domuumque domini dominium habebant.* Et *hæc quidem olim.* Hodie *vero* Imperatoris *nostri constitutio, nullam esse vult differentiam* Italicorum, *& stipendiariorum vel tributariorum. Sed si is qui dominus est, rem suam tradat mihi, siue ex donatione, siue in dotem, aut ex alia quauis causa: velut ex permutatione: dominiũ in me sine dubio transfert.*

ARGVM.

Vendita res ac tradita, non aliter accipientis fit, atque si pretium persolutum, aut alioqui nomine eius satisfactum, aut de pretio fides habita sit: quod partim & legitimo, & gentium iure nititur, siue per dominum siue per alium res agatur.

§. Vēdita. Sed & si quis tradat id quod vendidit, nō aliter transit dominiū in emptorem, quā si emptor venditori pretiū rei soluerit, vel aliter de pretio satisfecerit. Quid ita? quoniam pro se Titium dedit quempiam qui pretium soluere repromiserit, aut etiam pignus pro ptio præstitit. Est autē hoc & lege XII. Tab. cautū, nihiloque minus inuenias & iuris gentium esse, quoniam & naturalis iustitia ei adhæret, quū apud omnes gentes æque obseruetur. In aliis igitur causis, semper is qui tradit, dominiū transfert: in emptione, nō aliter quā si pretiū accepit, aut satis eo nomine factū est. Sed et si venditor: neque pretiū accepit, neque loco emptoris, ex promissorem, neque pignora, sed fide emptoris cōtentus est, satis sibi pollicens fore, vt pretium accipiat: dicendum & hic est; dominium statim ad emptorem transire. Facta autem traditione: nihil interest, is ne, qui dominus est, tradiderit, an voluntate eius, alius. Hac ratione, si cui liberam potestatem fecero, rem meam, vt volet, administrādi: & is ex iis rebus aliquam vendiderit, tradideritque: in accipientem transfert dominium. Nam voluntate domini id facere videtur.

RAGVM.

Rei venditione secuta quam quis eo nomine non tradidit vt tua fieret, domini nuda voluntate citra nouam traditionem, dominus efficeris quod ad quemuis iustum quoque titulum porriges

Inuenire est & species quasdam seu casus: in quibus & sine traditione, nuda tantum voluntas dominio transferendo sufficiat: veluti commodaui tibi librum meum: locaui tibi fundum meum: deposui apud te mensulam meam. Si postea hæc tibi vendã, aut donẽ, simul vna cum donatione aut emptione, dominũ te eorũ facio, idque traditione nõ accedente. Nam quum ante apud te, naturalis dictarum rerũ fuerit possessio detentatione, ob hoc solum, quòd rem meã tuã esse velim, statim dominiũ eius tibi acquiritur, perinde atq; si ex causa donationis vẽditionis ve specialis traditio intercessisset. Varias in horreo merces reposui, tu mecum egisti, vt eas tibi venderem. Contractu celebrato, soluisti pretium. Si ego claues tibi horrei, quum ab eo haud longe abessem, tradiderim, statim sis mercium dominus. §. Interdũ §. Itẽ si quis merces.

ARGVM.

Dominium quandoque vel in incognitam personam domini sola voluntate & fortuita traditione transferri: quo fit vt missilia in vulgus proiecta, & que pro derelicto habita sunt: excipientis occupantisque fiant.

Interdum voluntate mea transfero dominium, & in personam incognitam, de qua rogatus siue ante traditionem: siue post traditionem, dicere omnino non possim, quænam ea sit. Id autem contingit in Prætoribus & Consulibus, qui pro more, vel in processibus vel in spectaculis, iacere que §. Hoc amplius.

dã ſolent in vulgus: & dominus fit ſtatim, qui acceperit: quãuis qui iacit ignoret, quid eorũ quiſque ſit accepturus. Vnde et illud liquet, ſi rẽ meã aſperner, et ex poſſeſſione mea, vel detẽtatione abiiciã, ſtatim eam occupantis fieri. Id Veteres dixerunt, pro derelicto. Pro derelicto. autem id habetur, quod dominus ea mente eoque animo abiicit, vt id patrimonii ſui eſſe nolit. Itaq; profecto ſtatim dominus eſſe deſinit.

A R G V M.

Quæ nõ eo animo abiiciuntur, vt a nobis dominium abdicemus: ſed periculi cauſa deuitandi, aut nec opinantibus excidunt, in dominio noſtro permanent, nec occupantis fiant: quinimo ad ea & in rem & ad exhibendum, furtique, & condictio furtiua competunt.

§. alia ſane. Aliud eſt in iis rebus quas coorta inter nauigandũ tẽpeſtate, vt onus nauis leuius reddatur, in mare nauigantes eiiciunt: hæ enim quãuis abiecta abiicientium manent. Palam eſt enim, eas non hac mente eiici, quod illi eas ſui patrimonii eſſe amplius nolint, ſed magis, quod cupiant vna cũ naui, diſcrimẽ maris effugere. Quapropter, ſi quis eas res fluctibus expulſas, aut in mari natantes excipiat animo lucrandi aut interuertendi, furtũ cõmittit. Conſimiles his & illæ res ſunt: veluti exempli cauſa. In locũ quempiã proficiſci volebam habebas tu carruccam qua ego iter celeriter conficere poteram. Rogaui te, vt liceret aſcendere, & res meas imponere, quo maturius, quo volebã, venirem. Id tu mihi promiſiſti.

siue pretio, siue etiam sine pretio. Res *meas carrucæ imposui*. In *itinere euenit vt aliquid rerum mearũ me ignorante de carruca decideret: non fiet hoc reperientis, sed mihi dominium seruatur*. Datur.*n. mihi actio eo nomine in rem, ad exhibendum, furtiq́; et condictio furtiua: ea autem est actio quadã, vindicationi similis, & euictio aduersus fures.*

De rebus corporalibus & incorporalibus.

TIT. II.

R A G V M.

Rhetorum more, quæ fusius supra tractauit, eleganti Anacephaleosi reperit Imperator, ac mox rem destinatam tractatui aggreditur, diuidens res in ea, quæ corpore constant, et quæ minime Ad hæc obiter multas iurium definitiones tradit, & explicat.

Dictum *est supra de rerum diuisione, quasdam enim esse naturales siue iuris gentium, quasdam publicas, quasdam vniuersitatis, quasdam nullius, plerasque singulorum*. Dictum *est etiam multis modis fieri, vt dominium rerum acquiramus*. Et *naturales modos enarrauimus hos venationes, hostium spolia, repertos in maris litore lapillos aut gemmas, quæ ex animalibus nostris nascuntur, & alluuionem, & insulam siue in mari, quod rarius est, siue in flumine, quod frequens, enatam*. Adhæc *& proximum esse alueo quem flu-*

men reliquerit: & ita speciem ex aliena materiã conficere, vt confecta ad pristinã materiã reduci nõ queat: & ex sua & aliena materia aliquid efficere: & alienã purpurã suo vestimẽto intexere: et duorũ materias vel eiusdẽ vel diuersi generis, ex voluntate dominorũ aut fortuito misceri: aut pluriũ dominorum frumenta voluntate ipsorum in vnũ aceruũ confundi, non itẽ si vno tantum volente aut casu id accidat: & regulã dictantẽ, Subiecto cedere superficiem, vt in nõ vna specie visum est, Cuiusmodi est, quũ ex aliena materia in solo meo ædificatum est, aut ex materia mea in alieno solo domũ erexi: aut alienam arborẽ in suo quis agro plantauit, aut arborẽ suã in aliena terra, ita vt radices ageret. Quod obtinuit & in serendo frumento: & in literis, quæ chartis aut mẽbranis meis inscribuntur. Contrariũ esse in imagine. Illic enim aliena tabula, picturæ cedit. Est & inter naturales acquisitiones, ab eo qui dominus nõ sit, bona fide fundũ accepisse. Hæc. n. bonæfidei possessio, sufficit vt quis fructuũ cõsumptorũ dominus fiat. Præterea & thesauri inuẽtio, aut totum aut partem inuentori tribuit. Per traditionẽ quoque secundum quod constitutum est, naturalis acquisitio est. Sed hæc quidem nobis omnia de corporalibus dicta sint. Porro quoniam rerum aliæ corporales sunt, aliæ incorporales: est autem Corporalis quæ & nomine cognoscitur, & sub tactum

aculosq; recidit: veluti fundus, domus, vestis, seruus: Incorporalis vero quæ sola mẽte intelligitur, neque sub tactũ, neq; sub oculos recidit: tractatu habito de corporalibus, dicamus et de incorporalibus. Incorpo*rale est autẽ, quod in iure consistit, vt* Hæreditas. Et *quid est* Hereditas? *Est ius quoddam certis modis constitutũ, sed intellectu cõprehensum, quod alieni patrimonii vniuersalem dominum me efficit.* Deinde *&* Vsusfructus: *est autẽ Vsusfructus, ius quoddã certis modis cõstitutum; quod efficit vt in proprieta te alterius, ego re vtar et fruar.* Ad hæc et obligatio*nes quocũque modo cõtractæ, multi enim sunt cõtrahẽdæ obligationis modi, vt in sequẽtibus docebimur.* Et *quid est obligatio? est iuris vinculum, quo quis quodque facere cogitur, quod facere debet.* Neq; ve*ro dixerit quispiã, quod in hæreditate et res corporales inueniuntur: nam habet hæreditas & seruos; & fundos, & ædificia, et libros. Sed & vsusfructus habet in sese fructus, qui ex fundo percipiuntur, qui vtiq; corporales sunt.* Ad hæc, *quod ex obligatione nobis debetur, plerũq; corporale est: veluti fundus, seruus, pecunia.* Dixi Plerũq;, *quoniã vt ex iis quæ sequũtur discemus, sæpe & incorporale est, quod ex obligatione petimus.* Ne *quis ergo dixerit, hæreditatẽ, vsumfructum, & obligationem, corporalia esse, quia res quæ in illa cadunt, corporales vt dictũ est, sint.* Nam *ius ipsum, quod mihi potestatem facit in*

vniuersum alienum patrimoniū accipiendi, aut ex alieno fundo fructus colligendi, aut quod mihi debetur, exigendi spectandum est: quod vtique incorporale est, quamuis circa corporalia versetur. Inter in*corporalia sunt et Seruitutes (quæ vocantur) vrbanorum, et rusticorum prædiorum.* Et quid *est Seruitus vrbani prædii? est ius quoddā certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod efficit, ut vicinus vrbanus, uicini onera sustineat.* Seruitus *rustici prædii est, ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu cōprehensum, quod efficit, vt vicinus rusticus, vicini onera sustineat.* Ad hæc *est & vsus.* Et quid *est vsus? Vsus ab vtendo dictus est.* Et *est ius quoddā certis modis constitutum sed intellectu cōprehensum, quod efficit, vt in aliena proprietate, ego re vtar, sed vtar tantum.* Præterea *& habitatio.* Et *quid est habitatio? est ius quoddā certis modis constitutum, sed intellectu comprehēsum, quod efficit, vt libere in aliena domo habitem, ab vsu & vsufructu separatum.*

De seruitutibus.

TIT. III.

A R G V M.

Totus hic titulus, cū procedat p finitiones et exēpla epitome magnopere non eget, sed oculis & memoria.

Dicamus *primo de seruitute rustici prædii.* Et *definitionem quidem nosti* Necessarium *igitur spe-*

ties dicere. Seruitus rustici prædii est, iter, actus, via, aquæductus. Et quid est Iter? Verbigratia, Habebam ego fundum, habebas & tu fundũ in propinquo quum in meum ire velẽ, opus erat mihi magno circuitu. Rogaui te, vt mihi iter concederes, hoc est, vt mihi per tuum fundum ire liceret. Nam hæc via compendio ducebat in fundũ meum: tu mihi iter concessisti, ut transire possim, sed neque cum iumento, neque cum vehiculo. Actus ab agendo iumento dicitur: verbi gratia, quum rogabo te, vt mihi per fundum tuum transire liceat, cũ iumento vel vehiculo, Qui igitur iter habet, actum nõ habet. Nã cũ iumento aut uehiculo transire non potest. Qui vero actũ habet, habet & iter. Potest n. & solus et cũ iumẽto transire. Via est ius eundi & agendi iumenta. Via igitur eadem habet, quæ et actus. Sed in cæteris est differentia; sicut in Digestis docebimur. Aquæductus est, ius ducẽdi aquam per alium fundũ. Verbi gratia. Habebas fundum aquis abundantẽ, habebam & ego fundum in vicino aquis indigentẽ. Rogaui te, vt mihi liceret ex fonte qui in tuo oritur, aquam in fundum meum ducere. Id mihi concessisti. Hæc seruitus dicitur aquæductus. Nunc dicamus seruitutes vrbanorum prædiorũ. Seruitutes vrbanorum prædiorum sunt, quæ ædificiis inhærent vnde & Latine vrbanorum prædiorum dicuntur. Aedificia enim omnia, vrbana prædia appella-

§. Prædiorũ.

tur, quamuis in villa sint. Et quænam sunt seruitutes vrbanorum prædiorũ? vt onera vicini sustineã. Eæ autem sunt hæ: Habebam ego domum, habebas & tu in vicino domum. Rogaui te, vt mihi liceret trabes meas in parietem tuum immittere, aut stillicidia mea, vel canales aquarum in tegulis meis collectarum, in ædes tuas vel aream proiicere. Aut tu ius huiusmodi habebas in ædes meas, & rogaui te ne stillicidia tua aut canales in domum vel aream meam proiiceres. Aut rogaui te vt mihi tale ius concederes, ne tibi liceret domum tuam altius tollere; & ita luminibus ædium mearum officere.

§. Inter. Inter seruitutes rusticorũ prædiorum (nam illhuc recurrendũ est) dicũt quidam merito numerari & *aquæ haustũ, vt scilicet mihi liceat, ĩ fundo tuo versari, et ex fõte qui ibi oritur, aquam haurire. Itẽ vt pecudes meas ad aquas tuas appellã, aut ut ibi pascãtur, quoniã forte gramine fundus tuus abũdat, aut vt calcẽ coquã uel arenã tollã.

§. Ideo. Porro ideo seruitutes hæ dicuntur rusticorum et vrbanorum prædiorum, quòd sine prædiis rusticis vel vrbanis consistere non

* Aquæ haustũ.} In Græcis est ἀκ·να δ'ευκτυ·ν qđ nihil ad rẽ facit. Ideoque aut ακουαιαυστουν legẽdũ est: aut forte και ταυτα (quoniam nec id male cõuenit huic loco) aut tale aliquid. Curtius.

possint. Nec enim potest quisquam seruitutem prædii vrbani vel rustici acquirere, nisi qui prædium habet vrbanum aut rusticum: neque rursus quisquam habere aliquam dictarum seruitutum, nisi qui prædium habet vrbanum vel rusticum.

ARGVM.

1. Pactis, stipulationibus, & ex testamento seruitus constituitur.

Quod si quis vicino seruitutem velit constituere: pactionibus atque stipulationibus id efficere potest. Nam vbi conuenerit de seruitute constituenda, stipulatur is, qui ex constitutione eam accepturus est, Spondes manere constituta seruitute? & si non maneas, spondes dare mihi nomine pœnæ aureos centum? Potest quis etiam in testamento hæredem suum damnare, dicendo: Damno te hæres ne ædes altius tollas, luminibus vicinæ domus non officias, aut, Damno te hæres, vt vicinum patiaris tignum in parietem tuum immittere, aut vicinum in tuas ædes stillicidium proiicere: aut, vt permittas vicinum itineris seruitutem vel actus, habere per fundum tuũ, aut ex eo aquam ducere in fundum suum. Sic itaque constituitur seruitus, pactis, stipulationibus, & in testamento. §. Si quis velit.

De vsufructu.

TIT. IIII.

ARGVM.

Vsusfructus, qui seruitus psonalis est, et separationē a ꝓprietate recipit, clare hic definitur: cōstituitur autē inter viuos, tū in vltimo morituri iudicio. Notabis igitur literam, ex qua physicum illud: Corpore, subiectoque non subsistente, eius qualitatem subesse non posse.

POST seruitutes vrbanorum, & rusticorum prædiorum, differamus nunc de vsufructu. Et quidem nosti, quemadmodum in superioribus definierimus, quid esset vsusfructus. Non absurdum tamen fuerit, & aliam definitionem addere Vsusfructus est ius quoddam, quod efficit, vt rebus alienis vtar, & fruar, quantum tamen fieri posit salua rerum primitiuarum principaliumque substātia. Etenim quū vsusfructus, quamuis incorporalis sit, de rebus tamen corporalibus prædicetur necesse est, & ipsum vna cū re corporali perimi. Verbi gratia: Concessi ego tibi vsumfructum serui mei, & tu quidem es vsufructuarius, ego vero proprietarius: quādiu superest seruus, vsufructus consistit: illo autem mortuo, & vsusfructus extinguitur. Separatione igitur habet vsusfructus a proprietate, multisq; id modis accidit, veluti in hac specie. Vsumfructum tibi fundi mei legaui. Hæres quidem eius habet proprietatē legatarius vero vsumfructū. Aut item ex cōtrario: legaui tibi fundū deducto vsufructu: hic legatarius quidem habet proprietatem, hæres vero

§. Vsusfructus.

vsumfructum. Aut iterum, alteri legaui vsumfructu n, tibi proprietatem. Et *hæc quidem in testamento.* Porro *autem sine testamento, si quis alteri velit vsumfructũ constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet.* Ne *vero in vniuersum inutiles essent proprietates, vsufructu semper separato, placuit certis quibusdam modis extingui vsumfructum & ad proprietatem reuerti.*

ARGVM.

Vsusfructus in his, quæ vsu non intereunt, vere constituitur, in aliis autem per abusionem constitui dicitur, in quo vsufructuarius de tantundem restituendo vsufructu, finito proprietatis domino, aut eius æstimatione danda, cautionem præstat.

Constituitur autem vsufructus non tantum in fundo aut ædibus, sed etiam inseruis, iumentis & alius rebus, exceptis iis, quæ ipso vsu consumuntur. Harum *enim neque naturali, neque ciuili ratione consistere potest vsusfructus.* Et *quænã sunt hares? puta vinum, oleum, frumentũ, vestis. Quibus cõsimiles sunt & numi, siue pecunia numerata.* Nam *& hi ipso vsu, & assidua permutatione, dum ab alio in alium transeunt, quodã modo extinguũtur. Quoniã vero ne procedere quidẽ in iis vsusfructus dicitur, factum* S.C. *censens & earum rerum quadem ratione posse vsumfructum constitui.* Etenim *si quis moriens, hæredẽ instituat, legetq; tibi mille solidos,*

§. cõstituitur.

aut mille sextarior vini, vel olei, aut viginti modios frumenti in vsumfructum tantum, tu legatarius accipiens solidos, vinumq; aut oleũ, præter naturam vsusfructus, dominus eorũ fis. Nã vsusfructus in aliena proprietate est. Sed quoniam hisce in rebus secundũ leges, vsusfructus non cõsistit, mirũ non est, si neq; regulæ in vsufructu receptæ, hic obseruantur. Nam vsusfructus (vt dictũ est) in aliena proprietate est. Sed satisdabis mihi, de tanto restituendo, quantum & accipis, si contingat vt moriaris, aut capitis diminutionem patiaris. Neque vero in iis tantum: quæ dicta sunt, procedũt hæc, verum etiã in cæteris, ut in vestimẽtis, in cera aut vbi deniq; vsus, rẽ de qua agitur, consumit. Fit aũt eorũ dominus legatarius, si & æstimatio eorum ineatur (quod de pecunia nõ dico, nã pecunia nõ æstimatur per eam. n. cæterra æstimationẽ accipiunt) cautionẽ præstante legatario, vt quũ mortuus fuerit, aut capite minutus, æstimatio earum rerum restituatur. Non igitur Senatus, quid hæc censuit, vsum fructũ in his constituit, quoniã ne potuit quidẽ, sed inuẽto cautionis quendam quasi vsumfructũ introduxit.

ARGVM.

Vsusfructus, vt varie constituitur, ita & varie extinguitur, quo extincto qui proprietatis tantum dominus fuit, plenam in re potestatem consequitur, qui tum vere dominus dicitur.

Extin-

Extinguitur autẽ vsusfructus morte vsufructuarii, et duabus capitis diminutionibus, maxima & media. Itẽ non vtendo per modum conuentũ, aut tẽpus constitutũ. Quæ omnia Imperatoris nostri constitutio amplexa est. Similiter extinguitur vsusfructus, si vsufructuarius vsumfructuus proprietario cedat: extraneo enim cedens nihil agit: & inefficax est talis cessio. Sed & si contra vsufructuarius proprietatem acquirat, simili modo finitur. Vocatur autem hoc, Consolidatio: quoniam in vnum conueniunt vsusfructus, & proprietas. Quod si quis ædiũ habeat vsumfructum, eæq; vel incendio consumptæ sint, vt terræmotu subsederint, vel vetustate concide rint, vsusfructus extinguitur, sic vt ne nudiquidem soli, siue areæ vsusfructus, vsufructuario relinquatur, quoniã ei non soli, sed ædium vsusfructus erat constitutus. Extinctus *autẽ vsufructus, aliquo ex di ctis modis, ad proprietatẽ recurrit.* Et *ex eo tempore dominus rei plenã in ea incipit habere potestatẽ hoc est, fructus cape potest.* Nã *ante quũ fructus capere nõ posset, nõ plenã videbatur habere in re potestatẽ.* §. Finitur.

De vsu, & habitatione.

TIT. V.

ARGVM.

VSVS & habitatio, quæ seruitutes personales sunt, iisdem solet modis constitui atque interire,

quibus vsusfructus constituitur & desinit. Et in fundo qui vsum habet, domino, aut quibus res rustica peragitur, molestus aut impedimento esse non debet; alioqui vsu cadit. Sed nec alteri ipsum aut vendere, aut gratis concedere potest.

Post seruitutes, & vsumfructum, consequens est dicere de vsu, & habitatione. Vsus iisdem modis cõstituitur, et iisdem extinguitur, quibus vsufructus. Minus autẽ lucri est in vsu, quàm in vsufructu. Nã qui vsum fundi habet: nihil amplius habere potest, quã vt oleribus ibi natis, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis quantũ vsui quotidiano satis est, vtatur. Eatenus quoque vsurario in fundo hærere licet, vt neq; fundi domino molestus sit, neq; iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. Vsum autem vendere, locare aut gratis alteri cedere non licet, quum vsufructuarius omnia hæc facere possit.

ARGVM.

Vsum domus habens, cum vxore ac familia, & contra, in ea habitare potest: ius autem inhabitandi transferre in alium non potest.

§. Itẽ is. *Item iis qui ædium vsum habet, eatenus potestatem habere intelligitur, vt ipse tantum habitet, non vt in alterum habitationem transferat. Vnde quæsitum est an amicũ recipere liceat: & placuit, posse. Concessum autem ei est habere in habitationem, vxorem, & liberos, sed & libertos. Quinetiã & alios quamuis essent liberi, quibus non minus,*

quam seruis vtatur, velut mercede cõductos. Quod si mulieri vsus ædium relictus sit, potest ibi sine dubio cum viro habitare.

ARGVM.

Serui vsum qui habet, solus vti potest, idemque in iumenti vsu seruandum. At qui pecoris vsum habet, eo tantum ad agrum stercorandum vtetur, non lacte, lana, aut agnis, quæ in fructu, non in vsu sunt.

Item si vsus mihi sit concessus serui, ego solus operis eius, & ministerio, vti possum. Idemq; est, & si iumenti vsum habeam. Quod si pecorum vel ouium mihi vsus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neque lana ipsarum, vti concessum est. Hæc enim in fructu sunt, hoc est, vsusfructus sunt, non vsus. Sed in hoc tantum mihi prodest vsus ouium, quod possim eas in fundum meum mittere, & eum ita stercorare. Nam ouium fimus, fundũ reddit fertilem & pinguem. §. Itẽ is ad quem.

ARGVM.

Habitãdi ius cui legatũ est, eidẽ alteri locare licet.

Si cui habitatio legata, vel alio modo constituta sit, neque vsus id videtur, neque vsusfructus, sed quasi ius quoddam proprium. Quæsitum est autem, an qui habitationem haberet, alteri eam posset locare: & quum multi Iurisconsulti contradicerent, ac solus Marcellus locare permitteret, facta est religiosissimi Imperatoris nostri constitutio, quæ hanc controuersiam decidit, §. Sed si cui.

approbata Marcelli sententia, propter utilitatem rerum, permittens non ipsum tantum habitare si velit, sed etiam alteri locare.

ARGVM

Epilogus eleganti transitione conclusus, quo quæ superius attigit plenius, paucis perstringit legislator, atque de quibus dicturus est, ad ea viam præmunit.

§. hæc de seruitutibus. Hæc *de seruitutibus, vsufructu, vsuque, & habitatione disseruisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis exponemus locis. Quoniam vero dictum est summatim quibus modis naturaliter res acquiramus, necessarium est nunc dicere quibus modis legitimo ac ciuili iure aliena acquirere poßimus.*

De vsucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Bona fide ac iusto titulo res mobilis hodie triennio: immobilis inter præsentes decennio, inter absentes annis viginti, si tamen res litigiosa aut sacra non sit, vsucapitur.

Quum dictum sit de naturalibus acquisitionibus, tractemus & de ciuilibus. Quod igitur is, qui suam mihi rem tradit, adhærens dominium transferat, in confesso est. Quid autem si alienam mihi quis rem, cuius non sit dominus, tradat? an

transfert hic dominiũ: et dicimus, quòd nequaquã. Quomodo enim, quod non habebat: Quid ergo? Possessionem in me aut detentionem, quam habebat, transtulit. Nec ea parua res est. Nam si bona fide rem accipiam (est autem bona fide accipere, si credam eum dominũ esse qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iusta causa, velut ex permutatione, dedit) olim quidẽ, si res erat mobilis, anno elapso dominus fiebã, siue in Italia, siue in prouinciis agerẽ. Sin vero immobilis, per biennii lapsum, quũ fundus aut domus esset in Italia, vsucapiebatur a me ex lege xii. Tab. & mei dominii fiebat. Nec vero iniquã esse legẽ aliquis existimauerit, quòd alter p vsucapionẽ, hoc est temporalẽ possessionem dominus efficeretur, et alter dominio rerũ suarũ priuaretur. Id.n.adinuentum est, ne res ipsæ perirent. Namque vnusquisque ignorans num vere esset dominus rei, quam possideret, nullã oĩno in eam curam impendebat, semper timẽs nequando verus dominus veniret, & eã sibi auferret. Et ea de causa socorde. quoque erant mortales, & per socordiã ipsorum sine cura solicitudineq; res erãt: quod quũ esset, illud quoq; nimirũ eueniebat, vt corrũperentur, et pessum irent. Perspecta igitur hac hominũ cogitatione, lex xii. Tab. in re mobili tempus anni statuit, in immobili, bienniũ: intra qđ nisi dominus adesset, res a possessore auferri non posset. Nec id admodum indignanti-

bus dominis. Sufficiebat enim iis anni aut biẽnii tẽpus ad inquisitionem rerũ suarũ. Et hæc quidẽ lex XII. Tab. *Imperator vero noster meliore & humaniore sententia vsus sanxit, ne tam facile tamq; celeriter, rebus suis domini defraudarentur.* Neq; *iterum certo loco beneficẽtiam suam coangustauit, sed generalem ea de re promulgauit constitutionẽ: qua cautum est, vt res quidem mobiles vbique elapso triennio vsucapiantur: immobiles vero per longi temporis possessionem, id est, si præsentes sint domini decennio: sin absentes, viginti annis elapsis.* Verbi *gratia:* Fundum *tradidisti mihi, aut domum ad* Titiũ *spectantem, quum te dominum eius putarem, et ita bona fide rem accipienti. Si præsens est* Titius; *decenniũ mihi ad vsucapionem sufficit, sin vero peregre, viginti anni.* Hæc *autem nõ de iis tantũ, quæ in* Italia *sita sunt immobilia, constituta sunt, sed & de iis, quæ in* Prouinciis: *ac olim stipendiaria aut tributaria appellabantur, &, vt breuiter dicam, in tota terra eius imperio subiecta, vbique tamen bonæ fidei possessione præcedente.*

§. Sed aliquando. *Quoniam vero dictum est, bonæ fidei possessorem vsucapere posse: inuenire est casus, in quibus vsucapio non procedat.* Verbi *gratia: Siquis liberam personam poßideat, aut rẽ sacrã religiosamve,* Nam *quia dominium ad dicit vsucapio, hæc autem in dominium nullius recidunt, merito nec vsucapioni subiiciuntur.*

ARGVM.

Furtiua res, vel vi expulsiua possessa, ne a bonæ fidei quidem possessore vllo tempore vsucapi, aut præscribi potest. Et qui rem alterius sciens uendit, furtum committit

Idem dicendum est, si quis alienum fugitiuũ possideat: neque.n. vsucapioni subiicitur. Neque *itẽ res furtiuæ, neque vi possessæ: etiam si quis decẽ aut viginti annis eas bona fide possederit.* Hæc *autẽ ita accipe, vt furtiuas intelligas, in mobilibus: vi possessas, in immobilibus.* Nam *furtiuarũ rerũ vsucapionem inhibuit lex* XII. *Tab. & lex* Attili*a: vi possessarum, lex* Iulia *& lex* Plautia. *Quum te igitur aliquis consulit, num ille, quod ex venditione possidet, vsucapere posit: id te ante omnia quærere oportet, bona fide an mala posideat.* Ex *vbi intellexeris bona fide posidere, ad secundam mox quæstionem decurre, & roga, num sacra sit res, num religiosa, num libera persona, num furtiuum, num vi possessum.* Et *si quid eorum inueneris, dic vsucapionem non procedere proprer uitium rei inhærens, quoniam furtiua est, aut vi possessa.* An *igitur fur quive per vim posidet, vsucapere potest?* Forte *inconsulte prosiliens, dices nequaquam: propter vitium, quod rei adhæret: nam furtiua est, aut vi possessa.* Verum *id te dicere non oportet.* Ordinis *enim es oblitus.* Sed *dicere debes, vsucapionem non procedere, propter priorẽ rationem, quoniam mala fide* §. Furtiuæ.

poßidet. Nouit enim furtiuam esse, aut vi possessam. Quod si fur quive per vim poßidet, eam rem alteri bona fide accipienti tradat, tunc ex priori responsione, cum bona fide poßideat, is qui rem poßidet, vsucapio non impeditur, sed propter vitium rei inhærens prohibebitur: nam furtiua est, aut vi possessa. Et quid est furtiuum? Furtiuum est, non solum, quod noctu aut interdiu clam surripitur, sed etiam quæcunque res mobilis aliena, que inuito domino contrectatur. Contrectare autem est, vt dominum circa rem versari, & omnia in ea agere, quæ domini solent. Atqui, si verum est quod dicimus, nunquam res aliena vsucapietur. Quicunque enim rem alienam poßidet, inuito domino eam contrectat. Sin autem inuito nomino contrectat, furtiuam reddit. Quod si furtiua est, prohibetur vsucapio. Vitio igitur laborat definitio: & adiiciendum est ei, Malo animo: et dicendum, Furtiuum est, non solum quod noctu vel interdiu clam surripitur, sed omne alienum mobile, quod malo animo inuito domino contrectatur. Sic. n. definitio, sine defectu ac uitio est.

ARGVM.

Error in iure aut facto in tradente, vsucapionem rei alienæ bona fide possessæ vitioque reali carentis, non impedit, si modo qui accepit, bona fide & titulo ad transferendum dominium apto accipiat: vnde non continuo rem furtiuam efficit, qui rem alienam inuito alienat domino.

Atqui, quamuis hoc addito, inuenio tamen cur vsucapio non procedat. Nam qui rem alienam inuito domino possidet, profecto malo animo eam contrectat, & furtiuam reddit. Sed verum hoc non est: Fieri enim potest vt rem alienam quis contrectet inuito domino, & furtum tamẽ non cõmittat quoniã malo affectu caret. Velut in hac specie: Commodaui Titio librum meum, aut seruum meum locaui, aut lancem meam apud eum deposui. Defunctus est hic, te hærede. Tu ea in hæreditate inuenisti, et hæreditaria esse putasti. vendidisti alicui bona fide accipiẽti aut donasti aut in dotẽ dedisti. Ecce rẽ alienã, et inuito domino cõtrectas, furtiua tamẽ nõ fit, quoniã malus animus abest. Quapropter is, qui accepit sine dubio rẽ vsucapiet, quoniam fide possidet, et res abest à vitio. Neque.n. dicere possumus, hæredẽ, qui bona fide vendidit, furtũ committere. Id et in alia specie inuenire est. Vsumfructũ tibi ancillæ meæ concessi. Vsusfructus autẽ ancillæ in opera manuum et ministerio eius est. Ea apud te enixa est. Palam est partum eius mihi dominio acquiri, vt in superioribus dictum est. Tu tamen existimans partum ancillæ ad te vsufructuarium spectare, vẽdidisti, aut donasti eum. Ecce et hic inuito domino fecisti, quoniã tamen malo animo carebas, furtũ eo facto non cõmittitur. In vniuersum.n. id scire debes, furtũ sine malo animo non fieri. Furtum enim sine affectu fu-

§. Sed tamen id.

randi non committitur. Et paucas ego tibi species enarraui: sed rerum ipsarum varietates atque circunstantiæ multas alias producere poterunt, in quibus aliquis rem alienam inuito domino alienabit, nec tamen furtiuam reddet.

ARGVM.

Rem non ui possessam, vel male fidei possessor, bona fide accipienti tradens, vsucapiendi conditionem trãsfert Et fundi aut loci furtum non committit: quinetiam qui bona fide ac titulo poßidet, principalibus iuuatur constitutionibus.

§. Quod a.t.e.

Et hæc quidẽ de furtiuis. Porro res vi possessa, ex facto vim inferentis æstimãda est: vt si quis me aggressus, vi ex ædibus meis aut fundo me expellat. Nã quid furtiuũ sit, ex Iuris regulis cognoscitur. Si te igitur vi ex re immobili expellã, nõ possum eam vsucapere: quoniã mala fide poßideo. Sed & si quis bona fide eã a me accipiat, nõ vsucapiet, propter vitiũ quod rei inest. Est.n.vi possessa. Quod si nullo vis illatæ vitio laboret, is qui eã bona fide accipit, vsucapere potest. Et qualiter id cõtingat, dicere necesse est. Habebat aliquis fundũ, eũ peregre profectus vacuũ reliquit, aut etiã præsens, nullam eius curã habuit, aut mortuus est sine successore, neque quisquã omnino hæreditatem eius adiit. Ego conspicatus vacantem esse hunc fundum, nec a quoquam poßideri, in possesionem eius intraui: vsucapere eam nul-

lo modo potero, mala.n.fide poßideo, sciens esse alienũ. Quod si eũ alteri, tradã bona fide accipienti procedit usucapio: et longum tẽpus dominium ei, ut dictũ est, acquirit. Quoniã neque prior responsio vsucapionẽ impedit, quippe quum bona fide poßideat: neque rursus posterior: abest.n.res a vitio. Atqui dicere poßit aliquis, furtiuã rem esse factam. Nã quũ ego sciens esse alienũ fundũ, eum tamẽ vendam, furtiuũ video facere. Sed falsa est ratio hæc: quoniã rerũ immobilium furtum non cõmittitur. Sublata est enim et explosa e ciuili iure sententia quorundã Iurisconsultorum, existimantiũ in rebus immobilibus furtum cõmitti. Sed neque res vi possessa est, quoniã neque facinus vim inferentis consequutum est. Reliquum est ergo, vt qui eam bona fide accepit, decem aut viginti annis elapsis dominus fiat, quum & cõstitutionibus adiuuetur, quæ dicunt: longam & indubitatam possesionem nulli auferri debere.

ARGVM.

Quæ furtiua atque vi possessa sunt, vitio purgato, vsucapioni subiecta sunt.

Dictum est, res furtiuas & vi possessas vsucapi non posse. Aliquando tamen eæ in vsucapionem cadunt: veluti, si in domini potestatem reuersæ fuerint. Tunc enim vitio, quo tenebantur, liberantur, & in vsucapionis causam redeunt. Verbi gratia: Seruum tu mihi Titii, quem surripueras, aut fun- §. Aliquãdo

dum, quem vi obtinueras, vendidisti: impediebatur ius vsucapionis. Euenit, vt medio tempore possessio eius a me ad Titium dominum transiret, statim furtiuæ esse res aut vi possessæ desinunt. Quapropter si postea ego possessionem earum nanciscar, nihil obstabit quo minus vsucapiantur.

ARGVM.

Res fisco addictæ vsucapi non possunt: nondum addictæ aut denuntiatæ possunt.

§. Res fisci. *Hæc habeto in modum præuiæ inspectionis, veluti pro fundamento quodã. Si quis testmõ facto moriatur, is ei succedit, quẽ hæredem scripserit. Sin vero intestatus, ad successionem eius venient liberi, si qui sunt post hos, si nõ extẽt, agnati & fiunt hæredes. Si agnati desint, cognati: & fiunt bonorũ possessores. Quòd si nulli eorũ supersint, aut hæreditatem non admittant, vacãtia fiunt ea bona, & fisco acquiruntur. Et quicunq; actionẽ habet aduersus defunctũ, qualiscũq; ea sit, siue in rẽ, siue in personã, siue hypothecaria, eã intra quadrienniũ aduersus fiscu proponet. His ita veluti pro fundamẽto quodã præcognitis, vide deinceps cætera: Supra diximus, res furtiuas & vi possessas, vsucapi non posse. Inuenias et aliud, qđ vsu nõ capiatur: veluti, res fiscalis vsucapi nõ põt. Scribit tamẽ Papinianus si quis sine successore moriatur, bonaq; eius fiant vacãtia, et aliquis antequam bona fisco denuntientur, quædã ex*

iis mihi vendat & tradat bona fide ementi, procedere vsucapionem. Nõdum enim res fiscales fuerũt, quæ in patrimonium fisci versæ non sunt. Hoc nanque nõ solũ prius Imperator, sed etiã Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

ARGVM.

Res vt vsucapi queat, vitio omnino carere, & bona fide iustoque titulo accipi debet. Et quid in falsa causa erat, vsucapioni occasionem non præbet.

§.Nouissime.

Nouissime autem & hoc scire oportet, rem vsucapiendam talem esse debere, vt nullum in se vitium habeat, vtq; item bona fide ematur, aut ex donatione capiatur, vel etiam alia ex causa comparetur. Sed & veram esse possessionis causam oportet: Error *enim falsæ causæ, locum vsucapioni non præbet: veluti, possidebam rem, quam emisse me putabam, nec emeram, aut donatam esse mihi, nec erat donata.* Nam *falsa possessionis opinio, vsucapionem impedit.*

§.Error.

ARGVM.

Possessio quæ olim profuit, & hæredi quoque proderit. Et vt bona fides authoris successori prodest, sic mala quoque oberit. At possessionem bona fide cœptam, successoris fides mala non vitiat. Et contra mala fide inchoata, successoris bona fide non iuuantur. Tempora autem possessionum authoris ac successoris constitutionibus coniungi permittuntur.

§.Diutinæ.

Fundum alienum bona fide aliquis possidebat,

cipit titulo, ab inde tutus est: at ei, qui se læsum putat, intra quadrienniũ aduersus fiscum de iure suo experiri ꝑmittitur, postea nequaquã. Ideque ius in rebus ab Imperatore, Augustaue alienatis seruari ꝑcipitur.

Emissa est & constitutio ab Imperatore D. Marco in modum edicti, qua cauetur, vt qui rem alienã a fisco emerit, elapso quinquẽnio dominus eius fiat. Edictum hoc necessarium erat iis, qui minore tempore, quã quinquẽnio, domini eius, quod emerant, fieri non poterant: veluti, qui forte furtiuum erat, & post tempus quinque annorum, conuentus emptor. præscriptione repellebat agentem. Et hæc quidem Diuus Marcus. Extitit autem & D. Zenonis constitutio, dicens eum, qui a fisco emerit, aut dono acceperit, aut ex permutatione cõparauerit, statim securum fieri, & potiorem auferre calculum, siue experiatur, siue conueniatur. Ipsum vero rei dominum, vsque ad quadriennium actionẽ habere aduersus fiscũ. Atque hæc non in proprietate tantũ, sed etiã in pignore vel hypotheca, eadem constitutio pro lege tradidit. Itaque neq; dominus rei actionẽ in rem, neque creditor Seruianam de rebus a fisco alienatis, saluas habebant post quadriennium. Extat & Principis nostri constitutio, quam nuper emisit, qua cauetur, vt eadem obseruentur in iis, quæ serenitas ipsius alienauerit, aut religiosissima domina nostra, quæcunque Zenonis constitutio, in fiscalibus alienationibus introduxit. §. Edicto.

De donationibus.

TIT. VII.

ARGVM.

Donationum genera duo, causa mortis scilicet, & inter uiuos. Donatio mortis causa, quæ legatorum instar redacta est, hic definitur. Ea autem tribus modis reuocatur.

Est et alius modus acquisitionis, donatio: de qua tractare necessarium est. Meminimus eius, velut obiter & supra: verum nunc perfectam de ea instituimus doctrinã. Donationum *igitur duo sunt genera, quarum vna mortis causa dicitur, & altera inter viuos.* Et *mortis causa donatio est, quæ per mortis cogitationem fit. Veluti si quis periculosam aggressurus nauigationẽ, aut iter infestum feris, latronibus, hostibusve ingressurus, donet aliquid, vt si quid donanti humanitus contigerit, ei, qui accepit, extorqueri donatio non poßit. Sin vero prior decesserit is, in quem donatio collata est, liceat donanti, quod donauit repetere. Quod si pœnituerit donantem, donationem suam recipit, quemadmodum si prior decesserit donatarius.* Hæ *autem mortis causa donationes, per omnia ad exẽplum legatorũ redactæ sunt. Nã olim dubium erat inter Iurisconsultos, donationibus an legatis similes essent: et quũ vtrisque quædam haberent insignia donationis, inquam & legati, alii donationi esse similem, alii legati instar*

par habere dicebāt donationē cā mortis. Sed prodiit cōstitutio Principis nostri, q̄ hāc cōtentionē p̄secuit. Sancitum est.n.vt per omnia fere legatis exæquaretur. Dixi Fere, quoniam à viuente in viuentē confertur. Constituatur igitur secundum ea, quæ diuina eius constitutione expressa sunt. Est autem veluti in summa, mortis causa donatio, quū se quis mauult habere, quàm eum cui donat: & eum cui donat, lucrari rem mauult, quàm hæredē suū. Huiusmodi donationē et diuinus ille Homerus Telemachū Piræo facientē introducit, in Odyssea, his versibus.

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε·
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω, Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων. Odyss. ρ

Idest, si Latine transferas:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me forte necare.
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quàm illorum quempiam, habere,
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

ARGVM.

Donatio inter viuos legatis nõ omnino exæquata, nulla mortis cogitatione facta, temere non reuocatur, quæ secundum modum suum, aut insinuatione eget, aut minime: quandoque etiam supra modum facta insinuationem non requirit.

§. Aliæ. *Cognita donatione cã mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiũt inter viuos. Fiũt aũt hæ nulla subsistente mortis cogitatione, sicut eæ quæ legatis comparantur. Porro has, vbi finẽ acceperint, temere non licet reuocare, Perficiuntur autem, finemq; accipiunt, quũ donator voluntatẽ suã per literas, aut etiam sine scripto declarauerit. Et quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis nostri constitutio, eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerũque & perfectũ robur donationi tribuit, etiã si traditio nõ sit sequuta. Neq; vero id tantũ de iis, ĩ quos donationes cõferũtur, statuit Princeps, sed & quiddã aliud pter hoc adinuenit. Nam quũ veteres quidã Imperatores constituissent, vt donationes quæ ducentos solidos excederet, actis interueniẽtibus insinuaretur, ipse sanciuit, vt vsq; ad quingentos solidos donatio et sine insinuatione, valida esset. Inuenit adhec donationes quasdã, quæ neq; si summã quingentorũ solidorũ excedãt, actorũ insinuatione indigeant, sed robur eas & vires, habere iussit. Multaq; pterea & alia ad vberiorẽ exitũ, & robur*

donationũ inuenit. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius coſtitutiones velit euoluere.

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occaſione reuocari, ne ex liberalitate ſua damnum quis experiatur.

Illud aũt ſciendũ eſt, q, & ſi plenæ ac pfectæ ſint donationes, ſecundũ modos iam relatos, ſi tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficiũ in ipsũ collatũ eſt, cõſtitutiõ principis noſtri, poteſtatẽ fecit donatori, eas ex certis cauſis, quæ ingratitudini adſcribũtur, reuocãdi, ne quires ſuas liberalitatis cã in alterũ tranſtulit, damno iniuriaq́; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinũ autẽ modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile eſt diſcere, ſi quis dictã conſtitutionem legat. §. Sciendũ.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in ſe tacitam habet conditionem, ſi nuptiæ ſecutæ fuerint, non tãtum matrimonio conſtante augeri poſſe, ſed etiam conſtitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta eſt.

Eſt & alia ſpecies donationis inter viuos, quam veteres quidem Iuriſconſulti ignorarunt, ſed conſtitutiones Principum, qui poſt illos venere, introduxerunt. Vocatur autem Ante nuptias donatio, quam ſcilicet ſponſus in ſponſam confert. Habet autem tacitam in ſe conditionem vt tunc demum vires habeat, & rata ſit. quum nuptiæ ſue-

rint sequutæ. Porro ante nuptias vocata est, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non autē post nuptias. Nā in vniuersum, omnis prohibita est donatio constante matrimonio inter virū et vxorē facta. Sed prodiit cōstitutio sanctißimi. Iustini, permittens, vt quemadmodū veteres tradunt, constante matrimonio dotem augeri posse, & si forte centū solidi in dotem dati essent, licere mulieri post tempus cōtracti matrimonii quodcūque vellet addere, & dotē maiorē facere, nec quisquam id donationē vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias possit maiorē reddere. Ac permisit, vt vno partem suā augēte, & alter idē faceret. Sed quū ita constitutio hæc vellet, nomē donationis ante nuptias nō erat cōueniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen post nuptias facta esset. Itaq; Princeps noster religiosiss. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibusq; dare nomina laborans: constituit vt non solū donationes hæ constante matrimonio augeri, sed etiam initiū capere possent. Nam si ego vxorem duxero, nulla in eam collata ante nuptias donatione, ob inopiā forte aut aliā quam causam, nunc vero constituere ei aliquam velim, nihil obstabit quo minus id faciam, Hoc insuper sancito, ne post hac, Ante nuptias, sed vt, Propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exæquata est donatio, Propter nuptias. E quemadmodum non augeri tantum

ſed etiam dari dos poſt contractas nuptias poteſt, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non ſolum præcedant nuptias, ſed etiã poſt eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium ſumant.

ARGVM.

Accreſcendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in ſeruo duorum communi, ab altero dominorum manumiſſo locum nequaquam habet, ſed non manumittenti ſoluto conſulitur pretio, ſeruo autem libertas conſtitutione principali confirmatur

Expoſuimus ciuiles acquiſitiones, tũ eã quæ per vſucapionẽ fit, tũ eã quæ per longi temporis poſſeſſionẽ. Quod ſi quis diligẽtius inquirat, inueniet et aliũ antiquiorẽ ciuilis acquiſitionis modũ. Vocatur is aũt per ius accreſcẽdi. Et in hũc fiebat modũ: Patrimus & Titius ſeruũ habebant cõmunẽ. Patrimus inuito Titio cõmunem ſeruũ manumiſit vindicta, ſiue apud magiſtratum. Cautũ erat iure ciuili, non ſolum Patrimũ in hac ſpecie nihil agere, neq; ſeruũ ſeruitute liberare, ſed etiam partẽ dominii, quã in eo habebat, amittere, & amiſſam iure accreſcendi ad Titiũ tranſire: & ita deniq; ſolum Titium fieri eius dominũ. Sed quũ hoc exemplo eſſet peßimũ, & ſeruũ libertate defraudari, & eos qui erga ſeruum humaniores eſſe vellẽt danno affici; rurſus eos, qui miſereri eius eũq; ſeruitute liberare nollẽt, lucrũ capere, parte ſerui ipſis accreſcẽte: religioſißimus noſter Imperator, inuidia id plenũ iudicãs, diuinã ipſe § Erat olim.

viam remedii excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiserit, & Titius, qui non consenserit, & seruus qui libertatem acceperit, constitutioni ipsius gratias agant. Seruũ enim liberum esse iußit (quando & veteres legumlatores multa et aduersus communes regulas studio & fauore libertatis inuenerunt) vt & Patrimus libertatem a sese datam: ratam firmamque esse lætetur, & socii res in pretio seruetur in damnis, id ei secũdum partem dominii, quam habebat in seruo restituente manumissore. Sicut latius in dicta cõstitutione comprehensum est.

Quibus alienare licet, vel non.

TIT. VIII.

ARGVM.

Qui dominus est, rem suam quandoque alienandi potestatem non habet: & contra, non dominus quandoque habet: vt, qui rei dotalis dominus est, eam ne vxore quidẽ cõsentiente, alienare, aut obligare põt: creditor autẽ, qui dominus nõ est, forma legis seruata, ex pacto, vel etiã nullo intercedẽte pacto, pignus alienat.

NVNC *mirabiles quosdam casus enumerare est necesse: quando aut is, qui dominus est, rem suam alienare non poßit, aut is, qui dominus non est rem non suam poßit.* Et primo de illo dicamus *quando dominus alienare non poßit: veluti, mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum.* Et traditio-

ne facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotẽ accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundũ, id est, qui datus in dotẽ est, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir sit dominus. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles in Italia sitæ, a viro, inuita vxore, alienarẽtur, Obligare vero eas ne volẽte quidem vxore poterat: Sed absurdum hoc videbatur esse alienationẽ cõsentiẽte vxore recto fieri, vbi tamẽ res penitus ad aliũ abit: hypothecas vero, vbi res in dominio mariti manebat, nec de cõsensu vxoris concedi. Verum, dicimus ex tali cogitatione, ad hãc rationẽ prupisse legẽ. Nouerat enim, *vbi de alienatione fundi dotalis, quã maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri vt consentiret. Sin vero de hypotheca vxori maritus aliquid diceret, non grauatim eã cõsensum præstaturam.* Non i niuria *ergo, rogatione sua, hypothecarum causam subuertit: alienationẽ vero, vxorii consensus difficultati reliquit.* Lex *igitur* Iulia, *alienationem inuita vxore factã prohibuit, hypothecã autẽ, & de cõsensu vxoris factam vetuit.* Et *locũ hæc habebant tantum in rebus immobilibus in* Imperator *vero noster cõmodißima excogitatione vtrunque commutauit.* Nec *enim in solis* Italicis *prædiis, verum etiam in puincialibus, prohibitã esse & interdictam marito vo-*

luit alienationem vel obligationẽ rerũ dotaliũ etiã si rei gerendæ mulier consentiat: ne muliebris sexus imbecillitas, perniciem rebus ipsis afferret. Porro

§. Cõtra. *nunc dicere oportet, quãdo is qui dominus non est, alienãdi habeat potestatẽ.* Id *autem velut in hac specie cõtingit:* Centũ *a te solidos mutuo accepi, fundũque tibi meũ in causam pignoris obligaui, ac conueni, vt anno elapso, & debito nõ exoluto, pignus tibi vendere liceat.* Ecce *hic, creditor quũ dominus non sit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inspiciat, nihil miri contingit.* Nã *ei debitor ipse, qui dominus est, vendere videtur: cui ex pacto cessatione facta in soluendo debito, vendere creditorem permittit.* Et *olim quidem formam quandam habebant creditores, qua cõcessum iis fuerat, hypothecas aut pignora vendere.* Sed *emissa est* Imperatoris *nostri constitutio, quæ neque creditores indebiti sui persecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcusse res suas amittere.* Elegantem *igitur adinuenit alienandi modũ, per quem pignorũ venditio possit procedere. Quæ cõstitutio vtrunq; beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem. Modos autem quibus hæc fieri possint, facile est inuenire, si quis sacram hanc sanctionem legat.*

A R G V M.

Pupillus pecuniam suam siue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit,

vt extantes numos vindicet, consumptos haud mala fide condicat, aut ad exhibendum, si mala intercessit fides, agat.

Sunt & alii, qui res suas alienare nõ possint. Vt pupillus & pupilla res suas alienare nõ possunt sine authoritate tutoris: quapropter neque mutuũ dant. Quid autẽ id sit, dicere est operæpretium. Tu *vero hæc habeto in modum præuiæ inspectionis, velut pro fundamẽto quopiã. Definitio mutui est, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, nõ ad eadẽ illa, sed ad alia eiusdẽ substantiæ & quãtitatis. Ideo aũt dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commodatum & depositum vitarem: in his enim accipiens dominus nõ fit. Ideo rursus dixi,* Vt *nobis obligetur: nempe vt vitarẽ donationẽ. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi,* Non *ad eadẽ illa, sed alia eiusdem substantiæ & quãtitatis: ne scilicet vsum mutui tollerem. Nã si cogeretur is, qui mutuũ accepit, eæ, quæ accipit, reddere: superuacuum esset mutuari.* Enimuero *non quæuis res mutuo dantur, sed eæ, quæ in pondere, numero, aut mensura consistunt.* Et *in pondere consistunt, verbi gratia, aurum, argentum, plumbum, stannũ, cera, æs, pix, & si qua similia. In numero, quæ per numerũ dantur, vt minuti numi. In mensura, verbi causa, frumentum, hordeum, & reliqua talia.* His *ita veluti pro fundamẽto præcognitis, vide nunc cætera.* Diximus

§ nũc a lmo nendi.

pupillum sine tutoris authoritate res suas alienare nō posse. Quid igitur si mutuum dederit sine turoris authoritate, an valida est mutui datio? Et dicimus, nequaquam. Nā in mutuo, accipiēs dominus fit: id quod hic nō fit, quoniā sine tutore pupillus alienarē non potest. Neq; mutuū igitur consistit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Numos a se mutuo datos actione in rē pupillus vindicabit, idq; si extant numi. Sin vero mala fide consumpti sunt, id est, ab eo qui pupillū esse sciuit, a quo mutuū accepit: actione ad exhibendum tenebitur. Nam quæ, quum extāt, actione in rē vēdicantur, in iis si occultētur, aut mala fide consumpta sint, actioni ad exhibendū locus est. Quòd si bona fide consumpti sunt, id est, eo qui mutuū accepit existimāte adultum esse qui mutuū dabat: tunc neq; actio in rem intētari potest, quoniam non extāt numi: neq; ad exhibendū, quoniā nō occultantur, neq; mala fide cōsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductū, est in dānū ipsius vertatur? Et postea, quàm nulla ex Iuris regulis actio cōpetit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quod pecuniæ numeratione effectum nō est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides cōsumentis. Nam & hic oritur condictio.

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac-

iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem: alioqui pecunia salua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberationem soluens consequitur: aliter autem minime liberatur.

§. At ex cōtrario.

Quid autem contra, si quis pupillo rem aliquā det sine tutoris authoritate? Et dominus sit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniū suū sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit? Et dubium nō est, quin pupillus eorū dominus fiat, quæ soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quòd nequaquā. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationē alienare, quod prohibitum est. In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim sine permissu illius solutum fuerit, non liberatur debitor. Et hoc apertissimè Princeps noster religiosissimus constituit in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione Triboniani quæstoris eminentissimi scripsit: qua sancitum est, vt debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pronūtiauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei, qui soluerit, parta est, vt pote a debito iā liberato. Quòd si præter dictam formā solutio aliqua debiti facta

fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit: forte.n. aut ædes suffulsit, aut fundos suos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur, & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterũ repetet, nec vlla obstabit exceptio; nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis *nostri, solutionem fecerit.*

ARGVM.

Pupillus sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicat suppressos aut mala fide insumptos ad exhibedũ actione repetit.

§. Sed ex diuerso. Impuberes *quoque sine tutoris authoritate soluere non possunt, quando nec dominium in accipientem transferunt; propterea quòd nullam sine tutoris authoritate res suas alienandi potestatem habeant. Quid ergo fiet, quum soluerunt, nec à debitò liberantur, quasi is, cui solutum est, dominus factus non sit?* Et *dicimus extantibus numis fore, vt in rem actionem habeant: suppressis aut mala fide consumptis, ad exhibendum. Quòd si bona fide con-*

sumpti sint, quia forte creditor putabat esse adultos, & ita consumpsit: quoniam neq; actio in rem procedit, quum non extent, inutilisque est & actio ad exhibendum, quum neque mala fide consumpti sint, neque supprimantur: ex ipso facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio sine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides consumentis.

Per quas personas nobis acquiritur.

TIT. IX.

ARGVM.

Quæri nobis non tantum per nos potest, sed & per eos, quos in potestate nostra habemus liberos ac seruos, et eos, quorum vsusfructus nobis debetur: ad hæc per seruos alienos & homines liberos, quos bona fide poßidemus.

Quæcunque dicta sunt, siue in rebus, siue in actionibus acquiruntur nobis, non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus. Item per seruos alienos, in quibus vsumfructum habemus. Sed & per liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide poßidemus, nostros esse seruos existimantes. De *singulis ergo diligentius videamus.*

fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit: forte. n. aut ædes suffulsit, aut fundos suos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur, & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero. acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterũ repetet, nec vlla obstabit exceptio; nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis *nostri, solutionem fecerit.*

ARGVM.

Pupillus sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicat suppressos aut mala fide insumptos ad exhibedũ actione repetit.

§. Sed ex diuerso. Impuberes *quoque sine tutoris authoritate soluere non possunt, quando nec dominium in accipientem transferunt; propterea quòd nullam sine tutoris authoritate res suas alienandi potestatem habeant. Quid ergo fiet, quum soluerunt, nec à debito liberantur, quasi is, cui solutum est, dominus factus non sit?* Et *dicimus extantibus numis fore, vt in rem actionem habeant: suppressis aut mala fide consumptis, ad exhibendum. Quòd si bona fide con-*

ſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neq; actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſque eſt & actio ad exhibendum, quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimantur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TIT. IX.

ARGV M.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, et eos, quorum vſusfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alienos & homines liberos, quos bona fide poßidemus.

Quæcũque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis, non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Item per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per liberas perſonas, & ſeruos alienos, quos bona fide poßidemus, noſtros eſſe ſeruos exiſtimantes. De ſingulis ergo diligentius videamus.

ARGVM.

Aduentitiorum bonorum filij patri vsumfructū, sibi proprietatem acquirunt: profectitiorum autē & vsusfructus & proprietas patri omnino quæruntur.

§.Igitur. *Et in primis, liberi nobis nostri acquirunt, quos in potestate habemus, siue mares sint, siue fœminæ. Atque olim quidē, quicquid vndecunque ad eos peruenerat, nobis, in quorum erant potestate, acquirebāt: exceptis castrensibus peculiis: & ita hæc parētum erant, quæ liberi acquisierant, vt potestatem haberent, quod per vnum vel vnam ex liberis acquisitum erat, alteri filio, aut extraneo donare vel vendere, vel quocunq; modo applicare. Quod quum Principi nostro inhumanum visum esset, generali iisus constitutione competentem id curam accepit, in qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reseruauit, Sanciuit.n. vt si quid ex re patris filio, qui in potestate eius est, obueniat, donatū forte a patre, aliaue ex causa ad eum translatum: hoc secundum antiquā conseruationē, totum patri acquiratur. Nec enim vlla inuidia est, id, quod ex patris occasione ad eum profectū est, ad patrem reuerti. Quod vero alia ex causa filiusfamilias acquisierit, eius vt vsusfructus patri acquiratur, & proprietas apud filium maneat. Iniquum enim est, id, quod magno labore, aut prospera fortuna cuiquam accessit, in alterū conferri, & ei, qui primitus acquisierit, causam mœroris esse, ✠ quoniam non tā*

✠ quoniā } Sumptū videtur ex oratione Cyri. apud Xenoph. lib. pæ'a.7.

molestum est nihil acquisiisse, quàm quum acquisie ris, id tibi auferri.

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vsusfructus aduentitiorum partem duntaxat consequitur: quæ in tertiæ locum partis, hodie successit.

§ Hoc quoq;.

Erant sane, & ante constitutionem religiosissimi nostri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: vt bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filium emancipanti, tertiam partem eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emancipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: vt emancipatio, quæ honoris causa filiofamilias dabatur (nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis suis spoliabatur. Vnde religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filii, quæ in acquisitionem non veniunt, sed dimidiæ partis vsumfructum. Sic enim & intactum apud filiũ manet patrimonium suum, & pater dimidiæ partis vsumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, vt qui pro tertia dimidiam sit habiturus.

ARGVM.

SERVVS etsi domino vel ignoranti acquirit,

ARGVM.

Donatio inter viuos legatis nõ omnino ex æquata, nulla mortis cogitatione facta, temere non reuocatur, quæ secundum modum suum, aut insinuatione eget, aut minime: quandoque etiam supra modum facta insinuationem non requirit.

§. Aliæ. *Cognita donatione cã mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiũt inter viuos. Fiũt aũt hæ nulla subsistente mortis cogitatione, sicut eæ quæ legatis comparantur. Porro has, vbi finẽ acceperint, temere non licet reuocare, Perficiuntur autem, finemq; accipiunt, quũ donator voluntatẽ suã per literas, aut etiam sine scripto declarauerit. Et quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis nostri constitutio, eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerũque & perfectũ robur donationi tribuit, etiã si traditio nõ sit sequuta. Neq; vero id tantũ de iis, ĩ quos donationes cõferũtur, statuit Princeps, sed & quiddã aliud pter hoc adinuenit. Nam quũ veteres quidã Imperatores constituissent, vt donationes quæ ducentos solidos excederet, actis interueniẽtibus insinuaretur, ipse sanciuit, vt vsq; ad quingentos solidos donatio et sine insinuatione, valida esset. Inuenit adhec donationes quasdã, quæ neq; si summã quingentorũ solidorũ excedãt, actorũ insinuatione indigeant, sed robur eas & vires, habere iussit. Multaq; pterea & alia ad vberiorẽ exitũ, & robur*

donationũ inuenit. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius constitutiones velit euoluere.

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occasione reuocari, ne ex liberalitate sua damnum quis experiatur.

Illud aũt sciendũ est, q, & si plenæ ac pfectæ sint donationes, secundũ modos iam relatos, si tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficiũ in ipsũ collatũ est, cõstitutiõ principis nostri, potestatẽ fecit donatori, eas ex certis causis, quæ ingratitudini adscribũtur, reuocãdi, ne quires suas liberalitatis cã in alterũ transtulit, damno iniuriaq; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinũ autẽ modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile est discere, si quis dictã constitutionem legat. §. Sciendũ.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in se tacitam habet conditionem, si nuptiæ secutæ fuerint, non tãtum matrimonio constante augeri posse, sed etiam constitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta est.

Est & alia species donationis inter viuos, quam veteres quidem Iurisconsulti *ignorarunt, sed constitutiones* Principum*, qui post illos venere, introduxerunt.* Vocatur autem Ante *nuptias donatio, quam scilicet sponsus in sponsam confert.* Habet *autem tacitam in se conditionem vt tunc demum vires habeat, & rata sit. quum nuptiæ fue-*

rint sequutæ. Porro *ante nuptias vocata est, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non autē post nuptias*. Nā *in vniuersum, omnis prohibita est donatio constante matrimonio inter virū et vxorē facta. Sed prodiit cōstitutio sanctißimi.* Iustini, *permittens, vt quemadmodū veteres tradunt, constante matrimonio dotem augeri posse, & si forte centū solidi in dotem dati essent, licere mulieri post tempus cōtracti matrimonii quodcūque vellet addere, & dotē maiorē facere, nec quisquam id donationē vocabat.* Ita *& vir donationem ante nuptias possit maiorē reddere.* Ac *permisit, vt vno partem suā augēte, & alter idē faceret.* Sed *quū ita constitutio hæc vellet, nomē donationis ante nuptias nō erat cōueniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen post nuptias facta esset.* Itaq; Princeps *noster religiosiß. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibusq; dare nomina laborans: constituit vt non solū donationes hæ constante matrimonio augeri, sed etiam initiū capere possent.* Nam *si ego vxorem duxero, nulla in eam collata ante nuptias donatione, ob inopiā forte aut aliā quam causam, nunc vero constituere ei aliquam velim, nihil obstabit quo minus id faciam,* Hoc *insuper sancito, ne post hac,* Ante *nuptias, sed vt,* Propter *nuptias vocetur donatio.* In *his igitur doti exæquata est donatio,* Pro*pter nuptias.* E *quemadmodum non augeri tantum*

sed etiam dari dos post contractas nuptias potest, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non solum præcedant nuptias, sed etiã post eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium sumant.

ARGVM.

Accrescendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in seruo duorum communi, ab altero dominorum manumisso locum nequaquam habet, sed non manumttenti soluto consulitur pretio, seruo autem libertas constitutione principali confirmatur

Exposuimus ciuiles acquisitiones, tũ eã quæ per vsucapionẽ fit, tũ eã quæ per longi temporis possessionẽ. Quod si quis diligẽtius inquirat, inueniet et aliũ antiquiorẽ ciuilis acquisitionis modũ. Vocatur is autẽ per ius accrescẽdi. Et in hũc fiebat modũ: Patrimus & Titius seruũ habebant cõmunẽ. Patrimus inuito Titio cõmunem seruũ manumisit vindicta, siue apud magistratum. Cautũ erat iure ciuili, non solum Patrimũ in hac specie nihil agere, neq; seruũ seruitute liberare, sed etiam partẽ dominii, quã in eo habebat, amittere, & amissam iure accrescendi ad Titiũ transire: & ita deniq; solum Titium fieri eius dominũ. Sed quũ hoc exemplo esset pessimũ, & seruũ libertate defraudari, & eos qui erga seruum humaniores esse vellẽt danno affici; rursus eos, qui misereri eius eũq; seruitute liberare nollẽt, lucrũ capere, parte serui ipsis accrescẽte: religiosissimus noster Imperator, inuidia id plenũ iudicãs, diuinã ipse § Erat olim.

viam remedii excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiserit, & Titius, qui non consenserit, & seruus qui libertatem acceperit, constitutioni ipsius gratias agant. Seruũ enim liberum esse iussit (quando & veteres legumlatores multa et aduersus communes regulas studio & fauore libertatis inuenerunt) vt & Patrimus libertatem a sese datam: ratam firmamque esse lætetur, & socii res in pretio seruetur in damnis, id ei secũdum partem dominii, quam habebat in seruo restituente manumissore. Sicut latius in dicta cõstitutione comprehensum est.

Quibus alienare licet, vel non.

TIT. VIII.

ARGVM.

Qui dominus est, rem suam quandoque alienandi potestatem non habet: & contra, non dominus quandoque habet: vt, qui rei dotalis dominus est, eam ne vxore quidẽ cõsentiente, alienare, aut obligare põt: creditor autẽ, qui dominus nõ est, forma legis seruata, ex pacto, vel etiã nullo intercedẽte pacto, pignus alienat.

NVNC *mirabiles quosdam casus enumerare est necesse: quando aut is, qui dominus est, rem suam alienare non possit, aut is, qui dominus non est rem non suam possit.* Et *primo de illo dicamus quando dominus alienare non possit: veluti, mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum.* Et *traditio-*

ne facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotē accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundū, id est, qui datus in dotē est, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir sit dominus. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles in Italia sitæ, a viro, inuita vxore, alienarētur. Obligare vero eas ne volēte quidem vxore poterat: Sed absurdum hoc videbatur esse alienationē cōsentiēte vxore recto fieri, vbi tamē res penitus ad aliū abit: hypothecas vero, vbi res in dominio mariti manebat, nec de cōsensu vxoris concedi. Verum, dicimus ex tali cogitatione, ad hāc rationē prupisse legē. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quā maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri vt consentiret. Sin vero de hypotheca vxori maritus aliquid diceret, non grauatim eā cōsensum præstaturam. Non iniuria ergo, rogatione sua, hypothecarum causam subuertit: alienationē vero, vxorii consensus difficultati reliquit. Lex igitur Iulia, alienationem inuita vxore factā prohibuit, hypothecā autē, & de cōsensu vxoris factam vetuit. Et locū hæc habebant tantum in rebus immobilibus in Imperator vero noster cōmodißima excogitatione vtrunque commutauit. Nec enim in solis Italicis prædiis, verum etiam in puincialibus, prohibitā esse & interdictam marito vo-

luit alienationem vel obligationẽ rerũ dotaliũ etiã si rei gerendæ mulier consentiat: ne muliebris sexus imbecillitas, perniciem rebus ipsis afferret. Porro

§. Cõtra. *nunc dicere oportet, quãdo is qui dominus non est, alienãdi habeat potestatẽ.* Id *autem velut in hac specie cõtingit:* Centũ *a te solidos mutuo accepi, fundũque tibi meũ in causam pignoris obligaui, ac conueni, vt anno elapso, & debito nõ exoluto, pignus tibi vendere liceat.* Ecce *hic, creditor quũ dominus non sit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inspiciat, nihil miri contingit.* Nã *ei debitor ipse, qui dominus est, vendere videtur: cui ex pacto cessatione facta in soluendo debito, vendere creditorem permittit.* Et *olim quidem formam quandam habebant creditores, qua cõcessum iis fuerat, hypothecas aut pignora vendere.* Sed *emissa est* Imperatoris *nostri constitutio, quæ neque creditores indebiti sui persecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcuse res suas amittere.* Elegantem *igitur adinuenit alienandi modũ, per quem pignorũ venditio possit procedere,* Quæ *cõstitutio vtrunq; beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem.* Modos *autem quibus hæc fieri possint, facile est inuenire, si quis sacram hanc sanctionem legat.*

A R G V M.

Pupillus pecuniam suam siue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit,

vt extantes numos vindicet, consumptos haud malæ fide condicat, aut ad exhibendum, si mala intercessit fides, agat.

Sunt & alii, qui res suas alienare nō possint. Vt pupillus & pupilla res suas alienare nō possunt sine authoritate tutoris: quapropter neque mutuū dant. Quid autē id sit, dicere est operæpretium. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ inspectionis, velut pro fundamēto quopiā. Definitio mutui est, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, nō ad eadē illa, sed ad alia eiusdē substantiæ & quātitatis. Ideo autē dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commodatum & depositum vitarem: in his enim accipiens dominus nō fit. Ideo rursus dixi, Vt nobis obligetur: nempe vt vitarē donationē. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi, Non ad eadē illa, sed alia eiusdem substantiæ & quātitatis: ne scilicet vsum mutui tollerem. Nā si cogeretur is, qui mutuū accepit, ea, quæ accipit, reddere: superuacuum esset mutuari. Enimuero non quæuis res mutuo dantur, sed eæ, quæ in pondere, numero, aut mensura consistunt. Et in pondere consistunt, verbi gratia, aurum, argentum, plumbum, stannū, cera, æs, pix, & si qua similia. In numero, quæ per numerū dantur, vt minuti numi. In mensura, verbi causa, frumentum, hordeum, & reliqua talia. His ita veluti pro fundamēto præcognitis, vide nunc cætera. Diximus

§ nūc a lmo nendi.

pupillum sine tutoris authoritate res suas alienare nō posse. Quid igitur si mutuum dederit sine tutoris authoritate, an valida est mutui datio? Et dicimus, nequaquam. Nā in mutuo, accipiēs dominus fit: id quod hic nō fit, quoniā sine tutore pupillus alienare non potest. Neq; mutuū igitur consistit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Numos a *se mutuo datos actione in rē pupillus vindicabit, idq; si extant numi. Sin vero mala fide consumpti sunt, id est, ab eo qui pupillū esse sciuit, a quo mutuū accepit: actione ad exhibendum tenebitur.* Nam *quæ, quum extāt, actione in rē vēdicantur, in iis si occultētur, aut mala fide consumpta sint, actioni ad exhibendū locus est. Quòd si bona fide consumpti sunt, id est, eo qui mutuū accepit existimāte adultum esse qui mutuū dabat: tunc neq; actio in rem intētari potest, quoniam non extāt numi: neq; ad exhibendū, quoniā nō occultantur, neq; mala fide cōsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductū, est in dānū ipsius vertatur?* Et *postea, quàm nulla ex* Iuris *regulis actio cōpetit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quod pecuniæ numeratione effectum nō est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides cōsumentis.* Nam *& hic oritur condictio.*

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac-

iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem: alioqui pecunia salua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberationem soluens consequitur: aliter autem minime liberatur.

Quid autem contra, si quis pupillo rem aliquā det sine tutoris authoritate? Et *dominus sit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniū suū sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit?* Et *dubium nō est, quin pupillus eorū dominus fiat, quæ soluuntur.* An *ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quòd nequaquā. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationē alienare, quod prohibitum est. In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim siue permissu illius solutum fuerit, non liberatur debitor.* Et *hoc apertißimè* Princeps *noster religiosißimus constituit in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione* Triboniani *quæstoris eminentißimi scripsit: qua sancitum est, vt debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pronūtiauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei, qui soluerit, parta est, vt pote a debito iā liberato. Quòd si præter dictam formā solutio aliqua debiti facta*

§. At ex cōtrario.

fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit: forte.n. aut ædes suffulsit, aut fundos suos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur, & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero. acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterũ repetet, nec vlla obstabit exceptio; nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis *nostri, solutionem fecerit.*

A R G V M.

Pupillus sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicat suppressos aut mala fide insumptos ad exhibēdũ actione repetit.

§. Sed ex diuerso. Impuberes quoque *sine tutoris authoritate soluere non possunt, quando nec dominium in accipientem transferunt; propterea quòd nullam sine tutoris authoritate res suas alienandi potestatem habeant. Quid ergo fiet, quum soluerunt, nec à debito liberantur, quasi is, cui solutum est, dominus factus non sit?* Et *dicimus extantibus numis fore, vt in rem actionem habeant: suppreßis aut mala fide consumptis, ad exhibendum. Quòd si bona fide con-*

sumpti sint, quia forte creditor putabat esse adultos, & ita consumpsit: quoniam neq; actio in rem procedit, quum non extent, inutilisque est & actio ad exhibendum, quum neque mala fide consumpti sint, neque supprimantur: ex ipso facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio sine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides consumentis.

Per quas personas nobis acquiritur.

TIT. IX.

ARGV M.

Quæri nobis non tantum per nos potest, sed & per eos, quos in potestate nostra habemus liberos ac seruos, et eos, quorum vsusfructus nobis debetur: ad hæc per seruos alienos & homines liberos, quos bona fide poßidemus.

Quæcunque dicta sunt, siue in rebus, siue in actionibus acquiruntur nobis, non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus. Item per seruos alienos, in quibus vsumfructum habemus. Sed & per liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide poßidemus, nostros esse seruos existimantes. De *singulis ergo diligentius videamus.*

molestum est nihil acquisisse, quàm quum acquisieris, id tibi auferri.

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vsusfructus aduentitiorum partem duntaxat consequitur: quæ in tertiæ locum partis, hodie successit.

Erant sane, & ante constitutionem religiosissimi nostri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: vt bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filium emancipanti, tertiam partem eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emancipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: vt emancipatio, quæ honoris causa filiofamilias dabatur (nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis suis spoliabatur. Vnde religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filii, quæ in acquisitionem non veniunt, sed dimidiæ partis vsumfructum. Sic enim & intactum apud filiũ manet patrimonium suum, & pater dimidiæ partis vsumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, vt qui pro tertia dimidiam sit habiturus. § Hoc quoq;.

ARGVM.

SERVVS etsi domino vel ignoranti acquirit,

hæreditatem tamen nisi eius iussu non adit: cui non proprietas tantum, sed & possessio quoque quæritur.

§. 1 e vobis. *Non solum autem liberi nostri, qui in potestate nostra sunt, nobis acquirunt, sed etiam serui nostri, siue, quid ex traditione nanciscantur, siue stipulentur, siue ex alia qua causa acquirant. Id enim & ignorantibus, imo quod maius est, et nolentibus dominis acquiritur. Nam seruus, vt qui in aliena sit potestate, nihil proprium habere potest, excipe hæreditatem. Si enim ab aliquo seruus meus, hæres scribatur: haud aliter eam acquirere potest, quàm si iussu meo adeat. Nam fieri potest, vt onera, quæ latent, necdum comparent longe maiora sint lucro, quod prima facie apparet. Porro absurdum esset, ignorentes, imo & nolentes nos, damnosam adire hæreditatem, eaq; propter, in acquisitone hac necesse est, domini iussus præcedat. Et si voluntate mea seruus meus adierit, perinde hæres efficiar atque si ego ipse hæres scriptus fuissem. His autem consequens est, vt & legata ipsis relicta, nobis acquirantur. Porro non solum proprietas per eos quos in potestate habemus, acquiritur nobis, verum etiã possessio. Siquis enim rem non suam mobilem aut immobilem, seruo meo bona fide accipienti tradat possessio eius siue detentio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus constituar per vsucapionem, vel longi temporis possessionem.*

ARG.

ARGVM

Seruus, cuius vsuffructus nobis debetur, ex duabus causis, scilicet re nostra, ac operibus suis nobis, ex reliquis proprietatis domino quærit.

§. De iis autem.

Et hæc quidem de seruis nostris. Acquirunt autẽ nobis, vt dictum est, & serui alieni, in quibus vsumfructum habemus. Non tamen quibusuis ex causis, sed ex duabus tantum: hoc est, ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando, verbi gratia, curam ei possessionum mearum credidi: aut permisi, vt pecuniis meis mutuandis præesset, dispensatoremque (vt vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas, vel in mutuum dando, extrinsecus aliquid ad ea, quæ mihi debentur, & ad me spectant, lucri corradat: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiretur. Ex operis autem suis, verbi gratia, aut sutor erat, aut faber, aut pictor. Locaui eum, vt aliis operaretur, pactamque mercedem pro arte sua acciperet. Fieri potest, vt hic supra pactam mercedem aliquid acceperit: & quod inde partum est, mihi acquiret, idest, ex operis suis. Si quid vero extra has duas causas acquisierit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter siue hæreditas ei relicta, siue legatum datum est, & legatum est consequutus, siue donationem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vsufructuario acquirit.

ARGVM.

Liber homo ac seruus alienus bona fide possessi, possessori ex re ipsius propria, operisque suis non modo proprietatem, sed & possessionem quoque quærunt: quod vero extra has duas causas partum fuerit, proprietatis domino, si seruus sit, qui quærit, acquirit: si liber, lex ipsi reseruat, quo ad fortunam conditionemque suam agnouerit.

§. Idē placet *Quæ dicta sunt de seruo, in quo vsumfructum habeo, & in eo placuerūt, quem bona fide poßideo, siue liber sit, siue alienus seruus.* Nam *& hi, ex duabus illis causis nobis acquirunt, hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Quod vero extra istas duas causas nāciscuntur, id, si liber est, quem bona fide poßideo, lex ipsi reseruat, in illud scilicet tempus, quum fortunā suam is agnouerit: quod si alienus est seruus, quē bona fide poßideo, domino vero acquiruntur quæcunq; ille acquisierit. prætérquā ex duabus illis causis.* Porro *qui bona fide alienū seruum poßidet, tantisper ex duabus tantum causis illis eorum: quæ acquisita sunt per seruum, dominus sit, dum trienniū transeat: hoc.n. elapso, seruum in posterū vsucepit, et quæcunq; is aliquid ex causa acquirat, ipsi acquirit.* N*am qui liberum bona fide poßidet, non vsucapit, vt dictum est. Sed atq; is qui vsumfructu habet, vsucapere vnquā potest.* Prim*ū quia non poßidet: porro sine poßeßione vsucapio non procedit. Est autem poßeßio, animo dominatis*

posidere: hic vero tantum habet ius vtendi & fruendi. Quod si quis nullo ad iuris regulas habito respectu, verum ex iis quæ oculis videt æstimans rẽ vsufructuarium posidere dixerit: alia, & quidem maiori ratione prohibebitur vsucapio, nimirũ quod vsufructuarius mala fide posideat: neq; .n. nescire potuit alienum esse. Non solum autem proprietas nobis per seruos, in quibus vsumfructum habemus, aut quos bona fide posidemus, vel per liberã personã, quam bona itidem fide posideo, seruum meum esse existimans, sed etiam possesio acquiritur, secũdum tamen ea, quæ paulo ante dicta sunt hoc est ex re mea, vel ex operis suis. Nam si rem alienã ex duabus his causis, ab eo, qui dominus non fuerit acceperint, tempora, quibus ipsi in possesione fuerint, & mihi ad vsucapionem proficient, siue current.

ARGVM.

Per extraneum prorsus, nobis omnino nihil quæri potest: nisi is procurator sit, qui non dominium modo, verum & possesionem atque vsucapiendi conditionem nobis acquirit.

Ex iis igitur, quæ dicta sunt, apparet, per liberas personas, quæ nec in potestate nostra sunt, nec bona fide nobis seruiunt: item per alienos seruos, in quibus neq; vsumfructum habemus, neq; possesionem bonæ fidei, nulla ex causa quicquam nobis acquiri posse. Et hoc scilicet est, quod uulgo dicitur, per extraneam personam nihil acquiri- §. Ex his.

posse, excepto casu, quem iam referam. Nam si quis mihi prædium, quod alio in loco situm est, vendat: neque ego illuc proficisci possim, sed procuratorem meum mittam, et hic possessionē prædiorū accipiat: possessio mihi per eum acquiretur. Nec vero solum si scientibus nobis id contingat, sed etiā si ignorantibus, possessio eius, quod nostro nomine iis datū fuerit, nobis acquiritur; vt voluit cōstitutio Seueri Cæsaris. Possessione *vero nobis acquisita, tacite sequitur & dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: quòd si non fuerit, per vsucapionem, aut longi temporis possessionem, dominium rei traditæ acquiro.*

A R G V M.

Epilogo admodum elegāti cum venusta transitione, quæ superioribus titulis dicta sunt, repetit ac concludit, quæ dicturus deinceps, paucis perstringens.

§. hac tenus. Hactenus *dixisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis acquirantur.* Est *& alius ciuilis acquirendi modus per legatum: quo & ipso iure singulæ res nobis acquiruntur.* Item *per fideicommissa: vbi etiam singulæ res possunt relinqui.* Verum *hæc commodius suis locis infra dicētur.* Acquisitiones *igitur aut* Iuris *gentium sunt, aut* Ciuiles. Et *Iuris gentium quidem sint quatuordecim: vt* Venatio, *Hostium spolia: & lapilli in littore maris inuenti, siue pretiosæ gemmæ:* Animal*um nostrorum fœtus* Alluuio*:* Insula *in mari aut flumine enata:*

Et prædia ad alueum a flumine desertũ, habere: Et alienam materiã, in eam speciem, quæ in pristinã materiã redire nequeat, mutasse: Et ex aliena & sua materia speciẽ fecisse: Duorũ materias eiusdem aut diuersi generis voluntate dominorũ, aut fortuito commistas esse. Regula, *quæ dicit superficiem subiecto cedere, vt in multis casibus visum est: veluti quũ ex aliena materia domũ in solo meo cõstruxit: aut ex mea, in alieno. Alienã arborem in suo plantasse fundo, & contra, suam arborem in alieno fundo plantasse sic vt radices egerit.* Literas *chartis aut membranis meis inscriptas esse.* Porro *in imagine vitiabatur regula: nã tabulã vincebat pictura.* Bona *fide alienum fundũ possidere, & hunc cõseuisse.* Thesaurum *in suo loco, aut in sacro religiosóve ex casu reperisse. Si enim in alieno, pro dimidio tantum dominus fiet, siue priuati, siue* Principis, *siue* Fisci, *siue Ciuitatis is locus fuerit. Ad hæc & traditio.* Porro *autem Ciuiles acquisitiones olim quinq; erant, hodie quatuor.* Veluti *vsucapio, longa possessio, & apud veteres ius accrescendi, eo quòd temere in seruũ communem libertas esset collata.* Et *legatum.* Ad *extremũ & fideicõmissum.* Sed *hæ singulares acquisitiones sunt: quoniam & vna res est, quæ geritur, & vna res nobis acquiritur. Sunt autẽ & aliæ acquisitiones, quæ dicũtur per vniuersitatem.* In *quibus vna quidem res est, quæ geritur,*

sed multa nobis sub vno acquiruntur. Porro *acquisitiones vniuersales sunt hæ:* Hereditas, *Bonorũ possessio,* Abrogatio, Et *aliena bona libertatum conseruandarum causa addici.* Ac *de hæreditate quidem primo oportet differere: sed quoniam hæreditatum duplex est acquisitio (aut enim ex testamento, aut ab intestato ad nos pertinẽt) prius de ea tractemus, quæ ex testamento ad nos pertinet Qua in re necesse est, vice præfacionis exponere: quemadmodum testamenta fiant.*

De testamentis ordinandis.

TIT. X.

ARGVM.

Testamentum, quod olim multiplex variumque, fuit vt hic plene docetur, etymo tantum ab Imperatore declaratur, definitur autem a Iurisconsulto ff. eodem. l. prima. vt sit nostræ voluntatis sententia iusta de eo, quod post mortem nostram fieri volumus.

Necessarium est ante omnia testamenti dicere de finitionẽ, aut ✱ *etymologiã,* T*estamentũ autẽ* Lati*ne dicitur, quod* Græci διαθήκην *vocant, inde notationem habens, quòd testatio mentis sit.* Habet *enim testimonium mentis defuncti.* Ne *quid autem eorum, quæ olim in vsu erant, ignoretur (nam quãuis in horum ignorantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionem historiæ, &, vt intelligatur, quemadmodũ paulatim temporis processu hæc mutata sint,*

✱ Ety*mologiam* Hinc *appa- ret nõ iniuria a* Valla *reprehẽsum eẽ hũc locum*

*haud absurdum erit aliquid dicere) testamentorum duo erant olim genera. Et alterum quidem Calatis comitiis dicebatur, alterum vero Procinctum. Testamentum Calatis comitiis tẽpore pacis fiebat bis in anno, hunc in modũ. Praeco vniuersam circũibat ciuitatem conclamãs, & totus populus congregabatur, & ita qui volebat, teste populo testamentũ scribebat. Inde Calatis comitiis dictũ est. Nam Calare, vocare est: Comitia, congregatio: quoniam igitur vocati congregabantur, appellatum est testamentũ Calatis comitiis * Procinctũ vero testamẽtũ est, quod fiebat, quũ in praeliũ essent exituri, nomẽq; ab habitu, in quo testamenta faciebant, sortitum est. Procinctus. n. dicitur, qui accinctus est & paratus ad confligendũ cum hoste. Nã quũ in incerto esset, an redituri essent, testamento prius facto in praeliũ exibãt. Porro quũ hae duae tantũ species in vsu essent, eueniebat vt nonnulli subitaneo morbo correpti, intestati morerẽtur, neq;. n. Calatis comitiis testabãtur, quia nondũ instaret tempus: neque itẽ in Procinctu, quia bellũ non esset. Deinde & illud mali omnis videbatur, sano quempiã et valente corpore, testamentum facere. Ob haec igitur tertia species inuenta est, quae dicebatur Per aes & librã. Fiebat autem per emancipationem. Porro emancipatio est imaginaria venditio. In hunc vero modum vendebatur: Quinque aderãt testes, et libripẽs, ciues Romani, iiq; puberes.*

* Procinctũ Hoc ĩ procinctu tãtũ Latini vocant.

Atque iis præsentibus, is qui successor defuncti erat futurus, patrimoniũ morituri emebat, verba quædã dicens solennia, quæ nũc frustra sit referre: & imaginarii pretiu nomine, numũ rerũ domino dabat, appellabaturq; is, qui emebat, Familiæ emptor. Deinde ordinabat moriens, quid post mortẽ suã fieri vellet: dicebat .n. familiæ emptori, siue hæredi; Huic volo dari fundum, illi domum, alii centũ solidos. Hoc vero testamenti genere inuento, priora illa Calatis Comitiis & in Procinctu iam longo tẽpore in desuetudinem abierant, Sed et tertium genus per æs & librã, paulatim sperni cœperat. Nam, quum idem familiæ emptor esset, & hæres, pro certo habẽs is se hæredem futurũ, in dominum hæreditatis insidias comparabat: vnde complures pro veteri more familiæ emptorem adhibebãt, qui imaginaria emptione patrimoniũ morituri emeret: sed testator seorsum in tabulis aut chartis, quem sibi hæredem esse vellet, scribebat. Et prædicta quidẽ testamentorum genera, solo Iure ciuili cognita erãt. Postea vero ex edicto Prætoris alia testamentorũ faciendorum forma inuenta est. Nam iure Prætorio nulla emãcipatio siue imaginaria venditio interueniebat, sed septẽ testiũ signa honorario testamẽto sufficiebãt. Si quis enim testamento facto septẽ testium signis id fecisset signari, perfectum erat iure honorario testamentum, cum iure ciuili signis testium opus non esset.

ARGVM.

Testamenti (quod triplici iure subnixum est) solennitas in testium se subscribētium ac signaculorum numero hæredisque nominatione positæ est, cum scripto constat, nihil tamen signaculo vno testes omnes vti posse vetat.

Sed quū paulatim, partim ex vario vsu hominū, partim ex emendationibus constitutionū, in vnā cōsonantiā coniungi cæpisset Ius Ciuile *&* Prætoriū, *constitutū est & obtentū, vt vno eodemque tēpore, (quod* Ius Ciuile *volebat) septē testibus præsentibus & subscribentibus (quod ex constitutionibus inuentū est) signisq; eorū impreßis (quod prætor volebat) testamentū perficeretur. Sic igitur hodie ex hoc triplici iure testamenta constant, Ciuili, Constitutionum &* Prætoris. Et ex Iure *quidem Ciuili descendit, vt testibus præsentibus vno contextu coniunctim testamentū peragatur: ex constitutionibus autem, testatoris testiumque subscriptiones descendunt porro signacula & testium numerus, ex edicto* Prætoris. *Omnis autē hæc obseruatio ad hoc pertinet, vt fraudes in testamenti confectione remouerentur, & omnis dolus abesset. vnde & a religiosiß.* Principe *nostro hoc constitutione quadam additū est, vt testator ipse manu sua nomē hæredis scribēdo exprimat, quod hunc hæredem instituerit. Quod si id ille nō faciat, saltem testibus hæredis nomē dicere necesse est: et, vt rem verbo dicam, in omnibus secundū consti-*

§. Sed quum paulatim.

§. Pos- *tutionis illius tenorem, procedi oportet. Porro quo-*
sunt. *niã dictum est, vt testes signacula sua imprimant: scire debes, eos & vno annulo testamentum signare posse. Quid.n. si septem testes annulos habeant, qui omnes vna sint sculptura, hoc est, vnum et eundem habeant characterem? Sicut Pomponio videtur. Sed & alieno anulo signare licet.*

ARGVM.

Testẽ eundem in testamẽto esse posse, qui et hæres institui potest, modo ex his, qui hic prohibentur, non sit.

§. Te- Hi *autem demum ad testimonium admitti pos-*
stes. *sunt, quibuscũ testamẽti factionẽ habemus, hoc est, qui & a nobis hæredes scribi possunt, et ipsi nos scribere. Sunt & alii, qui omnino a testamentario testimonio arcentur, vt mulier. impubes, mutus, surdus, furiosus, prodigus, seruus.* Postremo *et is, quem leges improbum intestabilẽque esse iubent.* Et *quisnam hic est? dicam exemplo, Quum quidam testamentum ordinaret, vocatus est* Titius *in testem, et in testem sese præbuit, hoc est, testamento suscripsit & signauit.* Mortuo *testatore, noluit adesse, aut loco testimonii subscriptionem suam, signumque agnoscere.* Hunc *leges odio persequuntur, neque ex alieno testamento quicquam capere sinunt, neque ius testandi concedunt, neque in alieno testamento testem esse permittunt.* Is *autem dicitur improbus intestabilisque.*

ARGVM.

Seruum communi errore liberum creditum, etiam si deinceps seruitus detecta fuerit, testamenti fauore, in testamento testem esse posse vnde elicere licet: communem errorem ius facere, & veritati opinionem praeferri

Quid ergo si quis testium in testamento adhibitorum, qui tempore faciendi testamenti liber existimabatur, postea seruus apparuerit? Videamus an testamentum irritum & infirmum sit, quoniam seruus esse testis prohibetur, vt dictum est. Et quum primum haec dubitatio orta esset, emissa est Hadriani Caesaris constitutio ad Catonium verum. Et quum iterum idem contigisset, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex sua liberalitate se viribus testamenti succurrere, vt perinde id haberetur, quasi ab initio sine uitio omni factum fuisset, omnibus existentibus liberis, qui pro testibus interuenissent: quum eo tempore, quo testamentum condebatur, omnium opinione pro libero habitus sit neque quisquam fuerit, qui status ei quaestionem moueret. §. Sed cum aliquis.

ARGVM.

Patrem ac filium, quinetiam fratres duos in eodem testamento, si modo extranei sint, testes esse posse, in proprio non posse. In eo nanque iura domesticum testimonium reprobarunt. domesticum autem non ex cognatione, sed vnitione per patriam potestatem ius metitur.

Si testamentum ego faciam, testis in eo potest esse Primus, vnaque filius eius Secundus quamuis in po- §. Pater.

testate ipsius sit. Sed & duo fratres, qui in eiusdem potestate sunt, testes esse non vetantur. Neque enim prohibet quicquã, quo minus plures ex vna familia seu domo testes alieno in testamento adhibeãtur. Porro quũ quis testatur, si testamentum suum esse vult perfectũ & sine vitio, videat ante omnia, qui sint inter testes futuri, ei inquirat nũquis eorũ in potestate testatoris sit, et inuẽtũ a testimonio repellat. Illud vero amplius nõ quærimus, nũ quis testiũ in potestate habeat testatorem, aut in eiusdem potestate sit. Et ratio est hæc: Vtrum vis testatorem esse sui iuris, an in potestate? Si sui iuris esse dixeris, nõ procedet quæstio, num quis aut in eiusdẽ potestate sit, aut eũ in potestate habeat Quod si in potestate fingas esse: iam maiore ratione, vim testamenti soluis: quoniã, qui in aliena potestate est, testari nõ potest. Nã testamentum est, per quod quis de rebus suis disponit: at qui in potestate aliena est, plenam rerum suarum administrationẽ nõ habet, vt de iis quomodo velit, statuere posit. Si tamẽ vnquã aliquis, qui alena in potestate est, testabitur tũc reliquũ erit videre, nũ fieri posit, vt et cætera procedant. Et sane, quũ diu quærimus, inuenimus veteranũ, qui quũ in patris potestate sit (est autem Veteranus, qui alias militauit, & nunc militia solutus est) de peculio tamen castrensi, testari posit. Id est iis de rebus, quæ labore suo in bellis comparauerit. Id enim ei per Principũ

constitutiones indultũ est. Quãdo igitur testator hic in aliena esse potestate inuẽitur, tractemus reliqua. An ergo, si veteranus filiusfamilias de peculio castrensi testamentum faciat, pater eius, qui eum in potestate habet aut frater, qui in eiusdem potestate est, in testẽ adhiberi potest? Et dicimus quòd nequaquã. Domesticum enim testimonium in testamento probatum non est. Porro domesticum testimonium, nõ ex cognatione intelligimus, sed ex vnitione, quæ per patriam potestatem contingit. Etenim quamuis ei constitutiones Principũ necdum patria potestate soluta, pmittant testari, tamẽ ab eo et illud exigunt, ne protinus in testando Iuris regulas contemnat.

ARGVM.

Testamento nec in scriptus hæres, sed nec pater aut filius, nec qui in eiusdem patris potestate sit, frater, in eo testes esse possunt: legatarii autem, & qui in eorum potestate sunt, aut quorum ipsi potestati subsunt, a testimonio minime repelluntur.

Quidam testamentum faciens, hæredem me scripsit. In huius ego testamenti confectione testis esse non possum, neque is, quem in potestate habeo: neque is, in cuius ego potestate sum: neque frater meus, qui in eiusdem potestate est. Quia totum hoc negotium, quod testamenti ordinandi gratia geritur, hodie inter hæredem & testatorem geri creditur. Etenim, quamuis hoc ius ma §. Sed neq;.

xime apud veteres inordinatũ & conturbatũ fuerit, quum solennis ille familiæ emptor in vsu esset: (quia.n.ipse hæres esse prima facie videbatur, non poterant ii, qui per patriam potestatem familiæ emptori coniungebantur, in testes adhiberi. Eos vero, qui hæredi clam scripto, sicut iam ante diximus, per patriam potestatem erant coniuncti, imo hæredẽ ipsum, nihil vetabat testes esse: quasi nihil obstarent Iuris regulæ, propterea quod lucrum omne videretur in familiæ emptorẽ conferri et clã scriptus hæres rerũ omnium esse ignarus) tamẽ ii ipsi veteres, qui id permiserant, nec vetabãt quo minus scriptus hæres, & si quis ei per patriã potestatem coniũgebatur, testimonio in testamento præstaret: admonebant testatores, ne facile hac sibi concessa licẽtia abuterẽtur. Et hæc quidẽ apud antiquiores. At Imperator noster, hac cõfusione tam incompõsita correcta (quid.n.minus compositũ, quã licentiã cõcedere et admonere ne quis ea vteretur?) quod veteres pro consilio respondebãt, ipse in legis necessitatem trãstulit. Et quemadmodũ in vetere illo familiæ emptore, nullus in testẽ admittebatur, qui per patriam potestatem ei coniungeretur ita nec hæredi, qui veteris familiæ emptoris imaginẽ obtinet, nec aliis ei per patriam potestatẽ coniũctis, testimonia præstare cõcessit. In rem.n.suam, lucrumq; suum testes viden tur esse. Et quoniam vetustiorũ Principem constitu

tio hæredé permittebat in testem adhiberi, idcirco talem constitutionem Imperator noster sanctissimus Codici suo inseri noluit. Legatariis autem & fideicommissariis (quia non iuris successores sunt) & aliis omnibus per patriã potestatem is coniunctis, testimonium denegatum non est. Quinimo constitutio quædã est serenissimi Principis nostri, qua specialiter id permissum est, vt legata iis, qui testes in testó futuri sunt, relinqui possint: ac multo magis iis, qui per patriam potestatẽ ipsis coniũguntur. §. Legatariis.

ARGVM.

Nihil referre in qua testamentũ materia scribatur quinimo idem variis codicibus inscribi potest.

Porro nihil interest, in qua materia testamentũ scribatur, vtrum in tabulis, an in chartis, an in mẽbranis, aut alia quauis materia, vt in pellibus, aut eburneis pugillaribus. Potest testator multa eiusdem formæ testamenta facere, sicut vnumquodq; eorum ea obseruatione conficiatur, quæ in testamentis obtinet. Est autem id aliquando necessarium, plura esse testamentorum exemplaria. Vt si quis longinquam nauigationẽ instituens, testamẽtum suum secũ velit portare, & aliud itẽ domi relinquere, vnde eo defuncto constare possit mentis ipsius contestatio. Sed & aliæ multæ causæ interuenire possint ex variis rerũ humanarum casibus, quæ rem hanc maxime §. Nihil. §. Sed vnu.

faciant necessariam. Nam et hoc interdum accidit, vt vnum exemplar furto amittatur: aut is, apud quem depositum est, peregrinetur, nec quisquam sciat vbi gentium degat.

ARGVM.

Quod nuncupatiuum dicimus, id declaratione voluntatis nostræ coram septem in hoc vocatis testibus facta, iuris ciuilis beneficio conficitur.

6. Sed hæc quidem. Et hæc quidẽ omnia, de testamẽtis, quæ in scriptis fiunt, intelliguntur. Quòd si quis sine scriptis testamẽtum facere velit, iure scilicet ciuili: nã Prætor testamentum sine scriptis ignorat quomodo enim nosset, qui signa testium semper requirat? septem testibus adhibitis, et voluntate sua corã eis nũcupata, perfectũ firmumque Iure Ciuili erit hoc testamentum.

De militari testamento.

TIT. XI.

ARGVM.

Militibus in expeditione agentibus, exacta Iuris Ciuilis obseruatio in conficiendis ordinandisque testamentis remissa est: quinimo vt libet, illis testari licet: alibi autem non æque, possunt tamen licet filii familias sint, iuris ciuilis forma seruata, testari.

IAM supra dictum est, quemadmodum testamenta ordinari debeant. Sed ea tam diligens & exacta obseruatio, in paganorum testamentis locum habet. Verum in militaribus testamentis

omnis

omnis ratio hæc cessat. Militibus.n.ex Principũ con stitutionibus, propter rerũ ciuilium imperitiam con cessum est, testamenta sua sine hac obseruatione ordinare. Proinde, & si vel vno teste testamentum fecerint, vel suis manibus hæredum nomina non scripserint, rata tamẽ eorũ voluntas est. Etenum, quum in expeditionibus occupati sint, non mirũ est, si solẽnitatẽ huius obseruationis ignorent. Et olim quocũque in loco agerent, militariter poterãt testari. Sed constitutione Imperatoris nostri, tum demum eis cõ cessum est, vt voluntas ipsorum quocunque modo facta, siue in scriptis, siue sine scriptis, firmum ex se robur haberet, quũ in castris siue in expeditione sunt.

Eo vero tẽpore, quo aliis in locis versantur, in iis quæ Sedeta vocantur, idest, vbi eos agere necesse est siue in sedibus suis: militaribus in testando non fruuntur priuilegiis. Sed testari quidem possunt, & si filiifamilias sint, dũ tamen in omnibus Iuris cõmunis obseruationẽ, quũ extra castra degũt, sequãtur. §. Illis autem

ARGVM.

Solennitas Iuris militibus in testando remissa, non eo porrigitur, vt probatio eius, quod ab ipsis actum est non sit necessaria.

Porro non absurdum fuerit, in medium proferre, quod a Traiano de militaribus testamentis statutum sit, in tali fere specie: Miles aliquis conuocatis quibusdam, coram eis dixerat se hunc aut §. Plane.

illum sibi hæredẽ esse velle, & seruũ hunc manumisit. Et *hæc sine scriptis omnia. Post mortem militis, quæstio coorta est inter eos, qui ab intestato veniebant, & eum, qui hæres nũcupatus erat.* Et *hi quidem, qui ab intestato veniebãt, negabant ea, quæ defunctus dixerat, animo testandi dicta esse.* Cõtra *hæres, proposito militum priuilegio, ex eo testamentum vt validum, tuebatur. Statilius Seuerus, ad quem in ius itum fuerat, dubitationem suam ad* D. Traianũ *retulit. Atque is ita rescripsit:* Id *priuilegium, quod militantibus datum est, vt testamenta militum quocunque modo facta, rata sint, sic intelligi oportet, vt prius constare debeat testamentũ factũ esse in scriptis aut sine scriptis.* Is *ergo defunctus miles de cuius bonis quæstio mota est, si quibusdam in hoc conuocatis, vt coram testibus voluntatẽ suam declararet, clare significauit, quem sibi hæredem esse vellet, & quem seruorum libertate donaret: testamentum hoc & sine scriptura ratum esse dicimus. Quòd si (vt sæpe numero in sermonibus cõgreßibusque contingit) præsentibus quibusdam, in aliquem conuersus dixit,* Ego *te hæredem facio: vel,* Bona *mea tibi relinquo: non oportet hoc vim testamenti habere.* Nec *in vllo alio magis id dispiciendum & cauendum est, quàm in militibus, quibus pro priuilegio datũ est, vt quocunque vellent modo testarentur, ne quæ in congreßibus dicta fuerint, ad*

formam testamenti referantur. Alioqui nō difficulter, post mortem cuiusuis militis, existerent testes asseuerantes audisse se, defunctū dicentē alicui. Ego te hæredē meum facio: aut, Bona mea tibi relinquo, & per hoc vera subuerterentur militum iudicia.

ARGVM.

Sermonis aut auditus carentia, militibus testandi facultatem non adimit.

Miles siue mutus sit, siue surdus, recte testatur. Sed tamen finge missum non esse a militia, causaria mißione. Hunc enim absurdum & turpe esset militare. Nam alter ducis sui mandata non exaudit: alter, si qua re opus ei sit, vt armis, dicere id non potest. §. Quinimo.

ARGVM.

Testamentū militis post misſionem, aut extra muros confectum nō subsistit, si iuris forma communis desit: in castris confectum per annum priuilegium retinet, licet conditio adiecta post annum contingat.

Enimuero hactenus a principalibus constitutionibus militibus concessum est, vt non obseruata solennitate testantur tantisper dum militant & in castris degunt. Post mißionem vero, id est, quum veterani facti sunt, vel alias extra castra sunt, quanuis adhuc militent, paganorum solennitatem obseruare debent. Quoniam vero diximus: milites, qui in castris testantur, sine periculo iuris obseruationem omittere: veteranos vero communi iure testari debere: vide quod inde quæsitum est, §. Sed hactenus.

quantum inter militem & veteranum intersit. Miles in castris agens, quocunque volebat modo, testatus est: missionẽ accepit, & obiit. Videamus nũ voluntas eius ratæ esse debeat. Et *si quis tempus inquirat, quo testamentum factum est. dico valere, etiam non obseruata solennitate. Sin vero tempus, quo mortuus est: testamentum, quod sine iuris obseruatione factum est, valere non oportet. Quid ergo? Tempus ipsum hanc dubitationem dirimit. Nã si intra annum à missione obiit, decimo forte, vndecimo ve aut duodecimo mense, quum adhuc militare testamentum hoc vocare possis, robur & vires habere opinor. Sin vero annus post missionem elapsus est, amplius valere non potest. Sufficit enim medium ei tempus, vt solennitatem, quæ circa testamenta desideratur, obseruare disceret, & mutato priore testamento aliud conderet. Quid autẽ si quis militariter testatus hæredem, sub conditione instituerit, & ipse quidem intra annum a missione decesserit, sed conditio hæredi adscripta post annum extiterit? videamus an id testamento noceat. Et dicimus quod nequaquam. Id enim spectamus, vt mors intra annum post missionem contingat, non etiam vt aditio.*

A R G V M.

Voluntas dispositioni inefficaci superueniens, ex priuilegio præsenti, eam validam ac efficacem reddit.

Quidã quum adhuc paganus esset, non iure fecerat testamentũ deinde miles factus, & in castris agens, resignato testõ quædam adiecit, aut induxit, aut forte solum relegit testamentum, aut aliud quid fecit, vnde voluntas ipsius constare poßit hoc testamẽtum vtiq; volentis valere. Postea defunctus est. Testamentum hoc, quanuis non iure factũ, ualet: quasi ex noua ipsius voluntate, quã in castris degens, de testõ habuit. Item miles in castris degẽs nõ iure fecit testamentum, deinde capitis diminutionẽ passus est: aut enim quum sui iuris esset, in arrogationem se dedit, aut quum in patria potestate esset, emancipatus est: nihilominus in robore suo manere debet testamentum, quòd post emancipationem, noua militis voluntate videatur esse confirmatum, quoniã hoc ipso, quod non mutauit, valere id & vires habere voluit. Neq; capitis diminutio irritũ facit testamẽtum, quũ miles sit testator. Quòd enim, vt infra discemus capitis diminutio testatoris, testamenta subuertit, id hic non obseruatur. Nã absurdum foret, testamentũ non iure factum, quod tamen valeat, per Iuris ciuilis regulas irritum fieri.

ARGVM.

De quasi castrensibus testari volens, Iuris cõmmis regulas o͞ıno seq debet: nisi militiæ priuilegio iuuetur.

Sunt aliqui, qui cũ in potestate patris sint, peculium habeant, non castrense, sed quasi castrense:

tam ex anterioribus legibus, quàm ex Principum constitutionibus. Quod genus fuerint ea, quæ vel ex assessuris, vel ex aduocationibus, vel ex magistratibus percipiunt, hoc est, annonæ, quæ ex publico eis præbentur. Et de iis permissum est, quamuis in patria potestate degant, testari. Sed quum hac in re nonnihil esset dubitationis, exiit quædam generalis Imperatoris nostri constitutio, dicens: quicunq; in patria potestate constitutus quasi castrense haberet peculium, eum de hoc iure communi testari posse. Quam constitutionem vbi legeris, nihil omnium ignorare poteris, quæ ad hoc ius pertinent.

Quibus non est permissum testamentum facere.

TIT. XII.

ARGVM.

Extra castrensia aut quasi, subditus alieno iuri nemo vtiliter, vel accedente paterno consensu testatur: in his autem vel inuito patre. At si ab intestato decedant, qui castrensia aut quasi habent, nullis relictis liberis, aut fratribus superstitibus, ius commune ad patrem huiusmodi bona defert.

HOMINVM *quidem testamentum faciunt, quidam non faciunt. Et dicamus de iis, qui testamenta facere possunt. Sed quoniam hi multi numero sunt, dicamus de iis, qui facere non possunt, quum pauci sint, vt ex his, multos illos cogno-*

stamus. In primis testari non potest, qui alieno iuri subiectus est: quoniam testamentum est rerum suarũ ordinatio siue dispositio. At qui alieno iuri subiectus est, disponere sua nõ potest. Adeo vero prohibetur hic testari, vt si ego pater (sicut fieri solet) obsecundans ei, permittam ipsi, quotacunq; velit ex parte patrimonii mei testari, valere nõ possit, quod fecerit. Neque enim oportet priuati hominis voluntatẽ, plus virium habere, quàm leges. Sunt tamen, qui quanuis in potestate sint, nihilominus testètur: veluti, qui peculium habent castrense. Et id quidem initio solis concessum erat, militibus, tum ex authoritate Augusti, *tum* Neruæ, *nec non optimi* Imperatoris Traiani. *Postea vero constitutio* Hadriani *& veteranis id ægre ferentibus, concessit, vt & ipsi, in potestate quum essent, testarentur.* Itaque *si omnes hi testamenta fecerint de castrensi peculio, id is accepturus est, quẽ hæredem scripserint. Sin vero intestati decesserint, nullis liberis eorum vel fratribus superstitibus, iure cõmuni ad parentes eorum tanquã paganũ siue profectitium peculium id abibit. Quando enim is, cui noui quidpiam concessum est, eo non vtitur, locus sit veteri legi.* Et *olim qualecunque esset peculium, mortuo filio pater accipere solebat.* Porro *multæ sunt profectitii et castrẽsis peculii differentiæ. Et prima quidẽ est hæc, quod de castrensi filiusfamilias testari possit: de profectitio nõ pos-*

sit. Secunda differentia, quod pater iratus filio, profectitium ei peculium adimere possit: castrense, non possit. Tertia differentia. Si quis graue æs alienũ cõtraxerit, & bona eius a creditoribus distrahantur, profectitiũ filii peculiũ vna venditur. Castrẽse vero nequaquã. Est & quarta differentia. Nã si quis moriens plures relinquat liberos, quorũ vnus peculiũ habeat profectitiũ et castrense: profectitiũ omnium fratrum cõmune erit castrense vero eius tantũ, qui id acquisierit. Quamuis omnia liberorũ, qui in potestate sunt, peculia pro parte patrimonii paterni habeantur, sicut et seruorũ peculia, in bonis dominorũ numerantur. Quæ autẽ dicta sunt in castrẽsibus peculiis, ea et in iis intellige, quæ per cõstitutiones princípũ variis de causis patri nõ acquirũtur. Eo *igitur excepto, qui castrense aut quasi castrense peculium habet, si quis alius filiusfamilias testamentũ fecerit inutile est huius testamentũ, quãuis suæ potestatis factus decesserit. Spectamus enim non solum mortis tempus, sed etiam tempus confecti testamenti, an vtroque tempore potestatem habuerit testandi.*

A R G V M.

Impuberis velut & furiosi testamentum inefficax est: nec, quo tempore impubes ac furiosus est factum, ex superuenienti pubertate mentisve sanitate, efficaciam recipit, at quod furorem præcessit furor superueniens non infringit Prodigi quoque post interdictionem administrationis bonorum factum uiribus mini-

me subsistit: ante vero vtiliter factum, vires interdictione non perdit.

Secundo testamentum facere non possunt impuberes. Nosti enim testamētū esse testationem mentis. At impubes mentē, hoc est, iudicium non habet. Itē non testantur furiosi. Nā & hi mente & ratione carent. Neque igitur impubes, neque furiosus testatur. Prudentia. n. & animi iudicium, alteri nondum adfuit, alterum autem reliquit. Porro inualida sunt ipsorum testamenta, etiam si ante mortem alter in puberem euaserit, et alter ad mentē redierit. Si tamen furiosus eo tempore testamentum faciat, in quo furor intermissus fuerit, hoc est, in interuallis, quæritur an valeat? Et dicimus iure valere hoc testamentum. Quid ergo, si quis testamento condito, in furorem incidat? Et certe morbus furoris postea superueniens, testamentum recte atque ordine factum non subuertit, quemadmodum neque alium contractum furor superueniens rescindit. Deinde neque prodigum cui rerum suarum administratione interdictum est leges testari permittunt. Testamentum tamen quod ante fecerit: quam prodigus esset, hoc est bonorum suorum interdictio ei fieret, firmum manet & ratum. §. Præterea. §. Itē prodigus.

ARGVM.

Surdus ac mutus non semper quandoque tamen recte testantur: cæcus autem tum demum, cum quæ constitutione de hoc facta, comprehensa sunt obseruat.

§. Itē surdus. Item, mutus & surdus nō semper testantur. Vtique antē de eo surdo loquimur, qui omnino nō exaudit, nō de eo, qui tardius exaudit: hic enim testatur. Nā et illum mutū dicimus, nō qui tardius loquitur, sed eū, qui omnino nō loquitur. Quòd autē dixi non semper, id ideo adiectū est, quia sæpe etiam aliquis eruditus & qui literas norit, variis casibus (qui multis ex causis cōtingunt) linguæ vel auriū vsum amittat. Quoniā vero apud veteres neque hi testari poterant, edita est Imperatoris nostri constitutio, qua et iis, qui ex aduerso casu in hoc malum inciderint, permissum est cū obseruationibus quibusdam testamentū facere. Normam vero ordinemque eius obseruationis, facile est discere, si quis eā, quā dixi, nouam constitutionē legat. Quòd si quis testamento condito, vel ex morbo aliquo & aduersa valetudine, aut ex supplicio, quo Præses eum affecerit, vel alia quauis ex causa, mutus aut surdus factus fuerit, testamentū, quod ante factū fuerit vim suā retinet.

§. Cæcus. Cæcus testamentū facere potest, iis obseruatis, quæ constitutione quadam Diui Iustini cōprehensa sunt.

ARGVM.

Captiuus testamenti faciendi facultatem non habet: sed quod ante captiuitatem fecit siue inter hostes, siue inde reuersus decedat, valet: illud legis Corneliæ, hoc postliminii beneficio.

§. eius Qui apud hostes est, non recte apud eos testa-

tur, quamuis enim in ciuitatem nostram redire contingat: testamentum vero, quod apud nos fecerit, valere dicimus eo postea in hostium potestatem redacto. Nam si redeat, Iure postliminii valebit. Sin apud hostes moriatur, valebit ex lege Cornelia.

De exhæredatione liberorum.

TIT. XIII.

ARGVM.

More suo, quæ superius dixit, paucis repetit: deinde qua ratione vtiliter testari possimus, pulcherrime docet, vt primum testaturus, si filium in potestate habeat, eum aut instituat, aut nominatim exhæredet. Nam filii præteritione, iure ipso concidit testamentum: filiæfamilias vero, non æque, sicuti nec eorum, qui vlterioris gradus sunt: aut qui per virilem sexum descenderunt: qui licet accrescendi ius haberent, inter cæteros tamen exhæredari poterant.

DIXIMVS *supra, quemadmodum testamenta fieri debent. Veluti vt testator, sua manu scribat nomen hæredis, aut id dicat coram testibus. Item vt septem sint testes, & ii testamento subscribant, & id consignent, nulla re in medio agenda. Quod si quid eorum omissum fuerit, irritum facit testamentum. Porro vt vtiliter testemur, nõ dicta modo obseruatione opus est, sed & aliud quiddam quærimus. Id enim vidẽdum, num quem testator filium habeat in potestate, aut emancipatum: quoniam hunc aut hæredem scribere, aut no-*

minatim exhæredare necesse est. Quod si cum silentio prætereat, ex ipsa scriptura & ordinatione sui, nō subsistet testamentū, Itaq; & si filium ante patrē mori contingat, nihilominus irritū testamentū est, idq; ex regula quæ dicit. Ea, *quæ ab initio non subsistūt, ex post facto non conualescere.* Neq; *poterunt scripti hæredes hæreditatem defuncti suscipere, quā uis filius, qui præteritione læsus est, non supersit.* Et *hæc quidem, quum quis filium habet in potestate. Quod si quis filiam habeat in potestate, aut nepotē vel neptē, aut pronepotē vel proneptem, neq; eos hæredes scribat, neq; item exhæredet, sed tantū ignominia præteritionis aspergat, non est irritū huius testamentū. Verum, qui præteriti erāt, scriptis hæredibus accrescūt. Est autem ius accrescendi: veluti ius partis auferendæ. Sed si extranei sint hæredes scripti, ius accrescendi ad dimidiam vsq; competit: sin vero sui, pro rata. exempli gratia:* Tres *aliquis instituit hæredes, filiā vero aut nepotē silentio præteriit. Si hæredes scripti extranei sunt, filia vel nepos vnum semissem accipient, & alterū semissem tres illi hæredes extranei. Sin vero sui, pro rata accipiūt, hoc est, quadrantē siue tres vncias quantū accepturi erāt, si pater intestatus decessisset, hoc est, quartā partē hæreditatis eius. Licebat aūt hos non solū nominatim, sed ēt īter cæteros, hoc est,* ἀορίστος *siue īdefinite exhæredare, dicēdo: Cæteri exheredes sūto.*

Nominatim exhæredatio hunc in modũ fiebat: Titius filius meus exhæres esto. Sed & a studiis exhæredari quis potest, ita: Grammaticus *ille exhæres esto.* Et *ab arte: Excussor ille.* Et *ab ætate: Senex ille aut iuuenis.* Et *a colore. Albus ille aut niger.* Et, *vt in uniuersum dicam, Sermo omnis & loquutio, dilucido explicans personam, de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perficit.* §. Nominatim.

A R G V M.

Testamentum posthumi præteritione non corruit, sed eius natiuitate: ideo ne corruat, aut institui aut exhæredari debet: at posthuma inter cæteros olim legato aliquo exhæredari poterat, masculus nominatim.

Oportet autem eum, qui testamentum condit, non liberorum tantum, qui in rerum natura sunt, sed & posthumorum curam gerere, eosq; vel hæredes scribere, vel exhæredare. Nam *si præteriti sint, simul atque nati fuerint, testamentum rumpunt.* Neque *est hic vlla differentia inter filium aut filiam, aut nepotem vel neptem.* Nam *si prætereantur, valet quidem testamentum ex scriptura sui, sed posthumo postea agnato aut posthuma, rumpitur, & inutile redditur propter ipsorum scilicet præteritionem Non igitur ex seipso & scriptura sui irritum est. sed per natiuitatem rumpitur.* Vnde *si contingat, vt mulier, ex qua posthumus nasci sperabatur, abortum faciat, nihil obstabit quo minus hæredes scripti hæreditatem adire possint.* Et §. Posthumi.

fœminini quidem sexus posthumæ vel nominatim vel inter cæteros exhæredantur. Nam si dixerit testator: Ille mihi hæres esto, cæteri exhæredes sunto: p̃ verba hæc exhæredari videtur posthuma. Veruntamem ne turpissimo aduersus scriptum hæredem iudicio, vbi nata fuerit, consistat, dicens: non de me cogitauit testator, quippe qui & ignorauerit me: idcirco & legata ei reliqui oportet. Vt ita scilicet dicat testator: Ille mihi hæres esto, cæteri exhæredes sunto, posthumæ vero meæ, si qua nascetur, centum solidos lego. Hoc enim ita facto, dicemus ei: Testator de te inter cæteros exhæredationem scripsit: itaque profecto et legatũ tibi reliquit. Posthumos vero masculini sexus, vt filiũ, nepotẽ, pnepotẽ nõ aliter exhæredari placuit, quã si nominatim id fiat. Et quomodo nomẽ eius dicere possumus, qui necdũ natus est? Dicimus id hũc in modũ declarari posse, vt dicãus: Quisquis mihi filius natus fuerit, exhæres esto: aut, Qui ex illa vxore mea nascetur, exhæres esto.

ARGVM.

Posthumorum locum ii tenere dicuntur, qui mortuo hærede suo gradu priore, suorum iura nanciscuntur: ideo eorum institutio, aut exhæredatio ex legis Velleiæ cõsilio necessaria est.

§. Post humorum. *Sunt & alii quidem posthumorum loco, qui suo hærede priore in gradu, mortuo, sui fiunt. Vt in hac specie: Habebam filium in potestate & ex eo nepotem vel neptem. Et filius quidem mihi suus*

erat, propterea quòd nemo eum præcederet: nepos vero vel neptis, in potestate quidem mea erant, sui mihi non erant, propterea quòd ante eos pater ipsorum esset. Si iam ego testamentũ faciam, cuiusnam curam mentionemque habere debeo? Et certum est, filii eumq; aut hæredẽ scribere, aut exhæredare. Nõ igitur nepotis aut neptis? Non. Hi ergo quũ sui non sint, si prætereantur, neq; efficiant, vt testamentum ipso iure nõ subsistat, neq; scripto hæredi accrescere poterunt. Hæc enim suorum propria sunt. Et si quidẽ hic rerũ habitus vsque ad finem seruetur, omnia illa recte dicta sunt. Quod si fortasse me adhuc viuẽte, media illa persona, ex potestate mea abeat, vel morte vel per Patritiam forte dignitatẽ: iam nepos neptisve velut agnatione quadã & instar posthumorum, suus suave inuenitur. Nam quũ ante sui nõ fuerint, nunc sui fiunt. Et quemadmodũ posthumi per natiuitatẽ, itẽ & isti per successionem in locum prioris testamenta rumpũt. Ne igitur nouus hic (vt ita dixerim) suus in locũ prioris succedens, testamẽtũ ruptum faciat: sicut, filium ipsum, ita & nepotẽ neptemve hæredes scribere, aut nominatim exhæredare debeo. Quòd si præteriti fuerint, media persona excẽpta succedendo in locum eius, testamentum, vt non satis legibus firmũ, irritum et inualidũ efficiunt. Idq; lege Iulia Velleia prouisum est. Quæ similitudinem posthumorum exhæredari eos docuit, hoc

※Nominatim } Græca .n. deprauata sūt, quæ sic emēdo ἐγγόνιον νομινάτιμ δὲ ἢ inter cæteros (μετὰ δ. λ.) τ. θυγατέρας ἐγγόνους.

est, nepotem quidem nominatim: neptem vero vel inter cæteros, dum tamen hic legatum ei detur.

ARGVM.

Emancipatos Iure ciuili instituere aut exhæredare nemo cogitur Iure Prætorio aut instituere, aut nominatim, si masculi sint, exhæredare expedit: si fœminæ, vt iubet: alioqui bonorum possessione petita, eis Prætor succurrit.

§. Emācipatio.

Filium quis habebat aut filiam emācipatos. Hic si testamentū faciat, quātum ad ius Ciuile attinet hæredes eos scribere, aut exheredare nō cogitur. Nā eos propter capitis diminutionem, quam passi sunt, Lex XII. Tabu. ignorat. At Prætor respectu ad naturalem cognationem habito, & filios hos nouit, & emancipatos quoque hæredes scribi iubet. Quod si id testator nolit, masculi nominatim exhæredentur fœminæ vel nominatim vel inter cæteros. Quod si neque hæredes scripti, neque, vt dictum est, exhæredati fuerint, bonorum possessionem eis Prætor cōtra Tabulas dat. Per quā filius aut nepos totā defuncti hæreditatem accipiet: filia vero aut neptis, quātum si in potestate esset, lucraretur per ius accrescendi.

ARGVM.

Adoptiui filii, dū adoptātis iuri subsunt, quasi naturales, aut instituēdi, aut exhæredandi sunt: at resoluto adoptionis vinculo, quo ad patrē naturalē velut ab eo emācipati cēsentur, et libere ab adoptāte prætereūtur.

HAEC *habeto in modum præuiæ cuiusdam in-*

spect

ſpectionis. Si quem adoptauero in filiũ, hic mihi & lege et natura filius erit: lege quidẽ propter adoptionem ipſam: natura vero, propter legem. Naturam *enim lex in ſeſe continet.* Tantiſper *autem natura huius filii pater eſſe videor, dum cauſa adoptionis durat. Quòd ſi eum emancipauero, quũ hic ſit actus legitimus, legẽ, quæ ex adoptione cõſtabat, diſſoluit.* Porro *lege iam extincta, ſimul diſcedit & natura, tanquam eo amiſſò, quo continebatur.* His *ita pro fundamẽto quodã inſpectis, vide nunc cætera.* Filiã *tibi ego meam in vxorem dedi natus eſt filius, & in tua ſcilicet erat poteſtate.* Rogatus *eũ mihi dediſti in adoptionem. Quæſtionis eſt, vter noſtrũ huius in teſtamento ſuo mentionem facere & curam gerere debeat?* Et *dicimus, quod ego pater adoptiuus.* Per *adoptionẽ enim hic eiuſdẽ iuris habetur, cuius ſunt ex iuſtis nuptiis quæſiti. Quẽadmodũ igitur iuſtum filium meũ, qui in poteſtate mea eſt, hæredem cogor ſcribere, aut ſecundũ ea, quæ diximus, exhæredare, ita & hunc adoptiuum.* Tu *vero pater naturalis, ſcribere eum hæredem non cogeris.* Nam *neque lege tibi filius eſt, quoniam in poteſtate eum non habes: neque natura, quũ ego per legẽ naturalis ei eſſe pater videar: nec fieri poſſit, vt duos patres naturales quis habeat. Quod ſi ego eum emancipauero neque* Iure *ciuili, neq; eo* Iure, *qđ ex edicto* Prætoris *venit, inter liberos connumerãdus eſt.* Quapropter *neq; ego*

§. adoptiui.

eum scribere hæredem cogor, neq; naturalis pater id facere cogetur. In ea enim casu filius hic erit, qua si a te naturali patre emancipatus fuisset.

ARGVM.

Sexus, quo ad institutiouem aut exhæredationem liberorum, differentia sublata, eadem ratione institui aut exhæredari fœminæ, qua mares hodie debent, siue posthumi, siue iam nati, siue emancipati sint, quod locum quoque habet, siue priorem, siue vlteriorem gradum teneant.

§. Sed hæc q dem. *Sed hæc quidem olim obtinebant. Verum Imperatoris nostri constitutio nullam esse in testamentis voluit differentiam inter masculos & fœminas: propterea quòd vtranque æque personã ad procreationem liberorum idoneã natura produxerit. Sed & illinc apertũ est, nullũ esse inter eos discrimen, quod lex duodecim Tabul. mares iuxta ac fœminas ad successionẽ intestati vocauerit. Quin & Prætor legẽ duodecim Tabul. sequutus videtur & ideo simplex ac simile ius: in filiis & filiabus et cæteris per virilem sexum descendentibus, non natis tantum, sed etiam posthumis, nec filiisfamilias modo, verum & emancipatis introduxit, iussitq; vt siue sui essent filii, siue emancipati, nisi hæredes instituerentur, nominatim exhæredarentur. Etenim si prætereantur, æque testamenta ex ipsa scriptura ipsorũ reddunt inutilia & iniusta, siue sui sint, siue emancipati, siue in rerum natura, siue in vtero constitui postea nascantur,*

Porro in adoptiuis specialem quandam obseruationẽ inuenit in alia quadam constitutione Imperator noster sanctissimus, quam de adoptiuis edidit.

ARGVM.

Militis liberos se habere scientis in expeditione agentis, liberorum præteritione testamentum non corruit, sed pro exhæredatione præteritio habetur, ignorantis autem testamentum iure ipso concidit.

Miles in expeditione agens, testamentũ fecit: liberos, suos iam natos posthumos, neq; hæredes scripsit, neq; nominatim exhæredauit, sed cõtumelia præteritionis affecit. Quæsitũ est, an valeat testamentũ: Et dicimus: si liberos hos habere se sciuit, nec mentionẽ eorũ habuit, præteritionem hanc pro exhæredatione nominatim facta accipi (sicut Principũ constitutionibus cautũ est) & valere testamentũ eius. Quod si nesciuit, ipso iure testamentum eius non subsistit. §. Sed si ĩ expeditione.

ARGVM.

Matris præteritio, aut eorum, qui supra eã sunt, idem quod patris exhæredatio efficit

Mater vel auus maternus liberos suos hæredes instituere aut exhæredare necesse non habent, sed silentio præterire possunt. Matris enim aut aui materni silentium, non minus potest, quam patris exhæredatio. Nam neque mater filium aut filiam, neque auus nepotem neptemve ex filia, hæredes instituere coguntur aut exhæredare. Itaque præteriti, neque auxilium, a Iure Ciuili habent, neque §. Mater.

rursum Prætor eis bonorum possessionẽ cõtra tabulas pollicetur. Hæc enim suis constituta sunt, non iis, qui sui esse desierunt. Sed aliud eis adminiculũ seruatur, quod paulo post dicemus.

De hęrædibus instituendis.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Liberũ hominẽ hæredẽ institui posse, sed & seruũ quoque tũ proprium, tum alienũ cũ libertatis adiectione, aut sine ea. Et seruo simpliciter instituto, libertas data intelligitur. Seruus tamẽ adulterii postulatus ante suiam manumitti, aut hæres instituita dña nequit.

POST *traditam de institutione & exhæredatione liberorum doctrinam &, illud dicere necesse est, quas alias personas hæredes scribere poßimus. Hæredes igitur instituere permissum est, tũ liberos tum seruos: nec nostros modo seruos sed & alienos. Sed nostros quidem seruos olim secundum plurium Iurisconsultorum sententiam, haud aliter instituere licebat, quàm cum libertate.* Hodie *vero & sine libertate serui institutio valet ex constitutione Imperatoris nostri, quæ seruos & sine libertate institutos, ad hæreditatem sine impedimento admittit. Neque id per innouationem introductum est, sed ex sententia quorundam veterum. Nam & Attilicinus Iurisconsultus id sequutus est, vt seruus*

& sine libertate recte institueretur sicut prudentissimus Paulus,*tũ in libris ad* Massuriũ Sabinũ, *tum in libris ad* Plautiũ *refert.* Seruus *autẽ noster & is intelligitur, cuius alii vsumfructũ concessimus, & nos in eo nudã proprietatem habemus.* Inuenias *autem mirabilem quendam casum, in quo nec cum libertate seruus vtiliter a domina hæres instituitur, vt cõstitutione diuorum* Seueri *&* Antonini *comprehensum est, quæ locum habet in hac specie.* Quidam *aduersus* Titiã *accusationẽ instituerat, dicens, eam cũ seruo proprio* Sticho *adulterium cõmisisse.* Iudicio *nondum absoluto, dicta* Titia *moriens, dictũ* Stichũ *cum libertate hæredem instituit.* Quæsitum *est post mortem eius an hæredis institutio valeret?* Et *quidem ii quos diximus diui* Principes *rescripserunt,* Seruum *adulterii reũ nõ vtiliter ante finem iudicii in testamento manumitti ab ea domina, quæ eiusdẽ illius criminis rea postulatur.* Hæc *igitur in tali specie serui institutio nullius momenti est.* §. Est aũt casus.

ARGVM.

V susfructus in seruo, vsufructuarii seruum proprium non reddit. ideo ab eo institutus, etiam cum libertatis adiectiõe, libertatem minime consequetur. At qui a proprio domino cum libertate, aut citra libertatis expressionem instituitur, hæres domino necessarius sit, simul & liber: nisi testamento superstes dominus aut manumiserit aut alienauerit. manumissus ex necessario, voluntarius hæres fit: alienatus seruus manens, nouo domino hæreditatem quærit.

§. alienus. Quoniam vero dictum est, & alienum seruum vtiliter a nobis hæredem scribi: sciendum est et eum alienum esse, in quo testator vsumfructũ habebat.

§. Seruus autem a domino. Quando autem seruum meum hæredem instituo, siue cum libertate, siue sine libertate (neque .n. interest, vt iam diximus) siquidem meus manserit, liber fiet, & necessarius mihi hæres sin uero eum testamẽto meo superstes manumisero, voluntarius fiet hæres, & liberum ei erit, aut adire aut non adire. Necessarius enim esse non potest, dum vtrunque ex domini testamento non habeat, hæreditatem scilicet & libertatem. Quod si eum non manumisero, sed alienauero: noui domini iussu adiens, illi hæreditatẽ acquirit. Alienatus enim & meus non permanens, neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit: quoniam dominus à libertatis datione destitisse videtur, propterea quod eum alienauerit. Et hæc quidẽ de seruo nostro.

§. alienus. Alienus autem seruus hæres institutus, si eiusdẽ domini permãserit, iussu illius hæreditatẽ adiens, ipsi eã acquirit. Sin vero alienatus fuerit, aut viuo testatore, aut post mortẽ eius antequã domini iussu adiret: tũc noui domini iussu adire poterit: Quod si viuo testatore à domino suo manumissus fuerit, aut post mortẽ eius ante aditionẽ: suo arbitrio vtpote liber, adibit.

ARGVM.

Serui alieni post domini mortem collata institutio

non modo efficax est, sed eius quoque, qui vel hæreditarius est, vel eius, qui nasciturus, nondum natus est. Et qui plurium seruus est, ab extraneo hæres institutus, cuilibet domino pro virili hæreditatem acquirit.

Hæc habeto in modum cuiusdam præuiæ speculationis. Quos dominos hæredes instituere possumus horũ possumus et seruos. Nã seruus quũ personã non habeat, a domino suo designationẽ accipit. Hæc est præuia speculatio: vide nũc cætera. Titius seruũ habebat, Stichum nomine. Nunc ego Stichũ ita hæredẽ scripsi: Stichus post mortem Titii domini sui, mihi hæres esto. Quæsitũ est, an testamẽtum non subsistat: nam mortuo Titio, nemo est in rerum natura, ex cuius persona designationem seruus habeat, Sed tamẽ placuit, hæredis institutionẽ ualere. Etenim ut maxime dominus eius Titius nõ superfit, tamẽ in hæreditate, et hæreditarius est seruus. Porro cũ seruis hæreditariis testamẽti factionẽ habemus: quoniã hæreditas nõdũ adita, psonæ vicẽ sustinere videtur defuncti, nõ hæredis futuri. Quod autẽ id verũ sit, vel hĩc apparet, Si quis moriẽs posthumum relinquat: nam etiã nõdũ nato posthumo, defuncti seruũ vtiliter hæredẽ instituere possum quãuis alienũ posthumũ (est autẽ alienus posthumus, qui si nascatur, suus mihi non est futurus) veteres mihi hæredẽ instituere non permittũt. Atqui si hæreditas personã sustineret futuri hæredis, non vtiliter in hac specie, hæreditariũ §. Seruus autẽ alienus.

seruum hæredem instituissem. Cõplures vnius erãt serui domini. Seruum hunc ego hæredem instituere possum. Et dummodo cum singulis eorum testamẽti factionem habuerim, vnicuiq; dominorum pro parte dominica hæreditas mea acquiritur.

ARGVM.

Hæredes quot volumus, facere possumus, siquidẽ hæreditas plerunque in duodecim vncias distributa, ex disponentis arbitrio, aut legis interpretatione plures aut pauciores recipit partes.

§. Et vnũ. Possum autem & vnum et plures, & vsq; ad infinitũ hæredes instituere. §. Hæreditas. Hæreditas plerunq; in duodecim diuiditur vncias. Et vniuersa hæc hæreditas. As appellatur, habetq; partes in sese, quæ ab vncia per ꝓpria nomina vsq; ab assem appellantur. Sunt aũt hæ: Vncia, duodecima pars hæreditatis. Sextãs, id est, duæ vnciæ, sexta pars. Quadrãs, quarta pars hoc est, vnciæ tres. Triẽs, tertia: quæ vncias quatuor efficit. Quincũx, tertia pars & duodecima, hoc est, quinque vnciæ, Semis, dimidia: hoc est, vnciæ sex. Septũx, dimidia cũ duodecima: hoc est, septẽ vnciæ. Bes, duæ partes e tribus (Græce δι μοιροι) siue octo unciæ. Dodrãs, duæ partes e tribus cũ duodecima: Id valet vncias nouem. Dextans, duæ partes e tribus cum sexta, id est, vnciæ decem, Deunx, duæ partes e tribus cum quarta: hoc est, vnciæ vndecim. As, vnciæ duodecim. Porro non vtiq; semper patrimonium, de quo testator testamentum condit, in

duodecim vncias diuidi oportet: tot enim vnciæ assem absoluūt, quot testator voluerit. Si quis igitur, verbi gratia, vnū hæredem scripserit in semissem, id est, in vnicas sex, totus as in sex vnciis erit. Neq; *enim dicimus, fore, vt hæres scriptus semissem accipiat & qui ab intestato veniet, alterum semissem. Quoniam paganus pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere non potest: quamuis omnino miles possit, cuius voluntas, qualiscunque sit, in testamentis pro lege habetur. Itaq; si miles testamentum ordinans ita dixerit:* Ille *mihi ex quadrante hæres sit dodrantem ii qui ab intestato veniunt, accepturi sunt.* Porro *autem quemadmodum as a testatore in pauciores vnicas contrahi potest; ita & in plures extendi potest. exempli gratia, dicere potest,* Ille *mihi ex besse hæres esto, & ille ex septunce.*

ARGVM.

Plures non definitis partibus instituti, ex æquo ad hæreditatem vocati intelliguntur: proinde qui hæredes inæqualibus partibus habere vult, partes definire necesse habet At partibus definitis nonnullis hæredibus factis, qui sine parte instituti sint, reliquum hæreditatis accipiunt: asse vero prorsus distributo, quibus pars definita non est, semissem auferunt.

Si plures instituam hæredes, & ex æquis partibus esse eos hæredes velim: sufficit eos sine partibus institui: ita, Ille *& ille, & ille mihi hæredes sunto, quamuis enim ego vncias non nomi-* §. Si plures

nem tamen ex æquo ſuccedent. Sin vero ex inæqualibus eos partibus eſſe velim hæredes, tunc ex certa parte inſtituero neceſſe eſt, & dicere: Ille mihi ex triente, & ille ex ſemiſſe hæredes ſunto. Quid ergo? ſi pluribus inſtitutis hæredibus, partes in quorundam perſonis expreſsi, & vnum aliquem ſine parte inſtitui, quantum accepturus eſt, qui ſine parte inſtitutus eſt? Et dicimus, ſi quidem aliqua deſit aſsi pars, forte .n. Primũ inſtitui ex quincunce, Secundũ ex quadrante, & tertium ex ſextante, & addidi, Quartus mihi hæres eſto: vel. Quartus et Quintus et Sextus hæredes mihi ſunto: tũc dicimus, vnũ illũ, aut hoſce tres, qui ſine parte inſtituti ſunt, ex duabus vnciis ſiue ex ſextante hæredes futuros. Qđ ſi in tres priores totum aſſem conſumpſerim, vno ex ſemiſſe, altero ex triente, tertioq; ex ſextante hæredibus inſtitutis: deinde vnũ aliquẽ aut plures ſine parte ſubiunxerim: tũc, quoniã nihil aſsi deeſt, in quod venire poſsint, qui ſine parte inſtituti ſunt, ſemis illi aut illis, qui ſine parte inſtituti ſunt, dabitur quaſi videatur teſtator ex, vigintiquatuor vnciis hæredes inſtituiſſe. Qui igitur ſine parte hæres inſtitutus eſt, aut partem, quæ ad aſſem deeſt aut ſemiſſem habebit. Neq; vero intereſt, primus an poſt omnes, an in medio inſtitutus ſit is, qui ſine parte eſt: vbique .n. eadem ratio & idẽ effectus eſt. Cõplures hæredes inſtitui, ex certis partibus: nec tamẽ aſſem

in eos consumpsi: sed pars eius adhuc aliqua reliqua est. Pars *igitur quæ vacat, ad quē spectabit.* Et dicimus, *quod pars quæ reliqua est tacite scriptis hæredibus accrescit.* Verbi *gratia :* Tres *ex ternis vnciis hæredes scripsi, vt iam quadrans vnus sit reliquus. Quadrās hic tacite singulis hæredibus pro parte hæreditaria accrescet, et in effectu vnusquisque eorum ex quatuor unciis hæres esse institutus inuenietur perinde atq; si singuli in singulos triētes instituti fuissent.* Et *ex diuerso si plures ex certis partibus hæredes scribā, et ex certa parte scribēdo duodecī vncias excedā: tacite cuiq; id decrescet quod superest.* Verbi *gratia: Quatuor ex quaternis vnciis hæredes scripsi lex tacite singulis singulas detrahit vncias, et ī effectu singuli singulos habere quadrātes dephēdūtur.*

Itē *plures ex certis partibus hæredes institui, & duodecim vncias egressus sum: deinde & aliū sine parte adiunxi: quantū habebitis, qui sine parte est?* Et *dicimus quantū cōplēdo alteri assi defuerit.* Verbi *gratia:* Si *dixi:* Primus *mihi ex quincunce hæres esto,* Secundus *ex semisse,* Tertius *ex besse.* Porro *& Quartus mihi hæres esto.* Dicimus *futurū, vt quartus reliquas quinq; uncias habeat.* Nouēdecim.*n.* *unciæ iis qui certas partes habent, relictæ sunt.* Idēque *est, si utroque asse, hoc est depōdio in tres illos cōsumpto aliū postea sine parte adiungam.* Nā *& hic assē vnum habiturus est, vt ita triginta sex fiāt vnciæ.* §. Et si plures.

Enimuero has viginti quatuor, aut triginta sex vncias, ad vnum assem reuocare reducereq; possum.

ARGVM

Pure & sub conditione hæredem institui posse: ex certo autem tempore, aut ad certum tempus nequaquam: huiusmodi tamen temporis adiectione circunducta, quasi apposita non sit, quod sic dispositum fuerit, minime corruet.

§. Hæres. Hæres & pure & sub conditione institui potest. Pure, Ille mihi hæres esto. Sub conditione, Ille mihi hæres esto, si nauis ex Asia venerit. Ex certo autem tempore, vel ad certum tempus institui nemo vtiliter potest. Verbi gratia: ille mihi post quinquennium quàm moriar, hæres esto, vel a Calendis Ianuariis. Aut si quis ita dixerit: Ille mihi hæres esto vsque ad Calendas Ianuarias. Circunducto enim & pro superuacuo habito tempore, quod vsque ad Calendas vel a Calendis est, perinde erit institutio, quasi pure fuisset facta.

ARGVM.

Cõditionis impossibilitas vltimæ volũtatis dispositionem non labefacit. Et quæ sub pluribus conditionibus coniunctim disponuntur, omnino adimplenda sunt: quæ sub alternatiuis pro parte vnius tantum.

§. Impossibilis. Quendam sub conditione impossibili hæredem institui, dicens: Ille mihi hæres esto, si mare ebiberit: aut etiam legatum alicui, fideive commissum vel seruo libertatem reliqui. Conditio hæc impossibilis aufertur, ac pro non scripta habetur, & purum efficitur, quod hæredi relictum est. Hæ-

§. Si plures

redem quendam sub pluribus cōditionibus institui. Quæritur, an expectandū sit, donec omnes impletæ fuerint? Et dicimus, quòd si coniunctim adscriptæ sunt, (veluti si dixerim: Ille mihi hæres esto, si Capitolium ascenderit, et si nauis ex Asia venerit, & ille Consul factus fuerit) omnium expectandus est euentus, Sin vero separatim & disiunctim eas adscripsi, dicens: Ille mihi hæres esto, si Capitoliū ascēderit aut si Titio dederit decem solidos: cuicunque volet parendo, hæres fiet.

ARGVM.

Testantis ignorantia quo ad hæredis institutionem, dispositionem inefficacem minime reddit.

Vtiliter & eos quis, potest instituere hæredes, quos nunquam viderit. Verbi gratia: Fratrem aliquis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit. Filios eos, quos nunquam vidit, hæredes scribere potest. Ignorantia enim testantis circa hæredem, institutionem inutilem non facit.

De vulgari substitutione.

TIT. XV.

ARGVM.

Hæredū gradus plures facere possumus, quorū a primo, qui posteriores sunt substitutionis nomine cōtinētur: Est autē substitutio, secūda cōditionalis institutio: cuius species hic et sequēti titulo fuse pertractātur. Cæterū in euētū possumus et hæredē seruū nostrū instituere, q sit hæredis nomē in subsidiū necessario subiturus

Nihil prohibet, quo minus testator, & institutionem faciat, & substitutionem, aut denique (vt rem verbo absoluam) plures hæredum gradus. Gradus *autem hæredum dicitur, qui totũ assem, hoc est, duodecim habet vncias.* Licet.n.nobis ita testari: Pri*mus hæres esto. Si primus hæres non erit, Secũdus hæres esto.* Si nec Secundus hæres erit, Tertius hæres *esto. Quod si Tertius non erit, Quartus hæres esto: & ita deinceps in infinitum substituere possumus.* Et *vltimo loco siue gradu, tanquam in extremum subsidium, seruum nostrum instituere possumus.* Vt si *cõtingat omnes recusare, seruus necessario sit hæres.*

§. Et hæres *Possimus autem, & vni vnum, & vni plures, & pluribus vnum, & pluribus plures substituere.* Vni *vnũ, vt* Primus *mihi hæres esto. Si primus non erit,* Secundus *hæres esto.* Vni *plures, sic:* Primus *mihi hæres esto. Si* Primus *non erit, Secundus & Tertius mihi hæredes sunto.* Pluribus *vnũ, ita:* Primus, & Secundus *mihi hæredes sunto. Si ii non erunt,* Tertius *mihi hæres esto.* Plures *pluribus, vt:* Primus *&* Secũdus *mihi hæres sunto. Si ii nõ erunt, Tertius et Quartus mihi hæres sunto.* Possumus *ad hæc & inuicem hæredes sibi substituere.* Vt: Primus *mihi ex semisse hæres esto, &* Secundus *item ex semisse. Quod si* Primus *hæres non fuerit, hæres esto* Secundus *& in partem eius.* Sin *vero* Secundus *non adierit,* Primus *in* Secundi *partem substitutus esto.*

ARGVM.

Institutis portionibus non æquis, mutuoque substitutis, partibus non definitis, eædem partes in substitutione datæ videntur, quæ in institutione.

Et si quis hæredes ex disparibus partibus scriptos, vt hunc ex septunce, illum ex quincunce, inuicem substituerit, & nullam in substitutione partium mentionem habuerit: eas partes accepturus est substitutus, quas accepturus erat si adiisset is, in cuius locum substitutus est. Nam *si contingat, vt is, cui quicunx datus est, adeat, & is, cui septunx, omittat: dicendum non est,* Primum *ex substitutione tantum quincuncem habiturum, sed septuncem.* Hunc *enim* Secundus *accepturus erat, se adiisset.* §. Et si ex disparibus.

ARGVM.

Substitutus ei, qui cohæredi substitutus est, neutro priorum adeunte, ad vtriusque partes admittitur.

Quidam hæredes scripsit. Primum *ex semisse, &* Secundum *ex semisse.* Deinde *dixit:* Si Secundus *hæres non erit,* Primus *& ex parte* Secundi *hæres esto.* Quod *si* Primus *hæres non erit,* Tertius *hæres esto.* Seuerus *&* Antoninus *rescripserunt: sine distinctione* Tertium *hæredem esse posse, siue* Primus *solus, siue* Primus, *&* Secundus *hæreditatem omittant.* §. Sed si instituto.

A R G V M.

Sulstitutio alieno seruo, libero a testatore credito; vulgariter facta, substitutum ad hæreditatis, vel a seruo, domini iussu aditæ, partem admitti facit Verba autem hæc, Si hæres non erit, quid velint, facile explicat Imperator.

§. Si seruū. *Quum seruum tuum patremfamilias esse putarē hæredem eum institui. Et adieci: Si is mihi hæres nō erit, Mæuius mihi hæres esto. Mortuo me, seruus tuus quē hæredem scripseram, te iubēte hæreditatem adiit: quæritur, an locus sit substitutioni? Et dicimus substitutum in partem dimidiam admitti. Sed dicat aliquis, substitutum in totum assem admitti debere. Nam testator dixit: Ille mihi hæres esto: & si is non fuerit, Mæuius esto. Quum igitur hæres institutus, hæres esse non potuerit, vt qui seruus fuerit, necesse erat substitutum in vniuersum ius vocari. Sed huic respondendū est, verba hæc, Si hæres non erit: in eo quidem, qui alieno iuri subiectus est. quū testator id non nesciret, sic intelligi debere. Si neque ipse institutus hæres erit, neque aliū hæredem fecerit, hoc est alii acquisierit, vt tunc demum locus fiat substitutioni. In eo vero, quē patremfamilias esse putabat testator, hoc significare verba illa, Si hæres non erit; Si neque sibi: neque ei, cuius iuri postea subiectus esse cœperit, hæreditatem acquisierit: vt in totum, locū habeat substitutio. Hic autem, quia iā alieno iuri subiectus esset, qui paterfamilias esse putabatur, ideo*

ideo ſubſtitutus dimidiam partem accipit. Idque et diuus Pius in perſona Parthenii ſerui ſui reſcripſit. Forte enim quiſpiam quũ Partheniũ Cæſaris ſeruũ liberum eſſe arbitraretur, hæredem eum ſcripſit, & deinde ita ſubſtitutum dedit. Quod ſi Parthenius mihi hæres non erit, Mæuius hæres eſto. Et tunc facta eſt conſtitutio, vt dimidia pars hæreditatis per Parthenium Cæſari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius ſubſtitutus vocaretur.

De pupillari ſubſtitutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Quos in poteſtate habemus liberos, his non vulgariter modo ſubſtituimus, ſi modo impuberes ſed pupillariter quoque: atque ita, vt & pupillari, vulgarem coniungamus. Subſtitutione autem locum habente, ſubſtitutus pupillo hæres efficitur.

At enim non extraneis tantum hæredibus inſtitutis, ſubſtitutum dare poſſumus, ſed etiam liberis noſtris, ita dicentes: Filius ille meus hæres mihi eſto: & ſi hæres non erit, ille hæres eſto. Et hæc vocatur vulgaris ſubſtitutio, quoniam apta idoneaque eſt vt cuiuis fiat, tum extraneo, tum filio. Sed in extraneo quidem multis caſibus accidit, vt ſubſtitutio locum habeat, Quod genus fuerit, Si inſtitutus ante teſtatorem decedat, ſi repudiet aut omittat hæreditatem: aut ſi ſub conditione eo inſti-

tuto, conditio nō existat. In filio vero, vno duntaxat casu locus sit substitutioni: videlicet si filiusfamilias ante patrē testantē decedat. Nā si ante filium decedat pater, substitutioni non sit locus. Ille enim statim patri sit hæres, neque abstinēdo nomē hæredis ponit. Nam hæredis nomen semel alicui partum, difficulter ad alium transfertur. Est et alia substitutio, quæ in liberis nostris procedit: nec liberis tantū, sed quos in potestate habemus: nec tantum quos in potestate habemus, sed suis impuberibus. Vocatur autem ea Pupillaris, ab ætate, de qua fieri solet. Substitutionem igitur pupillarē sic facere possumus: Ille filius meus hæres mihi esto, & si hæres fuerit, ac impubes moriatur, ille hæres esto. Et si filius hæres factus fuerit, & ante pubertatē decesserit: locus sit substitutioni. Porro pupillari substitutioni vulgarē licet cōiungere, & facere substitutionē (vt ita dixerim) Vulgari pupillarē, hunc in modū: Filius meus hæres mihi esto, & si hæres nō erit, (quod est proprium vulgaris) aut hæres factus, intra pubertatem decedet, (q̄d est propriū pupillaris) ille hæres esto, Quid ais? Viuo patre mortuus est filius: ex prioribus verbis, venit substitutus, et hæres fit patris, nō defuncti filii. Quòd si viuo filio pater decessit, & filius hæres factus, ante pubertatē mortuus est: tūc ex verbis sequentibus substitutio locū habet, et hæres fit substitutus, nō patris, sed defuncti filii. Porro ius hoc pupillaris substi

tutionis, nulla propria lege inuentum, sed moribus & iure non scripto introductum est. Etenim quum pupilli testamentum sibi facere non possent: iustum visum est, vt patres iis, testamenta facerent.

ARGVM.

Exemplaris substitutio, ad pupillaris exemplum inuenta, mentis sanitate, vt pupillaris pubertate expirat.

Hac ratione motus et Imperator noster sanctissimus, cõstitutionem emisit, quã & Codici suo voluit inseri: qua et tali casui cõsultũ est. Ait enim: Si quis furiosos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuscunque sexus sint & cuiuscunque gradus, ius & potestas ei esto, etiam si puberes sint, ad similitudinẽ substitutionis pupillaris, certas personas substituere, in casum quo in dementiæ morbo adhuc manentes, decesserint. Quòd si resipuerint, substitutionem illam infirmari sanciuit. Id quod & ipsum ad exemplum pupillaris substitutionis inuenit, quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur. §. qua rõne.

ARGVM.

Pupillari substitutione facta, duo quodammodo testamenta videri: at verius duarum hæreditatum testamentum vnum dicetur. Cæterum, si timeatur de substituto, ne pupillo insidias paret, qualiter sit occurrendum.

Pupillari igitur substitutione in præfatum modum ordinata, duo quodammodo testamenta sunt: §. Igitur

alterum patris erga filium: alterum filii erga substitutum, quemadmodú si ipse filius hæredem sibi scripsisset. Quinimo, si verum dicere volumus, propius est, vt vnum sit testamentum, sed hæreditates duæ, quarum altera ad filiū a patre defertur, altera à filio ad substitutum vadit. Quæcunque.n. pupillus vel ex hæreditate paterna habuerit, vel ipse sibi acquisierit post mortem patris: ad substitutum transeunt. Porro vnum esse testamentum, vel eo argumento ostenditur, quod solum septē testes adhibeantur: quum, si duo fuissent testamenta, quatuordecim adhibendi fuerint.

§. Sin autē quis. *Contingit sæpenumero vt qui filio suo pupillariter substitutum dederit: in summum timorē veniat, ne qui pupillo substitutus est, vbi nouerit post mortem patris, se illi substitutum datū, pupillo insidias cōparet (est aūt impubes ob ætatis breuia tempora, insidiis admodū obnoxius) Si quis ergo pater ita formidolosus est, et formidinem hanc vitare vult; pupillo hærede instituto, vulgarē substitutionem palā sine timore post institutionē pupilli scribat. Sic.n. pupillo insidiari substitutus non poterit, neq; viuo patre: quia tunc ignorat, quid in testamento scriptum sit, neq; a morte testatoris: quia iam pupillus hæres patri factus, locū vulgari substitutioni non facit: porro nemo sine spe lucri, insidias pupillo molitur. Et id quidē de vulgari substitutione. Pupillarem aūt substitutionem, quum quis face*

re vult, dicat in hunc modum, Filius meus hæres mihi esto, & si hæres non erit, ille mihi hæres esto. Et *quum tutores, legata, fideicommissa, & libertates dederit, in inferiore testamenti parte hæc verba scribat: Sin vero filius meus hæres factus ante pubertatem mortuus fuerit, ille ei hæres esto.* Et *hanc partem proprio lino colliget, & propria cera cõsignet. Sed & in priore parte testamenti, hæc verba scribat:* Nolo *inferiorem parte testamenti viuo filio meo & adhuc impubere aperiri. Substitutione. n. pupillari hunc in modum facta, tutus erit pupillus ab insidiis omnibus.* Nam *neq; viuo patre quisquam ei insidiabitur, propterea quod testamentũ omne adhuc clausum sit: neq; a mortis patris, ꝓpterea quod tota substitutionis pupillaris ratio ignoretur. Quidam quũ testamentũ conderet, & filiũ hærede scriberet, statim substitutionẽ pupillarẽ subiunxit, valet nihilominus substitutio. Verũ is, qui id cõsilii cepit, & ibi filio substitutũ dedit, vbi filium hæredẽ instituerit cũ magno filii discrimine testatus eẽ videtur.*

R A G V M

Liberis impuberibus instituti non solum pupillariter, sed exhæredatis quoque substitui potest: in quo substitutionis genere, pupilli bona vndecunque quæsita continentur

§. Nõ solum.

Non solum autem hæredibus, institutis liberis impuberibus, pupillariter substituere parentes possunt, sed etiam exhæredatis. Quemadmodum

igitur propter patriam poteſtatē, non quia hæredes ſcribuntur, pupillarē habent ſubſtitutionem: ita & exhæredatis liberis vtiliter ſubſtituimus. Verum dixerit aliquis, Quid ergo accepturus eſt is, qui exhæredato pupillo ſubſtituitur? Dicemus, ſi quid contingat pupillum ex hæreditatibus, legatis, aut donationibus propinquorū, vel amicorum paternorum acquirere, id omne ad ſubſtitutum tranſibit. Ea quæ dicta ſunt de ſubſtitutione liberorum impuberum inſtitutorum vel exhæredatorum, etiam ad poſthumos trahuntur. Poſthumis enim vulgariter ſubſtituere poſſumus, hunc in modum: Poſthumus mihi hæres eſto: &, ſi nō fuerit, ille hæres eſto. Hæres autem non eſt, ſi aut non naſcatur, aut natus ante patrem decedat. Poſſumus & pupillariter, ita: Poſthumus mihi hæres eſto: & ſi hæres fuerit, & impubes deceſſerit, ille hæres eſto. Sed & illud iis quæ dicimus conſequens eſt, vt Vulgari pupillaris (quam vocant) ſubſtitutio in poſthumis procedat.

ARGVM.

Impuberi filio pater pupillariter ſubſtituere nequit, niſi pariter ſibi teſtamentum faciat: quo corruēte, concidet & ſubſtitutio. Poteſt autem huiuſmodi ſubſtitutio, vel ſingulis liberis fieri, vel ei, qui poſtremus eorum impubes decedet.

§. *liberis.* Habeto hæc pro quadam præuia inſpectione. Pars teſtamenti, in qua pater ſibi hæredem inſtituit, dicitur principalis: ea vero, in qua filio impu

beri substituit, dicitur pupillaris. Pendet *autem pupillaris ex principali, & ex illa vim suam accipit.* Hoc *ita pro præuiis quibusdã cognito, vide nũc reliqua.* Diximus *liberis nostris impuberibus posse nos substituere.* Id *autem intellige, quũ nobis ipsis hæredes instituimus: hoc est, quum principalem partem condimus.* Hac *enim nõ condita, pupillaris nõ habet vnde sibi robur assumat.* Nã *pupillare testamentũ veluti pars & sequela est principalis testamẽti.* At*qui sequelã nemo inuenire potest, nisi & principale subsistat.* Adeo *autẽ vim suam omnẽ pupillare testamentũ a principali accipit, vt si principale nõ vale at, nec pupillare valere posit.* Finge *enim exempli gratia:* Testatorem *in principali, nomẽ hæredis sua manu nõ scripsisse, & tamen in pupillari id fecisse: nullius momẽti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vitio laborat.* Possumus *autem, si plures nobis sint liberi impuberes, vel singulis pupillariter substituere, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur. Sed si neminẽ liberorũ impuberũ intestatum velim decedere: singulis propria substitutione substituo. Sin vero iura successionũ ab intestato, salua et integra esse inter liberos malim, tũc ei, qui eorũ vltimus impubes morietur, aliũ quempiã extraneũ substituo.* Et *si alii mortui fuerint fratres superstites, ius legitimæ hæreditatis ab intestato habebũt. Sin vero vnus ex eis nouissimus impubes obierit,* §. Vel singulis.

tunc veniet substitutus.

ARGVM.

Substitutio pupillaris nominatim, aut generaliter concipi potest. Quod si generaliter facta sit, pro ea parte scripti hæredes ad hæreditatem ex substitutione pro qua in institutione vocantur.

§.Substituitur. *Præterea nominatim impuberi substituere possũ, & dicere: Si filius meus hæres mihi fuerit, & impubes decesserit, Titius ei hæres esto. Possum autem & generaliter ei substituere. Verbi gratia, multos vna cum filio meo hæredes institui, aut multis institutis hæredibus, filium exhæredaui. Possum generaliter ita substituere, dicens: Quisquis mihi patri hæres erit, is & filio meo ante pubertatem morienti, substitutus esto. Per quæ verba, ex substitutione ad hæreditatem impuberis venient qui & scripti sunt hæredes et extiterunt. Nam si instituti, hæreditatẽ, ex principali parte repudiauerint, ex pupillari substitutione nihil capient. Diuiditur autem inter eos pupilli hæreditas, pro portione hæreditaria, id est pro qua parte patri hæredes facti sunt.*

ARGVM.

Pubertate pupillaris substitutio siue in mare, siue in fæmella finitur: nec in longius porrigitur tempus.

§.Masculo. *Et masculis quidem vsque ad annos quatuordecim licet substituere: fæminis vero vsque ad duodecim. Quã ætatem si excedant: euanescit substitutio.*

ARGVM.

Extraneo ac filio puberi addita semel hæreditate, substitui directo non potest, indirecte & per fideicommissum potest

Extraneo autem vel filio puberi hæredibus institutis, nemo ad similitudinem impuberum liberorum substituit, dicens: Ille mihi hæres esto: et, si hæres mihi fuerit, et intra trigesimũ (exẽpli gratia) annum decesserit, ille ei hæres esto. Sed hoc solum permissum est, vt eum, quẽ hæredem instituerimus, per fideicõmissum possimus obligare, alii hæreditatem nostram vel totam, vel pro parte restituere. Porro ius fideicõmissi quid et quale sit, suo loco tradetur. §. Extraneo

Quibus modis testamenta infirmantur.

TIT. XVII.

ARGVM.

Agnatione etiam ciuili, testamentum vel iure factum, concidit.

Didicimus quemadmodũ iure testamenta fiant. Sed si quid eorum quæ ad solennitatem obseruationemque spectant, omissum fuerit, dicitur testamentum non Iure ciuili factum, aut verbi compendio, iniustum. Forte enim legitimus (id est, a lege statutus) testium numerus omissus est: aut adfuerunt quidem septem testes, sed non omnes subscripserũt:

Enimuero has viginti quatuor, aut triginta sex vncias, ad vnum assem reuocare reducereq; possum.

ARGVM

Pure & sub conditione hæredem institui posse: ex certo autem tempore, aut ad certum tempus nequaquam: huiusmodi tamen temporis adiectione circunducta, quasi apposita non sit, quod sic dispositum fuerit, minime corruet.

§. Hæres. Hæres & pure & sub conditione institui potest. Pure, Ille mihi hæres esto. Sub conditione, Ille mihi hæres esto, si nauis ex Asia venerit. Ex certo autem tempore, vel ad certum tempus institui nemo vtiliter potest. Verbi gratia: ille mihi post quinquennium quàm moriar, hæres esto, vel a Calendis Ianuariis. Aut si quis ita dixerit: Ille mihi hæres esto vsque ad Calendas Ianuarias. Circundu cto enim & pro superuacuo habito tempore, quod vsque ad Calendas vel a Calendis est, perinde erit institutio, quasi pure fuisset facta.

ARGVM.

Cõditionis impossibilitas vltimæ volũtatis dispositionem non labefacit. Et quæ sub pluribus conditionibus coniunctim disponuntur, omnino adimplenda sunt: quæ sub alternatiuis pro parte vnius tantum.

§. Impossibilis. Quendam sub conditione impossibili hæredem institui, dicens: Ille mihi hæres esto, si mare ebiberit: aut etiam legatum alicui, fideiue commissum vel seruo libertatem reliqui. Conditio hæc impossibilis aufertur, ac pro non scripta habetur, & purum efficitur, quod hæredi relictum est. Hæ-

§. Si plures

redem quendam sub pluribus cõditionibus institui. Queritur, an expectandũ sit, donec omnes impletæ fuerint? Et dicimus, quòd si coniunctim adscriptæ sunt, (veluti si dixerim: Ille mihi hæres esto, si Capitolium ascenderit, et si nauis ex Asia venerit, & ille Consul factus fuerit) omnium expectandus est euentus, Sin vero separatim & disiunctim eas adscripsi, dicens: Ille mihi hæres esto, si Capitoliũ ascẽderit aut si Titio dederit decem solidos: cuicunque volet parendo, hæres fiet.

ARGVM.

Testantis ignorantia quo ad hæredis institutionem, dispositionem inefficacem minime reddit.

Vtiliter & eos quis, potest instituere hæredes, quos nunquam viderit. Verbi gratia: Fratrem aliquis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit. Filios eos, quos nunquam vidit, hæredes scribere potest. Ignorantia enim testantis circa hæredem, institutionem inutilem non facit.

De vulgari substitutione.

TIT. XV.

ARGVM.

Hæredũ gradus plures facere possumus, quorũ a primo, qui posteriores sunt substitutionis nomine cõtinẽtur: Est autẽ substitutio, secũda cõditionalis institutio: cuius species hic et sequẽti titulo fuse pertractãtur. Cæterũ in euẽtũ possumus et hæredẽ seruũ nostrũ instituere, q sit hæredis nomẽ in subsidiũ necessario subiturus

Nihil prohibet, quo minus testator, & institutionem faciat, & substitutionem, aut denique (vt rem verbo absoluam) plures hæredum gradus. Gradus autem hæredum dicitur, qui totū assem, hoc est, duodecim habet vncias. Licet.n.nobis ita testari: Primus hæres esto. Si primus hæres non erit, Secūdus hæres esto. Si nec Secundus hæres erit, Tertius hæres esto. Quod si Tertius non erit, Quartus hæres esto: & ita deinceps in infinitum substituere possumus. Et vltimo loco siue gradu, tanquam in extremum subsidium, seruum nostrum instituere possumus. Vt si cōtingat omnes recusare, seruus necessario sit hæres.

§. Et plures *Possimus autem, & vni vnum, & vni plures, & pluribus vnum, & pluribus plures substituere. Vni vnū, vt Primus mihi hæres esto. Si primus non erit, Secundus hæres esto. Vni plures, sic: Primus mihi hæres esto. Si Primus non erit, Secundus & Tertius mihi hæredes sunto. Pluribus vnū, ita: Primus, & Secundus mihi hæredes sunto. Si ii non erunt, Tertius mihi hæres esto. Plures pluribus, vt: Primus & Secū dus mihi hæres sunto. Si ii nō erunt, Tertius et Quartus mihi hæres sunto. Possumus ad hæc & inuicem hæredes sibi substituere. Vt: Primus mihi ex semisse hæres esto, & Secundus item ex semisse. Quod si Primus hæres non fuerit, hæres esto Secundus & in partem eius. Sin vero Secundus non adierit, Primus in Secundi partem substitutus esto.*

ARGVM.

Institutis portionibus non æquis, mutuoque substitutis, partibus non definitis, eædem partes in substitutione datæ videntur, quæ in institutione.

Et si quis hæredes ex disparibus partibus scriptos, vt hunc ex septunce, illum ex quincunce, inuicem substituerit, & nullam in substitutione partium mentionem habuerit: eas partes accepturus est substitutus, quas accepturus erat si adiisset is, in cuius locum substitutus est. Nam si contingat, vt is, cui quicunx datus est, adeat, & is, cui septunx, omittat: dicendum non est, Primum ex substitutione tantum quincuncem habiturum, sed septuncem. Hunc enim Secundus accepturus erat, si adiisset. *§. Et si ex disparibus.*

ARGVM.

Substitutus ei, qui cohæredi substitutus est, neutro priorum adeunte, ad vtriusque partes admittitur.

Quidam hæredes scripsit. Primum ex semisse, & Secundum ex semisse. Deinde dixit: Si Secundus hæres non erit, Primus & ex parte Secundi hæres esto. Quod si Primus hæres non erit, Tertius hæres esto. Seuerus & Antoninus rescripserunt: sine distinctione Tertium hæredem esse posse, siue Primus solus, siue Primus, & Secundus hæreditatem omittant. *§. Sed si instituto.*

ARGVM.

Substitutio alieno seruo, libero a testatore credito; vulgariter facta, substitutum ad hæreditatis, vel a seruo, domini iussu aditæ, partem admitti facit. Verba autem hæc, Si hæres non erit, quid velint, facile explicat Imperator.

§. Si seruu. *Quum seruum tuum patremfamilias esse putarē hæredem eum institui. Et adieci: Si is mihi hæres nō erit, Mæuius mihi hæres esto. Mortuo me, seruus tuus, quē hæredem scripseram, te iubēte hæreditatem adiit: quæritur, an locus sit substitutioni? Et dicimus substitutum in partem dimidiam admitti. Sed dicat aliquis, substitutum in totum assem admitti debere. Nam testator dixit: Ille mihi hæres esto: & si is non fuerit, Mæuius esto. Quum igitur hæres institutus, hæres esse non potuerit, vt qui seruus fuerit, necesse erat substitutum in vniuersum ius vocari. Sed huic respondendū est, verba hæc, Si hæres non erit: in eo quidem, qui alieno iuri subiectus est, quū testator id non nesciret, sic intelligi debere. Si neque ipse institutus hæres erit, neque aliū hæredem fecerit, hoc est alii acquisierit, vt tunc demum locus fiat substitutioni. In eo vero, quē patremfamilias esse putabat testator, hoc significare verba illa, Si hæres non erit; Si neque sibi: neque ei, cuius iuri postea subiectus esse cœperit, hæreditatem acquisierit: vt in totum, locū habeat substitutio. Hic autem, quia iā alieno iuri subiectus esset, qui paterfamilias esse putabatur*

ideo

ideo ſubſtitutus dimidiam partem accipit. Idque et diuus Pius in perſona Parthenii ſerui ſui reſcripſit. Forte enim quiſpiam quũ Partheniũ Cæſaris ſeruũ liberum eſſe arbitraretur, hæredem eum ſcripſit, & deinde ita ſubſtitutum dedit. Quod ſi Parthenius mihi hæres non erit, Mæuius hæres eſto. Et tunc facta eſt conſtitutio, vt dimidia pars hæreditatis per Parthenium Cæſari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius ſubſtitutus vocaretur.

De pupillari ſubſtitutione.

TIT. XVI.

ARGVM.

Quos in poteſtate habemus liberos, his non vulgariter modo ſubſtituimus, ſi modo impuberes ſed pupillariter quoque: atque ita, vt & pupillari, vulgarem coniungamus. Subſtitutione autem locum habente, ſubſtitutus pupillo hæres efficitur.

At enim non extraneis tantum hæredibus inſtitutis, ſubſtitutum dare poſſumus, ſed etiam liberis noſtris, ita dicentes: Filius ille meus hæres mihi eſto: & ſi hæres non erit, ille hæres eſto. Et hæc vocatur vulgaris ſubſtitutio, quoniam apta idoneaque eſt vt cuiuis fiat, tum extraneo, tum filio. Sed in extraneo quidem multis caſibus accidit, vt ſubſtitutio locum habeat, Quod genus fuerit, Si inſtitutus ante teſtatorem decedat, ſi repudiet aut omittat hæreditatem: aut ſi ſub conditione eo inſti-

tuto, conditio nõ existat. In filio vero, vno duntaxat casu locus fit substitutioni: videlicet si filiusfamilias ante patrẽ testantẽ decedat. Nã si ante filium decedat pater, substitutioni non fit locus. Ille enim statim patri fit hæres, neque abstinẽdo nomẽ hæredis ponit. Nam hæredis nomen semel alicui partum, difficulter ad alium transfertur. Est et alia substitutio, quæ in liberis nostris procedit: nec liberis tantũ, sed quos in potestate habemus: nec tantum quos in potestate habemus, sed suis impuberibus. Vocatur autem ea Pupillaris, ab ætate, de qua fieri solet. Substitutionem igitur pupillarẽ sic facere possumus: Ille filius meus hæres mihi esto, & si hæres fuerit, ac impubes moriatur, ille hæres esto. Et si filius hæres factus fuerit, & ante pubertatẽ decesserit: locus fit substitutioni. Porro pupillari substitutioni vulgarẽ licet cõiungere, & facere substitutionẽ (vt ita dixerim) Vulgari pupillarẽ, hunc in modũ: Filius meus hæres mihi esto, & si hæres nõ erit, (quod est proprium vulgaris) aut hæres factus, intra pubertatem decedet, (qđ est propriũ pupillaris) ille hæres esto. Quid ais? Viuo patre mortuus est filius: ex prioribus verbis, venit substitutus, et hæres fit patris, nõ defuncti filii. Quòd si viuo filio pater decessit, & filius hæres factus, ante pubertatẽ mortuus est: tũc ex verbis sequentibus substitutio locũ habet, et hæres fit substitutus, nõ patris, sed defuncti filii. Porro ius hoc pupillaris substi-

tutionis, nulla propria lege inuentum, sed moribus, & iure non scripto introductum est. Etenim quum pupilli testamentum sibi facere non possent: iustum visum est, vt patres iis, testamenta facerent.

ARGVM.

Exemplaris substitutio, ad pupillaris exemplum inuenta, mentis sanitate, vt pupillaris pubertate expirat.

Hac ratione motus et Imperator noster sanctissimus, cōstitutionem emisit, quā & Codici suo voluit inseri: qua et tali casui cōsultū est. Ait enim: Si quis furiosos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuscunque sexus sint & cuiuscunque gradus, ius & potestas ei esto, etiam si puberes sint, ad similitudinē substitutionis pupillaris, certas personas substituere, in casum quo in dementia morbo adhuc manentes, decesserint. Quòd si resipuerint, substitutionem illam infirmari sanciuit. Id quod & ipsum ad exemplum pupillaris substitutionis inuenit, quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur. §. quaróne.

ARGVM.

Pupillari substitutione facta, duo quodammodo testamenta videri: at verius duarum hæreditatum testamentum vnum dicetur. Cæterum, si timeatur de substituto, ne pupillo insidias paret, qualiter sit occurrendum.

Pupillari igitur substitutione in præfatum modum ordinata, duo quodammodo testamenta sunt: §. Igitur

alterum patris erga filium: alterum filii erga substitutum, quemadmodú si ipse filius hæredem sibi scripsisset. Quinimo, si verum dicere volumus, propius est, vt vnum sit testamentum, sed hæreditates duæ, quarum altera ad filiú a patre defertur, altera à filio ad substitutum vadit. Quæcuque.n. pupillus vel ex hæreditate paterna habuerit, vel ipse sibi acquisierit post mortem patris: ad substitutum transeunt. Porro *vnum esse testamentum, vel eo argumento ostenditur, quod solum septē testes adhibeantur: quum, si duo fuissent testamenta, quatuordecim adhibendi fuerint.* Contingit *sæpenumero vt qui filio suo pupillariter substitutum dederit: in summum timorē veniat, ne qui pupillo substitutus est, vbi nouerit post mortem patris, se illi substitutum datū, pupillo insidias cōparet (est aūt impubes ob ætatis breuia tempora, insidiis admodū obnoxius)* Si *quis ergo pater ita formidolosus est*, et *formidinem hanc vitare vult; pupillo hærede instituto, vulgarē substitutionem palā sine timore post institutionē pupilli scribat.* Sic.*n. pupillo insidiari substitutus non poterit, neq; viuo patre: quia tunc ignorat, quid in testamento scriptum sit, neq; a morte testatoris: quia iam pupillus hæres patri factus, locū vulgari substitutioni non facit: porro nemo sine spe lucri, insidias pupillo molitur.* Et *id quidē de vulgari substitutione.* Pupillarem *aūt substitutionem, quum quis face*

§. Sin autē quis.

re vult, dicat in hunc modum, Filius meus hæres mihi esto, & si hæres non erit, ille mihi hæres esto. Et *quum tutores, legata, fideicommissa, & libertates dederit, in inferiore testamenti parte hæc verba scribat: Sin vero filius meus hæres factus ante pubertatem mortuus fuerit, ille ei hæres esto.* Et *hanc partem proprio lino colliget, & propria cera cõsignet. Sed & in priore parte testamenti, hæc verba scribat:* Nolo *inferiorem parte testamenti viuo filio meo & adhuc impubere aperiri. Substitutione.n.pupillari hunc in modum facta, tutus erit pupillus ab insidiis omnibus.* Nam *neq; viuo patre quisquam ei insidiabitur, propterea quod testamentũ omne ad huc clausum sit: neq; a mortis patris, ꝑpterea quod tota substitutionis pupillaris ratio ignoretur. Quidam quũ testamentũ conderet, & filiũ hærede scriberet, statim substitutionẽ pupillarẽ subiunxit, valet nihilominus substitutio. Verũ is, qui id cõsilii cepit, & ibi filio substitutũ dedit, vbi filium hæredẽ instituerit cũ magno filii discrimine testatus eẽ videtur.*

R A G V M

Liberis impuberibus institutis non solum pupillariter, sed exhæredatis quoque substitui potest: in quo substitutionis genere, pupilli bona vndecunque quæsita continentur

§. Nõ solum.

Non solum autem hæredibus, institutis liberis impuberibus, pupillariter substituere parentes possunt, sed etiam exhæredatis. Quemadmodum

igitur propter patriam potestatē, non quia hæredes scribuntur, pupillarē habent substitutionem: ita & exhæredatis liberis vtiliter substituimus. Verum dixerit aliquis, Quid ergo accepturus est is, qui exhæredato pupillo substituitur? Dicemus, si quid contingat pupillum ex hæreditatibus, legatis, aut donationibus propinquorū, vel amicorum paternorum acquirere, id omne ad substitutum transibit. Ea quæ dicta sunt de substitutione liberorum impuberum institutorum vel exhæredatorum, etiam ad posthumos trahuntur. Posthumis enim vulgariter substituere possumus, hunc in modum: Posthumus mihi hæres esto: &, si nō fuerit, ille hæres esto. Hæres autem non est, si aut non nascatur, aut natus ante patrem decedat. Possumus & pupillariter, ita: Posthumus mihi hæres esto: & si hæres fuerit, & impubes decesserit, ille hæres esto. Sed & illud iis quæ dicimus consequens est, vt Vulgari pupillaris (quam vocant) substitutio in posthumis procedat.

ARGVM.

Impuberi filio pater pupillariter substituere nequit, nisi pariter sibi testamentum faciat: quo corruēte, concidet & substitutio. Potest autem huiusmodi substitutio, vel singulis liberis fieri, vel ei, qui postremus eorum impubes decedet.

§. liberis. Habeto hæc pro quadam præuia inspectione. Pars testamenti, in qua pater sibi hæredem instituit, dicitur principalis: ea vero, in qua filio impu

beri substituit, dicitur pupillaris. Pendet autem pupillaris ex principali, & ex illa vim suam accipit. Hoc ita pro præuiis quibusdã cognito, vide nũc reliqua. Diximus liberis nostris impuberibus posse nos substituere. Id autem intellige, quũ nobis ipsis hæredes instituimus: hoc est, quum principalem partem condimus. Hac enim nõ condita, pupillaris nõ habet vnde sibi robur assumat. Nã pupillare testamentũ veluti pars & sequela est principalis testamẽti. Atqui sequelã nemo inuenire potest, nisi & principale subsistat. Adeo autẽ vim suam omnẽ pupillare testamentũ a principali accipit, vt si principale nõ valeat, nec pupillare valere posit. Finge enim exempli gratia: Testatorem in principali, nomẽ hæredis sua manu nõ scripsisse, & tamen in pupillari id fecisse: nullius momẽti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vitio laborat. Possumus autem, si plures nobis sint liberi impuberes, vel singulis pupillariter substituere, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur. Sed si neminẽ liberorũ impuberũ intestatum velim decedere: singulis propria substitutione substituo. Sin vero iura successionũ ab intestato, salua et integra esse inter liberos malim, tũc ei, qui eorũ vltimus impubes morietur, aliũ quempiã extraneũ substituo. Et si alii mortui fuerint fratres superstites, ius legitimæ hæreditatis ab intestato habebũt. Sin vero vnus ex eis nouissimus impubes obierit,

§. Vel singulis.

ARGVM.

Extraneo ac filio puberi addita semel hæreditate, substitui directo non potest, in directe & per fideicommissum potest

Extraneo autem vel filio puberi hæredibus instituti, nemo ad similitudinem impuberum liberorum substituit, dicens: Ille mihi hæres esto: et, si hæres mihi fuerit, et intra trigesimũ (exẽpli gratia) annum decesserit, ille ei hæres esto. Sed hoc solum permissum est, vt eum, quẽ hæredem instituerimus, per fideicõmissum poßimus obligare, alii hæreditatem nostram vel totam, vel pro parte restituere. Porro ius fideicõmißi quid et quale sit, suo loco tradetur. §. Extraneo

Quibus modis testamenta infirmantur.

TIT. XVII.

ARGVM.

Agnatione etiam ciuili, testamentum vel iure factum, concidit.

Didicimus quemadmodũ iure testamenta fiant. Sed si quid eorum quæ ad solennitatem obseruationemque spectant, omissum fuerit, dicitur testamentum non Iure ciuili factum, aut verbi compendio, iniustum. Forte enim legitimus (id est, a lege statutus) testium numerus omissus est: aut adfuerunt quidem septem testes, sed non omnes subscripserũt:

aut subscripserunt quidem omnes, sed non consignauerunt: aut ipsi quidem omnia hæc fecerunt, sed testator manu sua nomen hæredis non scripsit, neque coram testibus futurum successorem nominauit: aut aliquis qui liberos habebat, suos neque eos instituit, neque exhæredauit. Omnibus his ex causis, testamentum dicitur non Iure *ciuili factum. Quòd si nihil eorum neglectum fuerit, non tamen sic omnino ad finem vsque vim habet testamentum.* Nam *aut rumpitur, aut irritum fit.* Et *rumpitur quidē hunc in modum: Quidam sine vitio omni testamentum condidit.* Sed *quum testator eodem in statu non mansisset, ius testamenti minutum est: forte enim post testamenti confectionem, adoptauit in filium, vel eum, qui sui iuris esset, apud* Imperatorem, *vel eum, qui alieni, apud* Prætorem, *secundum ea, quæ constitutione quadā piissimi nostri* Principis *cauentur: hoc est, quum auus est, qui adoptat. Tunc enim adoptio naturam suam explicat: & testamentum eius rumpitur, per adiectionem noui huius sui perinde atque per agnationem posthumi.*

R A G V M.

Testamento posteriore facto, ex quo Iure ciuili hæreditas adiri potest, licet adita non sit, prius corruit.

§ Posteriore. *Sed & posterius testamentum quod iure perfactum est, superius rumpere potest, siue quis ex eo*

hæres existat, siue non, dũ existere potuerit. Id enim solum spectamus, an aliquo casu existere potuerit. Ei qui fieri potest, vt qui existere potuit, non existat tamen? Finge eum qui in secundo testamento hæres institutus est, aut repudiasse, aut viuente testatore, vel post mortem eius ante aditionem mortuum esse, aut cõditionem, sub qua institutus erat, non extitisse. Et in his casibus contingit, vt is, qui duo testamenta fecerit, intestatus tamen moriatur, priore rupto per confectionem posterioris, & secundo irrito facto, quòd ex eo nemo hæres extiterit.

ARGVM.

Testamento posteriore iure facto, prius iure quoque factum tollitur: quanquam in ipso posteriore in re certa facta sit institutio, nisi prius valere testator expresserit: quo casu, qui in re certa institutus est, omnia per fideicommissum restituit. Vnde fit, vt rupti testamenti vitium multis modis contingat. Quibus autem modis irriti vitium testamentum soluat, hic consequenter facile traditur.

Quidam testamento condito hæredem primum instituerat. Deinde post tempus aliquod aggressus est & secundum testamentum facere, quod & iure perfecit, hærede instituto secundo, hunc in modum: Secundus mihi ex illa & illa re hæres esto. Nihilominus & hoc modo prius testamentum rumpitur. Nec enim quod ex certa parte secun- §. Sed & si quis.

dus hæres in ſecundo teſtamento inſtitutus ſit, id inſtitutionem irritã facit. Ac ita Diui Seuerus & Antoninus *reſcripſerũt*. Cuius *cõſtitutionis hæc verba ſunt*: (Neq;.n.*referre abſurdum eſt, quum & aliud quiddã nõ inutile, ex ea diſcere poßimus*.) *Quidã teſtõ condito, pluribusq; in eo inſtitutis hæredibus, in ſecundo teſtõ alium quendam ex certis rebus hæredem ſcripſit, hoc addito, ſe nihilominus velle & prius teſtamentum valere*. Deceßit. Relata eſt ad Seuerum & Antoninum, & *ab iis* Cocceio Campano *reſcriptũ eſt*: Teſtamentum *quidem ſecũdo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres ſcriptus ſit, nihilominus prius teſtamentũ rumpit, perinde atq; ſi inſtitutio ſine aliqua rerum mentione in ſecundo teſtõ facta eſſet*. Verũ *iuſſerũt eũ, qui in ſecundo teſtamento inſtitutus erat hæredẽ quidẽ eſſe, ſed tamen teneri hæredibus in priore teſto inſtitutis, ad reſtitutionẽ hæreditatis, iis videlicet rebus contentũ, ex quibus hæres ſcriptus fuerat*. Ita *vt ſi ea, quæ ipſi relicta ſunt, quadrantem legis* Falcidiæ *non faciunt: ſuppleri ei debeat, quod quadranti deeſt*. Huius *autẽ rei ratio in verbis eſt ſecũdo teſtõ inſertis: quibus, vt valeret prius teſtamentũ expreſſum eſt*. Rupti *ergo teſtamẽti vitiũ multis modis accidit*. Nã & *poſthumi natiuitas, & noui ſui agnatio, & ſecundi teſtamenti confectio, teſtamentũ rũ-*

§. alio *pere ſolent*. Et *hæc de rupto*. Porro & *irriti vitium*

testamenta soluit. Verbi gratia, quũ testator capitis diminutionẽ patitur. Quod quibus modis accidat, primo libro relatum est. Si enim testator aut maximam patiatur, & fiat seruus: aut mediam, & ciuitatem amittat: aut minimam, & fiat alieni iuris, dando se in arrogationem: irritum fit testamentum. Quemadmodum igitur, & iam dictum est, tria vitia sunt, quæ testamentis sunt molesta: non Iure ciuili factum, ruptum, & irritum. Possumus autem & quod irritũ est, ruptum vocare: & quod ruptum est, irritum. Sed & ea quæ nec initio iure facta sunt, irrita vocare possumus: & sine differentia, his nominibus vtimur. Sed ideo singula vitia, singulis appellationibus distinguere institutum est, vt ex ꝓprio cuiusq; nomine cognitis vitiis, facilius ea vitare possemus.

ARGVM.

Quæ superius non Iure ciuili facti testamenti vitia tradita sunt, ad id quod Prætorio iure conficitur, nil pertinet: quinimo Iure factum, testatoris capitis diminutione irritum, Prætoria æquitate, si quo tempore testator deceßit, ciuis Romanus ac sui iuri sit, vires resumit, hæredique scripto secũdum tabulas bonorum poßeßio conceditur.

Sed hæc tria dicta vitia, testamentum Iure ciuili factum infirmat, verum ad testamentum Iure prætorio confectum non pertinent. Nam vitium non Iure ciuili facti, stultum sit dicere in testa- §. Nõ tamẽ.

mēto, quod ad Ius Prætorium pertinet, locū habere. Sed neque vitium rupti id dissoluit: neque etiā irriti, si cōtingat, vt testator capitis diminutionē quam subierat, effugiat. Prætor enim duo tempora inquirit: nempe conditi testamenti, & mortis: & si quē vtroque tempore inuenerit testamētu factionē habuisse, pro valido testamentū tuetur: nihil curiosius de medio tēpore laborans, siue ciuitatē, siue libertatē amisit. Omnino.n. si septē testium signis signatū sit, & defunctus vtroq; tēpore, testamenti factionē habuerit, quoniam & ciuis Romanus & suæ potestatis erat, hæredi scripto dat bonorum possessionem secundū tabulas. Quod si in capitis diminutionem decesserit: quū.n. se arrogandum præbuisset, mortuus est, antequàm potestatis suæ fieret: tunc & ipse Prætor irritū esse nouit testamentū, neque hæredi scripto bonorū possessiones secūdū tabulas pollicetur

ARGVM.

Testamentum Iure perfectum, vltima voluntatis sequenti imperfecta, neque solenni dispositione, minime infirmatur.

§. Ex eo āt. Quidem testamento condito superuixit, ac dixit se nolle id testamentum valere. Ex solis his verbis testamentum non infirmatur. Nam quæ iure confecta sunt, iure etiam subuerti tolliq; debent. Plus dico: etsi quis post prius testamentum, secundum facere aggressus sit, & aut mortalitate præuentus

aut quia eum eius rei pen:tuit, id non perfecerit: Diui Pertinacis constitutione cautum est, vt prius testamentum firmum ratumq; sit. Ait enim, non aliter tabulas priores, quæ iure factæ sint, per sequente irritas fieri quàm si & sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. Nam imperfectum testamentum, sine dubio, nullum & infirmum est.

ARGVM.

Quæ aduersarii causa in lite vexandi, vel de Imperatore facta est institutio, minime viribus consistit. Nam & si legibus solutus, iuxta certe legum dignitatem ac præcepta sibi viuendum credit. Vnde nec temere quamlibet de se institutionem factā admittit.

Eadem constitutione & illud expressum est, talem institutionem valere non debere, quum quis litis causa, quam cum aliquo habet. Imperatorem hæredem instituit, nec firma huiuscemodi testamenta vocat. Sed neque ex nuda voce sinéque scriptis, hæredis institutionem in Imperatorem collatam admittit, neque commissurum se dicit, vt aliquid accipiat ex vlla scriptura, tanquam ex vltima voluntate, nisi integra ei Iuris authoritas adesset. Secundum hanc constitutionem & D. Seuerus & Antoninus sæpe rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus solutissimus, attamen secundum leges viuimus. Quam vocem adeo diuinam magnifacere oportet, & sæpe in ore habere. §. Eadem.

De inofficioso testamento.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Inofficiosi querelam solis liberis ac parentibus defuncti, item fratribus & sororibus consanguineis competere, colore dementiæ prætento, cæteris autem agnatis non æque.

Diximus supra, posse parentes in condendis testamentis, liberos suos hæredes non scribere, sed vel exhæredare, vel præteritionis ignominia afficere, in quibus scilicet præteritio pro exhæredatione accipitur. Sed quoniam parentes hinc arrepta potestate, filios suos grauiter lædebant, relinquētes eos in inopia, nam si quis ex ascendentibus per masculos, aliquē ex liberis exhæredasset, neque ipso iure inualidum erat testamentū, neque ab intestato filius venire poterat: nā quomodo quū testamētū extaret? neq; Prætor bonorū possessione contra tabulas dabat. præteritis. n. nō exhæredatis ea dabatur. Quod si mater erat testatrix, ne cogitare quidē poterant ii, qui per matrē descendebāt, de bonorū possessione contra tabulas: aduersus. n. testamentū fœmina liberis bonorū possessio contra tabulas non datur. In extremū igitur subsidiū inductū est, vt liberi de inofficioso testamento agere possint, qui queruntur, aut dicunt, iniq; se exhæredatos, uel inique præteritos esse: huius

col

coloris prætextu, quòd defunctus sanæ mentis non fuerit, quum testamentum ordinaret. Id autem dicitur a liberis nõ quasi vero furiosus fuerit defunctus, sed quòd recte quidem fecerit, verum non vt ratio pietatis exigit. Nam *si vere furiosus fuisset, testamẽtum facere non potuisset.* Aut *certe ideo insaniisse existimandus est, quòd naturam sine causa odisset.* Non *autem liberis tantum permissum est, testamentum parentum, vt inofficiosum accusare: sed etiam parentibus, vt liberorũ testamẽta impugnent.* Por*ro soror & frater tum demum testamentũ defuncti subuertunt, quasi scriptis hæredibus a iure prælati, quum hæredes institui turpes personas sustinent, vt aurigæ, mimi, arenarii, & hi, quorum familiaritas ex turpi consuetudine conflata est: sic enim id sacris cõstitutionibus expressum est.* Parentes *igitur ascendentes & liberi descendentes, quum ingrati in defunctum non extiterunt, aduersus quemuis scriptum hæredem, querelã in officiosi testamẽti intentabunt: frater autem & soror solum aduersus turpes personas.* Cognati *vero, qui vltra fratrem & sororem sunt, nullum habent aditum ad querelam inofficiosi, & eam mouentes, succumbent.*

ARGVM.

Querelæ inofficiosi remedium, cum subsidiarium sit, tum demum competit, cum nullum aliud iuris auxilium subest.

§. Tũ autẽ. Porro de inofficioso testamento agunt liberi, tũ naturales, tum etiã adoptiui secundũ ea, quæ constitutione Imperatoris nostri cauentur. Verum tunc demum querelam inofficiosi vtiliter intentant, cũ omni auxilio destituti sunt: nam extremũ subsidium est querela inofficiosi. Qui ergo aliud eius habet, quo ad hæreditatem defuncti totam, vel partẽ eius venire poßit, aditum ad querelam inofficiosi non habet. Et hoc non solum de liberis, qui in rerum natura sunt, sed etiam de posthumis intelligi oportet.

ARGVM.

Querelam quantulacunque hæreditatis portio relicta impedit, sed ad id, quod debito iuris subsidio deeſt ceßãte querela, cui minus relictũ est, agere ꝑmittitur.

§. Sed hæc ita. Sed & hæc omnia ita accipiẽda sunt, si nihil eis penitus a defuncto relictum est: id enim & cõstitutione quadam sanctißimi Imperatoris, ad seruandam congruentem naturæ verecundiam introductum est. Nam olim, nisi tota debita pars relicta fuisset, locus querelæ de inofficiosi fiebat: veluti, si quis quadringẽtos solidos in bonis haberet, necesse erat ei omnino centum relinquere, hoc est, quartam partem hæreditatis, ne de inofficioso agi posset. Hodie vero, & si vnus solidus tantum, vel quantacunque pars hæreditatis, vel res qualiscunque eis fuerit relicta, querela de inofficioso quiescit, constitutione id, quod eis deest vsque

ad quartam partem legitimæ partis, quam ab intestato erant habituri, supplente: etiam si maxime testator propria manu nõ adscripsit velle se, ut quod quartæ deesset, boni viri arbitratu compleretur. Id *enim constitutio ipsa quãmuis non adiectum, tanquam naturæ consentaneum admittit.*

ARGVM.

Tutor pupillari nomine legatum petens, querelæ præiudicium non parat: sicuti nec si pupillari nomine querela egerit, a legati sibi facti petitione excidit.

Si quis patris voluntatem approbauerit, per querelã de inofficioso eam subuertere non potest. Vnde vide quid quæsitum sit: Is, *quem ego in potestate habebam, pupilli cuiusdam tutor erat:* Moriens *ego alium hæredem scripsi & filium meum exhæredaui.* Porro *pupillo, cuius is tutor erat, legatum dedi.* Legatum *filius meus, quod pupillo relictũ erat, exegerat: postea de inofficioso vult agere, quod se nihil ex paterna hæreditate habere dicat: id ne ei licet, an nihil nocuit, quod legato exacto videatur voluntatem defuncti approbasse?* Et *dicimus, nihil eũ pati præiudicii, quoniam pupilli nomine, & ex tutoris officio, legatum exegit.* Nihil *igitur prohibet, quo minus suo nomine de inofficioso posit agere.* Ex *contrario quoque quæritur:* Impuberem *ego filium in potestate habebã: alio quodam hærede instituto, impuberẽ nihil ei relinquens exhæredaui.* Legaui *autẽ* Titio *cuidam solidos centũ, quem ego impuberi te-* §. Si tutor.

stamentarium tutorē dederam, aut Prætor dederat, aut fortasse lege ad tutelam vocabatur. Titius tutor nomine pupilli de inofficioso egit, & victus est: forte enim merito exhæredatus fuit impubes. Postea hic idem Titius legatum sibi relictum a scripto hærede petiit, haud dubium est, quin id nō amittat.

ARGVM.

Quarta hæreditatis portio quouis relicti titulo data querelam excludit, seu vnicus, cui relinquitur, seu plures filii sint · quod tamen iure nouissimo minime receptum est.

Querelam igitur de inofficioso excludit relicta quarta ei, qui ab intestato ad hæreditatē vocatur, siue per legatum relicta sit, siue per fideicommissum, siue per donationē causa mortis. Donatio autem *inter viuos iis non connumeratur, nisi in hoc donatū fuerit, vt in iis casibus, quorū* Imperatoris *nostri sanctissimi constitutio quadā meminit: & aliis quibusdā modis, qui veteribus legibus, & sacris constitutionibus coprehensi sunt. Si quarta igitur filio relinquatur querela inofficiosi quiescit, & siquidem vnus est filius, quartam ei totius hæreditatis relinqui oportet: sin autem duo sunt, aut etiam plures, quarta omnibus relicta p rata, & ex æquo, efficit vt quærela sileat. Verbi gratia.* Duo *sunt, necesse est, vt iis relinquā singulos sescunces. Quòd si tres sint, necesse est, vt singulas vncias iis relinquam.*

De hæredum qualitate & differentia.

TIT. XIX.

ARGVM.

Hæredum differentia triplex, nimirum necessarii, sui ac necessarii, & denique extranei. At necessarius seruus a domino institutus dicitur, quod velit nolit ei hæres sit. Quæ tamen domino mortuo quærit, sibi acquirit, modo hæreditatis occasione non quæsierit

HAERES *nomen generale est, in tres autem species diuiditur. Nam hæredum alii dicũtur* Necessarii, *alii* Sui & Necessarii: *quidem* Extranei. Et *quisnam est* Necessarius? *Seruus, qui hæres institutus est, inde sic vocatus, quia volens nolens omni modo post domini mortem, & liber statim & necessarius fit hæres.* Itaque *qui de facultatibus suis dubitant, & ratione subducta verentur fore, vt nemo propter angustias rei familiaris ipsorum, pro hærede se velit gerere: seruorum aliquem in primo, secundo, aut tertio gradu, aut etiam inferius hæredem instituere solent, veluti,* Stichus *seruus meus hæres esto.* Ecce *in primo gradu.* Aut *in secundo sic:* Primus *hæres esto: & si is hæres nõ erit,* Stichus *seruus meus hæres esto, aut etiam vltra.* Nemine *igitur ad hæreditatem accedere audente, ex necessitate veniet* Stichus, *& hæres fiet.* Ac *nisi creditorum nomina, quæ defunctus contra-*

§. Necessarius.

xit, dissoluta fuerint, aliterve eis eo nomine satisfa ctũ, nulla defuncti memoriæ ignominia inuritur, sed hæreditas distrahitur, non tam illis dicentibus huius defuncti bona distrahi, sed Stichi hæredis. Creditores *igitur in bonorũ possessionem missi, aut distrahũt illa, aut inter se diuidũt.* Habet autẽ *infamiæ huius mercede seruus.* Primo *libertatẽ qua nihil est præstabilius neq; pretiosius .* Deinde *& illud cõmodũ ei præstatur, vt ea quæ post mortẽ patroni, Stichus sibi ex aliis causis acquisierit, hoc est nõ per occasionẽ hæreditatis, ipsi reseruẽtur, neq; ĩ iis ei molesti sint, creditores, quãuis maxime defuncti bona æri alieno nõ sufficiant.* Et *hi quidẽ sunt necessarii.*

A R G V M.

Quem nemo in potestate præcedit, siue filius, siue alius sit, sui ac necessarii hæredis nomen retinet, iureque Prætorio (licet olim non æque obseruatum ciuili Iure fuerit) abstinendi beneficium, si expediat, habet.

§. Sui autẽ. Porro, *qui & sui & necessarii sint, videamus. Sui & necessarii sunt, verbi gratia, filius, filia, nepos, & neptis ex filio, & deinceps liberi omnes, qui in potestate quum is moreretur, fuerunt.* Et *filius quidem & filia ex sese omnino ius suorum hæredum habent: verum vt nepos neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum eãve in potestate aui defuncti tempore mortis fuisse, sed opus est ad hoc vt sui hæredes fiant, patri ipsorum, ex quo nati sunt, in potestate patris sui esse desiisse: per mortem forte aut*

emancipationẽ, vel alios modos, quibus patria potestas soluitur. Tunc enim nepos aut neptis in locum patris sui succedit. Et Sui quidem ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, hoc est, quia viuo etiã-num patre, domini quodãmodo existimantur. Vnde & lex XII. Tab. Primam eorum causam fecit, in intestatorum successionibus. Et Sui quidẽ ob dictas causas vacantur. Necessarii vero ideo dicũtur, quia omnimodo siue velint, siue nolint, tum ex testamento, tum ab intestato, hæredes fiunt. Et iure quidem ciuili nulla est differentia inter Necessarium et Suũ necessarium: sed Prætor respiciens quid natura æquum sit, permittit iis, vt hæreditate paterna, si suspectam illam habẽt, abstineant. Nam inter duos ingenuos longe melius est, defunctum contumelia affici, quàm viuum, quippe qui et iniuriam sentiat. Vbi is ergo abstinuerit, bona defuncti a creditoribus poßidebuntur, idq; non sub filii nomine.

ARGVM.

Extraneus dicitur: qui morientis potestati, quo tempore moritur, non subest: in quo triplicis temporis capacitas, vt hæres sit, desideratur, licet medii temporis inhabilitas non obsit.

Extranei autem sunt omnes (vt rem verbo absoluam) præter hos iam dictos qui iuri defuncti subiecti non sunt. Itaque & liberi nostri emancipati, extranei vocàbuntur. Sed & filius matri extraneus hæres & est, & vocatur. Nam fœmina §. Cateri.

liberos in potestate habere non potest. Quidam testa mẽto condito seruum suũ hæredem instituit. Quum testamẽto facto superuixisset, seruũ vindicta manu misit, & testamẽto non mutato mortuus est: quærimus, hic institutus hæres, necessarius sit, an extraneus? Et *dicimus eum extraneũ esse, quoniã vtrũq; ex defuncti testamento consequutus nõ est, libertatẽ scilicet, & hæreditatem.*

§. In extraneis. In *extraneis hæredibus illud obseruãdum est, vt cũ eis sit testamenti factio, siue ipsi hæredes instituantur, siue ii qui in potestate eorum sunt.* Hanc *autem testamẽti factionem duobus temporibus exigimus: quum testamentum condimus, vt tunc valeat institutio: & quũ morimur, quũ morimur, vt tunc institutio recte facta, vtilem effectũ habeat. Quòd si quis accurate singula inquirat, & tertium inueniemus tempus, quo testamenti factionẽ eum habere oporteat, hoc est, quũ hæreditatẽ adit.* Neq; *vlla est differentia, vtrum pure an sub cõditione hæres sit institutus.* Nã *ipsum ius hæredis, hoc est, an hæres esse possit, eo maxime tẽpore spectatur, quo hæreditatẽ adire debet.* Medio *autẽ tempore, quod est inter factũ testamentũ et testatoris mortem aut cõditionem institutionis existentem, si quis cõditionaliter est hæres institutus: ius hæredis mutatum, nullũ ipsi ad succedẽdum, damnũ affert.* Vnde *futurũ est, vt si cõtingat eum ciuem* Romanũ *esse, quem hæredem institui, et is post factum testamen-*

tum ciuitatem amiserit, & eam recuperauerit ante mortem meam, aut si conditionaliter institutus est, ante euentum conditionis, nihil eum prohibeat hæreditatem acquirere. Sic igitur (vt rei totius effectum in vnum contraham) tria tempora inspicimus, quibus hæredem testamenti factionem habere oportet, testamenti confectionem, mortem testatoris, & tempus aditionis. Et ex iis maxime testamenti confectionem & aditionem.

ARGVM.

Testamenti factionem is habere dicitur, qui in testamento hæres institui, & hæredem instituere potest.

Testamenti autem factionē habere intelligitur, non is tantum, qui testamentū facere potest: sed etiā qui ex alieno testamento capere potest, vel alii acquirere, licet hic testamentum facere non possit. Quapropter & furiosus, & mutus, & pupillus, & infans, & posthumus, & filiusfamilias & alienus seruus, testamenti factionem habere dicuntur. Vt enim maxime testamentum facere non possint, tamen ex alieno testamento, vel sibi vel alii possunt acquirere. Nisi quòd in furioso speciem, seu casum fingere oportet, vt a patre hæres esse institutus intelligatur. Nam ab alio institutus, donec resipiscat, neque sibi, neque alii hæreditatem acquirere potest. §. Testamenti.

ARGVM.

Extraneus voluntarius hæres est, vt cui adire, aut hæreditatem repudiare liberum sit: at semel

aditam, si minor non sit, repudiare nequit. Quid autem acquirendi, adeundi, immiscendi, repudiandi ac abstinendi verba inter se distent, hic perbelle traditur.

§. Extraneus. *Extranei autem hæredes dicuntur et voluntarii, quum liberum iis sit, vt hæredes sint, aut non sint. Alii vero necessarii dicuntur, propterea quòd ex necessitate ad hæreditatem veniant.* Neque *in hoc solum differentia est, verum & in illo, quòd hæreditatem acquirere, in extraneo dicatur* Aditio*: in necessariis,* Immistio. Et *quòd hæreditatem non admittere, in extraneo dicatur* Repudiatio*: in necessario,* Abstentio. *Sed extraneus repudians perinde est, quasi nunquàm ei hæreditas delata fuisset. Suus autem & necessarius quamuis abstineat, tamen quum a morte patris protinus hæres factus sit, nomen hæredis nihilominus retinet.* Nam *id iam sæpe dictum est, nomen hæredis semel alicui partum, difficulter ad alium transferri: nisi quòd* Prætor*(qui & ius abstinendi inuenit) tutum eum præstat, aduersus molestias & negotia creditorum hæreditariorum.* Et *in his quidem differunt, in illo autẽ conueniunt: quòd siue* Necessarius *immiscuerit se, siue* Extraneus *adierit, postea omittendæ hæreditatis facultatẽ non habent, nisi minores sint viginti quinque annis.* Nam *hanc ætatem agentibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis, ita & hic in eo læsis, quòd temere damnosam hæreditatẽ suscepe-*

rint, Prætor ſubuenit data eis in integrũ reſtitution: ad hæreditatẽ omittendam. Quid ergo ſi quis ma vigintiquinq; annis hæreditatem, quam opu-nt.i eſſe putabat adierit: & poſtea ex improuiſo grand: æs alienũ apparuerit, quod lõgo interuallo hæredit t tem excedat? Et exiit conſtitutio Hadriani Cæſaris, quæ huic ſuccurrit, quũ prima facie opulẽta videre tur hæreditas, ſed ex improuiſo poſtea æs alienum emerſiſſet, quod aditæ hæreditatis tempore latebat. Sed Hadrianus quidem ex ſpeciali beneficio, certæ perſonæ hanc veniã dedit D. autem Gordianus poſt ea ad milites ſolum hoc beneficium extendit.

ARGVM.

Qui rerum hæreditariarum inuentarium conficit, hoc beneficium conſequitur, vt citra formidinem hære ditate adita, creditoribus eatenus duntaxat adſtrictus ſit, quatenus hæreditatis facultates ſinunt.

Verum Imperatoris noſtri beneuolentia, commune omnibus Imperio ſuo ſubiectis hoc beneficium præſtitit. Conſtitutionem enim nobiliſſimam æquiſſimamque ſcripſit, vt ante aditionem inuentarium fiat, cum certis quibuſdã obſeruationibus: quas ſi quis ſequutus fuerit, etiam ſi inopem hæreditatem adierit, in tantum duntaxat tenebitur, quantum e rerum hæreditariarum quantitate colligitur. Vt ex hac cauſa in poſterum, ius deliberandi neceſſarium non ſit futurum. Nam ad hoc inuentum eſt ius deliberandi, vt prius cognoſti- §. Sed noſtra.

possset, an admittenda esset hæreditas, et ita quisque adiret: ne scilicet ex improuiso dãnosam aliquis susciperet hæreditatem. Quòd si quis ea contemnens, quæ diuina illa Imperatoris *nostri constitutione cauentur, tempus ad deliberandum petierit, et deinde hæreditatem adierit, non fruetur cõstitutionis illius auxilio, sed omne æs alienum ab eo exigetur.*

ARGVM.

Quod pro hærede se gerit, hoc ipso hæreditatem adit quam ob rem & eidem repudiare licebit, modo hære ditatem delatam sibi, licet mutus sit, intelligat.

§. Itẽ *extraneus.* Extraneus *hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem uocatus, potest pro hærede gerere, idest, vt hæres administrare, agere, seu tractare, aut etiam nuda voluntate hæreditatem suscipere, & ita hæres fieri.* Pro *hærede autem gerere videtur, qui in rebus hæreditariis vt dominus versatur, siue in vendendo, siue in colendis aut locandis prediis, & (vt rem verbo vno absoluam) quodcunque modo voluntatem suam declaret, vel re vel uerbo de adeunda hæreditate duntaxat, si prius nouerit vtrum ex testamento, an ab intestato hæres sit.* Nam *si quis hæres institutus sit, et is tanquam ab intestato vocatus adeat, aut ex contrario, hæres non fiet* Pro *hærede gerere est pro domino gerere.* Veteres *enim nomine hæredis, pro domino vtebantur,* Quemadmodum *autem nuda vo-*

luntate extraneus hæres fit, dicendo hæreditatem se admittere: ita etiam contraria responsionem statim ab hæreditate repellitur, dicendo se non admittere hæreditatem. Is, *qui mutus est aut surdus, sic natus vel postea ex accidenti factus, nihil prohibet, quo minus pro hærede gerere poßit, & hæreditatem sibi acquirere, dummodo id se sciat propter hæreditatem facere.*

De legatis.

TIT. XX.

ARGVM.

Eleganti sane occupatione diluit obiectionem tacitam, quod continenter propositum minime prosequatur. Nihil se tamen facere temerè, argutule ostendit. Quanquam enim ex causa materias diuersas, non omnino pugnantes, promiscue tractare expedit.

Post testamentorũ doctrinã, necesse est dicere de legatis. Sed dixerit hic aliquis, eũ, qui id fecerit, docẽdi seriem cõtinentiãq; institutionis scidisse. Propositũ.n. erat ordine disserere, de acquisitionibus, quæ p vniuersitatẽ fierent: vnde oportebat eũ qui de hæreditate, quæ ex testamento defertur, dixisset, orationẽ suam vertere protinus ad eam, quæ ab intestato defertur: et ita deinde per reliqua ad legatũ venire per quod singulæ res acquiruntur. Sed in prõptu responsio est. Nã quoniã de hæreditatibus: quæ ex testamẽto deferũtur, disseruimus (in testamẽto autem et

legata relinquūtur) nō omnino sine ratione aliqua est, sequenti loco & de legatis dicere.

ARGVM.

Legatum, quod in donatione a defuncto facta ab hærede præstanda consistit, olim quadruplicis generis fuit: hodie autem omnibus natura vna imposita. Petuntur autem quæ legata sunt, aut in rem actione, aut personali, aut hypothecaria.

§. Legatū itaq;. Et ante omnia definiendū est, quid sit legatum Legatū est donatio a defuncto relicta. Sed legati quidē nomen primitiuum est, & velut materia: pro§. Sed olim. cedunt aūt ex eo genera quatuor. Per vindicationē Per damnationem, Per sinendi modū, & Per præceptionem. Sunt autem & certa quædā verba cuique legati generi aßignata, per quæ singula genera significātur. Et vindicationis quidē hæc verba sunt? Do illi solidos centū. Porro vindicatio hæc dominum faciebat legatarium simul atq; hæres adiisset, ita ut aduersus quenuis actione in rē vti posset. Et ideo referri solita est inter illa, per quæ singularum rerum dominia acquirimus, vt supra diximus. Dicta est autē vindicatio ab eo quod est Vindicare, id est, rē per actionem in rem auferre, Damnationis vero illa sunt verba. Damno te hæres illi dare solidos centū. Nascebatur autem hinc legatario aduersus hæredē actio in personam, quæ dicitur ex testamento. Sinendi modo, sic: Damno te hæres, vt illi permittas illam rem accipere. Et hinc itidē actio ex testamen

to competebat. Præceptionis quoque illa verba sunt: Præcipuam ille ex parte hæres rem illam accipito. Itaq; non recte ei qui ex parte hæres non est, per præceptionem relinquimus. Nam qui dicit Præcipito, vel Præcipuam accipito, non dubio declarat se præsupponere partem aliquam hæreditatis: hoc.n. dicit, Ad partem, quã ei reliqui, volo ipsum & illud habere præcipuum. Exigebatur autem quod per præceptionem relictũ erat, iudicio familiæ erciscundæ. Et hæc quidem olim. Nam iuniorum Principũ constitutiones, hanc verborum solennitatem, per quæ singula quæq; genera significabantur sustulerũt. Emissa est aũt et sanctißimi nostri Imperatoris constitutio, quã cum magna lucubratione fecit, studio validiores firmioresq; defunctorũ volũtates reddendi, qua iußit, vt sententiæ, nõ verba morientiũ spectentur, & vna omnium legati generum sit natura: atq; etiã vt quibuscunq; verbis aliquid relictũ sit, liceat legatarii id consequi, siue p actiones personales, siue per actionẽ in rem, aut etiam hypothecariam. Multa autẽ & alia vtilia, eadẽ constitutione docemur: Sed longe perfectius perpẽsum eius robur discent, qui verba eius diligẽter perlegerint. §. Nostra.

ARGVM.

Fideicommißis, & si hodie legata parem naturam habere dicantur, nihil prohibet de his facilioris institutionis causa, seiunctum tractatum facere.

§. Sed no vsque. At neque ad hæc ea constitit constitutio, verum etiam maius quiddam adiecit. Quum enim videret legata in multa versari solennitate, in fideicommissis autem magis testantis voluntatem foueri, et ideo latiorem quoq; ea naturã habere: necessarium existimauit, omnia legata fideicommissis exæquare, sic vt nulla inter ea esset differentia: sed vt quod legatis deesset, id ex natura fideicommissorum repleretur: & si quid amplius esset in legatis, per hoc cresceret & fideicommissorum natura. Verum, ne confuse & permiste de legatis & fideicõmissis in proœmiis iuris differentes, teneriores adhuc adolescentiũ aures per difficiliores his traditiones offendamus in ipsis institutionibus, operæpretiũ esse duximus, prius separatim de legatis, deinde posteà de fideicõmissis tractare: vt natura vtriusq; p se se cognita, subtiliorẽ postea et exactiorẽ, eruditi iã et quodã quasi habitu assumpto, doctrinã sine pturbatione accipiant.

ARGVM.

Legatum rei, quam etiam alienam sciuit testator, consistere potest: quanquam publica quæ sunt, aut in nullius bonis posita, l gati onus non ferant. Scisse autem rem alienam testatorem legatarius, non hæres probat.

§. Nõ solum aũt. Porro non solum testantis aut hæredis res, sed etiam alienæ legari possunt. Non tamen vt domino res suæ auferantur. Nam hæres dominum adire cogitur, & cum eo de re emenda agere. Et si quid

si quidem dominus eã vendere nõ recusat, emptam hæres dabit legatario. Sin vero emere eam de inuito domino non potest, æstimationẽ legatario præstabit. Quod si quis moriens mihi rẽ legauerit, cuius commercium non habeo, id est, ius eam comparandi: nõ solum non debebitur mihi, quod relictum fuerit, sed neque æstimationem eius petere potero. Quid enim, si quis mihi campum Martium legasset (est autem locus publicus non longe a Roma) *vel basilicã, vel templum, vel quæ vsibus publicis destinata sunt, veluti* Theatrum, Arenam, Equitium? *Omnia enim huiuscemodi legata, nullius momenti sunt. Sed illud quod paulo ante dictum est, alienam rem vtiliter legari posse, tunc intelligendum est, quum ego testator alienam rem sciebam esse: si.n. ignorassem, non consisteret legatum. Nam forte si meam non esse sciuissem, interdum non eam legassem: et hoc ita rescripto* Diui Pii *cautum est. Si quis mihi rem alienam legauerit, neque hæres eam redimere, & mihi dare velit: neque æstimationem eius præstare, quod legatum dicat non consistere, quia testator alienam rem esse nesciuerit: ego vero legatarius instem & aduerser, propterea quod validum esse contendem, quia defunctus alienam esse sciuerit: vtri tandem onus probandi incumbit? hæredine, qui ignorasse testatorem dicit, an mihi lægatario, qui sciuisse contendo? Et dicimus, legatario onus probandi incumbe-*

re, hæredem vero probare non cogi. Nã legatarius, quum actor sit, merito probandi onus sustinet.

ARGVM.

Rei legatæ alii obligatæ, si id legans nouit, ad hæredem, non legatariũ pertinet luitio: nisi aliud cõstiterit.

§. Sed & si rem. Titius a Primo mutuatus, fundum ei suũ eius debiti nomine, in pignoris causam dederat. Titius antequam debitum solueret, ad mortem veniens, fundum hunc mihi legauit. Necesse est hæredi, æs hoc alienum, quod Primo debetur, soluere: & mihi fundum a pignore siue hypotheca liberum dare. Sed tamen & hic eadem distinctio adhibetur, quæ in præcedẽte casu, quũ aliena res legata est. Tunc. n. hæres soluto debito cogitur fundum ab hypotheca liberare, quũ defunctus obligatam esse rẽ sciebat. Idq; Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen legatarium voluerit defunctus rem legatam ab obligatione hypothecæ liberare, et hoc specialiter expresserit, hæres eam luere non debet.

ARGVM.

Legatæ rei semel dominium legatarius gratioso ac lucroso adeptus titulo, amplius legatum (sed ne eius quidem æstimationem) petere non potest: oneroso autem, non legatum, sed æstimationem: potest. At ex uno consecutus, alio quoquo non prohibetur petere titulo.

§. Si res aliena. Rem ego tibi alienam legaui, & quum post testamentum supernixissem, tu legatarius eius

rei factus es dominus. Illud profecto extra omnem controuersiam est, te eam rem ab hærede meo petere non posse: nam quomodo, quæ in tuo dominio est? An ergo neq; æxistimationē eius petere poteris? Et ita distinguendum est. Si quidē ex causa emptionis eā comparaueris, æstimationē eius per actionē ex testamento contra hæredem intentatam, consequeris. Sin vero ex donatione, aut ex legato dominus eius factus fueris, ne pretium quidem eius petere poteris. Idq; propter regulam dicentem. Duas lucratiuas causas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si eandem mihi rem Primus & Secundus legauerint, & deinde diem suum obierint: quærimus, an ab vtriusque hæredibus rem legatam petere poßim? Et dicimus, quod si ex vnius ex testō rē ipsam cōsequutus sim: ex alterius testō nihil consequar: neque rem ipsam, nam quō, quum in bonis meis sit: neq; pretiū eius, quoniam rem ipsam ex lucratiua causa consecutus sum. Sin autem ex vno testō pretiū rei acceperim: nihil prohibet, quo minus ex altero rē ipsam petā.

ARGVM.

Rei etiam in rerum natura non existentis, futura tamen legatum subsistit.

§. Ea quoq; res.

Non solum quæ in rerum natura sunt sed etiam quæ non sunt, sed vt sint sperantur: vtiliter legamus. Veliti, fructus, qui ex illo fundo nascentur:

aut quod ex illa ancilla nascetur.

ARGVM.

Res duobus eadem coniunctim, aut disiunctim legata, acceptantibus ex æquo legata intelligitur: altero autem respuente, alteri prorsus cedit.

§. *si ea dẽ res.* *Si duobus quibusdam vnam & eandem rem legauero, siue coniunctim, siue disiunctim, & ambo legatum petant, in duo inter eos scindetur legatum. Sin alter eorum deficiat, aut voluntate sua aut fortuna: voluntate, vt quia repudiauerit legatũ fortuna, vt quia viuo testatore decesserit: aut si quo alio modo capere non posit, vt quia ciuitatem amiserit, tunc totum legatum ad collegatarium pertinet.* Et *coniunctim quidem est, si ita relinquam* Titio & Seio Stichũ *seruum do, lego.* Disiũctim *vero sic:* Titio Stichum *seruum do, lego:* Seio *seruũ* Stichũ *do, lego* Sed & *si adiecerim,* Seio *eundẽ seruum, æque disiunctim legatũ efficitur.* Dixi.*n.*Titio Stichum *seruum lego:* Seio *eundem seruum lego* Sic *igitur coniunctio illa,* Et, *adiecta coniunctim legatum videri facit.* Quod *si adiecta non sit, disiunctim.*

ARGVM.

Legati fundi proprietas, ex causa onerosa, si legatarii facta sit. Vsusfructus autem gratioso titulo ac lucroso ad proprietatis duntaxat æstimationem iudicis officium superest.

§. *Si cui fũ dus.* TITII *fundum moriens mihi legasti.* Te ad*huc viuente fundum ego hunc de* Titio *emi deducto vsufructu: hoc est, nudam proprietatem sine*

vsu accepi, & vsusfructus apud Titium *mãsit,* Pau*co post tempore mortuus est* Titius: *& ita morte ipsius extinctus vsusfructus, quem sibi exceperat, ad proprietatem recurrit.* Mortuo *te, cum hærede tuo ex testamento volo agere.* Iulianus *ait, recte me per actionem in personam, æstimationẽ proprietatis fundi petere.* Nam *in hac petitione vsusfructus locum seruitutis obtinet. Sed officium iudicis est, vt deducto vsufructu, æstimationẽ ab hærede præstari iubeat.* Verbi *gratia:* Fundus *eum vsufructu, centum quinquaginta solidis valet: sine vsufructu, centũ.* Agens *igitur centũ quinquaginta solidos petã: sed hoc officio* Iudicis *cõtinetur, vt solius ꝓprietatis æstimationẽ accipiã, hoc est, solidos centũ.* Id. *n. absurdißimũ est, vt vsusfructus pretium consequar, quũ vsusfructus ex causa lucratiua ad me peruenerit.*

ARGVM.

Rei, quæ legatario propria est: licet testamento facto ipsius esse desierit, legatũ viribus non subsistit. At qui rem suam, alienam creditam legat, non inutiliter agit: Nã veritatẽ opinioni præferri æquioris iuris est.

Quidam meum mihi fundum legauit. Inutile *est legatum.* Quod *enim meum est, amplius meum fieri non potest,* Et *si maxime fundum hunc alienauerim: non debebitur mihi, neq; fundus ipse, neque æstimatio eius.* Titius *serui dominus erat: hunc mihi legauit, quum primi esse putaret: valet legatum.* Nam *veritas opinioni præualet.* Sed *& si*

§. Sed si rẽ.

§. Si quis rẽ suã

meum, qui sum legatarius, seruum esse putauit, valet & ita nihilominus: quoniam vtilem exitum habet legatum. Nam & defunctus dominus est, & ego dominus nō sum: neque impedit quicquam quo minus in me dominium transferri poßit.

ARGVM.

Rem a se legatam qui alienat, legatum non reuocat nisi adimendi mente factum constet.

§. Si rē tuā Rem tuam mihi legasti, & quum superuiueres, alienasti eā. Ait Celsus, si adimendi animo, et quod ab amicitia mea recederes, eam alienaueris, legatum mihi non deberi, Quod si hunc animum in alienando nō habueris, quia forte magna tibi incubuit necessitas ob publica aut priuata debita, & quum parata pecunia egeres, eam vendidisti: legatum ab hærede tuo petere possum. Idque etiam Seuerus & Antoninus rescripserunt. Quidam mihi prædium suum legauit, & quum superuixisset, pignori id dedit: ab iisdem Principibus rescriptum est, non videri eum, qui pignori dedisset, animo legatum adimendi id fecisse. Vnde legatarius hæredem coget exoluto debito prædium a creditore luere, & sibi dare. Quod si quis fundum mihi legauerit, &, quum superuixisset, partem eius alienauerit: pars:, quæ alienata non est, omnino mihi debebitur, pars aūt alienata, tunc demum, quum non animo alienauit, quod ab amicitia mea recederet.

ARGVM.

Liberationis legatum in perpetuum & ad tempus fieri posse, at debitoris legatum creditori de eo, quod debet, factum, vtilitatem nullam afferens inutile est.

Centum mihi solidos debebas. Ego tibi liberatio*nem debiti legaui,:* Valet *legatum.* Et *neque a te hæres m eus, neque ab hærede tuo petere potest, neque ab alio qui hæredis loco est, vt ab eo qui vniuersitatis fideicommissum accepit, aut a bonorum possessore. Sed etiam ex contrario cum hærede meo ex testamẽto poteris agere, vt te accepti latione liberet.* Por*ro non tantum in perpetuum debitori meo id concedere possum, ne ab eo petatur, sed etiam ad tempus, dicendo:* D*ãno te hæres, ne intra decem annos debitum petas a debitore meo. Quid autẽ, si ex cõtrario, debitor moriẽs debitum quod debet creditori suo legauerit, quærimus an valeat?* Et *dicimus, legatum hoc inutile esse, si nihil plus est in legato.* N*ã si is, qui cẽtena debet centena legarit, non valet: igitur vt debitũ petitur, & quum locũ habet lex* Falcidia, *non diminuitur vt cætera legata. Sin autẽ cẽtena quina dena legata sint, valet legatum propter adiectionẽ. Quũ uero sola centena sunt in legato, ideo legatũ nõ valet, quoniã sine lucro est. Quod si tibi in diẽ debebam, vt quia forte stipulatus eras centum solidos tibi dari post annos quindecim, aut debebam tibi sub cõditione: veluti, si nauis ex* A*sia venerit: et debitũ tibi hoc puro legaui: Quæritur an ualeat lega-*

§. Si quis debitori.

tum. Et dicendum est, valere propter repræsentationẽ, id est, quoniam statim iam soluitur. Id.n.lucratur creditor, quod statim accipiat id, quod post decenniũ, aut post euentũ cõditionis erat præstandum. Aut etiã interdum quod nunquam daretur, si forte conditio nõ extitisset. Quid ergo, si in hoc legato, viuo testatore, qui debitor est, aut diẽ venire, aut conditionẽ existere contingat: Et ait Papinianus vtile nihilominus esse legatũ, quia semel constitit ab initio, & lucrum in se habuit. Quod et verum est. Neque.n. obtinuit sententia quorũdã Iurisconsultorũ, qui existimabãt legatũ extingui, quum in eam causam peruenisset, à qua incipere non potuisset. Vt ecce adueniente die, aut existente cõditione debitũ purũ est tẽpore mortis testatoris. At si quis, quod ab initio purũ erat, legauerit, iã dictũ est legatũ nõ valere. Hic autẽ ideo valet, quia ab initio constiterit.

ARGVM.

Dotis legatum vxori factũ, licet dos nulla data sit, si modo certas quãtitas in legato exp̃ssa fuerit, efficax ẽ.

§. Sed si vxori. Dotem ego ab vxore mea accepi, & constante matrimonio moriens, dotem ei legaui. Valet legatum. Id enim lucratur mulier, quod plenior sit de legatis actio, quàm de dote. Nam (vt adhuc discere poterimus) non simul atque solutum est matrimonium, dos etiam redditur. Ad legatum protinus soluitur. Quid ergo, si dotem, quam non acceperim,

vxori legauerim? Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simplicius legauerim, forte quod dixerim. Vxori meæ dotem lego, quã mihi dedit, inutile est legatum. Nihil enim mihi dedit, & incerta est quantitas. Sin vero certæ quantitatis mentionẽ fecerim: ut si dixerim, Centum solidos, quos nomine dotis mihi dedit, ei lego. Aut forte, Illum fundum, quem mihi dedit, lego ei: Vtile est legatum. Aut si dixerim, Quæ in instrumento dotali expressa sunt, ei lego. Nam & sic valet legatum.

ARGVM.

Res legata, si sine hæredis vel ignorantis facto dolo ve præstari nequeat, damnum hoc ad legatarium, non hæredem pertinebit: at si eius facto dolove, teneri hæredem haud dubium est.

Seruum tibi legaui, is sine facto aut dolo hæredis mei mortuus est. Damnum hoc erit legatarii. Sed et si alienus sit seruus, qui legatus est: et is non ex hæredis volũtate manumissus sit a domino, aut mortuus sit, nõ tenetur hæres. Quod si hæredis seruus legatus fuerit, & is eum manumiserit, teneri hæredem Iulianus ait ad æstimationem eius. Nec interesse putamus, sciuerit, an ignorauerit eũ seruũ a se legatũ esse. Idẽ est, et si ipse seruum non manumiserit, sed alii eum donauerit, & is, cui donatus es, eum manumiserit. Nam & hic æstimatio eius petetur ab hærede quamuis ignorauerit eum legatum esse. § . Si res legata.

ARGVM.

Principali subsistente, non possunt non subsistere quæ illi accedunt Et principalibus causis non subsistentibus, minime quæ illis accedunt, viribus consistent.

§. Si quis ancillas.

Ancillam aliquis suã, cum natis suis legauit: viuo testatore mortua est ancilla. In ipsa quidẽ legatũ est extinctum, sed in liberis eius valet: nec cum ipsa liberorum legatum perimitur. Seruus meus dicitur ordinarius seruus autẽ serui mei vocatur vicarius. Quidã igitur quum seruum haberet Stichum nomine, qui vicarios habebat: ordinarium mihi cum vicariis legauit. Contigit, vt ordinarius moreretur. Et hic legatum in ordinario peremptum, in vicariis vtile est. Habeto hæc in modum cuiusdam præuiæ inspectionis Quædam sunt principalia, quædã sunt horum sequelæ siue accessoria, Et quandiu valent principalia, subsistunt & ea quæ accedunt. Illis vero sublatis, & hæc perimuntur. Verbi gratia: Principale est, Seruus: Accessorium, peculium eius quandiu seruus consistit, consistit & peculium. Seruo autem aut mortuo aut manumisso, aut alienato, extinguitur peculium. Nam quomodo peculiũ apud me posset extare, ipso illo quod principale est, nõ extante? Rursus, Principale est fundus. Accessorium, instrumentum ipsius. Est autem instrumentũ fundi, quicquid ad gignendos & colligendos, aut trãsferendos, vel conseruandos fructus pertinet. Ad gi-

gnendos: vt serui agricolæ, boues, aratra, ligones, & cætera id genus. Ad colligendos: vt falces, & quæ iis similia. Ad transferendos: vt plaustra, corbes, & cætera iis affinia. Ad conseruandos: vt dolia, testæ, lenticulæ, et quæcunque talia sunt. His ita præcognitis, vide nunc rem quam tractamus. Seruum tibi meum cum peculio suo legaui. Quum a testamento facto superuixissem, seruum meum manumisi, aut alienaui, aut eum mori contigit. Non in seruo tantum, sed etiam in peculio, periit legatum. Nam quum principales causæ nō subsistunt, neque ea quæ accessorii vicem obtinent, subsistere possunt. Idemque est, si tibi fundum meum instructum, siue cum instrumento suo legauerim, eumq; quum superuixissem alienauerim. Nam & hic, quum instrumentum sequela & accessorium sit fundi, extinguetur legatum & in instrumento.

ARGVM.

Legatum gregis etiam in oue vna subsistit: at si testamento facto superstiteqne testatore adauctus grex fuerit, legato etiam cedent, quæ agnatæ fuerint oues.

Gregem ouium tibi meum legaui. Euenit deinde vt totus grex ad vnam ouem reductus esset. Potest legatarius & ouem, quæ reliqua est, petere. Gregem ego tibi meū, in quo centum erant oues, legaui. Quum a testamento superuixissem, contigit, vt multis agnatis fieret capitum centum quin- § Si grex.

quaginta: & eæ, quæ post testamentum æditæ sunt, in grege numerantur, & omnes legatarius accipiet, vt ait Iulianus. *Grex enim, vnum corpus est, ex diuersis capitibus consistens. Sicut & domus, vnum corpus est, ex cohærentibus lapidibus aut materiis consistens.* Itaque *si domum tibi legauerim, et a testamento facto columnas aut marmora adiecerim, nempe & hæc adiecta accipies.*

ARGVM.

Legato peculio, quicquid testatore superstite accedit deceditve, ad legatarii lucrum aut damnum pertinebit: sed quod post testantis mortem contigit, necdũ tamen hæreditate adita, id legatario, si seruo legatum factum sit, cedet; si extraneo, non æque.

§. *Si peculium.* Peculiũ *ego tibi serui mei legaui, in quo erant decẽ solidi, Siue me viuente quindecim fiant, siue quinque, omne id legatariũ respicit, siue lucrum est, siue damnũ.* Hæc *habeto in modum prauiæ cuiusdã inspectionis.* Ce*ßio est, legatorum quæ nondum percepta sunt, ad hæredes transmißio.* Porro *quod patrifamilias est hæres, id seruo est dominus.* Q*uod.n.ego paterfamilias nondũ perceptũ, ad hæredẽ meũ transmittere possum, hoc.s.& seruus domino acquiret.* Q*uod vero cedere non põt, atq; ad hæredes transmitti, id neq; dominis acquiretur.* C*edunt autem legata, quũ delata nobis fuerint.* D*ifferri vero ẽ, actionem eorum nomine competere.* C*ompetit aũt actio, in puris quidem legatis, a morte testatoris: in con-*

ditionalibus vero, post conditionis euentum. Et *olim quidē legata ab adita hæreditate cedebant.* Sed *quū id sæpe in legatariorum damnum verteretur (hæredes.n. videntes aliquos ex legatariis morbo laborantes, in magno esse vitæ periculo, aditionem differebant: ne legata eis competerent, & ad hæredes ipsorum transmitterentur) ideo placuit legata a morte testatoris cedere, siue deferri, quoniam hoc tempus in hæredū arbitrio non est,* Inuenias *tamen vbi & legata quędā hodie propter diuersas iuris regulas, ab adita demum hæreditate, vt olim solebāt, cedāt.* His *ita pro præuio fundamento quodam inspectis, videto nunc rem, de quā agimus.* Stichi *serui mei peculiū legaui.* Post *mortē meā ante aditionē,* Stichus *prædictus acquisiuit aliquid, vtrius lucro id cedet? apud hæredē manebit, an legatario dabitur?* Et *ait* Iulianus: *si quidē ipsi* Sticho *intestamento manumisso, legatū fuerit peculiū suū: omne quod ante æditam hæreditatē acquisierit, ipsius esse.* Et *quā ob causam, dicemus? quia dies huius legati, ab adita hæreditate cedit.* At *qui, si a morte testatoris legatū cessisset, ad hæredē spectaret.* Huiuscemodi *ergo differentiæ quæ ratio est?* Audisti, *cessionē esse legatorū, quæ nondum percepta sunt, ad hæredes trasmissionē.* Hic *igitur* Stichus, *ad quem transmissurus erat peculiū sibi legatum ante aditam hæreditatem?* Ad *hæredes non poterat: quoniam seruus hæredem habere non*

potest. Domino igitur acquireret. At.n. quis dominus eius ante aditam hæreditatem? merito igitur non cedet legatum. Post aditam vero hæreditatem, quoniam tunc & liber est factus, & hæredem habere potest: non sine ratione est, vt legatum cedat. En tibi igitur casum, in quo & hodie secundum vetera iura ab adita demum hæreditate, legatũ cedit. Non iniuria ergo, quum auctum sit legatum antequam cederet, omnia, quæ postea acquisita sunt, ad Stichum legatarium pertinent. Quod si extraneo cuipiam Stichi serui peculiũ legauerim: quæ post mortem meam ante aditam hæreditatem acquisita fuerint, apud hæredem manebunt. Nam legatũ hoc a morte testatoris cedit. Hæc autem dico, quæ post mortem meã acquisita sunt, legatario non dari, nisi quæ acquisita sunt, ex rebus ipsis primitiuis q̃ sunt ĩ peculio descẽderint: Veluti, Ancilla erat in peculio; & ea peperit. Fũdus, & in eo fructus nati.

ARGVM.

Seruo in testamento, libertate relicta, concessum quoque peculium non intelligetur: at inter viuos libertate indulta, ad peculium petitio supererit. Cui autem legatum peculium est, si quid is domini nomine impenderit, nõ reperit. Cæterum legata libertate hac lege, vt rationes reddantur, & reliquat inferantur: peculium quoque legatum videri.

§ Peculiũ antẽ.

Porro sciendum est, quum seruus in testamento manumittitur, peculium non sequi: quod si inter

viuos eum manumittam, accipere eũ cum libertate peculium, nisi id specialiter adimã. Idq; Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Seruus aũt meus non solũ habet in peculio, ea quæ quauis ex causa acquirit, sed etiã si quid in res aut rationes meas impendat, id peculium auget. Verbi gratia: Mille solidorum aliquis habebat peculiũ, & debebam ei centum solidos, quos in res meas impẽderat, erit peculiũ eius mille & centũ solidorũ. Si hũc igitur seruũ testõ manumittam, & peculium ei suũ legẽ, dubiũ id non est, quin mille illos solidos sit consequuturus. An autem et centũ illos, quos in rem meã impendit? Et iidẽ Principes rescripserunt, petitionẽ eũ eorum non habere. Quæ.n. in promptu sunt, & in parato, legare videor, non etiã quæ in rõnes meas impendit. Si dispensatorẽ rerum mearum testo manumittã sub hac cõditione, si rationes dispensationis suæ reddiderit: legare ei videor peculiũ, ac dicere, vt iisdẽ Principibus visum est, ex peculio, qđ ei legatũ videtur, debere ipsum reliqua ĩferre. Nã vnde, quũ seruus esset, exoluturus erat, ea q̃ deberet, nisi ex peculio: ex quo & reliqua illaturus erat, si dominus: quum adhuc viueret, reliqua petiisset.

§. Tã autẽ corporales.

ARGVM.

Iura ac facta legari posse.

Non solum res corporales, sed etiam incorporales legari possunt. Et ideo siquis centum solidos

mihi debeat, actionem, quam contra eum habeo alteri legare possum. Cogitur autem hæres hanc legatario præstare. Quod si debitum hoc exegerim, quũ a testamento superuixissem, extinguitur legatum. Ecce hic igitur, incorporale est, quod relictum est. Actio enim legata est. Sed & tale legatum valet: Damno te hæres domum illius reficere. Aut, Titium ære alieno liberare.

§. Sed et tale.

ARGVM.

Legato genere, electio ad legatarium pertinebit.

§. Si generaliter

Generaliter aliquis seruum aut rem aliam legauit, dicens: Do, lego huic seruum. Aut, do, lego illi equum. Quæritur, vtri danda sit electio, hæredine, vt quem velit soluat: an legatario, vt quem velit accipiat? Et dicimus electionem esse legatarii, nisi specialiter contrarium dixerit testator.

ARGVM.

Optandi facultas legata, si legatarius viuus non optarit ad hæredem transmittitur. Et pluribus eligere debentibus, ac inter se dissentientibus, res sorte peragitur.

§. Optionis.

Optionis legatũ, id est, vbi testator ex seruis suis, aut ex vestibus, aut ex libris, legatariũ optare aliquid, siue eligere iussit, tacitã habet cõditionẽ. Vnde nisi legatarius viuus optauerit, sed ante opinionem mortuus fuerit, nõ trãsit id legatũ ad hæredẽ ipsius, propter regulã dicẽtẽ, legatũ cõditionale ante euẽtũ cõditionis mortuo legatario, ad hæredẽ eius nõ trãsmitti

mitti. Est autem optio, quum ita dixit testator: Optato Titius de familia mea seruum vnum. Et hæc quidē olim in vsu erant. Constitutio autem sanctissimi nostri Imperatoris & hoc in meliorem statum transtulit: licentiamq; dedit hæredi legatarii, seruum optare, quē legatarius in vita sua nō optauit. Et diligētiore tractatu habito, illud in eadē cōstitutione additum est. Nam quū olim duobus aut pluribus optione relicta, si in optione nō cōsentiebant, sed alius Stichum optabat, alius Pamphilum secundū aliquorū Iurisconsultorum sententiam, in pendenti esset legati petitio, donec consensissent: secundū alios, dissensu eorum extingueretur: cōstituit Imperator, vt siue vnius legatarii plures sint hæredes, qui in optādo nō consentiant: siue plures sint legatarii, qui nō eundem seruū optēt, ne legatum ideo pereat: quāuis compluribus veterum aliud visum sit, contra omnem rationem. Sed totam eiusmodi optionem siue electionē fortunæ voluit committi, & iudicium eius expectari. Sorte enim iacta, eum optionem siue electionē habiturum, cui id sors dederit, & cæteros omnes collegatarios aut cohæredes hūc sequuturos, & eum accepturos, quē is elegerit, cui sors fauerit.

ARGVM:

Qui hæredes institui possunt, ijs legatum relinqui potest. At quæ incertæ sunt personæ, ijs neque legatū, neque fideicommissum (nisi certa demōstratio adiecta

sit) relinqui olim poterat: solutũ tamẽ nõ repetebatur.

§. Legari. Illis autẽ solis legare possumus, quibuscum testamenti factionem habemus. Incertis personis neque

§. Incertis vero. legata, neq; fideicommissa relinqui possunt. Et neq; id in paganis solum obtinet, sed ne militibus quidẽ permissum est, sicut Diuus Hadrianus rescripsit. Incerta enim persona est, quã incerta opinione testator animo sui subiecit, & de qua rogatus nihil certi possit dicere: veluti, si quis ita dixerit; Quicunq; filio meo filiam suam in matrimoniũ collocauerit, fundũ illũ ab hærede meo accipito. Aut, Qui primi a morte mea Consules designabũtur, iis hæres meus decẽ solidos dato. Incerta est & hic persona. Nã & hoc incertũ est, quis filiam suã filio testatoris in vxorem daturus sit, & quis post testamentũ sit designãdus Consul. Nam si quis de eo testatorem interroget, nihil habet certi quod dicat. Et alios autẽ multos huiusmodi, facile est fingere.

§. Libertás Libertas quoq; incertæ personæ relicta, inutilis est. Nominatim enim seruos in testamẽto manumittere placet.

§. Sub certa. Sub certa autem demonstratione, incertæ personæ vtiliter legatur, veluti si dixero; Ex cognatis meis, quos nunc habeo, si quis filiam meam in vxorem duxerit, rem illam ab hærede meo accipito. Hic enim persona quidem incerta est, verum demonstratio, hoc est, vniuersitas, certa. Nam dixi, Ex cognatis quos nunc habeo, qui numerus

certus est. Incertæ personæ legatum dedi. Dubium non est, quin non consistat. Si tamen per errorem hæres meus soluerit, repetere non potest. Ita enim id sacris constitutionibus cautum est. §. Incertis autẽ.

ARGVM.

Posthumo olim alieno inutiliter, ceu incertis personis, legabatur, hodie vero vtrisque vtiliter.

Alienus posthumus similis est incertis personis: & ideo inutiliter ei legatur. Est autem alienus posthumus ille, qui natus suus hæres non fit; ideóq; ex emancipato filio cõceptus, et natus nepos, extraneus est mihi posthumus. Et hæc quidẽ olim ita in vsu erant. Sed est quædam Imperatoris nostri in Codice posita cõstitutio, quæ totã hanc de incertis personis partẽ, mirabiliter emẽdauit, nõ solum in hæreditatibus, sed etiã in legatis, & fideicomissis. Sed ipsa sese constitutio si quis eam legat, clarißime ostendit. §. Posthumo. §. Sed nec huiusmodi.

ARGVM.

Tutoris incerti datio, inutilis est.

Incertus tamen tutor dari, ne ex hac quidẽ cõstitutione poterit, certus enim esse debet, quoniã certo iudicio debet testator filiis suis tutorẽ dare. Inutilis ergo erit illa tutoris datio, si dixerit: Qui primus ad insta mihi faciẽda venerit, is filio meo tutor esto. §. Tutor autem.

ARGVM.

Institui posthumus alienus hæres iure olim Prætorio: & nunc quoque potest.

§. Posthum. *Alienus posthumus, & olim hæres institui poterat, & nūc potest sine impedimēto. Nisi forte in vtero eius fœmina sit, quā iure vxorē habere nō possū.*

A R G V M.

Personarum appellationes multiplices: si quis tamen legando in his erret, non continuò legatum concidet.

§. Si quis ĩ noīe. Porrò, *vt clarius personas, de quibus ageretur veteres explicarent, multas cōmenti sunt appellationes.* Est *enim nomen, vt* Titius. Cognomen, *hoc est, quod nomini subiungitur: et id modo in laudem: modo in vitium sonat,* In *laudem, vt* Pius: *in vitium, vt Superbus.* Est *& prænomen:* Hoc *autem vel à maioribus assumitur, vel à benefactoribus.* A *maioribus, vt si quis* Achillem *vocet* Aeacidē. A *benefactoribus, quemadmodum videmus* Præsides *quosdam* Prouinciarum, *qui propriis appellationibus nomina illorum præponunt, quorū suffragio* Præsides *facti sunt.* Veluti Strategium *aut Constantinum.* Si *quis ergo quum legatū alicui daret, in nomine legatarii errauit, vt si cū* Titium *dicere deberet, dixerit Seium, aut in cognomine, vt si pro* Superbo, Pium *dixerit: aut in appellatiuo, vt si pro* Strategio *dixerit* Primū: *quæritur, an legatum sit inutile.* Et *dicimus, si in confessum veniat, de quo senserit, nihilo minus valere legatū:* Idemq; & *in hæredibus obser*

... Nam si quem hæredem instituens in ali-
quo eorum quæ dicta sunt, errem: institutionem id non vitiat. Et merito. Nam nomina signandorum hominum gratia inuenta sunt. Quòd si alio quouis modo intelligi posšit, qua de persona agatur, nihil interest: atque adeo nullum ex errore circa nomina damnum contingit.

ARGVM.

Falsa demonstratione, vt legatum non perimitur: ita nec ficta quoque causæ adiectione, nisi in cõditionis vim prolata sit, corruet.

Huic rationi proxima est & illa. Iuris regula, qua dicimus, Falsa demonstratione legatum nõ perimi. Sciendũ est enim quòd interdum demonstratio, interdum causa legatis accidit. Est autẽ Demonstratio, rei, quæ legatur, designatio. Veluti si quis seruũ legaret: Stichum seruum meum vernam lego Titio. vtile est legatum, quamuis nõ verna sit Stichus, sed ex emptione eum habeam. Aut etiam ita: Stichum seruum meũ, quem de Seio emi, Titio lego. Quamuis eum de Primo emerim, vtile tamẽ est legatum, propter dictam regulã: Falsa demonstratione legatum non perimi. §. Huic proxima.

Ficta quoq; causa legato iniecta, legatum non vitiat. Est autem Causa significatio rationis, quare res quæque legetur. Veluti si quis ita legauerit, Titio, quia me absente negotia mea curauit §. Longe magis.

Stichum seruum meum, do, lego. Vel ita: Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, seruum meum lego. Quamuis enim maxime, neq; negotia mea vnquam Titius gesserit, neque patrocinio eius capitale discrimen euaserim, valet tamen legatum, idq; propter regulam, qua dicimus: falsa causa legatum non perimi. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa, & ea falsa inueniatur, nihil consequetur legatarius. Verbi gratia, sic dixi: Titio, si negotia mea vnquam curauit, fundum lego. Nam si curauit, habebit legatum, tanquam impleta conditione. Sin autem non curauit, tanquam conditione defectus, nullam habebit actionem pro legato.

ARGVM.

Legatum hæredis seruo pure relictum inutile est, sub conditione vtile: alieni vero serui hæredis instituti domino pure & sub conditione efficaciter relinquitur, hærede tamen seruo domini iussu hæreditatem adeunte expirabit legatum.

§. An seruo. Hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Quum in vnam & eandem personam concurrunt iura actoris & rei, confusio eo modo facta, iudicium tollit, & litem extinguit. Neque .n. fieri potest, vt quisquam aduersus seipsum iudicio consistat. Illud quoque sciendum est, quod paulo iam ante dictum est, legata pura a die mortis testatoris cedere: conditionalia ab euentu conditionis. His ita præinspectis, videto nunc rem, quam tractamus. Qui-

dam moriens hæredem me instituit: deinde & Sticho seruo meo legatum à me reliquit. Quæritur an recte legatum hoc datum sit, quoniam in vnam personam, iura actoris & rei concurrunt. Ego.n.reus sum, vt qui sim hæres: ego rursus actor sum, vt qui sim dominus. Quoniam igitur ius actoris & rei in me concurrit, lis confunditur. Quidā tamen iurisperiti putant inspiciendum esse: quādo deferatur legatum, hoc est, quādo actio pro legato cōpetat, & num eo tempore diuisæ sint à se inuicem personæ hæredis & legatarii. Forte enim quum superuixisset testator, ego seruum meum manumisi vel alienaui. Nam quoniam tunc diuisæ sunt personæ, valet legatum. Sin vero tempore mortis testatoris, ego seruum meum, qui & legatarius est, in potestate mea habere inueniar, extinctum est legatum propter rationem iam dictam. Et id quidem, quum pure datū est legatū. Sin autē cōditionaliter relictum est, tunc nō mortem testatoris, sed euentū conditionis spectamus. Et si quidem existens conditio Stichum inuenerit aut liberum aut alterius seruum, vtile est legatū. Sin aūt hac eueniente, in potestate mea inuentus fuerit, non consistit legatū. Et hæc quidem illi. Cæterum quod obtinuit, id fere tale est. Nam in legatis cōditionalibus verum est, quod iam retulimus spectandum esse euētum conditionis. In puris aūt vna cū scriptura sui legatū inutile est, idq; propter Catonis regulā

qua dicimus: Omnia legata: quæcunque inutilia erant futura, si statim a testamento facto, testator decessisset: ea neq; ideo conualescere, quòd testator post testamentum factum, tam diu superuixerit, vt medio tempore, facultatem habuerit hæres seruum Stichum vel manumittendi vel alienandi. Etenim si testator simulatq; testamentũ fecerat, decessisset: futurum erat haud dubie: vt seruus in potestate hæredis inueniretur. Quid autem e contrario, si quis moriens seruum meũ hæredem instituit, & ab eo mihi legatum dedit? Et dubium non est, quin hic valeat quod relictum est. Nam et si statim testamẽto facto, testator decessisset: nondũ futurũ erat, vt apud hæredem dies legati cederet. Etenim supra quidẽ in proxima specie, vbi hæres dominus erat, & seruus legatarius, legatũ seruo delatũ, statim et domino acquirebatur. In hac aũt specie, dici non potest, legatum domino delatũ, et instituto hæredi seruo acquiri. Nam hæreditas hic à legato separata est, & per hunc Stichum alius hæres effici potest. Etenim si antequã iussu meo hæreditatẽ adeat, eamq; mihi acquirat, in alterius potestatẽ trãslatus sit, nouo domino acquiret hæreditatẽ. Sin aũt manumissus fuerit, adeundo sibi acquirit hæreditatẽ. Et in his casibus vtile erit legatum. Diuisa.n.est persona hæredis, et legatarii. Itaq; vel cum eo si manumissus adiit, vel cum nouo domino, ad legatum age

re possum. Quod si in potestate mea permanserit, iussuq; meo adierit, euanescit legatum. Quoniam ego & legatarius ex scriptura testamenti, & hæres per serui acquisitionem inuenior.

ARGVM.

Testantium voluntates spectari magis, quam scripturæ ordinem: ac proinde ex legati atque institutionis præposteratione dispositionem non infringi.

Ante heredis institutionem inutiliter legamus. §. Ante hæredis.

✱ Et merito, quoniã testamẽta vim suã ex institutione hæredũ accipiunt. Et ob id veluti caput atq; fundamentũ totius testamẽti hæredis institutio

✱Et merito } Quam stulte igit tradunt aliqui in arte quã Notariat[9] vocant: ꝑ ordine seruãdũ esse, vt prius legata dentur. deinde ad extremũ hæres scribatur. Curtius.

esse intelligitur. Sic igitur id quod ante hæredis institutionẽ relictũ fuerit, extra testamẽtũ esse videtur. Hac eadẽ ratione, neq; libertas ante hæredis institutionẽ dari põt. Sed quoniã sanctissimus noster Imperator absurdũ putauit esse, scripturæ quidẽ ordinem seruare (quod tamẽ & ipsi veteres vituperabãt) testatorũ aũt voluntates aspernari cõstitutionem edidit, per quam et hoc vitium emendauit, vt iam liceat & ante hæredis institutionem, et inter medias hæredum institutiones, legatum relinquere, ac

multo magis libertatẽ, vtpote quã leges omnes maximo fauore prosequantur, Et ante hæredis quidem institutionẽ, veluti si ita in initio testamẽti dixero, Illi solidos centũ lego: aut, Ille liber esto, & post deinde subiungam, Ille mihi hæres esto. Inter medias vero hæredũ institutiones, quũ dico: Ille mihi ex semisse hæres esto: illi, & illi centũ solidos lego: aut Stichus seruus meus liber esto: deinde post subiungã, et secundum hæredem ex altero semisse.

ARGVM.

Hoc iure hodie ante & post hæredis legatariique mortem, sed & pridie quoque mortis ipsorum, vtiliter legatur.

§. Post mortẽ Post mortem hæredis, aut post mortem legatarii, inutiliter relinquitur legatũ: veluti si quis dixerit, Post mortem hæredis illi centum solidos lego. Tunc enim quãdiu superest hæres, legatum ab eo non petitur: post mortem vero eius, ab hærede eius nõ petetur. Idq; propter regulam, qua dicimus, Actionem, quæ aduersus nos non cœperit, neque aduersus hæredes nostros transire. Idemque est, & in legatario. Nam si dixerim, Primo quum mortuus fuerit, centum solidos lego, non constat legatum: quoniam neq; ipse petere poterit propter verba testatoris: neq; hæres eius propter regulã, qua dicimus: Actionẽ quæ in nobis nõ cœperit, neq; in hæredes nostros transmitti. Item pridie quàm legatarius aut hæres

morietur, inutile legatum est. Verbi gratia, si dixero: Pridiæ quã futurum est, vt hæres moriatur, aut quã futurum est, vt Titius moriatur, Titio centum solidos lego. Incertus enim dies est qui pridie mortis sit. Nã post mortem, ad præteritum recurrentes dicimus, diem hesternum pridie mortis fuisse: & quoniam id non nisi ex morte cognoscitur, perinde est, quasi post mortem legatum fuisset. Verum & hac Imperator noster sanctißimus simili modo emendari dignatus est, legatus ita relictis firmitatem præbendo ad similitudinem fideicommissorum. Nam ueteres fideicommissa in hunc modum relicta admittebant, & legata calumniabantur. Sic igitur nulla est hac in re inter legata & fideicommissa differentia: valent enim vtraque.

ARGVM.

In pœnam hodie legari, ac legatum transferri, vel adimi posse: nisi, quod legibus vetitum, vel probrosum aut denique impossibile sit, præcipiatur.

Legatũ *quoque quod pœnæ nomine relinquitur, aut adimitur, aut trãsfertur, inutile est. Pœnæ nomine legari uidetur, quod coercẽdi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid aut faciat aut nõ faciat. Nã quoniã multi quædã ab hæredibus suis fieri iubebãt, ac modũ quendã illi pscribebant viuẽdi et hæredes has uolũtates sine piculo ac dãno aliquo conẽnebãt: ideo uidentes homies cõtemni iussa ac pcepta.* §. pœnæ.

sua, deinceps pecuniariam quandam pœnam excogitauerunt, per quã hæres facere quidq; cogeretur vel cõtra animũ suũ. Et dicamus exemplo quid sit *legatũ pœnæ nomine. Veluti, Ille mihi hæres esto, & filiã suam Titio in vxorẽ dato: aut ex contrario, ne dato. Quod si cõtra sententiã meam fecerit, Seio decem solidos dato. Vel etiã ita: Hæres meus, si seruũ meum Stichũ alienauerit, aut ex contrario, si non alienauerit, Titio decẽ solidos dato.* Nõ valet *legatũ propter duas rationes. Prima est, quòd lex improbet legatum, quod in arbitrio hæredis positũ est.* Atqui *hic in ipso est, vt legatũ debeat, aut nõ debeat. Nã si iussa testatoris fecerit, nihil soluit sin aduersatus fuerit, obligatur legatario. Ad hæc, legata amore legatarii, & ex beneuolẽtia dari oportet, nõ odio hæredis.* Porro *adeo regula hæc quæ dicit:* Legata *pœnæ nomine relicta inutilia esse, obtinet: vt multæ extẽt* Principũ *cõstitutiones, quibus ostẽditur, ne* Principẽ *quidẽ agnoscere legatũ quod pœnæ nomine ei relictum sit. Neq; etiã ex militari testamẽto valet legatũ pœnæ nomine relictũ, quãuis aliæ militũ volũtates in testamẽtis ordinãdis, vt* Iurisperiti *dicũt, valde obseruẽtur. Quinetiã nec libertas pœnæ nomine relicta, vtilis est.* Eo *amplius nec hæredẽ pœnæ nomine vtiliter institui scribit* Sabinus. Veluti: *Si quis ita dixerit. Titius mihi hæres esto, si filiã suam Seio in matrimonium collocaturus est. Quòd si Titius fi-*

liam suã Seio in vxorẽ nõ dederit, Seius ei cohæres esto: inutilis est Seii institutio. Quam enim molesta est hæredi legati datio, tã nocebit ei & hæredis adiectio: quoniã dimidia hæreditatis aufertur. Sed tantã hanc scrupulositatem Imperator noster sanctissimus, parũ sibi placentẽ generali cõstitutione sustulit ac iussit, ne ea quæ pœnæ nomine relicta sunt, vel adempta: vel in aliũ translata á cæteris legatis distarent, quæ sine pœna vel dationẽ, vel ademptionẽ, vel translationem habẽt: exceptis videlicet iis, quæ vel impossibilia sunt, vel legibus interdicta, vel alias probrosa. Tales enim testatorũ voluntates obtinere, á rõne religiosorũ sui imperii tẽporũ alienũ esse sanciuit. Et impossibile quidẽ legatũ est, Veluti, si dixero: Titio si in cælũ ascenderit, centũ solidos do, lego: & si nõ ascenderit, eos Primo lego. Nã Titius hic legatũ cõsequetur. Aut si ita dixero: Titio si vxorẽ illius adulterauit, centũ solidos lego: et si nõ adulterauerit, eos Primo lego: Nã et hic Titius legatũ cõsequetur. Aut ita: Titio si matrẽ suã verberauerit, centum solidos lego: & si non verberauerit, eos centum solidos Primo lego. Aut si hunc in modum ademero: Et si in cælum non ascenderit, vel vxorem illius non adulterauerit, vel matrem suam nõ verberauerit, centum illos solidos ei non lego. Quoniã & hic inutilis est ademptio, vt in prioribus casibus translatio. Quòd si neque impossibilia sint

quæ legatario iniuncta sunt, neq; legibus vetita, ne que probrosa, tunc et pœnæ nomine facta datio, vel ademptio, aut translatio valet.

De ademptione legatorum.

TIT. XXI.

ARGVM.

Legatum in testamento factum, eodem testamento aut etiam codicillis adimi, vel in alium quibuslibet verbis transferri posse.

ET in eodem testamento, vtilis est legatorum ademptio, & in codicillis. Neque interest, an contrariis verbis fiat ademptio. Verbi gratia, si dixi: Titio centum solidos do, lego deinde paulo post in eodē testamento vel in codicillis, adieci negationem non, sic dicens: Titio centum solidos, quæ dari ei iusserā, non do, nec lego. Ecce verba hæc contraria dicuntur. Per quæ n. verba dederā, per eadem adimo, adiecta negatione, non. Nam illi, do hoc non do, contrariū est. Sed & si aliis verbis fiat ademptio, valet et ita: vt si dixerim, Titio centū solidos lego. deinde dicā, Titio centum solidos dari nolo. Possumus autē & ab alio in alium transferre. Verbi gratia; Seruum meum Stichum Titio reliqui. Possum ita dicere: Stichum quem Titio legaui, Seio lego. Dicere autem id possum vel in eodem testamēto, vel in codicillis. Porro translatio tacitā in se habet ademptionē. Nā legatum, qđ a Titio ad Seiū trāsfero, tacite Titio adimo.

De lege Falcidia.

TIT. XXII.

ARGVM.

Legandi Facultas lege x i i Tabul libertima licet fuerit, hodie legis Falcidiæ prouisione supra dodrantem legari nemini conceditur.

Hinc necesse est dicere de lege Falcidia, per quã modus nouissime legatis datus est. Nam olim licebat totum patrimoniũ, vel fere totũ, legatis exhaurire, permittẽte id lege duodecim Tabularum, qua sic cautum erat: Vti quisque legasset, suæ rei ita ius esto. Sed postea placuit hanc legandi licentiam coarctare. Id quod & ipsorum testatorũ gratia inuentum est, ob id, quòd plerunque intestati moriebãtur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hæreditates adire. Et lata quidẽ est post hæc lex Furia, qua cauebatur, ne cui vltra mille aureos legare liceret. Quod si quis maiorẽ summam sibi relictam accepisset, quadruplũ eius, quo plus quàm licebat, acceperat, reddebat. Verbi gratia, si mille & ducentos aureos acceperat, quadruplum ducentorum reddebat, hoc est, octingẽtos. Sed parata huic legi fraus erat. Etenim si quis quum quinque millia aureum in bonis haberet, quinque legatariis millenos reliquisset, in legem non incidebat, & rursus tamen eueniebat, vt hæ-

res, qui nihil lucri habebat, hæreditatem repudiaret. Et *ita iterum subuertebantur testamenta.* Tertio *loco lata est lex* Voconia, *qua cautum erat, ne legatarius plus haberet quàm hæres. Sed tamen & hæc ipsa facile conuellebatur.* Nam *si quis, quum centum solidos in bonis haberet, hæredem me instituisset, & nonaginta nouem legatariis singulos solidos reliquisset, neque legem transgrediebatur, & locum tamen faciebat repudiationi. Ob vnum. solidum nemo totius hæreditatis onera subire sustinuisset.* Vltimo *igitur lata est lex* Falcidia, *quæ totũ defuncti patrimonium in duodecim vncias diuisit, & vetuit, ne cui vltra dodrantem, id est, nouem vncias totorum bonorum legare liceret, siue vnus sit hæres institutus, siue plures: sed vt quadrans, id est, quarta pars bonorum apud hæredem hæredesve maneret.*

ARGVM.

Quarta suæ institutionis parte quamlibet excedentia facta sint legata, nemo fraudari debet: ne etiam quidem si in nullo cohæres grauatus fuerit.

§. Cũ quæsi tum. Quidam *igitur quum quadringentos solidos in bonis haberet, duos hæredes ex æquis partibus instituit, Titium & Seium.* Legauit *autem nominatim à* Titio, *dicens:* Damno *te* Titi, *illi & illi dare res quæ valeant solidis ducentis, aut solidis centum octoginta.* A *Seio vero aut nihil specialiter legauit, aut tantula legauit, quæ partem*

eius

eius duntaxat in partem dimidiam minuerent: sic vt ei adhuc integri sint centum solidi. Aderant legatarii, & cum Titio agebant integra petentes legata. At is, cum exolutis legatis, aut nihil esset habiturus reliquum, aut pauca admodum: quartam partem eius partis, ex qua institutus erat, volebat detrahere siue deducere, hoc est, solidos quinquaginta. Ex aduerso dicebant legatarii, satis esse factum à testatore legi Falcidiæ. Tantum enim dodrantem bonorum legatis esse exhaustum. Coorta igitur hac quæstione, placuit suæ quenque partis, ex qua hæres scriptus esset, quartam retinere posse. Neque ideo ergo, quòd Titius integrum semissem aut quadrantem habeat, impedimento id erit Titio, quo minus quartam partem suæ institutionis retineat. Singulos enim hæredes, quartam partem institutionis suæ habere oportet.

ARGVM.

Accessio aut imminutio hæreditati iacenti contingens, legatariis quantum ad legem Falcidiam pertinet, vt non prodest, ita ne obesse quidem potest, sed quòd mortis tempore in mortui patrimonio affuit, aut defuit, id ipsis aut lucro aut damno cedit.

Porro quoniam diximus quartam bonorum defuncti integram debere apud hæredem manere, videndum est vtro tempore quantitas bonorum defuncti quanta sit spectetur. Mortisne tempore, an aditæ hæreditatis? Et magis placuit, tempus mortis te- §Quãtitas autẽ.

statoris spectandum esse. Quapropter vsque ad addi tam hæreditatẽ siue damnum aliquod diminutione in hæreditate accidit, siue quid ei accesit, id legatariis quantũ ad legem Falcidiam pertinet, neque nocet, neque prodest, sed exitus vtriusque rei, hoc est tum decessionis, tũ accessionis hæredem respicit. Veluti in hac specie: Centũ aliquis solidos in bonis habebat: legauit centum solidos. Et in confesso est, hæredem ex lege Falcidia vigintiquinque potuisse retinere, hoc est, quartam. Dilata aditione hæreditatis, contigit, vt per seruos hæreditarios aliquid hæreditati acquireretur: aut parerent ancillæ, aut ederentur fœtus pecudũ. Et tãtũ hæreditati accesit, vt hæres quartã habere posit nec egeat lege Falcidia. Verum quũ placeat mortis tempus spectari, accesio, quæ medio tempore facta est, hæredis lucro cedit. Quoniã nihilominus quartã centum solidorum retinebit, extrinsecus accesiones lucrifaciens. Tractemus idem et ex contrario. Quidã quũ centũ solidos in bonis haberet, legauit solidos septuaginta quinq;: dubiũ non est, quin hæres quũ ex voluntate testatoris quartã haberet, nihil eguerit retentione ex lege Falcidia. Post mortem tamen testatoris ante aditam hæreditatem vel coorto incendio domus hæreditariæ consumptæ sunt, vel facto naufragio merces hæreditariæ perierunt, uel serui hæreditarii mortui sunt, ita vt hæreditas in vigintiquinque solidos decreue-

tit, & ad LXV. solidos, aut eo minus veluti ad septuaginta venerit. Hæres vbi adierit solida legata soluere cogetur. Nã tempore mortis testatoris, ex voluntate eius quartã habebat, nec auxilio legis Falcidiæ egebat. Sic igitur in hoc et simili casu nihil læ eratur, sed est quando & lædatur. Neque vero indignetur: quoniam liberum ei erat damnum hoc non adeundo hæreditatem effugere. Et id in causa fuisset vt legatarii, quum scirent, illo hæreditatem repudiante, se nihil ex legatis consecuturos, cum eo pacíscerentur, vt portione aliqua legatorum sibi relictorum cõtenti, nihil amplius peterent. Et ita quod lex Falcidia non tribuit, id ratio hæc hæredi præstaret; propterea quod minitaretur repudiationem.

ARGVM.

Rationem legis Falcidiæ sic subduci expedit, vt primum æs alienum, mox funeris impensa, ac denique seruorum pretia deducta subtrahantur. Eius autem quod amplius fuerit, apud hæredem pars quarta remanebit, reliquo legatariis cedente. Quod si legata excedant, sic temperandum est, vt hæres quadrantem, dodrantem legatarij reportent.

QVANTITAS autem patrimonii ita spectatur. Nam primo deduci oportet æs alienum, defuncti item funeris impensas, tum pretia manumissorum seruorum. Tũc demum reliquum spectandũ est, quantum sit. Id. n. purum esse & verũ patri- §. Cũ autem ratio.

moniũ putatur, & ex eo quarta pars apud hæredẽ manere debet. Veluti, verbi gratia, in hac specie. De*cessit aliquis* DCCC. *solidos in bonis habens, legauit* CCCC. De*bebat creditoribus* CC *Serui manu missi æstimantur solidis* C L. *In funus eius impensi sunt* L. *vt iam reliqui sint* CCCC. *hoc est, ipsa legata. Vt igitur e* CCCC. *apud hæredem* C. *manere debent, non vero vt ex* DCCCCC. *propter deductiones, quas fieri debere dictum est* Sic *igitur tres partes legatariis dabuntur prorata. Quarta vero (hoc est* C*) apud hæredem manebit. Quum ergo is, qui pure in bonis* CCCC. *solidos habet,* CCCC. *legat, quarta hoc est,* C. *solidi apud hæredem manẽt. Quid si* CCCL. *leget? Octauã retinere oportet. Est autẽ octaua pars* CCCCL. H*abet ergo hæres ex testatoris voluntate* L. *et ex lege, alteros* L. *Quæ vtraque quartæ quantitatẽ efficiunt. Quod si quis* D. *legarit, quũ* CCCC. *in bonis haberet, et quidẽ eos* D. *sic legarit*, Primo C. Secundo C. Tertio, Quarto, Quinto *Cẽtenos: tũc quod superest, deduci debet, hoc est, singulis legatis quinta pars detrahi, vt sic singulis legatariis relinquantur* LXXX. *solidi* Ad *extremũ nomine legis* Falcidiæ, *retinet hæres a singulis legatariis* XX. *solidos.* Et *ita, ipse quidẽ sibi conficiet* C. *solidos. hoc est, quartam bonorum defuncti: legatarii vero qui quinque numero sunt, quibusq; singulis* C. *legati, erant, singuli* LIX. *habebunt.*

De fideicommissariis hereditatibus.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Docendi methodus recta, hoc exigit, vt ab vniuersalibus & communioribus ad singularia & minus cõmunia initium sumatur Et quoniã fideicommissa, quæ aut singularia, aut vniuersalia sunt, nulla olim Iuris necessitate, sed solo hæredis pudore ac fide (vnde nomen contraxerunt) præstarentur, hodie vt præstetur, cui relicta sunt, a iure necessitas imponitur.

Dictum est de legatis, nunc ad fideicõmissa trãseamus. Fideicommissorum quædam sunt singularia, & quædam vniuersalia. Oportet autem prius differere de vniuersalibus, et ita venire ad singularia. Interea videamus nonnihil de antiquitate ipsorum. Et initio infirma erant omnia fideicõmissa: quia nemo inuitus iis præstabat, quibus dare rogatus erat. Porro hinc inuẽta sunt fideicõmissa. Sæpenumero eueniebat, ut ciuis Romanus moreretur, habẽs cognatos peregrinos, quibus neque hæreditas, neq; legata relinqui poterãt, propterea quod diuersæ ciuitatis essent. Vocabant hic ergo ciuẽ aliquem Romanũ, qui hæres ipsi ex testamẽto esse posset, quod eum sibi beneuolum & fidũ futurum speraret: eumq; hæredem scribebat, ac rogabat extra testamentum, vt uel hæreditatem totã, vel partẽ eius, vel certas res

illi peregrino restitueret. Et in scripti hæredis situm erat arbitrio, daret ea, an non daret. Neque.n.vllũ iuris erat vinculum, quo facere id cogeretur, sed tãtum pudore & fide eorum, qui rogabãtur, tota res continebatur. Vnde.&. fideicommissa appellata sunt. Atque hæc antiquißimis temporibus in vsu fuerunt. Postea D. Augustus primus, semel atque iterũ gratia eorum motus, quibus quum peregrini essent, tali a fideicommissa relicta erãt (interdum.n. ei notæ huiusceemodi personæ, aut in magno pretio erant, ob eruditionem forte, aut alias excellentiores naturæ aut fortunæ dotes) vel etiam quia per ipsius salutem sæpe heredes rogati, iusiurandum suum cõtemnebant, vel ob insignem quorundam perfidiã. Interdum.n.diues aliquis rogatus erat pauperibus liberis & adhuc teneris, vel senio confectis parentibus defuncti restituere, & tamen fidem rumpebat. Iusit ergo Consulibus vt authoritatem suam interponerent, & eum qui rogatus esset, cogerent ad restitutionem. Id quum iustum admodum videretur, et gratum esset in vulgus, paulatim in iurisdictionem & necessitatem conuersum est. Ac tantus postmodum fauor est factus fideicommissorum, vt processu tẽporis et proprius Prætor petendis fidei cõmißis crearetur, qui fideicõmissarius appellatur.

ARGVM.

Hæredem in vniuersum institui, vt vniuersale

fideicommissum efficax sit, necesse est, qui non de partem modo, verum de tota hæreditate capaci restituenda grauari potest.

Enarata fideicommissorum antiqua origine, dicamus de iis quæ, per vniuersitatem relinquuntur. §. In primis.

Vt igitur fideicommissum vniuersale valeat, necesse est in primis esse aliquem qui directo hæres in testamento instituatur, & is alteri rogetur hæreditatem restituere. Alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Si quem igitur hæredẽ instituam: dicens. L. Titius hæres mihi esto. possum adiicere & dicere: Rogo te L. Tite, *vt quum primũ poteris hæreditatem meam adire, eã* C. *Seio reddas & restituas. Possum igitur hæredem rogare, & de parte restituenda, non solum de tota hæreditate.* R*elinquitur autẽ et pure, et sub conditione, et ex certa die, veluti,* P*ost biennium, quã mortuus fuero.*

ARGVM.

Hæreditatis restitutione, hæredis nomen, quod inhærere cœpit, restituens non perdit, quanquam ab eo actiue ac passiue in legatarium permeent actiones.

Si quis hæres institutus, & rogatus hæreditatem restituere, eam restituerit: nihilominus hæres permanet: quoniam nomen hæredis iam ei inhæsit. Is vero, qui hæreditatem recepit, primis quidem temporibus emptoris vicem habebat, postea autem interdum hæredis, interdum legatarii. Et dicamus prius de emptore. Quoniam igitur absur- §. Restituta.

dum videbatur hærede onera hæreditatis agnoscere, fideicommissariū verò in lucro versari, ideo plàcuit imaginariam venditionem fieri, & ita hæres vno numo totam addicebat hæreditatē. Ac quędā inter hæredem et legatariū siue fideicommissarium interponebantur stipulationes, quæ vocabantur Empt*æ & vēditæ hæreditatis. Stipulabatur.n. hæres à fideicommissario, hunc in modum: Spondes fideicommissarie, si quid creditor hæreditarius a me exegerit, id mihi reddere, aut defendere me, & me indēnem præstare?* Et *dicebat fideicōmissarius: Spondeo.* Deinde *stipulabatur & fideicommissarius ab hærede, hunc in modū: Spondes hæræs, si quid ab hæreditario debitore exegeris, id mihi præstare: aut etiam actiones mihi cedere, vt eas procuratorio nomine intentare poßim? (Quis aūt sit procurator infra docebimur.)* Et *dicebat hæres: Spondeo. Sed cū hac re ita se habēte, hæres, qui iudicium fugere studebat, in duplices lites incideret: quoniā et cū creditore hæreditario iudiciū excipere cogebatur, et rursum agere cum fideicommissario ex stipulatione, vt reciperet quod soluisset: ideo tēporibus* Neronis, Trebel*lio* Maximo et Anneo Seneca C O S S. *Senatusconsultū factū est, quo cauetur, vt si cui hæreditas per fideicommissum relicta et restituta foret, oēs actiones, quæ* Iure Ciuili *hæredi & in hæredem competerent, hæ ad fideicommissariū, & aduersus fideicom-*

missarium transirent. Et deinde Prætor S. C. hoc subsequens vtiles actiones, id est, obliquas fideicommissario & in fideicommissarium dedit, perinde quasi ipse hæres esset. Vt is, qui cum eo ageret, perinde atque si hæres foret effectus, diceret, Si apparet hũc dare oportere, Ecce hic vicem hæredis obtinet.

ARGVM.

Fideicommissum siue particulare, siue vniuersale restituere rogatus, Pegasiani Senatusconsulti beneficio quadrantem detrahere poterat, apud quẽ (nisi aliter fideicommissario prouisum foret) ne quasi inane illi hæredis nomen inesset, actiones tum actiuæ, tũ passiuæ, vt permanerent, lege cautum fuit.

§. Sed quia hæredes.

Sed quia quum hæc ita se haberent, hæredes scripti totam fere, vt plurimũ, hæreditatem restituere rogati, ob nullum aut minimum lucrum adire recusabant, sed eam repudiabant atque ob id extinguebantur fideicommissa: ideo postea Vespasiani temporibus Pegaso & Pusione COSS. factũ est S.C. Pegasianum: quo cauetur, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem alii restituere, perinde liceret quartã partem retinere, atq; ex lege Falcidia quartã partem ex legatis retinere concessum est. Neque vero tantũ in immensis fideicommissis vniuersalibus, sed etiã in iis per quæ singulæ res relinquuntur, retẽtio hæc permissa est. Quod.n.in immensis legatis est lex Falcidia, id in immẽsis fideicõmissis est S. C. Pegasianum. Post hoc aũt S.C. hæres solus oneribus

hæreditariis subiiciebatur, non autem fideicõmissarius. Sed postea placuit fideicommissarium esse loco legatarii partiarii, id est, eius legatarii, qui partem dimidiam acciperet. Nam erat olim quintum genus legati, & vocabatur Partitio. Relinquebatur autem hunc in modum: Titius mihi hæres esto, & hæreditatem meam cum Seio in dimidia portione diuidito. Ad extremum interponebantur inter eos tales stipulationes. Hæres ita stipulabatur a legatario: Spondes legatarie, si conuentus viginti solidos soluero, eorum mihi dare dimidium? Et dicebat: Spondeo. Et rursum legatarius stipulabatur ab hærede sic: Spondes, si a debitore hæreditario consequutus fueris viginti solidos, eorum mihi dare dimidium, hoc est, decem? Et dicebat: Spondeo. Et vocabatur hæc stipulatio partis & pro parte. Ad similitudinem igitur legatarii partiarii, stipulatio intercedebat inter hæredem & fideicommissariũ. Et hæres ita stipulabatur: Spõdes, fideicõmissarie, si creditor hæreditarius quadraginta à me solidos exegerit, dare mihi triginta: Et fideicõmissarius stipulatur sic: Spondes hæres, si à debitore hæreditario quadraginta solidos consequutus fueris, dare mihi triginta? Et dicebat, Spõdeo. Et hoc modo fideicõmissarius per vniuersitatẽ, vicẽ sustinebat legatarii. Et necesse erat, damnũ et lucrũ hæreditariũ inter hæredẽ & fideicommissariũ cõmune esse pro rata. Voca-

bātur aūt hæ stipulationes, Ex parte & pro parte.

ARGVM.

Qui ex defuncti voluntate apud se quartam, aut ea amplius habet reliquum hæreditatis fideicōmissario restituere ex senatusc. Trebell compellitur: at supra dodrantem restituere iussus quadrantem minime habens, omnes apud se, nisi aliud cum fideicommissario actum sit, actiones retinet. quod tum demū verum est, si sponte adierit hæreditatem: si uero ex Trebelliano coactus, in fideicommissariū commigrāt actiones.

§. Ergo. Ergo, vt rem in pauca conferamus, si quidem dodrantem, id est, nouem vncias, aut minorem summā, hæres rogatus sit fideicommissario restituere, & apud se ex voluntate defuncti quartā aut plus quarta habeat, tunc ex S. C. Trebelliano restituitur hæreditas: & in tres quidem partes fideicommissarius vtili actione vel conuenitur, vel experitur. In quarta vero, hæres directa actione experitur aut conuenitur. At si plus quā dodrantem, siue nouē vncias, veluti decē aut vndecim vncias, uel ēt totam hæreditatem fideicommissario restituere rogatus sit hæres, neq; quartā ex voluntate testatoris habeat, locus est Pegasiano S.C. et hæres sua volūtate (cur aūt dicā Sua volūtate, post discemus) semel addita hæreditate, siue retinuerit quartā, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hæreditaria sustinet. Sed quarta quidē retēta, inter eū et fideicōmissariū stipulationes partis et ꝓ parte interponebātur.

ad similitudinẽ hæredis & partiarii legatarii. Si uero totã hæreditatẽ restituisset, cessabat S.C. Trebellianum, quoniã quartã hæreditatis ex voluntate defuncti apud hæredẽ esse non videbat. Cessabat & Pegasianũ, quoniã hæres quartam retinere nõ voluerat quidem. Atque ideo neque stipulationes partis et pro parte locũ habebant. Tandem igitur omni cessante auxilio, stipulationes emptæ & venditæ hæreditatis interponebantur. Et hæc quidem quũ quis sua sponte hæreditatem adierit. Sed si scriptus hæres hæreditatẽ adire recuset, ob id quod dicat eam sibi suspectã esse quasi damnosam, cauetur S.C. Pegasiano, vt fideicommissarius Prætorẽ adeat, & vt Prætor iubeat hæredẽ adire hæreditatẽ, ac totã fideicõmissario restituere. Et omnes actiones ab hærede in vniuersum ad fideicõmissariũ et cõtra fideicõmissariũ transeunt, perinde atque si ex S.C. Trebelliano restitutio facta fuisset. Atque in hoc casu, concursus fit amborũ S.C. Et Pegasianũ quidẽ, scriptũ hæredẽ adire cogit, Trebellianũ vero transfert actiones. Denique nullis hic stipulationibus opus est, quia simul et ei qui hæreditatem restituit, securitas datur, quũ non conueniatur amplius: & qui hæreditatem recipit, in tuto est, quum omnes ipse actiones habeat.

ARGVM.

Senatusconsulto Pegasiano tandem hodie reiecto, eiusque authoritate Trebelliano attributa, hæredita-

tes per fideicommissum relictæ ex S C Trebel restituuntur, ita vt pro virili actionibus inter hæredem ac fideicommissarium diuisis, quarta apud restituentem permaneat. Quod si hæreditatem hæres suspectam habens adire nolit, ex Trebelliano hodie, olim ex Pegasiano actionibus in fideicommissarium deuolutis, adire cogebatur.

Sed quia stipulationes ex S.C.Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicebant, ac quibusdã casibus excellentissimus Iurisconsultorum Papinianus *eas captiosas vocat: &* Imperatori *nostro sanctissimo studiũ est, simplicia potius, quam difficultatis plena iura facere: ideo omnibus similitudinibus & differentiis vtriusque S.C. ad se relatis constituit, ac placuit exploso S.C. Pegasiano quod postea superuenit, omnẽ authoritatẽ* Trebelliano.S.C. *præstare, vt ex eo fideicõmissariæ hæreditates restituantur, siue ex voluntate testatoris quartã habeat hæres, siue plus, siue minus, siue nihil penitus. Quũ enim scriptus hæres aut totam hæreditatem, aut supra dodrãtem restituere roratus fuerit, liceat ei vel quartam totam vel quod quartæ deest, ex constitutione* Imperatoris *nostri retinere: aut quod soluerit repetere actionibus pro rata inter hæredem & fideicommissarium ex S. C. Trebelliano diuidendis. Sin vero totam hæreditatem sponte restituerit hæres omnes actiones fideicommissario & contra fideicommissarium dabuntur. Sed illud etiam quod* §. Sed quia stipulationes.

præcipue cautum erat S.C. Pegasiano, piißimus noster Imperator constitutione sua ad Trebellianum transposuit. Satis enim ex iis, quæ paulo antè diximus, nosti, hæredem quando hæreditatem vt suspectam adire recusabat, cogi solitum ex Pegasiano S.C. vt adiret, & omnes actiones ad fideicommissarium transiisse. Hoc igitur iam ex solo S.C. Trebelliano fiat, & coactus hæres adeat, & volenti fideicommissario hæreditatem restituat, nullo damno aut commodo apud hæredem remanente.

ARGVM.

Quot in toto, quo ad ipsum totum sancitum est, idem in parte, quo ad partem ipsam censendum esse.

§. Nihil autem. *Quæcunque tibi dicta sunt de hærede, qui ex asse, id est, in solidum institutus est: eadem tibi dicta intellige, etiam quum quis ex parte aliqua, vt puta ex semisse, hæres institutus, aut totam eam partem, aut partẽ partis restituere rogatus est. Nam & hic eadem obseruari Imperator noster sanctißimus iussit, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.*

ARGVM.

Qui hæreditatem, quarta non ex testantis voluntate deducta restituit, pro virili cum fideicommissario eidem onera, & actiones communicantur: quod si ex testantis voluntate præceperit, quantumcunque sit quod preceptum est, actionibus omnino in fideicommissariũ transeũtibus nullis obstringitur oneribus.

Aliquis moriens hæredem mei instituit, deinde ita dixit: Rogo te, *vt accepto, vel præcepto fundo illo, aut alia quauis re (finge autem fundum hunc quartam hæreditatis continere) hæreditatem meam illi restituas.* Et in hac *specie* S. C. Trebelliano *locus est, perinde atque si dixisset:* Rogo *te, vt quarta hæreditatis retenta, reliquum restituas,* Sed in *illo differentia est, quòd quum præcepta aliqua re, quarta apud hæredem manet, in solidum ex* S. C. Trebelliano *actiones ad fideicommissarium & contra fideicommissarium transferuntur: & res, quæ apud hæredem remanet, sine vllo onere remanet, quasi legato relicta. Quum vero non in re aliqua, sed in iure habet hæres quartam: dixit enim forte testator,* Retenta *quarta hæreditatem meam restitue, scinduntur actiones, & pro dodrante, id est, in tres partes, fideicommissarius vtili actione (quam & obliquam vocant aliqui) agit, & cum eo agitur: pro quadrante autem siue in quartam cum hærede directa agitur, & ipse directa agit: etiam si maxime hæres scriptus, qui vna aliqua re præcepta siue deducta, hæreditatem restituere rogatus est, in ea parte, quam deducet, maximam partem hæreditatis habeat.* Veluti, *si forte quum tota hæreditas esse quadringentorum solidorum, hæres iussus est fundum retinere, qui ducentis quinquaginta solidis valeat.* Nam *et ita, in soli-*

§. Si quis vna.

dum actiones fideicommissario & aduersus fideicommissariũ competunt. Et necesse est hic fideicommissario secum deliberare, num expediat sibi fideicommissum suscipere. Eadem dicimus, & si duabus pluribusve rebus, aut certa ali qua quantitate deducta hæres hæreditatem restituere rogatus sit. Nã et hic si quarta aut etiam plus quarta, in certis illis rebus, certave illa quantitate sit, ex Trebelliano S.C. *ad fideicommissarium actiones in solidum transeunt. Quæ de eo dicta sunt, qui ex asse.i. in solidum hæres institutus, & certa re certisve rebus deductis siue præceptis, alteri rogatus est hæreditatem restituere: etiam tunc intelligimus, quum quis ex parte hæres institutus, institutionem suam certa aliqua re vel rebus retentis, rogatus est restituere.* Nam *& in hac specie, in solidum eius partis actiones ad fideicommissarium transibunt.*

ARGVM.

Fideicommissa non ex testamẽto solũ, sed ab intestato quoque: legata uero nõ, nisi ex testmõ relinquũtur.

§. Præterea. Porro autem non *scriptum tantùm hæredem fideicommisso, quod per vniuersitatem relinquitur, onerare possumus, sed etiam eum, qui ab intestato, legitimo iure aut honorario, ad successionem nostram venturus est, forte quòd cognatus fuerit, dicentes:* Rogo te, *qui mihi aut iure legitimo hæres es, aut iure* Prætorio *bonorum possessor, vt*

hære

vt hæreditatem totam, aut partem eius aut etiam fundũ illum, aut seruos, aut tot solidos illi restituas, quum alioqui legata, ex testamẽto solum non etiã ab intestato relinqui poßint. Sic igitur est hæc differentia inter legata & fideicommißa, quòd legata solum ex testamento relinquantur, fideicommißa etiam ab intestato. Poßum autem hærede Primo instituto, ac rogato hæreditatem Secundo restituere, Secundum quoque rogare, vt rursum totam hæreditatem, quam susceperit, vel partem eius Tertio restituat, aut etiam Tertio rem illam præstet.

ARGVM.

Fideicommissum hæredis arbitrio, de ipsius fide cõfisus, si citra iuris obseruationem testator reliquerit, nec hæres testantis expectationi faciat satis, aut fideicommissum non relictum esse iurare, aut omnino soluere compellitur: quem iuris obseruatio neglecta, si ea tandem confessus vti velit, nihil releuat.

Quoniam autem, sicut in initio huius tituli dictum est, incunabula ipsa et proœmia fideicommissorum à fide hæredis pendent, atque ex ea re & nomen & substantiam sumpserunt: ideo D. Augustus ea quæ olim in arbitrio sita erant, ad iustam præstandi necesßitatem deduxit. At Imperator noster, haud ita longo ab hinc tempore, prædictum D. Augustum superare contendens, ex facti contingentia, quod ad sacras ipsius aures Trebonianus Quæstor retulit, constitutionem emisit, per quam dispo- §. Et quia.

suit, vt si quis sine scriptura fideicommissum ab hærede suo reliquerit, aut vniuersale aut speciale, & neque id ex scriptura planum fieri poßit, neque ex quinque testium testimonio, quorum præsentia fideicōmisso costituendo sufficit (nam aliquando minor numerus testiū, aut omnino nullus testis affuit) tunc siue pater est, qui à filio hærede fideicommissum relinquit, siue alius quispiam qualiscunque is sit si hæres animi perfidia, id quod fidei suæ creditū commissumque est, recusat adimplere negando, ac dicendo nullā rem ita esse subsequutam: fideicommissario contra hæc renitente, liceat fideicommissario (quum prius ipse de calumnia iurarit, idest, se non animo calumniandi iusiurandū deferre) cogere hæredem, ut iuret nullā rē relictum esse fideicōmissum. Et si iusiurandum hæres recusauerit, cogatur ad fideicommißi vel vniuersalis vel specialis solutionē: ne vltima testatoris depereat voluntas, qui rem totam fidei hæredis concredidit. Sed & si à legatario fideicōmissariove hunc in modū fideicommissum relictum fuerit, eadem obtinento. Et legatarius negans quicquam relictum esse: nihil relictū esse, iurato: aut recusans, fideicōmissum soluito. Quod si is, qui fideicommisso oneratus est, confiteatur quidem fideicommissum à se relictum esse: sed ad iuris obseruationem confugiat dicendo, quinque testes in relinquendo fideicommisso non interuenisse: frigida

friuolaq; erit causificatio hæc, & ipse dubio procul fideicommissum soluere cogetur.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Res non solum per vniuersitatem in fideicommissum deduci, sed & speciatim, nec ab hærede tantum, verum ab legatario quoque relinqui possunt.

Non solum per vniuersitatem, vt iam dictum est fideicommissa relinqui possunt, sed etiam specialia, & singulæ res veluti fundus, serui vestis, argentum numi. Potest etiam ipse hæres rogari, vt id alicui restituat, aut etiam legatarius, quamuis à legatario legatum relinqui non posit.

ARGVM.

Testatoris, hæredis, legatarij, ac denique fideicommissarij res, per fideicommissum relinqui possunt: nemini tamen oneris plus, quam honoris adijciatur. Quod si res aliena in fideicommissum deducta sit, aut eadem, aut ipsius æstimatio præstabitur.

Relinquimus autem per fideicommissum non solum res nostras, sed etiam hæredis, & legatarii, & fideicommissarii. Porro non solum rogari quis potest, vt eam rem; quæ ipsi relicta est, alteri restituat, sed etiam aliam siue ipsius est, siue aliena. Si §. potest.

enim fundum tibi relinquam, rogare te possum, vt hunc ipsum fundum, aut domum pro fundo alteri restituas: nec interest, tua sit domus illa, an aliena, dũ tamen hoc scilicet: obseruetur, ne quisquam plus alteri præstare rogetur, quã ipse percipit. Quod enim plus in fideicommisso est, inutile est: veluti, Centum solidos tibi reliqui, & fideicommisso centum decem solidorum oneraui te: in eo, quod amplius est, non consistit fideicommissum. Porro quum res aliena per fideicommissum, relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, & hanc restituere, Aut enim redemptã dat fideicommissario, aut si non potest redimere, æstimationem eius præstat.

ARGVM

Libertas per fideicommißum alieno, nedum proprio seruo relinqui potest.

6. Libertas Enimuero nõ pecuniaria tantum fidecõmissa relinquere possumus, sed etiã libertatem per fidecõmissum dare permissum est. Possum. n. hæredem meum rogare, vt seruum illum meum manumittat: aut etiam legatarium vel fideicommissarium. Nec interest, de meo seruo eos rogem, an de seruo hæredis, legatariiue, an cuiuslibet alterius. Dicere. n. possum: Rogo te hæres aut legatarie, vt hominem illum tuũ aut Mæuii seruum manumittas. Cogetur enim hunc redimere, & libertate donare. Quod si dominus eũ nolit vendere (quoniam nec cogitur) ne quis extin-

qui dixerit fideicōmissariam libertatem, sed interim in pendenti est, & differtūr. Et *si quando fieri poterit, dabitur libertas.* Nam *si is, qui rogatus est, quouis modo dominus eiuscemodi serui factus fuerit, manumittere eum cogitur.* Et *hæ quidem tunc procedunt, quum serui dominus, nihil ex testatoris iudicio habet.* Nam *si quid ex defuncti voluntate percepit, omnino seruum vendere cogitur.*

ARGVM.

Libertas, cui per fideicommissum relicta est, is manumissione secuta, manumittentis libertus effici tur: quod si directo relicta sit, testantis fit, Orcinusque dicitur. libertas autem directa ex testamento seruo competere, non hæredis beneficio censetur.

Si seruo meo fideicommissariam libertatem relinquam: manumissus libertus meus non fit, sed eius qui manumiserit, hoc est, eius qui factum manumissionis addiderit. Quòd *si directam libertatem seruo meo reliqui, veluti si dixi:* Stichum *liberum esse iubeo, aut* Stichus *liber esto: libertus meus erit* Stichus. Vocatur *autem is apud* Iurisconsultos Orcinus *libertus* Illi *autem tantum seruo meo directam libertatem relinquere possum, qui vtroque tempore meus fuerit, & quum testamentum facerem, & quum diem obirem.* Tunc *autem directo relinqui videtur libertas, quum neminem alium rogat testator libertatem præstare, sed ipse velut ex testamento suo libertatem ei vult deferri.* §. Qui autē.

ARGVM.

Quibus verbis fideicommissa vsus concipi voluerit.

§. Verba. *Sunt autem & verba quædam in vsum fideicōmissorum inuenta. Ac multa quidem, sed hæc maxime in communi vsu hominum versantur: peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo. Quæ & singula per sese dicta, & omnia simul in vnum congesta, parem vim obtinent.*

De codicillis.

TIT. XXV.

ARGVM.

Codicillorum inuentio ac necessitas.

Dicamus nunc de codicillis. Sunt autē codicilli, eorum, qui in testamento testatoris voluntati desunt, supplementum. Videtur autem non ab re futurum, si de antiquitate & origine codicillorum nonnihil dißeramus. Ante Augusti tempora, codicillorum confectio in vsu non erat. Primus eos L. Lentulus inuenit, & in cōmunem vitā induxit. Hic enim Lentulus Romæ testamento facto, hæredes filiam suam & Augustum Cæsarē, & alios quosdam instituerat; ac scripserat in eo testamento ita: Si quos posthac codicillos fecero, firmi & vtiles sunto: hoc est, futuros codicillos confirmauit. Deinde in Africā profectus, quum dies extremus instaret, codicillos scripsit, in quibus rogabat Augustum, quem sibi ex

parte hæredē scripserat, vt faceret aliquid. Velut, ut alicui domum ædificaret, aut simile quippiam. Reliquit autem & fideicommissa ac legata quibusdā nominatim à filia sua. Lecto post mortē Lentuli testamēto, et allatis codicillis, Augustus Cæsar ex persona sua, ea quæ Lentulo placuerant impleuit, sed et cæteri deinceps, cohæredes, Augustus sequuti fideicommissa præstiterunt. Filia quoq; Lentuli ea, quæ nominatim ab ipsa relicta erant legata, iis, qui capere nō poterant, exoluit. His ita consequntis, fama est D. Augustum conuocasse sapientissimos quosque eius tēporis viros, inter quos & Trebatium, cuius tunc in legali disciplina maxima erat authoritas, ac quæsiisse præsentibus iis, an vsus codicillorum recipi posset, et an à iuris ratione non absonans esset. Hæc quum Augustus quæsiisset, perhibent Trebatium Augusto dixisse, vtilissimum et necessariū esse Romanis codicillorū vsum, propter magnas et longinquas peregrinationes, quæ apud veteres ob exorientia vndique bella frequentes erant. Vt si quis testamentū facere non posset, iis destitutus, quæ ad eam rem requiruntur, codicillos facere posset. Post illa igitur tempora, quum & Labeo Iurisconsultus moriens codicillos fecisset, iam nemini dubium erat quin codicilli iure optimo admitterentur.

ARGVM.

Codicillos ab intestato, nedum in testamento

confici posse, quos tum demum olim vtiles esse constabat, facto, testatore superstite, testamento, si in eo speciatim confirmationem accepissent: hodie vero etiam nulla de eo expressione facta confirmati videntur, nisi testator contra sensisse ostendatur.

§. Nõ tãtũ. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos scribere, sed etiam intestatus quis decedens fideicommissa in codicillis relinquere potest. Quòd si quis quum a codicillis scriptis superuixisset testamentum postea fecerit, codicillos antea scriptos negat Papinianus valere, nisi specialiter in testamẽto eos confirmarit, dicendo: Codicillos ante testamentum meum factos, valere volo. Et hæc quidem Papinianus. Sed D. Seuerus et Antoninus rescripserunt, fideicommissa in codicillis ante testamentum scriptis relicta, nihil obstare quo minus peti possint: quamuis non sequuta confirmatione, nisi ostendatur testator ab iis, quæ in codicillis scripserat, recessisse.

ARGVM.

Codicillis vt non datur, ita nec directo adimitur hæreditas: sed nec pure instituto, conditio adiici, aut substitutio fieri potest, fideicommitti certe potest. Præterea, vt quisque volet, plures aut pauciores codicillos facere potest, quibus testium quinque sat erit fides.

§. Codicillis. Est autem generalis regula quæ dicit: Non possum codicillos faciens dicere, Ille mihi sit hæres: aut scribere, Filius meus exhæres esto. ne qua confusio

inter testamentum & codicillos fiat, & iura eorum discerni nequeant, Hæc enim in testamentis fiunt. Sic igitur, vt dictum est, neq; exhæredare, neq; hæredem instituere in codicillis possumus. Fideicommissariam vero hæreditatem relinquere possumus. Porro in tantum obtinet dicta regula, vt si primum pure hæredem instituero, non possim in codicillis conditionem ei iniicere, & dicere: Hæres mihi esto, si nauis ex Asia venerit. Nam si conditionem recipimus, eueniet, vt conditione non existente, testator videatur, per adiectionem conditionis, Primo hæreditatem adimere. Præterea nec hæredi directo in testamento instituto, substituere in codicillis possumus, & dicere: Si Primus, quem mihi hæredem in testamento institui, hæres mihi non erit, Secundus mihi hæres esto. Et vnos autem & plures licet codicillos facere. Sed & in scribendis codicillis, nullam in scriptura eorum ordinationis solennitatem desideramus, sicut in testamento dicimus, institutionẽ præcedere solere. Ad hæc & illud sciendum est, quinq; tantum testes hic sufficere.

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS A THEOPHILO ANTECESSORE IN GRECAM LINGVAM TRANSLATATVM.

LIB. III.

Iac. CVRTIO *Iurisconsulto Interprete.*

De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur.

TIT. I.

ARGVM

Hæreditates, vt ab intestato deferantur, multa incidere possunt. Porro quis, quotve modis intestatus decedere dicatur, hic plane ostenditur.

XPOSITIS *modis, per quos singulæ res acquiruntur, factoq; deinde initio, vt de iis, quæ per vniuersitatem acquiruntur, dissereremus, ab hæreditate cœpimus: dicentes eam nobis aut ex testamento, aut ab intestato deferri. Quum igitur de ea, quæ ex testamento defertur, quàm fieri potest in*

Isagoge siue Institutiõe accuratissime plenissimeq; dixerimus: dictumq; ẽt sit ob rerũ continentiã consequentiamq; delegatis ac fideicõmissis, dicamus nũc de hæreditatibus quæ ob ĩtestato deferũtur. His aũt tunc locus est, quando quis, sine testamento decessit. Porro vt quis intestatus decedat, aut facto fit, aut iure. Facto quidẽ, quando quis omnino nullũ testamentum fecerit. Iure vero, quando quis testamentum fecerit, quod ius non admittat. Aut.n.non Iure Ciuili factum est, omissis iis, quæ ad solennẽ testamenti ordinationem spectãt aut quũ recte ordinatũ esset, ruptũ est. Nouisti autẽ quibus modis contingat, vt rumpatur, veluti posthumi (id est, filii, qui post testamentũ factũ natus est) præteriti natiuitate, & nouo suo hærede in locum prioris succedẽte, et nouo suo hærede post adscito. Aut irritũ factũ est, quia forte testator capitis diminutionẽ passus fuerit, in qua & mortuus sit. At quũ nihil horũ sequutum esset, hæres institutus hæreditatem non adiit.

ARGVM.

Eorum, qui ab intestato decedunt, ad hæredes suos primum hæreditates deferuntur: in quorum numero esse liberi naturales dicuntur, qui legitimi ex legum præceptis effecti sunt. Nec refert naturalẽsne sint, an adoptiui liberi.

§. Intestatorum.

Quum igitur intestatus aliquis secundum modos iam dictos decessit, hæreditas primum ex lege duodecim Tabul. ad suos hæredes pertinet. Sui

autem hæredes existimentur (vt primo libro dictũ est) qui in potestate morientis fuerint, veluti filius filia, nepos neptisve ex filio iam defuncto, pronepos proneptisve ex nepote (qui ex filio meo natus erat) ante mortẽ meã nati. Neq; *vero inter est vtrũ naturales sint liberi, an adoptiui.* His *autẽ Suis cõnumerari & eos oportet, qui ex legitimis quidẽ matrimonis nati non sunt, sed curiis tamẽ ciuitatũ secundũ ea quæ* Principũ *costitutionibus cauẽtur, dati sunt. Curiales .n. siue* Decuriones *facti suorũ hæredũ iura habebunt.* His *adde et eos, quos sanctißimi nostri Imperatoris amplexa est constitutio, per quã iußit, vt si quis mulierem in contubernio suo habuerit nõ ab initio aĩo maritali, eam tamen quã iure habere vxorẽ nõ prohibebatur, et ex ea liberi nati sint, atq; hinc affectione crescẽte, dotalia cũ ea instrumenta fecerit: filii filiæve nõ tantũ qui post dotalis instrumenti conscriptionẽ nati natæve fuerint, iusti liberi fiet, & in potestate patris sint: sed etiam qui ante, quum hi et iis qui postea nati natæq; sunt occasionẽ pretiosissimum liberorum nomen acquirendi præstiterint. Quod tamen etiam obtinere voluit sanctiß. Princeps, in iis qui ante dotalia instrumenta nati sunt, quamuis nulli post dotalia instrumenta nati fuerint, vel etiam ob hac luce fuerint subtracti.*

§ Quibus.

ARGVM:

Nepotes, & qui his vlteriores, tum demum

suorum numero habendi sunt, cum eos, quo ad parentis potestatem, nemo in gradu, præcedit. Quod quibus modis contingat, hic clare docetur.

Nepos autem neptisque, item pronepos & pronepis, tunc demum suorum hæredum numero habentur, quum præcedens persona in potestate parentis sui esse desiit: morte fortaßis, aut alio modo, veluti emancipatione. Nam si per id tempus quo quis moritur, filium in potestate habeat, non est permissum vt nepos ex eo, suus ei hæres sit. Idemque est, & in cæteris liberis. Nam si filium in potestate habeam, aut hoc mortuo nepotem ex eo natum; pronepos suus mihi esse hæres non potest. In posthumis quoque ius suorum hæredum est, sed in iis demũ qui si viuo parente nati fuissent, in potestate eius erant futuri. §. Ita demũ.

A R G V M.

Sui hæredis existentia scientiã non requirit, cũ vel ignorãtes, et qui his similes sunt, sui efficiãtur quibus pupillis aut furiosis existentibus, citra tutoris authoritatem, aut curatoris assensum hæreditas quæritur.

Porro sui hæredes, & ignorantes fiunt siue existunt hæredes. Itaque & furiosi nihilominus hæredes fiunt; Id enim sciendum est pro vniuersali regula: Ex quibus causis ignorantibus nobis aliquid acquiritur, ex iis causis et furiosos acquirere, quoniam hi ignorantibus similes sunt. Et statim à morte parentis quasi continuatur dominium, hoc est, non dicimus, quod patre mortuo, patrimo- §. Sui autẽ.

niũ eius in dominio defuncti esse desiit, & nunc interiecto tempore, in bonis liberorum esse incipit: sed sine intermissione, nullaq; re in medio sequuta, dominia rerum coniunctim sine temporis interuallo in bonis liberorum esse comprehenduntur. Vnde neque patre defuncto, si quis liberorum impubes est, authoritate tutoris opus est ad acquisitionem paternæ hæreditatis: propterea quod iis ignorantibus, vt suis hæredibus hæreditas acquiratur. Sed neq; pubes, qui aut minor annis est, aut furiosus, hac in re curatoris authoritate indiget. Quamuis in extranea adeunda hæreditate, neq; ille sine tutoris authoritate neque hi sine curatoris consensu quicquã facere possint.

ARGVM.

Non qui semel hæredis sui nomen obtinuit, perpetuo retinet: nec qui in potestate intermorientis, est continuo suus hæres efficitur: veluti quoque contra contingit, vt qui in parentis potestate non sit, suus ipsi tamen hæres fiat.

§. Interdũ autẽ. *Casus interdum inuenias, vbi quis mortis tẽpore in potestate parentis non sit, suus ei tamẽ hæres fiat, veluti: Filius meus ab hostibus captus est, post mortis meæ tempus redit. Ius postliminii suum eum hæredem efficit, quamuis quum morerer ego, in potestate eum non habuerim. Et iterum per contrarium: Contingit, vt aliquis mortis meæ tempore in familia mea sit, & tamen suus hæres non*

fiat: veluti, Mortuus est Primus in potestate habens filium: post mortẽ vero mota est aduersus defunctũ accusatio perduellionis: (nam quamuis cætera crimina morte reorum extinguantur, hoc tamen etiã aduersus mortuos exercetur) Condemnatus est Primus perduellionis, & sententia de ea re lata est: Fiscus bona huius occupat: et cõtingit vt qui in potestate eius fuit, hæres non fiat. Veruntamẽ si quis rẽ exacte perpendat, posset dicere: ipso quidẽ iure hæredem eum fieri, sed condemnata patris memoria hæredem eũ esse desinere. En tibi igitur casum, vbi hæredis nomen semel alicui partum, ab eo recedat.

ARGVM.

Nepotes ex filio demortuo patris locum subeuntes, vna cum patruo aut amita, ad aui successionem in stirpes, non capita, vocantur: si vero ex fratribus præmortuis nepotes tantum supersint: in eam solum partem quæque proles admittitur, ad quam pater ipse, si superstes foret.

Titius habens filium in potestate aut filiam, & ex filio ante defuncto nepotem aut neptem, intestato mortuus est: ad hæreditatem eius venient simul, & filius filiave, & ex filio iam ante mortuo nepos neptisve. Neque is, qui gradu proximior est (filius scilicet) vlteriorem (id est, nepotem) excludit. Iustum enim esse visum est, vt nepotes & neptes in locum patris sui succedant. Eadem ratione, & si quis moriens ex Primo filio §. Cũ filius.

iam ante mortuo nepotē aut neptem relinquat, & pronepotem vel proneptem ex nepote iam quoq; ante mortuo: nepos, qui ex Primo natus est, & pronepos, qui ex nepote, pariter hæredes fiunt. Quemadmodum.n.nepotes in locum filiorum, sic & pronepotes in locum maiorum suorum succedunt. Quibus rebus consequens est dicere, non in capita, sed in stirpes hæreditatem diuidi. Sic igitur filius dimidiā hæreditatis habebit, et nepotes, qui ex filio ante mortuo nati sunt, siue duo sint, siue plures, alteram dimidiā accipient. Quando.n.pater horum, si viueret, dimidiam tantū haberet, atque hi locum eius succedunt, non immerito vt semis dandus fuisset patri viuēti, ita & ipsis dabitur. Sed et si quis defunctus fuerit, nullo quidem filio relicto, sed qui ex duobus filiis iam antea extinctis nepotes habeat: ex vno, vnum aut duos: ex altero, tres aut quatuor: vnus ille aut duo illi, dimidiam partem: tres vero hi siue quatuor, alteram dimidiam accipiunt.

ARGVM.

Suus vt quis dici possit, destituti quoque testamenti tempus spectandum esse. ac proinde, qui nepos mortis aui tempore suus minime erat, si certe destituto testamento locum teneat priorem, sui hæredis iura nanciscetur, dummodo auo conceptus fuerit viuo: alioqui nequaquam admittetur.

§. Cū autem quæritur.

Quum autem quærimus, an quis suus hæres possit existere defuncto. tunc exigimus Ius sui hæ-

redis

redis apud eum esse, quum apparet defunctum esse intestatum. Id vero non solum contingit, quũ nullũ omnino factum est testamentum: sed etiam quum factũ quidem est, sed nemo ex eo hæres extitit. Quapropter, si quis quũ filium in potestate haberet, & ex eo nepotem: exhæredato filio, hæredem extraneũ instituit post mortem deinde testatoris intra deliberationem extranei, filius mortuus est: ac postea extraneus vel hæreditatem repudiauit, vel hæres esse non potuit, fortaßis enim sub conditione hære institutus est, et conditio institutionis defecit nepos hic suus sit hæres auo. Nam quo tempore apertum certumq́; factum est, testatorẽ intestato decesisse, solus nepos in familia eius ĩuenitur, propterea quod medio tẽpore filius mortuus sit. Eadem locum habent, si viuo auo cõceptus nepos, & post mortem eius natus solus in familia defuncti inuẽtus fuerit, quũ nemo eũ eo tẽpore præcederet, quo extraneus aut sponte aut fortuito, hæres factus nõ est. Quod si post aui mortẽ nepos ex filio conceptus & natus est, & deinde eo, qui in medio erat, mortuo, extraneus, hæres non est factus, suus hæres auo nepos non existet quoniã nullã speciẽ cognationis hic erga testatorẽ habebit. Quẽadmodum nec ille inter liberos numerabitur, quem filius meus, quum emancipatus esset, in adoptionẽ accepit. Nã si contingat, vt ego filio meo iam ante mortuo intestatus decedã: is, quẽ filius meus quum

vineret, et emãcipatus esset, adoptauit, in iura mea non succedit: quippe qui nullo cognationis genere tangere me poßit. Porro autem non solum hi iam dicti iure ciuili hæredes esse non possunt, sed neque bonorum possessionem petere possunt quasi cognati. Et hæc quidem de suis hæredibus.

ARGVM.

Emancipatis Ciuili Iure parentum successio non defertur: Prætoris autem beneficio per bonorum possessionem, vnde liberi, perinde ad eam, ac si in parentum potestate perstitissent, conuocantur.

§. Emãcipati. Emancipati vero liberi, sicut & secundo libro diximus, quantum ad ius Ciuile pertinet, in hæreditate parentũ suorũ nihil iuris habebunt. Nã neq; sui hæredes fieri possunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neq; vt cognati a lege XII. Tabul. vocabuntur, propter capitis diminutionẽ, quã subierunt. Sed Prætor naturalem æquitatem ante oculos habens, bonorum possessionem Vnde liberi dat illis: perinde eos ad successionem defuncti vocans, quasi quis eos eo tempore, quo moriebatur, in potestate habuisset: siue soli sint, siue quos alios in potestate filios habuerit defunctus. Vni enim cũ eis hæredes erunt. Itaque si quis intestatus decedat, duobus relictis filiis, emancipato vno, et eo, qui in potestate fuerit: is quidem qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres erit, quum apud se ius sui hæredis habeat. Sed quum beneficio Prætoris adiuuetur emancipatus & in di

midiam partem vocetur, eueniet hoc modo vt suus hæres in effectu non in solidũ, sed ex parte hæres sit.

ARGVM.

Emancipati filii se extraneis in arrogationem dantes, tum demum ad naturalis patris successionem olim vocabantur, si viuo eo arrogatio dissoluta foret, quòd si mortuo eo soluta fuerit, nec ad ipsius, nec ad optiui patris successionẽ vllo iure admitti poterant.

Duos habebam filios in potestate. Primum & Secundum. Emancipaui Primum retento in potestate Secundo. Primus quum emancipatus esset Titio se in adoptionem dedit. Si contingat me intestatum decedere, solus mihi Secundus succedet, non etiam Primus, quum in adoptiua adhuc sit familia. Filius enim hic ad bona mea non admittitur. Hæc autem dico, si modo quum morere, in adoptiua adhuc fuerit familia. Nam si me viuo Titius eum emancipauerit: non dissimiliter ad bona mea, qui natura sum pater eius, veniet atque si egomet ipse eum emancipassem, nec vnquam in adoptiua familia fuisset. Consequens est igitur dicere: quantum ad adoptiuum patrem pertinet, extraneum eũ esse. Quòd si post mortem meam Titius eum emancipauerit, etiã quantũ ad eum pertinet, extranei loco existet. Hoc aũt ideo sic placuit, quia iniquũ esse visũ est, in patris adoptiui ptãte esse, ad quos bona patris naturalis ptinerent, ad filiósne an ad agna- §. At ii qui emãcipati.

tos. Si enim quum filium haberem, eum emancipauero; & is sese Titio dederit in arrogationem, dein de moriar agnatos habens, licet, Titio vt filio meo in adoptione retento, aditum præstet agnatis ad hæreditatem meam: aut si velit eum post mortẽ meam emancipare, vt & agnati repellantur, & ipse ad successionem vocetur, nihil obstabit quo minus id faciat. Sed iam diximus absurdissimum esse, vt id in arbitrio adoptiui patris situm sit, quos hæredes habeam, filium meum, an agnatos.

ARGVM.

Adoptiui quam naturales filij Iuris minus habent. Et quod ius ciuile induxit, non quod naturale, tollere Ius ipsum ciuile potest: vnde fit, vt legitimus & naturalis filius emancipatus ad patris naturalis bona, Prætoris beneficio vocetur sed adoptiuus emancipatus ad adoptantis bona nequaquam.

§. Minus ergo. *Sic ergo (nam ad illud recurrendum est, quod paulo ante diximus, vbi dictum est eum qui adoptiuo patre emancipatus est, extraneum ei existimari) minus iuris adoptiui filii habent, quam naturales. Nam filius meus naturalis emancipatus à patre adoptiuo, quantum ad ipsum, extranei loco est: quantum vero ad me, etiam si ius successionis de iure ciuili amiserit, attamen per Prætorem in numero liberorum habetur. Filii vero adoptiui si emancipati fuerint et Iure Ciuili à gradu liberorum excidunt, & à Prætore non adiuuãtur. Ac me-*

rito quidem. Quoniam naturalia Iura, lex Ciuilis perimere non potest: nec quia desinunt sui hæredes esse, desinunt & natura esse filii filiæve, aut nepotes neptesve. Adoptiui vero liberi, vbi emancipati fuerint, extraneorum loco incipiunt esse: nomē enim filii filiæve quod per adoptionem habebant, alia ciuili ratione, id est, emancipatione amittunt.

ARGVM.

Ad intestati successionem qui aspirare nequit, eidem bonorum possessio minime concedetur.

Atque hæc non solum in hæreditate ab intestato deferenda dicere possumus. sed etiam in bonorum possessione Cōtra tabulas patenda: quam Prætor aduersus paternum testamentū liberis neque hæredibus institutis, neque vt oportet (id est, nominatim) exhæredatis pollicetur. Quos.n. in potestate defuncti inuenerit, & qui emancipati fuerint naturales, eos ipse si præteriti sint, bonorū possessione: Contra tabulas armat atque instruit. Eis vero, qui quum pater ipsorū naturalis moreretur, in adoptiua fuerint familia, bonorū possessionē, Contra tabulas non largitur. Si filium meū adoptiuum emancipauerim: non modo mihi intestato non succedit, sed neque in testamento meo præteritus ad bona mea per bonorū possessionem contra tabulas admttitur: quoniam in numero liberorum meorum esse desit. §. Eadē hæc

ARGVM.

Emancipatus filius ab extraneo adoptatus, licet ad

patris naturalis bona peruenire per vnde liberi, vel vnde agnati haud queat: per vnde cognati tamen venire nil impedit.

§. Ad mouendi. *Illius tamẽ meminisse nos oportet, quòd naturalis meus filius, qui se in adoptionem dedit, & in adoptiua familia mãsit, vel ab adoptiuo patre post mortem meam emancipatus est, etiam si maxime ad successionem meam, qui pater eius naturalis sum, non poßit admitti ex ea parte edicti, vnde liberi ad bonorum posseßionem vocantur: ex alia tamen parte vocabitur, ex ea videlicet, vnde cognati defuncti vocantur.* Et *tunc quidem ita hæc res se habebat, quum neque suos hæredes liberos, neque emancipatos reliqueram: ac ne vllus quidem interueniebat agnatus.* Horum *enim causa potior: quoniam ante* Prætor *liberos vocat, tum suos, tum emancipatos, ac iis non extantibus agnatos: qui si nulli sint, cognati vocantur, inter quos primas obtinent filii mei, qui in adoptiua familia sunt.*

ARGVM.

Adoptatus ab extraneo in ipsius ptãtẽ adoptantis non transit: quo fit, vt nec querelã, nec cõtra tabulas hodie habeat, etsi ab intestato succedat: quo ad vero naturalẽ patrẽ, veteris Iuris sancita plene custodiuntur: modo ab ascendente naturali adoptatus non fuerit.

§. Sed ea omnia. H*æc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis: si quum tres filios mares haberem, vnum ex iis in adoptionem dederim: vocatur hæc ado-*

ptio ex tribus maribus. Et extat S.C. Salinianum, quo dicitur, necesse tibi esse, filio huic ex tribus maribus adoptato quartam bonorū tuorū relinquere. Et si nō relinquas, ipsum S.C. ei dat actionē aduersus hæredes tuos ad petendā quartam. His præcogni*tis, videto nunc deinceps cætera. Quæcunq; iam supradicta sunt, olim obtinebant.* At Imperator noster *aliquam iis emendationē attulit per constitutionem suam, in qua de filiis qui à patre naturali in adoptionem dantur, disseruit. Quum enim casus nōnullos inueniret, (qui & a nobis supra relati sunt) in quibus filii & naturalis patris hæreditatē amitterēt, ꝓpterea quòd in adoptiua familia essent, & adoptione facile per emācipationē soluta, ad neutrius patris successionem vocarentur: hoc ipse solito more in melius cōuertens, cōstitutionē, vt dictū est, fecit: per quā statuit, vt si pater naturalis filiū suū alteri in adoptionē dederit, omnia perinde iura ei erga patrē naturalem seruentur, nec aliter ex familia eius exeat, atq; si nunquā omnino adoptatus a quoquā fuisset.* Neq; *igitur adoptio quicquā habebit, nisi in eo tantū casu, vt filius adoptiuus ad patris adoptiui successionem ab intestato venire posit. Quoniam testamēto ab eo facto, neq;* Iure Ciuili *neq;* Prætorio *ex hæreditate eius aliquid ꝓsequi potest, neq; Cōtra tabulas bonorū possessio petita, neq; querela inofficiosi instituta: quū nec necessitas patri adoptiuo im*

ponatur, vel hæredem eum instituere, vel exhæredatum facere: vtpote nullo vinculo naturæ sibi coniunctum. Plus dico, ne sis ex S.C. quidem Sabiniano ex tribus maribus in adoptionem datus fuerit: quoniam & in huiuscemodi adoptione, neque quartam ex S.C. seruabitur: neq; actio aliqua ad quartæ persecutionem ei cõpetet. Exceptus est aũt à dicta Imperatoris nostri sanctissimi cõstitutione is, quem pater naturalis, aut filii in adoptionẽ dederit. Quũ enim hic vtrunque Ius concurrat, hinc naturale propter cognationem, inde ciuile propter adoptionem, vetera Iura huic adoptioni seruamus, perinde atque si paterfamilias aliquis in arrogationem sese dedisset. Et hæc specialiter & singulatim ex prædictæ constitutionis tenore colligi possunt.

ARGVM.

Nepos ex filia, aut ex nepote pronepos, veteris Iuris iniquitate reiecta, cum reliquis filiis et ex eis descendentibus ad aui materni successionem summa Iuris æquitate vocantur, cum tertiæ tamen partis diminutione, quæ vel locum quoque obtinent cum nepotes simul cum filiis, aut superstitibus filiabus, ad auiæ successionem admittuntur.

§. Itẽ vetustas. *Similiter & illud debita cura correctum est. Quum enim vetustas ex maribus nato plus diligens, solis nepotibus neptibusque, qui per virilem sexum descendunt, iura suorum hæredum daret, & agnatorum quoque iura eos anteponeret: ne-*

potes autem ex filia, aut pronepotes ex nepte natos, in cognatorum numero haberet, & secundos ab agnatis poneret: quoniã tunc demum ad successionem tam aui materni, quã auiæ vel proauiæ siue paternæ siue maternæ vocabãtur, quum nulli extarent agnati: Diui *principes, qui ante annos aliquot regnarunt, tantã absurditatem sine correctione nõ reliquerunt. Quum. n. nepotis & pronepotis nomen cõmune esset, tum iis qui per virilem sexum, tũ iis, qui ex fœminis descendunt: ideo communẽ eis ordinẽ & eundem successionis gradum donarunt.* Sic *tamen vt nonnihil plus haberent, qui per virilẽ sexũ descendunt, vt pote quos & natura agnoscat, et vetera iura tantũ honorarint: ita vt iam tertia parte plus habeant.* Nã *si quis decedat relicto filio, & ex filia nepote neptève, vel ꝓnepote pronepteve, filius quidẽ octo vncias habebit, nepos vero neptisve, aut pronepos proneptisve ex filia iam ante mortua, quatuor, hoc est, tertia parte minus quã mater eorũ vel auia, si superesset, haberet.* Erat. *n. mater eorum siue auia sex vncias habitura, si vixisset: nunc vero illa defuncta, nepos aut pronepos ex ea descendẽs, minus tertia parte, hoc est, sextãte siue duabus vnciis (nã sex vnciarũ sextãs tertia pars est) accepturus est ex aui vel proaui hæreditate. Quòd si mortua sit fœmina relicto filio filiave, relicto itẽ nepote aut ꝓnepote ex filio filiave, iã ante defunctis filius ille*

aut filia octo vncias habebit, nepos vero aut pronepos siue ex filio sint, siue ex filia iã ante defunctis, quatuor: hoc est, et ipsi tertia parte minus, quàm pater eorũ aut mater, vel auus auiáve siue paterni, siue materni haberent. Quoniam quũ persona quæ defuncta est, sit fœmina, de cuius hæreditate quæstio est, nulla est differentia, vtrum quis per virilem sexum, an ex fœminis descẽdat. Sin autẽ masculus decesserit, relictis ex filia iam ante mortua nepotibus: vel fœmina, quæ ex filio filiave iam ante mortuis, nepotes habeat, supersint autẽ & defuncti agnati: olim quidẽ (vt dictum est) ex lege XII. Tabul. agnati hisce nepotibus pferebãtur. Hodie vero, etiã si soli supersint nepotes, nullus agnatis aditus ex lege XII. Tabul. ad successionem defuncti defunctæve dabitur: propterea quòd nepotes & pronepotes in locum eorum, ex quibus nati sunt, succedãt. Sed enim quum, vt dictũ est, defuncto vel defunctæ filius aut filia superstes fuerit, in masculi successione, nepotes ex filia nati: in fœminæ successione, nepotes omnes siue ex filio sint, siue ex filia, tertia parte minus accipiunt, quã parẽtes ipsorum. Quum vero certamẽ illis omne & solum cum agnatis est, tunc totã parentum hæreditatẽ accipiũt. Nã fuit olim & constitutio quædã, quæ huiuscemodi nepotibus dodrãtem, siue nouẽ vncias daret, agnatis autem quadrantem siue tres vncias. Emissa erat & alia posterior consti-

tutio, quæ leuiter tantum & obscure contrariũ volebat. Sed Imperator noster, vt dubitationẽ hanc ex rei obscuritate coortã tolleret, prædictam secundam constitutionem Codici suo inseri noluit, neq; ex Theodosiano Codice transferri concessit. Verum generalem & clarissimam edidit constitutionem, quæ totam dodrantis & quadrantis diuisionem sustulit, & in solidum prædictos nepotes agnatis anteposuit. Absurdum n. erat eos, qui ex transuersa linea veniunt, potiores esse illis, qui in ordine liberorũ sunt. Et ne multa, eandem constitutionem, secundũ illa quæ in ea cauentur, ac secundũ tempora quæ in ea designantur, & nunc obtinere voluit. Quemadmodũ autem supra diximus, quũ quis relicto filio decedit, & nepotes neptes ve habet ex filio iã ante mortuo: eos, qui ex filio iam, anteà mortuo descendunt, in stirpe, & non in capita vocari. Sic etiam si masculus aliquis decedat relicto filio, & nepotibus ex filia iã ante mortua natis, omnes nepotes in stirpem vocãtur, tertia parte minus accipientes. Sin aũt fœmina decedat, relicto filio, & nepotibus ex filio aut filia iã ante defunctis, rursũ nepotes quotcũq; sint, trientẽ accipiẽt: et quemadmodũ si masculus decedat, nullũ relinquens filiã: sed ex filiis iã ante mortuis nepotes diuerso numero, ex vno vnũ, aut duos, ex altero tres aut quatuor, nõ in capita, sed i stirpes diuisio fit, & vnus ille aut duo semissẽ accipiũt, tres

vero, hi aut quatuor alterum semissem: sic etiam si masculus decedat nepotes ex filiabus iam ante mortuis relinquens: aut etiam fœmina decedat nepotes ex filiis aut filiabus iam ante mortuis relinquens diuerso numero: veluti ex vna parte vnũ vel duos, ex altera, tres aut quatuor, in stirpem diuidetur hæreditas: & vnus ille aut duo semissem accipiẽt: tres vero hi vel quatuor, alterum semissem.

✻ *Item quum fœmina fuerit quæ decessit si certandum habent nepotes, vel pronepotes, cum auunculis scilicet aut materteris, tunc partem eius, qui ante obiit, in solidum consequentur, idq; sine vlla tertiæ partis diminutione.*

✻ Itẽ quum fœmina. } Hic locus oĩno corruptus est meo iudicio. Nã que & prima facie iis, quæ supra dicta sunt repugnat, & dictio Græca δὲ, quã ego itẽ transtuli, non habet quo se referat. Cum tñ aduersatiua sit, vt vulgo loqmur, Itaque aut supervacanea sunt oĩa, quæ sequuntur, aut multa alia desunt. Quid tñ si speciem illã hic dicas repeti, qñ nepotes in auiæ hæreditate, cũ iis, qui agnationis iure præterri volunt, certamẽ omne & solũ sustinent? est quidẽ id magnũ loquacitatis vitium, verũ quid agas in rebus tam pple-

xis: & hoc si probamus, τῶν θείων significatione, quæ in Græco est, de magnis maioribusq; patruis, vel auunculis, & amitis, uel materteris, intelligere debemus Curtius.

De legitima agnatorum successione.

TIT. II.

ARGVM.

Cognatio nomen generis est, in ascendentes, descendentes, & in eos, qui ex transuerso sunt: dissectum. Et qui ex transuerso sunt: aut agnatorum aut cognatorũ nomẽ habent. At cognationis ordines singuli gradibus variis distinguũtur: in qbus ĩter ascẽdẽtes, et qui ab eis descendũt, hoc iure cauetur legitimo, vt suis deficiẽtibus, ad agnatos deferatur hæreditas.

Habeto hæc veluti in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Cognatio nomẽ generale est, sed in tria diuisum: in ascendentes, in descendentes, & in eos, qui ex transuerso veniunt. Et ascendentes quidem sunt, qui nos genuerũt: veluti, Pater, mater, Auus, auia, Proauus, proauia. & qui supra hos sunt. Descendentes vero, qui ex nobis geniti sunt: veluti, Filius filia, Nepos, neptis, Pronepos, proneptis: & qui infra hos sunt. Ex transuerso autem cognati, qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti sunt: sed stirpem & radicẽ nobiscum communem habẽt: veluti, Frater, soror, patruus vel auunculus, amita vel matertera, patruelis, vel consobrinus, itemque

tur. Rursus cognatio, quæ ex transuerso est, in duo diuiditur, nẽpe in agnatos & cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per virilẽ lineã nobis sunt coniuncti. Cognati vero, qui per fœmineã. Habent aũt singuli cognationis ordines, varios et diuersos gradus et inter ascendentes et descendẽtes, siue inter parẽtes et liberos, simplex et facilis, est graduum cognitio, quoniã singulæ personæ gradum absoluunt, et (vt rẽ vno verbo explicẽ) quot generationes, tot inuenies et gradus. In iis autẽ qui ex transuerso veniunt, maioris negotii res est, et non tã faciles inuẽtu sunt gradus. Neq; n. statim ad personam, quæ nobis ex transuerso coniuncta est, recurri debet: sed prius sursum versus ascẽdi oportet, donec peruenerimus ad eum, qui cognationis huius transuersæ causa et origo est. Quo inuẽto, descendendũ est ad personã, de qua ex transuerso quæritur. Et ita omnes (quas collegeris) generationes numerãdæ sunt, tũ in ascensu, tũ in descensu. Nã ita numerum inire debes, vt singulis generationibus suũ gradũ assignes. Et in liberis quidẽ facile, idest, verbi gratia: Filius meus quoto mihi gradu est? Ego eũ genui. Ecce vna generatio vnum gradũ confecit. Primo igitur gradu mihi filius meus est. Nepos autem quoto? Ego genui filiũ, filius nepotem. Ecce duæ generationes duos gradus confecerunt. Secundo igitur gradu nepos est. Idem tanta et deinceps in pronepote, & abnepote. Similiter videa

mus & in parentibus. Pater quoto mihi gradu est? Me pater genuit: ecce vna generatio vnũ gradum confecit. Primo igitur mihi est gradu. Auus quoto? Me pater genuit, patrẽ auus: ecce due generationes, duos gradus confecerũt. Auus igitur secundo gradu est. Idẽ et in matre ac auia est, cæterisque ascendẽtibus tũ masculis tũ fœminis. In iis vero, qui nos ex transuerso cõtingunt, ad eũ (vt dictũ est) ascẽdi oportet, qui cognationis causa est, generationibus semper cõputandis, et rursus discendi generationes exacte constituendo, donec ad eã personã peruentũ sit, de qua quærimus. Nã si quis te consulat, quoto gradu sit tibi frater? Dic, secundo. Quã ob rẽ? Ascende ad patrẽ. ecce vna generatio à patre in te, vnũ gradũ confecit. Deinde inuento eo, qui generationis causa est, descende ad fratrẽ, hic rursus alterã addens generationẽ: ecce duæ generationes duos gradus confecerunt. Recte igitur dictũ est, fratrem secundo esse gradu. Rursus si quis te consulat, Patruus quoto tibi gradu est? Dic, tertio. Necesse.n. tibi est, vt ad patrẽ ascendas, & dicas. Pater me genuit, patrẽ auus: ecce duæ generationes: idem ille auus, patruũ meũ: ecce tres generationes, tres gradus confecerunt. Sic igitur tertio mihi gradu est patruus. Atque ita, & in cæteris, qui deinde sequuntur, eidem regulæ adhærendo gradus cuiusque inuenire poteris. His ita præfationis modo inspectis, video nunc rem, de qua

agnatus. Si quis decedat neminem suum heredem relinquens, vel alium, qui inter suos aut à Pretore, vt est emancipatus, aut, à constitutionibus, vt iam dicti nepotes, ad hæreditates vocantur: aut quum personæ huiuscemodi extarent, hæreditatẽ tamẽ defuncti, amplexæ non sunt, tunc lex XII. Tab. secundo loco proximum agnatum ad hæreditatẽ vocat.

ARGVM.

§. Sũt. aũt. *Qui per virilis sexus pſonas nobis coniuncti sunt, ii agnati dicuntur: neque ii demum, qui per generationem, sed per ciuilem quoque natiuitatem, idest, adoptionẽ agnascuntur. At non quotquot agnati sunt, ad hæreditatem simul lex XII. Tabul. vocat, sed quos proximum gradum obtinere constiterit.*

Sunt autem agnati, (vt primo quoque libro diximus) cognati per virilis sexus personas nobis cõiuncti, quasi à patre cognati. Sic igitur fratres eodẽ patre nati, agnati inter se sunt, & Latine dicuntur consanguinei, Græce ὁμαιμοι. Nec interest, ex eadẽ matre an ex diuersis matribus nati sint. Sed & patruus meus agnatus mihi est, et ego illi. Sic et qui ex duobus fratribus nati sunt, agnatorũ iura inter se habent, qui dicũtur fratres patrueles: & p abusionẽ etiã cõsobrini quũ consobrini proprie sint, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi cosororini: quã regulã si quis sequatur, et ad plures gradus possit peruenire, & dicere: Patrui mei filius & ex filio

nepos

nepos, agnati sunt. Et(vt vno verbo rem concludam) quandiu per fœminæ personam, cognationem nõ scindi videbis: agnatos esse, qui nascuntur, pronũtiato. Porro nõ ii tantum, qui viuo pater nati sunt, sed etiã ii, qui post mortẽ eius iura consanguinitatis erga me habent. Non tamen omnes simul agnati ad defuncti hæreditatem vocantur a lege duodecim Tabularum, sed ii tantum, qui tunc proximum gradum obtinebant, quum certum esse cœpit, intestatum aliquem decessisse. Quod quemadmodum intelligi debeat, infra latius docebimur. Sic igitur, si & frater et patruus extant: quoniam frater secundo gradu est, patruus autẽ tertio: frater præfertur. Enimuero non per generationem tantum, sed etiam per adoptionem, ius agnationis consistit, veluti: Habeo naturalem filium, accepi & adoptiuũ: hi sese mutuo non agnatos tantum, sed etiam consanguineos vocabunt. Sed & si ex cæteris agnatis quispiam: veluti frater meus, aut patruus, patrui ve filius, vel ex filio nepos, in adoptionem aliquem acceperit: agnatio inter nos constituitur.

ARGVM.

Iuris veteris in succedendi ratione inter virilis ac fœminei sexus agnatas personas, inæquabilitate reiecta, hodie siue masculi, siue fœmellæ ab intestato successionis Ius ex æquo, gradus prærogatiua seruata, habent agnati omnes.

§.cæterum. *Hæreditas inter masculos iure agnationis defertur, etiā si longißimo inter se gradu sint defunctus & successor eius. Quoniā fieri potest, vt extet patrui abnepos: p omnes, virilis sexus personas descēdens, qui septimo gradu est. Nā patruus tertio gradu est: Filius quarto: Nepos, quinto: Pronepos, sexto: vnde sequitur, vt abnepos sit septimo. Et hæc quidem inter masculos. Quòd vero ad fœminas attinet: si fœmina erat, quæ ad hæreditatē aspirabat, tunc demū iure agnationis ad bona defuncti admittebatur, quum soror esset cōsanguinea: Quòd si aut amita erat, aut fratris filia: vt agnata hæres esse nō poterat. Nā id in vniuersum sciendū est, personā fœmineā, quæ gradū cōsanguinitatis excessit, iure agnationis ad hæreditates nō admitti. Sin vero fœmina erat, quæ decesserat, masculus autem ad hæreditatē eius vocabatur: siue tertio, siue quarto gradu fuisset, hæres fiebat. Qua de causa, si fratris mei vel patrui filiæ, aut amita mea decesserit, ego ad hæreditatē eius vt agnatæ admittebar: sin autē ego decesserā, ipsæ iure agnationis ad hæreditatē meā nō veniebant. Hæc ideo sic erant constituta, quia cōmodius videbatur esse & vtilius, frequētiores ad masculos quàm ad fœminas hæreditates cōstruere: propterea quod vtiliores se masculi præstent Reipublicæ, dū aut bella gerunt, aut sacra faciunt, aut muneribus publicis fungūtur. Verū quoniā sane iniquū erat,*

in vniuersum eas repelli a defunctorũ successione, quasi extraneis similes: Prætor id quod natura æquũ est præ oculis habens, bonorũ possessionẽ, Vnde cognati eis pollicitus est: ex ea parte edicti vocans eas, qua cognatis aditũ ad bona intestatorũ dedit, hoc est, quũ neq; agnatus vllus, neq; proximior cognatus inuenitur. Quòd autẽ dictũ est, fœminas iure agnationis hæredes habere, sed hæredes non esse, vbi gradũ cõsanguinitatis excedũt: nõ inuentũ legis XII. Tab. est. Nam lex XII. Tab. familiarẽ legibus simplicitatem amplexa, simili modo omnes tũ agnatos tũ agnatas cuiuscũq; gradus essent, ad similitudinem suorũ, ad successiones defunctorum vocabat. Verum Iurisconsulti, qui post legem XII. Tabularum venerũt, ea quidem posteriores, sed Principũ cõstitutionibus priores, subtilitate quadam adducti, prædictam differentiam commenti sunt, vt eas penitus ab agnatorum successione repellerẽt: donec (vt dictum est) Prætores asperitatem Iuri Ciuili a prudentibus immistam, humaniores consilio corrigẽtes, vt cognatas eas ad successionem admiserunt, aut potius quod deerat implentes, (nam id eis familiare est) tertio ordine cognatorum inuento, vt cognatas eas vocarunt, bonorũ possessionẽ, quæ, Vnde cognati dicitur, illis pollicẽdo. At vero Imperator noster sanctissimus, æqualitatẽ inter masculos & fœminas a lege XII. Tab. inuentam conseruans: laudat quidẽ

Prætores humanitatis suæ, quòd non omnino fœminas a successionibus passi sint excludi, sed negat perfecte ab eis remediũ aduersus fœminarum iniuriã inuentũ esse. Absurdissimũ enim esse, fœminas quæ ex vno eodemque gradu cum maribus cõcurrant, neq; solum naturalẽ cognationem habeãt, sed etiam agnatarũ nomen conseruẽt, nõ eodem modo, quo mares succedunt, ad successiones admitti, verum solas sorores iure agnationis ad defuncti hæreditatẽ venire. Atq; his igitur ratiõibus motus Imperator noster sanctissimus, vetera iura, ex lege (inquam) XII. Tab. reuocauit, et cõstitutione sua sanxit, vt personæ omnes, quæ per virilem sexum, defunctũ cõtingunt, siue mares sint siue fœminæ, simili modo ad legitimæ successionis iura vocẽtur: quod tamen seruata vbiq; gradus prærogatiua fiat. Nã proximũ quenq; aut proximã iis, qui remotiore gradu sunt, præferri vult. Neve ideo minus iuris habeãt, quòd gradum cõsanguinitatis egressæ sint: verũ vt si quis decedat, duos relinquens agnatos, eiusdem gradus: quorum alter masculus, & altera sit fœmina, simul veniant: veluti, verbi gratia, est filius patrui iam antea defuncti, & filia patrui: quamuis ea & quarto in gradu sit, & consanguinitatem excesserit, nihilominus vna cum fratre suo, succedet defuncto.

ARGVM.

Vterinæ vel consanguineæ sororis filii filiave qui

sunt, hi & ad auunculi successionem, filiorum intermortuorum filiis, non in stirpes, sed capita, hoc iure vocantur.

§.Hoc etiam.

His ita in dicta constitutione cautis, & illud insuper adiecit Imperator noster sanctissimus. Nam gradum vnũ siue personam vnã, a Iure cognationis in ordinem agnatorũ transtulit, iubens ac sanciens nõ filiũ tantum aut filiã fratris mei, ad hæreditatẽ meam vt agnatos (sicut iam dictũ est) venire: verum etiam et sororis filios, siue eiusdem patris simus, siue eiusdem matris. Si quis igitur decedat, relinquẽs fratris iam ante mortui filiũ aut filiam, & sororis quoque iam ante mortuæ (siue cõsanguinea sit, siue vterina) filiũ aut filiam: ex æquo venient omnes, & ex æquo succedent: illi, vt patruo: hi, vt auũculo: perinde atq; si per virilis sexus personas omnes cognati essent. Hæc autẽ ita, vt species ficta est, intelligere oportet: scilicet quũ fratres aut sorores, ex quibus ii descendent, in viuis nõ sunt. Nã si illi supersint, & defuncti hæreditatẽ amplectantur, ii, qui sequẽtes gradus obtinẽt, quiescẽt. Porro inter dictas psonas, quas dicta cõstitutio inuenit, hæreditas defuncti nõ in stirpes, sed in capita diuidetur. Quæ tamẽ exẽplo aliquo explicãda sunt. Quidã excessit e viuis, relicta sorore vterina, id est, eadẽ matre nata, relicto et filio fratris iam tũ mortui. Olim quidem filius fratris ante mortui, hæres fiebat, vt agnatus: et quãuis

gradu vincer (nam ipse tertio erat gradu, soror secundo, tamẽ ordine (quũ patioris esset) vincebat, rũ hodie ex iis, quæ à Principe nostro inuẽta sunt, ipsa filio fratris p̃feretur, ius agnatæ habẽs ex cõstitutione. Quod ãt dicitur IN CAPITA, *sic intelligendũ est: veluti, Euenit vt intestatus morerer relictis fratris & sororis iam tunc mortuorũ filiis: sed fratris quidem erant tres aut quatuor, sororis autẽ vnus aut duo. Nõ est dicẽdũ filios sororis dimidiã partẽ, & filios fratris alterã dimidiã accepturos: ⁂ verũ in ⁂ capita fiet diuisio. Et fratris filii quũ quatuor sint, quatuor partes habebũt sororis aũt, duas. Intestatus aliquis decessit, qui multos habebat agnatos, diuersis tamen gradibus: lex duodecim Tab. proximum vocat. Itaq; si, verbigratia, & frater defuncti superest, & defuncti fratris filius, aut etiã patru-*

Verum in capita } Signa hæc pro opinione Azonis de fratrum liberis, quã præter paucos, in quibus & Zasium, cæteri oẽs vno ore improbant, sed fallũtur vt vel hinc liquere potest. Nec iuuantur noua Cæsaris Constitutione, q̃m ea iis succurrit, qui iure veteri erãt exclusi. Atqui hac in spe (vt vides) fratrũ filiis, nihil de iure veteri obstabat. Si q̃ris alia, adi Zasiũ, in lib. Singul. In-

us: fratris causa po- tell. & in li. Feud. Curti° *tior est, hic. n. in secundo, cæteri in tertio sunt gradu.*

ARGVM.

Agnati defuncto, etsi plures sunt, non eos tamẽ lex ad inter mortui successionem euocat: sed vt quisque illi proximus est, successionem arripit. Quod si æquo sint gradu, pariter hæreditatem consequuntur. Is aũt proximior censetur, qui destituti testam. aut mortis te stantis tempore locum proximum obtinet.

Non solum autem, quum vnus proximus est, ad hæreditatem defuncti vocatur, sed etiam si plures sint in proximo gradu, omnes simul venient, quã-uis singulari numero lex XII. T*abularum vsa sit, dicendo proximum præferri: neque dixerit proximos. Si defunctus igitur tres habeat fratres, & fratris iam ante mortui filium: tres illi fratres, hæredes erunt victo fratris ante defuncti filio.* Et *rursus, quòd lex* XII. Tabul. *dicit* Proximi, *id pro prie plurium graduum comparationem significat.* A*tqui quamuis id verbi significatio ostendat, attamen licet vnus tantum extet gradus, locus est legi* XII. T*abul. proximũ gradũ vocanti: veluti.* De*cessit aliquis relicto patruo, nec vllos habẽs alios agnatos: patruus vt ꝓximus succedit, etiã si non sit alius gradus, cuius cõparatione is proximus sit.* Ve*rũ enimuero, si quis nullo facto testamẽto decesserit, ille vt proximus admittitur, qui eo tpe, quo is mortuus est, de cuius hæreditate agitur, ꝓximus ei erat.*

§. Si plures

§. Proximus

Quòd si quis testatus decesserit, tũc quis proximus fuerit eo tempore quo certum factum est, neminem defuncto hæredem ex testamento extaturum, quærimus. Nam tunc proprie dicitur quisque intestatus decessisse. Id autem longo post tempore aliquando certum fit. In quo temporis interuallo nonnũquam accidet, vt qui mortis tempore remotiore erat gradu, iam proximum gradum obtinens, ad hæreditatem vocetur: veluti, Decessit aliquis extraneo hærede instituto, extante fratre, extante & patruo. Hæres scriptus deliberabat nũ adeũda sibi esset hæreditas: & medio tempore frater defuncti diem obiit. Extraneus deinde hæreditatẽ repudiauit: patruus, vt proximus vocatur. Quoniã demũ certum factũ est, defunctum intestatũ esse. Quũ enim nemo ex testamento ad hæreditatẽ venerit, proximus inuẽtus est patruus, quãuis alius mortis tempore eũ præcederet: propterea, quod tunc frater defuncti extabat.

ARGVM.

Successorio edicto inter agnatos olim de persona in personam non erat locus, præterquam in tutelæ onere subeundo: quod vt parum legitimum, hodie hac constitutione Imperator emendans, de persona in personam successorium edictum inducit. Cæterum, quoniam tum demum olim pater legitimam filii emancipati consequi potis erat, si contracta fiducia iure patrio filium liberasset: hoc tandem iure, emancipatio sine contracta (quam idem ius præsumit) fiducia minime intelligitur.

In hoc autẽ genere percipiẽdarũ iure agnationis hæreditatum, lex duodecim Tabularũ succeßionem nõ nouit: id est, negamus, eo qui proximus est, vel hæreditatem repudiante, vel ante quàm adiret mortuo: eum qui sequẽti gradu est, legitimo iure admitti ad hæreditatẽ: veluti, Deceßit aliquis intestatus, extante fratre, extante & patruo. Frater vocabatur, nimirũ vt proximus: si modo contingat vt frater, aut antequàm adeat, decedat, aut hæreditatẽ repudiet, patruus aut agnatus venire non poterit: propterea quòd lex duodecim Tabularũ succeßionẽ nesciat. At Prætor erratum legis duodecim Tabularum corrigens, non perfectum quidem ille, auxiliũ tamẽ aliquod tulit, quoniã patruũ ex cognatorum ordine vocauit: vtpote agnationis iure nihil hic valente, quũ succeßio locum nõ habeat. Imperator vero noster sanctißimus, in omnibus perfecta esse iura cupiẽs, constitutionẽ emisit, in qua de iure patronatus disseruit: & humanitate suggerente sanciuit, vt & in agnatorũ hæreditatibus esset succeßio. Absurdũ enim putauit esse, quod cognatis a Prætore cõcessum esset (est enim inter eos succeßio) id agnatis nõ adesse: quũ præsertim onus tutelæ succeßionẽ habeat. Nã si quis impubes sit, & duo supersint agnati frater et patruus: frater vt pximus ad tutelã vocabitur. Sin vero et is decedat, quoniã hoc modo secũdus gradus deficit, locus fiet succeßioni, & patruus legitimus §. Placeat.

erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, absurdum erat in lucro hæreditatis non obtinere. Ex *ordine legitimorum, ad filii hæreditatem, & defuncti pater vocatur, qui specialiter cōtracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps emācipauit,* Hodie *vero ex constitutione* Imperato*ris nostri, superuacuum est specialiter contracta fiducia emancipare: quoniam id præsumptum vult esse dicta constitutio, & tacite sequi, vt in emancipando contracta esse fiducia intelligatur.*

§. Ad legitimam.

De senatusconsulto Tertulliano.

TIT. III.

ARGVM.

Filio olim leg. xii. Tab: ab intestato mater, nec contra matri filius succedebat: ex superuenientis autem Senatusconsul. Tertul. beneficio ingenua quæ tres, aut libertina, quæ quatuor liberos mater susceperat, ab intestato filii succedere cœpit. Et quid in successione patris, vbi mater una cum liberis aut masculis, aut sexus vtriusque superfit.

Ex *iis, quæ supra dicta sunt, satis cognosci possunt legis duodecim* Tab. *solennitates, & angustiæ circa hæreditates.* Nam *& emancipatos a parentum suorum successione reiecit, veluti quæ eos non agnosceret, obsequutam capitis diminutionem: & eos qui per virilis sexus personas coniunguntur, iis, qui ex fœminis descendunt prætulit, qua-*

si ignotis, adeo vt nec mater filio filiave intestato mortuis succederet, nec eius rursus hæreditas, ad ipsos deuolueretur. Prætor *autem vbique fouens naturam, ex cognatorum proximitate, vltro citroque bonorum possessionis petendæ, per caput, Vnde cognati ius ipsis dabat.* Sed *hæ iuris angustiæ postea emendationem consequutæ sunt.* Et *primo quidem.* D. Clau*dius matri in solatium amissorum liberorum, legitimã eorum dedit hæreditatem.* Post *tempus aliquod factum est.* S. C. Tertullianum, *regnãte* Hadriano, *quo perfectius huic rei prospectũ est, & matri amissos liberos lugenti, legitima eorum hæreditas data est: quod tamen auiæ cõcessum nõ est.* Dixit. n. Si *filius decedat relicta matre, eã, si ingenua sit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, vt agnatã ad bona liberorũ (siue masculi sint, siue fœminæ) intestato mortuorũ admitti, nõ solum quum sui iuris est mater, sed etiã quum in parentis sui potestate est, sic tamẽ vt iussu eius adeant, cuius iuri subiectæ sunt.* Præ*feruntur autẽ matri, liberi eius qui defunctus est.* Nã *si quis decedat: & matrẽ relinquens et liberos: liberi vocãtur, siue sui sint, siue loco suorum quod genus sunt emãcipati: siue primi gradus sint, siue secundi, siue infra secundum.* Sed *& fœmina defuncta, liberi defunctæ auiam suam ab hæreditate excludunt.* Ma*sculus aliquis aut etiam fœmina decessit: extabat*

§. Præferuntur.

§. Ad legitimam. erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, absurdum erat in lucro hæreditatis non obtinere. Ex ordine legitimorum, ad filii hæreditatem, & defuncti pater vocatur, qui specialiter cõtracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps emãcipauit, Hodie vero ex constitutione Imperatoris nostri, superuacuum est specialiter contracta fiducia emancipare: quoniam id præsumptum vult esse dicta constitutio, & tacite sequi, vt in emancipando contracta esse fiducia intelligatur.

De senatusconsulto Tertulliano.

TIT. III.

ARGVM.

Filio olim leg. xii. Tab. ab intestato mater, nec contra matri filius succedebat: ex superuenientis autem Senatusconsul. Tertul. beneficio ingenua quæ tres, aut libertina, quæ quatuor liberos mater susceperat, ab intestato filii succedere cœpit. Et quid in successione patris, vbi mater una cum liberis aut masculis, aut sexus vtriusque superstit.

Ex iis, quæ supra dicta sunt, satis cognosci possunt legis duodecim Tab. solennitates, & angustiæ circa hæreditates. Nam & emancipatos a parentum suorum successione reiecit, veluti quæ eos non agnosceret, obsequutam capitis diminutionem: & eos qui per virilis sexus personas coniunguntur, iis, qui ex fœminis descendunt prætulit, qua-

si ignotis, adeo vt nec mater filio filiæve intestato mortuis succederet, nec eius rursus hæreditas, ad ipsos deuolueretur. Prætor *autem vbique fouens naturam, ex cognatorum proximitate, vltro citroque bonorum possessionis petendæ, per caput,* Vnde cognati *ius ipsis dabat.* Sed *hæ iuris angustiæ postea emendationem consequutæ sunt.* Et *primo quidem.* D. Claudius *matri in solatium amissorum liberorum, legitimã eorum dedit hæreditatem.* Post *tempus aliquod factum est.* S. C. Tertullianum, *regnãte* Hadriano, *quo perfectius huic rei prospectũ est, & matri amissos liberos lugenti, legitima eorum hæreditas data est: quod tamen auiæ cõcessum nõ est.* Dixit. n. Si *filius decedat relicta matre, eã, si ingenua sit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, vt agnatã ad bona liberorũ (siue masculi sint, siue fœminæ) intestato mortuorũ admitti, nõ solum quum sui iuris est mater, sed etiã quum in parentis sui potestate est, sic tamẽ vt iussu eius adeant, cuius iuri subiectæ sunt.* Præferuntur *autẽ matri, liberi eius qui defunctus est.* Nã *si quis decedat: & matrẽ relinquens et liberos: liberi vocantur, siue sui sint, siue loco suorum quod genus sunt emãcipati: siue primi gradus sint, siue secundi, siue infra secundum.* Sed *& fœmina defuncta, liberi defunctæ auiam suam ab hæreditate excludunt.* Masculus *aliquis aut etiam fœmina decessit: extabat*

§. *Præferuntur.*

aūt pater, in cuius potestate non erant, extabat & mater: pater præferetur. Sin aūt auus vel proauus extabat, cuius iuri non erant subiecti, tunc mater præferetur, scilicet quū inter eos solos de hæreditate agitur. Frater quoq; cōsanguineus defuncti fratris, aut defunctæ sororis, matrē eorū excludit. Soror vero consanguinea pariter cū matre admittitur: idest, ex æquis partibus hæredes fiunt. Quod si & frater & soror & mater extabat, frater matri quanuis ius liberorū habenti, præferebatur. Et cōmunis erat hæreditas ex æquis partibus inter fratres & sorores. Sic igitur si aut solus frater defuncto extabat, siue & frater & soror & mater, excludebatur mater. Sin āt frater nō extabat, sed sola soror et mater, tunc & mater semissem et semissem soror habebat.

ARGVM.

Veteris iuris acerbitate sublata, matres quamlibet non ter enixæ si ingenuæ, aut quater, si libertinæ fuerint, intestatorum filiorum hæreditatem agnatis exclusis habent, defuncti filii fratribus, demptis, vtroque vel altero parente progenitis qui pariter cum matribus forma hoc iure tradita, ad successionem vocantur.

§. Sed nos. *Sed hæc quidem olim. Verum edita est Imperatoris nostri constitutio, quæ & Codici eius inserta est, quæ constituit, tum ad naturam ipsam, tum ad puerperiorum discrimen, quod interdum & mortem adducit, respiciens, vt matri auxilium præsta-*

retur, Impiū.n. esse duxit, ea quæ forte fortuna, nec ex voluntate matris accidunt, in detrimentum eius conuerti. Etenim si non cõtigisset, ut ingenua mater tres liberos, aut libertina quatuor pareret, nullo suo merito a successione defuncti repellebatur. Quod enim peccatum eis imputabatur, quòd non tres aut quatuor peperissent, per quos legitimo iure ad hæreditates admitti poterant, sed eum tantum aut eam, qui quæve nunc fato functus functave est? Sed & quum Principum quorundam, qui paucis ab hinc annis regnarunt, constitutiones de legitima successione tractantes, alias matrẽ iuuarent, alias premerent, non in solidũ eã ad hæreditatẽ liberũ vocantes sed quibusdã in casibus, (veluti quũ ius liberorũ habebat) tertiã partẽ ei ablatam certis personis darẽt. Porro in aliis, quũ legitimo iure non poterãt admitti, certa portione cõsolarẽtur. Quod, vt melius apertiusq; intelligatur, exẽplo siue specie ad rẽ cõfictam, ostendendũ est: Si cõtigisset, vt quis decederet relinquens matrẽ iure liberorum cohonestatã, superesset autẽ et patruus, qui est legitimus, aut patrui filius: mater octo capiebat vncias siue bessem hæreditatis, patruus autẽ aut eius filius trientẽ, hoc est, quatuor vncias. Quod si ex cõtrario ius liberorũ mater non habuisset, tunc patruus aut filius eius bessem hæreditatis capiebat, at mater triẽtem solũ Ideo Imperator noster sanctissimus recta simpliciq; via, matrẽ 6. Sed cũ antea.

omnibus personis legitimis anteposuit, & sine diminutione vlla, liberorũ suorum eis successionẽ prę l uit excepta fratris, et sororis persona, siue consanguinei sint defunctis, siue sola cognationis iura cum eis habeant. Nam queadmodum eã toti alii ordini legitimorum Imperator anteposui: ita quemuis fratrem, & quamuis sororem, etiã si legitimi nõ sint, ad hæreditates vna cum ipsa vocauit. Sic tamen vt si solæ sorores (siue agnationis siue cognationis iura habeãt) & mater defuncti vel defunctæ supersint, dimidiã quidẽ mater defuncti vel defunctæ, alterã vero dimidiã omnes sorores habeãt. veluti, Decessit aliquis relinquẽs matrẽ, relinquẽs & duas aut tres sorores: semissem quidẽ mater, semissem vero omnes sorores habebunt, Quòd si defunctæ personæ frater superest, aut fratres, vel vna & fratres & sorores: quãuis tantum cognationis iura habentes, in capita distribuenda est hæreditas. Sic igitur fratre nõ extãte, mater dimidiã prorsus partem accipit, & sorores quotcũq; sint, pro vna tãtum habetur: fratre vero superstite, nõ item sorores locũ vnius obtinent.

ARGVM.

Tutorem, quæ intra tempus lege definitum, filiis non petierit, aut dari non curarit mater, ab illorum successione, velut parum pia si impuberes decesserint, iure repellitur Hoc tamen præcipuum habent matres, vt vel meretricio concubitu, ac vulgo quæsitis filiis defunctis, Tertull. beneficio succedant.

Porro autem quemadmodum & matri consultum prospectumque est per Imperatorem nostrum sanctissimum: sic & eam curã liberorum suorum gerere iubet. Hortatur enim eas, si impuberes habent liberos, qui rectore egeãt, quum neq; initio vllus tutor datus est, aut qui decretus est, vel excusatione est vsus, vel vt suspectus remotus: vt tutorem petãt, neq; eos pessum ire sine rectore permittãt. Datum est autem iis tempus, intra quod liberis tutorem petere possint. nempe vnius anni. Quòd si matres liberis suis pupillis tutores intra annum petere neglexerint, & hi impuberes decesserint: hæreditates eorũ matres non capient. Absurdum enim est, eam quæ liberos suos auxilio destitutos non adiuuit, eorũ successione frui. Vocatur autẽ mater ad bona filii ex S.C. Tertulliano, etiã si ex meretricio cõcubitu defunctum filium conceperit. §. Sed quẽad modu. §. Licet.

De senatusconsulto Orficiano.

TIT. IIII.

ARGVM.

Filius ac nepos Orficiani Senatuscon. beneficio matri & auiæ ab intestato decedentibus succedunt: neque iis solum, qui ex legitimis sunt, sed & vulgo quoque quæsiti agnatis aliis exclusis omnibus. Nec huic succedendi iuri minima capitis minutio oberit

DIXIMVS supra, neque matrem ad bona liberorum, neque liberos ad bona matris, ex

lege duodecim Tabularũ vocari solitos. Sed a Pretore eis vltro citroq; ex proximitate cognatorũ ius petendæ bonorũ possessionis datũ fuisse. Diximus item successu tẽporis factũ esse S C. Tertullianum, quod matri in liberorum hæreditatibus legitimæ successionis iura præberet. Quæ res tandẽ perfectã ex constitutione Imperatoris *nostri emẽdationẽ accepit, sicut precedẽs titulus docuit.* Porro *ad similitudinẽ* S.C. Tertulliani, *factũ est et* S.C. *quod Orficianũ vocatur, imperãte* D. Marco, *Orficio et* Rufo COSS. *Quorum filio tũ filiæ in materna successione datũ est ius legitimæ hæreditatis, etiã si alieno iuri subiecti sint.* Præ*feruntur autẽ & consanguineis fratribus, et cæteris agnatis defunctæ matris.* Verũ S.C. *hoc nepotibus opem non fert. Quẽadmodum .n. auia ex* Ter*tulliano nõ vocatur, ita nec nepos ex Orficiano. Sed tamen ex* Principum *cõstitutionibus emãdationem* S.C. *Orficianum accepit.* His *.n. cautum est, vt ad similitudinẽ filii filiæq;, & neptos neptisq; vocetur.*

§. Sciẽdum. Illud *autem signandum est, capitis diminutione, iura hæc legitimæ successionis, quæ ex* S. C. *Orficiano aut* Tertulliano *data sunt, non tolli: idque propter illam regulam, qua dicimus legitimas hæreditates ex nouo iure inuentas capitis diminutione non perire, sed eas tantum, quarum inuentum ad legem duodecim* Tabularum *refertur.* Ex

§. Nouißime. S.C. *quoque Orficiano admitti debẽt et liberi uulgo*

quasi

quæsiti, siuæ ex meretricio concubitu nati.

ARGVM.

Ius accrescendi in successione ex senatusco. Orfic. beneficio inducta, ad·o locum habet: vt adeũtium portioni, non adeuntium, aut alioqui partem non capientium portio accrescat. quod etiam ius ad hæredes eodem iure transmittitur.

Si quis decedat, multis relictis legitimis personis eiusdem gradus: & alii hæreditatem adeant, vnus autem aliquis aut repudiet, aut hæres esse prohibeatur vel morte, vel alia quauis causa (nã multi per constitutiones Principũ *ab hæreditatibus arcentur) tunc pars eius, reliquis qui adierint, accrescit.* Velu*ti quum quatuor essent, tres adierunt, vnus adire non potuit, vel quòd repudiasset, vel quòd mortuus esset, vel quòd lege prohiberetur: pars huius reliquis tribus pro æquis partibus accrescit, siue ii qui adierunt, supersint: siue euenit vt morerentur.* *§. Si ex pluribus.*

De succeßione cognatorum.

TIT. V.

ARGVM.

Suis hæredibus non superstitibus, neque agnatis, qui proximiores e cognati sunt, etiam emancipati agnati Prætoris beneficio ad defuncti succeßionem vocantur si tamen defuncti frater ac soror non sint, qui cum agnatis & si non eorum liberi admittuntur.

Ad hæreditatem eius, qui intestato mortuus est, diximus vocari suos: & quos eorum numero Præ-

diminutus vocatur quidē vna cū fratre integrum ius legitimi habente, minorē tamen portionem accipit, vt dictum est. Aliis vero agnatis, etiā si capitis diminutionem passus sit, anteponitur in solidum, ac multo etiā magis cognatis. Nam si ego decedam relicto fratre capite minuto, relicto etiam patruo, frater præferetur. Nemo igitur capite minutus ex ordine agnatorum vocatur præter fratrem & sororem tantum, non etiam liberos fratris. Hi enim capite minuti, in cognatorum ordinem incidunt.

Eos quoq; qui per fœminini sexus personas descēdūt, sicut et capite minutos, legi xii. Tabularū ignotos, Prætor ex tertio ordine vocauit Habebit autem & tertius ordo filium in adoptionem datum, quum ad naturalis patris hæreditatē admitti postulabit. §. Eos etiā.

ARGVM.

Qui ex meretricio concubitu nati sunt, agnationis iura inter se non habent: vt qui patrem non cognoscunt, patri agnasci non videantur, cognationis tamē Iure non priuantur. Quo fit vt matribus, & qui ex huiusmodi linea descendunt, iuris huius beneficio ad bonorum possessionem, vnde cognati, non ex æquo quidem ac simul omnes, sed iuxta proximitatis prærogatiuam, vocentur.

Mulier ex meretriciis concubitibus liberos habuit, nullos hi agnatos habebunt. Agnatio enim per patrem cognoscitur, hi vero patrem non habere intelliguntur. Sic igitur, neque inter se erunt §. Vulgo.

consanguinei. Quoniã cõsanguinitas species est agnationis. Cognationis vero iura inter se habent filii ex meretrice matre nati: sicut & erga quemuis, qui per matrem eis coniunctus est, cognatum. Igitur *& hi ex tertio ordine succedent.* Itaque *tertius hic a* Prætore *inuentus ordo, habet agnatos capite minutos, (exceptis fratribus) & eos deinde qui ex illis nascuntur.* Adhæc *& illos, qui per fœminas nos contingunt.* Et *filium, qui quũ in adoptiua familia sit, patri tamen naturali hæres esse postulat.* Et *liberos postremo, vulgo quæsitos. Quibus omnibus, proximitatis nomine, bonorum possessionem,* Vnde *cognati pollicetur: hoc est, non omnes simul vocans, sed vt quisque gradu proximus est.*

A R G V M.

Ad hæreditates intestatorũ agnati ad decimũ vsque gradũ, cognati vero ad sextum vsque gradũ duntaxat. Quibus e septimo gradu filium ac filiam, consobrinum atque consobrinam tantũ adiici hoc iure receptũ est.

§. Hoc *loco.* PORRO *quum multæ sint inter agnatos, & cognatos differentiæ, tum & illa præter cæteras vna est.* Nam *si quis intestato decedat, agnatus eius ad hæreditatem ipsius vocabitur, etiam si decimo sit gradu, & vt ex lege* XII. Tabul. *adire poterit, aut ex edicto* Prætoris*, bonorum possessionem,* Vnde *legitimi petere.* Quod *si agnatus nullius supersit, sed cognatos habeat defunctus: dabitur, iis bonorum possessio,* Vnde *cognati*

quandiu inter sextum gradum sunt. Nam *e septimo gradu solæ vocantur hæ persone :* Filius *filiave, consobrini consobrinæve. Qui autem hi sint, ex sequenti titulo discemus.*

De gradibus cognationum.

TIT. VI.

ARGVM.

Totus in eo est Titulus hic, vt quoto quæque personæ hic connumeratæ gradu inter se, aut cõiungantur, aut distent, doceat: quod promptius titulum ipsum diligenter expendendo, atque compendiariam epitomen diutius relegendo, quiuis assequi potest. Iuuabitur autem adolescentis plurimum labor, si subiectæ in hoc arbusculæ circulos, aut cellulas penitius expendat, gradusque solerter dinumeratos excutiat.

Quod nuper in præuia quidã inspectione de gradibus diximus, id nunc nobis per ipsam ordinaiionẽ rerum exhibendum est, quo res maiorem fidem habeat. Sic *igitur gradus cognationis numerabuntur. Interim tamen in primis sciendũ est: cognationem, aut ascendentium & descendentium esse, aut eorũ, qui ex latere veniunt, qui dicuntur ex transuerso, fratrum, sororum, & qui ex iis nascuntur: & consequenter, patrui & auunculi, amitæq; & materteræ.* Et *ascendentiũ quidẽ & descendentium cognatio, a primo gradu incipit: eorum vero qui ex trãsuerso veniunt, a secundo. Nam primus gradus nul-*

§. Primo. *lus est ex transuerso. Primus gradus, supra habet patrem & matrem: Infra vero filium & filiam.*

§. Secũdo. *Secundus supra habet, auũ et auiã: Infra nepotẽ & neptẽ. Ex trãsuerso, fratrẽ & sororẽ.* §. Tertio. *Tertius gradus supra habet proauũ, proauiã: Infra, pronepotẽ, proneptẽ. Ex transuerso, fratris et sororis filiũ filiã. Et cõsequẽter, patruũ, auunculũ, amitã, materterã.*

§. Quarto. *Quartus, supra cõtinet, abauum: abauiã: infra abnepotem, abneptẽ. Ex trãsuerso, fratris & sororis nepotẽ, neptem: patruũ magnum, amitã magnã. Similiter et auunculũ magnum, materteram magnã idest, aui et auiæ meæ fratrẽ et sororem. Est et cõsobrinus & cõsobrina, idest, quiquæve ex duobus fratribus aut sororibus procreãtur. Quidã tamen veterũ recte dixerunt, cõsobrinos eos proprie vocari, qui ex duabus sororibus geniti sunt, quasi cõsororinos. Eos vero, qui ex duobus fratribus procedunt, proprie dici fratres patrueles. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascãtur, inter se sorores patrueles dicũtur. At ii qui ex fratre & sorore generantur, amitini proprie dicuntur. Amitæ meæ filii cõsobrinum me vocant, & ego illos amitinos. Itaq; (vt rem in pauca cõtrahã) per abusionem ii, qui ex duobus fratribus aut sororibus nati sint, cõsobrini appellantur. Sed proprie mares ex duobus fratribus, fratres patrueles fœminæ, sorores patrueles. Et ex duabus sororibus mares aut fœminæ, consobrini et consobrinæ. Et qui ex fra*

tre & sorore nati sunt, amitini. Sed sororis quidem filius: fratris filium vocabit consobrinum: fratris autem filius, sororis filium, amitinum.

Quintus gradus habet, supra adauũ, adauiã: infra, adnepotem adneptẽ. Ex trãsuerso, Fratris & sororis pronepotẽ, proneptem. Et consequenter, maiorẽ patruũ, maiorem amitã, id est, proaui fratrem & sororem, Auunculũ maiorem, materterã maiorẽ, id est, proauiæ fratrẽ & sororem. Similiter eorum, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur, et (vt dictum est) modo fratres patrueles, alias sorores patrueles: modo cõsobrini et cõsubrinæ, nõnunquã amitini & amitinæ vocãtur, filium & filiã. Deinde et propriũ cõsobrinum, propriamque consobrinam, sicut vocantur, hoc est, patrui magni & amitæ magnæ, auunculi magni & materteræ magnæ, filium, filiam. §. quinto.

Sexto gradu sunt supra, tritauus, tritauia, infra, trinepos, trineptis. Ex transuerso, fratris & sororis abnepos, abneptis. Et conuenienter, patruus maximus, amita maxima, hoc est, abaui frater & soror. Auunculus maximus, matertera maxima idest, abauiæ frater et soror. Similiter & maior consobrinus & maior consobrina, id est, qui quæve ex filiis filiabusq; fratruum ad sororum patrueliũ, cũsobrinorum cosobrinarumue, amitinorũ amitinarumve nascuntur. Hactenus monstrasse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur: §. Sexto. §. Hactenus

quoniam sciendum est, semper generata persona gradum vnum adiici. Est autem longe facilius dicere quoto gradu quisque sit, quam propria cognationis nomina exprimere. Eodem quoque modo & agnationis gradus numerantur, & cognationis. Verum quum veritas per oculos quam per aures maiorem fidem habeat, ideo necessarium visum est, post narrationem graduum etiam præsenti libros eos inscribi, vt iuuenes & auribus & oculis hæc accipientes, perfectissimam graduum doctrinam adipiscantur.

Not. hic in Institutionibus Latinis eẽ titulũ de seruili cognatione qui tamen in Græco theophilo non notatur.

* *

ARGVM.

Cognationem seruilem vetera nequaquam olim iura, sed ne Prætor quidem in consideratione habuit: hodie vero minime Imperator eam contempsit, quinimo pie sic ipsi consultum voluit, vt inter patrem ac filios: fratres atque sorores secuta manumissione, patronatus iure sopito, succedendi ius locum habeat. Et id quã late, ac qua ratione procedat, facile hic traditur.

Illud autem ante omnia nosse oportet, Prætorem, quum cognatorum ordinem excogitasset, seruilem cognationem in eo numero non habuisse. Nam neque veteres leges, vt est lex XII. Tabula. aut aliæ quædam quæ de cognatis loquuntur, eã nouerunt. Verum Imperator noster in constitutione quadam, quam de iure patronatus scripsit, sublata rerum obscuritate & iuris confusione, humanitate sugge-

rente & hoc constituit, vt si quis in seruitute liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex serua: aut contra, si qua mulier ex libero vel seruo liberos pepererit, cuiuscunque sexus sint: & contigerit, vt pater seruus aut mater serua manumittatur, & ii qui ex seruili ventre nati sunt, ad libertatem quoque venerint: hi omnes libere ad successionem patris & matris veniant, iure patronatus in hac parte sopito. Neque *vero qui sic nati sunt, solum ad parentum successionem venient sed etiam alter ad alterius mutuam successionem vocatur quemadmodū specialiter vult dicta constitutio. Siue ii soli supersint qui in seruitute nati, & deinde manumissi sunt, siue euenerit, vt post manumissionem parentum alii quoque nascerentur: quoniam vna cum eis ad paternam vel maternam hæreditatem admittentur: siue ex eadem matre, aut ex eodem patre in lucem prodierint ii, qui post parentum manumissionem nati sunt, siue ex diuersis.* Et *(vt vno verbo rem totam absoluam) omnia in eis obtinere debent, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis nati sunt.*

ARGVM.

Cognationis ordines tres sunt, suorum nempe ac legitimorum, & eorum, qui generali nomine cognati dicuntur. At cum de successione agitur, liberorū priorē ac potiorem causam esse, qui quālibet distent ascendentibus quibuscunque, ac etiam agnatis praferūtur.

§. Re- Ex iis quæ dicta sunt (vt rem veluti per capita
petitis colligendo in compendium contraham) tres sunt ordines cognationis: Suorum, Legitimorũ, & Cognatorum. Quapropter dicendum nõ est eum, qui proximus gradu sit, statim etiã in hæreditate percipiẽda præferri, quoniam ordo ordini præfertur. Et qui in proximiore ordine est, quãuis eum alius gradu præcedat, dũ ipse ordine potior sit, et in hæreditate percipienda potior est. Tunc autem gradus fit cõparatio, quum plures personæ ex eodem ordine veniunt, Neque igitur, qui parem gradum cognationis obtinent semper pariter vocantur: neque eius, qui proximior est causa semper potior est. Primus.n.ordo, primaq; causa Suorum est, & eorũ, qui Suorum numero habentur: vt emãcipatorũ, & qui per fœminã descendunt, nepotũ, atque aliorũ, quos supra particulatim enumerauimus. Finge ergo defuncto esse pronepotẽ vel abnepotẽ esse & fratrem, patremve aut matrẽ. Pronepos iste, abnepos præferetur, vt pote, qui ex potiore ordine veniat, quãuis gradu superetur. Nã pater aut mater, primo gradu sunt, sicut latius dictũ est: frater, secũdo. At pronepos, tertio, abnepos quarto. Et tamen hic, quum ex quarto gradu veniat, præfertur iis, qui ex primo aut secundo gradu sunt: propterea, quod ordine potior sit. Nec interest, Pronepos iste vel abnepos in potestate morientis fuerit, an non fuerit, quod vel emancipatus esset, vel ex

emăcipato, aut per fœmininum ſexum p rop agatus.

A R G V M.

Suis, aut qui eorum loco habentur, non ſuperſtitibus ad ſucceſsionem vocantur agnati, poſt quos & cognati proximi, fratribus ac ſororibus emancipatis demptis, qui licet cognati ſint, vlterioris tamen gradus agnatis in ſuccedēdo p̄ponūtur, eoſque excludunt.

Quando autem Sui non ſuperſunt, aut qui loco Suorum habentur, ſed agnatus ſupereſt hoc eſt, qui integrum ius habeat legitimi, etiam ſi remotiore gradu ſit, plerunque tamen proximiore cognato, potior habetur. Nam patrui nepos, qui quinto gradu eſt: aut pronepos, qui ſexto, auunculo & matertera præferuntur, quamuis tertium gradum obtineāt. Toties igitur proximum cognatum aut potiorem eſſe dicimus, aut vna cum iis, qui eodem gradu ſunt, vocari, quoties neque Suus aliquis, aut qui Sui vicem obtinet, extat: neque etiam agnatus vllus ſupereſt. Nam hi in hæreditatibus præferuntur. Hæc dicimus exceptis fratre & ſorore emancipatis. Hæ enim perſonæ circa ius agnationis per capitis diminutionem non læduntur. Sed agnatis omnibus, qui tertio aut remotiore gradu ſunt, præferuntur: ſecundum Anaſtaſii conſtitutionem. Quod igitur ante diximus, plerunque, propter fratres emancipatos dictum eſt. Nam quamuis hi ſecundum veteres ius tantum cognationis habeant, tamen ex dicta conſtitutione prælati ſunt. § amitis.

De successione libertorum.
TIT. VII.

ARGVM.

Patronum olim vetera tum demum Iura ad liberti hæreditatem vocabant, cum Suorum hæredum nullus superesset. At iure deinceps Prætorio in liberti bonis dimidia, non modo instituto, verum etiã ab intestato filio adoptiuo hærede relicto, patrono concedebatur. Eum tamen in potestate liberi, aut etiam emancipati, vel in adoptionem dati, si modo instituti, aut præteriti bonorum postulasset possessionem, excludebant.

Hec *habeto veluti pro quadam præuia inspectione.* Cognatio *nomen generale est.* Diuiditur *autẽ in ascendentes, descendentes, & eos qui ex transuerso veniunt.* Verum *hæ tres cognationum species, in cognatis ingenuis spectantur.* Nam *in libertinis, ascẽdentes non norunt veteres.* Nam *q̃uo, quum in seruitute nati sint? ac ne eos quidem, qui ex transuerso coniunguntur.* Qui.n.*ascendentes nõ habet, neq; ex transuerso cognatos habere potest, quum hi ex illis intelligantur.* Solam *igitur habent descendentiũ cognationẽ, hoc est, eorum quos post libertatem conceperint, & pepererint.* His *ita præcognitis, videto nunc cætera.* Quum *disputatum sit, de successione ingenuorum, consequens est dicere & de successione libertorũ: si libertus intestatus decedat, quis ad hæreditatẽ eius vocetur,* Et *si quidẽ liberos habet post*

libertatem conceptos, ex ordine Suorũ hæredum hi vocabũtur. Quod si liberi nulli extẽt, videamus quis si vocandus. Et agnatũ quidẽ dicere non possumus: quoniam parentes libertus non habet, vt in seruitute natus. Atque ideo non sine ratione, & cognatis ex transuerso caret. Nam hi ab illis procedũt. Quando igitur nullus ei agnatus est, lex in agnati locũ, patronum subiecit. Quæcunque igitur agnatum a successione defuncti submonẽt, ea & patronũ a successione liberti reiiciunt. Liberti igitur liberis extantibus, patrono locus non est. Quoniam autẽ & facto testamento agnatus hæreditatem non percipit, ita similiter nec patronus. Olim igitur quantum ad legem XII. *Tab. pertinet liberto patronum præterire licebat. Nã ita demum lex* XII. *Tab. ad hæreditatem liberti aditum dabat patrono, quum nullus suus extabat, nullumq; factum erat testamentũ.* Et *quidem quum aliquis liberorũ superstes patronum excluderet, poterat: neq; .n. indignum erat, patronum naturæ cedere.* Verum *quum adoptiuus filius, vt iura sui hæredis habens, patrono præferretur, id aperte absurdum & iniquum erat, patronũ ab adoptiuo filio superatũ, liberti successione priuari. Qua de causa* Prætor *postea edicto suo,* huic Iuris *iniquitati succurrit: iubens liberum, qui testamentum faceret, dimidiam bonorum suorum partem omnino patrono relinquere. Quod si minus dimi-* §Qua de causa.

dia reliquisset, dabat patrono bonorũ possessionem Contra tabulas testamenti liberti, per quam semissem penitus consequebatur. Si vero intestatus libertus decederet, adoptiuum filium relinquens, Prætor dabat patrono possessionem Contra tabulas per quam semissem accipiebat. Porro naturales liberi patronum excludebant, tum qui in potestate erant, tum emancipati. Quinimo & filii in adoptionem dati, si modo ex aliqua parte minima hæredes scripti erant: veluti, Quum ego libertus essem, habebam patronum, habebam & filium naturalem hunc in adoptionem dedi. Si igitur testamento condito, ego eum ex parte hæredem scripsero: aditus patrono præclusus est ad hæreditatem meam. Sin vero præteriero, nihil obstabit quominus contra tabulas testamenti mei bonorum possessionem petere posit. Liberi igitur mei, siue in mea potestate sint, siue emancipati, quũ aut voluntate mea, aut Iure hæredes mihi sunt patronum superant. Voluntate mea, quum hæredes eos scripsero: Iure, quũ aut intestatus decedo, aut testamento condito eos prætereo. Nam is, qui in potestate est, ipso iure subuertens testamentum: emancipatus vero bonorum possessionem Contra tabulas petens, locum in hæreditate mea patrono non relinquunt. Quoniam bonorum possessionem Contra tabulas nunquam dat Prætor aduersus liberos naturales. Ve-

rumenimuero & post hoc Ius Prætorium, quo patrono prospectum videbatur, adhuc suberat ratio, qua libertus nihil relinqueret patrono. Nam si libertus filium naturalem habebat, neque lex Duodecim Tabularum opem patrono ferebat, neque itē Prætor naturam reuerens.

ARGVM.

LEGE Papia, quæ olim patronorum præcipuam curam habere contendit, deinde ab Imperatore temperata, ac certis finibus limitata, hodie eorundem in libertorum successione hæc ratio habetur: vt libertis, quorum facultates aureos solidos centum minime pertingunt, libere de his testari vel patrono præterito liceat, qui tamen liberis libertorum superstitibus nullis, ipsis patronatus Iure ex lege XII. Tabul. in solidum hæres futurus est. At si superiores centenario fuerint libertorum facultates, iisdem defunctis ac testamento condito, patrono præterito, si liberi non sint, aut qui exhæredes facti sint, quadrans hæreditatis ab omni onere immunis bonorum possessione contra tabulas petita, principali constitutione tribuitur.

Sed postea lex Papia iura patronorum adauxit, cautum est enim, vt ex bonis locupletioris liberti (eum vero locupletem definiit qui centū millia sestertium possideret) cui pauciores quam tres §. Postea.

essent liberi, siue is testamento facto, siue intestatus mortuus fuisset, virilis pars patrono conseruaretur. Itaq; si cõtigisset, vt libertus locupletior cõdito testamẽto moreretur, vnũ relinquens filiũ aut vnã filiã, lex Papia vna cũ filio aut filia patronũ admittebat data ei dimidia parte bonorũ defuncti, perinde atq; si nullus filius, nullave filia extitisset. Sin autẽ duos filios duasve filias hæredes scripsisset, in tertiã partem admittebatur. Quũ autẽ tres extabant, expellebatur patronus, propter multitudinem liberorum.

§. *Sed nostra* Et hæc quidem olim. Edita est autẽ Imperatoris nostri cõstitutio, quã, vt omnibus innotesceret compendioso tractatu habito, Græca lingua euulgauit. Per quam definiit, vt si libertus libertave minores sint centenariis, id est, patrimoniũ habeãt minus cẽtum solidis, (sic.n.a lege Papinia taxatã centũ millium sestertium summã interpretatus est, vt mille sestertii solidũ vnum faciant) nullum locum habeat patronus, quũ testamentum factum est, ad hæreditatẽ eius. Nam si intestatus decedat, nullos, relinquens liberos, tunc patronus ex lege XII. Tabul. hæreditatem eius in solidum habebit. Sin autem maior fuerit centenario, et liberos relinquat, qui ad hæreditatem eius vocẽtur, vel Iure ciuili, vel honorario (quia sint emancipati) siue vnus sit siue plures, cuiuscũque sexus, aut gradus: hi in solidũ vocabũtur, patrono et filiis patroni ab eiuscemodi hæreditate

repel-

repellendis. Quod si libertus, quum maior esset centenario, nullos moriens reliquerit liberos: tunc si intestato decesserit, patronus aut patrona in solidum hæredes erunt. Sin autem condito testamento patronum aut patronã præterierit, quum liberos nõ haberet: aut quos habebat exhæredasset, aut quum liberta esset defuncta, quæ filium præterierit, aut libertũs defunctus, qui nepotẽ ex filia iã ante mortua, quoniã (vt scis, & secundo libro a nobis dictum est) in his præteritio loco exhæredationis accipitur: nec possint ii liberi mota inofficiosi querela testamentum subuertere: tunc ex constitutione Imperatoris *nostri sanctissimi patrono patronæque data contra tabulas bonorum possessione, non dimidiam partem vt olim, sed tertiam tantum auferent, aut, quod tertiæ parti deest, supplebitur, Quoniam forte libertus eos ex vncia, aut sextante vel quadrante hæredes scripserat. Sic autem per bonorum possessionem Cõtra tabulas tertiam partem capient, vt tamen legata aut fideicommissa ideo præstare non cogantur: nõ solum extraneis personis, sed ne liberis quidem liberti libertæve, (verum quod ab ipsis relictum fuerit, id cohæres agnoscet,) exhæredatis forsitan, aut præteritis, quando præteritio vim exhæredationis habet: qui si hæredes scripti fuerint, nihil debetur patrono. Et si contingat eum hæredem scribi, legata liberis debentur.*

ARGVM.

In libertorum succeßione coniunctorum quoque patroni ratio, nedum patronorum ipsorum habetur: vt hi vel ad gradum vsque quintum ad libertorum successionem vocentur, seruata tamen inter ipsos, si non æqualis sit, coniunctionis prærogatiua, cessante hodie omni inter libertos differentia ciuis nomen ex principalis beneficentia adepti sint.

¶ Multis. *Multos autem & alios casus, ad huius iuris dispositionem necessarios collegi dicta constitutio.* Et *enim sanxit, vt tam patroni patronæq;, quam liberi eorum, necnon, qui ex transuerso veniunt ad quintum vsq; gradũ, ad libertorum libertarumve succeßionem vocentur. Si igitur eiusdem patroni patronæve, aut duorum patronorum duarumve patronarum, aut etiã pluriũ extent liberi, is qui gradu proximior est, ad liberti libertæve succeßionem vocabitur.* V*eluti, deceßit libertus aut liberta nullos habens liberos, nec vllo condito testamento, quũ neq; patronus aut patrona superesset: verum extabant liberi nepos forte & pronepos: nepos vocabitur.* Et *in capita hæreditas, non autẽ in stirpes diuidetur.* V*eluti, vnius patroni duo erant liberi, alterius tres: in quinque partes scindetur succeßio,* Idẽ *& iis, qui ex transuerso patronũ patronãve contingunt, obtinebit, vt & proximior potior sit, & in capita hæreditas diuidatur.* Q*uoniã pene consonantia esse ingenuitatis et libertinitatis iura in succeßioni*

bus dicta constitutio voluit. Pene dixi, *ideo: quod inter ingenuos et vltra quintũ gradũ deferantur hæreditates:* Libertinorũ *vero successiones intra quintũ gradum cognatorum patroni & patronæ consistant.* Et *hæc quidẽ de iis* Libertini *hodie tractamus, qui ciues* Romani *sunt, quũ nec sint alii liberti.* Didicisse.*n.te opinor ex primo libro, dedititiorũ &* Latinorũ *iura sublata esse.* Porro, *quum* Latinorum *vsus adhuc receptus esset, de nulla ipsorum successione agitabatur.* Quanuis.*n.maxime vt liberi viuerent, tamen vt serui moriebantur, veluti vna cũ spiritu libertatem exuentes.* Et *quasi seruorum bona eorum a manumissoribus poßidebantur, non iure hæreditatis: quoniam seruorum nullas dicere possumus hæreditates: sed iure peculii, idq; ex lege* Iunia. *Postea factum est* S.C. *Largianum, quo cautũ fuerat, vt liberi manumissoris nõ nominatim exhæredati, extraneis hæredibus eius in succeßione* Latini *præponerẽtur.* Veluti, *manumisi seruũ meũ, &* Latinũ *feci: mortuus sum institutis hæredibus liberis meis & quibusdam extraneis.* Et *lege quidẽ* Iunia *si contingat* Latinorũ *mori, liberi mei vna cũ extrtneis hæredibus ad bona* Latini *venissent.* Ex S.C. *autem* Largiano, *soli liberti mei* Latini *succedẽt, quoniã nominatim exhæredati non sunt.* Post S.C. *Largianum venit* Traiani Imperatoris *edictũ quo cauebatur, vt si quis* Latinus, *inuito aut in-*

scio patrono, Ciuitatẽ sibi Romanam petiisset et obtinuisset, viueret quidem vt ciuis Romanus, et omnia ageret quæ ciuium Romanorum sunt, verum vt Latinus moreretur. Sed Imperatoris nostri constitutio, has conditionum mutationes perosa, quum vt ciuis Romanus viueret, ac vt Latinus, moreretur; & alias quoque difficultates hinc nascentes sustulit, expositis non Latinis tantum & lege Iunia, & S.C Largiano, sed etiam edicto Traiani: vt iã omnes liberti ciues Romani sint. Et ita veluti quadã adiectione siue inuẽtione, quibus modi Latini olim fiebant, qui manumittebantur, iisdem et ciuitatem Romanam serui adipiscuntur.

De aßignatione libertorum.

TIT. VIII.

ARGVM.

Aßignatio libertorum patronis concessa, non ex testamento solum, ab intestato quoque fieri potest. Ea autem facta id liberis, quibus facta est, prestat, vt solus liberto is succedat: cui ille a patrono, aßignatus est. Quod si is nullis liberis, cui facta est aßignatio, decedat, ad superstites liberos.

Quum dictum sit de libertis, dicamus vt in summa de aßignatione ipsorum. Scis enim liberos patroni quum parem gradum obtinent, simul pariterq;, & ex æquis partibus ad succeßionem liberti paterni venire. Factum tamen est postea S. C. quo pla-

cuit, patrono plures habenti liberos, licere vt vni eorum libertum aßignet. Et deinde mortuo liberto, *is solus patroni iura habebit, cui ille aßignatus fuerit, & cæteri liberi patroni, qui pariter ad eadem bona venturi erant nulla aßignatione interueniente, iam nullum aditum ad hæreditatem liberti habebunt.* Quod si is, cui libertus aßignatus fuerit, decedat nullis relictis liberis: tunc cæteri patroni liberi pristinum ius recipiunt, & liberto poßunt succedere. Nec tantum libertum, sed etiam libertam. Et non tantum filio nepotive, sed etiam filiæ neptive aßignare permittitur. Porro hæc aßignandi facultas ei competit, qui duos aut plures liberos in potestate habet. Quoniam emãcipato libertus aßignari non potest. Quid ergo, si quis libertum suum filio in potestate aßignauerit, & deinde quum superuixisset, filium emancipauerit? Quærimus an euanescat aßignatio? Et Iuliano ac plerisque Iurisconsultis placuit eam euanescere. Poßumus autẽ aßignare, non tantum in testamento, verum etiam ab intestato. Neque etiam hac in re inuenta sunt solẽnia quædam, & formalia verba. Porro S. C. quod de agnatione libertorum loquitur, imperante Claudio factum est Suillio Rufo, & Hostorio Scapula Coß. * §. Datur.

De bonorum possessionibus.

TIT. IX.

ARGVM.

Prætori Iuris Ciuilis emendandi, impugnandi, ut quod eidem deest, supplendi atque coadiuuandi comprobandique, olim summa cura fuit; ac proinde in hac potissimum parte, quæ de successionibus est, successuris anxie prouidere curauit. Nam bonorum possessionem tam ex testamento quam ab intestato adinuenit, quæ decem numero olim fuerunt, ex testamento scilicet, contra & secundum tabulas, reliquæ vero ab intestato tributæ. Eas autem Imperator pressiore numero coercuit, & quod pium visum est, principali constitutione sanciuit.

Quemadmodum legis XII. *Tabullarum inuentum est, vt ex testamento vel ab intestato vocaremur: & qui vocantur, alias efficit, vt existant tamen, quod genus sunt necessarii: alias requirit vt adeant, cuiusmodi sunt cæteri præter hos: sic &* Prætor *bonorum possessiones inuenit, per quas interdum* Ius Ciuile *emendat.* Neque *id solum in intestatorum hæreditatibus, vt dictum est.*(Nam *quum* Ius Ciuile *capite minutos, & eorum liberos, necnon & eos, qui ex fœminis nascuntur, ignoraret: ipse tertio quodam ordine inuento bonorum possessionem,* Vnde *cognati, eis dedit) verum etiam in eorum, qui testamento facto decedunt, erratum legis* XII. *Tabular. correctum est.*

Nam si quis moriens alienum posthumum hæredem scribat (scire te opinor quis sit alienus posthumus, nempe is qui si nascatur, suus mihi futurus nõ est) is si natus fuerit, quod ad ius Ciuile, adire non posset: reiecit.n.talem institutionem Ius Ciuile: uerum Prætor ei bonorum possessionem secundum tabulas largitur, & bonorum possessorem eum facit. Sed et Imperatoris nostri constitutio, recte hunc hæredem vult institui, quasi nec Iure Ciuili incognitum. Aliquando Prætor non emendat, sed impugnat Ius Ciuile. Veluti (sicut diximus) quũ libertus patronum præterit: Lex XII. Tab. nullum dabat patrono, qua si testamento facto superaretur, aditum ad bona liberti. At contra Prætor bonorum possessionẽ Cõtra tabulas cõmẽtus est. Hic igitur ex aduerso pugnat. Porro nõ est Prætor acerbus aut cõtentiosus: quoniam vbi Ius Ciuile probari in vulgus putauit, nõ emendãdi, neque impugnandi, sed cõfirmandi eius gratia, suam iurisdictionem interposuit. Nã si quis recte atque ordine facto testamento, hæres institutus sit, non solum Iure Ciuili adire poterit, sed etiam Prætor ei dat bonorum possessionẽ secundu tabulas. Et Ius quidem Ciuile ex lege hæredem facit. Prætor vero & ab intestato bonorum possessorẽ approbat. Nã suos quidẽ hæredes et agnatos vocat Ius Ciuile: atque vt illi existant, & hi adeant efficit. At vero Prætor cũ Iure Ciuili cõcurrẽs, illis dat bonorũ pos-

ſeßionem Vnde *liberi, his bonorum poſſeßionem* Vnde *legitimi*. Atque *etiã ſi maxime bonorum poſſeſſionem nõ petierint, nihilominus hæredes fiunt* Iure Ciuili. *Sic igitur* Prætor *aut emẽdat, aut impugnat, aut comprobat.* Emendat: *vt in extraneo poſthumo.* Impugnat, *vt in patrono præterito.* Et *comprobat, ut in hæredibus ſcriptis.* Et *in iis, qui ab inteſtato vocantur, ex primo aut ſecundo ordine.*

§. Quos autem *Quos autem ſolus* Prætor, *non etiam* Ius Ciuile *ad ſucceßionẽ vocat: hæredes quidem ipſo* Iure *non facit.* Nã *hæredis nomen nemini* Prætor *tribuit: ſed aut lex, aut quod legis vicẽ habeat.* Veluti S.C. *aut conſtitutio* Principis. S.C. *vt* Tertullianum *&* Orficianum: *conſtitutio* Principis, *vt* Imperatoris *noſtri conſtitutio, quæ ſororis filium in numerum legitimorum retulit.* Prætor *igitur hæredem non facit, ſed data bonorum poſſeßione, loco hæredis eum conſtituit: & bonorum poſſeſſorem efficit, ſic vt vtiliter & experiri poßit & conueniri.*

§. Ad huc. Neque *vero iam dictas bonorum poſſeßiones tantum* Vnde *liberi,* Vnde *legitimi, &* Vnde *cognati inuenit* Prætor: *ſed etiã alias plurimas, quum vnus eius ſic ſcopus: ne quis ſine ſucceſſore moriatur.* Nam *Anguſtißimis finibus concluſum a lege duodecim* Tabularum *ius percipiendarum hæreditatum,* Prætor *ex bono & æquo dilatauit.*

Porro *bonorum poſſeßiones aliæ ex teſtamento*

sunt, aliæ ab intestato. Et ex testamento quidem §. Sūt
sunt hæ duæ. Prima, quæ Contra tabulas dicitur: autem
quam Prætor liberis præteritis pollicetur. Secunda, quæ Secundum tabulas vocatur: quam omnibus Iure scriptis hæredibus largitur. Et quum eas primas fecisset, quæ ex testamento dantur, ad eas transiit, quæ ab intestato locum haberent. Ac primo loco suis hæredibus, & iis qui inter suos hæredes connumerantur (dico autem emancipatos) bonorum possessionem dedit, quæ vocatur, Vnde liberi. Secundo loco ab intestato iis dedit bonorum possessionem Vnde legitimi, qui Iure Ciuili ad hæreditatem defuncti uocantur: vt agnatis, & patrono liberisque eius in bonis liberti libertæve. Et iis qui ex S.C. Tertulliano, vel Orficiano, aut Principum constitutionibus ius ab intestato percipiendarum hæreditatum habent. Tertio loco proposuit bonorum possessionem Vnde decem personæ: per quā extraneo manumissori liberi capitis, decem personas cognatorum prætulit, parentum, liberorum, & eorum qui ex transuerso veniūt vsque ad secundum gradum. Quid autem id sit, dicere necesse est, quamuis in vsu communi non versetur. Si tibi ego filium meum quem emancipassem, in primum & secundum & tertium mancipium dedissem: tuque eum manumisisses, & sui iuris fecisses: propter libertatis dationem iura legitimæ successionis in eo habebas ad similitudinem patroni. Et si-

contigisset vt hic manumissus, intestatus decederet, tu omnibus cognatis præferebaris: quippe qui, vt dictum est, iura legitimi haberes propter libertatem: & cæteri omnes cognati essent propter capitis diminutionem. Verum quia iniquum erat ob solam, & nudam libertatem omnibus cognatis te præferri: ideo Prætor decem personas vocauit, quæ in successione ab intestato præferri tibi debeant. Filium, filiam, nepotem, neptem, siue ex filio sint, siue ex filia patrem, matrem, auum, auiam, siue paterni sint, siue materni: fratrem & sororem. Hoc igitur extraneo manumissori prætulit, dans, ei bonorũ possessionem, Vnde decem personæ. Ex numero. n. eorum qui petere possent, nomẽ bonorum possessio hæc accepit. Quarto loco, bonorum possessionem, Vnde cognati. Quinto loco, pollicitus est bonorum possessionẽ, quã, Tanquam ex familia vocant. Est autem huic locus, in casu huiuscemodi: Libertus sine liberis sineq; testamento decessit, quum neque patronus superstes esset. Agnati patroni ad bona liberti veniunt per bonorum possessionem, Tanquam ex familia. Sexto loco inuenit eam, quam patrono patronæque dedit parentibusque eorum, & liberis: & vocauit, Vnde liberi patroni, & patronæ, et parentes eorum. Nam si libertus decesserit: & patronus vel patrona liberi ve eorum per bonorum possessionem, Vnde legitimi venire voluerint, & tempora petendi præterie-

rint, (nam vnaquæque bonorum possessio certo tempore circumscripta est, vt infra latius docebimur) neque rursum eam petierint, quæ, Tanquam ex familia *vocatur: per hanc bonorum possessionem veni re possunt, aut patroni ipsi, aut liberi eorum, si ipsi non superstit: aut parentes patronorum patronarum ve. Septimo loco inuenit eam, quæ,* Vnde vir & vxor *dicitur.* Nam *si aut vir aliquis aut mulier aliqua sine testamento decedat, neminem relinquens qui ex aliqua dictarum bonorum possessionum, ad successionem eius vocetur: tunc locus fit huic bonorum possessioni.* Et *vir vxori, vxorque viro succedit. Octauum locum obtinet inter bonorum possessiones, quæ ab intestato dantur, ea quæ,* Vnde cognati manumissoris *dicitur.* Nam *si libertus intestatus decedat, nec patronum habens, neque patroni liberos, neque etiam agnatos, cognati patroni ex hac parte bonorum possessionem petunt.* Et *has quidem bonorum possessiones* Prætor *inuenit, duas ex testamento, & octo ab intestato,* Verum Imperator *noster sanctissimus, nihil intactum inexcussumque relinquens: ea, quæ emendatione indigere videbantur, in melius transtulit, atque eã quidem, quæ* Contra tabulas *dicitur, eamq; item quæ* Secũdum tabulas, *vt necessarias, in suo habitu reliquit.* Nec *nõ & ex iis quæ ab intestato dantur, eam quæ,* Vnde liberi, *eamq; quæ,* Vnde legitimi. Quæ *autẽ tertio loco* §. Sed eas.

posita est inter eas quæ ab intestato dantur, et quin to quantum & ad eas quæ ex testamento, ac vocatur, Vnde decē personæ: eam ex numero bonorum possessionū sustulit, breui ratione superuacaneam esse ostendens. Quum enim præfata bonorum possessio decem personas cognatorum (sicut dictum est) extraneo manumissori preferret, constitutio autem præfati Imperatoris, quam de emancipationibus conscripsit, omnibus patronis, & manumissoribus præsumptionem contractæ fiduciæ in manumissionibus dederit: sic vt ipsa emancipatio tacite id in sese habeat: merito & præfata bonorum possessio pro superuacua habēda est: quū extraneus posthac manumissor nullus intelligatur. Sublata igitur bonorum possessione Vnde decem personæ, quæ quinta erat numero, bonorum possessionem, Vnde cognati, quæ prius sexta erat in ordine, quintam fecit.

§. Cū q; ante.i. *Porro eā bonorum possessionem quæ septimo loco erat, tanquā ex familia, eamq; quæ octauo, Vnde liberi, patroni patroneq;, & parentes eorū: vtranq; inutilem fecit, in sacra sua cōstitutione, quā de Iure patronatus composuit. Quū.n. ad similitudinem successionis Ingenuorū et Libertinorū successiones redegisset: eas vsq; ad quintū gradū coarctādo vt aliquid esset īter Ingenuos et Libertinos differētiæ: cōtentos esse eos voluit bonorū possessionibus, Cōtra tabulas: et Vnde legitimi, et Vnde cognati. Ex qui*

bus hæreditatē liberi ab ītestato cognati patroni sibi vindicare possūt: omnī scrupulositate, et īextricabili errore istarū duarū bonorū possessionū sublata.

Noua aūt bonorum possessione, quæ Vnde vir & vxor dicitur, sexto loco posita, decimā bonorū possessionē, quæ erat, Vnde cognati manumissoris, pro superuacua haberi voluit, propter rationes in dicta constitutione de Iure *patronatus enumeratas. Ita vt iā sex tantū sint ordinariæ bonorū possessiones: duæ ex testamento,* Contra *tabulas, &* Secundum *tabulas. et quatuor ab intestato, Vnde liberi, Vnde legitimi, Vnde cognati, & Vnde vir & vxor. Sequatur tamen eas, & septima bonorum possessio, quam optima ratione* Prætoris *introduxerunt: ex vltima edicti sui parte iis eam pollicentes, quibus eam dari aut lex aut* S. C. *aut constitutio* Princi*pis iusserit.* Hanc *autem neq; iis, quæ ex testamento dantur, neq; iis quæ ab intestato, perpetuo posses annumerare.* Sed *vt extremum auxiliū & prætor ordinem inuentū, eam* Prætores *dare, quū necesse fuerit, solent, alias ex testō, alias ab intestato.* Porro *nomē ei tale est, Quibus vt detur, vel lege, vel* S. C. *vel* Principis *cōstitutione cōprehensum est.* Potes *& aliud ei nomē dare, ac vocare, Quibus ex legibus.*

§. Aliam.

§. Septima

ARGVM.

Quas bonorum possessiones Prætor *introduxit, eisdem certo definitoque tempore conclusit: nedum in*

capessenda hæreditate inter personas disparis gradus mora sit, suis actionibus experiundi creditoribus occasio præcidatur, ac proinde his per moras fraudentur. Sicque parentibus ac liberis tum naturalibus, tum adoptiuis anni spatium ad bonorum possessionem ex testamento, vel ab intesto prout competit, petendam, indulsit: agnatis vero ac cognatis, & deinceps extraneis centum dierum moras concessit. Eius autem qui intra hæc tempora non petierit, portio his, qui eiusdem gradus fuerint, accrescit: quibus deficientibus reliqui secundum gradus prærogatiuam vocantur.

§. Cũ igitur *Quum igitur multas bonorum possessionum species* Prætor *introduxerit, easq; per ordinem disposuerit, & in vnaquaque bonorum possessione, nonnunquam multæ supersint personæ dispari gradu: ne actiones creditorum longius differantur, sed vt habeant, quos conuenire possint: vt ne facile in possessionem bonorum defuncti mittantur, & ita indemnitati suæ consulant, huiusce rei gratia,* Prætor *vnamquanque bonorum possessionem certo tempore conclusit: quo elapso iis, qui sequuntur, locus fit. Parentibus igitur liberisque tum naturalibus tum adoptiuis, anni spatium dedit* Prætor *ad petendam bonorum possessionem ex testamento vel ab intestato sibi competentem: hoc autem tempore præterito bonorum possessionem sibi competentem amittũt. Cæteris vero agnatis vel cognatis aut extraneis spatium centum dierum dedit. Et si intra hos centum dies bonorum possessionem sibi competentem*

agnoscere neglexerint, tunc siquidem sunt alii eodem gradu, pars non petentis illis accrescit: sin autem nullus ex eodem gradu precedit, qui sequenti gradu sunt, veniunt veluti per successionem: perinde atque si is, qui præcessit, nec petiit ex eo numero non fuisset.

Quum delata mibi esset bonorum possessio, & ego eam intra annum petere deberem, quia ex parentibus eram aut ex liberis: vel intra cẽtum dies, quia alius quispiam eram: repudiaui eam. Non *dicimus expectandum esse, quoad tempus quod vel anno deerat vel centum diebus prætereat, vt sequẽti locus tunc demum fiat: verum statim cæteri, qui sequenti gradu, aut ordine sunt, ad bonorum possessionem vocabuntur.* §. Si quis itaq;.

ARGVM.

Ad petendum bonorum possessionem tempora vtiliter connumerantur, non autem continenter supputantur, præsertim ei, qui eam sibi competere sciuit. Cæterum ei, qui ignorauit, aut cum sciret, maiori negotiorum necessitate districtus petere non potuit, huiusmodi tempora non current. Et qui bonorum possessionem petere aut agnoscere voluerit, libere, vt volet, citra iuris solennitatem, id efficere potest.

Tempus *bonorum possessionis petendæ, vtile est, non continuum, hoc est illi currũt dies bonorum possessionis, qui eam sibi scit competere, & eam petere potest. Si enim aut nescinit ad bonorum pos-* §. In petenda.

ſeſsionem defuncti ſe vocari, aut ignorauit aliquem cognatorum defunctum eſſe: aut quum hæc ſciret, petere tamen non potuit, quod maiori neceſsitate diſtineretur tēpora ei bonorum poſſeſsionis non currēt. Et olim quidē petendæ erant, & in petēdo conſiſtebāt bonorum poſſeſsiones: ac neceſſe erat Prætorem adire, & ſpecialiter dicere: Da mihi hanc bonorum poſſeſsionem: Sed hodie conſtitutionibus principum effectum eſt, vt quocunque modo is, cui bonorum poſſeſsio competit, intra ſtatutum tempus oſtenderit ſe dictam bonorum poſſeſsionem admittere, pleniſsimum habeat eius beneficium.

De acquiſitione per arrogationem.

TIT. X.

ARGVM.

Arrogati bona, quanquam olim arrogatori omnia acquirerentur, his ſolum quæ capitis minutione pereunt exceptis: bodie tamen principali conſtitutione ſolus ipſi bonorum adſcititiorum arrogati vſuſfructus acquiratur: vt conditionis melioris non ſit is, quem ius Ciuile patrem, quam quem natura fecit.

Dictum eſt de duobus per vniuerſitatem acquirendi modis: de hæreditate, quæ vel ex teſtamento vel ab inteſtato ad nos pertinet. Deinde & de bonorum poſſeſsione, quæ & ipſa ſimiliter vel ex teſtamento, vel ab inteſtato nobis defertur. Dicamus,

mus, & de tertia per vniuersitatem acquisitione. Hæc autem neque lege duodecim Tabularum, neque edicto Prætoris inuenta: sed eo iure, quod sine scripto et ex approbatione prudentum receptum est, introducta est in communem ciuitatis vsum. Nam longe aliud est lex, & aliud ciuilis vsus. Quoniam lex est, quæ propriam habet appellationem, vt lex duodecim Tabularum, lex Alia Sentia, lex Furia Caninia, lex Falcidia. Vsus vero ciuilis est approbatio prudentium nulla scriptura constans, quum quid primum sine scripto indictum est, deinde per vsum longiùs productum: & ad extremum, quum prudentes id vtile esse iudicassent, approbatione sua confirmarunt: veluti, Ecce si paterfamilias in arrogationem se dederit, omnes illius res corporales & incorporales, & quæ ei debentur, arrogatori antea quidem acquirebat, dominum eum rerum suarum faciens: iis exceptis, & quæ per capitis diminutionem pereunt, cuiusmodi est operarum obligatio, (quid autem id sit, infra dicemus) & ius agnationis, (nã iure agnationis propter capitis diminutionem ad superiorum agnatorum hæreditatem non vocabatur. Vsus enim et vsusfructus, quanuis olim hoc quoque modo extinguerentur Imperatoris tamẽ nostri constitutione prohibitum est, ne minima capitis diminutione perirent. Sed idem ille sanctissimus noster Imperator, acquisitionem hanc, quæ per arro

gationem fiebat, in angustum contraxit, similem eam faciens acquisitioni naturalium parentum. Quoniam neque naturali, neque adoptiuo patri quicquã vltra vsumfructũ in iis rebus acquiritur, quas liberi extrinsecus, et nõ ex re patris acquirũt.

ARGVM.

Arrogati hæreditas ad arrogatorem, nisi hi, qui ipsi de Iure præferuntur, supersint, defertur, nec pro nominibus ante arrogationem contractis proprio nomine recte conuenitur, filii autem nomine vtiliter impeditur.

§. mortuo. *Si contingat, vt is, qui in arrogationem acceptus est, apud arrogatorem, inque adoptiua familia decedat: & rerum dominium in arrogatorem transit, nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione Imperatoris nostri, patri in successione earum rerum, quæ acquiri non possunt, præferantur. Sin autem is, qui se in arrogationem dedit, debeat aliquibus, ipso quidem Iure, & stricta ratione, arrogator pro eo nõ tenetur. Quomodo enim ex eo quod alius cõtraxit, cum alio agetur? Sed nomine filii agetur cum eo: et si nolit eum defendere, facultas datur creditoribus: vt authoritate competentium magistratuum, bona, quæ filii adoptiui cum vsufructu futura erant, si sese in arrogationem non dedisset, in possessionem suam redigant, & legitimo modo ea disponant.*

§. Sed ex diuerso.

De eo cui libertatis causa bona addicuntur.

TIT. XI.

ARGVM.

Testatoris in testamento libertates relinquentis, si hæreditas ab hærede scripto non adeatur, ac proinde ruituræ sint libertates ipsæ: potest idem, cui & libertas relicta est: aut alius quispiam colore conseruandarum libertatum quæsito, defuncti bona sibi addici petere: & satisdato creditoribus de suo recipiendo, hæreditatem apprehendere, eiusdemque creditoribus quatenus defuncti facultates ferent satisfacere. Et quibus libertas directo aut per fideicommissum relicta fuerat, hi liberi mox fient, quamlibet à fisco bona intercepta fuerint. Quo fit vt eodem vno remedio simul & defunctorum voluntati & libertati, & simul creditoribus consulatur.

EST *& quarta species acquisitionis per vniuersitatem, noua admodum, & veteribus ignota, ex constitutione* D. Marci *inuenta*. Nam *si hi, qui libertatem acceperunt in testamento, ex quo nemo hæreditatem adit, libertatum conseruandarum causa bona sibi additi petant, id assequentur, quemadmodum dicta* Marci *voluit constitutio, quam ad* Popilium Rufum *scripsit in hac specie*: Verginius *quidem* Valens *testamento condito, &* Titio *hærede instituto, seruis suis liber-*

tatem reliquit, quum & creditores haberet. Is qui *hæres scriptus erat, hæreditatẽ adire noluit.* Futurũ *erat, vt creditores in bona mitterẽtur, & ea sicuti vellent disponerẽt: vnus aliquis eorum, qui libertatem in eo testamẽto acceperat, nomine* Popilius Rufus, *bona sibi volebat addici: vt & libertates cõseruarentur, & creditores danno nõ afficerentur.* Aditus *igitur* Marcus Imperator, *in hunc modũ rescripsit:* Si Verginii Valentis, *qui quibusdam testamẽto suo libertatem adscripsit, hæreditatẽ is, quem hæredem scripserat, nõ vult adire, et ex hoc periculũ est, ne bona a creditoribus distrahantur: aditus competens iudex, ab eo, qui libertatem in eo testamẽto accepit, & sibi bona conseruandarũ libertatũ gratia cupit addici, rationem desiderii eius habebit, & bona ei addicet. Sic tamen vt & directæ libertates, & eæ, quæ per speciem fideicõmissi relictæ sunt, præstentur.* Dummodo *ante omnia datis fideiussoribus, aut aliter idonee, securos faciat ereditores, de solido, quod cuique debetur, soluendo.* Et hi *quidem, quibus directa libertas data est, perinde sunt liberi, ac si hæreditas ab hærede scripto adita fuisset, hoc est,* Orcini *fiunt liberti.* In *iis autem quibus fideicommissaria libertas relicta est, is, cui bona addicta sunt, factum manumittentis supplebit, & ipsius scilicet fient liberti.* Potest *autem is, cui bona addicuntur, dicere:* Non *aliter mihi vo-*

lo bona addici, nisi hac conditione, vt & ii, qui directas libertates habent, mei liberti fiant Hoc *enim proponens audietur, & postulationem eius confirmat* Imperator:*duntaxat, si ii, quibus directa libertas debetur, consentiunt*. Sed *& illud eadem constitutio ad confirmationem suæ humanitatis adiicit. Ait enim, Si nullo adeunte, fiscus vt vacantia, bona defuncti occupare voluerit, non aliter ea capiet, quàm si libertatem iis, qui testamento manumissi sunt, præstet: & defuncti seruetur voluntas iis, qui, si hæreditas adita fuisset, eam cōsecuti fuissent.*

Præ*sens rescriptũ non libertatibus tantum subuenit, verum etiam defunctis: ne bona eorum a creditoribus possideantur, & veneant*. Bonis *enim vni eorum, qui libertatem acceperunt, per occasionem conseruandarum libertatum addictis, cessat bonorum venditio: quoniam idoneus defuncto defensor inuentus est, qui securos, de solido quod debetur soluendo, creditores faciat.* *§. hoc rescripti.*

A R G V M.

Bonorum libertatum conseruandarum causa addictio, tum demum locum habet, cum aut ex testamento, aut abintestato, libertates relictæ fuerint. Et licet qui semel hæreditatem repudiarit, restitutione petita, eam rursus adire queat, bonorum tamen semel addictio facta, libertatesque datæ minime reuocabuntur. Et quæ inter viuos libertates datæ fuerint, bonorum addictionem fieri non impedient: quanquam de his contendi possit, num in fraudem datæ

ſint creditorum.

§. In primis *In primis hoc ſciendum eſt, tunc locum eſſe huic reſcripto, quũ libertates teſtamento date ſunt. Quod ergo ſi quis inteſtato decedens codicillis libertates dederit, neque ab inteſtato quiſquã hæreditatẽ adierit? Et huc quoque ſententia conſtitutionis trahenda eſt. Sin autem quis teſtamẽto facto decedat, nec teſtamento libertates, ſed codicillis relinquat: dubium non eſt: quin & hic conſtitutio locum habeat.* Tunc *autem conſtitutionis verba locum ei oſtendunt eſſe, quum nemo ab inteſtato ſucceſſor exiſtit: ergo quã diu incertum eſt an exiſtat quis, an non exiſtat ceſſat conſtitutio: quum vero certum fuerit, neminem aditurum, tunc cõſtitutio vires ſuas explicat.*

§. Si is qui. *Deceſſit aliquis, libertatibus in teſtamento relictis, minor quiſpiam vigintiquinque annis ad hæreditatẽ huius vocabatur: abſtinuit ab hæreditate. Locuſne eſt conſtitutioni? an vero quoniam per in integrum reſtitutionẽ ad hæreditatem redire poteſt, ceſſat conſtitutio?* Et *dicimus recte ex conſtitutione petenti bonorum addictionem fieri: quamuis is, qui ab hæreditate abſtinuit, poſſit deinde pœnitentia acta per in integrum reſtitutionem adeam redire. Quid ergo ſi poſt addictionem bonorum & præſtitas iã libertates, adoleſcens in integrum reſtitutus hæreditatem recuperauit? an libertates, quæ ſemel competierunt, reuocabuntur?* Nequaquam.

Hæc præsens cõstitutio conseruandis libertatibus introducta est. Si nulla igitur libertas relicta est, tractatus eius non procedit. Titius, *quum creditores aliquot haberet, seruos suos inter viuos manumiserat, aliis mortis causa libertates dedit: dicẽdo inter manumittendum: Liberos vos esse volo nisi ab hoc morbo liberatus fuero* Mortuus *est* Titius. *Creditores volebant reuocari libertates, dicentes in fraudẽ sui eas datas fuisse.* Hi, *qui manumissi erãt, bona sibi petebant addici creditoribus de indemnitate promittentes.* Audient *hæc dicentes: quamuis verba cõstitutionis ad hunc casum non pateant.* §. hæc constitutio.

Sed quum multas diuisiones huic iuri Imperator *noster sanctissimus videret deesse constitutionem edidit per quam perfectissimum est* Ius *huius successionis effectum.* Porro *diuisiones eiuscemodi, ipsa constitutionis illius verba docebunt.* §. Sed cũ multas.

De succesſionibus ſublatis, quę fiebãt per bonorum venditiones & ex Senatuſconſulto Claudiano.

TIT. XII.

ARGVM.

SVBLATIS, *quæ olim per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano fiebant, suc-*

ceßionibus, hodie per vniuersitatem acquirendi modos sanctißimus Imperator quatuor reliquit: nimirũ hæreditas bonorum possesßio per arrogationem, & bonorum libertatem conseruandarum causa addictionẽ. Formula autem, qua in iure olim bonorum venditiones fierent, hic egregie simul & docte traditur.

ANTE *eam per vniuersitatem acquisitionẽ, quam proximo titulo explicauimus, erãt & aliæ p vniuersitatem acquisitiones. Quod genus fuerit,* Bo*norum emptio: quæ de bonis debitoris vendẽdis per multas ambages multosq; circuitus fiebat.* Et *tunc locum habebat, quãdo iudicia ordinaria in vsu essent: hoc est, cum vno tantum tempore conuentus haberentur.* Porro *de conuentu, libro primo abunde dictum est.* Hodie *vero quum iudicia sint extraordinaria, & quouis tempore exerceantur: non iniuria et bonorum venditiones in desuetudinem abierunt.* Et *cum pluribus debere quem compertum est, officio iudicis continetur, vt creditoribus bona communis debitoris poßidere permittat, & ea disponere prout sibi conducere putabunt.* Sed *hæc ex latiore.* Di*gestorum traditione perfectius cognosci poterũt.* Et *hunc quidem in modum olim hæc fiebant: Si contigerat, vt quisquam grande æs alienum cõtraxisset, ac multa nomina confecisset: & postea latitasset, nec defensorem habuisset: creditores in vnum congregati,* Prætorem *adibant, querelam ei suam*

exponentes:permittebatq; illis Prætor, *vt bona debitoris possiderent : & possidebant ea in certum dierum spatium.Quibus elapsis rursus adibant* Præto*rem , petentes vt sibi liceret vnum ex numero suo constituere,qui debitoris patrimoniũ diuẽdere deberet . Nã quũ molestũ esset quotidie omnes in vnum coire,vnum ex numero suo creabant,qui dicebatur* ✲*Magister.*Et *de cætero ille cum iis qui emere vellent , contrahebat .* Fiebatq; *in celeberrimis quibusque totius vrbis locis proscriptio,hac significans :* Ille *debitor noster , in ea causa est , vt bona eius diuendi debeãt. Nos creditores patrimonium eius distrahimus. Quicunque emere volet,adesto.*Ac *deinde paucis diebus elapsis,iam tertium adibant* Prætorem *, qua ex re consequebãtur, vt sibi liceret legem bonorum venditorem facere. Atque ex eo tẽpore, præfatæ proscriptioni talia quædã addebant.* V*erbi gratia,* Ea *quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum , quæ ipsis debẽtur,respõdere debet:sic,vt cui centũ aurei debẽ*

✲Magister. } Hinc loc⁹ Ciceronis in quandam, quã dũ viueret ludũ habuisse dicebat , & mortuam magistros habere cœpisse . Hinc & ad Fabium Gallum,de Cæsare,Sed heus tu (inquit) Manum de tabula , Magister adest . Curtius.

tur, accipiat quinquaginta: & cui ducẽti, accipiat centũ. Atq; quũ post hæc, statutũ tempus præteriisset, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, bonorum emptor. Actionesque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui passus erat bonorum venditionem, competebãt. hæ in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: sicut & bonorum possessor. Vterque enim successor Prætorius est. Sed quemadmodum iam ante dictũ est, omnes illæ ambages otiosæ sunt atque inutiles, quoniam iudicia sunt extraordinaria.

§.erat *Erat & alia per vniuersitatem acquisitio, quæ inuenta fuit ex Senatusconsulto Claudiano Nam si libera mulier serui mei amore accensa, impedimento fuisset, quo minus frequenti deligentiq; eius opera ministerioq; vterer: licebat mihi denuntiationem corã septem testibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, vt a seruo meo abstinerit. Si non parebat denuntiationi primæ, nec abstinebat: licebat & secunda denuntiatione vti. Et quum illa nihil de consuetudine sua mutaret, denuntiabam ei & tertium. Si neque tunc a seruo meo se continebat: profitebar, ac proferebam denũtiationes meas apud Prætorem aut Præsidem, qui interloquutione sua, eã mihi in seruitutem dabat: et dominus efficiebar, nõ mulieris tantum, sed etiã omnium bonorum eius. Id*

quum Imperator noster religiosissimus temporibus suis indignum iudicasset, sustulit, & e ciuitate sua eiecit, neque Digestis suis passus est inseri. Sic igitur *quatuor sunt per vniuersitatem acquisitiones, hæreditas, bonorum possessio, per arrogationem, & bonorum addictio libertatum conseruandarum causa.* Et *hæ adhuc in communi vsu versantur.* Subla*tæ autem duæ sunt, & ex Senatusconsulto* Claudia*no in seruitutem redactio.*

De obligationibus.

TIT. XIII.

ARGVM.

Absolutis, ac perfecte Iuris ciuilis partibus prioribus duabus, de personis nempe atque rebus, traditis, nunc ad tertiam partem transiturus, quasi viam præmuniturus, prius de obligationum vi atque natura tractat, vt inde velut fonte & actionum primaria materia ad ipsas actiones, sit huius studii candidatus non modo paratior, sed instructior quoque. Et quoniam hic titulus, aut finiendo, aut diuidendo procedit, argumento summario non eget.

Quum de rebus dictũ sit, transeamus nũc ad obligationes. Atqui, *posit aliquis ordinẽ hũc reprehendere, et dicere, nos præter quàm promissum est, de obligationibus disputationẽ instituere.* Nam *quum libro*

primo dissereremus, circa quot Ius Ciuile Romanorum versaretur, diximus id omne esse in his, in personis, in rebus, et in actionibus. Quũ igitur tractauerimus de personis, disseruerimus itẽ de rebus, cõsequẽs erat de actionibus dicere. Quo modo igitur relictis actionibus, ad obligationes deflex imus? Verum defensione hic ordo nõ caret. Nã, qui de obligationibus tractat, paulatim taciteq; & de actionibus tractat: Quoniã actionũ matres sunt obligationes. De-*fensa ordinis nostri ratione, dicamus quid sit obligatio. Obligatio est* Iuris *vinculũ, quo quisq; soluere, quod debet, cogitur, secundũ ciuitatis nostræ iura.* Nouisse *enim te opinor, nõ omnẽ debiti solutionem validam & vtilem esse per sese, nisi secundum iura fiat.* Id *autẽ dixi veluti per obscurũ significans, ea quæ vel pupillo soluuntur, vel pupillus ipse soluit.*

§.Omnium. Nã *& tutoriis authoritatẽ interuenire oportet, aliquãdo etiã alia obseruari debẽt. Omniũ autẽ obligationũ summa diuisio ĩ his est:* Nãq; *aut* Ciuiles *sunt, aut* Prætoriæ. Ciuiles *quidẽ, quæ aut legibus inuentæ, aut* Iure ciuili *cõprobatæ sunt.* Prætoriæ *vero, quas* Prætor *ex sua* Iurisdictione *cõstituit: quæ &* Honorariæ *vocãtur. Et hæc quidẽ prima diuisio est.*

§. Sequẽs. Sequens *diuisio hæc est, quæ in quatuor species scinditur.* Aut *enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex delicto, aut ex quasi delicto.* Por-

§. Prius. *ro prius est, vt de iis disseramus, quæ ex contractu*

sint. Contractus autem est, duorum plurium vt in idem conuentio & consensus ad constituendam obligationem, & vt alter alteri fiat obnoxius. Quatuor autem ex contractibus species obligationum nascuntur, quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. De *quibus singulis dicendū est.*

Quibus modis re contrahitur obligatio.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Obligatio, quæ ex mutuo procedit, re contrahi dicitur, ex facto scilicet, siue ex numeratione. Quid autem mutuum sit, aut quibus in rebus consistat, hic tam aperte docetur: vt summariam epitomen non ferat. Actio autem quæ pro mutuo competit, ex eoque nascitur, condictio dicitur.

RE *contrahitur obligatio ex facto, siue ex numeratione, & a manu in manum translatione, & inter eas est* Mutui *datio.* Est *autem* Mutuum, *quum dominus is fit, qui accepit, & nobis obligatur, non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis.* Dixi *dominum eum fieri qui accepit, vt commodatum & depositum vitarem.* In *iis enim is, qui acceperit, dominus non fit.* Dixi *nobis obligari, vt donationem vitarem.* Nam *dominus is, qui acceperit, fit: sed non obligatur.* Dixi

non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis, ne vsum mutuo datarum rerum tollerem. Mutuo enim vnusquisque accipit, vt id in vsus suos impendat: & pro eo aliud reddat. Nam si eadem restituere cogatur, superuacaneum est mutuari. Mutuo autem dantur, non quæuis res: sed eæ tantum, quæ pōdere, numero, mensurave constant. Pondere, veluti aurum argentum, plumbū, ferrum, cera, pix, stannum. Mensura, veluti oleum, vinum, frumentum. Numero, vt minuti numi. Et (vt vno verbo rem totam concludam) quascunque res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientis fiant: non vt eædem nobis reddantur, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu nascitur actio, quæ dicitur Condictio.

ARGVM.

Indebitum quoque errore solutum, accipientem re etiam obligat, quem errore deinceps comperto, ad soluti indebite restitutionem indebiti condictione conueni re licet. Ad mutui vero repetitionem, mutui condictio competit. Pupillus tamen tutoris authoritate non interueniente, non magis ex indebite soluto re obligatur, atque ex mutuo, quod cum pupillo subsistere nequit.

§. Is quoq; *Inter obligationes, quæ re contrahuntur, est & Indebitum. Nam si quum ego me tibi debere putarem centum solidos: eos tibi per errorem soluero,*

dominum te facio. Sed postea cognita veritate possum eos recipere, per actionē condictitiā. Nā agens dicam, Si apparet hunc dare oportere. Sed et mutuū repetens agam actione condictitia, (vt dictum est) iisdem vtens verbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroque factum numerationis procedit. Neque hæc sola est communio condictionis mutui & indebiti, verum etiam illa: Pupillus (vt dictū est libro secundo) sine tutoris authoritate mutuo accepto, non obligatur: neque etiam si indebitum ei soluero tutore non præsente, condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio est: in illo autem differentia, quòd condictio mutui ex contractu constituatur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio vero indebiti, nullum in sese contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnoscentis & obligationem dissoluere volentis, erroneam solutionem facio, non vt obligationem constituam?

ARGVM.

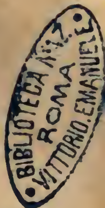
Commodato acceptum re obligationem parit, sicuti & mutuo captū. At inter hæc differentia est, quòd in illo dominiū non transferatur, in hoc sic. Ad hæc qui mutuū accepit, quocunque casu res interuersa fuerit, aut perierit, obligatus permanet: in commodato non æque, licet in re custodienda exactissimam diligentiā,

præstare debeat. At de fortuitis, si non culpa præcesserit, minime tenetur Hoc præterea in se commodatum habet, vt gratuitum sit, mercede autem constituta commodati nomen amplius non retinebit.

§. itẽ is (i. *Inter obligationes quæ re cõtrahuntur, refertur & commodatum.* Nam *si quis me rogarit, vt librũ meum sibi commodẽ, & ego commouerim: ecce factum subsequutum est, & obligationẽ, quæ re contrahitur, peperit, & commodati actio nascitur. Sed longe distat commodatum a mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, in commodato non transfertur: & ob id, de ea re ipsa restituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Est & alia differentia:*Nam *is, qui mutuum accepit, quocunque casu fortuito amiserit ea, quæ mutuo accepit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtẽdum accepit sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur, nec sufficit ei, tantam deligentiam rei commodatæ adhibuisse, quantam suis rebus adhibet: sed quantã alius quispiã diligentior adhibere posset. Si tamẽ maiore vi, hoc est, fortuito casu rem cõmodatam contingat perire, non tenebitur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Vnde si cõmodauerim tibi librũ, tuq; peregre profectus eũ tecũ tuleris, & hostiũ p̃donũve incursu amiseris: nõ dubiũ est, quin ad eius restitutionẽ tenearis.*

Nec

Nec enim decebat eum, præter meum consensum tecum peregre ferre. Commodatũ gratuitum esse oportet, hoc est, gratis commodanda est quæq; res, nulla data mercede ac ne constituta quidẽ. Mercede enim constituta aut data, locatus tibi esse libri vsus videtur: nec amplius id commodatum vocabitur. Commodatũ enim (vt dictum est) gratuitũ esse oportet.

ARGVM.

Obligatio re quoque ex deposito & pignore contrahitur: at depositarius de dolo, creditor vero ob pignus acceptum de leui culpa tenetur. Et electi in deposito negligentia, eligenti imputanda est.

Inter obligationes, quæ re contrahuntur, est & depositum. Nam si ego rem meam apud te deponam, re mihi obligaris, & teneris actione depositi: quam aduersus te habebo, ipsum depositum repetens. Id autem solum cauendum est, nequid dolo in re deposita committas: sin vero desidia tua aut negligentia deterior facta fuerit, non teneberis eo nomine: quemadmodum neque si per negligentiam tuam furto sublata fuerit. Quia qui negligenti amico rẽ suam custodiendam tradidit, suam stultitiam accusare debet. Quum centum ego solidos a te mutuo accepissem, seruum tibi meum in causam pignoris tradidi. Re mihi obligaris, & teneris actione pignoratitia, per quam post debiti solutionem, tu mihi rem ipsam restituere cogeris. Porro in §.Præterea. §.Creditor.

vtriusque commodum & vtriusque gratia pignus inuentum est, tum mea qui mutuor: tum tua, qui mutuas. Et *mea quidem, quia tu accepto pignore libentius mihi credis centum illos solidos.* Tua *autem, quia per retentionem pignoris causa crediti tui in tuto est.* Itaque *ob eam rem, quia scilicet id lucrari videaris, quod de indemnitate consultum tibi sit, exactam diligentiam custodiendo pignori adhibere debes. Quod si quo fortuito casu pignus perierit, non tenebitur creditor, sed adhuc creditum sine impedimento repetet.*

De verborum obligationibus.

TIT. XV.

ARGVM.

Verbis obligatio tum contrahi dicitur, cum nobis fieri darive stipulamur, interrogatione ac responsione apte commodeque intercedentibus. Ex ea autem actiones duæ proficiscuntur, certi scilicet condictio, &, si quid incertum in stipulationem deductum sit, ex stipulatu actio. Quibus autem verbis stipulatio hodie fiat, nihil omnino refert, si modo contrahentes se mutuo intelligant, & eorum consensus intercedat.

QVVM *dictum sit de obligatione quæ re contrahitur, dicamus & de ea, quæ verbis.* Verbis *autem contrahitur obligatio, ex interrogatione & commoda responsione: quum quid fieri, aut*

dari ſtipulamur. Dari: vt Promittis mihi dare centũ aureos? Fieri: vt, Promittis mihi ædificare domũ? Porro ex verborũ obligatione duæ actiones proficiſcuntur, Condictio & Ex ſtipulatu. Et ſi quidem certum eſt, & apertum, ſtabileq;, & ſtatutum, quod in ſtipulationẽ deductum eſt, competit certi condictio. Dixi enim, Promittis mihi dare hunc fundum aut hunc librum? Quòd ſi incertum ſit, vt ſi dixerim, Promittis mihi dare, quæ in arcula illa ſunt, aut quæ in horreo illo habes? tunc naſcitur actio ex ſtipulatu. Stipulatio autem inde appellata eſt, quòd apud veteres ſtipulũ firmũ diceretur: forte a ſtipite. In obligatione verborum talia olim verba fuerunt tradita, per quæ ſtipulationes fiebãt: Spõdes? ſpõdeo. Promittis? promitto. Fide promittis? fide promitto. Fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. Facies? faciã. Nec intererat, Latine, an Græce, an quauis alia lingua, veluti Syrorũ aut Aegyptiorum ſtipulatio conciperetur: dũtaxat, quũ vterq; contrahentiũ eius linguæ intellectũ habebat. Nec vero neceſſe erat vtrũq; eadẽ lingua vti, verũ ſufficit cõueniẽter ad interrogationẽ dari reſponſum. Veluti, ſi me Latine interrogaris, Promitiis? poſſum Græce dicere ομολογω. Aut contra, ſi mihi Græce dixeris, ομολογεις? poſsũ Latine reſpondere, Promitto. Poſsũt ẽt duo Græci Latine obligationẽ verbis cõtrahere, quod genus eſt illud, Promittis? Promitto. Sed hæc quidem ſolennia ver-

§. In hac re

ba olim in vsu fuerunt. Postea autem edita est Leonis constitutio, quæ stipulationum solennibus verbis sublatis, consensum ab vtraque parte & consonantem intellectũ intercedere requirit, nulla desiderata verborum obseruatione.

ARGVM.

Stipulatio omnis aut pure, aut in diem, aut sub conditione concipitur: quæ pure concepta est, petitionem statim parit. At in ea quæ in diem collata, & si res in stipulationem deducta, mox cum promissa est debeatur, ante diem tamẽ collapsum peti nequit. Cæterum si ad vitæ tempus stipulatio concepta sit, mortis tempore minime perimitur: vt quæ pura ac perpetua sit, verum exceptionis beneficio subuertitur.

§. Omnis.

Stipulationes vero, aut pure, aut in diẽ, aut sub conditione constituuntur. Pure: vt, Promittis mihi dare ducentos aureos? Quæ stipulatio statim parit petitionem. In diem, quũ tempus stipulationi adiicitur, quo pecunia soluatur. Veluti, Promittis mihi dare decem aureos proximis Calendis Martii? Id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priusquam dies venerit, non potest, quinimo ne ipsis quidem Calendis, quia totus is dies in arbitrio promissoris est, an scilicet soluere velit. Quamuis enim septem aut octo horæ illius diei præterierint, eo non soluente: nondum tamen cessare videtur: quoniam fieri potest, vt & decima hora soluat. Tunc autem cessator

esse videtur, quum totus dies Calendarum Martii præterierit, illo nihil præstante. Stipulatus sum ab aliquo in hunc modum: Decem mihi aureos annuos quoad viuam dare promittis? Talis stipulatio pura est: quoniam ex ea primo anno peti potest. Est autem ea & perpetua, nec tempore vllo perimitur. Nam stipulatio ad tempus constitui non potest. Veluti si dicam: Decem mihi aureos dare promittis vsque ad decem annos? hoc est, vt si intra decem annos eos a te petam, eos habeam: sin prætereat decennium nec petũ, vt perimatur actio. Sic igitur perpetua est actio ex stipulatione, & ita concepta: Decem aureos annuos quoad viuam dabis? Sed mortuo stipulatore, si hæres eius ex stipulatu velit agere, petens summas annorum, qui a morte stipulatoris elapsi sunt, exceptione pacti submouebitur: quasi stipulatio sub hac conditione, Quoad viuam, concepta fuisset. Hoc enim locum præbuit exceptioni pacti. §. At si ita.

ARGVM.

Conditionalis stipulatio ea esse dicitur, quæ in aliquem casum dilata committi habet, si quid factum fuerit, vel id minime. Quæ si negatiue concepta, cum stipulatore viuo impleri nequeat, eius morte effectum consequitur. At hoc habet conditionalis stipulatio, vt ipsius spes ad stipulantis hæredes permeet.

§. Sub cõditione.

Sub conditione autem stipulatio constituitur, quum in aliquẽ casum differtur obligatio, vt si ali

quid factum fuerit vel non fuerit conmittatur stipulatio. Veluti, Quinq; mihi aureos dare promittis si Titius consul factus fuerit? aut si non fuerit?

§. Si quis ita. Si quis ita stipuletur, Si in Capitoliũ non ascẽdero, quinque mihi aureos dabis? perinde est hæc stipulatio, atque si stipulatus essem, Quinque aureos mihi quum moriar, dare promittis? Tunc enim quum moriar, certum planumq; fiet, me in Capitolium non ascendisse. Quoniam quantuncunque temporis me viuo prætereat, & si in Capitolium non ascendam, tamen ad faciendam eius rei fidem non sufficit, quòd amplius in Capitolium non ascendã. Fieri enim potest, vt qui p sexaginta aut septuaginta annos in Capitolium non ascenderit, postea tamen ascendat. At qui iam in vltimo vitæ spiritu est, is ascendere non potest.

§. Ex conditionali. Qui sub conditione stipulatus est, spẽ habet, fore, vt sibi debeatur: vnde si decedat, hanc spem ad hæredes suos transmittit. Nã conditionales stipulationes, & mortuis pendente conditione stipulatoribus ad hæredes transibũt. Quanuis dixerimus libro II. legatum cõditionale legatario ante euentum cõditionis mortuo, ad hæredes ipsius non transmitti.

ARGVM.

Locus stipulationi insertus tacitum in se continet diem, quo illuc perueniri possit, vbi quod promissum est, præstari queat, vnde fit vt impossibilitas ob temporis concepti angustias stipulationem reddat inutilem.

Solemus et loca stipulationibus inserere: Veluti, Decem aureos Carthagine dabis? aut in illo loco? Hæc autem stipulatio, quamuis pura esse prima facie videatur, tacitum tamen in se tempus habet, & dilationem: quantum habere necesse est, vt promissor Carthaginem ad soluendum venire possit. Vnde, si quis quum Romæ sit, ita a me stipuletur: Carthagine dare mihi hodie promittis? inutilis est stipulatio, vt quæ rem impossibilem contineat. Nã id fieri non potest, vt quis vno die Roma Carthaginem veniat. Porro stipulationes, quæ sub impossibili conditione fiunt, nullius sunt momenti. §. Loca.

ARGVM.

Cõditio præteritum aut præsens tempus respiciens, nullo modo obligationem in suspenso constituit: quinimo aut commodum debetur, quod promissum est: aut omnino inutile reddit. §. cõditiones.

Cõditio, quæ ad præteritũ vel ad præsens tempus refertur, aut statim infirmat obligationẽ, aut omnino non defert: sed confestim petitur. Veluti ad præteritũ: Si Titius cõsul fuit, decẽ mihi aureos dabis? Ad præsens: Si Mæuius viuit, decẽ mihi aureos dabis? Nã si ea ita nõ sunt, quia nec Titius Cõsul fuerit, nec Mæuius viuat, nihil valet stipulatio. Sin autem ita se habent, statim valet stipulatio, & competit ius petẽdi. Neq; enim quia contingit nos nescire, an hæc ita se habeãt, etiam mora dilatioq; petitioni

quo minus nascatur, iniicitur: quoniam quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem, quamuis apud contrahentes incerta sint.

ARGVM.

Facta in stipulatione deduci possunt, in quibus operæ pre ium fugerit pœnas quoque adiici: ne stipulator eius, quod sua intersit factum quid esse probandi onere grauet ur Cum eius, quod interest, præstatione promissor liberetur.

§. Nõ solum. *Porro, nõ solum res stipulationẽ deduci possunt, vt fundus, seruus, liber: verum etiã facta: veluti si stipuler, vt mihi domum ædifices: aut vt illi non ædifices. In huiusmodi autem stipulationibus, in quibus factũ versatur, siue id in faciendo cõsistat, siue in nõ faciendo: optimũ est pœnam subiicere. Veluti, Si feceris aut nõ feceris, decẽ mihi aureos dabis? Nã pœna nõ subiecta, incertũ est quid debeat is, qui contra quã promisit, fecerit. Quoniã.n. futurum est, vt in id quod interest, cõdemnetur, et hoc quoque incertũ est: necesse erit actori planũ facere, quanti sua intersit. Ad vitandas igitur has & tales difficultates, subiicienda pœna est. Et si quidem à te stipuler, quod illud facies: ita et pœnã à te stipulari debeo. Si id factũ nõ erit, pœnæ nomine decem mihi aureos dabis? Sin autem in stipulationẽ plura facta deduxerim, quorũ alia in faciendo, quædã in nõ faciẽdo cõsistãt: sic pœnæ clausula subiicienda est, Si quid aduersus hæc factum erit: aut ita, Si quid eorum factum non*

erit, decē mihi aureos pœnæ nomine dabis? Et si contingat, vt contra quā cautum est facias, siue in faciendo, siue in nō faciendo, hæc & talis pœnæ clausula, ad multarū pœnarū exolutionē obligauit te.

De duobus rei stipulandi & promittendi.

TIT. XVI.

ARGVM.

Rei stipulandi: item & promittendi, qui sint, hic exemplis facillime traditur: quare epitome opus non est. hoc tamen rei promittendi est concessum, vt quamlibet insolidum quilibet obligatus sit, solutione vnius alter liberetur: sicuti contra fit, vt vnius receptione eius, quod debetur, alteri stipulatione correo petendi facultas præcidatur.

Eum, qui de stipulationibus differit, et de reis stipulandi promittendiq; docere necessariū est, qui aut duo aut plures fieri possunt. Et rei quidē stipulandi fiunt in hunc modum: Si primus et Secundus alicui mutuauerint centum aureos & vterq; eorum sibi illum insolidum voluerit obligatum habere, separatim vterque eorum stipulatur, post omnium autem stipulationem, promissor dicet, Spondeo: veluti, Primus stipulatus est a me: Centum mihi aureos dare spondes? Similiter et Secundus. Deinde ad vtrunque respondi: dicens: Vtrique vestrū dare spondeo. Nam

si Primo prius respondeã: dicens, Dare spondeo: postea & tantundẽ Secundo respondeã, alia et alia obligatio cõstituitur, nec duo rei stipulãdi fieri dicũtur.

§. duo *Duo autẽ pluresve rei promittendi, constituuntur in hũc modũ: veluti, si a Mæuio & Seio, quibus quinque aureos mutuo dederim, ita stipuler: Mæui, quinque aureos dare mihi spõdes? Sei, eosdẽ quinq; aureos dare mihi spondes? Et vterq; separatim respondeat: Spondeo.*

§. Ex huiusmodi. *Ex huiusmodi enim obligationibus, & singulis stipulantium solidum debetur, & singuli promittentiũ insolidũ obligãtur. In vtraque enim obligatione, vna res vertitur. Nam & vnus reorũ stipulandi debitum accipiendo, aufert & constipulatori petendi facultatem: & vnus reorum promittendi, debitum soluendo, etiam compromissorẽ liberat.*

§. Ex duobus. *Ex duobus autem reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: hoc est, nihil impedit, quo minus is, qui pure promisit, vel statim conueniri posit, quamuis alter in diem vel sub conditione spoponderit.*

De stipulatione seruorum.

TIT. XVII.

ARGVM.

SERVVS hæreditarius, quod ex sua stipulatione hæreditate iacente acquirit, hæredi futuro acquirit. Nec refert quomodo stipuletur seruus

cum domino ex ipsius stipulatione quæratur: sicuti patri ex filii stipulatione, quibus ex causis acquiri potest, quæritur.

SERVI *quum personam non habeant, ex persona dominorum suorum æstimantur & ex illa intelligendum est, stipularine possint, aut non possint. Sed id quidem quum stipulatoris serui dominus in viuis est: quòd si mortuus est, neque dum quisquam hæreditatem adiit, id ipsa hæreditas serui domina est. Nam & plerisq; in rebus hæreditas vicem personæ defuncti sustinet: ideoq; seruus hæreditarius, quod ante aditam hæreditatem stipulatur, id incorporali illi (siue nomen vocas, siue ius) hæreditatis acquirit: & hæres postea adiens, vna cum cæteris rebus actionibusque hanc in hæreditate stipulationem inuenturus est. Nec vero interest quomodo stipuletur seruus: siue enim dixerit, Mihi aut domino dare spondes? siue, Mihi aut conseruo meo dare spõdes? siue impersonaliter stipulatus sit, dicendo: Dare spondes domino? ex omnibus huiuscemodi stipulationibus acquirit. Idem dicimus & de liberis, qui in potestate parentum sunt: ex quibus scilicet causis nobis possunt acquirere, hoc est, ex re nostra.* §. Siue aũt

A R G V M.

Seruus si quid, quod ipsius personam respiciat, stipuletur, ex huiusmodi stipulatione sibi, non domino actionem quærit.

§. Sed quũ factum. Sed quum factum in stipulatione, quam seruus noster facit, continetur, persona ipsius non autem domini spectanda est: veluti, si ab aliquo stipuletur, Iter mihi (idest, soli transire) aut actũ (idest cum iumento ire) per fundum tuum præbere spondes? Tunc enim siquidem dominus per fundum ire prohibeatur, nulla datur ei ex huiusmodi stipulatione, actio. Seruo autem prohibito, committitur stipulatio, propterea quòd factum in stipulationem deductum, ad personam serui referatur.

ARGVM.

Serui multorũ dominorũ communes, ipsis dominis pro virili ex sua stipulatione quærũt, nisi vnius aut iussu, aut nomine sint stipulati. Quòd si ĩdefinite cõcepta sit stipulatio, quod vni dominorum quæri non potest, alteri insolidũ, qui acquisitionis capax est, acquiritur.

§. Seruus cõmunis. Serui autem communes stipulando vnicuique dominorũ ꝑ parte dominii ex stipulatione obligationẽ acquirunt, siue æquales partes, siue inæquales domini in seruo habeant. Inæquales partes habent, vt in hac specie, quum quis moriens Primum & Secundum hæredes instituit, alterum ex besse, id est ex vnciis octo, & alterum ex triente, id est, ex quatuor vnciis. Nam easdem partes habebunt in seruis in hæreditate repertis, nempe aliter duas partes e tribus, & alter tertiã. Quòd si cõmunis seruus vnius ex dominis in stipulando mentionẽ fecerit, dicendo: Domino meo Primo dare spondes

illi soli acquirit. Idemq; *est, & si non specialiter* Primi *mentionem habuerit in stipulando: sed quum iussu* Primi *stipularetur, impersonaliter stipulatus fuerit.* Nam *et hic soli* Primo *acquirit.* Propterea *quod nominis habita mentio, & praecedens domini iussus tantundem praestent.* *

Quòd si indefinite stipulatus fuerit seruus, & res, quae in stipulationẽ deducta est, alteri ex dominis acquiri non possit: finge.n mihi, et Primo *cõmunem esse seruum, eumq; ita a* Titio *stipulatum esse,* Fundũ hunc Titi *dare spondes? si meus hic fundus fuerit, quãtũ ad me attinet stipulatio nõ valet.* Quo*niã neq; per meipsum recte stipulo rẽ, cuius sum dominus.* Dare.n.*est dominũ facere.* At *eius qđ meum est, amplius dominus fieri nõ possum.* Si *igitur ex psona mea, infirma est stipulatio: quaeritur, an quantũ ad id pertinet, qđ mihi debebat, acquiri, inutilis sit stipulatio, et sine effectu: an vero potius mihi quidẽ nihil acquiratur, sed socio detur solidũ? Quod & placuit, propter regulã, qua dicimus: Quod vni ex dominis acquiri non põt, id alteri, qui acquisitionis capax est, & ad obligationẽ admittitur, acquiri.* §. Qđ seruus

De diuisione stipulationum.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Stipulationum species multiplices sunt. Aut cuius Iudiciales *sunt, aut* Praetoria: Conuentionales, *aut*

Communes Et quid vnaquæque ſit, & deſcriptionibus, et ſimul exẽplis ſane quã hic faciliime explicatur.

Nec vero abſurdum fuerit, & Stipulationum diuiſionem nouiſſe. Stipulationum enim aliæ ſunt Iudiciales, aliæ Prætoriæ, aliæ Conuentionales, & aliæ Communes: hoc eſt, Prætoriæ ſimul & Iudiciales. Et Iudiciales quidem ſunt vnius generis, quæcunq; a mero Iudicis officio proficiſcuntur. Qualis eſt de dolo ſtipulatio. Eſt autem ei locus, quando cũ eo, quæ mihi ex ſtipulatione ſeruum debet, ago actione ex ſtipulatu. At reus pro certo habens fore, vt condemnetur, venenum ei dat, quod paulo, poſt quam ſeruum mihi dederit, enecare eum, & interimere poßit. Officium Iudicis eſt ob huiuſmodi ſuſpicione, cogere reum vt in dando ſeruo, ſtipulanti promittat: nihil ſe dolo malo feciſſe, quo ſeruus læderetur. Iudicialis eſt ſtipulatio, & de perſequendo ſeruo, qui in fuga eſt. Nam ſi quis ſeruum meum ab aliquo bona fide emerit, quũ neq; vitium ſubeſſet, nihil impedit, quo minus currat vſucapio. Quod ſi nunc ego ante finem tẽporis, quod vſucapionem perfici, forte ante duos aut etiam tres menſes, cũ poſſeſſore actione in rem agam: & quũ longior mora Iudicis fieret, impleta ſit vſucapio, ac deinde ſeruus ſine dolo eius, qui cum agitur, fugiat: poſteaq; ego petitor dominũ me eius eſſe oſtendam: quoniã & illud iniquũ, vt reus condẽnetur, qui nihil fraudis in ſu-

ga serui admisit, & illud absurdū vt absoluatur, ne iudiciū illud omne elusoriū sit: officium Iudicis *est, vt reum cautionem præstare cogat: se, quum seruū inuenerit, eū a possessore vindicaturum, veluti, qui per præfatā vsucapionē factus sit dominus: eumq; mihi aut æstimationem eius restituturum.* Nam *si vsucaptus non sit seruus, cautione hac nihil indigeo,* Dabitur.*n.actori aduersus quemuis poßidentē potestas rei vendicationem intentandi.* Prætori*æ autem stipulationes sunt, quæcunque a mera* Prætor*is iurisdictione proficiscuntur, qualis est damni infecti.* E*st autem ei locus, quū vicini ædes tam vitiosæ putredeq; & iam carie sunt consumptæ, vt ruinam minentur.* Etenim *si volit vicinus refectionē earum ad curam suā vocare, neq; spondeat se damnū, quod mihi ex ruina earū, si collapsæ dāno me affecerint, illatum fuerit, resarturū: in possesionē æditum vitiosarū mittor.* Vicin*us igitur, qui me nolet in possessionem ædium suarum mitti, repromittere mihi cogitur hanc damni infecti stipulationem: hoc est, de damno, quod nondū contigit.* Nam *inde eā appellationem habet, quòd nondum ex ruina ædiū damnum vllum factum sit* Huiuscemodi *stipulatio est, & ea quæ* Legatorum *dicitur.* *Nā si quis moriens hæredem te instituerit, & legatum mihi a te sub cōditione reliquerit: veluti,* Si *nauis ex* Asia *venerit: quoniā pendēte cōditione, nullā aduersus te hæredē*

actionẽ mouere possum: & non mediocris subest formido, ne tu medio tẽpore, consumptis ac cõfectis fortunis omnibus, ad inopiam redactus, inane mihi beneficiũ testatoris facias: iubet te hæredem Prætor repromittere, & ante conditionis euentum: etiam datis fideiussoribus: legatum a te, vbi conditio extiterit, præstitum Iri. Id si hæres facere nolit, ego in possessionem rei legatæ: aut etiã totius hæreditatis mittar. In numero autem Prætoriarum stipulationum habentur, & Aedilitiæ stipulationes. Nam & hæ a iurisdictione Prætoris veniunt. Est autem iis locus in interrogationibus, quæ de vitiis morbisq; in vendendis seruis fieri solent. Venditorem n. emptori repromittere oportet: se, si quid occulti vitii morbive in seruo vendito inuentũ fuerit, duplum (verbi gratia) præstaturũ. Conuentionales vero sunt, quæcunq; ex comuni cõuẽtione vtriusq; partis cõcipiũtur, hoc est, neque iussu Iudicis, neq; iussu Prætoris, sed ex voluntate contrahentiũ. Tot. n. sunt genera cõuentionalium stipulationũ, quot pene & Contractus. Communes autẽ stipulationes sunt, veluti Rẽ pupilli saluam fore. Nam Prætor, vt dictũ est libro primo, eũ, qui tutor constituitur, datis fideiussoribus cauere iubet, rẽ pupilli saluam, & incolumen fore. Quod si contingat, vt ante satisdationẽ tutor debitorem pupilli conueniat, atq; is neq; respõdere velit, neque iudicium suscipere, quòd nondum tutorem dicat satisde

tisdedisse: quoniam aliter Iudicium procedere non potest, iubet tutori Iudex, ad quem in Ius additum est, vt debitori pupilli satisdet rem pupilli saluam fore. Et *ita inuenietur hæc stipulatio communis* Iurisdictioni Prætoris *& officio* Iudicis. Idem est, *& in stipulatione, ratam rem dominum habiturum.* Quoniam *&* Prætor *eum qui alieno nomine agit, quum dubium est, an ex domini voluntate intedat, satisdationem præstare iubet.* Et *si contingat, vt aliquis tanquam mandatum habens, mecum agat: quoniam me dubitationem de mandato interiiciēte, iudicium procedere non potest.* Iudex *actorem iubet repromittere, ratam rem dominum habiturum.* Et *hoc modo, in constitutione præsentis stipulationis communicabunt, tum* Prætor *ex cuius* Iurisdictione *ea res in vniuersum descendit: tum* Iudex, *qui, vt* Iudicium *procedat, fieri hæc procurat.*

De inutilibus stipulationibus.
TIT. XIX.

ARGVM.

Stipulationem inutiliter concipi varie contingit: vt si quis rē, quæ nec est, nec natura esse possit, aut quæ in dominio, vel cōmercio nostro non sit: stipuletur. Quo fit, vt rei sacræ, aut eius quæ publica est, stipulatio consistere nequeat. Nec proinde rei euentus, ad quem res non tendit, & si ad illum peruenire possit, spectandus

quandoquidem & quod ab initio valuit, ex casu inutile reddi poßit.

Stipulationum, aliæ vtiles sunt aliæ inutiles. Et *vtiles quidem multæ, inutiles vero paucæ.* Necesse *est igitur de paucis dicere: etenim per eas & multitudinem vtilium cognoscemus.* In *primis sciendũ est, rem quanque, quæ dominio nostro subiici potest, vtiliter in stipulationem deduci, siue mobilis sit, siue immobilis.* At *si quis rem, quæ in rerum natura non est, aut esse non potest, dari sibi stipulatus, fuerit inutilis est stipulatio.* Et *quod rerum natura non est, tale fuerit: veluti,* Stichum *seruum mihi dare spondes? quum is mortuus sit, & ego eum viuere putarim: quod esse non potest: veluti,* Hippocentaurũ *mihi dare spondes? qui esse non potest.* In *his itaque inutilis est stipulatio, vt dictum est.*

§. Idẽ iuris. *Idem est etiam, si quis rem sacram aut religiosam stipulatus fuerit, quam humani iuris esse credebat, aut publicam rem, quæ vsibus populi perpetuo destinata, & exposita est: veluti forum, theatrum, arenam, & si qua talia: aut liberum hominem, quem putabat seruum esse: aut rem, cuius commercium non habebat (idest, quam emere non poterat: quoniam* Commercium, *est facultas, vt vendere aut emere liceat.) Sunt enim res quædam, quarum non quiuis iustum habeat commercium, veluti* Prædium, *quod orthodoxa*

Ecclesia habet, hæreticus comparare nõ potest. Aut *si rem meam a te stipulatus fuero dicens :* Rem illã *dare mihi spondes? quoniam* Dare, *est dominũ facere.* At *eius, quod meũ est amplius nõ possum dominus fieri.* Nec *vero dicimus interim in pendenti esse stipulationis potestatẽ, & constitutionem: ob id quod medio tẽpore res illa publica in priuati hoĩs dominium recidere posſit, si forte* Imperator *eam illi donarit.* Et *qui nunc liber est, seruus fieri posſit: forte .n. libertinas est, qui, vt ingratus, a patrono redigi põt in seruitutẽ.* Et *sæpe commerciũ aliquis impetret a* Principe *eius rei, ad cuius comparationẽ accedere prohibebatur.* Ac *fieri posſit, vt res mea desinat mea esse.* Sic *vt deinde res in eũ casum veniat, quo sine impedimẽto dicere posſimus, vtilem esse stipulationem.* Sed *nos eam dicimus statim ab initio inutilem esse.* Similiter *ex cõtrario licet ab initio vtilis stipulatio fuerit, si postea res in aliquã eorũ, de quibus iã dictũ est, casum siue facto, & non studio promissoris, deuenerit, extinguitur stipulatio: veluti, stipulatus, ita sum a te:* Stichũ *seruũ dare mihi spondes?* At *ille* Primo *seruiebat, & dubio pcul valebat stipulatio.* Sed *contigit, vt is sine cõsensu tuo a domino manumitteretur.* Aut *ita sum stipulatus a te,* Locũ *hũc (qui tũ priuati* Iuris *erat) dare mihi spõdes? deinde is antequã peterẽ, sacer aut religiosus factus est, inutilis erit stipulatio, vt dictũ est. Quum .n res*

in eum casum deuenit, vnde incipere non poterat, extinguitur. At ab initio stipulari, non poteram liberam personã, aut rem sacrã religiosamve. Quid ergo, si quis liberam personam ita stipulatus sit, Titium, quum seruus fuerit, dare mihi spondes? Aut publicam rem ita, Locum hunc, in quo theatrũ est vel arena, quum priuati iuris fuerit, dare mihi spõdes? inutilis est ab initio stipulatio. Quæ autem ab initio non consistunt, ex postfacto non confirmãtur. Quoniam quæ natura sui dominio nostro exempta sunt, vtiliter in stipulationem non deducuntur.

ARGVM.

Qui alienum factum promittit, inefficaciter promittit: veluti & qui alii, cuius potestati obnoxius non sit, stipulatur, inutiliter stipulatur

§. Si quis alium

Si quis alium daturum quid facturumve promiserit, non obligabitur: veluti si dicam, Titium tibi decem aureos daturum, aut domum tibi ædificaturum spondeo. Quod si me affecturum procuraturumq; dixerim, vt Titius tibi decem aureos daret: valet stipulatio, quoniam factum meum promisi.

§. Si quis alii.

Si quis alii, cuius iuri subiectus non sit, stipuletur: inutiliter stipulatur.

ARGVM.

Ex solutione facta stipulationi adiecto, soluenti liberatio iure contingit: quamlibet stipulanti soli obligatio quæsita sit, cui ad soluti repetitionem mandati actio superest.

Solutio tamen in extraneam personam conferri potest. Veluti si ita ego stipuler, Mihi aut Seio decem aureos dabis? Nam obligatio mihi soli, qui stipulor, acquiritur. Soluere autem Seio recte vel me inuito poteris, vt tu ipso iure soluēdo libereris. Sed ego deinde mandati actionem aduersus Seium habebo, ad aureorum ei datorum repetitionem. §. Platnem.

ARGVM.

Qui sibi & alii, non suo iuri obnoxio stipulatur, partem rei in stipulationem deducta tantum ex stipulatione sibi quærit. Et quod filio pater stipulatur, sibi acquirit Et patris vox in quærendo vicißim, filii vox est, & contra.

Si ita stipuler, mihi & Titio (qui in potestate mea non sit) decem aureos dabis? valet quidem stipulatio. Sed vtrum, totum id, quod in stipulationem deductum est, debeatur, quasi Titius in stipulatione positus esse non intelligatur, propterea quod acquisitionis non sit capax: an vero dimidia tantum pars, propter coniunctionem, & quæ coniungēdi vim habet, dubitatur. Sed placuit, non plus dimidia parte mihi stipulatori acquiri, propterea quod inutiliter Titii mētio stipulationi iniecta sit. Si stipulatus sim, Titio dabis? quum Titius in potestate mea esset, mihi acquiro. Vox enim mea, vox eius, qui in potestate mea est, videtur esse. Quemadmodum & filii mei vox, mea intelligitur, in iis duntaxat rebus, quæ nobis acquiri pos- §. Qui si qs. §. Ei vero.

sunt. Id quod hodie intelligendum est, quæ ex re patris comparantur.

ARGVM.

Stipulationi non congruenter facta responsio, stipulationem ipsam inutilem reddit. ad simplex responsio iuxta præcedentis interrogationis naturam & qualitatem, esse facta, & ad ea, quæ in interrogatione contenta sunt, referri intelligitur.

§. Præterea. *Præter iam dictas stipulationes inutilis est et illa, si quis ad interrogationẽ cõgruẽter nõ respõdeat veluti, Decẽ aureos dare mihi spondes? si tu dixeris, Quinque aureos dabo. Aut si ego quinque stipulatus sim, & ita decẽ promittas, Aut si ego pure stipulatus sim, & tu sub conditione promittas. Aut cõtra si me sub cõditione stipulato, tu pure respõdeas. Hæc autẽ ita dico, si aperte id exprimas, quod iis, quæ in stipulatione cõtinentur, cõtrariũ sit: hoc est si me sub cõditione vel in diem stipulato, tu te e uestigio iam daturum respondeas. Sin autem id solum respõdeas, Promitto: compendio sermonis in eandem diem, aut sub eadem conditione, videris respondisse. Nec. n. necesse est, in respondendo ad interrogationem eadem omnia repetere, quæ is qui stipulabatur, expreßit quoniam verbum hoc, Promitto, ad omnia, quæ in interrogatione continentur, refertur,*

ARGVM.

INTER patrem ac filium, seruum & domi-num stipulatio iure non subsistit. Sed nec mutus, ve-

luti nec surdus vere, vtiliter stipulatur, aut promittit neque qui furiosus est, quicquam contrahere potest.

Similiter inutilis est stipulatio, si ego ab iis, qui in potestate mea sunt, stipuler, vel illi a me stipulentur: quoniam inter nos iudiciũ cõstitui nõ potest. Sed seruus quidẽ non solũ domino stipulãte, non obligabitur, sed neq; alio quouis: filiusfamilias vero aliis stipulãtibus obligatur. Nã in contractibus, filiusfamil. patrifamilias similis habetur. Mutum neque stipulari posse neque promittere, in confesso est: quod & in surdore ceptũ est: quoniã & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet. De illo autem surdo loquimur, non qui tardius audit, sed qui penitus non audit. §. Itẽ inutilis. §. Mutum.

Furiosus nullum negotiũ contrahere potest, quoniam nullum eorum, quæ geruntur, intellectum habet: animi enim affectione caret. Porro mater contractuum est ipsa animi affectio. §. Furiosus

ARGVM.

Pupillus non infans, sed qui iudicium animi habeat alium stipulando, etiam citra tutoris authoritatem, sibi obligat, alii autem obligari nequit. Atqui filiusfamilias est & impubes, alii vel patris consensu interueniente, obligari non potest,

Pupillus quoduis negotium recte contrahit: sic tamen, vt vbi opus est tutoris authoritate, tutor adhibeatur: veluti quum ipse obligatur. Nam aliũ §. Pupillus

ſibi obligare pupillus & ſine tutore poteſt. Sed quod de pupillis diximus: in iis ſcilicet verũ eſt, qui iam aliquem eorũ, quæ geruntur, intellectum habẽt. Nã infans, & qui proximus infantiæ eſt, non multũ à furioſo differunt. Qui. n. ea ætate ſunt, nullum intellectũ habere creduntur. Quoniam autem de pupillo ſermo incidit: ſciendum eſt generaliter ætatem pupilli, in tria diuidi. Pupillorum. n. alii ſunt infantes, ueluti qui adhuc lactãt, aut iis, paulo maiores: alii dicũtur proximi infãtiæ, vt qui recte loqui incipiũt alii ſunt proximi pubertati. Et infans quidem ſtipulari nõ poteſt, propterea quòd ne loqui quidẽ poſſit. Neque is etiã qui proximus infantiæ eſt: qualis fuerit, qui ſeptimũ aut octauũ annũ agit. Hic. n. quãuis verba proferre poſſit, id tamen diiudicare nõ poteſt, quid ſibi velint ea quæ dicũtur. Proximus autẽ pubertati, qualis eſt qui ad pubertatẽ accedit, vtiliter ſtipulatur: quoniã et verba pronũtiare poteſt, et intelligere ea quæ dicũtur. Placuit tamen nõ ſtricta ratione, ſed benigniore interpretatione: vt & proximus infanti recte ſtipularetur, quẽadmodũ is, qui ad pubertatem accedit. Sed qui in poteſtate parentis eſt impubes, ne authore quidem patre obligatur.

ARGVM.

Conditio impoßibilis ſtipulationẽ inefficacẽ reddit, ad neceſſaria negatiue concepta, nec vitiat, nec ſuſpendit: quinimo puram ac efficacem conſtituit.

Impoßibilis, quoque conditio stipulationi adie- §. Si
cta, eam vitiat. Impoßibilis autem conditio est, cui impos
natura impedimento est, quo minus existat: velu- sibilis
ti, si quis ita dixerit: Si digito meo cælum attigero, aut si mare ebibero, decem mihi aureos dabis? At si quis ita dixerit, Dabis si digito cælum non attigero, pure facta obligatio intelligitur: atque ideo statim potest petere.

ARGVM.

Verborum obligatio inter absentes viribus caret: si tamen de præsentia scriptura appareat, tandiu huic inhærendum, quoad legitime de absentia doceatur.

Similiter verborum obligatio inter absentes con §. Ite
cepta nullius momenti est. Sed quum hoc materiam verbo
litium cötentiosis hominibus præberet, post multum rum.
forte temporis tales allegationes opponentibus, neq; se in ea vrbe aut stipulatores fuisse contendentibus: ideo facta est Imperatoris nostri constitutio, celerem his & talibus litibus diremptionem afferens, quum ad Cæsarienses aduocatos rescripsit, per quā disposuit: tali scripturæ, qua vtranque partem præsentem esse indicat, omnimodo fidem esse adhibendam: nisi is, qui tam improbis allegationibus vtitur, manifestißima probatione per scripturas vel testes idoneos, toto eo die, quo instrumentum conficiebatur, ostendat sese aut aduersarium suum in aliis locis versatum esse.

ARGVM.

Stipulatio post mortem stipulantis, aut promittentis vel pridie quam contrahentium alter moriatur, ex uerborum forma colla'a, olim inefficax, hodie ab Iustiniano utilis approbata est. Quo fit, ut ab hærede et contra hæredes actio initium utiliter sumat.

§. Post mortẽ. *Post mortem suam dari nemo sibi vtiliter stipulatur, quemadmodũ neq; post mortẽ eius à quo stipulatur. Sed neq; is, qui in aliena potestate est, vt seruus aut filius, post mortem patris sui aut domini vtiliter stipulatur. Quin etiã si quis ita stipulatus fuisset,* Pridie *quã moriar, aut* Pridie *quã tu morieris dare spõdes? inutilis erat stipulatio, propterea quòd significatio illius* (Pridie) *reducatur ad potestatem huius* (Post mortẽ.) *Nam ex ipsa morte demũ cognoscimus, quis dies fuerit, pridie. Verum quoniam, sicut iã sæpe dictũ est, ex consensu contrahentium stipulationes valent,* Imperatori *nostro visum est, & hunc iuris articulũ emendare: vt siue post, mortem siue pridie quàm moriatur seu stipulator seu promissor, stipulatio concepta sit, sine duobio valeat.*

ARGVM.

Stipulationis conceptio præpostera, quod actum est minime inutile reddit, quinimo, quæ ita fiet stipulatio Cum morieris, uel, Cum moriar, uel etiam post alterius mortem collata, olim & hodie utilis est.

§. Itẽ si quis. Inutilis *est & præpostera stipulatio, veluti si quis stipuletur, Si nauis cras ex Asia venerit, ho-*

die mihi dare spōdes? Inutilis est autē stipulatio, propterea quod datio euētu cōditionis prior esse nō debeat, sed posterior. Sed quū extet Leonis cōstitutio, quæ præposterā stipulationē in dote recipiat: iustum putauit esse Imperator noster, ne qua in stipulatione verba ꝑpostere cōcepta obligationē tollerent. Præpostera stipulatio et ī hūc modū fit, si dixero: Decē aureos tibi hodie dare spōdeo, si Titius cras Cōsul factus fuerit. aut in dote, si vir vxori dicat: Ego tibi dotē quū morieris reddere spondeo, si sine liberis decesseris. Quoniam redditio in tempus vitæ confertur: Euentus autem conditionis, idest, orbitatis. Dixerat. n. Si sine liberis decesseris: ad tēpus, quod post mortē futurū est, refertur. Placuit igitur non in dote solum, sed etiā in quauis alia stipulatione, præpostera verborū conceptione, stipulationem inutilem non fieri.

Stipulatio sic concepta, Quū morieris, vel Quum moriar, valet. Concipitur autem in hunc modum: veluti, si Titius interrogatus stipulanti dicat: Dabo tibi quum moriar. Hæc enim stipulatio & apud veteres vtilis erat, & nunc valet. Sed et stipulatio post mortem alterius concepta valebat apud veteres, veluti si quis dixerit. Decem aureos post mortem Titii dare spondeo. Quoniam eueniebat, vt & viuis contrahentibus moreretur Titius. § . Ita autem

ARGVM.

VERBVM *promittendi, in instrumento reper-*

tum, facit vt interrogationem præceßiße intelligamus, præsumique acta solenniter in eo omnia.

§. Si scriptum.

** Si in instrumento stipulationis scriptum fuerit, Titium spopondisse: perinde habetur atque si præcedente interrogatione respondisset: quoniam præsumptũ est ex responsione, quæ in instrumento conscripta est, & interrogationem in re agenda præceßiße.*

* Si instruméto } Hic in Græcis additũ erat χωρὶς τοῦ ἢ διαζευτικοῦ. q nihil ad præsentẽ literã facit. Quapropter ego id ĩ sequentẽ transtuli: qm̃ ibi nonnihil de coniunctionibus agitur. Nannius quidã legere fert χωρὶς τοῦ ἢ διαζητικοῦ. quod non ĩtelligo, nisi dicere voluit διαζητητικοῦ. Qm̃ apud Græcos ἢ modo disiungit, modo interrogat. Sed mea adhuc mihi cõiectura verisimilior uidetur. Nõ tñ est aĩu: cum quoquam ea de re cõtẽdere. Certe ex aliis locis cõstare põt multa in Græcis perperã esse posita. Curtius.

ARGVM.

§ Quoties.

Pluribus in stipulationem deductis rebus, factaque simpliciter responsione, ad omnes respondiße, ac proinde teneri promißor videtur, alioqui quatenus responsum est, eatenus, non amplius, obligari promittentem iuris est.

Quoties multæ res vna stipulatione cõprehendũtur sine articulo illo, Vel, qđ disiungẽdi vim habet: veluti, Seruũ illum & fundũ illum & librum illũ & vestem illã dare mihi spondes? si promissor simpliciter respondeat: Dare *spõdeo: ad oẽs tenetur. Sin vero ad vnũ forte tantũ, aut alterum eorũ, quæ stipulatione comprehenduntur, respondeat: in iis tantũ contrahitur obligatio, ad quæ respondit. Quum igitur multæ fiunt stipulationes (quoniã quot stipulatione res comprahenduntur, totidem sunt & stipulationes) vna ex iis aut altera, ad quam.s.responsum est, perfecta videtur esse. Quoniã ad singulas res, quæ stipulatione comprehenduntur, & respõdendũ est. Sic.n.in omnibus perfecta erit stipulatio.*

ARGVM.

Stipulatio, qua quid alii dari fierive, cum nostra nihil intersit, stipulamur, inutiliter concipitur: huic tamen pœnam vtiliter adiicimus: vt tandem aut quod promissum est, præstetur: aut quam stipulati sumus pœnam, ad extremum consequamur.

Alteri (vt dictũ est) stipulari, nemo vtiliter potest. Ad hoc enim hæ stipulationes inuentæ sunt, vt vnusquisq; sibi quod sua interest, acquirat. Cæterum quum quis alteri stipulatur, quoniam id nihil stipulatoris interest, infirmum est quod agitur. Si quis ergo id velit vtile reddere pœnam stipulari debet, vt si id factum non fuerit. pœnæ stipulatio committatur: veluti, Titio *decem aureos dare spon-* §. Alteri.

des? Et si non dederis, pœnæ nomine, quinq; aut etiã plures forte aureos mihi dabis: competet.n.mihi pœna petitio quamuis ostendere non possim an mea intersit. Nam quum quis pœnam stipulatur, nõ illud spectamus, an intersit stipulatoris: sed qualis sit pœnæ quantitas, quæ in conditione stipulationis posita est. Et quæ est stipulationis conditio.i.in ea tale aliquid poni: Si non feceris, dabis mihi pœnæ nomine decem aureos? Itaque si quis stipuletur Titio dari nihil est quod agit: sed si pœnam stipulationi iniiciat, fortem decem aureos: consequatur quid cupiit.

ARGVM.

Quod alteri dari nostra interest, vtiliter stipulamur, at facti alieni, citra pœnã inutilis est stipulatio.

§. Sed & si quis. Sed si quis pœnam in stipulatione non adiiciat, intersit tamen ipsius: placuit valere stipulationẽ. Nam si quum Primus, & Secundus tutores essent, Primus omnem administrationem Secundo contutori suo cesserit, & ab eo stipulatus fuerit rem pupilli saluam & incolumen fore: quoniam interest stipulatoris id ita fieri, quũ teneri possit actione tutelæ Secundo res male gerente, tenet stipulatio: ita vt & Primo aduersus Secundum efficacẽ actionem pariat. Similiter si a me stipulatus fueris procuratori tuo dari, valet stipulatio. Forte enim quũ Procurator tuus alio loco rem gereret, opus habebat pecunia, siue vt in publicum solueret, siue vt

ædificia repararet, siue vt fundos excultiores redderet. Et tu quum me scires in loca illa profecturum, in hunc modũ a me stipulatus es: Procuratori meo *centum aureos dare spondes?* Ecce.n.*& hic mea interest, ne si pecuniam procuratori meo non dederis ego damnũ patiar.* Itẽ *si quum creditorem haberes, cui res tuas in causam pignoris dedisti, hoc permisso, vt eas pecunia non soluta venderet, aut etiã pœnam promisisti: si secũdum legem in credendo dictã non soluisset, stipulatus sis a me in hunc modũ:* Creditori *meo tot aureos dare spondes?* Nisi *id impleã, ego tibi obligabor, in quantum tua inter est: quod damnum passus sis, aut distractis pignoribus, aut exacta pœna.* Et *hæc quidẽ de stipulationibus, quæ in dando consistunt.*

Quod si quis aliũ quid factutũ promiserit, veluti quod ille tibi domum ædificabit, oĩno nõ tenetur, nisi pena stipulationi adiecta fuerit. Est *ergo hæc inter stipulationes, quæ in dãdo versantur, et eas, quæ in faciẽdo, differẽtia: qđ in dationibus valeat stipulatio, ẽt pœna non adiecta, dũ tamen stipulatoris intersit: in iis vero q̃ in faciẽdo cõsistũt, quũ ea in aliũ sine pœna conferuntur, vires stipulatio nõ habeat.* §. Versa vice

ARGVM.

Stipulatio eius rei, quæ nostra futura est, in euentum quo nostra sit, prorsus inutilis est.

Diximus supra, neminem recte rem suam stipulari posse, propterea quod amplius cuiquam rei §. Itẽ

sua dominium acquiri non possit. Vnde illud quæsitum est: Quidam moriens Primum hæredem instituit Stichumque seruum mihi sub conditione legauit, si nauis ex Asia venerit. Titius quispiam quum decem aureos mihi deberet, pro decem illis aureis stipulanti mihi eundem Stichum seruum sub eadem conditione promisit. Mortuo *testatore & adita hæreditate, paulo post legati conditio extitit, quæ & ipsa in stipulatione erat.* Et *certum est, me ex testamento Stichi dominum fieri. Agere cum* Titio *ex stipulatione non possum ad Stichum, qui iam ex testamento domini mei factus sit. Quemadmodum enim neque si ab initio meus fuisset: vtiliter eum potuissem in stipulationem deducere, ita nec casum illum, quo meus futurus esset, in stipulationem conferre potui: quod in præsenti specie contingit.*

ARGVM.

Stipulationem in re dissensus inefficacem reddit.

§. Si de alia. *Quoniam item dictum est, cum interrogatione debere responsionem conuenire, quæsitum est & illud, si de alia re sentiat stipulator, & de alia promissor.* Et *nulla itidem contrahitur obligatio, perinde atque si ad interrogatum promissor non respondisset: veluti, si quum ita a te stipularer, Stichum mihi dabis? tu me dicere credas de* Pamphilo, *quem Stichum putabas vocari.*

AR-

ARGVM.

Stipulatio rei turpis, aut cuius causa turpis sit, iure improbatur: ac merito inutilis est.

Quæ turpi ex causa fit stipulatio, inutilis est: veluti si quis homicidium, adulterium, aut sacrilegiũ, se admissurum promittat. §. Qđ turpi.

ARGVM.

Stipulatio conditionalis ad contrahentium hæredes transmittitur. Et qui certo tempore dare promisit, ante id collapsum tẽpus, non vtiliter conuenitur: quinimo et simpliciter promittenti, id tẽpus ad præstandũ concessũ intelligitur, quo res tradi præstarive commode possit.

Quum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, & ante euentum eius stipulator decesserit: existente postea conditione hæres stipulatoris ex stipulatione actionem habebit. Idem est, si mortuus sit promissor, & deinde existat conditio: nihilo enim minus ab hærede eius peti poterit. Qui hoc anno vel hoc mense dare promisit, nisi omnibus anni vel mensis diebus elapsis, non recte ab eo petetur. Si fundum dare aut seruum promiseris, non statim tecum agetur: nisi tantum temporis spatium præterierit quo traditio fieri poterat. §. Cũ qs sub aliqua §. Qui hoc anno.

De fideiussoribus

TIT. XX.

ARGVM.

Fideiussores alienæ obligationi, quo res magis in tuto sit, accedunt: nec id in vnum obligationis genus tantum, verum qualisqualis sit obligatio siue Ciuilis, siue Naturalis, siue mistæ naturæ sit: siue pro libero, siue pro seruo, recte fideiussor his adhibetur. Quid autem Naturalis, quidve Ciuilis sit, in quove differant hic perbelle traditur.

PRO *eo, qui promittit, solent & alii obligari, qui Fideiussores appellantur, quos homines accipere consueuerunt, dum curant, vt diligentius de re, quam gesserunt, sibi prospectum sit. In omnibus autem obligationibus accipi solent fideiussores: hoc est, siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu contractæ sint. Ac ne illud quidem interesse putamus: vtrum ciuilis sit, an naturalis obligatio, cui fideiussor accedit. Quid autem id sit, necesse est dicere. Hæc habe in modum cuiusdam præuiæ inspectionis. Stipulationum, aliæ sunt Ciuiles, & aliæ Naturales. Ciuiles sunt ex quibus actiones nascuntur, quæ aduersus eum, qui nobis obligatus est, intentantur ac efficiunt, vt is condemnetur & solutio ex eis sequuta, repetitionem non admittit, Nam si & ab inuito eo, quem nobis obligauimus, exigi potest: eius, quod soluerit, repetitionem habere*

§. In omnibus.

* Nō poterit } Hunc locum aliqui inuertunt, eo (vt videtur) offensi, quod dicat Theophilus ex solutione eius, quod iure Ciuili quis debet: repetitionem non Præstari. Quo quid verius dici potuit: quanuis id Ciuilis obligatio cū naturali obligatio cōmune hēat.

*nō poterit. Naturales autē sunt, quæ neq; actionē pariūt neq; ad condēnationē proficiunt. Duo tamē in eis inuenias signa notabilia: prius, quod ex solutione repetitionem non præstant: alterū quod fideiussores ex tali causa dati, naturaliter & ciuiliter teneantur. Est. n. regula, qua dicimus, Quū principales naturaliter tantum tenentur, eorū fideiussores naturaliter & ciuiliter obligari. Huiusmodi est pupillus, qui sine tutoris authoritate mutuum accepit, Ipse. n. naturaliter tenetur, sed qui fidē suā pro eo interposuit, naturaliter et ciuiliter obligatur. His ita īspectis: vide deinceps rē de qua agimus. Diximus nō solū in Ciuilibus obligatioibus, sed ēt ī Naturalibus fideiussorē rectè accipi. Naturales aūt dico obligationes: voluti si seruus alii quā domino obligatus, aut ēt ipsi domino (naturaliter videlicet: quoniā ciuiliter non pōt) fideiussorē dederit extraneo vel domino suo pro rebus, quas illi debebat. Tenetur igitur fideiussor et naturaliter, et ciuiliter, ꝓpterea q; prīcipalis ꝑsona

id est, seruus, naturaliter obligetur.

A R G V M.

Fideiussoris obligatio ad hæredem permeat. Nec obligationi præsenti tantum adhiberi, sed & pro futura fideiussor suam obstringere fidem potest.

§. *fideiussoribus.* Porro non *solum fideiussor ipse* obligatur, *sed etiam defunctus hæredem suum relinquit obligatum.* Potest autem *fideiussor & obligationẽ eius, pro quo fidem suam interponit, antecapere, siue præcedere: veluti quum mutuum ab aliquo esses acceptur, antequam contractus constitueretur, fideiussorem dedisti. Sed & fieri potest, vt postquam contractus celebratus fuerit, fidem tuam pro me interponas.*

§. *Fideiussori.*

A R G V M.

Fideiussorum pluralitas debitum in viriles non partitur. quinimo singuli ad solidum tenentur, quibus tamen Hadrianus ita prospectum voluit, vt ipsius opposito aduersus creditores litis contest. tempore beneficio, viriles petere pro rata, si modo qui fideiusserũt, soluendo sint, cogantur. quod si quis opponere neglexerit, soluens in totũ, frustra a cõfideiussoribus repetit, aduersus debitorem principalem remedium duntaxat habens.

§. *Si plures* *Si plures fuerint dati fideiussores, quotcunq; sint numero, non pro partibus, sed singuli eorum insolidum tenentur, vt liberum sit creditori, qui cum velit insolidum agere. Sed ex epistola* Hadriani *Cæsaris, compellitur creditur a singulis, qui modo soluẽ-*

do sint litis contestatæ tempore, partes viriles pro rata petere. Vnde si quis fideiussorum eo tempore, soluēdo esse non inueniatur, eius inopia confideiussores onerat. Veluti, quinq; erant fideiussores in debitum centū aureorum. Quū omnes essent soluendo, singuli in vicenos conueniebantur. Sed quum vnus eorum non soluendo factus esset, eius inopia cæteris damno est. Non.n.a quatuor, viceni, sed viceni qui ni petitur. Sin igitur vnum ex iis post litis contestationem non soluendo fieri contingat: huius inopia, creditori tantū, non ēt fideiussoribus fraudi erit. Sed si cū vno confideiussorū creditor egerit, & solidum ab eo cōsequutus sit: id eius solius, a quo petitū fuerit, detrimentū est. Quoniā neq; aduersus confideiussores aliquā actionē habere concessum est: neq; vtiliter aget cū principali qui soluēdo non est. Superest vt de seipso q̄ratur, et sibi imputet, quū conuētus ex epistola Hadriani iuuari potuerit, ac desiderare, vt ex equis partibus in confideiussores daretur actio.

A R G V M.

Fideiussor in amplius, atque principalis, cui adiungitur, obligari non potest: in minus potest. Quibus autem modis quis in amplius obligari dicatur, hic facile traditur.

Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam fideiussorum obligatio, accessio esse dicitur, & se- §. Fideiussores.

quela principalis obligationis. At plus in accessione esse non potest, quam est in principali re Verum ex diuerso, vt minus debeãt, obligari possunt. Et ideo si principalis, idest, debitor, decem aureos dare spopondit, quinque ab ipsis recte stipulaberis: sed quum principalis quinque promisit, non recte in decem fideiussor accipitur. Eadem ratione, si principalis pure promisit, fideiussor sub conditione expromittere potest. Ex diuerso, quum principalis sub conditione promisit, fideiussor sub conditione quidem recte: pure vero, non apte expromittit. Quoniam non solum in quantitate, sed etiam in tempore, plus aut minus intelligendum est. Plus enim est, statim aliquid dare: minus vero, post tempus dare.

ARGVM.

Fideiussor quod pro debitore dissoluit, mandati actione ab eodem repetit Cæterum in stipulationibus fideiussorum, eatenus solennitates intrinsecus desyderatas interuenisse præsuminus, quatenus uerba ferunt.

§. Si quid autẽ. *Fideiussor autem, eius quod pro principali, soluerit, recuperandi causa, habet contra eum mãdati actionem Græce fideiussor ita plerunque spondet, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω θέλω aut βούλομαι. Sed & si dixerit φημὶ, perinde est, atque si dixisset λέγω.*

§. in stipulationibus. *In stipulationibus fideiussorum sciendum est, quodcunque scriptum sit quasi actum, per præsumptionem actum videri. Et ideo in confessum venit, si quis scripserit se fideiussisse, omnia*

quæ consueuerunt, acta videri: videlicet eum vt fideiussorem interrogatum esse, & ipsum conuenienter spopondisse.

De literarum obligationibus TIT. XXI.

ARGVM.

Obligationis literarum (quæ est nominis, veteris in nouum creditum per verba solennia ac solennes literas trãsformatio) formula. Huic autem obligationum generi non numeratæ pecuniæ exceptio utiliter intra biennium hodie, postea inutiliter obiicitur.

Post obligationem, quæ re, item quæ verbis contrahitur, dicemus & de obligatione literarum. Habebat autem apud veteres literarum obligatio talẽ quandam definitionem : Literarum *obligatio est veteris nominis in nouũ creditum per solennia verba, et solennes literas transformatio.* Nam, *si quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione, aut locatione, aut mutuo, aut stipulatione (multis enim modis aliquid nobis deberi potest) voluissem hunc mihi obligatum esse literarum obligatione : necesse erat verba hæc dicere & scribere ad eum: quem literarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autẽ hæc verba, quæ dicebantur & scribebantur:* Cent*ũ illos aureos, quos mihi ex causa locationis debes, tu mihi ex cõuẽtione et promißione literarũ tuarũ dabis.* Deinde *adscribebantur vt ab eo qui*

iam ex locatione obligatus esset, hæc verba: Ex conuentione debeo literarum mearum. Et *prior obligatio extinguebatur: nouaque literarum nascebatur. Quæ ex eo nomen habet, quod in literis cõsistat.* Sed *hodie hæc in vsu non sunt.* Inuenias *tamen & hodie si diligentius inspicias, in communi vsu uersari quãdam literarum obligationem, sed quæ aliam formã aliamq; figuram habeat.* Nam *si quis quum a me mutari vellet, ea de re mihi loquutus sit, & ego ei iusserim vt schedulam mihi conscribat, atque is illam solus me non præsente conscripserit, in qua talia quædã dixit,* Hodie *ego ab illo mutuo accepi, & hæc debeo. nec vlla stipulatio adscripta sit, aut quæ adscripta est, inutilis sit, propterea quod in re gerenda creditor præsens non fuerit: quæritur an multo tẽpore post illa elapso, agi cũ eo posit, qui dictã schedulam emisit.* Et *dicimus, personam hanc ex obligatione, quæ re contrahitur, cõueniri nõ posse: quia nulla numeratio interuenerit.* Neq; *rursus ex verborũ obligatione, quia stipulatio nulla intercesserit: aut quæ intercessisse dicitur, non præsente vtraque parte intercesserit.* Reliquum *est ergo, vt ex solis literis obligata sit.* Ecce *igitur, quo modo & hodie quis ex literis obligetur,* Et *olim quidem id, quod dicitur de multo tempore, vsque ad quinquenniũ procedebat.* Post *hoc.n. tempus exceptionẽ non numeratæ pecuniæ opponere nõ licebat, & dicere creditori.* Tu *te nu*

merasse ostende. Nam id multis Imperatorum constitutionibus cautum est. Sed quoniam id creditoribus molestum erat, Imperator noster, ne multo tẽpore elapso, hoc est, triennio aut quadriennio, creditores quum post tantũ temporis iuberẽtur probare vera omnia esse, in difficultates molestiasq; probationum, propter longitudinem elapsi temporis inciderent: & ita ex illa re, pecuniis forsitan suis defraudarentur: constitutionem edidit, qua quinquennii spatium intra biennii metas conclusit. Sic igitur intra tempus hoc recte talis exceptio opponi poterit, post biennium omnino non poterit.

De obligationibus ex consensu.
TIT. XXII.

ARGVM.

Obligatio solo consensu contracta in quatuor contractibus hic expressis, qui et inter absentes, et per epistolã ac etiã nuntium contrahuntur, cõcipitur. Et obligatio, quæ consensu cõtrahitur, ab aliis quid differat.

Quum dictũ sit de obligationibus, quæ re, verbis aut literis contrahuntur: dicamus nũc de ea, quæ ex cõsensu est. Consensu autem constituitur obligatio in huiuscemodi contractibus: in emptione et venditione, locatione, societate, et mandato. Ideo autem istis modis dicitur obligatio consensu constitui: quoniam neque scriptura, vt in literarum obligatione: neque

præsentia, vt in verborum obligatione omni modo necessaria est. At neque dari quicquam necesse est, sicut in obligatione quæ re contrahitur, vt obligatio quæ consensu fit, substantiam capiat. Sed satis est eos inter quos negotium geritur, consentire. Huiuscemodi igitur contractus et inter absentes recte contrahuntur, veluti per epistolam vel per nuntium. Neq; vero in his tantũ obligatio, quæ consensu fit ab aliis obligationibus distat, verum etiam in illo. Nam in cæteris quidem obligationibus, vnus dũtaxat obligatur, & vnus alterũ sibi obligat, veluti in obligatione quæ re contrahitur, is qui dedit obligat: is qui accepit, obligatur. In ea quæ verbis constituitur, stipulator obligat, obligatur promissor. In ea quæ literis fit, obligatur qui scripsit: obligat is, in quem scriptura dirigitur, At vero in hac obligatione, quæ consensu contrahitur, vterque vtrique obligatur in id, quod alterũ alteri ex bono et æquo præstare oportet: quum in verborum obligationibus alter stipuletur, & obliget: alter promittat & obligetur.

De emptione & venditione.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Emptio & venditio aut cum scriptura, aut sine ea contrahi potest. At quæ sine scriptura fiunt, tum contrahi dicuntur, cum vtraque pars de pretio consentit;

quamlibet pretium nullum nilque eius nomine datum sit. Quod si scriptura interuenire debeat, tum perfectæ dicuntur, cum in publicam formam redacta, aut a partibus approbata fuerit.

Atque in primis de emptione & venditione dicamus. Emptio & venditio contrahitur, simul atque de prætio vtraque pars consensit. Nam si ego dixerim, me tibi hanc rem centum auris vendere, & tu contentus fueris hoc pretio statim contracta est venditio: quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra quidem data aliqua. Et nascitur venditori quidem actio, Ex vendito: emptori vero, Ex empto. Quod autem arræ nomine datur, argumentum est, & probatio emptionis & venditionis contractæ, non ipse contractus. Hæc de emptione & uenditione intelligimus, quæ sine scriptura cōsistit. Nihil.n.in ea Imperator noster innouauit. In ea uero, quæ scriptura conficitur, nō aliter perfectā esse venditionem et emptionē dicimus: nisi & instrumenta venditionis fuerint conscripta, vel manu propria vendentis: vel ab alio quidem scripta, a vendente autem subscripta: sin autem per tabellionem scribantur, nisi et præcedentem subscriptionem completiones sequute & instrumenta partibus absoluta fuerint. Nam quandiu aliquid horum deest, & pœnitentiæ locus est, & emptor aut venditor impune recedere a contractu potest. Sic ta-

men, nisi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim sequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio facta sit, is qui recedit a contractu, siquidem emptor sit, amittit arras: sin autem venditor, duplũ cogitur præstare, hoc est, & ipsum quod datum fuerit, & alterum tantum, quamuis tale nihil in dandis arris conuenerit.

ARGVM.

Emptio sine certo pretio viribus non subsistit. Quod si in tertii arbitrium pretium definiendum collatũ sit, in suspenso erit venditio, donec tertius definierit: quo non definiẽte, quod id nolit, aut nõ possit, res ad nihilũ redit. Quod & in locatione quoque locum obtinet.

§.Pretium. *Pretium autem omnino in venditione constituendum est. In vniuersum enim nulla est sine pretio venditio. Sed pretium certum esse debet. Itaque si inter aliquos ita conuenerit: vt quanti Titius fundum illum æstimauerit, tanti sit emptus: magna erat inter veteres controuersia, consisterentne talis venditio, an non consisteret. Sed edita est Imperatoris nostri decisio, quæ hoc ita constituit, vt quoties sic conuenit: Emptus hic tibi fundus esto, quanti eum Titius æstimauerit, in his finibus staret contractus. Vt, si quidem is qui nominatus est, veluti Titius, pretium definierit, omnino secundum illius æstimationem, & pretium soluatur, & res tradatur: quo tandem venditio ad finẽ perducatur, emptore quidem Ex empto, venditore autẽ Ex ven-*

dito agente. Sin vero Titius, qui nominatus est, pretium definire vel noluerit, vel nequiuerit (forte quòd cognitio de quantitate pretii excedat captũ eius) pro nihilo sit placitum venditionis. Et perinde sint ipsi, atque si nihil de vendendo inter eos cõuenisset: propterea quòd nullum sit pretium statutum. Atque hoc quidem Imperator noster in venditione constituit. Non absurdum tamen est idem ad locationem & conductionem trahere.

ARGVM.

Pretium in venditionibus in pecunia numerata consistere debet: alioqui non tam venditio, quàm permutatio inter se rerum est, quod conuentionis genus Proculi sententia a venditione seiunctum est

Nec vero solùm statutum & certum esse debet pretium, vt dictum est; sed necesse est etiam, vt in pecunia numerata consistat. Nam in cæteris rebus præter pecuniam, an esse pretium poßit, quæritur. Veluti an seruus, aut fundus, aut vestis alterius rei pretium esse poßit, valde quæsitum est. Ac Sabinus quidem & Caßius etiam alia in re pretium consistere posse existimabant. Et illud scilicet est idipsum quod vulgo iactatur; permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem venditionis antiquißimam esse. Teste que vtebantur Homero poeta: qui in parte quadam suæ poesis, quum exercitum Græcorum vinum sibi emisse fingeret; permutatione quarũdã rerum, §. Itẽ ptiũ. Iliad. .n.

emptionem ait fieri, idq; his versibus:

Ενθέν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ,
Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
Ἄλλοι δ' ἂν ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

Id est (vt paulo fucatius transferam)
Tunc sibi criniti coemunt hinc vina Pelasgi:
Aes alii fulgens, nitidum pars altera ferrum,
Aut costis direpta boum dant tergora, totos
Constituunt alii tauros, plerique suorum
Corpora seruorum.

Quod enim ait οἰνίζοντο*, id significat, vinum emebant. Et quum fingeret eos vinum ementes, dixit loco pretii ab iis datum fuisse æs, aut ferrũ aut coriũ, aut boues, aut mancipia. Sed Proculiani contradicebant: & aliud esse existimabant rerũ permutationem, aliud emptionem & venditionẽ. Nec posse aiebant commodo diiudicari permutatis rebus, quæ res videatur venisse, & quæ loco pretii data esse. Vtranq; .n. & venisse videri, & loco pretii datam esse, ratio sani hominis non admitti. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriã esse speciem contractus, separatam a venditione, merito obtinuit: quum & ipse Proculus alios quosdã versus Homeri p se faciẽtes habeat, et validioribus insuper rationibus vtatur. Sũt aũt versus hi:*

Ilia. ζ

Ενθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς
Ος πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν,
Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Idest,(vt qualitercunque res intelligatur)
Iuppiter hic Glauco mẽtem abstulit,aurea ut amẽs,
Arma,boum centum,mutaret cum Diomede
Aerea tunc reddente nouemque valentia bubus.

Ecce enim,quemadmodum hoc loco,rem gestam ἀμειψιν hoc est,commutationem vocauit, non venditionem. Hoc autem & priores Principes admiserunt,& latius in Digestis traditur.

ARGVM.

Rei uenditæ perfecta uẽditione,periculũ ad emptorẽ prorsus,quãlibet necdũ res tradita sit,si modo venditoris culpa aut dolus coargui nõ posset,pertinet:nisi tamen custodiæ curam in se vẽditor susceperit. Et qui ideo tenetur,quod actionẽ habeat,cedens eã liberatur.

Diximus supra,vẽditionẽ,quæ sine scriptura fiat,ex cõstitutione et quãtitate prẽtii,in quod vtraq; pars consensit,cõtrahi. Cõtracta igitur venditione statim periculũ rei venditæ ad emptorẽ pertinet:tametsi adhuc ea res ipsi tradita nõ sit. Itaq; si seruus uẽditus est, et is piit,vel aliqua parte corporis læsus est,pede,manu vel oculo:aut si vẽditæ sunt ædes,eæq; aut totæ aut aliqua ẽ parte incẽdio cõsũptæ: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte inundatione aquarũ piit:aut si arboribus turbine et impetu vẽ-

torum deiectis, longe minor deteriorque factus est fundus, damnum in his omnibus emptorem respicit Itaque quamuis possessionē rei nactus non sit, pretiū tamen soluere cogitur. Id. n. in vniuersum sciendum est quicquid sine dolo, & culpa venditoris, rei venditæ acciderit, in eo venditorem securum fore. Et quemadmodū damna, quæ rem venditā aut consumunt aut minuunt, quum casu accidūt, ad emptorē pertinent, ita & si quid lucri emolumentiq; rei venditæ accesserit, id emp ori proderit. Vnde si per alluuionē fundo aliquid accreuit, forte. n. cētū erat iugerū, deinde post cōtractā uēditionē, per alluuionē adiecta sunt decē iugera, emptor eo lucro fruetur: quoniā eū lucra habere oportet, qui periculum damnorū sustinet. Quod si ante traditionē fugerit seruus qui veniit, aut subreptus ab aliquo fuerit, ita vt neque dolus, neq; culpa vēditoris ea in re argui poßit: videndū est, an vēditor ex hoc damnū pati debeat. Et ita distingui debet: si quidē custodiā serui qui veniit, vēditor in se suscepit vsq; ad traditionem custodiā debet. Est autē custodia, diligentissima & pene modū excedēs cōseruatio. Et damnū quod inde procedit, agnoscet. Idē & in cæteris animalibus: veluti in equo, asino, camelo, et quæcūq; talia sunt, in aliisque rebus omnibus intelligimus. Sin autē custodiā nō suscepit, nō obligatur: sed hoc solum debet venditor, vt actionē in rē, ad vendicandam rem, quæ veniit,

nùt, & condictionem exhibeat cedatque emptori: propterea quòd ipse venditor adhuc sit dominus, quippe re nondum tradita. Cedet etiam actionem furti aduersus eos, qui furto subripuerint rem venditam, & ex lege Aquilia, aduersus eos qui damnum iniuriam in re vendita dederint.

ARGVM.

Venditio sub conditione etiam, nedum pure cõtrahi potest. Si quis autem rem, quæ in commertio nostro non sit, sciens emerit, nullam ex hac conuentione actionem habebit. Ignorans autem aduersus venditorem, quatenus sua intersit, ex empto actione experitur.

Venditio & pure, & sub conditione contrahi potest. Sub conditione, veluti: Stichus seruus si intra mensem tibi non displicuerit, emptus tibi esto decem aureis. Sacra, religiosa, aut publica, veluti forum vel basilicam, frustra quis sciens emit, hoc est, nullã occasione contractus habebit actionem. Quòd si ea tãquàm priuati iuris emerit a venditore deceptus: tunc in id, quod sua inter est, actionem habet Ex empto*: quoniam rem venditam ei habere nõ licet.* Idem *esto, si quis hominem liberũ pro seruo emerit.*

§. Emptio.

§. Loca.

De locatione, & conductione.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Locatio sicuti venditio, consensu contrahitur:

atque instar venditionis, tum demum perfecta esse intelligitur, cum de mercede plene constiterit. Potest autem & mercedis definitio in tertij arbitrium cõferri: & quibus viis id in venditione procedat, iisdem et hic procedere intelligatur. Quòd si merces indefinita constituta sit, non locatio, sed contractus innominatus intercessisse præsumitur, ex quo præscriptis verbis actio nascetur.

Locatio & conductio proxima est venditioni & emptioni, & iisdem Iuris regulis consistit. Nam quemadmodũ vẽditio tunc cõtrahitur, quando vtrique parti pretiũ placet: ita et locatio contrahi intelligitur, si merces vtriq; parti placuerit. Et quẽadmodum illic diximus, certum & in pecunia numerata pretiũ esse debere, sic & mercedẽ certam, & in pecunia numerata esse oportet. Et competit locatori quidem actio locati: conductori autem, conducti. Illi, vt mercedem exigat: huic, vt rem sibi locatã habeat. Sed et illud quod nobis in venditione dictũ est, cum alieno arbitrio quãtitas pretii permittitur, vt Venditũ tibi id esto, quanti Titius definierit, vbi & Imperatoris sanctissimi constitutionẽ adduximus, quæ huius cõtractus constitutionẽ distinctioni subiicit. Idem & in locatione ac cõductione dicetur, quũ in alterius arbitrii mercedis quantitas confertur: quod et supra docuimus. Quòd si quis fulloni poliendam, aut sartori sarciendam vestem dederit, nulla statim mercede constituta, promittens daturum se

quantum inter ambas partes postea conuenerit: non est id locatio, sed alius quispiam contractus a locatione, ex quo & præscriptis verbis actio datur. At *ne putes, hæc* Imperatoris *constitutione decisa esse: quoniam diuersa in illa casus species est.* Illic *enim sic habetur: venditum tibi id esto, quanti* Titius *definierit.* Hic *vero sic:* Locatum *tibi id esto, quanti vtrique parti visum erit.*

ARGVM.

In pecunia numerata in locatione, ut in nenditione pretium, merces consistere debet: quæ si in specie, aut alio, quod eius uicem obtineat, constituta sit, conuentionis nomen demutat, ac proinde qui alioqui nominatus foret, innominatus contractus efficitur, ex quo præscriptis uerbis actio prodibit.

Porro *adeo omnia eadem & in vēditione & in locatione quæruntur, vtquemadmodum dubitaur, an permutatio rerū venditio sit, ita & in locatione quæratur.* Si *quum rē aliquā tibi vtendam aut etiā fruendam dedissem, tu mihi inuicem rem aliam vtendam aut etiam fruendam dederis: in dubium enim vocatur, an sit locatio.* Et *placuit locationem non esse, sed proprium quoddam genus contractus.* Vt *in hac specie:* Duo *quidā erāt vicini rustice, quo rū vterq; vnū nec amplius bouē habebat.* Neuter *igitur fundū suū arare poterat, quia tātum vnū bouē haberet.* Si *cōuenerit inter eos, vt per denos dies alter alteri bouē suum cōmodaret, quo opus apud acci* §. præterea.

pientem facerent, & apud eum bos perierit: neque locatio id est, propterea quòd certa merces in pecunia numerata constituta non sit: neque rursus commodatum: quoniam commodatum gratuitum esse debet: at hic, is qui commodauerat, aut habebat, aut sperabat emolumentum ex compensatione. Sed aduersus eum, cuius culpa bos periit, actionem præscriptis verbis decernimus.

ARGVM.

Cōtrectus emphyteuseos nominatus ac per se cōtractus dicitur, cuius ea ē natura, ut piculū rei emphyteuticæ vniuersale ad dominū, particulare vero, nisi aliud inter partes actum sit, ad emphyteutam pertineat:

§. Adeo. *Adeo autem familiaritatem inter se aliquam habent venditio & locatio: vt in quibusdam casibus dubium esse contingat, venditio sit id quod agitur, an potius locatio. id autem maxime contingit in iis casibus, qui illis admodum similes sunt: veluti, quum de prædiis tractamus, quæ quibusdam perpetuo fruenda traduntur: vt quandiu merces siue pensio, vel reditus siue vectigal domino pro iis præstatur, nemo conductori ea auferre posit, aut hæredi eius cuive aut cōductor aut heres eius id prædium vendiderit vel donauerit, in dotemve dederit, vel alio quocūque modo alienauerit. Quoniā ergo inter veteres dubitabatur, quisnā cōtractus hic esset, et a quibusdā locatio, ab aliis vēditio existimabatur: vē*

ditio quidē, quòd & ad hæredes transiret, & variis modis alienaretur: locatio vero, quòd per singulos annos aliquid domino daretur, edita est D. Zenonis constitutio, quæ contractū hunc Emphyteusin vocauit, propriam ei naturam aßignans, quæ neque ad locationē in vniuersum, neq; item ad venditionem spectaret, sed quæ suis finibus consisteret. Et si quidem aliquid pactum fuerit inter contrahentes, id ita iustum firmumque esse debet, quasi ea certa natura contractus esset. Quoniam pacta contractibus naturam dant. Sin vero nihil pactum fuerit de periculo rerū in causam emphyteuseos datarum tunc si tota res pereat, ad dominum videlicet, hoc est, ad eum, qui in causam emphyteuseos dederat, damnū hoc spectat: sin autem ex parte, tunc is, qui in causam emphyteuseos accepit detrimentū hoc agnoscet. Quod & hodie in vsu est, eoque iure vtimur.

ARGVM.

Qui cum artifice ita conuenit, vt ex propria materia opus efficiat, locationem non venditionem inire intelligitur, si vero ex ipsius artificis materia, tum venditio contrahi dicitur. Cæterum conductor in ea est causa, vt quæ conuentione comprehensa sunt præstet, neque ea solum, sed quæ ex natura quoque contractus, ex bono & æquo præstanda sunt.

Similiter & illud sæpe in controuersia videmus esse: Aurifici cuipiam dedi, verbi gratia, decem aureos: conuenitque vt is ex auri sui materia, certi §. Itē quæritur.

ponderis certæq; formæ annulos mihi faceret: quæritur venditione id sit, an locatio. Et Caßius *quidem simul, & locationẽ & venditionẽ id esse dicit: vt si materiam auri nõ satis probã esse causer,* Ex empto *poßim agere: sin de opere ipso vt non recte facto conquerar,* Locati *actionem habeam.* Sed *magis visum est, tantũ emptionem & venditionẽ contrahi: quoniã opera velut accessorii vice fungitur.* Quòd *si aurum ego meũ dederim aurifici, mercede pro ope*
§. Cõ- du- ctor. *ra constituta: dubium nõ est, quin ea res locatio, & cõductio sit.* Conductor *omnia secundũ legẽ, & fines conductionis facere debet, hoc est secundũ ea, quæ in re gerenda cauta sunt.* Et *si quid in lege & pactis omissum fuerit, id ex quo, & bono disponi debet.*

A R G V M.

Conductor de leui culpa tenetur: ad cuius hæredes, locationis & conductionis contractus pertransit.

§. qui p vsu. §. mortuo. *Si cui vestem, aut argentum, aut animal commodauerim: & pro vsu eius certa pecunia mihi mercedis nomine data sit, aut dare promissa: is, qui accepit, tantam in iis custodiendis diligentiam debet, quantam diligentißmus paterfamilias rebus suis adhibet.* Eam *enim si adhibuerit: & casu aliquo fortuito res, quas vtendas accepit, perierint: ad restitutionem earum, aut propter restitutionem non tenetur.* Si *cui ad quinquennium fundum meum locauero, & conductor secundo forte aut*

tertio anno decesserit, hære eius in conductionem vsque ad finem quinquennii succedit.

De societate.

TIT. XXV.

ARGVM.

Societas totius patrimonii, ac uniuersorum bonorum, nedum ad certum negotiationis genus contrahi potest. In qua si de lucrorum ac damnorũ communicatione conuentum sit, conuentis standum est, alioqui ex æquo damna ac lucra communicanda sunt.

POST *venditionem & locationem, necesse est & de societate dicere. Contrahitur autem hæc inter aliquos, aut totorum bonorum, hoc est, de vniuerso patrimonio, quam Græci proprio nomine* κοινοπϱαξιαν *appellãt: aut vnius alicuius negotiationis, veluti emendorũ vendendorumque mancipiorum, aut olei, aut vini, vel frumenti emendi vendẽdique.* Et *si nihil conuenerit, quotam quisque in lucro & damno partem habere debeat: ex æquo lucra & damno agnoscent socii. Sin expressæ fuerint partes, standum est conuentis.* Neque *enim dubium est, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint: vt alter duas lucri damnique partes habeat, alter tantum tertiam.*

ARGVM.

SOCIETAS adeo libere contrahitur, vt damni alius plus, alius minus, atque adeo nihil sentiat: commodi autem ac lucri partem maio-

rem reportes. Lucrum autem id in iure dicitur, quod deducto damno superest, in quo quæ pars expreßim adiecta fuerit, eadem in dãno adiecta esse intelligatur

§. De illa. *Sane de illa conuentione quæritur: si Titius & Seius inter se pacti sint, vt Seius duas in lucro partes habeat, & tantum tertiam in danno, contra Titius duas in danno partes habeat, & tantum tertiam in lucro, an ratum sit id pactum?* Et Q. Mu*tius conuentionem hanc contra naturam societatis esse ait, & ob id ratam non habēdam. Seruius autē Sulpitius (cuius opinio obtinuit) contra sentit: quia sæpe quorundam sociorum ita excellens est diligētia & opera in societate, vt iustum sit plus eos lucri habere, & maioris lucri conditione in societatem recipi.* Nam *& ita coiri societatem posse nemo dubitat, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrū inter eos commune sit.* Nam *sæpe vnius ex sociis diligentia tantum præstat, quantū pecunia ab aliis collata.* Et *adeo hæc Seruii sententia contra* Q. Mutium *obtinuit, vt illud quoq; extra controuersiam sit: conuenire posse inter socios, vt vnus aliquis eorum, lucri partē habeat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligendum est, vt si aliqua in parte lucrum, in aliqua damnum allatum sit: compēsatione facta id solū quod superest. lucrū esse intelligatur, Veluti, Quidā mancipiorū & vestimētorum negotiationem inierant.* In *negotiatione ve-*

ſtimentorum damnum centum aureorum acceptum eſt. In negotiatione ſeruorũ, lucrũ trecentorũ aureorum acceſsit. Primo eximuntur centum aurei qui in damno ſunt, ſcilicet vt lucrũ trecentorũ aureum huic damno medeatur. Et ducenti aurei qui ſuperſunt, inter ſocios ſecundũ legem initio dictam diuiduntur. Ex hoc igitur planum fit, quum ſimul & lucrum & damnum ſocietas accepit, aut lucrum duntaxat, ſocium ex pacto non iuuari, quo cõuenit, vt partem in lucro haberet, & damnũ nõ ſentiret. Quum vero ſolum damna accepta ſunt, tunc quid proſit ea conuentio oſtenditur. Nã ecce, ſi quũ mille nos ſinguli aureos in ſocietatẽ attuliſſent, ſubſecuta prædicta cõuentione, ducentorũ aureum damnũ in negotiatione acceptum ſit, & lucri nihil factũ: dein de ſocietatem contingat diſſolui alter mille aureos, quos intulit, accepturus eſt, alter tantũ octingentos.

§. Illud.* Regu li eius eſſe } Græce eſt κα νὼν quod deo, q̃ non vt mentẽ habeant q in κοι νὸ μ mutãt Curtius.

Illud in confeſſo expeditoque eſt: ſi in vno tantum eorum quæ accidunt, pars expreſſa ſit, & in altero pars expreſſa non ſit: id, quod expreſſum eſt, regulam eius eſſe, quòd omiſſum eſt: veluti, conuenit, vt quum lucrum continget, alter beſſem habeat, alter tertiam partem, nec de damno quicquã dictum eſt, aut contra. Id, de quo dictum nihil eſt, æquale fiet ei, quod expreſſum eſt.

ARGVM.

Societas, quæ lex partium conſenſu & conuentio-

ne libere initio contrahitur, eadem contraria voluntate ac renuntiatione inter partes facta dissoluitur: eaque dissoluta, quod quæritur, soli quærenti cedit, nisi callide ac dolo renuntiatio procurata atque expetita fuerit.

§. Manet. *Societas autē eo vsq; manet, donec in eodē cōsensu partes perseuerant. At quum quis renuntiauer[it] societati, soluitur societas, quantum ad ea pertinet, quæ ex illo tempore contingunt. Sed si quis versuta callidaq; mente in hoc societati renuntiauerit, vt obueniēs aliquod lucrū solus habeat, lucrū hoc communicabitur. Sin autē quū nullū lucrū expectaret, renūtiauerit: id ipse quod nō præuidit, habebit solus: veluti, Primus & Secundus totorum bonorū erant socii: contigit vt Titius hæredem Primū relinquens moreretur, sed & Seii hæreditas eodem tempore Primo delata est. Quidam ad Primum venit, ac nuntiauit illi de Titii hæreditate. Sed Seii hæreditatem nondum sibi delatam esse sciebat Primus. Quū vellet igitur Primus solus hæreditatem Titii habere, sciens soluta societate suam solius futuram, ex industria renuntiauit societati, vt solus hæreditatem lucrifaceret. Hæc eius tam peruersa mens punitur lege, & lucrum, quod ex hæreditate Titii obuenit, communicare cogitur. At Seii hæreditatem, si postea quum delatam sibi esse faceret, agnoscat: solus eam habebit. Neque enim spe eius lucrifaciendæ societatem dissoluit. Nam quomodo?*

quum & sibi eam delatam esse nesciret. Secundus tamen si quid post renuntiationem societatis ei factam, acquisiuerit, etiam si forte causa acquisitionis, quæ nunc obtigit, antiquior sit renuntiatione, sibi soli id habebit, propterea quòd nullus in eo dolus argui poßit.

ARGVM.

Societatem præter renuntiationem modis quatuor resolui, iuris est recepti unius scilicet socii morte, rei in societatem deducta interitu, negotioque finito, ac bonorum publicatione, & eorundem ab uno: sociorum, aut pluribus facta cessione.

Soluitur ad hæc societas & socii morte, quia qui societatem contrahit, certam & cognitam personã sibi eligit. Nec.n.*omnino socii mei hæres ad societatem mihi erit commodus. Sed & si inter plures cõtracta sit societas, vnius morte inter omnes soluitur: quamuis plures supersint, quàm mortui sunt. Quid enim si quũ quinque aut sex societatem inißent, duo simul naufragio perierint?* Interdũ *enim propter eos, qui mortui sunt, iis, qui supersunt, vtilis, et optãda erat societas: vtiq; nisi in coeunda facieta te aliud conuenerit, vt vno mortuo inter cæteros moneret societas. Soluitur & societas eo negotio ad finẽ perducto, cuius gratia cõtracta fuit. Nã si ad negotiationẽ mancipiorũ forte inita sit societas, & cõtigerit, vt hæc negotiatio finẽ acciperet finitur & societas.*Publicatio *quoq; vnius ex sociis, societatem* §. Soluitur.

dissoluit. Sed tūc quū vniuersum socii patrimonium publicatum fuerit. Nam quū in bona socii publicati alter succedat (nempe Fiscus) & similitudo quadā mortis inducitur. Si enim pars tātum bonorū publicata sit, manet societas. Si socius ære alieno oppressus (siue id publicū sit, siue priuatum) bonis suis cesserit, & patrimonium eius venierit, soluitur societas. Si tamen post cessionem adhuc cōsentiant in societatem: noua nunc incipere videtur societas.

ARGVM.

Quantam priuatis socius diligentiam adhibetr ebus, tantum communibus societatis iure impartiri tenetur: quam si non adhibuerit, dolo tamen careat, leuis nomine culpæ obstringitur.

Socius socio vtrum eo nomine tantum teneatur
§. Socius. *actione* Pro *socio (ea est autem actio quam mutuo inter se habent socii) si qua in re dolo societatem læserit, quemadmodum actione depositi dicimus eum de dolo teneri, qui rem alienam apud se deponi passus est: an vero etiam culpæ nomine, id est, desidiæ & negligentiæ, quæsitum est. Sed tamen præualuit, etiam culpæ nomine eum teneri. Culpa autem non ad exactissimam diligentiā refertur. Sufficit enim talē diligentiam cōmunibus rebus adhibere sociū, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui minus diligentem sociū sibi assumpsit, suam ipse imprudentiam incuset, quū et ipse eius mali sibi causa fuerit.*

De mandato.

TIT. XXVI.

ARGVM.

Mandatum modis quinque contrahitur, idque aut mãdantis, aut mãdatarii alterius ut causa, aut mistim fit. Cuius autem causa fiat, tum apparebit, cum cuius utilitatis causa interuenerit, cognouerimus.

Reliquum nobis est, ex obligationibus quæ consensu contrahuntur, Mandatum. Quinque autem id modis constituitur. Aut enim mea solius gratia tibi mando, aut mea & tua, aut aliena tantum, aut mea & aliena, aut tua & aliena. Nam si tua tantum gratia mandatum fiat, superuacuum est quod agitur, ac neque ex consensu constituitur obligatio, neque Mandati nascitur actio.

Et mea tantum mandantis gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandarim, vt negotia mea gereres, vel vt fundum illum mihi emeres, vel vt pro me sponderes. Mea et tua gratia mandatum fit, quum tibi mando, vt pecuniam Titio sub vsuris credas, qui eam in rem meam versurus est. Nam & tibi prodest id quod agitur, propter vsurarum præstationem & mihi, in cuius rem pecunia vertenda est. Aut si quum pro Primo, qui mutuum a te accepit, ego fidem meam interposuissem: & tu mecum ex causa fideiussoria velles agere: mandarim tibi, vt meo periculo cum Primo principali agas. Ecce enim, & ego hic iuuor, præsentem euitans §. Mãdantis

actione: & tu, qui post acceptum cum principali iudicium: nisi is tibi satisfecerit, contra me reuerti potes. Nam finge sine pignore fideiußionẽ factã fuisse, & mandatum cum pignore interuenire, vt aliquid emolumenti sit in mandato: aut si quum cẽtum tibi aureos deberem, & tu me in ius vocare velles: debitorem meum tibi delegauerim: deinde mandauerim tibi ego, vt meo periculo ab eo stipulareris. Quoniam timebas forte, ne si stipulando a debitore bonum nomen eius fecisses, debito omni excideres. Quum neque ab eo quicquam propter inopiam ipsius posses consequi: neque contra me redire posses propter liberationem, quæ mihi ex nouatione contingeret. Ecce.n. quemadmodum & hic vtriq; psit mandatũ: mihi, quia in p̃sens molestia liberabor: tibi, quia & debitorem meũ ex stipulatione tibi obligatum habebis, & mecum ex mandato agere poteris. Atque etiam, qui vnũm antea tibi obligatum habebas, nunc duo habebis: illum, ex stipulatione: me, ex mandato. Aliena tantũ gratia fit mandatum, quum tibi mando, vt Titii negotia geras: aut vt Titio fundum emas, aut vt pro Titio spondeas. Mea gratia & aliena fit mandatum: si mandauerim tibi, vt mea & Titii communia negotia gereres: aut vt mihi & Titio fundum emeres: aut vt pro me & Titio spònderes. Tua & aliena gratia mando, si quum Titius pecunia egeret,

mandem tibi, vt ei sub usuris credas. Hic.n. & tibi res proderit, propter vsuras: & illi, cuius necessitati succursum erit. Quoniã si, vt sine vsuris crederes, mandarim tibi aliena tantum, non etiam tua qui nihil iuueris, gratia intercedit mandatum.

ARGVM.

Mandatarii causa quod tantũ mãdatur, nõ mãdati vim, sed consilii naturã obtinet: ac proinde mãdantem velut consilium præbentem, minime teneri: quandoquidem ex cõsilio quãlibet non expediat, obligatur nemo.

Tua tantum gratia interuenit mandatum, quũ mãdo tibi, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam vt fœneres: aut contra, vt potius fœneres quã prædia emas. Huiuscemodi autem *mandatũ, consiliũ potius est quam mãdatum, & id nullã parit obligationẽ: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiamsi nõ expediat ei cui mandabatur. quum liberum cuique sit apud se explorare, an quod pro consilio ab aliquo accepit sibi conducat. Quapropter si quum vacuã & otiosam apud te pecuniam haberes, hortatus fuero, vt rem emeres aliquam, vel vt eam fœnori dares, quãuis id quod egeris, tibi nõ profuerit: veluti quum seruos emisses, si ii mortui sint aut fugerint: aut quum fœnori dedisses: si non sit soluendo, cui reddidisti: mandati ego tibi non teneor.* Et hæc adeo vera *sunt, vt apud veteres dubitatum sit, an mandati tenear, si mandarim* §. Tua tãtum gratia

tibi, vt Titio sub vsuris pecuniam crederes: quibusdam dicentibus id consilium esse, & secundum ea, quæ dicta sunt, obligationem non parere. Sed obtinuit Sabini sententia, dicẽtis, mandati me obligari. Nam quoniam certam personam Titii, mandato adiecisui: ideo tibi obligor, veluti ad quandam similitudinem fideiussoris. Si enim indefinite dixerim, Crede pecuniam tuam: mandatum hoc (vt dictum est) non est obligatorium. Quòd si certam personam iniecerim, secundum morem qui nunc obtinet, mandati obligabor.

ARGVM.

Rei turpis mandatum obligationem non parit, sicuti nec illud, quod consilii naturam habet. Quo fit, ut qui huiusmodi mandato paruerit, si quid hoc nomine præstiterit, aduersus mandantem ad ipsius repetitionem actionem non habeat. Hoc tamẽ in mandato sum me obseruandũ, ut mãdati definitam metã nõ excurramus: alioqui quatẽus excessum est, actio nõ cõcedetur.

§. Illud. quoq; *Quemadmodum mandatum, quod pro consilio datum est, obligationem mandati non producit: ita nec mandatum, quod contra bonos mores est: veluti si mandarim tibi, vt res Titii furto tolleres, aut damnum ei dares, aut contumelia eum afficeres. Nam quamuis mandato meo parueris, & pœnam facti istius nomine præstiteris: non tamen vllam aduersus me habebis mandati actionem.*

§. Is q exequitur *Is, qui mandatum suscepit, fines mandati excedere*

dere nō debet. Veluti, mādaui tibi, vt vsq; ad centū aureos fundum illum mihi emeres: aut vt usque ad cētum aureos pro Titio *sponderes.* Neque *pluris emere fundum illum debes, neq; in maiorem summam pro* Titio *spondere.* Nam *si statutum inter nos modū excedas, mandati actionem mecum non habebis.* Adeo, *vt Sabinus & Caßius existiment, etiam si vsque ad centum aureos mecum velis ex mandato agere (hoc est, vsque ad summam, quam tibi mandauit) eo quod amplius est: omisso, inutilem fore litis exitum.* Proculiani *vero recte vsque ad cētū aureos agere te dicunt: quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, veluti octoginta aureis, habebis. s. mecum mandati actionem. Qui. n. mandat, vt sibi centum aureis fundus ematur, vtique id mandare videtur, vt etiam minoris (si fieri poßit) ematur, quoniā maior summa, minorē in se cōtinet.*

ARGVM.

Mandatum quamlibet recte contractum, re integra, reuocatum euanescit: ignoranti tamen mandatario, si quid reuocatione facta egerit, ex naturali æquitate, mandati actio conceditur.

Soluitur mandatum quamuis recte contractum si re integra idest, manentibus rebus, reuocatum fuerit: veluti, mandaui tibi, vt seruum mihi emeres. Antequam *emere inciperes, reuocaui mandatum: idest, re integra. Similiter & re integra per mortem eius, qui mandauit, aut eius, cui mandatū* §. Recte quoque.

est, soluitur mandatū. propter naturalē tamē æquitatē, placuit interdū actionem mādati dari. Quid .n. si quum in regionem illā proficisci parares, ego tibi mandaui, vt mihi equos emeres: tu suscepto mādato profectus es. Antequam ad emptionem accederes, contigit vt ego morerer. Tu quum me adhuc viuere putares, & mandato pareres, emisti equos. Reuersus, comperis me defunctū esse. Mandati agere cū hæredibus meis non potes. Quoniam re integra euenit, vt ego mādator tuus obirem. Sed quoniā iniquū est, te, quum mortem meam ignoraueris, dāno affici: visum est benignius esse, vt mandati actionē aduersus hæredes meos haberes; ne iusta probabilisq; ignorantia damnū tibi afferret. Id autem hic contingit exēplo eius, quod in illa specie traditū est:

* Dispēsator } Martialis: Dispēsatorem fallax spoliabit amica. Hic & apud Tranquillū in vita Vespasiani Cæsaris, Dispensationē īpetrare q-dā dicitur fratri suo voluisse. Nec .n. de ea loquitur, quā vulgo nūc dispensationem vocāt: nā Veteres in legibus solui dicebant. Curtius.

* *Dispensator est seruus, qui fœnori dare consueuit pecuniā domini. Et hic quidem fœnori dādo, neminē sibi obligat. Nā quō, quum seruus sit: sed domino suo actionem ex mutui datione acquirit. Ac qui mutuū accepit, siue domino soluat, a debito liber-*

ratur: quoniam ei soluit, qui actionem cum eo habebat. Siue seruo: & hunc quoq; modũ debere desinit. Voluntate.n.domini dedit. Nam qui seruo permisit, vt pecuniam suam crederet: idem & debitoribus facultatem dedisse videtur, vt dispẽsatori soluerent. Et hæc quidem quandiu eodem erga seruum dominus animo est. Si.n.sententiam mutarit, haud recte debitores ei soluunt. Quid ergo si dominus dispensatorem manumiserit, & deinde ei debitor pecuniam soluerit: an liberatur debito? Et quidem secundum strictam Iuris rationem liberari non debet: quoniam alii soluit, quã cui dominus pecuniarum volebat. Quum enim eum manumiserit, dubium non est, quin & animum suum erga ipsum mutarit. Sed quoniam iniquum est, vt probabilis iustaque ignorantia soluenti damnum afferat, placuit eum propter naturalem æquitatem obligatione illa liberari. Quemadmodum igitur in dispensatore probabili ignorantiæ succursum est: ita & mandato, re integra per mandantis mortem soluto, mandati actio locum habebit: propter eandem rationem, id est, propter probabilem ignorantiam.

ARGVM.

Mandatũ & si initio voluntatis est, vt nemo inuitus suscipere cogatur, susceptũ tñ eius necessitas efficitur, vt executionem desyderet (nisi tempestiue ei renuntiatũ sit) alioqui aduersus susci piẽtẽ, si non eũ instatueatur excusationis causa, mãdati actio cõpetit.

§. Mādatū. Mandatum, quod mihi aliquis facit, liberū est non suscipere: susceptum vero aut implere debeo, aut quam primum renuntiare, vt is, qui mihi mādauit, aut per se, aut per alium eam rem exequatur. Nam nisi ita renuntiauero, vt omnia quæ rem contingunt mandanti sint in integro: & eam commode adhuc exequi poßit, mandati tenebor. Verbi gratia; Profectionem parabam in regionem aliquam, volebat autem & Titius, qui & ipse tibi amicus erat, eodem proficisci. Tu mihi mandasti, vt mancipia aliudve quid tibi emerem. Si mandatum suscepi, eousq; impune renuntio donec nondum Titius profectus est, & ei de eadem emptione mandare potes. Quod si illo iam profecto renuntiauero, mandati tenebor. Quoniam Titio iam profecto per alium mandator implere mandatum non potest. Si tamen iusta aliqua causa intercesserit, quæ ne renuntiarem impedimento fuerit: aut vt tardius renuntiarem fecerit, ignoscendum mihi est. Quid.n. si publicæ neceßitates, aut aliæ quæuis necessariæ causæ mandatum implere mihi non permiserint?

ARGVM.

Mandatum non modo pure, sed & in diem, & sub conditione fieri potest. At mandatum omne id præcipuum habet, ut gratuitum sit: alioqui mandati nomen non meretur, sed alterius contractus vim, ac appellationem consequitur.

§. Mādatū. Mandatum & in diem differri potest: veluti,

Mando tibi, vt post biennium hoc agas. Et sub con ditione fieri: *veluti*, Mando tibi *vsi nauis ex* Asia *venerit, hoc facias. Illud autem vt in summa scien dum est mãdatum gratuitum esse debere.* Nisi.n. *tale sit, in aliam speciem contractus cadit. Quoniã mercede constituta, locatio & conductio esse incipit.* Nam *id te generaliter scire oportet, quibus casibus sine mercede suscepto abs te aliqnid faciendi officio, mãdati aut depositi nascitur actio, in iis casibus mercede interueniente locationem & conductionem contrahi. Quapropter si fulloni poliẽda, aut cãdefactori cãdefaciẽda, aut sartori sarciẽda vestimẽta dederis, nulla cõstituta aut pmissa mercede, gratis fullone aut sartore id se facturũ pollicente, ad ea recipiẽda mandati competet actio.* §. In sũma.

De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.

TIT. XXVII.

ARGVM.

Obligationes non perpetuo ex contractu nasci, sed quandoque cum ex maleficio non prodeant, ex quasi contractu oboriri: vnde fit, vt si quis absentis negotia gerat, nullo intercedente mandato, ex huiusmodi gestione actiones duæ subnascantur directa scilicet rerum gestarũ domino, contraria vero gestori: vt quod impenderit gestor, a domino repetat, & quod ipse imprudentius gesserit, eius rationem domino reddere teneatur: in quo vel leuissima culpa consyderatur.

Quum si igitur dictum de obligationibus quæ ortũ habent ex contractu, dicamus deinceps de obligationibus, quæ quidem non proprie ex contractu descendunt; sed tamen quia non ex maleficio substãtiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

§. Igitur. *Si quis ergo me absente negotia mea gesserit, vltro citroq; inter nos nascuntur actiones: & mihi quidẽ domino rerum datur directa actio negotiorum gestorum: negotiorum vero gestori, contraria. Has autem ex nullo proprie contractu nasci apertum est. Tunc enim nascuntur, quum quis sine mandato ad res alienas gerendas accessit, qui ex causa, domini rerũ gestarum, etiã ignorantes: obligantur. Atqui ex contractu nemo ignorans obligatur. Idq; vtilitatis causa receptũ est, ne negotia eorum desererentur, qui subita & necessaria profectione distenti, nemini rerum suarum administratione demãdata, peregre profecti sunt. Porro vtilitas in his est, nimirum in actionibus, directa. s. & contraria: ne res desertæ & sine administratore relinquerentur. Neque. n. aliter quisquã eas curaret, nisi de eo aliquam haberet actionem, quod in administratione alienarũ rerum impendisset. Porro quemadmodum is qui vtiliter aliena negotia gessit, obligatum habet dominum eorũ in id qđ impendit: ita et ex cõtrario, ipse negotiorum gestor tenetur, vt administrationis suæ reddat rationem quũ ab eo exigatur, vt exactissi-*

mam & pene modũ excedentem diligentiã rebus gerendis adhibeat. Neque.n. ad hoc vt actione negotiorum gestorum non teneatur, sufficit talem diligentiam in alienorum negotiorum administratione adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior eo commodius administraturus negotia fuisset. Tunc.n. non ex negotiorũ gestoris, sed illius alterius diligentia, res diiudicanda est.

ARGVM.

Tutorem ac pupillum ex ipsius tutoris gestione inter se ex quasi contractu mutuo obligari: ac proinde obligationes duas directam.s pupillo, contrariam vero tutori oboriri: vt priore ad reddendam rationem tutelæ tutorem pupillus cogat, posteriore vero si quid pupilli nomine impenderit tutor, aut alioqui se, aut rem suam obligauerit, reputat, & rei suæ liberationem ac indemnitatem consequatur.

Sed & tutores, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligari intelliguntur. Quis enim contractus inter tutorem & pupillum contrahitur? maxime quum infans pupillus est. Sed quoniam tutores hic non ex maleficio tenentur: quod enim maleficium tutela est, quæ ad pupillorum curam est inuenta, quasi ex contractu teneri videntur. Et hic ergo mutuæ nascuntur actiones: quoniam non solum pupillus cũ tutore tutelæ actionem habet, sed etiam ipse tutori contraria tutelæ actione obligatus est: siue quid tutor impendit in §. Tutores.

rem pupilli, siue pro eo sese obligauit, siue rem suam creditori pupillari in causam pignoris dedit.

ARGVM.

Ex cõmunione rerum duarum nulla intercedente societate, obligationem quasi contrahi, ex qua aut communi diuidundo aut familiæ erciscundæ actionem nasci, certi iuris est. Et qui hæreditatem adit, ex quasi contractu legatariis obligari haud dubie dicitur.

§. Itẽ si iter. *Inter obligationes: quæ ex quasi contractu sunt, est & illa: Si inter aliquos res communis sit sine societate. veluti, quod pariter duobus quibusdam eadẽ res legata aut donata esset. Et hinc alter alteri cõmuni diuidũdo iudicio tenetur, aut qnod vnus eorũ solus fructus ex ea re percepit, aut quod alius solus necessarias impensas in rẽ cõmunẽ fecerit. Nã neq; hæc actio proprie ex contractu descendere videtur. Quẽ.n. cõtractũ inter se inierunt? sed quoniã ex maleficio alter alteri nõ tenetur, quasi cõtractus ea res videtur esse. Idẽq; est, si aliqui sint cohæredes: et deinde alter cum altero familiæ erciscũdæ iudicio egerit ex iis causis, quæ in iudicio Cõmuni diuidũdo dictæ*

§. Hæres. *sunt. Ad hæc, si quis moriẽs hæredẽ me instituerit, et rẽ alienã a me legauerit: ego rei nomine que testamento relicta est, legatario tener actione ex testamẽto. Porro actio hæc ex testamẽto, ex cõtractu nõ oritur. Nã cũ quo contractũ inesse videtur legatarius? nõ cũ defuncto, quoniã ignorante legatario, eã rem*

testator relinquit. Non cum hærede, quoniam & eo inuito relinquitur legatum. Sed quoniam in hac re maleficium non vertitur, ex quasi contractu hæres obligari videtur.

ARGVM.

Indebitum per errorem solutum accipiens ex quasi contractu obligatus, ad restitutionem indebiti condictione compellitur. At non quoduis indebitum solutum repeti potest, vt quod ex causa, quæ ex inficiatione succrescit, aut quod uenerabilibus ac piis locis relictum sit, solutum fuerit.

Itẽ si quis mihi per errorẽ id soluerit quod mihi nõ debebat, quasi ex cõtractu obligari videor. Adeo .n. ex cõtractu proprie nõ obligor, vt si quis certiorẽ rationẽ sequatur, magis (quod et supra diximus) ex dissolutione eius quod se quis putabat debere, quã ex constitutione alicuius cotractus obligari videar hoc est, ex distractu potius quã ex cõtractu. Nã qui animo soluẽdi dat id quod debere se putat: in hoc dat vt obligationẽ, quã sub esse existimat, dissoluat potius et distrahat, quã vt nouã obligationem aliquam cõstituat ac cõtrahat. Sed tamen is, qui accepit, obligatur: sicut is cui mutuũ datur, et cõdictione indebiti tenetur. Nõ quauis tamẽ ex causa ei, qui per errorẽ soluit, repetendi facultas datur. Quoniã id pro regula tradunt veteres: Quibus ex causis id quod vere debetur per inficiationem duplatur, ex iisdẽ caussis et quod nõ dubitum solutum est, repeti non posse:

§. Itẽ alicui.

§. Ex quibusdam.

veluti ex lege Aquilia. Nam si quis damnum mihi dederit, habeo aduersus eum actionē ex lege Aquilia. Sin verò quum poscerem vt damnum mihi resarciret, inficiatus fuerit se quicquam debere, deinde fuerit conuictus, duplum soluere cogetur. Si quis ergo quū damnum mihi non dedisset, sed dedisse se putaret, id quod non debebat mihi soluerit, non repetet quod dederit. Idem dicebant veteres & in iis legatis locum habere, quæ certa cōstitutione cuicumque personæ per damnationem relinquebantur. Certū legatum est, si dixero: Damno te hæres, illi dare centum aureos. Nam si dixero, Damno te dare ea quæ in arca sunt, quoniā quantitas eorum non apparet, incertū legatum est. In certis igitur legatis, quæ per damnationem relicta erant, hæres, qui debitū inficiabatur, conuictus, duplum soluebat. Quod si quū non deberet tibi, per errorē tamen quasi deberet, soluisset: repetitionē eius nō habebat. Sed Imperatoris nostri constitutio, quum vnam omnibus legatis & fideicōmissis naturam constituerit duplationē hanc quæ ex inficiatione descendit, non solū ad legata oīa verum et ā ad fideicōmissa extendi voluit. Nō tamen cūctis legatis id indulsit, sed iis solū legatis ac fideicōmissis, q̄ sacrosanctis ecclesiis & cæteris venerabilibus locis reliquuntur, quæ aut religionis aut pietatis respectu honoramus. Si ergo quum nullum legatū fideive commissum venerabili alicui loco re

lictum esset, ego tamen quia relictum esse putabã, soluerim: cessat repetitio, propterea quod hæres qui ea vere deberet, per inficiationem ad duplum soluendum cogendus esset.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

TIT. XXVIII.

ARGVM.

Obligationem nobis liberi & serui nostri quærunt: filii quo ad vsusfructus emolumentum: serui vero in totum. Alieni autem tum serui tum liberi a nobis bona fide possessi, & ii quoque quorum vsusfructus noster est, ex re nostra suisque operis nobis acquirunt. In quibus vero tantum vsum habemus, ii ex se duntaxat nostra, non etiam ex operis suis nobis quærunt.

Diximus de obligationibus, quæ vel ex contractu, vel ex quasi contractu nascuntur. Nunc dicẽdum nobis est, quod hæ obligationes, non solum per nosipsos nobis acquiruntur, sed etiam per eas personas, quæ in potestate nostra sunt: veluti per seruos nostros, aut suos, aut liberos quos in potestate habemus. Sed ea quidem quæ per seruos nostros nobis acquiruntur, tota nostra fiunt. Quæ vero per liberos nostros, quos in potestate habemus, ex obligatione acquiruntur, ea diuiduntur ad exemplum similitudinemque domini rerum & vsusfructus: quam Imperatoris nostri constitutio decre-

uit: vt quod ex actione lucri commodiq; prouenerit eius vsumfructũ quidẽ habeat pater, proprietas autem filio seruetur: patre.s. actionẽ mouẽte, secundũ recentioris eius & sacræ constitutionis diuisionem.

Sed & liberæ personæ et alieni serui, quos bona fide possidemus, obligationes nobis acquirunt, sed duabus tantum ex causis: id est, si quid habeant

§. Itẽ per lib. ro. ex operis suis, aut ex re nostra. Per eum quoque seruũ, in quo vsumfructum vel vsum habemus, similiter ex duabus iisdem causis nobis acquiritur. Hoc tamẽ velut extrinsecus sciendũ est, quod ea quæ ex operis serui, in quo vsum habemus procedunt: mihi nõ acquirũtur, nisi ipse se seruus forsitã locauerit.

Seruus cõmunis pro dominica parte.i.pro qua

§. Cõmunẽ. parte vnusquisq; dominorũ dominus eius est, dominis acquirit. Hoc tamen pro certo excepto, quod si vni soli dominorum nominatim stipulatus sit: veluti, Titio domino meo dabis? illi soli acquirat. Quẽadmodum etiam si nomine Titii solus aliquid per traditionẽ acceperit. Sed & si cum iussu vnius ex dominis seruus stipularetur, nomen eius in stipulando omiserit: magna quidẽ de ea re erat inter veteres dubitatio. Sed tamen edita est Imperatoris nostri sanctissimi decisio, qua cautum est, ut illi tantũ acquirat, qui hoc ei facere iussit, quod & supra relatum est, propterea quod iussus tantundem præstet, quantum nominis mentio.

Quibus modis obligatio tollitur.

TIT. XXIX.

ARGVM.

Solutione eius, quod debetur, aut alterius rei, creditoris voluntate accedente a debitore aliove eius nomine facta, non modo debitori, sed et his quoque, qui pro eo interuenerunt, contingit liberatio.

Postquam dictum est, quomodo obligationes contrahantur: dicamus etiam quo͂ soluantur. Quod enim aliquo modo contractum est, hoc & aliquo modo soluitur. Omnis igitur in primis obligatio tollitur solutione: quum s. id ipsum quod debetur, exoluitur. Veluti, si quum aurei deberentur, aureos quis soluerit. Quod si pro aureis frumentu͂ aliudve quid, aut etiam contra, solutum fuerit, & id factu͂ sit consentiente creditore, etiam hunc in modum a debito liberatur debitor. Nec referre putamus, vtrum is ipse, qui debet, soluerit, an alius quispiam pro eo. Na͂ & alio soluente liberatur debitor: siue sciente, siue ignorante, siue etiam inuito eo fiat solutio. Quum au͂t reus soluerit, etiam ii qui pro eo interuenerunt, liberantur, hoc est, fideiussores & ma͂datores. Sed & fideiussor soluendo, vna & principalem liberat, & se exoluit obligatione.

ARGVM.

Acceptilatioone non omnis tollitur obligatio sed ea

demũ, quæ verbis constat: reliquæ vero siue re, siue literis, aut consensu contractæ sint, non antea acceptilatione tolluntur, quam in Aquilianam stipulationem deductæ, aut in partem, aut in totum acceptum ferendo remittantur.

§. Itẽ per acceptilationem. Præterea & acceptilatio tollit obligationem. Est autem Acceptilatio (vt eam definiamus) imaginaria solutio solennibus quibusdam verbis constans. Quod.n. ex verborum obligatione mihi debetur, id si velim tibi remittere, sic remitti potest, vt ego te debitorem patiar hæc verba dicere: Quod ego promisi tibi, habesne acceptum? Et ego respondeam, Habeo. Sed & Græce acceptilatio fieri pot, dũ ita fiat, vt Latino fieri consueuit: ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα, ἔχω λαβών. Verum acceptilatio, vt dictũ est, solã verborum obligationẽ dissoluit: non etiam ceteras, quæ re videlicet, aut literis, vel consensu contrahuntur. Nam id consequens esse visum est, vt obligatio, quæ verbis contracta esset, aliis quoque verbis dissolui posset. Quod si quis alia ex causa obligatus sit: veluti re, literis, consensu, aut negotiorũ gestorum, vel ex testamento: atque id debitum remittere tibi velim, in hunc modum a te stipulari possum: Quod ex illa actione mihi debes, id dare mihi spondes? Et te dicente, Spondeo tollitur prior actio, & nascitur verborum obligatio. Constitutaq; deinde verborum obligatione, conuenienter & acceptilatio accedit. Et in illo quidem est inter solu-

tionem & acceptilationem differentia, quod solutio omnem obligationem dissoluat: acceptilatio vero, solam verborũ. Sed in hoc conueniunt, quod quemadmodum pars eius quod debetur soluta, & ex parte actionem dissoluit: ita & in partem debiti, acceptilatio fieri poßit. Quoniam aũt diximus eũ, qui ex alia causa deberet, stipulatione interueniente, debito in verborum obligationem conuerso, per acceptilationem liberari posse: necesse est de acceptilatione & Aquiliana stipulatione dicere. Quæ stipulatio omnẽ amplißime obligationem in sese transferre, et per acceptilationẽ tollere potest. Stipulatio.n. Aquiliana oẽs obligationes nouat, & ita a Gallo Aquilio Iurisconsulto cõposita est. Quicquid te mihi ex quacunq; causa dare, facere oportet, oportebat pure vel in diẽ: quarumq; rerũ nomine, mihi tecũ actio vel in rẽ vel in personam est, erit: & quicquid tu meũ habes, tenes, aut poßides, (est autem differentia inter tenere & poßidere, eaq; talis, Tenere.n.est, naturaliter detinere, Poßidere vero, est animo domini detinere) aut possedisti, aut dolo fecisti ne poßideas (nam forte quũ hæreditatem mihi delatam inuasisses, aliquas tantũ res possedisti: quoniam & de iis tenebris quas dolo non possederis). Quanticunque earũ rerum quæq; res est, tantam pecuniã dari stipulatus est Aul. Augerius spopondit Nũ. Nigidius: Et posteaquam stipulatio talis intercesisset, &

omnia in verborum obligationem collata essent: tũc e diuerso per acceptilationem Num. Nigidius Aul. Augerium *interrogabat, Quicquid ego tibi* Num. Nigidius *per Aquilianam stipulationẽ hodierno die spopōdi, idne omne habes acceptũ?* R*espōdit* Aul. Augerius, *Habeo acceptum, acceptũq; tuli.* Et *ecce per priora uerba contracta est uerborum obligatio, quæ per Aquilianam stipulationem, omnes priores causas nouauit.* Et *per secunda verba nata est acceptilatio, quæ Aquilianã stipulationẽ dissoluit. Hæc igitur est ea, quæ vulgo Aquiliania stipulatio vocatur.*

ARGVM.

Nouatione, quæ olim nouæ interuentu persona, quo piã etiã adiecto, quod priori non insuerat obligationi, fieri solebat, obligationẽ tolli, ac nouã obligationẽ constitui, recepti inter veteres iuris fuit: hodie uero non secus nouationẽ fieri intelligitur, atque si idipsum inter partes agatur, alioqui quæ subsecuta ẽ, priore efficaci ꝑmanente, velut accessoria promittentẽ obligatũ tenet.

§. Præterea. Ad *hæc & nouatio actiones tollere consueuit: nam si id quod tu mihi debes, ego a* Titio *stipuler, interuentu nouæ personæ noua nascitur obligatio, & prior in posteriorem translata tollitur.* Et *adeo hæc vera sunt, vt quamuis contingat stipulationem inutilem esse, tollatur tamen prior obligatio, & secunda promissorem iure non obliget.* Veluti, Debebat *mihi* Titius, *id ego a pupillo sine tutoris autho-*

authoritate stipulatus sum. Perit mihi in hac casus specie debitum. Nam & Titius per nouationem liberatur, & pupillus cũ tutore authore non promittat, non obligatur. Non idem iuris est, si quis id quod alter debet, a seruo fuerit stipulatus. Tunc.n. prior obligatio in suo habitu manet inconcussa, perinde atque si nulla stipulatio postea interuenisset. Neque dixerit quisquam, seruum promittendo naturaliter obligari itaque & fideiussores ab eo datos naturaliter et ciuiliter teneri, porro naturalem obligationẽ vim & ius nouandi habere. Nã ad ea dicendum est, non id nouationi sufficere, quod uel naturalis obligatio nascatur, sed etiam persona vt aliqua sit, requiri. At seruus in iure ciuili personam non habet. Et hæc quidem quum in alterã personam facimus nouationem, hoc est, cum Primo ante mihi debente, uenit Secundus qui pro eo promittat. Quum vero ab eo qui mihi debet stipulor, quæritur an nouatio contingat: et (vt ego tibi rẽ omnem foris quibusdam assumptis perfecte tradã) si quidẽ ex obligatione, quæ re contrahitur, aut literis, aut consensu mihi debebas, aut aliqua actione quæ ex quasi contractu descendit, tenebaris, dubiũ non est, quin nouatio contingat. Sin autem & antea verbis obligatus eras, & nunc idẽ a te stipulor: tunc demum fit nouatio, quũ noui aliquid in posteriore stipulatione adiicitur, quod in priore non erat: quoniam forte aut cõdito, aut dies,

L

*aut fideiussor adiicitur vel detrahitur, aut quantitas adiicitur.*Nam *si detrahatur, vt si quum prior stipulatio esset decem aureorum, in secũda quinque sint, nulla contingit: nouatio: quoniam in decem aureis, & quinque sunt: nec quicquã noui secunda habet stipulatio. Quod autem dictum est. adiecta cõditione nouationem fieri, id ita intelligendũ est vt tũc fieri dicamus nouationẽ: si conditio extiterit si.n. defecerit, manet prior obligatio, quoniam absurdum est dicere, validiorem obligationem (eam scilicet dico quæ pura est) à debitore tolli.* Debilem *autem vocamus eam, quæ conditionalis est, quãdiu ea pendẽt quæ in conditione sunt.* Sed *quum hoc quidem inter veteres constaret tunc fieri nouationem, cum nouandi animo ad secundam stipulationem aliqui venissent.* Illud *autem in cõtrouersia esset, quando nouãdi animo ad eã venirent contrahentes, et quasdam de hoc præsumptiones, alii aliis in casibus introducerẽt* Ideo *edita est* Imperatoris *nostri cõstitutio, quæ aperte definit, tunc demũ nouationẽ fieri, quũ id ipsum inter cõtrahentes expreßũ fuerit: quod propter prioris obligationis nouationẽ, ad hanc uenerunt stipulationẽ.*Hoc *autem nõ facto, & pristina obligatio in habitu manet, et secunda ei accedit.* Ac *deinceps reus ex vtraque causa mihi obligatur, secundum illius sacræ constitutionis definitionem, quam ex ipsius lectione apertius perfectiusque licet cognoscere.*

ARGVM.

Quæ consensu contrahi dicuntur, eædem contraria uoluntate: mutuoque inter partes consensu, re integra, dissoluuntur obligationes.

Præter hæc, quæ dicta sunt, & obligationes quæ ex consensu nascuntur, contraria voluntate dissoluuntur. Nam si ego cum Titio egerim de re aliqua vendenda, ita vt ille de me fundum illum centum aureis emeret: ac deinde re nondum secuta, idest, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter ambas partes, vt ab emptione & venditione discederetur, inuicem liberamur: ita vt neque venditor ex vendito cum emptore, neque emptor ex empto cum venditore agere poßit. Et hoc scilicet est illud quod dicitur, Re nondum secuta, idest, re nondum impleta recedere. Eadem dicimus & in locatione, omnibusque contractibus, qui ad obligationem, quæ consensu contrahitur, referuntur. §. hoc amplius.

*

delicto nascuntur, dicamus. Et enim *quum sermonem de obligationibus institueremus, diximus eas aut ex cõtractibus, aut ex delictis nasci. Sed eæ qui dẽ quæ ex contractu nascuntur, in quatuor genera diuisæ sunt: quoniam aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu contrahuntur.* Hæc *vero ad vnum genus rediguntur*. Quẽadmodum.n. *illic contractus principatum obtinet, & quatuor obligationes parit: ita & hic delictũ principatũ obtinet, et vna ex eo obligatio, tãquã ex re nascitur. Sed inde quatuor deducuntur maleficia: vt furtum, rapina damnũ, iniuria. Est autẽ furtum, cõtrectatio rei alienæ fraudulenta, lædens eũ, cui furtum factum est, aut in re ipsa, aut in vsu eius, aut in possessione. In re ipsa, vt si seruum tuum subtraxerim. In vsu eius, veluti si id quod mihi vtẽdum datum, est in vnum diem, diutius teneã. In possessione, vt si id quod mihi in causam pignoris aut ex causa depositi possidẽdũ datũ est, tãquã dominus possideã.* Porro *delictũ hoc furti non solũ ciuilis, sed ẽt naturalis ratio auersatur. Dictũ est aũt furtũ, a furno. i. a nigro, quod clã & obscure, ac plerunq; noctu fiat.* Vel *a fraude: nã fur oĩs, & fraudator est. Vel a ferendo. i. ab auferẽdo, q. interuertere & priuare significat. Vel a* Græca *voce* ἀπὸ τοῦ φωρ Nã Græci φῶρας *appellant fures* ἀπό τοῦ φέρειν. *i. a ferẽdo. Quoniã et* Græce *dicimus* φέρειν, *res alienas auferre.* §. Furtum.

ARGVM.

Furtum omne, aut manifestum, aut nec manifestum est. Quæ autem concepti et oblati appellationem habent, actionum verius formæ, quæ ex ipso nempe furto nascuntur, siue furto ipsi cohærent, quam furtorũ genera censeri debẽt. Quis autẽ fur manifestus dicatur, propria accomodataque definitione explicatur.

§. Furtorũ. Furtorum autẽ duo esse genera apertum est: quoniam furtum aut manifestum est, aut non manifestum. Conceptum enim & oblatum species potius sunt actionum, quæ ex furto nascuntur, siue quæ furto cohærent, quam genera furtorum, sicut infra docebimur. Manifestus fur est: quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehendi dicunt: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit veluti quidam in domo furtum fecerat, & nondum ianuam egressus deprehensus est. Quod si quis in olineto oliuarum, aut in vineo vuarum furtum fecerit, quandiu in olineto aut vineto deprehensus fuerit, manifestus fur est. Aliqui & vlterius manifestum furtum extendunt, dicentes manifestum furem existimari quandiu rem, quam furatus est fur tenens, vel visus vel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato loco siue à domino, siue ab alio quouis, antequam eo peruenerit, quo perferre rem & vbi deponere constituerat. Finge.n. (vt rẽ clarius apertiusque intelligas) aliquem antequam furaretur,

amicis suis secreto dixisse, se rem illam quē furto au ferre in animo habebat, velle in ædibus Primi (verbi gratia) deponere. Si post cōmissum furtum eā rē habere visus fuerit aut deprehensus, quocunque in loco id fiat, antequā in ædes Primi perferat, ibiq; deponat, manifestus fur est. Quod si postquam in ædes Primi eā pertulisse, ibiq; deposuisset, deprehēsus fuerit eā non habens: manifestus fur non iudicaretur. Ex his, quæ nunc dicta sunt, facile colligas, quis nec manifestus fur sit. Quod. n. manifestum furtum non est id sine dubio intelligere potes, nec manifestū esse.

ARGUM.

Furti concepti, oblati, prohibiti, ac non exhibiti actionibus a communi vsu explosis, qui sciens ac prudens rem furto abreptam suscipit & celat, hic furti nec manifesti se alligat, cuius pœna in duplum excrescit, manifesti autem in quadruplum, nec spectatur seruusne sit, an liber, qui furtum commiserit

Conceptum furtum est, quum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita & inuenta est. Nam aduersus eum, apud quem inuenta fuerit, propria actio constituta est, quæ Concepti dicitur. Neque referre putamus, fur sit is, apud quem inuenta est, an fur non sit, sed a me acceperit. Oblatum furtū uocatur, quum res furtiua ab aliquo ad me allata, aut mihi data: & deinde apud me præsentibus testibus quæsita & inuenta est. Sed tunc §. Cōceptū.

demũ, quũ eo animo mihi rem furtiuam aliquis dederit, vt potius apud me, quã apud ipsum dantem inueniretur, & vt condennationis turpitudo penes me potius esset, quã penes ipsum. Hic. n. & ego actione Concepti teneor, & aduersus eum qui dederit, actionem habeo oblati: etiã si maxime, is qui id fecerit, fur non sit. Quapropter si ea mente mihi rem furtiuã non dederit, tenebor quidẽ actioni Concepti sed aduersus eũ actionem oblati non habebo. Est et Prohibiti furti actio, aduersus eũ cõstituta qui rem furtiuam præsentibus testibus quærere volentẽ prohibet. Præter has inuenit Prætor et actionẽ furti Nõ exhibiti, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam passus non est ab eo, qui illã inuenisset, auferri. Has igitur actiones Concepti, Oblati, Prohibiti, & Nõ exhibiti, genera furtorum esse dicere non possumus: sed species, quæ furto iam commisso accidunt. Itaque & aduersus eum, qui furtum non admisit, hæ actiones cõpetunt. Vnde nec illud fieri potest, vt ea principalia furta esse definiãtur. Sed has actiones, quas incertis furtorum formis competere diximus, hodie in vsu ciuili & agẽdis rebus non sane videas. Quum. n. requisitio rei furtiuæ hodie secũdum veterẽ obseruationẽ non fiat, hoc est, præsentibus testibus, merito per consequentiam & prædictæ actiones ex communi vsu recesserunt. Quoniã illud in confessum uenit, quicunque sciens rem furtiuam

suscepit & celauit, hunc furti nec manifesti teneri Pœna autem furti manifesti, in quadruplum excrescit: nec manifesti, in duplum: siue liber sit, siue seruus qui furtum admisit.

ARGVM.

Alienæ rei quæuis contra domini uoluntatem contrectatio, contrectantem obstringit, & furti actionem parit. Et qui aliter re, quam ad usum destinatum utitur, furti alligatur, si idem animo non bono efficiat

Furtiuũ autẽ est, nõ solũ quod noctu aut interdiu clã aufertur, sed quicquid alienũ mobile malo animo inuito domino cõtrectatur. Quapropter siue creditor pignore, siue is, apud quẽ res deposita est, ea re vtatur, siue is, qui rẽ vtẽdam accepit, ad aliũ vsum eam transferat quã ad quẽ accepit, furtũ in iis committit. Veluti si quis argentũ vtẽdũ a me acceperit quasi amicos cõuiuio excepturus, et id peregre secũ tulerit: quãuis spoliare me eo non voluerit, tamẽ furti tenetur: quoniã vltra quã accepit, vsus est. Sed et si quis equũ sibi vtẽdũ datũ gestandi causa ob auræ tẽporisq; gratiã ad certũ spatiũ, longius aliquo duxerit, furtum cõmittit: quod veteres in eo scripserũt qui equũ sibi vtẽdum datum in aciẽ abduxerat. Illud tamẽ in vniuersum placet: omnes eos, qui rebus sibi commodatis aliter quam vtendas acceperunt, vtuntur, furtum committere, & furti teneri. si se intelligant id inuito domino facere, eumque si resciscat nõ permissurũ. Quod si contentũ esse dominum §. Furtum autem fit §. Placuit.

nec irasci eam ob rem putabant, extra furti crimen eos esse definimus: optima sane ratione, quia furtũ sine malo animo et affectu furandi non cõmittitur.

A R G V M.

Contrectatio rei alienæ, vt furtum inducat, & si animum non bonum desideret, contraria itidem domini voluntas spectanda sit, non tamen quæuis utentis de domini contraria uoluntate existimatio furtum inducit: sed tum demum, cum id dominus, ubi resciuit, accipit male, nisi de seruo alieno corruptũ contrectãs redarguatur. Quamobrem ut hac actio competat, duo hac maxime spectanda, sunt nempe ut domino inuito, minime ignarus non id gratum ipsi futurum, & eundem quum id resciuerit, nequaquam bene accepturũ, re ipsa contrectans vtatur, quo facto, & furti tenebitur, & corrupti serui iudicium subibit, si aliter, atque aquum est seruo vsus fuerit.

§. Sed & si credat — *Sed & si inuito domino id se facere credebant, & dominus quum rescisset, male id non accepit: neque hic causa furti locum habebit. Sic igitur vt actio furti competat, duo necesse est concurrant vt & ego scilicet re inuito domino vtar, non ignarus id ei minime gratum futurum: & is quum rem intellexerit, in malam partem accipiat. Quorum si alterum desideretur, actio furti nasci non possit. Itaque ex hoc tale quiddam quæsitum est. Et hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Si quis seruum meum corruperit, & mores eius in deterius mutarit: actionem aduersus eum habeo, qua*

dicitur Serui corrupti. Et ad duplum eius ea competit, quanto minoris prætii seruus factus est. At quum is periit, ad duplum æstimationis. His ita pro præuia inspectione cognitis, vide nunc rem de qua agimus. Titius cum seruo meo agebat corrumpens eum, & vt fugeret, monebat simul & illo addito, vt rerũ mearum aliquid surriperet. Seruus id non me clã habuit. Ego quum omnino ei fidem non haberem, sed Titium in ipso delicto vellem deprehẽdere, permisi seruo, vt ea omnia faceret. At is sublata re quadã ex suppellectili mea ad Titium abibat clã ego sequebar, sciẽdi cupidus an vera essent, quæ is mihi dixisset. Quumq; is ad locum inter se & Titium constitutũ, venisset, Titio dedit rem illam surreptã. Atque ita ex iis, quæ acta sunt, inueni seruum non mentiri. In quæstionẽ cadit, quæ mihi actio propter rem gestam cõpetat. Et quidem in primis, vix fieri potest, vt quis actionem furti competere dicat. Vt enim maxime Titius rem illa mala mente & affectu furandi contrectarit, id tamen inuito domino non contingit. An ergo Serui corrupti actio locum habet? Sed tamen ne hæc quidem dari posse videtur, quoniam mores serui non sunt corrupti quinimo quum antea ignoraretur quã fidelis esset domino suo, id nũc demũ apparuit. Futurum est igitur vt vna in re multis delictis commissis Titius, nulla tamẽ actione teneatur. Quidã tamen apud veteres

furti actionẽ compet,re dicebant. Sed quoniã multæ ea de re inter veteres erãt altercationes: quũ alii actionẽ omnẽ negarent, alii solum actionem furti darent, relata res est ad principẽ nostrum & edita ab eo est constitutio: quæ huiusmodi calliditatibus obuians, ita vlciscitur Titium, *vt non solum actione furti, sed etiam serui corrupti eum teneri iusserit. Nam quamuis mores eius serui in deterius mutati non sint, & ideo cessent regulæ, quæ de actione Serui corrupti traduntur: tamen quum malum consilium ad perniciem probitatis serui tendat, constituit in pœnam* Titii, *vt actio* Serui *corrupti daretur, perinde atq; si re ipsa seruus corruptus fuisset, ne ex huiusmodi impunitate* Titius *& alium quempiam aggrediatur, quem facile sit a bona fruge ad malos mores impellere.*

ARGVM.

Furtum non in rebus modo, sed liberis quoque nostris & potestati subditis fieri potest: in quo, id quod nostra interesse potest, consideratur. Item *& in re propria nonnunquam quis admittit.*

§. Interdũ etiam *Interdũ et in liberis personis furtum cõmittitur: veluti si quis liberos, quos in potestate habemus, clã surripiat, filium filiamve, aut nepotẽ vel neptẽ.* Fur*ti aũt agitur in id, quod interest: & quid hic intersit nostra, dicendũ est.* Finge *filium meum ab aliquo sub hac conditioni hæredem scriptum esse,* Si *in hac ciuitate vixeret inuentus fuerit.* Tu *eum furto surri*

pußiſti, & in aliam adduxiſti ciuitatem. Quum teſtator moreretur, euenit, vt in ciuitate filius non inueniretur. Deficit conditio, & filius hæreditatem amiſit. Ego furti tecum agam: & in quantum rationes meæ læſæ ſunt, conſequar. Porro in vſufructu, qui mihi erat acquirendus, ratio mea læſa eſt: huius æſtimationem petam.

Sæpe & in re ſua quis furtum committit veluti, ſi debitor rem, quam creditori pignoris cauſa dederat, clanculũ ſubtraxerit. Quoniã in eo creditorẽ lædit, quia cõmodo eũ ſpoliet q̃d in cauſa pignoris eſt. §. Aliquãdo

ARGVM.

Furti, qui opem atque conſilium furto faciendo præſtat, non modo qui furatur: alligatur: quanquam qui per laſciuiam id ſuaſerit a furti actione liber ſit, actione tamen in factum conueniendus. Quod ſi conſilium ad furtum faciendum tantum datum ſit, nemo obligatur.

Interdum quoque & is furti tenetur, qui furtum non fecerit. Id autem in eo contingit, cuius ope & conſilio furtum factum eſt: quo in numero eſt is, qui quum numos aliquis in manu ſua haberet, eos ipſe excußit, vt alius raperet: vel obtentu togæ corporisve obiectu aſpectui tuto obſtitit, vt alius rem tuam ſurriperet: vel oues tuus aut boues in fugam auertit, vt alius eos caperet. Ecce res tuas hic non attigit, & tamen furti tenetur: dũtaxat (vt id obiter, & ἔξωθεμ ac velut foris aſſumptum ſciamus) §. Interdũ quoq;.

si quis alius res tuas amissas contrectauerit. Quoniam sine contrectatione furtum nunquam intelligitur committi. Et hoc veteres in eo scripsere, qui rubro panno turbatum armentũ fugauerat. Quod si quid eorum per lasciuiã et non data opera, vt furtum admitteretur, factum fuerit: in factũ dabitur actio aduersus eum, qui eorũ quid fecerit: & furti, aduersus eũ, qui abduxerit aut surripuerit. At vbi ope Meuii Titius furtum fecit, vterque tenetur. Et illius quoque ope & consilio furtum videtur admitti qui aut scalas fenestris admouit, aut fenestras ipsas vel ostiũ effregit, ut alius furtũ faceret: aut, qui ferramenta ad seram vel fenestras effringẽdas, vel scalas, vt fenestris admouerentur, commodauit: non ignarus in quem vsum eas commodaret. Sin autem quis nullam ad faciendum furtum opẽ adhibuit, sed tantum consilio instruxit, & volentem furtum facere cohortatus est, furti non tenetur.

ARGVM.

Furtum in re nostra si seruus, aut quem in potestate habemus, filius fecerit, nulla inde nobis proponitur actio, aduersus eum autẽ, qui aut ope, aut cõsilio ad id faciendũ eos iuuerit, furti actio indubie proposita est.

§. Hi qui in parentum.

Si autem seruus meus, aut filius, quem in potestate habeo, rerum mearum aliquam furetur, fur tus quidem admittitur, & res furtiua fit, neque ab vllo vsucapi potest, donec in potestatem domini reuertatur. Furti tamen aduersus eos, qui furtum fece

re actio non nascitur, quoniã neque alia vlla actio ex contractu vel ex delicto inter hos consistere potest. Quod si ope & consilio alterius furtum ab iis, qui iuri nostro subiecti sunt, factum fuerit: quoniã furtum vtique committitur, consequens est, vt ille furti teneatur, cuius ope id factum est: quanuis cum eo, qui rem subtraxit, propter potestatem quam in eo habemus, nulla furti sit actio.

ARGVM.

Actio furti tum demum competit, cum eius cui cõpetitura est, intersit, neque in eo dominium tantum spectatur, verum & id quod interesse potest, etiam si is dominus non sit, cuius interest. Quamobrem sartor & fullo, qui uestem polliendam, aut alias concinnandam susceperunt, ueste furto subtracta furti agere licet non domini (quoniam eorum interest furctum factum non esse) possunt:

Hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Qui nobis ex aliquo contractu obligati sunt, præstare debent in rebus ad quas tenentur, alias solum dolum, alias etiam diligentiam. Quoniam aut nullum in iis, dolum committere debent, aut negligentes esse in custodiendis non oportet. Sed siquidem nihil inde ab ipsos commodi redit, de solo dolo tenentur. sin autem commodi aliquid habent, & ex negligentia obligantur. Porro commodum dico, non solum quod in pecuniaria præstatione consistit, sed etiã quod in explenda cuiusque intentione. §. Furti autem.

aut, His ita in modum præuiæ inspectionis cognitis, videto nunc rē de qua agimus. Vetus est quæstio cui furto cōmisso, actio detur? Et facile quispiā forte dixerit, domino dari. Sed verum id nō est: quādo iā diximus, ipsum quoque dominum furti teneri, qui pignus a creditore suo subtraxit. Verum ei datur, cuius interest. Eius autem interest, qui furto admisso læditur. Is vero læditur, qui re salua, commodū eius habet, quāuis dominus nō sit. Itaque nec domino cōpetit, nisi eius quid interest ratio subsit. Quid autē id, sit paulo apertius dicere necesse est. Mutuū ego a Titio accepi, et rē meā ei in causā pignoris dedi: eam aliquis Titio subtraxit. Vtri dabitur furti actio? Et dicimus, creditori. Quā ob rem. Quoniam eius interest: ipse.n. admisso furto læditur. Nam et re salua commodum ex ea habebat, vt pote cui per eā de debito consultu esset: Itaque & dolum & diligentiā debet: veluti id pro fructu consequens, quod incumbēdo pignori, debiti sui causam (vt dictum est) indemnem seruat. Merito igitur ipsi dabitur furti actio, & non mihi domino. Nam ego pignoratitia cum eo agam, vt negligenter in re custodienda versato. Habebit autem creditor actionem furti, etiam si maxime idoneus, et soluēdo ego debitor sim. Quia expedit ei, vt pignori potius incumbat, & inde rem suam indemnem seruet: quam vt actione in personam mecum agat. Porro adeo verum est, creditorem

torem furti actione agere, vt etiam si ego debitor pignus subtraxerim, nihilominus (vt sæpius iam dictum est) creditori furti actio competat.

Dedi *fulloni poliendam, aut lotori lauandã, vel sartori sarciendam vestem, certa mercede constituta: furto admisso ea periit. Magis est, vt fullo aut sartor actionem furti habeat, quam dominus, quia domini non interest eam rẽ perire.* Nam *de indemnitate vestis illi prospectum est, quum locati agere poßit cũ fullone aut sartore, & ita rem suam persequi.* Ideo *autẽ sartor & fullo actionem furti habẽt, quoniam ipsorum interest furtũ factũ non esse. Lucrantur.n.re salua mercedem constitutam. Sed & is, qui rem alienam bona fide emit, & eam furto amisit, omnino furti actionẽ habet, idq́; quum tamen dominus non sit, queadmodum et creditor.* Ful*loni aũt & sartori non aliter datur furti actio, quã si soluendo sint: hoc est, nisi domino rei, solu re æstimationem poßint.* Nã *si æstimationẽ rei furto amissæ soluere non poßint, tũc domino furti datur actio: quum ab eis æstimationem rei amissæ non poßit cõsequi.* Hic.n.*ipsius interest, rem soluam esse: quippe, qui æstimationẽ eius ex bonis fullonis aut sartoris, seruare, sibi non poßit. Et hæc dicimus, siue ex parte, siue insolidũ soluẽdo non sit fullo aut sartor.* §. Itẽ si fullo

A R *G V* M.

Re commodata, eadem quæ deinde furto subre-

M

pta, dominus agere uelit furti aduersus furem, aut commodati aduersus commodatarium electionem habet. Quarum alteram actionum, si semel dominus prudens sciensque elegerit, reliquarum remedio non iuuabitur: quibus insciusuti non probibetur.

§ Quæ de fullone *Quæ autem in fullone aut sartore dicta sunt omnia, eadem veteres & ad eum cui res commodata est, transferebant. Nam si cui librum meum cõmodassem, & is furto amissus fuisset: quoniã actionem commodati aduersus eum, cui commodassem, habebam, per quam mihi pretium rei commodatæ conseruabatur: non mihi domino, sed commodatario dabatur furti actio. Is.n. lædebatur furto admisso: quoniam re salua commodum ea habebat. Commodum autem hoc, non in eo erat, quod pecuniarũ aliquid caperet, sed in eo, quod intentionem suam expleret. Intentionem vero suam explebat, quod vsu eius frueretur. Atque ideo & diligentiam rei debebat, quemadmodum, & fullo, qui mercedem accipiebat. Quod si soluendo non erat commodatarius, insolidum vel ex parte ad me furti actio iure trãsferebatur. Et hæc quidẽ apud veteres ita ad exemplum fullonis & sartoris, in eo quoque qui vtendũ accepisset, tractabantur. Sed quum quæstio hæc ad Imperatorem nostrum relata esset, constitutio est ab eo adita, qua cautum est, vt cõmodatario furtum passo, in potestate domini rei furto ablatæ sit, cõmodati actionẽ aduersus eum, qui rẽ commodato acce*

pit, mouere aut furti cum eo agere, qui rē surripuit: vt tamē altera electa ad alteram actionē dominus ex pœnitentia venire non poßit: sed si furem eligat, is qui rem vtendā accepit, liberetur. Quod si commodator aduersus eum, qui rem vtendam accepit, venerit: ipsi quidem commodatori nullo modo aduersus furem furti actio dabitur, sed eam illi dat constitutio, qui rem vtendā accepit. Tunc autē rei dominus per actionem cōmodati agendo, amittit actionem furti: quādo dominus sciens rē esse surreptā, actionem cōmodati elegit. Sin aūt nescius aut dubitans rē surreptam esse commodati actionē instituerit, & re deinde cōperta post litem cū cōmodatario contestatā, relinquere velit actionē cōmodati, et furti malit agere: eadē constiutione id ei facere permissum est, & aduersus furem venire, sublata omni oppositione: quoniā rerū oīum ignarus, iudiciū cum comodatario accepit. Nisi forte cōmodatarius domino rei, antequā eā dominus sciuisset furto ablatā esse, de re furto ablata satisfecerit. Tunc. n. fur domino furti nō tenebitur, sed a cōmodatario cōuenietur, qui sua pecunia domino rei damnū resarsit. Quoniā & illud in confesso est, si dominus quum nesciret rem surreptam esse, cōmodati actionē instituerit: & postea hoc cognito, ad actionē furti trāsierit, regressum ei amplius ad actionem cōmodati nō esse. Nam ab ea liberatus est cōmodatarius, etiā si

non omnino optimũ furti actio exitum habuerit: propterea quod sæpe fures non esse soluendo deprehẽdantur. Ac obtinent hæc siue in partem siue in solidum par fuerit soluendo pretio rei commodatæ.

ARGVM.

Depositarius etsi de dolo ob rem depositam teneatur, furti tñ aduersus furẽ actionẽ non habet, sed dñs.

§. Sed is apḋ quem. Rem meã apud Titium deposui. Is in re deposita diligentiam non debet, quoniã nullum habet ex ea commodum, quinimo proprius est, vt ipse domino sit causa cõmodi, vtpote cuius res in tutiore loco collocata sit. Sed tantum in eo depositi obnoxius est, si quid damni dolo ipsius in re acceptum sit. Quam ob causam si res ei surrepta fuerit, quum ad restitutionem rei cũ eo non agatur. furti agere cũ eo, qui illam surripuerit, nõ potest, propterea quod eius non interfit rem saluã esse: sed ea actio domino cõpetet.

ARGVM.

Impubes doli minime capax, furti actione teneri nõ potest.

§. In sũma. Denique non absurdum fuerit & illud scire, quæstionis fuisse, an impubes rem alienam amouendo furti teneatur? quoniam ætas hæc mala mente & furandi affectu caret, & magis per lasciuiam lusumq; quam dolorem videtur auferre; Sed placuit ita demum furti eum obligari, si proximus pubertati sit, & ob intelligat se furto commisso delinquere.

ARGVM.

Furti actio pœnalis est, siue ad duplum, siue ad quadruplum agatur, condictio vero furtiua & rei vindicatio occasione rei dantur: illa aduersus furẽ eiusq; hæredes, hæc aduersus possessorem competit.

Furti actio siue ex ea duplum siue ad quadruplũ agatur, pœna tantum persecutionem, non etiam rei continet. Nam rem ipsam extrinsecus persequetur dominus, aut per rei vendicationem, aut per condictionem. Sed rei vindicatio aduersus quemuis possessorem dabitur: siue fur ipse possidet, siue alius quispiam. Condictio vero furtiua solum aduersus furem hæredemve eius dabitur, etiam si rem surreptam non possideant. *§. Furti actio.*

De vi bonorum raptorum.

TIT. II.

ARGVM.

Raptor omnis i bonorum raptorum actione intra annũ ad quadruplum tenetur, vt in triplo pœna, in residuo rei persecutio sit: post annum vero in simplum duntaxat conueniri potest. Hoc tamen præcipuum habet actio hæc, vt pro re etiã minima utiliter cõpetat.

Eos, qui res alienas rapiunt, iura impunitos esse non sinunt. Tenentur enim furti, quoniam nemo magis rem alienam inuito domino contrectat: quã

qui eam vi rapuit. Vnde rectissime dictũ est, raptorem furem esse improbissimum. Sed tamen propriã actionem eius delicti nomine, Prætor *introduxit: quæ* Vi *bonorum raptorum dicitur.* Et *hæc intra annum ex quo rapina facta est ad quadruplum: post annum ad simplum dabitur.* Atque *est ea et illi vtilis, qui vel vnam rem tantum rapina amisit.* Nec *.n. quod actionis nomen plurali numero elatũ est, in rapina vnius rei non competit: quoniam nihilominus datur.* Nec *putamus referre, magni an minimi pretii sit ea quæq; res quæ rapta est.* Porro *quadruplũ in actione vi bonorum raptorũ, non totum in pœna est, & .s. extra pœnam est rei persequutio.* Itaque *consequẽs est ex hac ratione, vt pœna in triplo sit.* Hæc *aũt dicimus, siue raptor in ipso delicto cõprehensus sit, siue non sit.* Ridiculum *.n. foret leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quã is est, qui clã amouet.* Quæ *tamen ratio falsa esset, si exemplo furti nec manifesti res hæc exigeretur. Sed ad hoc dictum est in tractatu furti, quũ fur visus aut deprehensus esset, esse actionẽ furti manifesti, quæ pœnã quadrupli continet: quum non visus esset aut comprehensus, tunc ad duplũ dari actionem furti nec manifesti. At qui rapinam admisit, semper ad quadruplũ tenetur, siue in ipso delicto deprehensus fuerit, siue ẽt latuerit.* In *vniuersum igitur, in furto alias duplum, alias quadruplũ: in rapina vero in-*

distincte triplum, in pœna est, siue cõprehensus sit, siue non is, qui rapinã commisit. Atq; eã ob rẽ, aut plus aliquid, aut certe nõ minus videtur habere.

ARGVM.

Rem suam, aut talem creditam, apud alium constitutam si quis temere ac violenter rapuerit, præter quã quod furti actione tenetur, si dominus non est, ui quoque bonorum raptorum actione tenebitur: & si dominus sit, dominio rei ipsius cadit, & æstimationem eiusdem, siue mobilis sit, siue minime, præstare ei, qui vim passus est, compelletur

Vi bonorum raptorum agitur, quum dolo malo quis rapuit. Vnde constat: si quis aut errore ductus aut iuris imprudens rem suam rapuit, quum putaret domino licere, rem suam vel vi a possessoribus, auferre, iudicio Vi bonorum raptorum eum condemnandum non esse. Atq; iis, quæ dicta sunt, & illud consequens est, vt neq; furti obligari intelligatur, qui errans ac simplici animo, non per dolum rapuit. Ne tamen ii, quibus rapere omnia & trahere in animo est, viam sibi apertam putarent, qua impune improbitatem suam exercere, ac auaritiæ suæ morem gerere possent: optime per constitutiones Imperatorum & hic in parte prospectũ est, et cõsultũ: ne cui liceret rẽ aliquã mobilẽ aut ĩmobilẽ quãuis eã suã putaret esse, rapere & vi auferre. Nãq; iis cõstitutionibus cauetur vt qui tale quid designauerit, raptor, si rẽ suã se putabat rapere, idq; nõ falso § . Ita tamẽ.

rei suæ dominio excidat: sin rem quæ erat alienæ, suam credebat esse, in primis rem ipsam restituat, ac deinde etiam æstimationem eius præstet. Quod non solum in mobilibus rebus, in quibus rapina cõmitti potest, constitutiones definierunt: sed etiam in inuasionibus quæ in res immobiles fierent: veluti in domos, aut fundos. Ideo autem hæc constituta sunt, vt ab omni rapina & inuasione mortales his modis prudentiores facti abstinerent.

ARGVM.

Actionem vi bonorum raptorum non tantum mouere potest, qui vi abreptarum rerum dominus est, sed is quoque, qui in rebus abreptis ius qualequale habuit & cuius rapinam factam non fuisse interest. Ac præterea ex quibus causis furti nec manifesti, re clã subtracta, actio competit, ex eisdem quoque causis vi bonorum raptorum actio cõpetet.

§Sane In actione Vi bonorũ raptorum non oĩno exigimus, vt rerũ raptorum dominus sit is, qui rapinam passus est. Nam siue in bonis eius sit. i. in dominio eius, siue non quidẽ in dominio, sed tamen solum ex bonis eius sit: locum habebit actio vi bonorum raptorum. Et huiuscemodi quidem sunt, quorum ipsi domini nõ sumus, sed quæ in facultatibus nostris sunt veluti, Vtendum ab aliquo accepi, aut conduxi seruum, aut quũ mutuum dedissem accepi pignus, aut apud me res deposita est: sic vt mea intersit eam rẽ mihi non auferri. Ita autem contingit, si quum depositum acciperem pactum fecerim, vt & ex negli

gentia teneretur. Quoniã pacta, quæ inter contrahentes fiũt, naturas contractuũ mutare solent. Ecce.n. ex eo quod inter nos conuenit, depositi mecũ agetur, non solũ doli nomine, sed ẽt diligentiæ. Sed & si bona fide quid poßideã, aut vsumfructũ habeã in re aliena, aut ius aliquod aliud, veluti vsum, vt mea intersit, rẽ raptã non esse: recte dicimus in iis oĩbus ei qui rapinam passus est, actionem Vi *bonorum raptorũ cõpetere.* Et *hæc quæ dicta sunt procedunt, ẽt si in dominio eius nõ sint, sed tantũ in facultatibus. Agendo aũt vi bonorum raptorũ, non dominiũ rerũ raptarũ cõsequetur: quõ.n. quod non habebat? sed id tantũ, quod ex bonis eius ablatum est, hoc est, ius quod in re habeat, veluti vsumfructum, vel vsum, in eo quod raptũ est, habebat: quoniã eo per rapinã spoliatus est, is illi & restituitur.* Et *generaliter dicendum est: quibus ex causis furti nec manifesti actio datur re clam amota, ex iisdẽ causis omnes habere actionem vi bonorum raptorum.*

De lege Aquilia.

TIT. III.

ARGVM.

Legis aquiliæ capite primo is tenetur, qui seruum alienum, aut quadrupedem, quæ ex eorum est numero quæ gregatim depascuntur, nullo iure occidit, ad id, quanti eo anno, quo quid eorum occisum est, plurimi fuerit, condemnandus.

Aßidet is suibus, quorũ grex magnus in agris Pascitur, ad Coracos petrã, fontemq́; Arethusam. Qđ .n. ait νεμονται, id gregatim pasci significat.

ARGVM.

Iniuria is occidiße, quo ad legem Aquiliam dicitur, qui dolo aut culpa occidit, non etiam qui casu, cu ius beneficio excusatur occidens.

§ Iniuria.

Porro quod in lege dicitur, Iniuria occiderit: sic id intelligemus, παρανομως. i. sine iure. Itaque nisi quũ nullo iure cædes facta est, is. qui occidit, extra periculum est, nec erit huic legi locus. Veluti, Si seruum tuum latronem occidam, lege Aquilia non teneor. Sed tunc demũ, quum illatum mihi ab eo periculũ aliter euitare non potui, quam vulnere illi a me illato. Nam si quũ effugere poßem, eum occidi: lege Aquilia teneor. At ne is quidem lege Aquilia tenetur, qui fortuito & casu occidit: dum nulla interuenerit culpa aut negligentia. Quoniã non minus eum lex vlciscitur, qui per culpam occidit, quã qui per dolum. Quapropter, si quis dum iaculis ludit vel exercitatur, seruũ tuum transeuntẽ traiecit, si quidem is, qui hoc fecit miles est, & in campo id fecit, aliove quo loco, vbi se militer exercitare solẽt occisor non tenetur. Sin autem paganus est, quãuis in eodem loco occiderit, quoniam tantum paganos in armis exercitari receptum non est, lege Aquilia tenetur is, qui seruum traiecit. Idem & in milite

dicimus, qui alio in loco quam vbi milites exercitare se consueuerunt, tale aliquid amisit. Nam & hic in legem Aquiliam incidet.

§. Itẽ si puta tur. Si quis quum arborem putaret, deiecto ramo seruũ meum praetereuntem percussit & occidit, lege Aquilia tenetur. Id autem dicimus, quum via publica aut vicinalis suberat. Exclamare.n. debuit, vt omnis qui transiret, futurũ rami lapsum caueret. Nam quũ hoc non fecerit, negligentiae seu culpae nomine lege Aquilia tenetur. Sed si quũ ille exclamasset, seruus id contempsit, extra crimen omne & culpam est putator. Et publica quidem via est, quae & Militaris dicitur apud Graecos βασιλικυ, qua omnes homines in diuersa loca euntes vtuntur. Vicinalis vero est, quae in vicos ducit, dicta a vico, quem Graeci κώμην vocãt. Per hanc.n. transit omnis, qui in vicum abit. Si quis tamen seorsum a via aut in medio sit forte fundo ramos caedebat etiam si non exclamauerit, quum id eo loco factũ sit, vbi nulli extraneorum ius erat versandi, non tenetur occisor.

ARGVM.

Qui ostentata artis peritia serui curationẽ susceperit, curque deseruerit, aut imperite curauerit, Aquilia tenetur: perinde ac mulio, cuius imperitia, aut imbecillitate mulus seruũ alienũ occiderit: quod ad aequitatem quoque porrigitur, si eius aequus alienũ seruũ intere merit, quorũ uterque Aquilia lege obstringitur.

Medicus quidam, quum seruo meo venam se-

cuisset, curationẽ eius deseruit, mortuus est seruus, Lex Aquilia aduersus medicum competit. Quoniã autem diximus; eum, qui culpa occidit, lege Aquilia teneri, sciendũ est & imperitiã ad culpã referri. Veluti, quũ se medicũ quispiã profiteretur, per imperitiã seruũ tuũ occidit, quia aut medicamentũ, quũ nihil opus esset ei dederit, aut nõ suo tẽpore dederit.

Sed & mulio, si quum in vehiculo esset, ex imperitia mularum impetum cohibere non potuit, et alienum seruum occidit, vt ex culpa tenetur lege Aquilia. Quin etiam si per debilitatem mulas retinere non potuit, quas tamen alius firmior cohibere poterat: tota res culpæ mulionis adscribetur, & locus erit legi Aquiliæ. Quæ de mulione dicta sunt, & ad eum, qui equo vehitur, trahere possumus: si quũ impetum equi per debilitatem aut imperitiam cohibere non posset, alienum seruum occidit. §. Impetu.

ARGVM.

Actio legis Aquiliæ quoniam ea pœnalis, est ad hæredes minime transit: in ea tamen, quanti plurimi res eo anno fuerit, æstimatio fit neque quanti ea res fuerit tantum, sed & quod extrinsecus interesse possit, quandoque spectatur.

Interpretati sumus prima legis verba, dicamus & de cæteris. Ait lex: Quanti id in eo anno plurimi fuerit, quid sibi volunt hæc verba? Et dicimus iis verbis hanc sententiam exprimi: vt si quis alienum seruum, quum is claudus esset aut luscus, aut §. Hic autẽ.

mancus occiderit, & is in eo anno, quo vulnus accepit, integer ac ideo maioris pretii fuerit: Iudex rē retro legendo æstimationem eius ineat. Et si forte seruus, qui occisus est, integer & sanus ante nouem decem aut vndecim menses fuerit, & ideo maioris pretii: æstimatione ad illud tempus relata reū condēnet. Ex *hoc aūt efficitur, pœnalē esse legis* Aqui*liæ actionem: quia non tanti quisq; condemnatur, quantū damni dederit: sed etiā aliquando pluris.* V*nde in confessum venit aduersus hæredes actionē hanc tanquam pœnalem non transmitti.* Nam *si tā ti quisq; quātum damni dedisset, obligaretur haud dubie & hæres eius eadem actione tenetur.*

§Illud Et *hæc quidem ex verbis ipsis descendunt. Illud aūt ex interpretatione quā legis sentētia exprimit, placet: non solum perempti serui æstimationem secū dum ea quæ dicta sunt, habendā esse: hoc est, retro se referente* Iudice*: sed etiam si quid aliud ob perem ptū corpus damni nobis illatū fuerit, & hoc æstimā dum est.* V*eluti,* Seruum *meum aliquis moriēs hæredem scripsit: poterā huic iubere, vt hæreditatem adiret, eamq; mihi acquireret.* Antequā *id a me fie ret, seruum hunc meū aliquis occidit.* Quoniā *accidit vt ego et hæreditatem amittam, non solum con dēnabitur is, qui illum occidit, ad corporis æstimationē, vt prædictū est, sed etiam ad hæreditatis, quā amisit.* Simile *quiddā & ex hac specie euenit.* Iugū

aliquis habebat mularũ,q̃ sibi inuicẽ similes erãt, & ideo maioris quoq; pretii: ac si quis ambas æstimasset, pretiũ earum ducentos aureos colligebat: sin singulas, quinquaginta aureis vna quæq; ipsarum æstimabitur. Si quis ergo vnam earũ occiderit, non eius tantum, q̃ perempta est æstimationem præstabit, sed etiã quanti pretium eius quæ superest, minutum est, nempe centum aureos. Idẽq; est, si quis quadrigam equorum habeat, & alius eum, qui ex iis optime se habe, & toti quadrigæ pretium conciliat occidat: aut si quis comœdum & huius histrionem habeat, & quum histrio hic comœdum institueret adiuuaretq;, & semper ei in ludis adhærens oĩbus illum admirandũ redderet: aliquis hunc histrionẽ perimat: in vtraq; hac specie, occisor non eius tantũ æstimationem, qui occisus est, sed etiam quanti pretium eius qui superest, minutum est, præstabit.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio & ciuiliter & criminaliter intentari potest: nec mota ciuili, publica extinguetur. Cæterum quantum ad secundum caput pertinet, in præsentia nullo modo in consideratione est.

Liberum est autem domino occisi serui, & priuato iudicio agere ex lege (inquam) Aquilia, & ita damnum sibi illatum persequi. Faciet etiam adhæc: & publici criminis reum ex lege Cornelia de sicariis. Neq; enim priuata actione mota, publica accusatio extinguitur. Hucusque igitur primum § Liberũ.

caput obtinet. Porro secundum in vsu non est.

ARGVM.

Ex legis Aquiliæ capite tertio, cõpetit actio pro omnibus alijs dãnis, q̃ extra mortis illationẽ data sunt: in q̃ rei æstimatio a 30. pxime diebus collapsis q̃ti plurimi res fuerit, fieri bẽt In quo aũt primũ caput cũ hoc cõueniat: aut cõtra, in quo differat, hic facile docetur.

§. Capite. Tertio capite, de cæteris quæstionibus pertractat lex. Itaque si quis seruum meum, vel eã quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit: aut eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, vt canem feramve bestiam, vrsos aut leones aut lupos occiderit vel vulnerauerit, in tertium hoc legis caput incidit. Sed & in cæteris omnibus animalibus, item in rebus, quæ animam non habent, damnum domino illatum, ex hoc capite resarcitur. Ait enim lex: quicquid .n. vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite cõstituitur. Ex abũdantia autem videtur lex duabus illis dictionibus Vstum & Fractum vsa esse Nam sola Rupti appellatio, omnibus his causis significandis satis erat ac commoda. Ruptum .n. intelligitur quod quocunque modo corruptum est. Vnde non solũ quæ vsta sunt aut fracta, sed ẽt scissa vestis, aut collisa vasa, siue, vt aliqui dicũt, διπλωθέντα id est, duplicata, (quid .n. si argẽtea erãt?) aut ẽt effusum vinũ vel oleũ, uel si qua talia, et q̃cũq; aliquo modo corrupta perempta, aut deteriora facta sunt, sub rupti significatio

ficatione continentur. Quapropter si quis in vinum meum quum id optimum esset, aut in oleũ quod excelletissimum erat, tale aliquid miscuerit iniecerit que, quo ea spurcarentur & corrũperentur: ex hoc tertio capite ob eas res tenebitur. Illud autem in confesso est quemadmodum ex primo capite ita demum quis lege Aquilia tenetur, quum dolo aut culpa alienum seruum aut pecudem occcidit: ita & ex hoc capite, ob dolum aut culpam quem de damno teneri. In hoc igitur vtraque capita conueniunt. In illo plane differunt, quod primo capite de serua aut pecudibus occisis agatur: hoc vero caput quod olim tertiũ erat, & nunc secundum est, de cæteris omnibus damnis tractet. Neque rursus in hoc tantum differunt verum et in illo: quod ex primo capite Iudex ad annum retro se referat, in iis vero quæ ex tertio capite procedunt, ad triginta dies. Sed & illic adiecta est dictio, Plurimi, hic autem omissa est. vt liberũ sit Iudici ad eũ diẽ ex triginta diebus æstimationẽ referre, quo res minimi prætii fuerit: et ita hãc reo gratiã facere: aut ad eũ diẽ quo plurimi fuerit, et actori fauere Sed recte, ait Sabinus, perinde habendã esse æstimationẽ, atq; si et hic dictio Plurimi, fuisset, adiecta. Nã Plebs Romana, eo tempore quo inter Plebẽ & Patres erat dissentio, Aquilio (is tunc Tribunus Plebis erat) hanc legem rogãte, contenta fuit, quod in primo capite dictione, Plurimi fuisset vsu.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio directa, tum demum competit, cum a corpore damnum corpori illatum est, si vero a non corpore copori, utilis non directa dabitur. Quod si ex non corpore in non corpus damnum datum sit, locum sibi in factum actio vindicabit.

§. Cæterum

Cæterum generali aliqua regula concludendum est, quando directa actio in lege Aquilia, & quando vtilis competat. Atque illud in primis sciendum est, tunc legem sese dare, eique tunc locum esse, quum corpus læsum fuerit. Sed si corpore datum est damnum, veluti nudis forte manibus meis aut ligno, lapide vel alio quouis instrumento percussum occidi aut vulneraui directa competet actio ex lege Aquilia. Sin autem læsum quidem corpus est, non tamen corpore datum est damnum, tunc vtilis datur actio: veluti, Seruum aliquis meum aut pecus tandiu inclusit, vt fame perirent: aut iumentum meum ita egit, vt tantum iter non ferret, sed rumperetur: aut ouem meam vel bouem ita turbauit, vt in præcipitia fugeret, & ibi periret, vel in aliquo læderetur: aut seruo aliquis alieno persuasit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, non ignorans difficilem & periculosum ascensum vel descensum esse, & deinde seruus ascendens vel descẽdẽs quũ pes eũ falleret, aut extinctus est, aut aliqua parte corporis læsus. Quid ergo, si quis alienum seruũ de ponte, vel de ripa in flumen deiecerit et is

in aquas collapsus, suffocatus fuerit? Ei directā hic ex lege Aquilia actionē dari oportet. Qui.n. seruū impulit, is corpore suo occidit. Quod si neq; corpore suo quis dānū dederit, neq; corpus sit q, lesum est, et dannū tamen datū sit. Quū et directa actio cesset, quia corpore non sit dannū datū, neque locum habeat vtilis, quia corpus læsum non sit: placuit eum qui dannū dederit, actione in factū teneri. Veluti, Seruū meum ob delictū in vincula coniecerā: hunc aliquis humanitate ductus et misericordia motus quū futurum sciret vt fugeret solutis vinculis dimisit.

De iniuriis.

TIT. IIII.

ARGVM.

Iniuria in iure multis modis assumitur, nempe ut id donec quod non iure sit, comprehendat, aut specialiter, quod in aliquem dictum factumue contumeliose fuerit: ad hæc & culpam continet.

Non cōmittunt iura, *vt impune ferant, qui alteri iniuriā fecerint. Generaliter autē dicitur iniuria omne, quod non iure fit. Specialiter vero, cōtumelia dicitur, a cōtemnendo, quā Græci ὕβριν appellāt. Dicitur autem & culpa, quod Græci ἀδίκημα vocant sicut in lege Aquilia accipitur. Dicimus enim damnum iniuria datum. Aliquando vero dicitur iniquitas & iniustitia, quam Græci ἀδικίαν vocant quū enim Prætor aut Iudex non iure contra quam pronuntiat: dicimus eum iniuriam accepisse,*

ARGVM.

Iniuria, vt in appellatione multiplex est, ita uarie quoque, committitur, nempe facto, uerbo ac scriptura aliis que modis, de quibus hic.

§. In- iuria. Porro iniuria committitur, non facto tantũ, sed etiã verbo. Et facto quidem quum quis aut pugnis pulsatus, aut fustibus vel loris casus fuerit, aut si cui factum fuerit cõuicium. Conuiciũ autẽ est, quũ quis in celebri aliquo vrbis loco, contumelia tali me afficit, vt eã ob causam magna hominum turba cõ currat. Facto etiam iniuria fit, quũ quis prudens ac sciens sibi me nihil debere, tanquã creditor in possessione bonorũ meorũ est. Verbo autem fit iniuria. quum quis in infamiã meã vel prosam orationem vel carmẽ conscripsit, uel cõposuit in me, aut edidit: aut eorũ quidẽ nihil fecit, sed dolo ipsius factũ est, vt quid eorum fieret. Horum enim singuli actione iniuriarum tenẽtur. Velut Primus famosum in me carmen scripsit, Secundus composuit, Tertius id dedit, Quartus vero, nihil eorum quidem commisit, sed dolo fecit, vt aut scriberetur, aut componeretur, aut ederetur hæc iniuria in me emissa. Sed et si quis matremfamilias in publico eundem, aut prætextatum prætextatamve in publico euntes, hoc est, puerũ vel puellam: (nã qui minori ætate erant, prætexta vtebantur, gestamẽ id erat Romanorum). Si quis ergo aliquem horum in publico euntem assectetur, ni-

hil omnino proloquens, aut forte etiam dicens aliquid, quo probi eorum mores corrumpătur, actione iniuriarum tenetur. Sed & aliis quam plurimis modis iniuriam admitti, in confesso est.

ARGVM.

Liberis, vxori, ac nurui, quæ iniuria infertur eadem parenti, marito, aut socero inferri videtur, vnde, ob eã dem iniuriam nonnunquam iniuriarum actio pluribus competere potest, si qua tamen viro iniuria irrogata sit, vxor eam minime uindicat, cum a viro vxor, nõ vir ab vxore defendi debeat.

Patitur autẽ *quis iniuriam, non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet.* Item *per vxorem.* Ex contrario autẽ, *si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarum agere non potest.* Id.n. *magis placuit, quãuis aliqui contra senserint.* Sic *igitur, quũ aut liberorum aliquis quẽ in potestate habeo, aut vxor mea iniuriã accepit, ego iniuriarum agere possum* Itaque *si filiam in potestate habeam, quæ nupta sit* Titio, *Tuq; iniuria ei feceris: & ipsa, quæ iniuriam accepit, &* Titius *maritus eius, & ego pater ipsius, tecum actionem iniuriarũ habemus.* E *diuerso, si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarum agere non potest: quoniam a maritis vxores, non ab vxoribus maritos defendi æquum est.* Sed *& socer, nurus nomine, quæ filio ipsius, quem potestate, habet, denupsit, nihil prohibet quo minus iniuriarum agat.* Si *seruus meus iniuria*

§. Patitur.

§. Seruis.

affectus fuerit, nulla ei actio competit, sed iniuriam quæ illi facta est, ego dominus passus esse videor. Verũ nõ quibus modis per liberos, vel vxorem iniuria affectos, iniuriarũ mihi datur actio: iisdem in seruo danda est. Tunc. n. *demum per seruum iniuriã pati videor, quum atrocius in eum quid commissum est, & quod aperte ad domini contumeliã spectet,* Veluti, *si quis seruũ meum flagellis cæciderit. Nã in hoc casu iniuriarũ actio mihi cõpetit.* Sin *autem vel pugno eũ percusserit, vel conuiciũ ei fecerit, nulla mihi datur actio.*

§. Si cum. *Cõmunem cum* Titio *Seruum habebã. Eũ tu verberasti. et mihi &* Titio *iniuriarum actio cõpetit.* Neque *vero pro ea parte, qua dominus sum serui, fit iniuria æstimatio. sed ex qualitate & persona dominorum iniuria estimatur.* Quid. n. *si alter e dominis* Senator *fit, et alter priuatus.* Quod *si eiusdem serui* Titius *vsumfructum &* Mæuius *proprietatem habeat, & tu eum iniuria afficias, iniuriarũ soli* Mæuio *teneberis.*

§. Sed si libero. *Liber aliquis bona fide seruiebat, hunc ego iniuria affeci, non tibi competet iniuriarum actio: sed ipsi qui bona fide seruit, dabitur, vt is suo nomine agere possit.* Id *autem dico, nisi si fortasse, in tuam contumeliam ei iniuriam fecerim.* Tunc *enim et tibi dabitur actio iniuriarum.* Idemq; *dicimus, si seruus alienus bona fide tibi seruiat.* Hoc *enim iniuriam passo, tum demum tibi dabitur actio iniuriarum, quum docere poteris id in tuam contu-*

meliam factum esse.

ARGVM.

Pœna ex lege xij. Tabularum ad iniuriarum coercitionem inducta, ad talionem iniurantem uocante explosa, hodie ob iniuriam illatam mulcta imponitur pecuniaria, iuxta iniuriam passi æstimationem, aut iudicantis religionem taxanda, qui pro iniuriam passi meritis ac dignitate, rem ex arbitrio temperabit.

Pœna autẽ iniuriarum ex lege duodecim Tabularum, si cuius membrum ruptum fuerat, erat talio Idem enim patiebatur, qui mẽbrum cuiuspiam rupisset: sin vero os fregeras, in pecuniam fiebant condemnationes. Quod & ipsum veteribus graue erat ob magnam ipsorum paupertatem. Postea autẽ Prætores, sublatis pœnis, quæ a lege duodecim Tabularũ inuentæ fuerant, permittebant iis, qui passi erãt iniuriam vt iniuriam, quam passi fuerant, quanticunque vellent: æstimarent. Et forte dicebat is qui affectus erat iniuria: Iniuriam quæ mihi illata est, centum aureis æstimo. Atque is, ad quem ea de re in ius ibatur, modo tanei condemnabat, id est, in centum aureos alias in minorem summam condemnationem moderabatur, prout ei iustum visum fuerat. Sed pœna quidem quæ a lege duodecim Tabula. introducta est, in desuetudinem abiit: quæ vero a Prætoribus inuenta est, frequens est in Iudiciis. Nam secundum gradum dignitatis vitæque honestatem eius, qui iniuriam accepit §. Pœna.

alias crescit, alias minuitur iniuriæ æstimatio. Finge.n.ab eodē homine eandem iniuriam afferri viro alicui Senatorio, & Plebeio cuipiā honeste viuenti, & itē alicui infimæ sortis homini. Nempe.s.senatoris iniuria (verbi gratia) C L. aureis æstimabitur: plebeii vero honestioris C. humilioris autem L. Atq; hi æstimationum gradus seruantur & in seruis iniuria affectis. Aliter.n.iniuria æstimabitur in seruo cui omnium mearum rerum procurationē credidi, et aliter in seruo, cui vnius tantum actus administrationē commisi. Tradita forte cura possessionum mearum, quæ hoc aut illo in loco sitæ sunt; & aliter in vilissimo ac mediastino & compedito seruulo.

ARGVM.

Lex Cornelia in iniuriis quoque locum habet, utpote cum quis liber homo aut se pulsatum, aut uerberatum, ait, aut domum suam ui introitā conqueritur. Domus autem sua cuiusque dicitur, quam conductitiam habet, aut gratis, aut hospitii iure inhabitat.

§. Sed et lex. *Atqui neque lex Cornelia commisit, vt iniuriā præteriret. Nam & ea actionem iniuriarum introduxit, quæ competit, si liber homo pulsatum se aut verberatum quæratur, aut aliquem ui in domum suam venisse dicat. Domum autem cuiusque intelligimus siue in propriis ædibus habitet, siue in conductis, siue gratis, siue ospitio exceptus sit.*

ARGVM.

Atrocem iniuriam ex circunstantibus, nempe

facti qualitate, loci, ac personarum dignitate ius metitur: unde fit, ut modo grauius, modo leuius ob iniuriam quis puniatur.

Atrox iniuria iudicatur vel ex facto, vel ex loco vel ex persona. Ex facto, veluti si quis a quopiam vulnera acceperit, aut fustibus cæsus sit. Ex loco, veluti si cui in theatro, aut in foro, vel in cōspectu Prætoris, idest, magistratus iniuria facta sit. Ex persona, veluti si magistratus iniuriā passus fuerit, aut si Senatori ab humili persona iniuria illata sit, aut si parentes iniuria affecerint liberi, vel patronos liberti. Aliter n. senatoris, & parentis patroniq;, & aliter extranei, vel humilis personæ æstimatur iniuria, Nonnunquam & vulneris locus atrocem facit iniuriā, veluti si quis in oculo percussus fuerit. Nec interesse putamus patrifamilias an filiofamilias hæc iniuria afferatur. Nam in omnibus atrox hæc iniuria putanda est. §. Atrox.

ARGVM.

Iniuriarum actio, aut ciuiliter, aut criminaliter intentari potest, at cum criminaliter intenditur, procurator non admittitur. nisi is, cuius occasione intenditur, aut illustris, aut supra eā dignitatē sit. Et qui alij iniuriā irrogari curauit, is injuriarū actione tenetur.

Illud autem velut in summa sciendum est, de omni iniuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter iniuriarum agere, vel pecuniariter siue ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agitur, æstima- §. In sūma.

tio secundum ea quæ diximus fiet & in tantum condemnabitur reus Sin autem criminaliter, officio Iudicis continetur, vt extraordinario, quam velit, reo pœnā imponat: aut relegationē forte, aut partis bonorum publicationem. Hoc tamen *seruandum vbique est, quod D. Zenonis constitutione est introductū vt viris illustribus & qui maiore dignitate præditi sunt, vel per procuratorem actionem iniuriarum exercere liceat: quamuis nemo per procuratorē, reū criminis facere poßit.* Per *procuratorem quoque iis, quos iam diximus, actionem iniuriarum excipere licet: sicut eadem constitutione cautum est.* Sed *hæc omnia clarius apertiusq; cognoscet, qui dictam constitutionem legerit.* Non *solum autem is, iniuriarum tenetur, qui me percußit, verum etiam is, cuius dolo id factum est, aut qui procurauit ut ego percuterer.*

ARGVM.

Actionem iniuriarum dißimulatione tolli, iure receptum est.

§. hæc actio. Iniuriarum *actio dißimulatione tollitur.* Itaque *si quis iniuria affectus id contempsit, hoc est, non indignatus est, neque vt rem indignam iniquo animo & grauiter tulit, tunc ex pœnitentia remißam iniuriam recolere non potest.*

De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.

TIT. V.

ARGVM.

Iudex, qui ob imperitiam male iudicat, ob idque litem suam faciens, ex quasi maleficio tenetur: ac proinde quatenus iudicanti videbitur, damnum passo condemnabitur.

QVum dictum sit de actionibus quæ ex delicto nascuntur, dicamus & de iis, quæ ex quasi delicto sunt. Quũ inter me & Titiũ lis esset, Mæuius ius de ea re dicebat. Et mihi iniuriam fecit. Nã forte quũ nihil deberem, condennauit me: &, quod a Iurecon sultis dicitur, litem suã fecit. Videamus cõtractus id sit, an quasi contractus, an vero delictum. Et quidẽ contractus non est. Nã contractus vtriusque consensum requirit. Porro nõ de cõsensu meo Iudex mihi iniuriã fecit. Neq; rursus ex quasi cõtractus. Nã quasi cõtractus quamuis vtriusq; consensum non requirat: attamen, vt iure ciuili licitus sit ac permissus, oportet: quemadmodũ videmus in obligatione negotiorũ gestorũ: quæ ratio hic cessat. Neq;.n. permissũ est iudici, vt quem velit litigantiũ iniuria afficiat. Atque nec delictũ est, quoniã interdum fieri potest, vt non malo animo, sed iuris dicendi imperitia & per imprudentiam tale quid cõmittat. Vnde quoniã aliquid deliquit, quasi ex delicto tenetur: & tantis condemnatur, quantum iudici, qui inter eum, & illum, cui iniuria facta est, ius dicit, æquum videtur, eum alteri pœnæ nomine dare oportere. Nam si

qui læsus est, actio in factum competit.

ARGVM.

Ex quasi delicto & is quoque tenetur, ex cuius domo siue propria, siue conductitia, aut etiam gratis habitata, quippiam deiectum effusumue fuerit, quod inde transeunti damnum attulerit: aut si quid in eadem appensum sit, quod iter facienti, qua uulgo iri solet, noxium sit, ob idque pœnis, de quibus hic subiicitur.

§. Itē is ex cuius. *Ad quasi delictum & illa species pertinet:* Habitabam *in domo quapiam, cuius forte dominus erā, aut mercede eam habebam, vel gratis.* Ex ea tegulam *aliquis deiecit, aut lapidem, vel aquam effudit, ita vt alicui eorum, qui transibant, noceret: In factum mecum agetur.* Ideo *autem hoc non proprie delictum esse intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam serui forsitan, aut etiam liberæ personæ, quæ mecum habitat, a quibus id factum sit, ego teneor.* Huic *& illa species similis est:* Habitabam *ego in his ædibus, porro fenestræ earum in locum publicum spectabant, qua cuique liberum erat iter facere.* Porro *in mea fenestra positum erat aliquid aut suspensum, quod si caderet, nocere alicui poterat, Quo casu pœna decem aureorum constituta est.* In *priore vero specie, quum quid aut deiectum est, aut effusum, dupli, quantum damni datum fuerit, actio est. Quod si liber homo illac præteriens occisus fuerit, in quinquaginta aureos fit condennatio. Sin vero viuat, nocitumq; ei esse di*

catur, in tantũ condennabitur domus illius, ex qua id factum fuerit habitator, in quantum ob eã rem eum condemnari Iudici æquum videbitur oportere. Computare enim debet Iudex & mercedes, quæ a medicis præstantur: & cæteros sumptus, qui in curationem facti sunt. Ad hæc & operas, quibus caruit is, qui inter transeundum læsus est. Quoniam forte faber erat & quum manui eius nocitum esset, opus interim facere non potuit. Spectamus enim, quantũ iis diebus, per quos ob afflictam manum ab opere cessauit, lucrifacturus ex labore suo fuerit. Sed & si inutilis factus est, non solum præteriti temporis, sed etiam futuri operas æstimamus.

§. Si filiusfamilias

Filius meus quem in potestate habebam seorsum a me patre suo in ædibus quibusdam habitabat. Ex cœnaculo eius deiectum quid est vel effusum, aut in fenestra eius positum quid est, aut suspensum, cuius casus prætereuntibus nocere possit: placuit Iuliano nullam esse aduersus patrem actionem, sed aduersus ipsum filium. Idemque dicimus, quum tibi is quem in potestate mea habeo iniuriam Iudex fecerit. Quoniam cum ipso in factum agere poteris, non mecum, quamuis pater eius sim.

ARGVM.

Qui naui, cauponæ aut stabulo præficitur, si quid eorum dolo, quorũ opera vtitur, admissum fuerit, ex quasi delicto obligatus, quod ipsi egerint male, ad eius emẽdationẽ in factum actione tenetur. Ea autem in factũ

actio, & si adiniuriam passi hæredes transeat, non tamen exercitoris afficiet hæredes.

§. Ite exercitor. *Aliquis exercitor nauis erat, aut cauponæ, aut stabuli. Si in caupona, aut naui, vel stabulo dolo aut furto cuiusdam damnum mihi datum fuerit: ipse actione in factũ mihi tenebitur, velut ex quasi delicto. Duntaxat, si nihil ab eo fraudis admissum sit, sed ab aliquo ex ministris aut famulis, quorum opera nauim, cauponam, aut stabulum exercet. Nam ex contractu dominum nauis, cauponæ aut stabuli obligatum esse, non possis dicere. Neque n. quicquã cum eo contractum est. Quoniam tamen nonnihil id culpæ eius adscribi potest, quod opera malorum hominum vtatur, ideo quasi ex delicto tenetur. Hæc autem in factum actio, hæredibus quidem eius, qui iniuriam accepit, dabitur: sed aduersus exercitoris hæredes non competet.*

De actionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Absoluto obligationum, quæ actionum uelut matres sunt, tractatu actiones tertiam iuris ciuilis partem præcipuam plene traditurus, quæ superioribus libris fusissime explicuit, paucis perstringit Imperator & repetita Iuris diuisione, quæ docenda deinceps supersunt prælibat et serio aggreditur, inde sumẽs initiũ vt vnde actiones sint hanc appellationem consequutæ, et quid itidẽ sint: finitionem luculentissima demõstret,

Atque hactenus quidem sedulo de obligationibus disputatum est: nunc ergo ad actiones transeamus, Id enim ex iis, quæ iam diu promissa sunt superest: quoniam Lib. 1. duximus Ius omne ciuile Romanorum circa personas versari, circa res, et circa actiones. Quum igitur de personarum differentiis libro primo disseruerimus et docuerimus de rebus Lib. ii. quæ & in magnam partem. Lib. iii. excurrunt: meminerimusque & obligationum: dicamus nunc & de actionibus. Sciendum est autem, quas Athenienses δίκας vocabãt, eas a Romanis actiones dici. Porro dicuntur Actiones ab eo, quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Verum constituamus quid sit actio. Actio est ius petendi in iudicio, quod sibi debetur.

ARGVM.

Actiones primaria sectione, in rem ac in personam distribuit Imperator: ut illæ reales, hæ personales dicantur. Personalibus autem cum eo experimur, qui nobis uno ex quatuor obligationum generibus deuinctus atque obligatus est. Realibus autem et si obligationem non supponant præexistentem, velut materiam, cum eo confligimus in iudicio, qui rei nostræ possessor est

*Actionum autem, quas aduersus aliquem apud Iudices, vel apud arbitros de quacunque re mo- §.Omnim.
ueremus, summa diuisio in hæc duo genera diducitur: quoniam actionũm aliæ sunt in rem; et aliæ in personam. Agit enim quisque cum eo quem obli-*

gatum habet, vel ex contractu, vel ex delicto. Et di- *cuntur in personã, quoniam aduersus personã, quæ cõtraxit vel deliquit, mouẽtur.* Atq; is, qui agit, hæc verba dicit: Si apparet aduersarium dare, facere oportere, cõdemna eum Iudex. Sed & aliis quibusdã modis talis actio intẽtari potest. Interdum etiã cum eo agimus, qui nobis obligatus nõ est: verum aliqua de re corporali, quæ penes eum est, controuersiam ei mouemus. Quæ in specie prodita est inrẽ actio. Nã si fundum aut domum possides, quorum ego me domi nũ esse cõtendã, tuq; eadẽ dicis, teipsum dominũ esse affirmans, actione in rẽ tecũ agã dicens: Si dominũ me eius rei esse apparet, aduersariũ Iudex condẽna.

ARGVM.

Cæterum reales quoque actiones non solum pro rebus corporeis, verum etiam ad iura quandoque incorporalia, idest, seruitutes constituendas aut moliendas cõpetẽtes, nobis iure ꝓditæ sunt: quæ in iudiciũ aut confessoriæ aut negatoriæ ꝓponũtur. In qbus et is agere põt qui possessionẽ rei hẽt: ꝑ corporeis autẽ rebus nõ æque.

§. Ac que si agat. Porro in rem agimus, tum de rebus corporalibus, tum de incorporalibus: & aut confessoriæ aut negatoriæ. Ac res quidem corporales sunt, fundus, domus. Incorporales vero, vt vsusfructus, seruitus. Verum incorporalibus, tantum confessoriæ agimus: in corporalibus autem & confessoriæ & negatoriæ. Et confessoriæ quidem ago in corporalibus, quum dico: Si huius fundi dominum me esse

appar-

apparet. Confessorie vero incorporalibus, veluti in vsufructi fundi aut ædiũ, si dicã: Si apparet vsumfructum fundi, ædiumve meum esse. Vel in seruitute fundi, si dicam: Si apparet licere mihi ire per fundum vicini, aut illinc aquã ducere. Vel etiam in seruitute ædium: si agã, ius mihi esse altius ædes meas tollendi, aut ius mihi esse in tuo prospiciendi, aut stillicidium in aream tuam, vel in ædes tuas proiiciendi, aut trabium mearum onera in parietẽ tuum, qui vicinus es, immittendi. Negatorie vero in rebus incorporalibus in rem agimus, veluti quum dico: Si apparet hunc ius vtendi, fruendi ædibus meis aut fundo meo non habere: aut iumenta per fundum meum agendi, aut aquam illinc ducẽdi, aut ædificiũ suũ altius tollẽdi, aut in meo prospiciendi, aut stillicidiũ in ædes meas vel aream meam proiiciendi, aut onera in parietes meos immittendi. Oẽs hæ actiones in rẽ sunt negatorie conceptæ, q̃ in rebus corporalibus locũ non habent. Quoniã in corporalibus, is solus in rem agere potest, qui nõ possidet. Nam ei, qui possidet, nulla in rem prodita est, actio, neque possum dicere, Si apparet fundum huius nõ esse. In vno tamẽ casu is, qui possidet, in rem agere potest, qui simul & possideat, & vices actoris sustineat: sicut in latioribus, Digestorũ libris opportunius apparebit. Itaque (vt rem totam in pauca cõtraham) in rẽ agimus in rebus corporalibus, & in rebus incor-

poralibus. Et incorporalibus quidem tantū confessorie. Est autē Confessoria actio, quum quis ius, quod sibi adest, confitetur, dicens: Si apparet me dominum esse fundi. In incorporalibus vero & confessorie et negatorie. Confessorie quidē, quum dico: Si apparet vsumfructum meum esse. Negatorie vero, quū id ius nego aduersario adesse, dicens: Si apparet aduersarium ius vtendi, fruendi fundo meo non habere. Sic igitur in incorporalibus non idem & cōfessorie agit & negatorie: sed confessorie quidem is, qui se ius illud, de quo quaritur, habere dicit, velut vsumfructū aut seruitutem, in alterius proprietate. Negatorie vero agit ipse dominus fundi aut ædiū, affirmans aduersariū vsumfructū aut seruitutē in fundo suo aut ædibus nō habere. Et quā ob rem tandem in rebus corporalibus confessorie possumus agere, negatorie vero non possumus? Et eius rei hac ratio est. Quicunque cū aliquo agit, ex eo iure, qđ ipse habet, causam suā iudici probare debet. Veluti, Si hunc fundū meū esse apparet. Nec debet dicere, Si fundū hunc aduersarii nō esse apparet. Nā si ita velit agere, dicet ei aduersarius primū, Fundus hic meus est. Deinde, si meus non est, vt tu ais, nō tamē ideo tuus, verū alterius est. Neq; .n. qđ meum non est. id protinus tuum est. Quod si neq; meus est neque tuus fundus, vincere tamen te debeo in hoc Iudicio, per regulam, qua dicere sole-

mus, In pari causa meliorem esse conditionē possidentis. Et *hæc quidem in rebus corporalibus. In incorporalibus vero, recte & confessoria in rē actione, & negatoria agimus.* Et *quare non & hic eū, qui negatorie in rem agit, male agere dicimus, Quum non ex eo iure, quod ipse habet, sed ex vitio iuris, quod aduersarius prætendi, causam suam probare nitatur.* Ait.n.*Si apparet hunc ius vtendi fruendi non habere.* Sed *parata est responsio.* Nam *quū negatorie pro rebus incorporalibus agimus, quamuis ipsa verba actionis in rē negatoriæ in negationem sonēt, tamen effectus ipse actionis cōfessoriæ est. Quū.n.id in cōcessum veniat, dominiū fundi aut ædium esse me, vel ex eo qđ aduersarius vsum fructum eorum, aut seruitutem in iis sibi deberi dicat: ego quū dico, Si apparet hunc vsumfructū aut seruitutem fundo meo habere,* τῆ δυνάμει, *est, vi & actionis potestate siue in effectu hoc dicere videor, Si apparet fundum meum ab vsufructu aut seruitute liberum esse.* Et *ita tacite confessoria in rem agitur, etiam si negatorie concepta sit.*

ARGVM.

Prima actionū ciuilium sectione demonstrata, ad secundā, quæ ex Prætorijs Iurisdictione desumpta est transitū facit. Sunt aūt ciuiliū instar, aut in rē aut in personam: quibus nomina aut ab authoribus, aut ab actibus, qui geruntur indita sunt. In rem autem actiones, hac de causa sunt, Iure Ciuili prodita.

Vt quisque per eas dominium suum vindicet. At quoniam Prætori id quandoque durum visum, ex æquitatis suæ scrinio actiones produxit: qualis est & Publiciana, quæ illi competere dicitur: qui rem a non domino, iusto tamen aliquo titulo & ad dominii translationem idoneo nactus ab ipsius possessione, vsucapione nondum completa, cecideeit, & eam velut vsucaptam Publicianæ remedio repetit.

§. Sed ista. *Sed hæ quidem in rem actiones, quarum iam meminimus, & si quæ sunt in similis, ex legitimis ac ciuilibus causis originem suam ducunt. Sunt autem & aliæ tam in rem quam in personam quas ex sua iurisdictione* Prætor *comparatus habet*. Ac *necesse est & eas exemplis ostendere: veluti, Permissum nobis interdum est in rem agere cum vsu non ceperimus, & dicere: Si apparet hanc rem meam esse, quasi a me vsucaptam. Vel e diuerso cum aliquo,*

§. Nāque si cui. *qui rem meam vsucepit ac possidet, agere possum ac dicere: Si apparet hanc rem meam esse, quasi aduersarius eam vsu non cepisset*. Atque *in primis dicamus vbi is, qui rem vsu non cepit, vsucepisse se fingat. Veluti, ex iusta causa rem alienam mihi bona fide accipienti tradidisti, forsan ex causa venditionis, aut donationis, aut dotis, aut legati :* Et *ad eam vsucapiendam, opus erat mihi triennio*. Pos*sedi eam forte duobus annis, deinde casu aliquo possessionem ejus amisi. D.irecta in rem actione agere non possum cum possessore.* Nam *quomodo, qui nondum eam vsuceperim ?* Quippe *ita proditæ sunt in*

rem actiones, vt dominium quisq; suum per eas vindicaret. Quoniam tamen durius erat, hac in specie nullam actionem dari ei, qui rem bona fide possedit & casu aliquo possessionem amisit: inuēta est a Prætore in rem actio, qua agendo, (quoniam eam rem ego bona fide possi, debam, idque ex iusta causa, velut ex venditione, vel donatione, vel dote, & mihi currebat vsucapiio, ac medio tempore ante finē vsucapionis possessonem eius amisi) perinde quasi vsu cepissem: dico Si apparet hanc rem meam esse. Hæc autem in rem actio Publiciana dicitur: quoniā primus eam Publicius Prætor in edicto suo proposuit.

ARGVM.

Cuius res dum præsens esset, ab absente Reipublicæ causa, vel ab hostibus capto, vsucapta est, vsucapientibus deinde reuersis, ei intra annum rescissoriæ actionis beneficio, vsucapione rescissa succurritur.

Est & in rem actio, quæ ex contrario latere intentatur. Nam si quis rem meam bona fide possideat, ac medio tempore Reip. causa abesse cœperit: veluti in legationem missus, aut in hostium potestate fuerit. Atque interim dum aut ille peregre, aut hic apud hostes est, tempus vsucapionis impletum fuerit, ac deinde ii redierint; alter ex profectione, alter ab hostibus licet mihi domino intra annū post quam reuersi fuerint, rescissa vsucapione, in rem agere. Etenim quasi aduersarius rem meam vsu nō cepisset: dico, Si apparet huius rei me dominum § Rursus.

esse. Atque hoc genus actionis in rem & aliis quibusdam simili æquitate motus Prætor permisit: sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine licet colligere.

ARGVM.

Pauliana creditoribus, quorum fraudem debitor bona alienauerit, succurritur: vt quasi non alienata per eam an his, qui ea poßident, mißione in debitoris bona facta, reuocentur.

§. Itē si quis

Porro est & aliena in rem actio a Prætore inuenta, velut in hac specie: Multis aliquis debens, alienauit, aliquam rerum suarum, & vt dominus scilicet per traditionem dominum transtulit in accipientem. Creditoribus, qui in bona debitoris ex sentētia Præsidis mißi sunt, quum alienatio hæc in fraudem ipsorum facta sit, permissum est in rem agere cum eo, qui eam rem poßidet. Quæ actio vocatur Pauliana, in eaq; perinde ac si tradita res a debitore non fuisset, dicunt: Si apparet eam rem in bonis debitoris mansisse.

ARGVM.

§. Itē Seruiana.

Seruiana, et quæ hypothecaria dicitur, quasi Seruiana præteriæ quoque sunt, at prior in res coloni mercedem non soluentis domino competit, posterior vero ad persequenda pignora eorumque hypothecas creditoribus conceditur. Nec refert quo ad actionem hanc pignus sit an hypotheca, quanquam interim in his nonnihil differentiæ deprehendatur.

Est & seruiana in rem actio, ac quasi Seruia

na, quæ etiã hypothecaria vocatur. Atq; hæ & ipsæ ex iurisdictione Prætoris substantiã capiũt. Et Seruiana quidem actione tali in specie vtimur. Fundũ a me conduxisti, & colonus mihi factus es, ad præstandos mihi quotannis mercedis nomine centũ aureos. Induxisti in eum fundum res complures: veluti equos, boues, seruos, vestem, argentum, cum pacto vt eæ mihi mercedis nomine obligarentur. Si cõtingat, vt tu in præstanda mercede cesses: possum cum quouis possessore de iis rebus, quæ in fundum meum inductæ aut illatæ sunt, experiri, donec mercedẽ recepero. Quasi aũt Seruianæ actioni, tali fere in specie locus est: Mutuatus es a me decem aureos, & res mihi aliquas in pignoris causam dedisti, aut etiã quasdã hypothecæ iure obligasti, dicẽdo: Huius debiti nomine, hanc & illã tibi rẽ in causam hypothecæ obligo. Si in soluendo eo quod debes, cessaris: cũ quouis possessore, penes quẽ sint ea, q̃ in causam pignoris dedisti, aut hypothecæ obligasti, vtiliter actione quasi Seruiana experior: ablaturus, nisi id qđ mihi debetur, solutũ fuerit. Inter pignus autẽ & hypothecam, quãtum ad actionẽ quasi Seruianam attinet, nihil est differentiæ. Siue.n.tu debitor, eorũ nomine quæ mutuo a me sumpsisti pignori mihi res tuas dederis, siue hypothecæ obligaueris, vtiliter experiar actione quasi Seruiana. Sed in aliis est differentia. Pignus.n.proprie vocatur, qđ credi

tori traditur, maxime si res mobilis sit. Quod vero sine traditione nuda conuentione tenetur, id propriè hypotheca appellatur.

ARGVM.

Realibus, Prætoriis idonee traditis personalium tractatum, ingreditur: & primum quidem de actione cõstitutæ pecuniæ receptitia, ac denique de peculio. Et quanquam olim plures Prætor adinuenerit, de his tamen tribus meminit Imperator: nec tamen in totum recipit eas: quinimo explosa receptitia, omnem ipsius vim inde constitutæ pecuniæ actionem transfudit. Ea autem aduersus eum competit, qui se siue pro seipso, siue pro alio soluturum, nulla stipulatione intercedente constituit. Et sic collige, vbi rem. dium ordinarium superest, non esse extraordinario locum.

§. In personam. Enimuero non actiones tantum in rem, verum etiam in personam quasdam Prætor introduxit: velut actionem pecuniæ constitutæ. Hæc enim Ciuilis non est. Locum autem ea habet tali in specie: Centũ aureos mihi debebas. Conuenit te, eos repetens. Tu, vt præsentem exactionem effugeres, ita me tunc dimisisti, quod te decimo die mensis soluturum constitueres. Quum elapsum iam esset tempus a me tibi indultum, rursus tibi molestus esse cœpi. Tu omnes actionum fines callide & astute captans, negabas vlla te actione mihi teneri. Quoniam neq; stipulatio interuenerat, vt possem ex stipulatu agere: neq; secutum erat mandatum, vt mandati actio competeret. Tuam igitur istam improbitatem quum vide

vet Prætor, vt quæ etiam promißis tuis contraria sit: actionẽ de pecunia constituta proposuit. Atque actioni de pecunia constituta similis erat olim & actio Receptitia: quæ tum competit, quum argentarius constituit. Et id quidem inter actionem de pecunia constituta & actionem receptitiam commune est, quod vtraque ex constituto nascatur. Verum in illo differunt, quod actio de pecunia cõstituta locum habeat, quicunq; is sit, qui constituerit: receptitia vero, tunc demum procedat, quum argentarius constituit. Differunt item & in hoc, quod actioni de constituta pecunia locus sit, quum ea, quæ numero, pondere, aut mensura constant, constituta fuerint: receptitia vero agere poßimus, quicquid sit id quod debetur, mobile an immobile, dum argentarius constituerit. Sic ergo actio de constituta pecunia, latius patet, quod ad personas attinet: nam quilibet constituit, sed in angustius contracta est, quod ad res pertinet. Nam ea constituuntur sola, quæ numero, pondere, vel mensura constant. Ex diuerso actio receptitia, in angustius contracta est, si personas spectes, quoniam solus argentarius ea tenetur. Et latius patet, si res inspicias: nam omnia quæ cuiquam debentur, recipit. Atque hæc quidem olim ita in vsu erãt. Verum hodie edita est Imperatoris nostri constitutio, qua cauetur: vt sublata actione receptitia, ex sola actione de constituta pecunia, tam cum argen-

tario, quã cum quouis alio cõstituẽte agatur. Quin & illud etiam in actionem, de constituta pecunia translatũ est, quod tam late ad res quasuis actio receptitia patebat: ita vt hodie actio de constituta pecunia aduersus quemuis constituentẽ, & quauis in re debita locum habeat. Inuenit & Prætor *actionem de peculio, contra patrem vel dominũ, hisce de rebus, quæ cum filiisfamilias aut seruis contractæ fuerint.* Proposuit & *actionem in factũ, cui tali in specie locus est: Si qđ mihi debes a te petam, & tu debere te neges: ac deinde iusiurãdum mihi deferas egoq; te debere iurem: dabitur mihi ex hoc iureiurando actio in factum. Sed & alias cõplures actiones* Prætor *inuenit.*

§. De consti tuta. *Actio autem de constituta pecunia (nam ad eam redeundum est) aduersus quemlibet constituẽtem locum habet: siue pro seipso, siue pro alio soluturum se constituerit: stipulatione scilicet nulla interposita. Quoniam sequuta stipulatione iure* Ciuili *actio ex stipulatu datur.*

ARGVM.

Pater ac dominus pro filii ac serui contractu, Prætoris prouisione eatenus tenentur, quatenus peculij vires sinunt.

§. Actiões autem *Actionẽ vero de peculio, ideo aduersus patrẽ domini mve* Prætor *cõparauit: quia licet ex contractu eorum, qui aliena in potestate sunt ipso iure patres aut domini non teneãtur, (id.n.ius* Ciuile *igno*

rat) tamen hoc natura æquum est, vt vsq; ad peculii quantitatem fiat condemnatio, (quod peculium veluti patrimonium est filiorum filiarumq; qui in potestate sunt, item & seruorum) ita vt vsq; ad peculii quantitatem domini patresve condemnētur.

ARGVM.

Aduersario iuramentum deferente, si quis in Iudicio iurauerit, omissa principali debiti quæstione iuranti ex sacramento actio datur.

Sed & actio, quæ ex iureiurando in factum datur, (nam & de ea latius disserendū est) locū habet, vt dictū est, quū me id quod mihi debetur petēte, ac iureiurando mihi delato, tantā summā quantam & peto, debere te mihi iuraui. Si.n. eam non solueris, datur mihi in factū actio. Quam intētans planum facere cogor, debeatur ne mihi aliquid an non debeatur. Verum quum id solum planum fecero, me iurasse, necesse erit, vt condemneris. §. Itē si quis

ARGVM.

Præter duo superiora actionum genera, tertium hic actionum prætoriarum genus subdit Imperator, quas pœnales ideo vocitat, quod ad pœnam, non rei persecutionem competant: quales sunt, quæ ob albū Prætoris corruptum, & patronum sine venia in ius vocatum & huius generis aliæ ex prætoris iurisdictione introductæ sunt.

Pœnales quoq; actiones introduxit Prætor, Veluti edictum Prætor proposuit. Id aliquis accedens conscidit aut abstulit. Actio aduersus eum in §. Pœnales.

factum datur Albi corrupti. Album.n. dicitur edictum, quod albis literis conscriptum sit. Ad hæc multum patronis ac parentibus, a liberis ac libertis reuerentiæ debetur. Est autem & ea reuerentiæ pars, quod ab iis in ius vocari non poßint, sine permissu ac venia. Finge tamen liberos emancipatos esse, nã aliter non consistit iudicium. Si igitur aut filius patrem, aut libertus patronum, sine venia iu ius vocauerit, actione in factum tenetur, atque in certã pecuniæ summam condemnatur. Item eum, qui mihi obligatus erat, in ius vocatum aliquis exemit, aut dolo fecit, ne ad iudicem veniret. Hic mihi actione in factum agenti, in tantum condẽnandus est, quã tum ab eo, qui in Ius vocatus erat, petebam. Sũt ad hæc & aliæ innumeræ in factum actiones pœnales.

ARGVM.

Sunt & præiudiciales quoque in rem actiones partim prætoriæ, partim ciuiles, de quibus hic abũde. Præiudicium autem est ex sola intẽtione formula constãs.

§. Præiudiciales. *Sunt etiam quædam præiudiciales actiones, quæ diuersis in casibus procedunt. Præiudicium vero est formula ex sola intentione constans. Neq;.n. condẽnationem in se habet. In rem autem est hoc iudicium, veluti in hac specie. Aliquis domino controuersiam sui faciebat, dicens se seruum illius non esse. Aut forte libertus meus proclamabat ad ingenuitatem. Vtraque hac in specie præiudicialis in rẽ actio moueri potest. Dicere enim potest is, qui ad*

ad libertatem proclamat: Si apparet me liberum esse, nec necesse est subinferre, Condemna Iudex. Præiudicialis quoque in rē est actio de partu agnoscendo, Veluti, vxorem habebam, quæ grauida ex me facta est. Solutum est diuortio matrimonium. Natusque est infans, hunc ego alere nolebā. Potest mulier mecum agere, vt me cogat ad alendum puerum. Et coget, si planum fecerit, se grauidam ex me factam esse. Tres igitur diximus præiudiciales actiones, quarum duas Prætor inuenit: & vna ex iure Ciuili descendit, qua dicimus, Si apparet me liberum esse.

ARGVM

Actione personali rem suam nemo dn̄s prosequitur: nisi si quis forte a fure, ipsius odio, rem suam condicat. Condicere autem iuxta vetustam significationem denuntiare est: hodie vero cōdictio personalis est actio, qua quis dum cum aduersario experitur, dicit: Si apparet hunc dare oportere. Vnde fit, vt reales omnes, vindicationes generali appellatione dicantur: personales uero condictionum nomen sibi per abusionem sumant.

Dictum est, actionum alias esse in rem, & alias in personam. His igitur sic discretis, ac multum inter se differentibus, illud apereum est: non posse actorem, eam rem cuius dominus sit actione in personam petere, & dicere: Si apparet aduersarium hanc rem mihi dare oportere. Nam cuius quis dominus est, id ei dari non potest: quoniam dare, est § . Si itaq;.

dominũ facere. At actor rei suæ amplius dominus fieri non pōt. Hinc tamen mihi excipe condictionẽ furtiuam, quã de rebus furto sublatis, aduersus fu rem mouere possumus. Odio. n. furum, quo pluribus actionibus teneãtur, regulas Iuris non perinde hic obseruamus. Nam per actionẽ furti, duplum quidẽ aut quadruplũ consequimur. Rẽ vero ipsam, q ablata est, petimus, aut secundũ regulã iuris p actionem in rẽ, aut contra regulam per condictionẽ furtiuam dicentes: Si apparet hunc dare oportere. Porro oẽs in rem actiones, generali verbo dicũtur, Vindicationes: quemadmodum et omnes in personã, appellãtur, Condictiones. Ac vnde dicta sit Cõdictio, operæpretium est dicere. Cõdicere prisca et antiqua lingua significat denũtiare. Nã qui olim cũ aliquo litẽ habebat, denũtiabat ei, vt hoc aut illo die ad iudiciũ accipiendũ aut litẽ psequendã adesset. Hodie vero καταχρηστικῶς. i. p abusione, Cõdictio dicitur actio, quã actor intentans dicit: Si apparet hũc dare oportere. Nulla. n. hoc tempore aduersario fit denuntiatio quoniã non denũtiat ei petitor, vt hoc aut illo die ad iudiciũ vel ad litigandũ veniat.

ARGVM:

Secundam ciuilium nunc actionum sectionem Imperator ingressurus actiones in rei persecutorias, pœnales: & mistam naturam habentes dissecat. Quæ autem sit vnaquæque, ex tractatus progressione facile perdiscetur.

Secunda actionum diuisio est hæc: quod quibusdam actionibus agamus ad rei persequutionẽ, hoc est, nudam rem petentes: quibusdam ad pœnæ persequutionem: & quædam mistæ sint, quæ simul & rei persecutionem habent, & etiam pœnales sunt. §. Sequens

Et ad rei quidẽ persecutionẽ comparatæ sunt oẽs in rem actiones. Earũ quoq; quæ in personam sunt eæ, quæ ex contractu nascũtur, fere oẽs ad solam rei persecutionẽ, condemnationẽ habent. Veluti condictio mutui, ex stipulatu, cõmodati, depositi, pro socio, ex empto, ex vendito, locati, cõducti. Quoniam vero dixi in deposito solam rei persequutionem versari, sciendũ est, quod si in publico tumultu incendiove, aut cũ ruina vel naufragium timeretur rem aliquã apud Titiũ deposuerim: atq; is, quũ res illa ab eo repeteretur, morã in reddẽdo fecerit: actione depositi aduersus Titiũ vel hæredes eius mota, dum cũ hærede de dolo ipsius hæredis agatur: nõ solũ ad rẽ ipsam, verũ ẽt ad alterum tantum reddendum condemnabitur. Atq; hoc casu actio depositi, quamuis ex cõtractu nascatur, ad duplũ cõpetet, & mistis actionibus q̃ & rei & pœnæ persequutionem cõtinent, adnumerabitur. §. Rei persequendæ.

Quæ aũt ex maleficio actiones nascũtur, alias in sola pœnæ persequutione versantur, alias nam pœnæ quam rei persequutionem continent, vt ideo mistæ dicantur. Pœnam tantum persequimur actione furti: siue manifesti agatur §. Ex maleficiis.

ad quadruplum, siue nec manifesti ad duplum. Nã ipsam rem, quæ furto ablata est, ꝓpria actione persequimur, aut in rem. s. siue fur ipse eam possideat, siue alius quilibet: aut condictione furtiua, quæ aduersus ipsum furem competit. Actio *autem vi bonorum raptorum mista est, quoniã in quadruplo, et rei persequutio continetur.* Itaque *quadruplum in sola pœna non est. Sed & actio legis* Aquiliæ *mista est, non solum quum aduersus inficiantem in duplum agitur, verũ etiam interdum quum in simplũ actio proponitur:* Nã *si quis hominẽ meum, quũ claudus aut luscus esset, occiderit, atq; is eo anno integer fuerit, ante septem aut octo vel decem forte menses quã occideretur, didicisti* Iudicem *retro se ad totum annũ referre, quũ primum caput legis* Aquiliæ *exercetur, & quocunq; tempore eum, qui occisus est, plurimi fuisse compererit, ad eius diei æstimationem, condemnationẽ facere, secundũ iam traditã diuisionẽ.* Ecce *& hic, quãuis in simplum agatur, habet tamẽ res pœnæ persequutionem.* Nam *interdum serui eius nomine, qui quũ occideretur, decem aureorum fuerit, condemnatio in centum aureos: propterea quod tanti fuerit eo tempore, quo sanus erat & integer.* Mista *etiam est actio illa in specie.* Decedens *aliquis legatum aut fideicommissum ecclesiæ, vel monasterio, vel sacello, vel alii venerabili loco reliquit: dein de is, qui legatũ aut fideicõmissum debebat, tandiu*

soluti

solutionem distulit, donec in ius vocaretur. Tunc enim et rem ipsam aut summam, quæ legata est da re cogitur, & alterum tantũ pœnæ nomine vt hinc appareat, in duplum condemnationem eius esse.

ARGVM.

Actiones naturam mistam ha habere dicuntur, quæ tam in rem, quam in personam actionis vim atque na turam habet: quales sunt, quæ in iudicis diuisoriis ver santur, vt pote familiæ erciscundæ, communi diuidun do, & finium regundorum actiones. In quibus eæ sunt Iudicis partes, vt si qua in controuersiam res incidat, quæ commodam diuisionem non recipiat, alteri litigatorum rẽ adiudicet, alteri eius æstimationem decernat

Sunt quædam actiones, quæ & actionis in rem et actionis in personam naturam in se habeant. Talis est familiæ erciscundæ actio, quæ cohæredibus cõpetit de diuidenda hæreditate. Nam & actionis in rem proprietatem habet, quod ea de rebus agatur. Ex parte enim singuli cohæredum domini sunt habet & actionis in personam effectum. Nam capita quædam in ea & excutiuntur, & in condemnationem deducuntur, quæ actionis in personam, & non actionis in rem propria sunt. Sicut infra fauente Deo in titulo de officio Iudicis discemus. Idem dicere possumus & in actione Communi diuidundo, quæ inter eos redditur, qui quauis ex causa res inter se communes habent, vt æ diuidantur. Prædictis actionibus adnumeratur & actio Finium regundorum

P

qua inter eos agitur, qui cōfines agros habēt, & de finibus inter se contendunt. In his autē tribus iudiciis permissum est iudici rem cōmunem alicui ex litigatoribus ex bono et æquo addicere, et alteri aliud quid adiudicare: veluti huic rem, quæ centū aureis valeat, et alteri rem, quæ etiā cētum aureis valeat. Nam ideo hæc iudicia constituuntur, vt communio, quæ contentiones & discordias gignere solet, tollatur. Quod si vni addictus fuerit fundus mille aureū & alteri ædes octingentorum aureum is, qui fundū mille aureum accepit, quoniam pars eius maior est condemnandus est alteri, qui ædes octingentorum aureum accepit, dare centum aureos: vt ita uterque ipsorum nongentenos aureos habeat.

ARGVM.

Tertia actionum diuisio præcipua est, vt omnis actio aut in simplum, aut in duplum, aut in triplum, vel in summum quadruplum, non vlterius competit. exemplis autem hic positis vnaquæque cuique innotescere potest.

§. Omnes autem. Tertia diuisio actionum est hæc: quod omnis actio aut in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum condennationem habeat, vltra quadruplum nullam extendi compertum est. Et in simplum quidem condennationem habent, velut ex stipulatu, ex mutuo, ex empto, ex vendito, locati, conducti, mandati, & aliæ denique compluribus

§. In duplū ex causis manentes. In duplum vero, vt furti nec

*manifesti, legis Aquiliæ ex inficiatione, & interdũ depositi: veluti quum id quod tumultus, aut incẽdii causa depositũ est, non redditur. Ad hæc & serui corrupti, quæ cõpetit aduersus eum, cuius ortatu vel cõsilio seruus meus fugit, aut contumax in me factus est, aut prodige viuit, aut (vt rẽ verbo absoluã) mores suos quocunq; modo in peius mutauit. Quum autem serui corrupti agetur, & earũ rerũ, quæ ab illo ablatæ fuerint, æstimatio habenda est. In duplũ quoque condemnationẽ habet (vt dictũ est) legatũ aut fideicõmissum, quod venerabilibus locis relictũ, nec antequã in ius iretur, solutũ est. In triplũ fit condemnatio, illa in specie: Constitutio est Imperatoris nostri, quæ litiũ executoribus certum quid sportularũ nomine iubet dari secundum quantitatem in libello conuentionis insertam: veluti (verbi gratia) vsque ad centũ aureos constituit, vt dimidium aurei daretur. Quod si maior fuerit quãtitas, maiores esse voluit & sportulas. Quum igitur ego aduersario meo nocere vellẽ, & curare vt maiores daret sportulas: tale quid cõmentus sum. Etenim quum centum mihi aureos nec amplius deberet, libellum ei * mille aureorum misi: quo facto necesse fuit ea ob maiorẽ summam in libello insertã, et maiores dare spor-*

§. Tripli.

* Mille aureorum. } Sunt qui hanc literã mutent: et quidẽ corruptus ĩ numeris locus videtur, sed recte

ne an falso item quo modo corrigẽdus sit non possum condicere quoniam constitutio Cæsaris, qua modum sportulis fecit, maiorum incuria in Codice non extat. Curtius.

tulas. Excussa igitur petitione, compertum est cẽtum tantum aureos mihi deberi. Et quoniam (exẽpli gratia) sex aureos plus dedit, quam ex uero dare debebat, nascetur aduersus me actorem ex dicta constitutione, Condictio ex lege. qua in octodecim aureos conueniat: nẽpe sex illos, qui supra, verum edant dati, & alios duodecim Porro *dubium non est, quin ex constitutionibus & condictio ex lege nascatur.* In *quadruplũ habent condemnationem actio furti manifesti, & actio, Quod metus causa. Nã si cui metũ incussi, accurã vt rẽ suã is mihi traderet, habebit aduersum me actionem, Quod metus causa, & in quadruplũ ei condemnabor. Sunt & duæ in factũ actiones, quæ condemnationẽ in quadruplũ habeant. Velut in hac specie:* Centum *tibi aureos dedi, vt* Titio *controuersiam faceres, nec sine molestiis eũ viuere sineres.* Po*test* Titius *tecũ in factũ agere, & quadringẽtos aureos a te petere. Aut etiã quidam quum nullam me cũ haberet actionem, calumniæ causa ad iudicium me volebat trahere.* Ego *id metuens homo ab omnibus litibus ab horrẽs & negotiorũ huiuscemodi imperitus, centũ ei dedi aureos, ut iudicium quod mihi*

§. quadruplum.

minitabatur, effugerẽ. Possum ad eum regredi, et in factũ cũ eo agere, ac quadruplũ aureorũ, quos ei dederã, persequi. Est et ex cõstitutione Imperatoris nostri prodita condictio ex lege, quæ & ipsa cõdennationẽ habet in quadruplũ. Velut in tali specie. Litẽ habebã cũ aduersario meo. Libellũ ei miserã summæ, quã mihi ex vero debebat. Executor quum sportularũ nomine, duos tãtũ aureos accipere deberet, accepit octo. Condictione ex lege, ad quadruplũ octo aureorũ cũ eo agetur. Diximus iã dupli codemnationẽ versari in actione furti nec manifesti, & serui corrupti, & ex lege Aquilia, et depositi, interdũ etiam in legati, fideicomissi ve, quod venerabilibus locis relictũ est petitione. Sed inter eas actiones hæc est differentia, quod furti nec manifesti actio, et serui corrupti, omnimodo habeãt dupli cõdemnationem, siue quis negauerit, siue cõfessus fuerit: actio vero legis Aquiliæ, & in iis casibus, qui relati sunt, depositi, aduersus inficiantes duplicentur, in confitentes vero simpli condemnationem inducant. In legato autem, quod ecclesiis aut aliis venerabilibus locis relictum est, non solum quũ quis inficiatur in duplum crescat condemnatio, verum etiam quum relicti solutionem tandiu differt, donec iussu competentium magistratuum, conueniri cœpit. in confitentem vero, & antequam iussu magistratuum conuentus fuerit soluentem, simpli sit. §. Sed furti quidẽ.

ARGVM.

Quāq̃ inter actiones superius tractatas, quæ ob aliquā causam, in condemnatione augeri multiplicari solēt, plurimū referre dicatur, ea tamen in actione, quod metus causa, ab aliis differentia est, vt si quis ab alio quicquā extorserit, illud ex iudicis pcepto metū passo restituat, quadrupli euitet pœnā, quā si nō iudicis mādato paruisset, indubie incurrisset, quod in aliis nō itē.

§. Itē actio. Porro inter actiones, quæ quadrupli condennationem habent, ea est, differentia. Nā actio, Quod metus causa, eo differt a cæteris, quod eius natura tacite continetur: vt qui ea conuentus est, si iussu iudicis, rem vi ablatam actori restituerit, absoluatur. Quod in cæteris actionibus haud ita est, quoniā in iis omni modo quisque in quadruplū condemnatur. Veluti in duabus illis, quæ in factum dātur. Item in condictione ex lege, quæ aduersus executorē copetit, qui maiores sportulas quā legibus cautum est, accepit, quemadmodum & in actione furti manifesti.

ARGVM.

Quarta deinceps actionum diuisio est, ut aliæ bonæ fidei, aliæ stricti iuris sint, quæ vero extra hic numeratas cōperiuntur, stricti iuris actionibus adscribuntur.

§. Actionum. Actionum quædam sunt bonæ fidei, aliæ stricti Iuris. Bonæ fidei sunt hæ ex empto, ex vendito, locati, conducti, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis, quæ dicitur æstimatoria, (hic autem

tunc locus est, quũ rem aliquã æstimatã tibi trado, vt vendas: dicendo, Aut centum mihi aureos aut rẽ ipsam referto) & alia præscriptis verbis quæ ex permutatione competit, item hæreditatis petitio. Nam quanuis ad hunc vsque diẽ certatũ de ea: & dubiũ fuerit, in numerone bonæ fidei iudiciorum habenda, an non habenda esset, Imperatoris tamen nostri constitutio aperte eam bonæ fidei esse voluit.

ARGVM.

Actione rei vxoriæ olim ad dotem competente sublata, hodie ex stipulatu actione ad dotis repetitionem summo fauore agitur, vt in ea quibusuis, creditoribus pari hypotheca subnixis, quamlibet tempore prioribus mulier præferatur, quo fit vt non stricti iuris nomen, sed bonæ fidei mereatur.

Erat olim & actio rei vxoriæ. Hæc autem soluto matrimonio, vxori aduersus maritum dabatur ad repetendas res dotales, & inter actiones bonæ fidei erat. Sed Imperatoris nostri constitutio, hac sublata, actionem ex stipulatu, vt quæ plenior sit & latius se porrigat, ad dotis repetitionem concessit: & omne ius, quod actio rei vxoriæ habebat, in hanc transtulit: ac ea in specie actionem ex stipulatu bonæ fidei effecit, multisque aliis diuisionibus actioni ex stipulatu, quæ ad dotem repetendam competit, inuentis, & tacitam hypothecam actioni ex stipulatu ad dotis exactionem dedit, & quibusuis creditoribus, quãuis priores, sint tẽpore, præferri §. Fuerat.

eam voluit. Sed hoc tum demum, quum mulier de iis ipsis, quæ dotis nomine intulit, uult experiri. Quapropter, si ad exigendam antenuptiatem vel ob nuptias factam donationem, actione ex stipulatu velit agere, non iisdem fruetur priuilegiis.

ARGVM.

Sublata, quæ olim in bonæ fidei, ac stricti iuris iudiciis in compensandi ratione fiebat, differentia, hodie cõpensatio, siue in bonæ fidei, siue stricti Iuris actionibus obiecta, actiones ipso iure iuxta concurrentem quantitatem tollit omnes, excepta vna de positi actione, quæ omnino compensationem non admitit

§. In bonæ fidei. In bonæ fidei Iudiciis libera facultas est Iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum acturi reum dare oporteat. Pars autem tam liberæ Iudicis potestatis est & illa. Nam si quis mecũ agat actione bonæ fidei, & decem a me petat aureos, atque iis inuicem mihi debeat quinque aureos: Iudex compensatione habita cum iis, quæ inuicem mihi debentur, non in decem aureos, sed in quinque me condemnabit. Est autem compensatio Græce αντελλογος, hoc est, inuicem imputandi quæ contra debentur ratio. Et hæc quidem est natura iudiciorum bonefidei. In iudiciis autem stricti iuris, quoniam ibi summa & exacta Iuris constituti ratio habetur, si quis mecum agat ad decem aureos forte, quanuis inuicem: mihi quinque debeat, nihilominus tamen in decem condennandus sum. Atque id quidẽ quã-

tum ad strictã Iuris rationem attinet. Sed em: sum est Marci Cæsaris rescriptũ, quo cauetur: vt quum stricti Iuris actione decem aurei a me petuntur, & quinque inuicem mihi debentur, liceat mihi doli exceptionem agenti opponere. Qua exceptione opposita, potestas datur Iudici, vt compensationem admittat, & me in quinque tantum aureos cõdemnet. Et hæc quidem ex veteribus constitutionibus. Sed Imperatoris nostri constitutione cautum est, vt liquidæ, apertæq; & certæ cõpensationes ipso Iure actionẽ minuant, siue in rem agatur, siue in personam, veluti, mecũ aliquis actionem habet decẽ aureorũ, bonæ fidei, aut stricti Iuris, is mihi inuicẽ debet aureos tres ipso iure actio, quã mecum is habet, simul atque mihi inuicem debere cœpit, tribus aureis minuta est: sic vt ego non decem iam aureos, sed septem tãtũ debere intelligar. Locum hæc habere, dixi in quauis actione, tum in rẽ, tũ in personã, sola depositi actione excepta. Nã si quis decẽ aureos apud me deposuerit, & is mihi inuicẽ tres debeat, depositi mecũ agẽdo, decem aureos persequi potest, Satis.n.impium esse putauit Imperator noster sanctissimus hac in specie compensationis nomine aliquid opponi: & eius prætextu res depositas insolidum non exigi.

ARGVM.

Sunt et præter superiores, arbitrariæ quædam actiones, tum reales tum personales, quæ ob id ita dictæ sunt

quod mero iudicis arbitrio dependeant, vt quatenus ipsi videatur, sententiam siue pro actore, siue pro reo ferat, modo id curet, ne sententiam quocunque agatur iudicio, incertam dictet, quamlibet incerta sit agentis intentio.

§. Praterea. Praterea sunt quadam actiones quas ideo Arbitrarias dicimus, quod ex arbitrio Iudicis pẽdeãt. In quibus nisi intercessione, arbitrio & iussu Iudicis, reus rem vel seruum, actori, restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel noxæ dedat, omnino cõdemnari debet quod si id egerit. & restituerit, aut eorum quæ dicta sunt, quid fecerit, condemnationẽ effugit, propterea quod specialiter ea iis actionibus in esse credantur. Porro harum, aliæ in rem sunt, aliæ in personã. In rẽ veluti Publiciana. Hac autẽ agimus, quũ id, quod bona fide poßidebamus & vsucapiebamus, medio tempore amissum est. Item & Seruiana talis est de rebus coloni, qui ob mercedem agri, quem a me conduxit, res mihi suas, quas in eum inferret, in hypothecæ causam obligauit. Est & quasi Seruiana, quæ & hypothecaria appellatur, & cuius creditori datur ad persequutionem rerũ pignori obligatarũ. Et enim si qua harum actionum actum fuerit, et reus præcepto iudicis obsequutus, rem ante condemnationem restituerit, absolutionẽ consequetur. Arbitrariæ autem in personã sunt, actio, Quod metus causa & de dolo. Actio autem, Quod metus causa est, qua tecum ago ad rem, quæ mihi per vim ablata est. Nam

si tu iudice authore rẽ illã mihi restitueris, quadrupli oondenationem euitas. Talis est & *actio de dolo veluti: illectum tu me, vino forsitã obrutum, vel aliter deceptũ, eo perduxisti vt rem tibi meã traderem* Tandem *ego ad me reuersus et mihi redditus, de dolo tecũ agere cœpi*. *Si ante condemnationẽ rem illã mihi restitueris, simul & cõdemnationem effugis et infamiã, quæ inde consequitur*. At *exhibendũ quoq; actio arbritraria est. Si. n. rem, quã apud te occultas, exhiblueris, condemnandus non es*. In *omnibus igitur his actionibus, & si quæ similes sunt, permissum est* Iudici *ex bono & æquo, secundum rei cuius que de qua actum est, naturam æstimare ac statuere, quemadmodum satis actori fieri debeat.*

Monemus autem Iudicem, *vt quatenus id ab eo fieri potest, certæ quantitatis, aut certæ rei condennationem faciat, etiam si de incerta re aut quantitate apud eũ actum fuerit: ac dicat*, Condemno *hũc in centum aureos, aut* Cõdemno *hunc in eam rem: nec ita ferat sententiam*, Quantum *compertum fuerit eum debere: quoniam talis condemnatio non finem controuersiæ imponit, sed alteri controuersiæ litique causam dat.* §. Curare.

ARGVM.

Iuris olim is rigor fuit, vt quicunque intentione sua amplius, quam sibi deberetur, siue re, siue loco, tempore, aut causa petiißet, causa omnino caderet: at cum id Iustiniano iniquum valde

visũ fuisset, cauit, vt, qui re loco, aut causa plus petierit, ob idque aduersario damnũ aliquod illatum fuerit, id damnum triplo compensetur, si vero solutionis tempus duntaxat præuentum sit, induciæ debitori ad duplũ porrigantur. Qua aũt rationem quatuor his modis amplius petere quis poßit, sequẽtia facillime docebunt.

§. Si quis agens

Admonendus est & actor, vt intentionem suam & actionem ita constituat, vt non amplius quã sibi vere debetur, petat. Nam si maiorem summam quàm debetur ea complexus fuerit, veluti si quũ decem aurei deberentur, ad quindecim egerit: non solũ eos, quos præter verum petiit, id est, quinq; illos non habebit, sed etiã decem illos, qui vere debẽtur, amittet. Est autem hic finis plus petitionis, falsa veris miscere. Ac neq; auxilio vllo iuuatur, neq; facile in integrum restituitur, nisi forte minor sit vigintiquinque annis. Nã adulto sicut plerisque aliis ex causis, Prætor causa cognita, cõpertum habens eũ per imbecillitatẽ ætatis circũscriptum esse, succurrit: ita & hic simile auxilium pro more suo fert. Quinetiã interdum & maioribus in integrum datur restitutio, quum scilicet tam magna & iusta causa occasionẽ errori dedit, vt & vir aliquis admodum prudens decipi potuerit. Veluti in hac specie: Quidam decedens & relinquẽs quadringentos aureos in bonis, hæredem me instituit: legauit autem Primo centum aureos, & Secundo item centum, Quum vero a testamento superuixisset, scripsit & codicillos, quibus

Tertio & Quarto singulis centenos aureos reliquit. Sciendum est autẽ, legata, quæ supra dodrantẽ reli cta sunt, ipso iure per legẽ Falcidiã minui, & in eã causam cadere, quasi nec relictũ fuisset, quod plus iusto relictum est, Si igitur post testatoris obitum, apertũ si testamẽtum, & in obscuro fuerint codicilli nec quisquã legatariorũ codicillos esse factos sciuerit: ac deĩde hæreditate a me adita venerit Primus, non ignarus quadringẽtos aureos esse in hæreditate et solum ducẽtos esse in legata exhaustos existimãs atq; ita ratus me nõ solum quadrantẽ habere, verũ etiã vltra quadrãtem, mecum ad cẽtum aureos egerit hoc est, totũ legatum petẽs: ac medio tẽpore prolati fuerint codicilli, quibus Tertio & Quarto legati erant ducẽti aurei, aut etiã pars eorum, qui Primo legati fuerãt, adempta: & ita planum fuerit factũ Primuus ad maiorẽ summam, quã re vera debebã, mecum egisse: propter iustissimã erroris causam, venia ei dabitur: & septuaginta quinque aureos consequetur, nec nocebit, quod cum septuagintaquinq; petere deberet, cẽtum petiit, Plus petitio autẽ quatuor modis committitur: Re, Tẽpore, Loco, Causa. Re, veluti si quis pro decẽ aureis qui ipsi debentur, viginti petat. Aut si fundum, quẽ tu detines, cuiusq; ex parte dimidia dominus sum, per actionẽ in rem ita petam, quod dicam eum totã meum esse, aut certe dominum me eius esse in duas partes e tribus. Tẽpore

6. plus autem

plus peto, veluti si quod in diem aut sub conditione mihi debetur, antequã dies venerit, aut conditio existat petã. Quemadmodũ.n. is qui tardius, idest, post tempus soluit, minus soluere videtur: ita & is, qui ante tempus petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti, si id quod certo mihi loco soluendum est, alio loco petam sine commemoratione illius loci in quo id soluendum erat: Vt in hac specie: Ita sum a te stipulatus, Ephesi mihi dare centum aureos spõdes. quantum ad ius ciuile pertinet, alio loco id a te petere non possum, quam Ephesi. Nã si extra Ephesum petam, loco videor plus petere. Si enim Romæ te inuenero, pureque tecum egero, idest, nulla facta Ephesi mentione introducitur plus petitio. Verum quoniam eueniebat, vt nunquam a te petere liceret, quod ita promissum esset: propterea quod tu nunquam Ephesum venires, neque ego tecum agere possem, primo non Ephesi, quoniam nunquã illhic inuenireris, deinde nec extra Ephesum propter plus petitionem: eiusce rei gratia hanc agendi rationem Prætor excogitauit. Liberum enim mihi fecit, vt & extra Ephesum tecum agerem, dummodo Ephesi mentionem facerem, & ita captiunculas plus petitionis effugerem. Nam si ita tecum Romæ egero: si apparet aduersarium centum mihi aureos Ephesi dare oportere, plus petere non videbor Sin vero pure egero, idest, nulla Ephesi mẽtione

facta, haud dubie incurret ratio plus petitionis: quoniam id quod rei interest, & emolumentum quod haberet promissor si Ephesi solueret, auferre ei ac tollere videor. Interdũ.n. euenit, ut Ephesi sit ei facile pecuniã soluere, & extra Ephesum difficilimũ. Neque vero in centũ aureos, quos promisit, condennari eũ extra Ephesum oportet: nam de centum illis aureis deduci debet omne id, ĩ quo læditur extra Ephesum soluendo. Forte enim Romæ coactus debitum soluere, viginti aureos impendit contrahendis numis quos mihi dari oportet, atque ideo nõ in cẽtũ aureos cõdennatur, sed in octoginta. Quũ aũt nullã Ephesi in intentione mentionẽ faciens, extra Ephesũ litem moueo: quoniã tunc omnino id ago ac studeo, vt in centũ aureos sequatur condennatio, (nã pura intentio eius quod interest, tractatũ deductioneq́; tollit) ob eã rem, plus petere videor. Id aũt quod eius interest, atque vtilitas hæc maximã plerunq; in mercibus vendendis differentiã recipit. vt in vino, frumẽto, oleo, quæ per singulas regiones diuersa habent prætia. Nã si Romæ quis centum aureos a me petat & ita merces quas habeo cogar diuendere, interdũ centũ solũ aureos consequar: quas si Ephesi venderẽ centum viginti aureos possim consequi. At neque hisce tãtũ in rebus, verũ in ipsis quoque pecuniis eius, quod interest, ratio ex varietate regionum habẽda est. Quoniã nõ omnibus in regionibus eadẽ est ratio

credi di sub vsuris. Nã Romæ quũ multi sint ibi, qui fœnus exercent, interdum is, qui sub usuris mihi credidit, quartã centesimæ partẽ, siue, quadrantes vsuras poscet, quæ res annue colligit ternos aureos in cẽtenos. In prouincia vero, vbi nõ magnus est eorũ numerus, qui, sub vsuris credunt, vsurarum nomine fortasse ei, a quo mutuum sumpsi, quod tibi soluerã dimidiũ centesimæ præstabo, hoc est, * senos aureos quotannis in centenos. Itaque & ex ratione vsurarũ adfert diuersitas regionis, quod cuiusque intersit. Quapropter, quũ extra Ephesum agere volam, necesse erit, vt & Ephesi mentionem faciã, quo ratio eius, quod interest. haberi possit. Quod si cõtingat, vt tu promissor Ephesi deprehendaris, pura intentionẽ tecũ agendum est: Nã qui Ephesi agit, loci mentionẽ habere nõ cogitur. Quoniã tantundẽ præstat litẽ in loco mouere, quantũ nominatim loci mentionẽ facere. Nec dubium est, quin iudicio Ephesi constituto, et eius, quod interest ratio lex lco ducenda sit.

* Senos aureos) Nota de vsuris cõtrauulgarem Accursii, & doctorũ nostrorũ opinionem: Curtius.

Ei, qui plus loco petit, afinis & similis est is, qui causa plus petit. Et quomodo fiet, vt quis causa plus petat? Et maxime id contingit in alternatione. alternatio autem est ὁ ἐπαμφοτερισμος, ut Græci dicunt, idest, quæ ex disiunctione dubiam habet præstationem & ancipitem exationem: veluti, Stipulatus sum a te Hominem Stichum, aut decem aureos dare mihi spondes? Et deinde sublata

§. huic autem qui loco

alter

alternatione, decē aureos petii: causa plus peto, quoniam electionem, quā tibi natura stipulationis præbet, tibi adimo. Is. n. a, quo ita quis stipulatus est, Decem aureos aut hominem Stichum dare mihi spōdes: potestatem habet, vtrum velit soluendi. Qui igitur vel decem aureos tantum, vel solum hominē petit, electionem soluendi aufert, eoq; modo, suam quidem conditionem meliorem: eius vero, a quo petit, deteriorem facit. Quoniam interdum minus expedita est decem aureorum solutio, quam hominis. In hoc igitur læditur, quod electionem non habeat. Quapropter id agendum est, vt petitio similis sit stipulationi, & eodem modo petatur, quo promissum est: atq; ideo sic dicendum est: Si apparet aduersarium, Stichum hominē aut decem aureos dare oportere Sed & si quis generaliter hominē, siue seruum stipulatus sit, & deinde Stichum specialiter petat: aut generaliter vinū stipulatus sit, & postea specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quoniā electione aduersarii, quā natura stipulationis ei dederat, tollit. Et. n. qui generaliter hominem, vinū, vel purpuram promisit, liberum est, quocunq; id ex loco acceptum, soluere. Plus dico, licet quod alter petit, vilissimum sit, nihilominus & ita plus actor petit. Nam id interdū accidit, vt eius qd' vile habetur, difficilior sit ei a quo peti-

Pessimũ) Vlpianus eius exẽplũ pro eo qđ est optimum adducit L. stipulationũ, & Le. se. de verbo ob.

tur solutio: velut, exempli gratia, vinum Campanum, omnium * pessimum est. Si vinum generaliter stipulatus, Campanum petam: ideo plus petere videor, quod illi a quo petitur, facilius sit melius aliquod vinum soluere, quam Campanum: propterea quod vinum Campanum non habeat. Sed hoc quidem ius plus petitionum olim in vsu fuerat. Nã postea & lex diui Zenonis, & Imperatoris nostri constitutio rem totam in angustum contraxit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, secundum ea, quæ diui Zenonis lege tradita sunt, Iudex rem ad exitum perducet. Quod si in quantitate, vel alio quomodo plus petitionem fieri contingat, & damnũ aliquod ex ea re fecerit is a quo petitur, veluti si maiores data sint sportulæ (vt prædictũ a nobis est) in triplum eius, in quo supra verũ iustumque læsus fuerit reus, actor condemnandus est.

A R G V M.

§. Et hæc quidẽ antea

Qui minus in iudicio, quam sibi debeatur, petierit, non prohibetur, vel coram eodem iudice quod superest in petitione, ex Zenonis cautione petere. Quod si quis erranter aliud pro alio in iure petierit, petitionis libellum etiam in eodem iudicio, ex huius iuris benignitate & corrigere & mutare poterit. Quibus autẽ modis quis aliud pro alio petat, hic exemplo palã fit.

§. Si minus

Aliquis quum mecum iudicio consisteret, minus petiit. Nam quum decem deberem, quinque dari intendit. Aut quum fundi, quem ego tenebam, in soli

dum dominus esset, ad dimidiam eius partem egit. Nihil ex ea re periculi timendum est. Quoniam nihilominus in reliquam quantitatem Iudex me in eodem iudicio ei condemnat: quemadmodum iam relata Zenonis constitutione cautum est.

Si quis aliud pro alio errans petiit errorem hunc ei fraudi esse non placet. Nā eodem in iudicio, cognita veritate errorē suū corrigere potest. Duobus autem fit modis, vt quis aliud pro alio petat. Aut re scilicet, aut causa. Re, veluti cui Stichus homo debebatur, Erotem petiit. Causa, vt quum aliā pro alia actionem quis mouit. Quum eum ex testamēto agere deberet, ex stipulatu egit: aut etiā ex contrario. § . Si quis aliud.

ARGVM.

Actionum autem hæc nouissima, & ex præcipuis omnium vltima est diuisio, nempe vt quadā sint quibus solidum & omnino quippiam consequimur: quædam quibus non omnino solidum, quin etiam quandoque minus consequimur: præsertim cum eius sint naturæ, vt qui nobis deuinctus est, non in amplius condemnetur, atque facere possit. Quando autem id contingat, exemplis planum fit.

Est & alia actionum diuisio. Quædā enim sunt actiones, quibus non solidum quod nobis debetur, semper consequimur, sed alias solidum, alias minus. Veluti, si tecum agam de peculio, ob filium seruumve tuum, in decem aureos. Nam si locuples est peculium, decem aureos consequar. Sin autem ea, quæ in peculio sunt, quinque tantum aureis va- §. Sūt præterea.

lent, in solos quinq; pater dominisve condemnatur. Quemadmodum autem peculium intelligendum sit infra latius discemus.

§. Itē si de dote. *Prætor actionē de peculio est, & alia actio, quæ non semper in solidū condemnationem habeat. Nam si dotem ab vxore mea accepero, & matrimonium semel constitutū, deinde solutum fuerit, illa mecum ad repetitionem dotis ex stipulatu agens non solidū omnino consequutura est, sed quatenus facultates meæ patiuntur. Et si quidem concurrat quantitas bonorū meorum cum quantitate dotis, solidum consequutura est mulier. Sin vero quum dos cētum aureorum esset, facultates meæ tantum quinquaginta colligant, in quinquaginta condemnandus sum. Eatenus. n. facere possum. Interdum quoq; & si maximè possim facere, non solidā tamen dotem consequutura est mulier, idq; obiecta retentione, q̄ dotis quantitatem minuit. Nā si mihi bona aliqua in dotē data sint, quæ mille aureis valeant: & centum aureos in illa impendero, ac deinde soluto matrimonio summa mille aureorū a me petatur: obiicere possum & dicere, sumptū centum aureorū me fecisse in ædes aut fundos mihi in dotem datos. Et quoniam huiusmodi impēsæ ipso iure dotem minuūt, non in mille aureos condēnabor, sed tantū in nongentos: dū necessariæ fuerīt impēsæ. i. quas facere necesse fuerit, quoniā forte futurū fuerit, ut ædes collaberentur, nisi in*

refectionem earũ sumptus centũ aureorum factus fuisset. Et *ideo hac retentione vtar, quæ dicitur,* Ob *necessarias impẽsas.* V*erũ hæc oĩa perfectius ex libris* Digestorũ *accipi poterunt.Si quis quũ emancipatus esset.s.aut libertus, cum patre patronove suo quacunq; actione egerit, aut si socius cũ socio, actione prò socio, non in amplius is, a quo petitur, aduersario suo condẽnabitur, quã in quantum facultates eius facere poßint.*ldẽ *est, si cui dorandi aĩo centum aureos dare promiserim.*Neque.*n.in amplius ei condemnabor, quam in quantum facere poßim.* §.Sed & si quis.

ARGVM.

Petitioni obiecta compensatio, effici' vt compensato debito. minuatur condemnatio bonorum ceßio solidi condemnationem non admi tit, quãquam candidor debitori fortuna subriserit.

*Compensationes quoque opposita plerunque efficiunt, vt non totum actor consequatur, quod petere tentat.*Nam *si mecum agat ad decem aureos, quũ mihi inuicem tres aureos debeat, in septem condemnabor, quemadmodum & iam ante dictũ est.* Ideo *autem dixi* Plerunque, *quia si certum ac liquidum non sit, quod compensationis gratia obiicitur, nihilo minus actor totum, quod sibi debetur, repetet.* §.Cõpensationes

Titius graui ære alieno conflato, multis multa debebat Q*uum creditores molesti et infesti incumberent, & quod sibi debebatur peterent: bonis suis* §.Cũ eo quoque.

cessit: quia soluendo omnibus non esset. Si cõtingat post, Titium aliqua bona acquirere, quæ dignum emolumentum habeant: poterunt creditores, vt quibus ad plenum satisfactum non fuerit, ex integro reliquas summas petere. Et condemnabitur eis, verum non insolidum, sed quantum facere potest. Nã id inhumanum visum est, eũ, qui fortunis omnibus a seipso exutus sit, in solidum condemnari.

Quod cum eo qui aliena in potestate est, negotium gestum esse dicetur.

TIT. VII.

ARGVM.

Serui ac filiifamilias contractus, quo ad obligationis vinculũ respectu dñi ac patris iure pari procedũt.

Mentionem supra habuimus actionis de peculio, qua in peculium serui aut filiifamilias aduersus patrem aut dominum agitur. Necesse est igitur & de ea dicere; nam in hoc tempus tractatum eius reiecimus ac distulimus. Sed.n & de aliis actionibus, quibus seruorum filiorumve familias gratia, cum patribus ac dominis agitur, diligẽtius disserere oportet. Ac quoniã siue cũ filiofamilias, siue cũ seruo negotiũ gestũ fuerit, eadem pene iura seruãtur, ne cui loquax aut verbosas videar ĩfinitis disputatiõibus vtẽdo: verba tantũ facturus sum de iis, quæ cũ ser-

nis geruntur, & de actionibus quibus cum domino agitur. Eadem enim & in filio dici intelligemus, & in patre, qui illũ in potestate habet. Quod si quid in iis proprie obseruetur, id separatim ostendemus.

A R G V M.

Actione, Quod iussu, cum domino in solidum experimur, quod æque in exercitoria, ac institoria obseruatur. Eæ autem competunt, cũ dominus contrahi cũ seruo mandauerit: aut eundem, vel liberum hominem naui, aliive negotiationi præposuerit.

Est igitur cum domino actio, Quod iussu, qua de negotiis cum seruo gestis agitur. Nam si iussu domini seruus mecum contraxerit, & mihi obligatus fuerit, habebo cum ipso domino actionem, Quod iussu. Nam quodam modo cum eo contrahere, & fidem eius sequi videor, ob iussum, quem seruo fecerit. Hæc autem actio, Quod iussu, insolidum habet condemnationem. Ad exemplum actionis, Quod iussu, & alias duas actiones, quæ & ipsæ condemnationem habeant in solidum, pollicitus est Prætor: quarum vna Exercitoria, et altera Institoria vocatur. Et exercitoria quidem tũc locum habet, quum quis seruum suum magistrum naui præposuit, & aliquid cum eo eius rei gratia, cui præpositus est, contractum est Nanque in hac specie insolidum cum domino habebo actionem exercitoriam. Ideo autem dicta est exercitoria: quia Exercitor is vocatur, ad quem quotidianus nauis qua- *§. Si igitur iussu.*

stus pertinet. Institoria vero tunc locū habet, quum quis tabernæ forsitan aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuit. Nam si quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus est, contractū fuerit: insolidū dominus actione institoria tenebitur. Ideo autē appellata est institoria: quia qui negotiationibus præ ponuntur, Institores vocantur. Est autem his actionibus institoriæ & exercitoriæ tunc locus, quū quis liberam personā aut alienum hominem naui, taber næ, aut cuicunq; negotiationi præposuit. Nam et hic ratio æquitatis aduersus eum, qui præposuit, exerci toriā aut institoriam actionem dat. Qui. n. aliquem præponit, id clara & aperta voce dicere videtur. Hunc ego præposui: qui volet, cum eo contrahat.

ARGVM.

Tributoria actio tum competere dicitur, cum seruus domino sciente, licet non mandante, nec præponente, in merce peculiari negotiatus, debitor tum domini, tum aliorum quoque effectus est nam tunc & dominus & creditores pro virili, ac debiti rata portione ad merces peculiares vocantur, quod si quid creditorum alicui de suo absit, aduersus eūdem dominū hac actione experiri licet, vt si quid mercium penes se habeat dominus in medium afferre cogatur.

§. Introduxit. *Inuenit & aliam actionem Prætor, quæ Tributoria vocatur Nam si seruus meus in mercibus peculiaribus negotietur, neq; iubente me, neque præpo nente, sed tamen sciente, & non vetante: & quid cum eo contractu fuerit: Prætor ad hunc modum iis*

de rebus ius reddit. Nã si contigerit, vt is multis personis deberet, deberet item et mihi domino (quod dixi Debere, *non ciuiliter, sed naturaliter intelligendum est) ac seruus cum mercibus suis adfuerit.* Creditores Prætorem *adibunt, qui dominũ cogat merces in medium proferre: & si quid ex mercibus vẽditum fuerit, pecuniã inde redactam, pro rata inter se & creditores cæteros distribuere.* Et *si dominus, cui* Prætor *merciũ distributionẽ permittit, aliquas ex iis interuerterit, nec omnes in medium attulerit, & aliquis crditorum id moleste ferens dixerit, minus mercium, quam seruus in negotiatione sua habebat, in medium collatũ esse: dabitur ei aduersus dominum actio* Tributoria: *per quam cogetur, quicquid mercium occultauerat, in medium afferre.* Di*citur autem* Tributoria *actio, quasi* Græce *dicas* διαιρετική, *ab eo quod est distribuere.*

ARGVM.

Si quis cum seruo domino inscio contraxerit eatenus dominum obligatũ habet: quatenus in domini rem versum est, aut in peculio habetur Et actio de peculio quanquam vna sit, duas tamen in se habet condemnationes At in hac actione id prius iudex expendere debet, nũ in rẽ versum sit, q̃ de peculio sententiam ferat. § Præterea.

Super actiones iã relatas inuenit et Prætor *actionem de peculio, & de in rem verso. Vt quãuis sine voluntate domini negotium cnm seruo gestum fuerit, tamen siue quid in rem domini impẽsum aut*

versum sit, id totum dominus soluere cogatur: siue quid in rem domini versum impensumq; non sit, id eatenus præstet, quatenus peculii quãtitas patitur. Porro *in rẽ domini versum videtur, si quid necessario in res eius impensum fuerit. Veluti, mutuo accepto seruus meus creditores meos dimisit, aut ædes ruinã mihi minantes fulsit, aut familiæ meæ frumẽtum mercatus est, aut fundũ mihi aliamve quam rem necessariam emit. Si decem igitur aureos a te mutuo sumpsit, & quinque creditori meo persoluit, & alios quinq; quomodolibet cõsumpsit: pro quinq;, qui in rem meã versi sunt, in solidũ condemnor: pro reliquis qui in me impẽsi nõ sunt, quatenus peculii quãtitas patet, teneor. Vnde apparet, quod si oẽs decem aureos in rem meã impendit, non quinq; tantũ aureos, sed oẽs decem creditor a me repetet. Hæc.n. actio de peculio, vna quidem est actio, sed duas habet cõdemnationes. Quoniam aut de peculio, aut de in rem verso, & actio intentatur, & condemnatio sequitur. Iudex igitur, apud quem de peculio agitur ante solet dispicere, an quid in rẽ domini versum sit: & si quid versum fuerit, in eã oĩno summam dominum condemnat. Alioqui.n. ad æstimationẽ peculii transibit, si nihil eorũ aut non omnia, quæ seruus mutuo sumpsit, in rẽ domini versa impensaq; sint.*

ARGVM.

Peculium quid sit, hic finitione luculentißima ex-

plicatur. Cæterum in peculio id esse dicitur, quod deducto eo, quod domino, eiusque potestati subditis debetur, superest: modo serui vicario non debeatur.

§ Cũ autẽ quæritur.

Quũ dictum sit de actione de peculio: dicamus quid sit peculiũ. Et definitio peculii talis est. Est naturale patrimonium ei, qui aliena in potestate est, cõcessum ac permissum, de voluntate patris aut domini, deductis naturalibus debitis, q̃ aut patri debẽtur aut domino, & iis, qui ĩ eiusdẽ potestate sunt. Dixi naturale patrimonium: quoniam per ius ciuile is, qui aliena in potestate est, patrimoniũ habere non potest. Dixi, Ei qui aliena in potestate est de volũtate patris aut domini p̃missum ac cõcessum: quia id demũ peculiũ est, qđ pater dominusve non ignorat. Nam si quid sine voluntate ipsorũ serui aut filii habuerint, id peculio annumerandũ non est. Adieci, deductis naturalibus debitis, quoniã id proprie peculiũ est, qđ iis deductis, q̃ naturaliter ab eo debentur, superest: veluti; Centũ mihi aureos debet is, qui ĩ p̃tãte tua est: habetq; peculiũ, qđ prima facie trecẽtorum aureum putatur esse. Sed quoniã is patri aut domino centũ aureos debet, debetq; itidem ei, qui in eiusdẽ potestate est, aut fratri suo: aut filius tuus debet seruo tuo, aut seruus tuus debet filio tuo, quẽ in potestate habes, centum quinquaginta aureos: pure videtur esse in peculio quinquaginta aurei. Inuenias tamẽ, quãdo nec id, qđ ei debetur, qui in eiusdẽ

*potestate est, deduci debeat in actione de peculio: veluti in hac specie: Seruus tuus in peculio seruum habebat. Iuris prudentes aũt primum illum seruũ Ordinarium vocant, & seruũ * Vicariũ. Porro quemadmodum ordinarius, seruus est, ita & vicarius. In eiusdẽ itaq; potestate sunt. Seruus igitur tuus centũ aureos mihi debebat. Habebat autẽ peculium centũ quinquaginta aureorum: tãti.n. res peculiares æstimabantur: atque in hac æstimatione erat & vicarius, sed & huic vicario centum aureos debebat ordinarius. Si tecũ igitur agam de peculio, non potes dicere, quinquaginta tantũ aureos in peculio serui tui esse, & ideo in quinquaginta solum cõdemnari te debere: quia ordinarius, cuius gratia tecũ de peculio agitur, vicario suo centũ aureos debeat. Quoniã debitũ hoc deduci nõ oportet: & quæ nã huiusce rei ratio sit, dicẽdum est. Ac ratio est hæc. Quũ peculiũ ordinarii serui scire ac cognoscere volumus, cæterarum quidẽ rerum æstimationem ineuntes, addere solemus & æstimationẽ vicarii. Et ita pronuntiamus, tantum aut tantũ esse in peculio. Id quũ ita se habet, non potest vicarius, cuius æstimatione peculium augetur, et ipse illud minuere, eo nomine, quod sibi aliquid debeatur. Ne eadẽ psona duas cõtrarias habere functiones videatur, vt in eadẽ facti specie, & eadẽ causa simul & augeat et minuat peculiũ. Idẽq; est, si filius tuus, quẽ in potestate habes, homi-*

* Vicariũ } Martialis: Esse sat est seru., iã nolo vicarius esse.

nem in peculio suo habeat, qui dicitur seruus peculiaris. Ac mihi centum aureos debeat, debeat item & seruo peculiari centũ aureos. Nã & hic dicimus debitũ hoc deduci non debere, ne seruus peculiaris, simul & æstimatione sui peculiũ filii tui augeat, & eorum nomine q̃ sibi naturaliter debentur, minuat et eadẽ psona ĩ eadẽ causa duas cõtrarias functiões obire ĩtelligatur, vt et augeat et minuat peculium.

ARGVM.

Ob ea, de quibus nobiscum contraxit seruus, cum domino multis licet actionibus experiri: nempe aut Quod iussu actione, aut institoria, aut exercitoria: aut denique de peculio. At ea, quæ de peculio est, quandoque vt genus, quandoque vt species proponitur: priores autem vt species intendũtur Hoc tamen in his potissimum obseruandum est, vt diligenter expendamus quantum vti velimus Nam quandoque vna, quã alia experiri magis conducit.

Ex iis q̃ dicta sunt, cõstat multas esse actiones, quibus cũ domino de iis, quæ seruus debet, agere possimus, Est.n. actio, Quod iussu, est institoria, est exercitoria, est tributoria, est & de peculio. Porro dubiũ non est, quin omissa actione, Quod iussu, vel exercitoria, aut institoria: de peculio agere liceat. Nã quũ actio de peculio generalis sit, cuiuscunq; in locũ moueri potest: quoniam cæteræ speciales sunt, hæc autẽ generalis est. Cæterum stultus admodũ sit oportet, qui omissis illis, quæ & facilẽ habent probationẽ, §. Cæterũ.

& actori in solidū pariūt condemnationē, ad actionem de peculio decurrit. Nā & illud in primis difficile est planum facere, quantum in peculio sit: res .n. peculiares, non omnibus extraneis notæ sunt: & deinde vbi magno labore planum fecerit, quantum in peculio sit, tunc & quæstio de naturalibus debitis quæ peculiū minuunt, referri potest. Porro difficile est & illud probare, quid quantumq; ex iis q̄ mutuo seruus sumpserit in rem domini versum impensumq; sit. Enimuero *hæc actio de peculio interdū & vt genus, & vt species mouetur. Et quādo id contingit, veluti, contraxi cum seruo tuo, neque iubēte te, neque quum præpositus esset alicui negotiationi maritimæ vel terrestri.* Hic *actio de peculio & vt genus & vt specie est. Sed & si tibi actio tributoria cōpetit, potes hac omissa æque de peculio siue de in rem verso agere. Porro non omnino hic damnandus est, qui omissa tributoria, ad actionem de peculio decurrit: quoniā actio de peculio, alias lōge p̄stat actioni tributoriæ: alias minus emolumenti habet quam tributoria: & tūc expedit tributoria agere: veluti, quū multa sunt debita naturalia. Nā quū tributoria agitur, nullam naturale debitū deducendū est. In pari .n. causa sunt, & q̄ domino debentur, & q̄ creditoribus. Nec domini cōditio ī ea p̄cipua est, nec qđ ei debetur, deduci pōt. Quū vero de peculio agitur, potior est domini conditio. Quoniā naturale de-*

bitum.i.quod domino debetur,deducendum est: & ita in id qđ superest,serui dominus creditori condẽnatur. Actio Porro de peculio plus adfert emolumẽti,hac in re.Nã quum de peculio agitur, totius peculii ratio habetur. At quũ tributoria agitur,id tantũ in iudicio spectatur, in quota parte peculii seruus negotietur,forte in tertia,aut quarta, aut etiã sexta.Atqui ne sic quidem tributoria agendo sextã insolidum partem peculii consequitur, in qua seruus negotiatur:sed id tantum quod a domino in distributione merciũ interuersum ac celatũ fuerit. Partis igitur partem fert.Ea vero peculii pars quæ vel in prædiis consistit,uel in mancipiis,vel in nominibus:quoniam forte seruus aliis quibusdam mutuum dedit,ad rationem non vocatur Necesse est ergo,diligenter secum vnusquisque æstimet, tributoriane sibi conducat agere, an malit actionem de peculio eligere.Quod si probare posit,ea,quæ ipse seruo credidit,in rem domini versa esse,melius est vt actionem de peculio eligat:quo ex capite de in rem verso in solidum condemnatio sequatur.

ARGVM.

QVAE de dominis ac seruis quantum ad actiones pertinet,dicta sunt, eadem & de parentibus ac liberis intelligenda sunt. At ex mutui contractu nec filius, nec pater obstante Macedoniano Senatusconsulto conueniri de peculio possunt. De eo autem, quod iussu, vel in rem verso, aut institoria,

vel exercitoria aduersus patrem, vel dominum ex filij aut serui contractu directo experiri licet.

§ *Quæ diximus.* *Quæ a nobis iam de seruo ac domino dicta sunt, eadem de filio filiaq;, & nepote nepteque, ac patre auove, quorum in potestate sunt, intelligimus.*

§ *Illud pprie.* *Illud autem proprie in liberis personis, quas in potestate habemus, seruatur: quod aduersus eos, qui cunque iis, qui in parentis potestate sunt, mutuũ dederint, velut in modum exceptionis obiici soleat S.C. Macedonianum. Id autem quid sit latius dicendum est. Fuit quidam Macedo Romæ (id.n.nomen erat homini id.n.nomen erat homini) qui quum* ✻ *in potestate patris esset, grande æs alienum conflauit, sperans futurũ, vt mortuo patre suo, facile id dissolueret. Quum multum iã temporis transisset grauis ei & molestus cœperat esse creditor debitũ repetens. Macedo, quũ non haberet vnde redderet (nam quõ, qui in potestate esset?) patrem suũ occidit. Relata res est ad Senatum. Et ille quidẽ pœnas dedit parricidii. Verũ S.C. factũ est, qđ Macedonianum vocatur, quo cauetur, ne qui liberæ personæ alieno iuri subiectæ mutuũ dedisset, actionem eo nomine haberet. Vt hoc modo, quum se repetitionem quisque eius, quod credidisset, nullã habiturum cognosceret, caueret sibi a mutuũ dando. Non solũ aũt a filio filia, nepote aut nepte, nõ recte petetur, quum adhuc in parentis sui potestate sunt: sed neq;, quum sui*

✻. *In potestate)* *Vlpianus in L.i.eius ti. fœneratorẽ in S.C. Macedonẽ appellari scribit*

sui iuris facti fuerint, vel morte parentis forsan, vel emancipatione. Quinimo nec aduersus patrem auũ ve de peculio datur actio, siue liberos, adhuc in potestate habeant, siue eos emancipauerint. Hæc autem *ideo cõstituta sunt a Senatu, quoniam sæpe compertũ est, iuuenes magna æris alieni mole obrutos, quod per luxum libidinemq; prodegerant, uitæ parentum suorum insidias moliri. Illud autem velut in summa debemus scire, si domino aut patre iubente, cum eo, qui in potestate illorum est, contractum fuerit, aut quid in re ipsorũ versum sit, licere vt omissa actione de peculio aut de in rem verso, directo aduersus patrem aut dominum condictione agamus, tanquã si principaliter cum ipso domino vel patre, negotiũ gestum fuisset. Sed & is, qui institoriam habet vel exercitoriã, condictione aduersus patrem vel domi num agere potest.* Nam *& iussu illius cum eo, quem in potestate habet, cõtractum intelligitur.* Diximus *enim supra, eum, qui negotiationi maritimæ vel terrestri aliquẽ præponit, hoc velut omnibus dicere videri, vt secure cum eo, quem præponit, contrahant.* *§. Illud in sũma.*

De noxalibus actionibus.

TIT. VIII.

ARGVM.

Ob delictum a seruo, domino ignorante, aut id prohibere nequeunte commißum, noxali actione dominus tenetur, qua condennato liberum est, aut damnum re-

sarcire, aut noxæ deditione damni præstationem effugere. Quod si seruus pro noxa datus, tandem aliquã do damnum emendare velit inuito eo, qui pro noxa eũ accedit, manumittetur, nec in domini prioris potestate redibit. Cæterum noxales actiones aut legibus, aut prætoris edicto constitutæ sunt.

§ Dominus noxali *Quemadmodum ex contractu seruorum, cum dominis agitur: & ita ex delicto seruorum, domini tenentur. Nam si rerum mearum aliquam seruus tuus furto abstulit, aut ui rapuit, vel si damnum mihi intulit, aut iniuria me affecit: noxalis mihi datur tecum actio. Liberum autem tibi est noxali actione condemnato, vel quod mea interest præstare, vel seruum noxæ dedere. Noxa dictur corpus ipsum quod nocuit, quoniam seruus nocuit. Noxia vero ipsum maleficium vocatur: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Est autem id summa ratione introductum, vt dominus noxali actione condemnatus, seruum illi, in quem deliquit, possit dedere: quoniam iniquum erat, nequitiam seruorum vltra corpora ipsorum dominis damnosam esse. Noxali igitur actione serui mei nomine condemnatus, in nullo alio inuitus lædor, quam vt eum noxæ dedam. Nam delicti æstimationem inuitus non cogor soluere. Porro quum semel actori seruum qui deliquerat, noxæ dedidi, a noxali iudicio liberor, in perpetuum dominio eius in accipientẽ translato. Neque enim dicimus, si seruus vel operis suis*

atque ministerio, delicti æstimationem ei, in quem deliquit, præstiterit, vel numos alicunde comparatos illi dederit, ad veterem dominum eum redire. Verum Prætorem adire debet, & ei rem omnem exponere, atque ita vel inuito eo, qui noxæ ipsum accepit, a Prætore manumittitur. Constitutæ sunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto Prætoris. Legibus, vt furti. Hanc enim lex XII. Tabul. inuenit: item & damni iniuria, hanc enim introduxit lex. Aquilia. Edicto Prætoris, vt noxalis iniuriarum, et noxalis Vi bonorum raptorum. §. Sunt autem

A R G V M.

Actio noxalis, serui dominum ad quencunque perueniat, perpetuo prosequitur, Quod si libertatem sit consecutus seruus, noxalis extinguitur, & directa actione delicto competente conuenitur. Et contra, si liber deliquit, eo seruo facto, quæ directa fuit, noxalis efficitur.

Regula est nobis a veteribus per manus tradita, quæ sit dicimus: Noxa caput sequitur. Ea maxime spectatur his in casibus. Seruus tuus res quasdam mihi furto subtraxit. Quandiu in tua potestate est, habeo tecum noxalem furti actionem. Quod si ad alium traslatus sit, cum eo noxali agetur. Sin uero manumissus fuerit, directam habeo cum ipso furti actionem, & noxalis perimitur. Sed & per contrarium, actio, quæ prius directa, erat, noxalis fieri potest: velut, aliquis quum liber §. Omnis autem.

esset, furtum mihi fecit. Is postea seruus factus quoniam est forte (vt supra libro primo diximus) ad precium participandum venundari se permisit, & seruus tuus factus est, actio furti tecum noxalis esse incipit, quæ prius directa fuerat.

ARGVM.

Ex serui proprii delicto domino nulla prodita est actio, quanquam alienatione, aut manumißione seruus condictionem mutet. Quod locum, quoque habet in alieno seruo, qui damnũ paßi proprius effectus est. Nec contra a seruo ex domini delicto, licet liberō affecto, vlla datur actio.

§. Si seruus Seruus meus mihi furtum fecit: nulla nascitur actio: nam inter dominũ & eum, qui in potestate eius est, nulla esse potest obligatio. Quod si aut in potestatẽ alterius seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso iam manumisso, neque cum eo, in cuius potestate est, agere poßũ. Quoniã actio, quæ ex delicto ipso nascitur, non nata, quia seruus qui furtum commisit, in ea potestate esset, ex eo nũc nasci non potest, quod is qui furtum commisit, de potestate mea exierit. Adeo autem id verum est, nullam inter seruum & dominum obligationem posse consistere, vt si alienus seruus furtum tibi fecerit, & ea ex re furti actio tibi nata sit, ac deinde is, in tuam potestatem venerit, actio furti iam nata extinguatur, idque per regulam quã dicimus, Rẽ quanque, quum in eum casum venerit, a quo mi-

tium capere non poterat, extingui. Por ro quoniam nulla nascebatur tibi actio, quū is eo tēpore furtum fecisset, quo in tua potestate erat, ideo & quum in tua potestate esse cœperit, actio iam nata perimitur. Adeo autem extinguitur actio hæc quum postea tu serui dominus factus fueris, vt neque si de potestate tua exierit, agere iam eo nomine possis. Quomodo.n. quum extincta sit actio. Iam sæpe.n.a nobis dictū est: dominum cum seruo nullā actionē habere posse. Quemadmodum nec dominus si quid in seruum admiserit, veluti quod iniuria aut uerberibus eū affecerit, vlla ei teneri potest actione, neque si seruus, in quem id commissum est, vel manumissus fuerit, vel in alterius potestatem venerit.

ARGVM.

Noxales actiones in filiis familias hodie locum habere desierunt, ac pro suo quisque delicto conueniri, et in pecunia puniri potest.

HAS autem noxales actiones *veteres & in filiis filiabusque familias admittebant. Verum posterior hominum conuersatio & viuendi inter sese ratio, merito ac recte huiuscemodi asperitatem eiecit & contempsit, ac penitus a communi vsu explosit. Quis.n. sanæ mentis sustineat filium suum, et magis filiam noxæ dedere, vt pene in corpus suum pater qui hæc patitur, magis quam filius, periclitetur. In filiabus vero & pudicitiæ fauor curaque recte idest communi vita exclusit. Et ideo placuit, vt*

§. Sed veteres q̄dem.

tantum in seruos, noxales actiones proponerentur: quum & veteres Iuris ciuilis interpretes, sæpius id dixerint: liberas personas, quæ alieno iuri subiectæ sint, ex suis delictis conueniri, et pecuniariter puniri posse: nec secundum vetera Iura, noxæ dedẽdas esse.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

TIT. IX.

ARGVM.

Ex lege xii: Tabul. aduersus eum, cuius animal præter sui generis naturam, feruore, lasciuia, aut feritate damnum dedit, noxalis prodita est actio, qua condemnato liberum est, ad sui liberationem, aut animal pro noxa dedere, aut damni æstimationem præstare. Cæterum si animal natura ferum sit actio ex lege xii. Tabul. noxalis locum habere nequit.

Animalium quoque rationis expertium nomine quæ damnum dederint, prodita sunt noxales actiones. Verum furti quidem noxalem actionem, aut vi bonorum raptorum, vel iniuriarum dicere non poßis locum eorum nomine habere. An ergo noxalis actio ex lege Aquilia locum habebit. Et dicimus nequaquam. Quoniam in ea, damni iniuria dati quæstio versatur. Iure autem & iniuria quid facere, ab animo, qui iudicium habeat, proficiscitur. At animalia rationis expertia, & bruta, iudicio omni carent. Quid ergo est. Et ex lege XII. Tabul.

in iis prodita est noxalis actio. Contra dominum igitur noxali actione ex lege XII. Tabul. agetur. Si brutum ergo animal tum aut per lasciuiã, aut per feruorem, aut per feritatẽ, pauperiem fecerit, idest, damnum mihi dederit: noxali actione tecum agam ex lege XII. Tabul. Quod si quis conuentus animal pro noxa dederit: proficiet ei ad liberationem. Sic enim eadem lege XII. Tabul. Cautum est. Veluti, quum equus calcitrosus esset calce in aliquẽ reiecto nocuit ei. Est autẽ huic noxali actioni ex lege XII. Tabul. locus in iis animalibus, quæ contra naturã suam ferocientia, aliquem læserunt. Nam si natiua & a natura insita sit feritas, cessat actio legis XII. Tabul. Itaque si vrsus fugerit, & aliquem læserit, noxali actione is, qui dominus eius erat, non tenetur. Ideo autem dixi, qui dominus erat quoniam vrsus, quum fugerit, naturalem libertatem recipit, & in bonis cuiusquam esse desinit. Porro pauperies, dicitur damnum, sine iniuria datum: quod vel maxime in brutis animalibus contingit. Neque enim potest animal brutum quod sensu careat, malum aduersus quenquam consilium inire. Et hæc quidem, quantum ad noxalem actionem pertinet.

ARGVM.

Si cuius quadrupes natura ferociẽs, damnũ corpori dederit libero oltra mortis illationem, is ex ædilitio edicto quantum ius dicenti videbitur, tanti condemnandus est, si vero rebus damnum datum sit in duplum cõ

demnatio, fiet, aut noxalis actio aduersus eundem dabitur Nec quoniam plures actiones ad idem concurrunt, cum pœnales sint, alia aliam consumet.

6. Cæterum *Etenim sciendum est, Aediles edicto suo prohibere, ne quis hominũ canem, aprum, ursum, leonem eo loco habeat, quã vulgo iter fiat. Quod si quid aduersus ea factũ fuerit, & per hoc libero homini nocitũ sit, tanti dominus bestiæ cõdennabitur, quantũ bonum & æquum ei, cuius erit notio, uidebitur. Sin aũt aliud quid læsum fuerit, ueluti seruus aut equus meus, vel aliud quoduis animal, cuius ego sim dominus, duplum damni, quod datũ erit, dominus bestiæ præstabit. Veluti, damnũ, quod datum est, est decem aureorum, viginti consequar. Nec vero ædilitiæ actiones tantum, sed etiam noxales in his casibus locum habent. Quoniam id regulariter sciendum est, nunquam in actionibus pœnalibus, quæ de eadem re concurrunt, aliam ab alia consumi.*

De iis per quos agere possimus. TIT. X.

ARGVM.

Agere pro se, quod & suo nomine dicitur, aut pro alio, quod alieno nomine agere vocatu, quiuis in iudicio potest Et qui alieno nomine agunt, aut procuratores sunt, aut tutores, aut curatores, vel qui eorum locum teneant. Procuratori autem constituendo solennis verborum forma definita non est, at vt lubet licet. De

tutorum vero constituendorum ratione remittit. Qua forma autem iudicium suscipere, aut idipsum intendere debeat, hic traditur.

Quum dictum sit de actionibus, quibus nobiscũ ex contractu aut delicto eorum, qui nostri iuris sunt agere quis potest, transeamus nunc ad aliam inspectionem. Et sciendum est, agere nos in iudicio solere aut pro nobis ipsis, quod vocatur suo nomine agere: aut pro aliis, quod vocatur alieno nomine. Et alieno quidem nomine agimus, veluti, vt procuratores, tutores, aut curatores. Atque hæc & hodie obtinẽt. Nam olim id nõ erat in vsu vt quis alieno nomine ageret, nisi certis quibusdam ex causis. Veluti pro populo quis iudicium suscipere poterat, aut pro libertate: quoniam quum is, qui in possessione seruitutis erat, & ad libertatem proclamabat, per seipsum iudiciũ suscipere non poterat, ne si probatum fuisset seruum tuũ esse, is, videretur esse iudicii exitus, vt seruus aduersus dominum cõsisteret: ideo alius quispiam pro eo agebat, qui & Assertor dicebatur. Ad hæc & pro tutela: nam sæpe tutore opus habebat pupillus. Et duo aliqui inter se contendebãt, vter ipsorum tutor esse deberet. Nec erat dubiũ quin alter superior fuerit futurus. Is ergo, qui succũbit, futurũ est vt alieno nomine egerit, hoc est, de tutela, quæ nihil ad ipsum pertinet, sicut euentus litis docuit. Permissũ quoq; est lege Hostilia, vt si cuius

res qui apud hostes esset, aut Reipublicæ causa abes-set, furto ablatæ sint, quilibet eo nomine furti agere possit. Sed et si tutor pupilli ego fuissem, atque eo tẽpore, quo apud hostes eram, vel Reip. causa aberam furtum aliquis ei fecisset, æque quilibet furti agebat. Verum, quoniã id non minimã incommoditatẽ habebat, quod nemo alieno nomine agere aut excipere actionem posset: cõmenti sunt hoc homines, vt per procuratores litigarent. Nã interdum aut morbus, aut senectus, aut necessaria peregrinatio, itẽq; alia multæ causæ, impedimento sunt, ne principalis rem suam exequi possit. §. pcurator. *Procurator sic constituitur, si cui mandem, vt pro me litiget, quemadmodum & in mandato diximus: nec vlla certorum verborum præscripta forma opus est. Quibuscunque enim verbis procuratorem constituere possum. Neque etiam refert absit aduersarius meus, an præsens sit: plerunque. n. & ignorante eo procurator constituitur. Denique (vt rem omnem vno verbo concludam) cuicumque causam tuam agere aut defendere permiseris, is procurator tuus intelligitur.*

§. Tutores. *Tutores autem et curatores, quemadmodum constituantur, libro primo exposuimus. Porro (ut aliquid obiter foris assumam) sciendum est procuratorem, si actor est, ita agere debere. Si apparet aduersarium, Titio, cuius procurator sum, dare oportere, condemna eum iudex. Et intentionem quidem, siue*

initium actionis ex persona domini sumere, condemnationem vero in sese vertere. Quod si quis, vt procurator conuenitur sic eum, qui agit, dicere debere: Si apparet Seium decem aureos dare oportere, condemna Primum procuratorem eius in decẽ aureos.

De satisdationibus.
TIT. XI.

ARGVM.

Satisdationem olim de more in iudiciis seruatarum siue quis iudicium moneret, aut idipsum suo alienove nomine susciperet, obseruatione ab vsu reiecta communi, hodie reus quauis actione suo nomine cõuentus pro litis æstimatione nullam satisdationem interponit de iudicio vero sisti, ac prosequendo, quandoque idonee, quandoque iuramento præstito duntaxat. vel etiã nuda repromißione cauet Quæ omnia iuxta conuenti aut qui eius partes sustinet, qualitatẽ expẽtenda sunt.

Nunc de satisdationibus dicere necesse est quæ causæ eius, quæ in iudicio vertitur, nomine, aut ab actore aut a reo præstant. Atque illud cum primis inter ipsa proœmia sciendum est, alienum apud veteres fuisse satisdationum modum, et alium nunc in vsu versari. Quoniam is, quicum in rem agebatur, cogebatur satisdationem præstare: qua promittebat, si victus rem, de qua quæsitum erat, non restitueret, neque litis æstimationem solueret, libe-

rum actori fore, vt cum ipso aut cum fideiussoribus eius ex stipulatu ageret. Appellabatur autem satisdatio hæc, Iudicatũ solui. Porro unde id nominis sit sortita, facile est intelligere. Quoniã sic stipulabatur actor. Promittis mihi soluere, quod Iudicatũ fuerit. idq; quũ quis suo nomine in rem conueniebatur. Ac multo etiã magis, si quis alieno nomine actionem in rẽ excepisset. Nã hunc satisdare Iudicatum solui necesse erat: propter regulã Iuris, qua dicimus. Neminem sine satisdatione alienæ rei idoneum defensorẽ intelligi. Et hæc quidem in reo. Porro is, qui in rem agebat, si suo nomine agebat, nullam satisdationem præstabat Quomodo.n. ab eo, qui ipse dominus erat postulari potuisset, vt satisdaret, ratã rẽ dominũ habiturũ? Sin uero alieno nomine agebat: præstare debebat satisdationẽ, quæ dicitur, Ratã rẽ dominũ habiturũ, qua dicebat fore, vt dominus litis ea, quæ ipse egisset, rata et firma haberet. Periculũ.n. erat, ne quando dominus adesset, & diceret non ex volũtate sua procuratorem egisse, atque ab initio iisdem de rebus experiretur, ac idẽ eadem de causa secundo impeteretur. Tutor quoque et curator æq; satisdationis onere grauantur, vt edicti verba ostendũt. Interdũ tamen agentibus iis satisdatio remittitur. Quod ita intelligendũ est, si hoc constat an cõstituti ac creati sint, hoc est, an hic tutor, & ille curator sit. Et hæc quidẽ de iis, qui in rẽ agebãt. Quũ vero in personã

aliquis agebat: ex parte actoris, eadem obtinebat, quæ diximus in actione. qua in rem agitur hoc est, dominus nullā præstabat satisdationem, procurator vero cauebat dominū ratā rē habiturū, similiter et tutor aut curator, si hoc erat dubiū, an tutor aut curator esset. Ex latere vero eius, qui conueniebatur, si quis alieno nomine actionē in personam excepisset, omnino cogebatur ad satisdationē, propter prædictā Iuris regulā, qua dicere solemus: Neminē in aliena re sine satisdatione idoneū defensorē credi. Sin autē quis suo nomine actione in personam cōuentus esset, Iudicatum solui satisdare non erat necesse.

Et hæc quidē sic apud Veteres in vsu erant. Hodie vero alius ordo hisce in rebus obtinet quoniam siue in rē, siue in personā cū aliquo suo nomine agatur: nullam satisdationem prolitis æstimatione dat. Sed pro sua persona fideiussorem præbet, qui promittat, in iudicio reū vsque ad terminum litis permansurum Interdum vero ne fideiussorem quidem dat, sed suæ promißioni committitur, iurando, in iudicio se permansurum nec inde descessurū, quæ & Romano more, Iuratoria cautio vocatur. Interdum etiam & sine Iureiurando nudam repromißionem emittit. Et hæc omnia secundum qualitatē personæ, quæ, rei sustinet partes, procedere consueuerunt. §. Sed hodie.

ARGVM.

Qui domini aut actoris vel quasi procurator est, tū

demum cauere de rato cogitur cum de mandato non constat. Conuenti autem procurator. quemlibet de mãdato consistet, nihilo secius de iudicando soluendo idonee, ac rite cauere compellitur, pro quo vel reus ipse fideiussor interuenire potest In quo cautionis genere, bonorum fideiubentis hypotheca contracta intelligitur Quod si reus ipse litem fuerit contestatus cauebit procurator reum sententiæ tempore iudicio affuturum et sententiam excepturum, alioqui se iudicatum facturũ nisi appellatione interposita, quod iudicatum fuerit, irritum factum sit.

§. Sin autem Sic itaque is, qui cũ suo nomine agitur, modo satisdationem, modo iuratoriam cautionẽ, modo nudã repromissionem emittit. Quod si aut is qui agit, aut is, qui cũ agitur, procurator est: tunc ex latere actoris præstanda est satisdatio Ratã rem dominum habiturum, nisi aut mandatum sibi a domino factum cum professione apud acta ostendat esse: aut præsens litis dominus, in iudicio procuratoris personam confirmet, dicendo: Hunc ego pro me constituo. Eadem forma obseruanda, si aut tutor aut curator per aliũ agat, veluti per eum, qui actor vocatur: aut aliæ personæ iis similes, quæ alienarum rerũ administrationem receperũt. Multæ. n. sunt species procuratorũ vt et nosti et adhuc disces: Et hæc quidem in actore. Sin autem cum aliquo agitur: tunc si præsens procuratorem constituere paratus est, potest id facere scilicet, aut ipse in iudicium venire, & personam procuratoris sui approbare, solitis interpositis stipulatio

nibus de satisdatione Iudicatū solui, quæ ab iis, qui illam præstant, consueuerunt exigi. Ad hæc & illud domino permissum est, vt extra Iudiciū fideiussoriā repromissionem exponat, per quam sui procuratoris fideiussor fiat. omnes clausulas stipulationis iudicatū solui promittens: hoc est, procuratorem in iudicio permansurum, & vsque ad finem litigaturum, ac quod iudicatū erit, soluturum. Simul et bona sua per hāc repromissionē, hypothecæ obligans, siue in iudicio, siue extra iudiciū hæc cauerit: ita vt & ipse & hæredes eius, hoc nomine teneantur. Alia insuper satisdatione vel repromissione præstanda a procuratore pro persona eius, qui cum agitur (nam vt ex iis, quæ paulo ante dicta sunt, patet, pro seipso aut satisdationem præstat, aut repromissionem emittit) quæ ita cauebit actori, vt eum hoc nomine securum reddat, illum eo tempore, quo ferenda erit sententia, in iudicium venturum: aut si non aderit, omnia vel a seipso vel a fideiussore suo præstitum iri, quæ in condemnatione continebuntur, nisi forsitan ea per appellationem fuerit facta irrita.

ARGVM.

Litis alienæ siue mandato instructas, siue minime, nulla inter actiones in rem sint, an in personam facta differentia, legitimus defensor aut idoneus intelligitur nemo. Cæterum quæ hic sancita sunt, vbique custodiri iubet Imperator.

Quod si contingat, vt principalis reus ob quam- §. Si vero reus.

sarcire, aut noxæ deditione damni præstationem effugere. Quod si seruus pro noxa datus, tandem aliquando damnum emendare velit inuito eo, qui pro noxa eũ accedit, manumittetur, nec in domini prioris potestatẽ redibit. Cæterum noxales actiones aut legibus, aut prætoris edicto constitutæ sunt.

Quemadmodum ex contractu seruorum, cum dominis agitur: & ita ex delicto seruorum, dominĩ tenentur Nam *si rerum mearum aliquam seruus tuus furto abstulit, aut ui rapuit, vel si damnum mihi intulit, aut iniuria me affecit: noxalis mihi datur tecum actio*. Liberum autem *tibi est noxali actione condemnato, vel quod mea interest præstare, vel seruum noxæ dedere*. Noxa *dictur corpus ipsum quod nocuit, quoniam seruus nocuit*. No*xia vero ipsum maleficium vocatur: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria*. E*st autem id summa ratione introductum, vt dominus noxali actione condemnatus, seruum illi, in quem deliquit, possit dedere: quoniam iniquum erat, nequitiam seruorum vltra corpora ipsorum dominis damnosam esse*. Noxali *igitur actione serui mei nomine condemnatus, in nullo alio inuitus lædor, quam vt eum noxæ dedam*. Nam *delicti æstimationem inuitus non cogor soluere*. Porro *quum semel actori seruum*

§.Do- *qui deliquerat, noxæ dedidi, a noxali iudicio libe-*
minus ror, in perpetuum dominio eius in accipientẽ trans-
noxali lato. Neque *enim dicimus, si seruus vel operis suis*

atque ministerio, delicti æstimationem ei, in quem deliquit, præstiterit, vel numos alicunde comparatos illi dederit, ad veterem dominum eum redire. Verum Prætorem adire debet, & ei rem omnem exponere, atque ita vel inuito eo, qui noxæ ipsum accepit, a Prætore manumittitur. Constitutæ sunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto Prætoris. Legibus, vt furti. Hanc enim lex XII. Tabul. inuenit: item & damni iniuria, hanc enim introduxit lex. Aquilia. Edicto Prætoris, vt noxalis iniuriarum, et noxalis Vi bonorum raptorum. §. Sūt autem

ARGVM.

Actio noxalis, serui dominum ad quencunque peruenïat, perpetuo prosequitur, Quod si libertatem sit consecutus seruus, noxalis extinguitur, & directa actione delicto competente conuenitur. Et contra, si liber deliquit, eo seruo facto, quæ directa fuit, noxalis efficitur.

Regula est nobis a veteribus per manus tradita, qua sit dicimus: Noxa caput sequitur. Ea maxime spectatur his in casibus. Seruus tuus res quasdam mihi furto subtraxit. Quandiu in tua potestate est, habeo tecum noxalem furti actionem. Quod si ad alium traslatus sit, cum eo noxali agetur. Sin uero manumissus fuerit, directam habeo cum ipso furti actionem, & noxalis perimitur. Sed & per contrarium, actio, quæ prius directa, erat, noxalis fieri potest: velut, aliquis quum liber §. Omnis autem.

esset, furtum mihi fecit. Is postea seruus factus quoniam est forte (vt supra libro primo diximus) ad precium participandum venundari se permisit, & seruus tuus factus est, actio furti tecum noxalis esse incipit, quæ prius directa fuerat.

ARGVM.

Ex serui proprii delicto domino nulla prodita est actio, quanquam alienatione, aut manumißione seruus condictionem mutet. Quod locum, quoque habet in alieno seruo, qui damnũ paßi proprius effectus est. Nec contra a seruo ex domini delicto, licet liberõ affecto, vlla datur actio.

§. Si seruus *Seruus meus mihi furtum fecit: nulla nascitur actio: nam inter dominũ & eum, qui in potestate eius est, nulla eße potest obligatio. Quod si aut in potestatẽ alterius seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso iam manumisso, neque cum eo, in cuius potestate est, agere poßũ. Quoniã actio, quæ ex delicto ipso nascitur, non nata, quia seruus qui furtum commisit, in ea potestate esset, ex eo nũc nasci non potest, quod is qui furtum commisit, de potestate mea exierit. Adeo autem id verum est, nullam inter seruum & dominum obligationem posse consistere, vt si alienus seruus furtum tibi fecerit, & ea ex re furti actio tibi nata sit, ac deinde is, in tuam potestatem venerit, actio furti iam nata extinguatur, idque per regulam qua dicimus, Rẽ quanque, quum in eum casum venerit, a quo ini-*

tium capere non poterat, extingui. Por ro quoniam nulla nascebatur tibi actio, quũ is eo tẽpore furtum fecisset, quo in tua potestate erat, ideo & quum in tua potestate esse cœperit, actio iam nata perimitur. Adeo autem extinguitur actio hæc quum postea tu serui dominus factus fueris, vt neque si de potestate tua exierit, agere iam eo nomine possis. Quomodo.n.quum extincta sit actio. Iam sæpe.n.a nobis dictũ est: dominum cum seruo nullã actionẽ habere posse. Quemadmodum nec dominus si quid in seruum admiserit, veluti quod iniuria aut uerberibus eũ affecerit, vlla ei teneri potest actione, neque si seruus, in quem id commissum est, vel manumissus fuerit, vel in alterius potestatem venerit.

ARGVM.

Noxales actiones in filiis familias hodie locum habere desierunt, ac pro suo quisque delicto conueniri, et in pecunia puniri potest.

§. Sed veteres q̃dem.

HAS *autem noxales actiones veteres & in filiis filiabusque familias admittebant. Verum posterior hominum conuersatio & viuendi inter sese ratio, merito ac recte huiuscemodi asperitatem eiecit & contempsit, ac penitus a communi vsu explosit. Quis.n.sanæ mentis sustineat filium suum, et magis filiam noxæ dedere, vt pene in corpus suum pater qui hæc patitur, magis quam filius, periclitetur. In filiabus vero & pudicitiæ fauor curaque recte idest communi vita exclusit. Et ideo placuit, vt*

tantum in seruos, noxales actiones proponerentur: quum & veteres Iuris ciuilis interpretes, sæpius id dixerint: liberas personas, quæ alieno iuri subiectæ sint, ex suis delictis conueniri, et pecuniariter puniri posse: nec secundum vetera Iura, noxæ dedẽdas esse.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

TIT. IX.

ARGVM.

Ex lege xii: Tabul. aduersus eum, cuius animal præter sui generis naturam, feruore, lasciuia, aut feritate damnum dedit, noxalis prodita est actio, qua condemnato liberum est, ad sui liberationem, aut animal pro noxa dedere, aut damni æstimationem præstare. Cæterum si animal natura ferum sit actio ex lege xii. Tabul. noxalis locum habere nequit.

Animalium quoque rationis expertium nomine quæ damnum dederint, prodita sunt noxales actiones. Verum furti quidem noxalem actionem, aut vi bonorum raptorum, vel iniuriarum dicere non poßis locum eorum nomine habere. An ergo noxalis actio ex lege Aquilia locum habebit. Et dicimus nequaquam. Quoniam in ea, damni iniuria dati quæstio versatur. Iure autem & iniuria quid facere, ab animo, qui iudicium habeat, proficiscitur. At animalia rationis expertia, & bruta, iudicio omni carent. Quid ergo est. Et ex lege XII. Tabul.

in iis prodita est noxalis actio.Contra dominum igitur noxali actione ex lege XII. Tabul. agetur. Si brutum ergo animal tum aut per lasciuiā, aut per feruorem,aut per feritatē,pauperiem fecerit,ideſt, damnum mihi dederit:noxali actione tecum agam ex lege XII. Tabul.Quod si quis conuentus animal pro noxa dederit : proficiet ei ad liberationem . Sic enim eadem lege XII. Tabul. Cautum est . Veluti, quum equus calcitrosus esset calce in aliquē reiecto nocuit ei . Est autē huic noxali actioni ex lege XII. Tabul.locus in iis animalibus , quæ contra naturā suam ferocientia,aliquem læserunt. Nam si natiua & a natura insita sit feritas,cessat actio legis XII. Tabul. Itaque si vrsus fugerit, & aliquem læserit, noxali actione is,qui dominus eius erat , non tenetur.Ideo autem dixi,qui dominus erat quoniam vrsus,quum fugerit,naturalem libertatem recipit,& in bonis cuiusquam esse desinit.Porro pauperies,dicitur damnum,sine iniuria datum:quod vel maxime in brutis animalibus contingit.Neque enim potest animal brutum quod sensu careat , malum aduersus quenquam consilium inire . Et hæc quidem, quantum ad noxalem actionem pertinet.

ARGVM.

Si cuius quadrupes natura ferociēs,damnū corpori dederit libero vltra mortis illationem,is ex ædilitio edicto quantum ius dicenti videbitur, tanti condemnandus est,si vero rebus damnum datum sit in duplum cō

demnatio,fiet,aut noxalis actio aduersus eundem dabitur Nec quoniam plures actiones ad idem concurrunt,cum pœnales sint,alia aliam consumet.

6. Cæterum *Etenim sciendum est,Aediles edicto suo prohibere,ne quis hominũ canem,aprum,ursum,leonem eo loco habeat, quã vulgo iter fiat. Quod si quid aduersus ea factũ fuerit,& per hoc libero homini nocitũ sit,tanti dominus bestiæ cõdennabitur, quantũ bonum & æquum ei,cuius erit notio,uidebitur.Sin aũt aliud quid læsum fuerit,ueluti seruus aut equus meus,vel aliud quoduis animal, cuius ego sim dominus,duplum damni,quod datũ erit,dominus bestiæ præstabit.Veluti,damnũ,quod datum est,est decem aureorum,viginti consequar.Nec vero æditilitiæ actiones tantum,sed etiam noxales in his casibus locum habent.Quoniam id regulariter sciendum est, nunquam in actionibus pœnalibus, quæ de eadem re concurrunt,aliam ab alia consumi.*

De iis per quos agere posſimus.
TIT. X.

ARGVM.

Agere pro se,quod & suo nomine dicitur,aut pro alio,quod alieno nomine agere vocatu,quiuis in iudicio potest Et qui alieno nomine agunt,aut procuratores sunt,aut tutores,aut curatores, vel qui eorum locum teneant.Procuratori autem constituendo solennis verborum forma definita non est,at vt lubet licet. De

tutorum vero constituendorum ratione remittit. Qua forma autem iudicium suscipere, aut idipsum intendere debeat, hic traditur.

Quum dictum sit de actionibus, quibus nobiscũ ex contractu aut delicto eorum, qui nostri iuris sunt agere quis potest, transeamus nunc ad aliam inspectionem. Et *sciendum est, agere nos in iudicio solere aut pro nobis ipsis, quod vocatur suo nomine agere: aut pro aliis, quod vocatur alieno nomine.* Et *alieno quidem nomine agimus, veluti, vt procuratores, tutores, aut curatores.* Atque *hæc & hodie obtinet.* Nam *olim id nõ erat in vsu vt quis alieno nomine ageret, nisi certis quibusdam ex causis.* Veluti *pro populo quis iudicium suscipere poterat, aut pro libertate: quoniam quum is, qui in possessione seruitutis erat, & ad libertatem proclamabat, per seipsum iudiciũ suscipere non poterat, ne si probatum fuisset seruum tuũ esse, is, videretur esse iudicii exitus, vt seruus aduersus dominum cõsisteret: ideo alius quispiam pro eo agebat, qui & Assertor dicebatur.* Ad *hæc & pro tutela: nam sæpe tutore opus habebat pupillus.* Et *duo aliqui inter se contendebãt, vter ipsorum tutor esse deberet.* Nec *erat dubiũ quin alter superior fuerit futurus.* Is *ergo, qui succũbit, futurũ est vt alieno nomine egerit, hoc est, de tutela, quæ nihil ad ipsum pertinet, sicut euentus litis docuit.* Permi*ßũ quoq; est lege* Ho*stilia, vt si cuius*

res qui apud hostes esset, aut Reipublicæ causa abesset, furto ablatæ sint, quilibet eo nomine furti agere posit. Sed et si tutor pupilli ego fuissem, atque eo tẽpore, quo apud hostes eram, vel Reip. causa aberam furtum aliquis ei fecisset, æque quilibet furti agebat. Verum, quoniã id non minimã incommoditatẽ habebat, quod nemo alieno nomine agere aut excipere actionem posset: cõmenti sunt hoc homines, vt per procuratores litigarent. Nã interdum aut morbus, aut senectus, aut necessaria peregrinatio, itẽq; aliæ multæ causæ, impedimento sunt, ne principalis rem suam exequi posit. Procurator sic constituitur, si cui mandem, vt pro me litiget, quemadmodum & in mandato diximus: nec vlla certorum verborum præscripta forma opus est. Quibuscunque enim verbis procuratorem constituere possum. Neque etiam refert absit aduersarius meus, an præsens sit: plerunque. n & ignorante eo procurator constituitur. Denique (vt rem omnem vno verbo concludam) cuicunque causam tuam agere aut defendere permiseris, is procurator tuus intelligitur.

§. pcurator.

§. Tutores.

Tutores autem et curatores, quemadmodum constituantur, libro primo exposuimus. Porro (ut aliquid obiter foris assumam) sciendum est procuratorem, si actor est, ita agere debere. Si apparet aduersarium, Titio, cuius procurator sum, dare oportere, condemna eum iudex. Et intentionem quidem, sua

initium actionis ex persona domini sumere, condemnationem vero in sese vertere. Quod si quis, vt procurator conuenitur sic eum, qui agit, dicere debere: Si apparet seium decem aureos dare oportere, condemna Primum procuratorem eius in decē aureos.

De satisdationibus.
TIT. XI.

ARGVM.

Satisdationem olim de more in iudiciis seruatarum siue quis iudicium moueret, aut idipsum suo alienove nomine susciperet, obseruatione ab vsu reiecta communi, hodie reus quauis actione suo nomine cōuentus pro litis æstimatione nullam satisdationem interponit de iudicio vero sisti, ac prosequendo, quandoque idonee, quandoque iuramento præstito duntaxat. vel etiā nuda repromißione cauet Quæ omnia iuxta conuenti aut qui eius partes sustinet, qualitatē expetenda sunt.

Nunc de satisdationibus dicere necesse est quæ causæ eius, quæ in iudicio vertitur, nomine, aut ab actore aut a reo præstant. Atque illud cum primis inter ipsa proœmia sciendum est, alienum apud veteres fuisse satisdationum modum, et alium nunc in vsu versari. Quoniam is, quicum in rem agebatur, cogebatur satisdationem præstare: qua promittebat, si victus rem, de qua quæsitum erat, non restitueret, neque litis æstimationem solueret, libe-

rum actori fore, vt cum ipso aut cum fideiussoribus eius ex stipulatu ageret. Appellabatur autem satisdatio hæc, Iudicatū solui. Porro unde id nominis sit sortita, facile est intelligere. Quoniā sic stipulabatur actor. Promittis mihi soluere, quod Iudicatū fuerit. idq́; quū quis suo nomine in rem conueniebatur. Ac multo etiā magis, si quis alieno nomine actionem in rē excepisset. Nā hunc satisdare Iudicatum solui necesse erat: propter regulā Iuris, qua dicimus. Neminem sine satisdatione alienæ rei idoneum defensorē intelligi. Et hæc quidem in reo. Porro is, qui in rem agebat, si suo nomine agebat, nullam satisdationem præstabat Quomodo.n. ab eo, qui ipse dominus erat postulari potuisset, vt satisdaret, ratā rē dominū habiturū? Sin uero alieno nomine agebat: præstare debebat satisdationē, quæ dicitur, Ratā rē dominū habiturū, qua dicebat fore, vt dominus litis ea, quæ ipse egisset, rata et firma haberet. Periculū.n. erat, ne quando dominus adesset, & diceret non ex volūtate sua procuratorem egisse, atque ab initio iisdem de rebus experiretur, ac idē eadem de causa secundo impeteretur. Tutor quoque et curator æq; satisdationis onere grauantur, vt edicti verba ostendūt. Interdū tamen agentibus iis satisdatio remittitur. Quod ita intelligendū est, si hoc constat an cōstituti ac creati sint, hoc est, an hic tutor, & ille curator sit. Et hæc quidē de iis, qui in rē agebāt. Quū vero in personā

aliquis agebat: ex parte actoris, eadem obtinebat, quæ diximus in actione. qua in rem agitur hoc est, dominus nullã præstabat satisdationem, procurator vero cauebat dominũ ratã rẽ habiturũ, similiter et tutor aut curator, si hoc erat dubiũ, an tutor aut curator esset. Ex *latere vero eius, qui conueniebatur, si quis alieno nomine actionẽ in personam excepisset, omnino cogebatur ad satisdationẽ, propter prædictã* Iuris *regulã, qua dicere solemus:* Neminẽ *in aliena re sine satisdatione idoneũ defensorẽ credi.* Sin *autẽ quis suo nomine actione in personam cõuentus esset,* Iudicatum *solui satisdare non erat necesse.*

Et *hæc quidẽ sic apud* Veteres *in vsu erant.* Ho*die vero alius ordo hisce in rebus obtinet quoniam siue in rẽ, siue in personã cũ aliquo suo nomine agatur: nullam satisdationem prolitis æstimatione dat.* Sed *pro sua persona fideiussorem præbet, qui promittat, in iudicio reũ vsque ad terminum litis permansurum* Interdum *vero ne fideiussorem quidem dat, sed suæ promißioni committitur, iurando, in iudicio se permansurum nec inde discessurũ, quæ & Romano more,* Iuratoria *cautio vocatur.* Interdum *etiam & sine* Iureiurando *nudam repromißionem emittit.* Et *hæc omnia secundum qualitatẽ personæ, quæ, rei sustinet partes, procedere consueuerunt.* §. Sed hodie.

A R G V M.

Qui domini aut actoris vel quasi procurator est, tũ

demum cauere de rato cogitur cum de mandato non constat. Conuenti autem procurator. quemlibet de mãdato consistet, nihilo secius de iudicando soluendo idonee, ac rite cauere compellitur, pro quo vel reus ipse fideiussor interuenire potest In quo cautionis genere, bonorum fideiubentis hypotheca contracta intelligitur Quod si reus ipse litem fuerit contestatus cauebit procurator reum sententiæ tempore iudicio affuturum et sententiam excepturum, alioqui se iudicatum facturũ nisi appellatione interposita, quod iudicatum fuerit, irritum factum sit.

§. Sin autem Sic itaque is, qui cũ suo nomine agitur, modo satisdationem, modo iuratoriam cautionẽ, modo nudã repromissionem emittit. Quod si aut is qui agit, aut is, qui cũ agitur, procurator est: tunc ex latere actoris præstanda est satisdatio Ratã rem dominum habiturum, nisi aut mandatum sibi a domino factum cum professione apud acta ostendat esse: aut præsens litis dominus, in iudicio procuratoris personam confirmet, dicendo: Hunc ego pro me constituo. Eadem forma obseruanda, si aut tutor aut curator per aliũ agat, veluti per eum, qui actor vocatur: aut aliæ personæ iis similes, quæ alienarum rerũ administrationem receperũt. Multæ. n. sunt species procuratorũ vt et nosti et adhuc disces: Et hæc quidem in actore. Sin autem cum aliquo agitur: tunc si præsens procuratorem constituere paratus est, potest id facere scilicet, aut ipse in iudicium venire, & personam procuratoris sui approbare, solitis interpositis stipulatio

nibus de satisdatione Iudicatũ solui, quæ ab iis, qui illam præstant, consueuerunt exigi. Ad hæc & illud domino permissum est, vt extra Iudiciũ fideiussoriã repromissionem exponat, per quam sui procuratoris fideiussor fiat, omnes clausulas stipulationis iudicatũ solui promittens: hoc est, procuratorem in iudicio permansurum, & vsque ad finem litigaturum, ac quod iudicatũ erit, soluturum. Simul et bona sua per hãc repromissionẽ, hypothecæ obligans, siue in iudicio, siue extra iudiciũ hæc cauerit: ita vt & ipse & hæredes eius, hoc nomine teneantur. Alia insuper satisdatione vel repromissione præstanda a procuratore pro persona eius, qui cum agitur (nam vt ex iis, quæ paulo ante dicta sunt, patet, pro seipso aut satisdationem præstat, aut repromissionem emittit) quæ ita cauebit actori, vt eum hoc nomine securum reddat, illum eo tempore, quo ferenda erit sententia, in iudicium venturum: aut si non aderit, omnia vel a seipso vel a fideiussore suo præstitum iri, quæ in condemnatione continebuntur, nisi forsitan ea per appellationem fuerit facta irrita.

ARGVM.

Litis alienæ siue mandato instructus, siue minime, nulla inter actiones in rem sint, an in personam facta differentia, legitimus defensor aut idoneus intelligitur nemo. Cæterum quæ hic sancita sunt, vbique custodiri iubet Imperator.

§. Si vero reus.

Quod si contingat, vt principalis reus ob quam-

libet causam præsto non sit, sed alius quispiam volens absentis defensione subeat, (nulla differẽtia inter actiones in rem vel in personã introducenda) citra impedimentũ velut defensor admittẽdus est. Sic tamen vt satisdet Iudicatũ solui, & caueat actori, a se quod iudicatũ erit, solutum iri. Idq; propter veterẽ & sæpe iã a nobis adductã Iuris regulam, qua dicimus, neminẽ sine satisdatione, alienæ rei idoneũ defensorẽ intelligi. Verum omnia hæc multo clarius perfectiusq; ex Iudiciorũ quæ multa quotidie inter homines existũt, vsu, et ex rebus ipsis pcipi possũt.

§ quã formã *Porro hanc satisdationum, & repromissionum formam non in hac tantum regia vrbe, sed in omnibus suis prouinciis. Imperator noster sanctissimus obtinere voluit, etiam si forte aliqui per imperitiam aliter vtantur. Quoniam illud necesse est, vt omnes prouinciales, caput ciuitatum omnium, hoc est, regiam hanc vrbem sequentur.*

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt.

TIT. XII.

ARGVM.

***QVAE** a Iure ciuili, aut eius partibus actiones proditæ fuerant, olim, ex perpetuæ habebantur, siue in rem, siue in personam forent, hodie vero sua cuique*

cuique tempora definita sunt. Prætoriæ autem, quæ pœnam consectantur, annum non excedunt: modo perpetuis furti manifesti actionem adiicias: cuius naturæ sunt, quas Prætor ad rei prosecutionem induxit.

Actionum aliæ ex Iure Ciuili descendunt, aliæ a Prætore inuentæ sunt. Quum autem dico, Ex Iure Ciuili, id intellige, siue ex lege aliqua, siue ex S.C. siue ex constitutione Principis proditæ sint. Et hæ quidem perpetuo solebant competere. Ita enim id vetustissimo iure comparatum erat. Sed constitutiones Principum, quæ post editæ sunt, tam in rem quam in personam actionibus certa tempora dederunt. Quæ vero a Prætore inuentæ sunt, plerunque sunt annales, quoniam & Prætoris edictum olim tantũ vsque ad annum valebat. Sũt tamen quædam Prætoriæ actiones, quæ perpetuo competant, id est, vsque ad tempora principum constitutionibus statuta. Hæ autem sunt eæ, quas bonorum possessori pollicitus est & aliis, qui hæredis vicem obtinent. Satis enim nouisse te arbitror bonorum possessorem, successorem prætorium esse, quem Ius Ciuile nesciat: quiq; vt libro tertio diximus, oblique & experiatur & conueniatur. Quoniam igitur actiones, quæ ciuilibus successoribus dantur, hoc est, hæredibus, perpetuæ sunt (Porro & bonorum possessor, & quiuis alius, qui hæredis instar obtinet, quod genus est is, cui ex S.C. Trebelliano hæreditas restituta est, per fictionem sibi hæredis nomẽ vindicant) ideo, vt

per omnia fictio hæc vera sit, necessariũ esse visum est, vt quemadmodum actiones, quæ hæredibus competunt, ita & eæ quæ bonorum possessoribus dãtur, perpetuæ essent. Sed & furti manifesti actio, quãuis Prætoria sit perpetua tamen est, quoniam absurdissimum id erat & iniquissimum, vt anno circunscriberetur. Sed dixerit hic aliquis mihi : Atqui *& lex duodecim* Tabularum *furti actionem nouit: quomodo tu igitur eam* Prætoriam *vocas?* Verum *hæc est responsio.* Lex *duodecim* Tabularum*, quum furti actionem daret, capitalem in furem pœnãm constituit, Prætor vero pecuniariam.* Quoniam *erga* Ius*, quod ex lege duodecim* Tabularum *venit, propter asperitatem explosum est, & magis* Iure *Prætorio vtimur (iustum enim erat, vt qui in pecunia læsisset, & in pecunia plecteretur) ideo* Prætoriam *furti actionem vocamus.* Hanc *quoq; ob causam perpetuam esse placuit.* Quoniam *iniquum putauit Prætor, vt in vtroque furibus auxilium ferret, simul et pœnam, quæ capitalis erat, in pecuniariam vertẽs: & actionem, quæ perpetua fuisset, annalem faciẽs.* Quod *igitur ad actionis perpetuitatem attinebat, id in suo habitu statuq; reliquit.*

A R G V M.

Quæ ex maleficiis dantur actiones pœnales tum Ciuiles, tum Prætoriæ aduersus delinquentis hæredes minime competunt : hæredibus autem offensi, præter vnam iniuriarum actionem, aduersus delinquentẽ cõ

ceduntur. Quæ autem ex contractu descẽdunt, aduersus hæredes indubie competunt, præter eam, quæ de dolo est, si nihil ad hæredes ipsos peruenerit, alioqui quatenus peruenerit dabitur. Hoc tamen pro regula obseruandum est, vt quæ transitoriæ actiones aduersus hæredes non sunt, si tamen lis a principalibus personis contestata fuit, transitoriæ efficientur.

Porro non omnis actio, quæ aut nobis competit, aut contra nos datur, siue Iure Ciuili, siue a Prætore: etiam hæredibus aut contra hæredes datur. Et (vt rem quam simplicissime exponam) actionum aliæ ex delicto nascuntur, aliæ ex contractu. Quæ ex delicto dantur, contra hæredes non transeunt. Est.n.certissima Iuris regula, qua dicimus: Actiones pœnales ex delictis in hæredes non dari: veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & legis Aquiliæ. Sed hæredibus hæ competũt, excepta actione iniuriarum, & si qua est alia huic similis, veluti actio in factum, quæ tunc competit, quum sine venia patronus in ius vocatus est. Et ratio quidem in promptu est. Nam quoties delictũ, fortunas eius, qui moriturus erat, minuit: tunc & hæres vt qui læsus & ipse sit, agere ex delicto poterit. Quod accidit in actione furti, vi bonorum raptorum legisque Aquiliæ. Actionem enim iniuriarum quum iniuria, quæ mihi illata est, nullum fortunis meis damnum attulerit, merito hæres, vt qui læsus & ipse non sit, non habebit. Idem est, & in illa in factum actio-

§. Nõ autẽ.

ne. Actiones vero quæ ex contractu nascuntur citra impedimentum & hæredibus & in hæredes dabuntur. Videas tamen interdum, vbi nec actio ex contractu in hæredes detur. Nam si rem aliquã apud te deposuerim, ac deinde dolo tuo vel omnino interuersa fuerit, vel deterior facta, nec inde emolumenti aliquid ad hæredem tuum peruenerit, actione depositi non tenebitur. Et tamen depositum cõtractus est. Pœnales autem actiones (quas supra diximus in hæredes non transmittit) si viuis principalibus contestatæ fuerint, citra impedimentum et inter hæredes exercebuntur.

ARGVM.

Qui pendente iudicio bonam fidem agnouerit, & actori satisfecerit, ab iudicii obseruatione absolui debet. Hinc et vulgo iactatũ: iudicia absolutoria esse oĩa.

§. Superest Iis, quæ de iudiciis dicta sunt, & illud necesse est addere: si is, qui cum agitur, bonam fidem agnoscẽs actori satisfecerit. i. aut id quod debet, aut rem, quæ ab eo petitur, reddiderit: nihil opus est cum propterea condemnari, quod lis cum eo contestata sit. Sed pudori eius ignoscimus, & absolutione eum dignamur: quamuis accipiendi iudicii litisq; contestandæ tempore in ea causa fuerit, vt damnari deberet. Et hoc illud scilicet est quod vulgo iactatur, omnia iudicia esse absolutoria. Hoc est, permissum est Iudici ante condemnationem reum, qui bonam fidẽ agnoscat, ab actione liberatum dimittere.

De exceptionibus.

TIT. XIII.

ARGVM.

Absoluto actionum tractatu, quæ velut arma sunt actorum exceptionum quæ in reo clypei loco habentur vim atque naturam traditurus rem finitione atque exemplis palam Imperator facit.

Quū dictum sit de actionibus: consequens est vt & de exceptionibus dicamus, quæ defendendorum eorum gratia, quibuscum agitur, comparatæ sunt. Et quid est exceptio? Est Iudicialis quædam allegatio reo competens, aduersus actionē, quæ Iure quidē Ciuili efficax sit, sed natura iniquas vires habeat: veluti (vt rem exemplo ostendam) metu tibi iniecto, curaui, vt promitteres mihi te daturum centum aureos. Aut dolo aggressus, eo te illectum perduxi, vt promitteres aliquid. Aut etiam per errorē quum debere te putares, promisisti ea mihi stipulanti, quæ mihi credebas deberi. Quamuis stipulatio vim suā explicuerit, obligationemq; verborum pepererit, & actiōnē, quæ ex ea nascitur: vt ego iam efficacem te cum habeā ex stipulatu actionem, aut etiam condictionem: tamē quia iniquum est, vt quod nō debeas id propter regulas Iuris soluere cogaris, ideo mihi ex stipulatione agenti, exceptione oppones: Si non per metum promisi: aut, Si non per errorem dare tibi spopondi. Ecce actio iure Ciuili valebat, sed

quoniam natura iniquum erat vt valeret, data est tibi exceptio, qua teipsum iuuare possis. Hæc autem exceptio erroris, in factum dicitur: quia διηγηματικῶς, id est, narratiue opponitur.

ARGVM.

Exceptione non numeratæ & non receptæ pecuniæ, ei subueniri solet, qui spe numerationis futuræ, scripto stipulatione etiam interposita, mutuum accepisse confessus semel est: si modo, intra sua tempora opportune vsus fuerit.

§. Idē Iuris. *Opponi solet exceptio & illa in specie: Centum a me aureos mutuo rogabas, Promisi id facere. Tu igitur priusquam pecuniam exhiberem, literas stipulationis mihi dedisti. Quibus accepta, recepi me facturum, vt postridie tibi pecunia numeraretur: Nec feci tamen. Post hæc, temporis aliquantum præteriit. Ego quum scirem efficacem esse stipulationem, condictione tecum agere cœpi, velut ex stipulatione propter exactā strictamq́; iuris rationem. Verum quoniam iniquum est condemnari te, vt pote non sequuta numeratione: exceptio tibi dabitur, quam Iurisconsulti vocant, Pecuniæ nō numeratæ. Et olim quidem exceptio hæc vsq; ad quinquēnium opponi poterat, sed hodie (vt supra libro tertio diximus Titu. xxi. quū de literarum obligatione ageremus) cōstitutio Imperatoris nostri ad biennium eā coāgustauit. Atq; ita si intra biennium agā, exceptio mihi obstabit: eo vero elapso, exceptio reo non dabitur.*

ARGVM.

Pacti de non petendo exceptio, etsi obligationem nō perimit, effectum tamen eius collidit.

Huic & illa species similis est: Centum tibi aureos mutuo dedi. Post tempus aliquod conueni, ne quod mihi deberes, peterē. Pactum hoc ipso iure condictionem non perimit, quoniam stricti iuris est actio. Sed adhuc Iure Ciuili obligatus manes. Quoniam ergo & efficax mihi est condictio, recteq; intendo, si apparet te dare oportere: & tamen iura naturæ lædo, pactiōibus meis aduersans, ac modo remittēs, nūc iterū petēs: pacti exceptio mihi obstabit. §. Praeterea

ARGVM.

Iusiurandi quoque exceptione obligationem ipso Iure non tollit, nec liberationem iuranti affert: sed ea opposita tutus, qui iurauerit, et indemnis seruabitur. Ea autem non in actionibus in personam modo, verum etiam in realibus quoque locum habet.

Centum mihi aliquis aureos debebat. Petere ab eo cœpi quod mihi debebat. Negauit ille se quicquā debere. Iusiurandum ei detuli. Iurauit se nihil debere, Nihilominus salua & efficax mihi est condictio Quemadmodum enim pactum, ita & Iusiurandum, actionem ipso iure non extinguit. Verum, quoniam absurdum est, vt ego cum, eo agendo, de periurio ipsius quæram, iusiurandi exceptio mihi obstabit. Quoniam dicet iis, qui cum agetur: Si non iuraui, nihil me tibi debere. Non solum an- §. Aeque si debitor.

tem in actionibus in personam, sed & in actionibus in rem exceptiones opponi possunt: veluti, tenebas rem, quæ ad me pertinet: persequi eam abs te volui. Tu vero tuam esse asseuerabas, Iusiurandum tibi detuli. Iurasti te esse dominum. Si deinde ego tecum in rem agere cœpero (nam adhuc actio mihi competit, quoniam iusiurandum dominium meum non extinxit) ex æquitate naturali, exceptio Iusiurandi mihi obstabit.

ARGVM.

Sententia absolutionem rei continens, siue in reali, siue personali tota sit, obligationem iure ipso non perimit, exceptionem tamen rei iudicatæ absoluto, si deinceps conueniatur, parit.

§. Itē si ī iudicio. *Actio mihi aliqua tecum erat in rem aut in personam. Agere hac institui. Et victus sum, siue quod iudici obreptum fuerit, aut ego me nimia celeritate præcipitauerim, siue quod Iudex male pronuntiauerit. Non est dubiū, quin actiones mihi efficaces, maneant. Si tamen iterum petere cœpero, exceptione rei iudicatæ submouebor.*

ARGVM.

Exceptiones aut Iure Ciuili, eiusque partibus, aut Prætorio introductæ sunt: vnde fit, vt Ciuiles aliæ, aliæ Prætoriæ dicantur. Earum autem omnium aut perpetuæ sunt, siue peremptoriæ: aut temporales, siue dilatoriæ. Quid autem vnaquaque sit, & finitionibus & aptissimis exemplis hic facile commonstratur.

§Hæc exēpli *Atq; hactenus quidem, species quasdam & exē*

pla enumeraſſe ſufficiat, ex quibus exceptiones naſcantur. Porro *ſunt & aliæ multæ ac variæ cauſæ, quæ exceptiones admittant. Sed eas plenius perfectiuſq; ex* Digeſtis *ſeu* Pandectis *diſcemus.* Enimuero *illud ſciendũ eſt, exceptionum alias eſſe ex legibus, alias ex iis, quæ legis vim obtinẽt, introductas eſſe, vt* S.C. *aut* Principum *conſtitutionibus, alias itẽ* Prætorem *inueniſſe. Omnium autem exceptionũ quædam perpetuæ ſunt, quæ & peremptoriæ dicuntur: aliæ temporales, ſiue dilatoriæ.* Et *peremptoriæ ſunt, quæ in perpetuũ obſtãt actori, et ſemper actionem perimunt: quia. ſ. vires actionis reſoluant.* Talis *eſt doli exceptio, & quod metus cauſa, & pacti conuenti, quum ita conuenit ne vnquam a debitore quod mihi deberet peterem.* Temporales *autem ſunt quæ ad certum tempus obſtant: qualis eſt temporarii pacti exceptio, quum ſ. conuenit, ne vſq; ad quinque annos debitum peterem: quoniã intra tempus hoc obſtat mihi exceptio, ſed eo elapſo, extinguitur: Itaq; ſi intra annum (vt dictum eſt) agere velim, obſtabit mihi prædicti pacti exceptio, aut alia quæuis ſimilis.* Atq; *ideo actionem in quinquenniũ differre debeo, & poſt tempus agere.* Nam *inde dilatoriæ dicuntur, quod rem differant. Quod ſi intra tẽporæ quinq; annorum agere pergã, ita mecũ in aĩo rationem ſubducẽs, ſi illũ præcipitẽ dare ante diẽ et iudici obrepere potero: iam inde confeſtim, id quod*

§ Appellãtur.

mihi debetur, consequar: sin vero temporarii illius pacti exceptio mihi obstabit, necesse erit omnino, vt post quinquennium cōsequi liceat. Qui apud sese huiuscemodi cogitationem instituet, nō recte sibi videtur consultum ire. Nam intra tempora submouebitur per exceptionem pacti, & post tempora, si pergat agere, habebit aduersum se exceptionem rei Iudicatæ: quoniam hæc peremptoria est. Nam illud in *vniuersum sciendum est, per exceptionem dilatoriā quæ semel opposita efficax fuerit, hoc est actorem a iudicio repellere potuerit, peremptoriam exceptionē acquiri. Hunc igitur in modum totam litem actor amittit. Sed olim hæc in vsu fuerunt.* Hodie vero *Imperator noster Sanctissimus tam iniquæ huic subtilitati locum esse noluit. Sed constituit, vt qui aut ita stipulatus est, Post quinquennium mihi dare spondes: aut qui mutuū dedit, & pactum deinde cū debitore fecit, ne intra quinq; annos id ab eo peteret: si ante quinquenniū vel stipulationi insertum, vel in pactum deductū agat: locū in eo haberet Zenonis cōstitutio, quam de iis edidit, qui tēpore plus peterent.* Hac autē *ita cauetur, vt qui tale aliquid deliquit, & ante triennium forte, quā quinquennium exiret: quod vel in stipulationem deductū vel pacto indultum fuerit, agit: nihil inde consequatur emolumēti, sed aduersas eum præscripta tempora duplicentur, & ipse sexenniū expectare cogatur. Sed &, vt quū*

§ Hodie autem.

agere peracto sexennio volet, ita suum actor recipiat, si impensas ac sumptus, quos is, qui ante tēpus conuentus erat, fecerit, ei restituerit. Hoc.n.modo prudentiores facti creditores, tempora ac inducias, quas ipsi dederint, non tam facile contemnent.

ARGVM.

Tertiam hic exceptionum diuisionem tradit quæ est, quod dilatoriarum exceptionum aliæ ex re, aliæ ex litigantis persona nascantur.

Dilatoriarum autem exceptionum, aliæ ex re, aliæ ex persona nascuntur, Et ex re quidem, vt temporarii pacti exceptio. Ex persona vero, vt procuratoriæ, Veluti si quis per militem aut fœminam agere velit: exceptione enim submouebitur. Nam miles quum totum se debeat armorum studio & exercitio dare, ne pro patre quidem aut matre, imo neque pro vxore, quanuis seruum haberet rescriptum, procuratorio nomine agere potest: Pro se vero agere non prohibetur. Nam id legibus, quæ de re militari latæ sunt, non repugnat. §. Præterea etiā.

ARGVM.

Infamia multis modis incurritur, ob quam olim variæ pœnæ inductæ fuerant, atque inter cæteras hæc frequētißima fuit, vt qui semel infamis esset, ad actus legitimos aut honores non admitteretur. Ac proinde infamia procuratorem a iudicio repellebat olim, hodie vero infamiæ exceptio in procuratore, velut ab vsu recepta, non attenditur. §. Eas vero.

SVNT & aliæ dilatoriæ exceptiones, quæ ex

personis nascantur: eæq; procuratoribus ex causa infamiæ opponi solent. Porro quid id sit, dicere operæpretium est. Tu vero hæc habe in modum cuiusdam præuiæ inspectionis. Si quis aut depositi aut iniuriarum condemnatus fuerit, infamis fit. Is autem cui infamiæ nota iniusta est, multis afficitur pœnis. Nã neq; in Senatum allegi, neq; Decurio creari, neq; militiæ nomen dare, neque aduocationes subire, neque procurator cuiusquam esse, neque si agat, procuratorem constituere potest suam tamen litem per se non prohibetur persequi. His ita inspectis, vide nunc deinceps rem quam agimus. Volebam tecũ agere. Infame aliquem procuratorẽ constitui, aut quũ is integræ famæ esset, ego infamis eram. Infamiæ exceptio obstabit. Dicet. n. is, cũ quo agetur: Si tu procurator non infamis es, aut certe non ab infami datus es. Et est hæc exceptio dilatoria ex persona nascens. Facile est autem dilatorias has exceptiones effugere. Nam si dixerit reus infamẽ esse procuratorem: possum eo submoto aliquẽ integræ famæ constituere, aut per meipsum litigare. Sin autem dixerit, infamẽ esse qui procuratorem dederit id vitabo, si procuratorẽ missum faciam, & ipse in causam descendam. Nam qui infamia laborat, quamuis procuratorem non constituat, tamen per sese agere potest. Quod si actor hac exceptione contempta, ita cũ animo suo cogitet: Siue fefellero ac causam vicero, siue

opposita exceptione illa, per meipsum egero, omnino consequar id, quod mihi debetur: seipsum plane decipit. Nam si deinde agere cœperit, peremptoria rei iudicatæ exceptione submouebitur. Idque propter regulam iam tibi traditam, qua dicimus: per exceptionem dilatoriam, quæ semel opposita efficax fuerit, peremptoriam, exceptionē acquiri. Verum hæc quæ de infamia dicta sunt, olim procedebant. Sed hodie, quum hæc frequenter in Iudiciis non versentur: ne fieri quidem videtur posse, vt aliquid de infamia, quæ procuratoribus obuci posset, propter desuetudinem eius tractemus aut quæramus. Nam & illud absurdum esse visum est, dum de personarum conditione altercamur, ipsius negotii disceptationē longius differre.

De replicationes.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Quæ æquitate aduersus agentis in petitiones summo iure nitentes, introductæ sunt his, qui ad iudicium pertrahuntur, exceptiones, eadē quoque inuentæ sunt aduersus exceptiones obiectas replicationes, & contra aduersus replicationes, datæ sunt duplicationes, et deinceps. Qua autem ratione id fiat, exemplis ad hoc propositis hic planum fit.

Quemadmodum actionibus, quæ Iure quidem ciuili efficaces sunt, sed ex æquitate naturali inique nocet, exceptiones opponi solent: ita & exceptioni-

bus, quæ re vera quidē validæ sunt, sed ex æquitate iniquæ putantur: allegatio quædam ab agentibus opponitur, quæ replicatio vocata est. Ac inde nomē habet, quod per eā replicatur ac resoluitur vis exceptionis nempe a replicando. Prædicta autem tractari possint tali in specie: Pactū cum debitore meo feci, ne qđ mihi deberet, peterē. Post tēpus aliqđ quū debitor factus esset ditior, aut quū ego id exprobrassem vel alius quispiā, pactū mecum iniit, quo mihi pmisit pristinum debitum petere. Si nūc ego post secundum hoc pactū condictione aduersus illū ad ea, q̄ mihi debētur, experiar, atq; ille pœnitētia ductus pacti exceptionem mihi opponat, sic dicendo: Si pactum amplius nō petendi nō fecisti: prima facie, pactū hoc multū videtur petitionem meā lædere. Nā re vera ita cōuenit, & nihilominus verum manet,

✱ Nā per secundū pactū prius ipso iure ✱ sublatū non est. Sed quoniam iniquum est: creditorem excludi: ex secundo pacto datur ei replicatio, in qua sic dicet:

✱ Sublatum non est) Græce est ἐγεγον ν, quod nihili verbum est. Alii ergo legunt γέγονεν ego vero οὐ γέγονεν. Sic eni scribit Iulianus Paulus in. l. si vnus. de Pactis: Pactus ne peteret, postea cōuenit vt peteret. prius pactum per posterius elidetur, non quidem ipso iure, &c. Quare videāt

quid agant qui tam temere eius studii libris manum admouent: in quo non satis versati sunt. Curtius.

Si posterius inter nos pactum factum nõ est, quo mihi petẽdi facultas data sit. Porro quemadmodũ exceptioni opponitur replicatio, ita & replicationi, q̃ prima facie iusta est, sed ex æquitate naturali ini que nocet, alia quadã allegatio reo opponitur, quæ duplicatio vocatur. Veluti pactum amplius non petendi tecum feci. Deinde posteriore pacto conuenit vt petere possem. Tertiũ pactum sequutum est, quo debitum tibi iterũ remisi. Quod si & duplicatio aliquam ob causam inique noceat, alia rursus allegatione opus est actori, vt ea adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Harum autẽ exceptionũ vsum & vlterius interdum quam diximus, varietas negotiorũ producit. Nam & triplicationi, quadruplicatio opponi potest. Sed omnia hæc & alia facilius ex latioribus Digestorum voluminibus cognosci poterunt.

ARGVM.

Exceptio principali competens, si in rem sit, fideiussore opposita, ei quoque proderit: quæ vero in personã est (qualis est bonorum cessio, huiusque generis aliæ) non eundem effectum habet.

Exceptiones autem, quibus principalis debitor vti potest, plerunq; & fideiussor opponit, Merito, quoniam quod a fideiussore petitur, id ab ipso debitore peti videtur. Nam fideiussor quum soluerit, §. Exceptiones.

mandati actionem aduersus eum habebit. Qua ratione, si cum debitore pactum fecerim ne ab eo peterem: exceptio pacti conuenti & iis dabitur, qui pro ipso obligati sunt, perinde atq; si expresse dixissem, Ne a vobis quidem petam, quod mihi debetur. Sunt tamen exceptiones quædam, quæ non æque fideiussori ac debitori competant: veluti, Mutuum dedi Primò, & Secundum fideiussorem accepi. Primus quũ nihil haberet, vnde ego meum consequi possem, bonis suis cessit. Si cum eo velim agere, habet is exceptionẽ quam mihi opponat, sic dicendo: Si bonis nõ cessi & ita me iudicio potest excludere. Verum exceptio hæc, fideiussores ipsius non iuuabit: hac maxime de causa, quoniam qui fideiussorem a debitore suo accipit, eam ob rem præcipue accipit, vt sibi rebusq; suis consulat, nempe vt si contingat debitorem soluendo non esse, regressum habeat ad eos, qui pro illo fidem suam obligarunt. Quod si & fideiussori dederimus exceptionem cessionis, futurum est, vt non admodum bene rem meam gessisse videar accipiendo fideiussores.

De interdictis.

TIT. XV.

ARGVM.

Quoniam de interdictis tractatum facturus est Imperator, & cum in contentionibus maxime, quæ de possessione sunt, versentur: ideo de possessionis

multi

multiplici acceptione quadam præfatur, inquiens rei corporeæ possessionem proprie dici: rei autem incorporalis, siue iuris, quasi possessionem. Interdictum autem quid sit luculenta sane finitione explicat.

Qui de actionibus, exceptionibusq; & replicationibus disseruit, consequens est vt & de interdictis disserat, siue de actionibus, quæ vice interdictorum exercentur. Sed & is, qui de interdictis disputat, scire debet, quando de possessione loquatur, & quando de quasi possessione. Et *possessio quidem est corporalis rei detentio. Quasi uero possessio est, incorporalis rei vsus.* Et *corporalis quidem res est, veluti fundus ædes, & quæcunque iis similia sunt.* Incorporalis *vero, vt vsusfructus, seruitus, & si qua talia. Quum igitur inter duos aliquos de possessione aut quasi possessione controuersia est,* Prætorem *adeunt, ac totam rem ei exponunt: quoniam in huiusmodi controuersiis sæpe contingit & cædes fieri, & vulnera infligi, & ad manus veniri.* Rem *itaque omnem* Prætori *ordine exponunt.* At *is quædam verba inter eos pronuntiat, non litem dirimens, sed ad pedaneum* Iudicem *remittens, qui de controuersia ipsorum cognoscat.* Dicendum *est, igitur omnibus in vnum collectis, quid sit interdictum.* Interdictum *ergo est, enuntiatum* Prætoris *inter duos aliquos, qui de possessione vel quasi possessione contendunt, emissum, facti quidẽ speciem causamq; non incidẽs,*

T

sed quomodo de ea iudicandum sit, iudicē informās. Hæc autem verba dicit Prætor, aut vt prohibens, aut vt iubens quid fieri. Porro interdictis vel maxime locus est in possessione. Ideo autem dixi Maxime quoniam interdum et de possessione quæstio non mouetur, & interdictum tamen competit.

ARGVM.

Interdictorum summa ac præcipua diuisio ea est, vt quædam prohibitoria, quædam exhibitoria, et quædam sint restitutoria, quæ hic aptissimis exemplis ac descriptionibus facile patent.

§. Summa. *Summa interdictorum diuisio est hæc, quod interdictorum alia sint prohibitoria, alia exhibitoria & alia restitutoria. Et prohibitoria quidem sunt, quibus aliquid fieri Prætor prohibet: veluti, minas aliquis iactabat aduersum me, quasi ingressurus & possessionem, quam habebam, turbaturus. Ego Prætorem adii, et minas aduersarii exposui, ac sine vitio me possidere dixi. Prætor itaque sic proununtiauit: Sine vitio possidenti vim fieri veto. Sed & interdum aliquis mortuū, cuius ad ipsum cura spectet, in locū aliquem, quo ius ei erat inferendi, inferre vult: huic ergo interdictum prohibitorum dabitur, aduersus eum qui prohibere id voluerit. Aut etiā in sacro loco, vel publico flumine ripaue eius aliquis opus aliquod mollitur, quo per flumen peior fiat nauigatio: nā & hic prohibitorium interdictum dabitur. Restitutoria autem sunt, quibus restitui aliquid*

iubet: veluti bonorũ possessori, ut reddatur possessio earum rerum, quas alius quis pro hærede vel pro possessore possidet. Quid vero sit Pro hærede aut pro possessore possidere, infra discemus. Aut quũ possessionem fundi mihi restitui iubet, de qua vi deiectus sum: Exhibitoria *autem sunt, per quæ quid iubet in medium proferri: veluti, fratrem meum apud te occultas, quod dicas eum seruum tuum esse, quum ego de libertate eius agere velim. Aut libertum meum apud te occultas, cui operas ego velim indicere. Aut filium meum (quod sæpe contingit) vel nepotẽ meũ, qui in potestate mea sint, apud te occultas, quos ego in medium adduci uelim. Sunt tamen qui dicant ea proprie interdicta vocari, quibus quid fieri prohibet. Ab interdicendo scilicet, quod denuntiare & prohibere significat.* Restitutoria *vero & exhibitoria, decreta dici: nempe ab eo quod est decernere.* Id *enim statuere & censere est.* Sed *tamen obtinuit, vt omnia interdicta appellentur, propterea quod inter duos dicantur.*

ARGVM.

Secunda interdictorum diuisio hæc est, vt alia sint adipiscendæ possessionis, qualia sunt interdictum, Quorum bonorum & Saluianum, alia retinendæ, & alia possessionis recuperandæ. Quæ qualia sunt, & quibus item, & quarum rerum occasione competant, ex progressu liquebit.

Altera interdictorum diuisio est hæc, quod in

terdictorum alia habeant uim adipiscendæ possessionis: quoniam ea petimus quum adipisci possessionem volumus: alia retinendæ, alia recuperandæ. Ei adipiscendæ quidem vim habet interdictum. Quorum bonorũ, quod bonorum possessori accõmodatur. Veluti in ac specie: Mortuus *est cognatus meus. In bonis huius petii bonorum possessionem Vnde cognati. Aliqua ex iis bonis quidam tenebant. In eorum ego possessionem per interdictum Quorum bonorũ, uenire possum. Sed non omnino aduersus quẽuis possessore interdictum hoc mihi dabitur, verum aduersus duos duntaxat, nempe aduersus eum, qui pro hærede possidet, & aduersus eum, qui pro possessore. Et quis pro hærede possidet. Is, qui se hæredẽ putat. Cur autem sic vocetur, paulo latius dicendum est. Multæ sunt acquisitionum rationes: & quot sunt acquisitionum rationes, totidem sunt & tituli. Titulus vero est possessionis causa. Veluti rogo te, vnde hanc rem possides. Et dicis, Quoniam mihi donata est, & titulus est, pro donato: aut quoniã emi et titulus est, pro empto: aut in dotem mihi data est, & titulus est, pro dote: aut legata mihi est, & titulus est, pro legato. Et hic ergo, si quis rogetur, dicet: Quoniã hæredẽ esse me puto: & dicitur pro hærede. Quis autẽ pro possessore possidet. Pro possessore possidet, & dicitur, qui vi rapuit aut abstulit, nec vllã possessionis iustã habet causam, quiq; si rogetur vnde possideat*

dicturus sit, quãpiam possideo, & interrogationẽ in respõsionẽ versurus. Hic igitur pro possessore possidere dicitur: nec refert, totã hæreditatẽ an rem aliquã possideat. Ideo autẽ in interdicto, Quorũ bonorũ adipiscendæ possessionis potestas versatur, quia ei tantũ vtile est, qui nunc primũ adipisci vult possessionem. Huiuscemodi est & interdictum Saluianum, quod fundi domino datur aduersus colonũ, qui ea quæ in fundum illata et inuecta essent, pignori futura mercedis nomine pepigit. Nã si is cesserit in soluendo, aduersus quemuis res coloni possidentẽ interdicto Saluiano dominus experiri poterit: Si quis ergo nunc primũ adipisci possessionẽ velit, necessaria sunt ei interdicta adipiscendæ possessionis. Sin vero semel adeptus eam amiserit ad ea interdicta transeundum ei est, in quibus potestas recuperandæ versatur.

ARGVM.

Retinendæ possessionis interdicta sunt, vti possidentis. & vtrubi, quæ in hoc inter se distant, quod illud in immobilibus, hoc vero rebus mobilibus versetur.

Quum dictum sit de interdictis adipiscendæ possessionis, dicamus & de interdictis retinendæ possessionis. Huiusmodi autem est interdictum, Vti possidetis, & interdictum Vtrubi. Quæ tali fere in specie locum habent: Euenit, vt ego seruum aliquem nanciscerer: idque præsente te. Quum ego meum esse illum dicerem, tu contra, te eius esse do- §. Retinendæ

minum affirmabas,' Atque ita vterque nostrum ad se trahebat dominium serui. Ad extremum, ego sic locutus sum: Si tu te dominum esse putat, an ego seruum poßideo, in rem mecum agito: & si probaris, habebis eum. Eadem & tu dicebas: Imo vero ego eum poßideo: & tu potius mecum in rem agito. Initio igitur controuersiæ coorto de serui proprietate, eo veniēdū est, vt de possesßione quæramus. Illud. n. in primis discerni ac cognosci oportet, vter reus sit vter actor. Quoniā neq; Ius ciuile id recipit, neq; naturalis ratio admittit, vt iudicium procedat: nisi nouerimus, quis petitor sit, & a quo petatur. Potior est autem in iudiciis rei causa, quam actoris. Atque ideo plerunque ingentes existunt contentiones de ipsa possesßione, vtrius. s. ea sit. Possesßionis autem commodū in hoc est quod quamuis res, de qua agitur, poßidentis non sit, interdū tamen causam obtineat, quum videlicet actor probare non potest proprietatem ad se pertinere. Quapropter quum incertum est, actor an reus dominus sit, pro reo fertur sententia. Semper. n. quum actor in probatione deficit (nanque is

§. Sed obtinet. *onus probandi sustinet) victoria reo paratur. Hæc igitur duo interdicta, retinendæ possesßionis sunt. Est tamen nonnihil inter ea differentia: nam interdictum, Vti poßidetis, in rebus immobilibus, veluti in fundo aut ædibus locum habet: interdictum autem, Vtrubi in rebus mobilibus.*

ARGVM.

Interdictum, Vti poßidetis & Vtrubi quanquam inter se olim plurimum differrent, tamen hodie eorum iam exæquatis uiribus, is in vtroque vincit, qui litis contestatæ tempore ab aduersario possessionem non vi, non clam non precario habet, nulla differentia facta, sit ne res soli, an mobilis. Poßidere autem ipsi non solũ per nos, sed etiam si alius nomine nostro poßideat, dicimur Et quanuis possessio solo animo retineatur, non tamen solo animo quæritur.

Is porro interdicto, Vti poßidetis vincit, qui eo tempore, quo Prætor interdicit, sine vitio fundũ possidet, hoc est, neque vi inuasum, neque clã arreptũ, neque precario concessum. Sed quanuis alteri vim fecerim vt poßiderem, aut ab altero clam arripuerim, aut ab altero precario rogauerim possessionem dum nihil aduersus te huiuscemodi cõmiserim, vincere te debeo in hoc interdicto. In interdicto autem, Vtrubi, is vincit, qui maiore parte eius anni (qui retro legendus est) possedit. Veluti, septem ego menses possedi, tu quinque postremos: ego te vincam: deinceps ergo tu possessione mihi restituta, actor factus, onere probandi grauaberis. Et ita quidem olim hæc in vsu erant. Sed hodie aliter ea obseruantur: nulla facta differentia inter utrunque interdictum, quantum attinet ad quæstionem possessionis. Is enim vincit siue res soli sit, siue mobilis, qui litis contestata tempore sine vitio poßidet. Non amplius igitur quærimus vter interdicti reddendi tempore poßideat, §. quorum.

§. Possidere. *neque uter maiore parte anni possederit* Possidemus *autem non solum per nosmetipsos, aut eos, quos in potestate habemus, verum etiam per alios qui in potestate nostra non sunt.* Quod *genus est, qui fundum a nobis conduxit: ac inquilinus, & is apud quem deposui, vel cui cōmodaui rem meā.* Nam *illis naturaliter possidentibus, ego ciuiliter possideo,* Et *hoc scilicet illud est quod vulgo dicitur,* Possessionem *retinere me posse per alium, qui nomine meo in possessione sit:* Enimuero *potest quis animo possessionē, retinere, quāuis neque ipse, neque alius quisquā nomine eius in possessione rerū sit: nēpe si nō ea mente rē reliquit quod eā aspernaretur, sed quū speraret fore, vt post ea ad eā rediret.* Nā & *ita possessionem videtur retinere.* Id *autē maxime contingit in agris et prædiis suburbanis: ab his.n. sub hyemis tempus discedimus propter incommodam habitationem, sperantes fore ut quum tempus inuitauerit, eodē reuertamur.* Iam *primum vero possessionem adipisci solo animo non possumus: veluti,* Prædia *quædā: quæ in illa prouincia sita sunt, mihi vendidisti.* Volebas *ea mihi tradere.* Ego *nec accipere ea ex distante terrarum spatio possum: nec aliquē illuc mittere in animum induco, qui accipiat.* Dicere *ego tibi non potero,* Discede *a prædiis illis, quoniā ego ea animo possideo.* Nam *id fieri non potest, vt solo animo iam primum possessionem nanciscar.* Sed *possessionem semel mihi corpo-*

raliter traditam, solo animo retinere possum. Qui autem sint, per quos acquiri possessio queat plane supra libro secundo exposuimus.

ARGVM.

Recuperandæ possessionis interdictum, Vnde vi dicitur, quod occasione possessionis spoliato, competit, quanquam eam a spoliante vi, clam, vel precario, ex interualo tamen haberet. Si quis tamen hodie alium per uim spoliet, & dominus sit ipse spoliator, rei domi nio cadit, si non dominus, & rem & eius æstimationem reddit, ac præterea lege. Iulia de ui publica aut priuata, iuxta negotij & vis illatæ qualitatem, reus factus, criminaliter punitur. Cæterum qui armorum, appellatione: quantum ad præsens negotium pertinet veniat, hic ex contextu planum est.

Recuperandæ possessionis est interdictum, Vnde vi. Nā si quis vi de funde aut ædibus meis me deiecerit, opus mihi erit prædicto: ĩterdicto quo possessionē mihi is restituere cōpelletur. quāuis ego iā ante ui eū expulerim, aut clam in possessionem venerim, vel eam precario ab eo rogauerim. Et hæc quidem ita tradebant veteres: sed hodie (vt diximus) Principū constitutionibus cauetur, vt si quis rem suam per vim occupauerit, dominio eius priuetur. Sin vero alienam, simul & eam restituat, & estimationem eius dependat ei, cui vim fecerit. Porro qui aliquem de possessione, in qua erat, deiecerit, non solum dicto interdicto tenetur, sed etiam in crimen legis Iulie de vi priuata aut de vi publica incidit. Tunc autem

9. Recuperandæ.

§. Sed ex constitutionibus.

locum habet lex de vi priuata, quum sine armis uis facta est. Si enim cum armis vi de possessione deiecit, lege Iulia de vi publica tenetur. Armorum autē appellatione non solum scuta & gladii & galeæ intelliguntur, sed etiam fustes & lapides, & omne instrumentum, quod nocere posit.

ARGVM.

Repetitis superioribus duabus interdictorum diuisionibus, nunc tertiam ac vltimam eleganter tradit. Imperator, inquiens, Interdictorum quædam simplicia, in quibus quis actor sit, & contra quis reus facile apparet. Quædā vero duplicia sunt in quibus haud facile dignoscitur, vter actor sit an reus. Inter quæ sunt & prohibitoria quædam, veluti. Vti posidetis, & Vtrubi. Cæterum hodie reiecta veteri interdictorū proponendorum formula ac solennitate, in eorum locum surrogata in factum proponitur actio.

§. Tertia. *Diximus interdictorum alia esse prohibitoria, alia restitutoria, & alia exhibitoria: Deinde fecimus & alteram diuisionem, quum dictum est, alia esse adipiscendæ possessionis, alia retinendæ, & alia recuperandæ. Dicatur nunc & tertia diuisio interdictorum, quoniam alia simplicia sunt, & alia duplicia: Et simplicia quidem sunt, in quibus actor a reo discretus est: qualia sunt omnia restitutoria & exhibitoria. Quoniam actoris est, qui aut restitui sibi vult possessionem, aut personam, quæ celatur, in medium adduci. Reus vero est is, qui aut restituere possessionem aut personam*

in medium adducere cogitur. Prohibitoriorum autẽ interdictorum alia simplicia sunt, & alia duplicia. Et simplicia quidem sunt: veluti quum Prætor prohibet in loco sacro, aut flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Is enim, qui prohibet, actor est, qui vero prohibetur, reus. Duplicia autem sunt: veluti: Vti possidetis, & Vtrubi. Porro ideo dicuntur duplicia, quia par vtriusque litigantium in his conditio est: neque quisquã eorum præcipue vel actor vel reus videtur: sed vterque eorũ et actoris & rei partes sustinet. Itaque et Prætor in interdicẽdo media quadã enũciatione vsus est, neque hunc neq; illũ ex verbis suis actorẽ faciens. Nã in interdicto, Vti possidetis, in hæc verba loquitur: Vti possidetis, quo minus possideatis, vim fieri veto. Nec dixit, Vti possides: ne ad vnũ sermonẽ suũ dirigere videretur. In interdicto quoque Vtrubi his verbis vsus est: Vtrubi vestrum seruus ille, de quo agitur, maiore parte huius anni fuerit, quo minus is eũ ducat, vĩ fieri veto. Vide quo modo et hic dixerit, Vtrubi, idest, apud verũ neq; dixerit, apud te. Enimuero de ordine & exitu interdictorũ superuacaneũ est hodie dicere Nã quoties extra ordinẽ Ius dicitur, qualia sunt oĩa hodiæ iudicia nõ est necesse interdictum reddi. Sed sine iis iudicia exercẽtur vtili actione loco interdictorum reddita. Sic igitur quisque intendere consueuit Cõstituo aduersus te vtilem actionem velut ex interdicto Sat-

§. De ordine

uiano, aut ex interdicto Vnde vi, aut alio quouis.

De pœna temere litigantium.

TIT. XVI.

ARGVM

Qui timere litigat triplici Pœnæ ob noxius redditur nimirum periurii, pecuniariæ, & infamiæ.

Qui nobis olim iura constituerunt, & ordinem Iudiciorum inuenerunt: libidinem eorum qui facile ac temere ad litigandũ procederẽt, reprimere voluerunt: id quod & Imperator noster sibi studio esse dicit. Sæpe. n. fieri posset, vt qui nullam aduersus me actionem haberet, iudiciũ tamen mihi dictaret hæc secum in animo suo reputans. Si contingit vt iudici imponã, nempe aduersarius mihi condennabitur: sin autem succumbo, nihil est in quo læsus uidear. Et item alius quispiã quum deberet, ad negandum tamen linguam suã verteret, ita apud se cogitans: Si impono iudici, absolutionem consequar: sin id non possum, lædi non videbor, quum id soluam quod debeo. Veteres igitur has & alias actorum calumniationes & reorum fraudationes quum excidere cuperent: varias pœnas constituerunt, alias pecuniariam condemnationem, alias Iurisiurandi religionẽ alias infamiæ metum iniicientes, inferentesq;.

ARGVM.

Litigatores eorumque aduocati, de calumnia iuramentum præstare debent: alioqui sequetur, inefficax

est futurum. Et qui in iudicio mentitur, quandoque dupli quandoque tripli pœna plectitur.

In primis enim omnibus quibuscum agitur iusiurandum ex constitutione Imperatoris nostri defertur. Nam non aliter suis allegationibus reus vtitur, nisi prius iurarit, quod se putans bona conscientia actori contradicere, ad iudicium venerit. Est igitur hæc maxima pœna, quod simul & in periurium cadat, & debitum tamen conuictus exoluat. §. Ecce.n.

Præterea sunt quædã actiones quæ in duplũ aut in quadruplum condemnationẽ habeãt. In duplum, veluti si damni ex lege Aquilia, aut legatorũ nomine, quæ piis locis relicta sunt, agatur: Admonentur enim, qui vna harum actione tenentur, vt confiteri velint: quoniam negantes duplum exoluent: alterũ simplũ præter id, quod debetur, pœnæ nomine præstantes. Sunt etiã quædam actiones, quæ maiorẽ simplo condemnationem habeant, quamuis cum confesso agatur. In duplum quidẽ, vt actio furti nec manifesti: in quadruplum vero furti manifesti. Et hæ quidem sunt pœnæ, aduersus reos inuentæ. Sunt & pœnæ quibus actorum calumniæ coerceantur. Nam et actor ex constitutione Imperatoris nostri initio litis iurare cogitur, se recta cõscientia, eã litem inferre. §. At aduersus. §. Itẽ actoris.

Est autem & alia eiusdem Imperatoris constitutio, quæ vtriusque partis aduocatos iusiurandũ subire cogit. §. vtriusque.

ARGVM.

Mulcta partis decimæ, quæ olim improbis litigatoribus infligi solebat, hodie ab vsu reiecta, qui improbe ac temere litigat in periurium incidit, ac præterea damnum, impensasque omnes ac de causa factas victori dependere compellitur.

§. hæc autem omnia *Hoc autem iusiurandum Imperator noster, in locum & pro veteris calumniæ actione introduxit, quæ iam per desuetudinẽ sublata est. Nã si cum aliquo quauis actione egissem, ac succubuissem, & inuentum fuisset, calumniam reo a me paratam fuisse: habebat is regressum ad me & de calumnia mecum agere poterat. Quæ actio condemnationem in decimam eorum partem habebat, quæ ego in priorem litem deduxerã: veluti, condictione (verbi gratia) ad centum aureos egi, & succumbui. Agi mecum poterat de calumnia in decem aureos. Quoniã igitur hæc actio de calumnia in communi vsu non erat, in locum eius introducta est dicti Iusiurandi præstatio: & vt improbus litigator impensas & damna litis aduersario soluere cogatur, in quæ temere litigando illum coniecit.*

ARGVM.

Iudicia, de quibus hic, condemnato ignominiam inurunt Item actiones directæ, licet non contrariæ Et qui in illis depectus fuerit, ignominiosus atque infamis efficitur

§. Ex quibusdam. *Præter iam relatas a nobis reorum pœnas, sunt & aliæ pœnæ. Sunt enim Iudicia quædam, quibus*

damnati ignominiosi fiant. Ex delictis quidem, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, et de dolo: ex contractibus vel quasi contractibus, tutelæ, mãdati, depositi, quum scilicet directis actionibus agitur non itẽ cum contrariis. Nã contrariæ actiones ignominiã non pariunt: veluti, cõtraria tutelæ actio est, quã tutor aduersus pupillũ habet, pro sumptibus & impensis, quæ in eũ rem ve eius fecerit. Cotraria mãdati est, veluti quũ mihi mandatũ est, vt pro te litigẽ, & impensas litis a te repeto Contraria depositi est, veluti seruum tuum apud me deposuisti. Is in aduersam valetudinem incidit, sumptus aliquos in valetudinẽ eius feci. hos ego contraria depositi actione a te repeto. Actio quoque pro scio, famosa est. Sed nihil est, cur hic contrariã actionẽ dicamus quoniã ex vtroque latere directa est. Et quilibet ex sociis eo iudicio dannatus, infamia notatur. Est autẽ hæc inter delicta, & contractus differentia, quod ex furto et quæ talia sunt, non solũ damnatus ignominia notetur, sed etiã extra iudiciũ pactus. Nã veluti constituendã in sese pœnã redimere pecunia videtur: & de paciscẽdo, delictum suum fatetur. Ex contractibus vero, is tantum notetur, qui & damnatus est. Nã qui decidit, misericordia dignus iudicandus est.

ARGVM

Iudicia a citatione initium sumunt omnia. Et qui non impetrata venia, eum, quem alias citra veniam

vocare non potuerit, Ius vocauerit, vocato in factum actione tenetur, & quinquaginta aureorum pœna punitur.

§. Omnium. *Omnium autem actionum instituendarum principium ab eo* Prætoris *titulo proficiscitur, quo de in ius vocando edicit. Qui .n. cum aliquo litigare vult iudicem in primis adire debet, & ita eum in ius vocare. Quod si aut aliquis, qui e numero parentum sit, in ius vocatur: aut* Patronus *a liberto vel parentes eius aut liberi, venia a* Prætore *petenda est. Si enim sine venia ac permissu eius vocati fuerint: in factum aduersus vocantem datur actio, & quinquaginta aureorum sequitur condemnatio.*

De officio iudicis.
TIT. XVII.

ARGVM.

Ius dicentis officium est, vt iuxta iuris præcepta, siue scriptum ius sit, siue minime, iudicet, & sententiam secundum actionis propositæ naturam ferat.

RELIQVVM *est, vt de officio* Iudicis *disputemus. Atque illud quidem in primis obseruare debet* Iudex, *ne in iure dicendo aliter iudicet, quam constitutionibus, aut legibus scriptis, aut eo iure, quod a sapientibus receptum est, cauetur. Quapropter si noxali actione tecum egero, & quod aduersus me commissum esse dico, probauero: ita*

pron-

pronuntiare debebit iudex. P. Meuium *l.* Titio *actori condemno, decem aureos soluere aut seruum noxæ dedere.*

A R G V M.

Iudex reum, siue singulari in rem, siue vniuersali actione in ius pertractum, ad rei & fructuũ restitutionem condemnare, si eum condemnandum perspexerit debet. Quem si, malæ fidei possessorem fuisse apparuerit, non solum quos percepit fructus, verum & quos percipere potuit, præstare compellet Si vero bonæ fidei fuerit, ante litis contestationem consumptorum, et eorum, quos culpa non percepit. occasione minime tenebitur At post litis contestationem idẽ de eo, atque de malæ fidei possessore iudicandum. Nam tum iam ab inde omnium fructuum ratio habenda est.

Sin autem quis in rem egerit, iudex si contra actorem iudicat, reũ debet absoluere. Sin minus habere iuris reum perspicit, rem vna cum fructibus restitui iubebit. Quod si reus se neget in præsens rem posse restituere, neq; id ab eo frustrationis causa dicatur: conueniens est, vt iudex ei inducias alicuius tẽporis concedat, intra quod rẽ actori restituat: ut tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussoribus nempe, vt si intra tempus a iudice statutum rem nõ restituerit, constitutam litis æstimationem prestet. §. Et si in rẽ.

Quod si hæreditatis petitione agatur: eadem circa fructus statuat iudex, quæ quum in rem agitur, dicta sunt. Illorum autem fructuũ nomine quos §. Et si hæreditas.

culpa sua ex rebus hæreditariis possessor non percepit, condemnandus est, si mala fide hæreditatem possidet. Quæ pene eadem obtinent, & circa specialem siue singularem in rem actionem. Nam & in ea, qui mala fide possessionem rei nactus fuerit, eorum quoque fructuum rationem reddet, quos culpa sua non percepit. Cur autem dixerim. Pene, tunc quum de iudiciis agemus, latius discemus. Sin autem bonæ fidei possessor is fuerit, qui cũ agitur, nomine fructuum eorum, quorum causa litis contestationem præcedit, neque ii fructus ab eo petentur, quos consumpsit, neque ii, quos non percepit. Post litis autem contestationem, tam ad fructus perceptos, quam cõsumptos iudex eum condemnat. Et hæc in actione in rem, qua res singulares petuntur, dicta sunt, eadem autem & in hæreditatis petitione dicta credantur.

ARGVM.

Qui ad exhibendum actione conuenitur, non ob id condemnationem euitat, quod rem in medium proferat, nisi eam cum omni causa sua exhibeat, idest, eo statu quo iudicii suscepti tempore fuit, vnde fit, vt qui vsucaptam pẽdente iudicio exhibet, liberationem minime consequatur. Quam ob rem fructus medio tempore perceptos, præstare compellitur: At si rei exhibendæ promptam non habeat facultatem, tempus ad exhibendum concedetur. præstita tamen prius cautione. Qui si a iudice iussus, intra tempus concessum non exhibeat, neque se postea restituturum caueat, in id quanti actoris tempore litis contestatæ restitutam rem non esse intererit, condemnandus est.

§. Si ad exhibendum.

Quum vero ad exhibendum agitur, non satis est reo, ad euitandam condemnationem, si rem in medium adducat aut proferat: sed & causam rei præstare debet, idest, ea omnia restituere actori, que habiturus esset, si initio constituendæ actionis, res ei fuisset exhibita. Atque ideo, si inter moras & dilationes iudicii ad exhibendum, rem reus vsucaperet nihilominus condemnandus est, nō dicere poterit dominum se factum esse per vsucapionem, & ita condemnari se non poße, aut ad reddēdum quod ipsius factum sit, cogi non debere. Quoniam eo tempore, quo lis ad exibendum contestata, & iudicium acceptū est, nōdū completa erat vsucapio, quamuis inter moras ac dilationes iudicii, tempus eius præterierit. Verum quoniam ad litis cōtestationem recurri solet quo tempore nōdum vsucapta erat res: nō immerito perinde restituenda est, atq; si rei facta nō videretur esse per vsucaptionē. Propterea quod (vt dictū est) cōdemnationē retro trahamus ad hoc, vt similē sibi ac æqualē faciat litis cōtestationē. Sed et fructus medii tēporis, id est eius quod inter litis cōtestationem & condemnationem est, reddendi sunt a reo. Quod si neget reus, idq; sine frustratione, rē a se restitui in præsens posse. forte quòd alio in loco sit, tps ei ad restituendum dabitur. Sic tamen vt eo noïe securum faciat actorem, quod rem restiturus sit. Sin vero neque confestim iussu iudicis rem exhibet, neque, ē

postea restituturũ cauet in id condemnabitur, quod actoris intererat, rem sibi litis contestatæ tempore restitui.

ARGVM.

In iudiciis communibus & diuisoriis, ea sunt iudiciis partes. vt res singulas singulis adiudicet: & cuius res adiudicata præualuerit, eundem quatenus res pluris est, alteri in pecunia eatenus condemnet, quemadmodum & qui ex re hæreditaria fructus percepe rit, aut in ea versatus male fuerit, quatenus cohæredibus ob id adfuerit, eatenus condemnandus est: Quod si in communi diuidundo iudicio res inciderit, quæ commodam sectionem non recipiat, eam vni prorsus adiudicet, quem alteri pro parte rei in pecunia, æquabili sententia condemnabit.

§. Si familiæ. Porro quum agitur familiæ erciscundæ: officiũ Iudicis est, vt singulas res integras singulis hæredibus adiudicet: & si contingat, vt id, quod vni adiudicatum est, pluris valeat, quam quod alteri, inuicẽ hunc debet cohæredi certa pecunia (sicut iam dictũ est) condemnare, nimirum, vt æquam vterque partem habeat: veluti, primo adiudicauit res aliquas, quæ mille aureis valeant: Secundo alias, quæ octingentis, primam Secundo in centum aureos condemnabit, vt ita vterque nongentenos habeat. Quod si euenit: vt vnus aliquis hæredum solus ex rebus communibus fructus colligeret, aut vt rem hæreditariam vel corrumperet, vel consumeret (quid enim si vinum fuerit, & id aliquis ebiberit?) &

*earum rerũ gratia cohæredi condemnãdus est.Neq; vero hæc tantum,quum duo hæredes sunt,sed etiam quum plures locum habere debent.*Eadem *dicemus* §.Eadem. *& in comuni diuidũdo iudicio:quũ de multis rebus inter aliquos comunibus diuidẽdis agetur.* Nã *quũ de vna re,veluti fundo, agitur:tunc si quidem com mode,& vt id,de quo agitur,non lædatur,regionibus diuidi fundus poßit, quoniam forte & vineam habet & oliuetum, poterit* Iudex *vni vineam adiu dicare,& alteri oliuetum sic tamen, vt is qui potio rem partẽ accepit, alteri dare pecuniam condemne tur.*Sin *autem res diuisionem commode non admittat:aut etiã seruus sit,de quo agitur,aut mulus,qui in iudiciũ deducitur,vni tota res adiudicanda est: sic tamen vt is alteri certa pecunia condemnetur.*

A R G *V* M.

In finium regundorum iudicio,in hoc iudicis est officium ut dispiciat, num iustis modis agrorum fines distincti sint,cui tum a prioribus ab ire agrorum finibus licet,cum modis euidentioribus, quam hucusque extitißent,in præsentia distingui non poßint, quo eueniente,partem agri huius,alterius agro adiiciet,quem in pecunia ad iustam partis eiusdem æstimationem alteri condemnabit In quo etiam iudicio id quoque spectatur, vt si quid circa agri fines maligne gestum ab vno sit, vel alias agros dimetiri passus non sit, is puniatur: Cæterum quod vni adiudicatum in tribus his diuisoriis iudiciis,nimirũ familiæ erciscundæ cõmuni diuidũdo et finiũ regũdorũ fuerit,statĩ eius sit,cui ad

iudicatum est. Qui modus est rerum singularium acquirendarum, scilicet per adiudicationem ciuilis.

§. Si finiū. *Quum autem finium regundorum inter aliquos agitur: secum æstimare debebit Iudex an in præsenti specie opus sit adiudicatione: quæ sane vno casu necessaria erit.* * *Si enim euidentioribus finibus agros distingui melius sit, quam antea fuerint distincti: officium Iudicis est, vt ex vnius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicet, & ita certos in ea parte fines constituat. Quo casu consequens est, vt cum alteri certa pecunia condemnes. Quod si quis vicinorum aliquid malitiose circa fines commiserit, quoniam forte (verbi gratia) lapides, qui fines ostendunt furatus est, aut arbores, quæ fines dirimunt, excidit: & eius damni nomine aduersario condemnandus est. Interdum etiam is, qui contumaciter aut inobedienter iussis iudicis non paret, pœnas dat, & eius rei nomine hoc iudicio condemnatur: veluti, Quum de finibus esset inter aliquos quæstio, iussit iudex vtrunque agrum metiri, id alter litigantium non est passus fieri is vt in iudicem contumax, sicut iam dictum est, condemnabitur. Porro quod vno ex his iudiciis, idest, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, aut finium regundorum alicui a iudice adiudicatum fuerit, eius is statim dominus fit, cui adiudicatum est. Et hic ergo per adiudicationem acquirendi modus, in numerum corū*

actuum per quos ciuiliter res singulares acquirere solemus, referri debet.

De publicis iudiciis.
TIT. XVIII.

ARGVM.

De publicis Iudiciis tractaturus imperator, ait primũ ea ab actionibus ciuilibus magnopere differre. Deinde quæ publica, & cur ita dicantur, etymo quodam ac descriptione demonstrat, Postremo publica Iudicia diuidit, vt alia capitalia, alia non capitalia sint.

In magna cura legibus sunt publica indicia. Porro *hæc neque ordinarias actiones exercentur, neq; quicquã simile inuenimus in his iudiciis discutiendis, atque in aliis cæteris.* Magna *enim inter ea differentia est, tum in instituendo, tum in exercendo.* Nemo *igitur, qui publico iudicio quem postulabit, dicere poterit:* Hac *actione ago, sed dicere debebit:* Hac *lege postulo.* Hic *ergo videas & formenta decerni, seu quæstiones haberi, & alias bona publicari, alias ciuitatem amitti, alias libertatem eripi, alias uitam adimi. Quæ omnia a pecuniariis iudiciis abhorrent.* Publica *autem dicta sunt, quod cuius ex populo persecutio eorum plerunque detur.* Dixi Plerunque, *quia quædam personæ sunt, quibus publico aliquem iudicio, postulare permissum non est. Quẽadmodum in exactione publicorum iudiciorum doctrina, latius & plenius tradetur.*

Publicorum iudiciorum alia capitalia sunt, quædam nõ capitalia. Capitalia vocamus, que vltimo supplicio reos afficiũt, id est, aĩe amißione, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione vel metallo. Cætera vero quæ publica sunt iudicia, & infamiam cum damno pecuniario irrogãt, hæc publica quidem putantur, non tamen capitalia.

ARGVM

Quoniam proxime dixit iudicia publica in duas scindi partes, ac proinde illa in genere duntaxat attigit: nunc speciatim recte atque ordine prosequitur et excũtit. Ac primum de lege Iulia maiestatis cuius crimen ne morte quidem duobus casibus extinguitur.

§. Publica autẽ. *Erit autem operæpretium enumerare publica Iudicia. Est igitur lex Iulia maiestatis, que in eos qui contra Imperatorem vel Rẽpub. aliquid moliti sunt competit. Pœna autem eius animæ amißionem sustinet atque exercetur, (vt supra initio libri. 3. diximus) etiam post mortem tyranni.*

ARGVM.

Crimen quoque publicum ex lege Iulia de adulteriis est, cuius pœna non ex æquo omnibus imponitur, sed aliter honestiores, aliter abiectiores, puniuntur.

§. Itẽ lex Iulia. *Est & lex Iulia de adulteriis, quæ non eos tantum punit, & capitali supplicio afficit, qui aliena matrimonia violant, sed etiam eos qui masculis miscentur. Eadem lex & stirpi flagitium punit, quum quis sine vi virginem aut viduam honeste viuentẽ corrumpit: pœnamque in eum qui tale quid admi-*

ſit, conſtituit talem, vt ſi honeſtior ſit, pars dimidia bonorum eius, publicetur: ſin humilior, vt poſt corporis coertionem relegetur.

ARGVM.

Adhæc lex Cornelia de Sicariis, e publicis quoque iudicis eſt, a ſica gladii generæ dicta, vnde & Sicarii homicidæ dicuntur, quorum pœna, ac multorum facinorum alienum hic continetur.

Tertio eſt lex Cornelia de ſicariis, quæ homicidas gladio punit, vel etiã eos qui homines occidendi cauſa cum telo ambulant. Porro Caius in iis libris, quibus legem duodecim Tabular. interpretatus eſt ita ſcriptum reliquit, Telum vulgo non ſolũ βελος ſignificare, quod ab arcu mittitur, ſed etiam omne, quod manu cuiuſquam iacitur. Itaque & lapis & lignum & ferrum hoc nomine continetur. Dictum autem ab eo telũ videtur:, quod ex ſpatio, & in longinquum mittatur: a Græca videlicet voce configuratum απο του τηλοῦ telum atque hãc ſignificationem & Græco nomine inuenire poſsimus. Quod enim Latini telũ appellant, id Græci βέλος nominant, αποτου βαλλεσθαι Eiuſce rei vel ampliſsimus teſtis eſt Xenophon hunc in modum ſcribens: κ-ιτα βέλη ομου εφέρετο, λογχαι, τοξευματα, σφενδοναι, πλειστοι δέ και λιθοι. Ideſt, Et tela ſimul afferebantur, lanceæ, ſagittæ, fundæ, adhæc & plurimi lapides. Nam qu um τῶν βελῶν ideſt, telorum nomen præmiſiſſet, & cæ-

5. Itẽ lex cornelia.

terra deinde subiunxit. Hæc autem lex dicitur, lex Cornelia de siccariis. Sicarii vero dicũtur homicidæ a sica, quo nomine ferreus culter significatur. Eadẽ lex & veneficos capitaliter punit, qui artibus odio dignis, & venenis, ac magicis susurris seu carminibus homines occidunt, vel lethalia medicamenta publice vendunt.

ARGVM.

Lex pompeia de parricidiis teterrimum parricidii scelus noua pœna persequitur. Atrociora enim delicta pœnam atrociorem commerentur.

§. alia deĩde. Est & lex Põpeia de parricidiis, quæ asperrimũ crimẽ noua persequitur pœna. Cauetur autẽ ea, vt si quis aut parentũ suorum aliquem, aut filium, vel aliquem liberorum eiusdẽ affectionis, et qui nomine parricidii cõprehendatur, siue clam siue palã occiderit: necnon is, cuius dolo id factũ, aut qui cõscius criminis fuerit, quanuis extraneus sit, pœna parricidii puniatur. Neq; tamẽ lex aut gladium minatur, aut ignibus tradit, neq; alia vlla solẽni pœna eũ afficit, sed in bubulũ culeũ eũ iubet immitti, cũ cane, et gallinaceo et vipera, et simia, et ita culeo insui, ac: anguste eũ eiusmodi feris latentẽ, secũdũ qualitatẽ regionis in qua punitur, aut in proximũ mare, aut si mare longius abest in flumẽ. proiici. vt * omniũ elemẽtorũ vsu et viuus et mortuus priuetur. Nã et viuus cũ culeo ĩsutus sit, ac ĩ aqua iactetur, cæli siue aeris

* Omniũ elementorũ ꝫ hæc eadem cicero copiosius in oratiõe ꝑ S. Roscio Amerino.

vsu caret, & mortuus, terræ honorem non consequitur, quum huc atque illuc fluctus vndæq; culeum ferant. Prædictæ autem bestiæ ideo vna insuuntur, quoniam similes ei mores habere videntur. Nã aliæ ex iis parentes occidunt, aliæ non se continent, quin & cum illis pugnent. Quod si quis alios, qui cognatione sibi, aut affinitate iungantur, occideritis legis Corneliæ de sicariis pœnam sustinebit.

ARGVM.

Lex Cornelia de falsis, quæ & publicorum iudiciorum est, aduersus eos competit, de quibus hic disseritur. Eius autem pœna pro delinquentis conditione non ex æquo omnibus imponitur.

§. Itẽ lex cornelia dẽ falsis.

Est item lex Cornelia de falsis, quã et testamentariã vocamus. Hac punitur, qui testamentum, vel aliud instrumentũ falsum scripserit, aut recitauerit aut subiecerit: uel qui signo adulterio signauerit, aut signum adulterinũ dolo malo sculpserit. Est autẽ earum rerum pœna, in seruos quidem vltimum supplicium, quemadmodum & in lege Cornelia de siccariis ac veneficis: in liberos vero, deportatio.

ARGVM.

Inter publica quoque iudicia sunt lex iulia de vi publica, & ea, quæ de vi priuata est Item ea quæ peculatus nomen sortita est. Quarum pœnæ quid versequantur, hic apertissime traditur.

§. Itẽ lex Iulia de vi.

Sunt adhæc & duæ leges Iuliæ, vna de vi publica, & altera de vi priuata: aduersus eos, qui uim

vel armatã uel sine armis committunt. Sed.n. si quidem vis cum armis illata fuerit: deportatio ei, qui illam cõmisit, incumbit. Sin vero sine armis: in tertiam parte bonorũ publicatio imminet. Quod si quis per vim virginẽ, aut viduã, aut Deo dedicatã, idest ascetriã aut diaconissã rapuerit, vna cũ iis qui opẽ ei dederint, capitalẽ pœnã subibit, quemadmodum Imperatoris nostris cõstitutione cauetur, ex qua oĩa ea apertius cognosci poterunt. Addatur his & Lex Iulia de peculatu, qua eos punit, qui res vel pecunias publicas, aut sacras aut religiosas furati fuerint. Sed siquidem Iudices aut Magistratus, eo tẽpore quo iudices aut Magistratus erãt pecunias publicas subtraxerint: capitaliter in eos animaduertitur, vna cũ iis qui ministerium illis ad hoc adhibuerint. Adhæc eandem pœnam subeunt ii, qui res ab his furto subtractas scientes receperint. Si quis alius præter prædictos in hoc crimen inciderit, is deportationi subiicitur.

§. Itẽ lex Iulia peculatus:

A R G V M.

In Iudiciorum quoque publicorum ordinem coaptata est lex Fabia de Plagiariis: Cuius pœna quandoque capitalis, quandoque leuior est. Sunt & alia quoque quæ paucis hic perstringit Imperator, de quibus fusius & plenius in Pandectis dissertatur.

§. Est & inter.

Inter publica iudicia habetur & lex Fabia de plagiariis, quæ interdum ex principum constitutionibus capitalem pœnam irrogat. Interdum etiam

etiam leuiorem, vt ex Codice et constitutionibus cognosci potest.

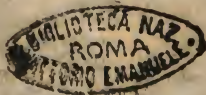
Sunt & alia publica Iudicia: veluti lex Iulia de ambitu, quæ aduersus eos competit, qui pecuniam aliquibus dederint, vt magistratuum aliquem vel honorem consequerentur, Ex lex iulia repetundarum: quæ vigorem suum extendit aduersus magistratus, aut iudices, vel etiam assessores, qui aliquid ob rē iudicādam acceperint Et lex iulia de annona, quæ punit eos, qui frumentum siue annonam, quum ad regiā vrbem comportaretur, in alia loca auerterit. Et lex iulia de residuis, qua ī eū animaduertitur qui quū publicæ pecuniæ administrationē habuerit, reliqua tamē non intulit. Atque eæ leges & de aliis quibusdā capitulis loquūtur, ac animæ quidem nulla earū amißionē irrogat, sed aliis pœnis subdūtur, qui præceptis earū neglectis, aliquid cōtra fecerint. §. *Sūt præterea.*

Sed de publicis iudiciis hactenus dixisse sufficiat, vt iuuenes ea per compendiariam traditionem accipere, & summa digito gustare poßint Exactior enim diligentiorque eorum cognitio, ex elatiore digestorū seu pandectarum doctrina, Deo propitio, legentibus contingent. §. *Sed de publicis.*

LIBRI QVARTI
ET VLTIMI
FINIS.

INDEX RVBRICARVM
ac Titulorum Institutionum.

FINIS INDICIS

Mynsing. et Vinot. super Inst.

ff - 50 a iurisdictione pretoris
si iocero arayues puetat delendh
ca in suo comento ...

